

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF INDIA
CENTRAL
ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO 23800

CALL No. Sa8S/Val/Pet

D.G.A. 79

Bombay Sanskrit Series

31.

NOT TO BE ISSUED

THE SUBHĀSHITĀVALI

OF

VALLABHADEVA.

EDITED BY

1886

PETER PETERSON B.A. OF BALLIOL COLLEGE;

MINIST. BODIN SIXTH SCHOLAR OF THE UNIVERSITY OF OXFORD, AND
FELLOW OF THE SOCIETY OF CHRISTIAN ARCHÆOLOGISTS, AND
OF THE UNIVERSITY OF OXFORD.

PTHINSTON: TRUSTEES OF SANSKRIT

1886

SANSKRIT & AFFILIATED SOCIETY OF THE UNIVERSITY OF OXFORD

PRINTED BY THE UNIVERSITY PRESS, OXFORD.

(Registered under Act XVI. of 1867.)

Sa 33
1886

Bombay:

PRINTED AT THE
EDUCATION SOCIETY'S PRESS, ENGLAND.

1886.

D 22394707

1891. 1892.

BOMBAY :

PRINTED AT THE EDUCATION SOCIETY'S PRESS, BYCULLA.

23800
14 6 56
Call No. Sa 83/vay/Pet

सुभाषितावलि:

श्रीमद्वल्लभदेवसंगृहीता

एलफिन्स्टनविद्यालयस्थसंस्कृताध्यापकवरेण यूनिवर्सिटी-
रेजिस्ट्रारपदाधिरूढेन

डाक्टर पीटर् पीटर्सनाख्येन

जयपुरमहाराजाश्रितेन पण्डितव्रजलालसूनुना

पण्डितदुर्गाप्रसादेन च

संशोधिता

उपोद्धातटिप्पण्यनुक्रमणिकादिभिर्भूषिता च

सा च

मुम्बापुरवर्तिराजकीयग्रन्थशालाधिकारिणा 'एज्युकेशन सोसायटी'यन्त्रालये
मुद्रयित्वा प्रकाशिता

शकाब्दाः १८०३; ख्रिस्ताब्दाः १८८६

DEDICATED

TO

THE AUFRECHT

शास्त्राणां पारदृष्ट्या विमलतमयशा वेदनिष्णातबुद्धिः
श्रीमानौफ्रेक्टनामा जयति बुधवरो देवदत्तापराख्यः ।
यत्सूचीपत्र एव प्रतिदिनममले शास्त्रसारांशयुक्ते
कुर्वन्नभ्यासलीलां भवति मतिमतामग्रणीर्बालिशोपि ॥ १ ॥

तस्मै श्रीनिजगुरवे पुस्तकमेतत्समर्पयति ।
अतिविनयेन समेतः पीटर् पीटर्सनाभिख्यः ॥ २ ॥

विद्वद्भराय तस्मै तदीयगुणगणवशीकृतस्वान्तः ।
वितरति पुस्तकमेतद्धर्षाङ्गुर्गप्रसादोपि ॥ ३ ॥

PREFACE.

A copy of Vallabhadeva's Sanskrit Anthology was my earliest purchase for the Bombay Government Collection of Sanskrit Manuscripts. I had gone to Jeypore to meet there the Agent and Shastri of the Search, from whom I hoped, in accordance with Indian use and wont, to learn at least the rudiments of the Art of Acquiring MSS. By mischance they had gone instead to Oodeypore in the heart of Rajputana. I was considering whether I had not better make a virtue of necessity, and leave Jeypore to revisit the place under better auspices, when some good fortune led me to the Public Library. There was no one in the room but a young scholar, who was reading, as I could see, a volume of the Benares Pandit. I plucked up courage, and, saṃskṛitam āsṛitya, introduced myself to him as a fellow student. Pandit Durgâprasâda came next morning to see me with a number of books which he thought might be useful to me. Among them was this Subhâshitâvali, in the copy which he had himself used when a pupil in Kashmir. I knew enough of my business to turn first to the last leaves of the book for ready information as to its nature and contents. In the sequel something will be said of the verses on which I thus stumbled. It was clear that the book was worth buying; and Durgâprasâda's manuscript, here called A, is the foundation of this edition of the work. A year later, in the course of a visit to Ulwar, I found a second copy of the book in the library of Pandit Bhavânand of that place, who has most kindly allowed us the free use of it for purposes of collation (B). In the interval it had become apparent that our book was the same as an Anthology of which Bühler got two copies in Kashmir, but which is in his Report ascribed to Srivara. This information was due to Aufrecht, who had obtained the loan of Bühler's MSS. and had in Weber's Indische

Studien published several extracts from them, ascribing the book at the same time to the real author. These manuscripts, called here C and D were, through Aufrecht's kindness, in our hands before we went to press. Our text was, however, already formed and written out: and, on a review of our book, we are disposed to think that this circumstance has perhaps led us unconsciously to give even greater weight to A as compared with the others, and with C in particular, than it, in our judgment, decidedly deserves. Of the four MSS. used, A and C are by far the best; but C has been corrected overmuch. A reference to the notes will show that, in several places where A, B and D agree in showing a gap, C has the gap filled up, but in a manner inconsistent with what we must believe, on the evidence of the other three MSS., to have been the original text.

In the Notes we have not consciously shirked any of the difficulties in our book. But we cannot hope always to have succeeded in our interpretation; and much remains in our own judgment obscure. In this connection we may point out that we have furnished a list of difficult verses or parts of verses, which will be found at the end of the book, and on which we would fain draw the critic's fire.

An attempt has been made in the Introduction to put together all that is known of each poet and, so far as we could, all that has been with any plausibility conjectured about him. This has been the hardest part of our task; and we ask indulgence for the manner in which it has been executed. No one who has not made a similar attempt can know how difficult, in the present state of our knowledge, it is. We judged it better to make the attempt at the risk, or rather with the certainty of failure, the extent of which it must be for others to judge. But, should the book run to a second edition, we undertake that this part of it shall show that the editors have neglected no suggestion of improvement which may have reached them.

One word as to the book itself. It comes to us as a Sanskrit Anthology, purporting to bring much that is admirable, and nothing that is not admirable, in Sanskrit verse. That it faithfully reflects the taste and manners of the times need not be doubted. What judgment must pass on the Hindu Muse? Is Sarasvatî justified of these her children?

Writing of Subandhu, FitzEdward Hall has said that to real tenderness, or sensibility, or to any but mere animal attachment, he is no less completely an alien than if he belonged to another species than that of man. "In short," he adds, "it is nothing beyond the voucher of the severest verity to rank him, with his fellow Asiatics, be it in their highest estate, as no better, at the very best, than a specious savage."

Subandhu and his fellow Asiatics are here to speak for themselves. On such an issue we need not inquire how far the indelicacy of Hindu verse, to which Hall is referring, is merely "not in accordance with modern manners," and how far it is bad in itself. It is enough to ask the reader if he finds it difficult to recognise, in the verses that follow, the "touch of nature."

No. 1043.

This thought is as a death, that cannot choose
But weep to have that which it fears to lose.

"When you are away I long for you; when you are with me I fear to lose you; I have no joy either in your presence or your absence."

No. 1044.

Where beauty moves and wit delights,
And signs of kindness bind me;
There, oh there, where'er I go
I leave my heart behind me.

"Remember me, love. Ah, that I cannot do: the heart remembers, and you have stolen mine."

No. 1049.

Teach me, only teach. Love
 As I ought
 I will speak thy speech, Love.
 Think thy thought.

“ ‘Do not go’ is unlucky; ‘go’ is a cold word; ‘stay’ is lord-
 ing it; ‘do as you please,’ again, is indifference; ‘without you
 I die’ had best be left unsaid; then teach me, my lord, what
 I should say when you rise to go.”

No. 1059.

For we must needs die, and are as water spilt on the ground, which cannot
 be gathered up again.

“If you must go, you shall go; but why so soon? Turn and
 stand while I gaze on your face. Our life in the world is like
 the water that flows from the mouth of the runnel; and who
 knows if you and I shall ever meet again?”

No. 1064.

Rose a nurse of ninety years.
 Laid his child upon her knee:
 Like summer tempests came her tears,
 Sweet, my child, I live for thee.

“ ‘I am going.’ She hears. The day of his return is a
 treasure she lays away in her heart. ‘Be careful in the house
 always.’ This too she hears. ‘Darling, do not grieve.’ When
 her lord says that, she sighs as she looks up in his face, then
 lets fall a long glance on the child at her breast.”

No. 1072.

“She notes each day, but cannot count the marks; so fast
 the tears fall on her pale cheeks, as she says in her heart, ‘the
 time of his return is not yet.’”

No. 1090.

Ueber allen Gipfeln
 Ist Ruh;
 In allen Wipfeln
 Spürest du
 Kaum einen Hauch;
 Die Vögel in schweigen im Walde.
 Warte nur, balle
 Ruhest du auch.

“When the sun is set, when the trees are covered with crowds of birds, and when the moon is slowly climbing heaven in the gathering red of evening, the maiden’s wistful eyes tell of a two-fold pain: she has lost her lover, and it was herself that bade him go. How fares it with her? Even death were a feast to her.

No. 1190.

O’ a’ the airts the wind can blaw
 I dearly like the west.
 For there the bonny lassie lives
 The lassie I love best.

“Blow wind from where my love is: you touched her, touch me too: this is much to the longing lover, he can live with this.”

No. 1355.

She is coming, my own, my sweet;
 Were it ever so airy a tread,
 My heart would hear her and beat,
 Were it earth in an earthly bed;
 My dust would hear her and beat,
 Had I lain for a century dead;
 Would start and tremble under her feet,
 And blossom in purple and red.

“Let my body be resolved, O Lord, into that it came from, and let the elements resume their parts: with bended head,

this one thing, O my Maker, I ask of thee : may I be water in his tanks, light on his mirror, earth in his path, and the wind of his fan."

The foregoing examples are taken from that part of the *Subhâshitâvali* where an *advocatus diaboli* would probably grope for material for his accusation. The present writer would willingly lay down the book with the verses in his ear which first attracted him to it.

No. 3486.

Will the Lord be pleased with thousands of rams, or with ten thousands of rivers of oil? . . . He hath shewed thee O man, what is good; and what doth the Lord require of thee, but to do justly, and to love mercy, and to walk humbly with thy God?

"In God all blessings lie : what are alms, pilgrimages, penances, sacrifices, to him who has God in his heart?"

No. 3491.

"Would wretched men but bear for righteousness' sake the toils they lay upon themselves in hope of gain, the life they now lead in the flesh might be their last."

No. 3513.

"If but my faith in thee stand firm—a faith that looks for no reward—I gladly turn my back on heaven, and care little how often I be clothed upon with flesh."

No. 3514.

Then they cried unto the Lord in their trouble, and he delivered them out of their distresses.

"O God, I have not thought on thee, I have not glorified thee : I have not praised thee, nor magnified thy name : I have not worshipped thee with so much as a blade of grass : yet have pity on me when I come to thee for shelter."

No. 3520.

"Lord, we are one in essence: but I am thine, not thou mine: the wave is the sea's, not the sea the wave's."

No. 3524.

They that be whole need not a physician, but they that are sick.

"I am a sinner, but do not thou, therefor forsake me. What need have the righteous, who stand in no jeopardy, of thy protection? Because I am vile, and of low estate, and an evildoer, wilt thou not surely pity me more than these?"

No. 3499.

— Could see the Mother with the child
Whose tender winning arts
Have to his little arms beguiled
So many wounded hearts!

"I never forget the God-child as he lies in his cradle of fig-tree wood, thrusting with his lily hand his lily foot into his lily mouth."

No. 3501.

And the publican, standing afar off, would not lift up so much as his eyes unto heaven, but smote upon his breast, saying, God be merciful to me a sinner.

"I may not enter there; I but stand without, and weep bitterly: Lord, in mercy, let my cry for pity come up into thine ear."

No. 3487.

But when ye pray use not vain repetitions. . . . After this manner pray ye, Our Father which art in heaven, hallowed be Thy Name.

"'I worship God'—there is none other prayer than this, and this whosoever will may say. Full great is the folly of him that sees hell.

No. 3490.

For a day in thy courts is better than a thousand.

“Better is a day spent in washing in the Ganges, listening to the Bhârata, and worshipping the feet of Him who cannot be shaken, than a hundred ages.”

No. 3505.

“If I were not a great sinner : if I were not distraught with fears : if I were not clogged with sense : what needs a refuge to me ?”

No. 3509.

Lord remember me when thou comest into thy kingdom. And he said unto him, Verily I say unto thee, to-day shalt thou be with me in Paradise.

He that drinketh of the water that I shall give him shall never thirst.

“Thou wilt not, Lord, refuse to save me because I have not served thee long. Is not he who drinks nectar, even in the drinking of it, delivered from old age and death ?

No. 3494.

God is our refuge and strength : a very present help in trouble.

“In sickness the Lord is our sovereign medicine ; in darkness a light ; and in rough places a path ; in danger a protection ; and, when trouble comes, a brother : he is the ship that bears me over life’s soundless sea.”

No. 3502.

I am the way, the truth and the life.

“Kṛishṇa, Kṛishṇa, thou art merciful : be a way to the lost : be gracious, O Chief of men, to us who are sinking in the waves of time.”

No. 3503.

“ Miserrimus ”

I am the most miserable, Thou the most merciful : with such
a tie between me and thee, O Lord, thou must surely save me.

PETER PETERSON.

ELPHINSTONE COLLEGE, *March* 1886.

— — — — —

INTRODUCTION.

Adbhuta phulla.—âyâte dayite manorathasatair nîte kathapuchid dine 2076. paśyanti nijam eva patyur adhare dantakshataṃ dāyate 1588.

The verse âyâte dayite manorathasatair is in the Śārṅgadharapaddhati and Sûktimuktâvali ascribed to a writer called Adbhutapunya, who is doubtless to be identified with our Adbhutaphulla. Compare Note on No. 2075. The form given to the name in the later anthologies may have been due to the desire to make a better Sanskrit word of it. The verse âyate dayite marusthalabhuvām, our No. 2075, which is in the Śārṅgadharapaddhati ascribed to Adbhutapunya, is found in the Sarasvatikanṭhābharaṇa and in the Daśarûpāvaloka (Aufrecht).

Aparājita (Bhaṭṭāparājita).—kshutksbāmeṇa kathapuchid anisam gātra ṇ kṛisam bibhratā 1024.

Author of a Mṛigāṅkalekhākathā. A contemporary of Rājaśekhara's. See under that author.

Amaruka.—achehḥinnaṇ nayanāmbu bandhushu kṛito ṇ 1407. anyonyagrathitārūṅguli 1699. asadvṛitto māya ṇ 1607. ā drishṭiprasarāt priyasya padavīm udvikshya 1056. ālokeyati payodharam 1743. āślisṭhā rabhasād vilīyata iva 2241. kante talpam upāgate 2147. kālaprāptaṃ maharatna ṇ 892. ki ṇ bāle mugdhatayaṇ 1380. kṛitakamadhurāchāre tyaktvā rushā 1047. kva prasthitāsi karabhoru 1946. gachehḥetyunnatayā bhruvaiva gadita ṇ 2079. chaṭalanayane śūnyā drishṭiḥ 1097. chapalahṛidaye kiṃ svātantryāt 1176. chalatū taralā dhṛishṭā drishṭiḥ khālā sakhi mekhalā 1575. tais tais chātubhir ājnayā kila tayā vṛitte rativyatyaye 1367. drishṭvaikāsanasaṃsthite 2069. paṭalagne patyau namayati mukha ṇ 2056. pattra ṇ na śravaṇe 'sti bāshpaguruṇor no netrayoḥ kajjala ṇ 1185. paśyāśleshaviśīrṇachandana 2133. bhrūbhede guṇatāś chira ṇ 1578. mugdhe mugdhatayaiva netum akhilāḥ 1161. yad

vinihitâ sūnyâ dṛiṣṭīḥ 1625. yad rātrau rahasi vyapetavina-
yaṁ 2212. yātāḥ kiṁ na milanti sundari 1342. yāte gotra-
viparyaye śrutipathāṁ 2108. sati pradīpe satyagnau 1235.
sakhyas tāni vachāṁsi yāni 2145. sâ yauvanamadonmattâ
1212. surataviratau vṛḍāveśa 2106.

Author of the Amaruśataka. Ānandavardhana quotes him, and refers to him by name. The Śataka has suffered from interpolations: and it should be noted that of the verses found in most copies two are in this book ascribed to Argata Nos. 1774 and 1947, one to Vāsudeva No. 1048, one to Pulina No. 1583, one to Bhadanta Dharma-kīrti No. 1617, one to Vijjākā No. 1141, one to Purvahaka No. 1323, one to Ratnākara No. 2023, one to Śilābhattacharika No. 1633, one to Adbhataphulla No. 2076, and one to "a certain poet from the south country" No. 2215. On the other hand, of the verses ascribed in our book to Amaru only five, Nos. 1056, 1176, 1161, 1342 and 1946 are in the Amaruśataka.

Aufrecht writes the name Amarūka, but notes that in his opinion Amarū is probably the correct form. "The form Amaru owes its origin to the desire to make a good Sanskrit word of the name: the form Amarū is more easily handled. Only the verses written in the Śārdūlavikrīḍita metre appear to have formed the original collection. Some of the verses attributed to Amarū [in the Śārṅgadharapaddhati] are not in the present very incorrect editions. On the other hand we find other verses which in the Indian editions are ascribed to this poet, in our manuscripts of the Śārṅgadharapaddhati either given anonymously, or ascribed to a different author." Z. D. M. G. XXVII. 7.

In a commentary on the Amaruśataka the author is referred to as विश्वप्रख्यातनाडिंधमकुलतिलको विश्वकर्मा द्वितीयः, from which it would appear that the poet was a goldsmith by caste.

In his paper on the Śārṅgadharapaddhati Z. D. M. G. XXVII. 7 Aufrecht quotes under Amarūka as follows: 1 achchhinnaṁ nayanāmbu 107, 13. "Not in edd.: and given anonymously in DR. p. 158." 2 alasavalitaiḥ premārdrair 103, 3. Our No. 1098 (Kasyāpi). 3 idaṁ kṛishṇaṁ 113, 4. "Not in edd." Our No. 1138 (Kasyāpi). 4 ekatrāsanasaṁsthiti 112, 2. Aufrecht however notes that this verse is given anonymously. It is our

No. 1583 (Pulinasya). 5 ekasmīn cihayane 127, 6. Our No. 2112 (Kasyāpi). 6 katham api sakhi 113, 6. Our No. 1143 (Kasyāpi). 7 karakisalayaṃ dhūtvā dhūtvā 126, 4. "Not in edd." Our No. 2105 (Kasyāpi). 8 kântāmukhaṃ suratakeli 106, 22. "Not in edd." Our No. 1289 (anonymous). 9 kānte talpam upāgate 139, 9. "Not in edd." "Not in edd. DR. p. 80, Sarasvatīk." 5, 42. Our No. 2147 (Amarukasya). 10 gate premābandhe 113, 5. Our No. 1141 (Vijjikāyāh). 11 gādhāliṅganavāmani 124, 5. Our No. 2114 (Kasyāpi). 12 chiraviraññor 124, 4. Our No. 2063 (Kasyāpi). 13 tadvaktrābhimukham 112, 3. Our No. 1581 (Kasyāpi). 14 tanvaṅgyā gurusamnidhan 102, 11. The signature in Śp. is Kasyāpi, as it is also in our book No. 1091. 15 denpatyor niśi jalpator 139, 6 "Kasyāpi." Our No. 2214 (Kasyāpi). 16 dṛṣṭvā kataranetraya 109, 6. 17 dṛṣṭvā kāsanaśāsthrīte 116, 1. Our No. 2069 (Amarukasya). 18 deśair antaritā 106, 1. "Kasyāpi." Our No. 1768 (Narasinhasya). 19 na jāne sammukhāyāte 119, 9. "Author not named either here in Śp. or in DR. 2, 17." Our No. 2938 (Kasyāpi). 20 patālagne patyau 123, 5. Our No. 2056 (Amarukasya). 21 prasthānaṃ valayāḥ 104, 1. Our No. 1151 (Kasyāpi). 22 mandam mudritapāṇsavah 135, 10. 23 yadābhūd (edd. purābhūd) asmākam 114, 5. 24 yad ratrau rahasi vyapeta 139, 3. "Not in edd." Our No. 2212 (Amarukasya). 25 yataḥ kiṃ na milanti 106, 21. Our No. 1342 (Amarukasya). 26 rātrau vāribharasā 135, 39. "Kasyāpi O. B. D. Amarukasya C." Our No. 1774 (Argatasya). 27 rāmūṇāṃ ramanīya 129, 1. "Kasyāpi." 28 lalitam urasī tarantī 134, 24. "Not in edd." 29 lākṣh lakṣma 139, 2. Our No. 2215 (Dākṣiṇātyasya Kasyāpi). 30 likhann āste bhūmim 113, 11. 31 lolair lochanavāribhīḥ 101, 5. Our No. 1060 (Kasyāpi). 32 varam asau divaso 104, 3. "Kasyāpi." Our No. 1114 (Kasyāpi). 33 vyālolām alakīvalim 125, 9. 34 saṃdāṣṭhādhrapallavā 122, 15. 35 sutanu jahili mānam 116, 2. "Kasyāpi." Our No. 1690 (Kasyāpi). 36 surataviratam vrjā 125, 5. "Not in edd." Our No. 2196 (Amarukasya).

Amṛitadatta (Bhāṣagavatāmṛitadatta).—atyanta-
 āitalatayā subhagasvabhāva 807. apūrveyaṃ dhanurvidyā
 2455. amaraḥ amṛita na pītam 429. amī pānakarambhā-
 bhāḥ 2456. āhate tava nihśāṇe 2454. udyrittadaitya 50. evaṃ
 eḥed vidhinā kṛto śyupokṛtau 949. karajālam apūrva 72.

kavīnām mahatām sūktair 148. kim evam aśiśāṅkitaḥ śiśu-
kuraṅga 609. kiṃ pāṇtha nirmathauasiddhyupayogivastu 940.
kīrtiḥ te jātajādyeva 2457. kṛishṇaḥ kṛīḍitavān gobhīr 2291.
ko 'yaṃ bhṛāntiprakāraḥ pavana 1032. jīvita ivakā-
rthagate sūkte 156. trailokyupakṛitiprasaktamanaso 1030.
dunoti tvām aghavataḥ 2458. devī kva durgatiharā bhaginī
bhavānī 989. na pālayati mārjādāṃ 853. phalakusumaki-
salayojjvala 796. bhaktiprahvavilokana 43. madamayam
adamayad uragaṃ 31. mṛidusubhagaparikararucho 966.
yushmākam ambaramaneḥ 73. sakṛipānām dvishām senām
2477. samudgirasi vāchaḥ kiṃ 718. sarasvatī sthītā vaktre
2453 ? saubhāgyasya samarpaṇena tinirātāṅkachehlidā tejasā
2574.

The verse kim evam aśiśāṅkitaḥ No. 609 was, we are told in the preceding verse, Shāhabuddīn's challenge to an intending invader of Kashmir. Amrittadatta would therefore appear to have been one of his court poets. Shāhabuddīn's date is given by Cunningham as 1352 A.D.

Amṛitavardhana.—abhijātanavyathābhā 1702. aiśukam
iva śītabhayāt 1851. āropitaḥ prīhunitanibataḥ taruṇyā 994.
kiṃ kaṇthe kriyatām utānimishayā drisṭyā chiraṃ vīkshya-
tām 1684. digdāhaikarate vanāntakara te jvālā na me rochate
1023. dīpāḥ sthitaṃ vastu 258. no garjatyamburāśis trija-
gadadhipatiprārthitārthapradāna 852. sthāne varshati naiva
garjati vṛithā 851.

This verse aiśukam iva śītabhayāt No. 1851 is in the Śārūgadharapaddhati also ascribed to this writer (Aufrecht).

Ambaka.—manmathaśarayāt itayā yāte tayā 1391.

Nil.

Arka (Bhaṭṭārka).—kva gato mṛigo na jīvatyānudinam 957.
bahavaḥ paṅgavo 'pīha 2255.

Nil.

Argaṭa (Rājaputra).—atitejasvyapi rājā 2869 ? asato 'pi
bhavati guṇavān 2866 ? urasi nihitas tāro hāraḥ kṛitā jaghane
ghane 1947. guṇinaḥ samīpavartī pūjyo 247. dānaparo 'tyun-
natimān 2868 ? namribhūya pareshām sakrid api 2867 ?
pātālam āviśasi 3447. pitṛāsyedam kṛitam iti 2871 ? prithur

aham ayaṇi kṛāṣyān 2865? yasmin karmaṇi śaktir 2872.
 yasyārthino na vimukhāh 2864? rathasyaikaṇ chakraṇ
 bhujagayamitāh sapta turagāh 2277. rātrau vāribharālasām-
 budaravodvignena jātāśrupā 1774. riktāh karmaṇi patavas
 2870? lakṣmīparipūrṇo 'ha ṇ 2873. vapur anupamaṇ nābher
 ūrdhvam vidbhāya mṛigādhiso 1563. vipulabhīdayābhiyogye
 153. sāmuaiva yatra siddhir 2874.

The verse vapur anupamaṇ is quoted by Namisādhu in his commentary on Rudraṭa's Kāvyaśāṅkara XI. 7,* which was written either in Samvat 1125 or in Saṅvat 1176.

Architadeva (Bhāgavatārchitadeva).—alabdhāntaḥ-
 praveśasya 3501. upapattibhir amlānā 142. keshāṇchid
 vāchi śukavat 143.

Nil.

The correct form of the name is uncertain, as the manuscripts write both Architadeva and Achintadeva.

Arjunadeva.—nīto 'smai yena mahatī ṇ salilena vṛiddhiṇ 1822.

Jalhana's Sūktimuktivālī contains a verse, ascribed there to Arjunadeva, in which the poetry of Amaruka is called a drum that renders inaudible all other efforts of the amatory muse.

अमरुककवित्वडमरुकनदिन विनिह्नुता न संचरति ।

शृङ्गारभणितिरन्या धन्यानां श्रयणविवरेषु ॥

This makes it probable that the Arjunadeva of the Sūktimuktivālī and Subhāshitivālī is the same as the Arjunavarmadeva, son of Subhāṭavarmānarendra, who wrote a commentary on the Amarukaśataka. The second verse of that work is

शिखाशुभः सुभटवर्मनरेन्द्रसन्-

र्वीरवती जगति भोजकुलप्रदीपः ।

प्रज्ञानवानमरुकस्य कवेः प्रसारः

श्लोकाञ्छतं विवृणुतेर्जुनवर्मदेवः ॥

* I take opportunity to correct a mistake made in a previous reference to Namisādhu (Preface to my paper on Kṣhemendha's Anchutyaśāṅkara, p. 18 note). The reading of the Palm-leaf MS. (Kielhorn, No. 53. Report, p. 34 ff.) of Nami's Commentary on Rudraṭa, in the verse that gives the date of the composition of the work is, as Kielhorn gave it. पद्मसमनिसंयुक्तैः--P. P.

The date and lineage of Arjuna, of the House of Bhoja, son of Subhatavarman, are given in an Inscription pertaining to the Paramāra kings of Mālava, published by Fitz-Edward Hall in the Journal of the American Oriental Society, VII. p. 24 ff, from which we make the following extract :—

ॐ नमः पुरुषार्थचूडामणये धर्माय ।

प्रतिबिम्बनिभाद्भूमेः कृत्वा साक्षात्प्रतिग्रहम् ।

जगदाह्लादयन्दिश्याद्विजेन्द्रो मङ्गलानि वः ॥ १ ॥

जीयात्परशुरामोसौ क्षत्रैः क्षुण्णं रणाहतैः ।

संध्यार्कबिम्बमेवोर्वीदातुर्यस्यैति ताम्रताम् ॥ २ ॥

येन मन्दोदरीबाष्पवारिभिः शमितो मृधे ।

प्राणेश्वरीवियोगाग्निः स रामः श्रेयसेस्तु वः ॥ ३ ॥

भीमेनापि धृता मूर्ध्नि यत्पादाः स युधिष्ठिरः ।

वंशाद्येनेन्दुना जीयात्स्वतुल्य इव निर्मितः ॥ ४ ॥

परमारकुलोत्तंतः कंसजिन्महिमा नृपः ।

श्रीभोजदेव इत्यासीन्नासीराक्रान्तभूतलः ॥ ५ ॥

यद्यशश्चन्द्रिकोद्द्योते दिगुत्सङ्गतरङ्गिते ।

द्विषन्नृपयशःपुञ्जपुण्डरीकैर्निमीलितम् ॥ ६ ॥

ततोभूदुदयादित्यो नित्योत्साहैककौतुकी ।

असाधारणवीरश्रीरश्रीहेतुर्विरोधिनाम् ॥ ७ ॥

महाकलहकल्पान्ते यस्योद्दामभिराशुगैः ।

कति नोन्मूलितास्तुङ्गा भूभुतः कटकोल्बणाः ॥ ८ ॥

तस्माच्छिन्नद्विषन्मर्मा नरवर्मा नराधिपः ।

धर्माभ्युद्धरणे धीमानभूत्सीमा महीभुजाम् ॥ ९ ॥

प्रतिप्रभातं विप्रेभ्यो दत्तैर्ग्रामपदैः स्वयम् ।

अनेकपदतां निन्ये धर्मो येनैकपादपि ॥ १० ॥

तस्याजनि यशोवर्मा पुत्रः क्षत्रियशेखरः ।

तस्मादजयवर्माभृज्जयश्रीविभ्रुतः सुतः ॥ ११ ॥

तत्सूनुर्वीरमूर्धन्यो धन्योत्पत्तिरजायत ।

गुर्जरोच्छेदनिर्वन्धी विन्ध्यवर्मा महाभुजः ॥ १२ ॥

धारयोद्धृतया सार्धं दधाति स्म त्रिधारताम् ।

सांयुगीनस्य यस्यासिखातुं लोकत्रयीमिव ॥ १३ ॥

तस्यामुप्यायणः पुत्रः सुव्रामश्रीरथाशिषत् ।

भूपः सुभटवर्मेति धर्मे तिष्ठन्महीतलम् ॥ १४ ॥

यस्य ज्वलति दिग्जेतुः प्रतापस्तपनद्युतेः ।

दावामिच्छद्गनाद्यापि गर्जन्गुर्जरपत्तने ॥ १५ ॥

देवभूयं गते तस्मिन्नन्दनोर्जुनभूपतिः ।

दोष्णा धत्तेधुना धात्रीवलयं वलयं यथा ॥ १६ ॥

बाललीलाहवे यस्य जयसिंहे पलायिते ।

दिक्पालहासव्याजेन यशो दिक्षु विजृम्भितम् ॥ १७ ॥

The inscription has reference to a grant made in the Samvat year 1272 = A.D. 1216.

Arthavarman.—māṇikyo 'yam mahārghaḥ 910. yām ālīngy bakā raṭanti 714.

Nil

Arbhaka.—ekam dantachchhadasya 70. sâ gotraskhalanam niṣāmya sahasâ tatpūrvam utkampimā 2073. sphutatu hṛida-yam kāmam kāmam karotu tanum tanum 1574.

Nil.

Avadhūta.—yâ sâ jagatparibhavasya nimittabhūta 3257. sar-vâpadâṇ nilayam adhruvam asvatantram 3515.

Nil.

Avantivarman (*Śrīmadavantivarman*).—avij-
ñātaviśeṣasya 1889. asāro nirguṇo vakraś 1802. duḥsahasam-
tāpabhayāt saṃprati 1699.

Mahārāja of Kashmir, 855-884 A.D.

Avlokita (*Bhaṭṭāvalokita*).—sarvātmanā prabhava-
tāpi manobhavana 1088.

Nil.

Āsvaghosha (*Bhadantāśvaghosha*).—kadarthitasyāpi
hi dhairyavṛtter 528. jayanti jītamatsarāḥ 198. jātaś cha
nāma na vināṅkshyati 529. naivākṛtiḥ phalati naiva kulam
na śīlaḥ 3100. vyāyasyann api kaścid arthitaphalaprapter
abhāgi bhavet 3142.

The epithet bhadanta indicates a Buddhist mendicant. Compare
अदूर्वार्तिना खलु भवितव्यं भदन्तेनेत्यवतीर्य p. 488, and भगवन्भदन्त p. 497 of
Kashmir Ed. of Harshacharita, where the reference is to the Bud-
dhist mendicant Divākaramitra. Compare also Mudrārākṣha
Act IV. Ed. Tel. p. 175, and Telang's note on the word.

Our poet is therefore the well-known Buddhist writer Āsvaghosha,
who is mentioned among others by I-tsing (673 A.D.) as an old
teacher. Max Müller's India, What can it teach us, p. 312. The
lives of the three teachers Nāgārguna, Deva, and Āsvaghosha are,
Max Müller notes, stated to have been translated by Kumārajīva
about 405 A.D.

The verses kdarthitasyāpi hi dhairyavṛtter, No. 528, and nai-
vākṛtiḥ phalati No. 3100 are in Bhartṛhari's Nītisataka.

Āśvadeva.—phalābhilāshopahatāntarātmā 3020.

Nil.

Āsthibhāṅga.—parishvaktas tāvad gurujanabhayād dūti na
mayā 1139.

Nil.

Ādityaka (*Bhaṭṭādityaka*).—yadyapi chandanaviṭāpi
vidhinā 793.

Nil.

Ādityadatta (*Bhadantādityadatta*).—iyatyapyet-
asmin niravadhimahatyadhvani guṇas 530.

Nil.

Ânanda (Thoityuchyamânânda)—jalatarutṛṇ-
asūnyah śrāmyatām adhvagānā p 943.

Ânanda (Rāṇḍânda).—madanapariṇāṇḍugandā
2345.

Ânandaka (Bhattândaka).—dadhati na janās
tannairāsyād adṛṣṭavibhūṭayo 3190.

Ânandaka (Rājânakânda).—nirmale sahila-
kuṇḍasumile 1985.

It is not possible to say with certainty to how many poets the names Tho-Ânanda, Raṇḍa-Ânanda, Bhatta-Ânandaka, and Rājânaka-Ânandaka refer. Tho is an upanâma, and may be used here to distinguish one Ananda from another. Raṇḍânda gets that name from the verse cited. As one verse only is cited under each name we are probably to understand that they are different poets. The name Ânandaka does not necessarily differ from that of Ânanda: but Bhattândaka is probably to be distinguished from Rājânakâ-
nandaka. Bhatta is said to mean one versed in four shastras: and Rājânaka is a title that was given "as a personal distinction" by monarchs of Kashmir. Compare नमामुहाव निद्रोहं स्वयं राजा-
नकाख्यया. Rājataranginī VL, 260.

Ânandavardhana.—aviratāmbuja 28. ākrandāh stanitair
vilocanajalanyasrantaḥhārambubhis 1776. nityantyamūni su-
bahūni mahāmahānsi 558. ekasṭha p jivitesa tvayi 60. keliṇ
kurnshva pambhūṅkshva saroghanā 623. jaya kṛishṇa mahā-
bāho 3519. tvayi janardana bhaktir ahaḥchulā 3513. dṛish-
ṭim aṅkuritam arjunasṛishṭau 2484. dṛishṭasya yasya hariṇā
49. nāsyochelhrāyavati tanar 615. pratīyamānato punar
anyad eva 157. bhakte dvesho jide prītir 3226. manoratha-
śatair vrito 904. yah praśānsati naro manam anyam 525. yā
sābhūn iva sādhuvādamukharān 165. ye śramam hartum
ihanto 313. lokanandād viraṇṇati na yah 559.

The author of the Dhvanyaloka. Flourished under the reign of
Avantivarman 855—884 A.D. Rājataranginī V. 34. European
Scholars owe most of their knowledge of Ânandavardhana to
Bühler, who procured three copies of his work in Kashmir, and
who writes with regard to him as follows:—

"Ânandavardhana is mentioned by Kallhaṇa as one of the orna-
ments of Avantivarman's court. His great work is the Dhvanyā-

loka, Kāvya-loka, or Sahridaya-loka, a commentary in four chapters on certain verses treating of Dhvani, 'implied meaning,' which is considered the soul of poetry.

"From Abhinavagupta's Tika it appears that these verses are the composition of some older writer, whose name is not given. But it is remarkable that they contain no maṅgalacharapa. Ānandavardhana quotes the following poets and writers on Alaṅkāra:—Kālidāsa, Puṇḍarīka, Bāṇa, Bhaṭṭodbhaṭa, Bhāmaha, Sarvaśena, and Śātavāhana . . . . Ānandavardhana says nothing about his own parentage or circumstances. The first three chapters of his work have been commented on by Abhinavagupta . . . according to whom Ānandavardhana wrote a vivṛiti of the Dharmottamā-viniśchayaṭīkā." Bühler's Kashmir Report, p. 65 ff.

In his article Beiträge zur Kenntniss indischer Dichter, Z. D. M. G. XXVI., p. 364, Aufrecht has a note on Ānandavardhana which we translate.

"According to the Rājataranginī V. 34, Muktakapa (of whom no more is known), Śivasvāmin, the poet Ānandavardhana and Ratnākara became famous under the reign of Avantivarman, who, according to Cunningham, p. 19, reigned from 855-884. Bühler, Report, p. 65, has given some information about the Dhvanyāloka of this writer. An examination of good manuscripts of the work may be trusted to yield much more of importance, as I saw long ago, after using the very poor MS. I. O. 1098, in which the text, the commentary of Abhinavagupta, and an anonymous commentary on this last are hopelessly mixed up together. The circumstance that Ānandavardhana in this book makes frequent quotations from a Prākṛit poem of his own called the Vishamabāṇalīlā has not been noticed. The author of the Sarasvatīkaṇṭhābharapa, Mammaṭa and Viśvanātha quote both these books."

Ānandavardhana's Vishamabāṇalīlā is quoted in the Śārasamuchchaya. See Peterson's Second Report, p. 17 ff. Other works of his own, to which Ānandavardhana refers in his Kāvya-loka are (2) the Arjunacharita, a mahākāvya, (3) the Harivijaya, another Prākṛit poem, and (4) the Mataparīkshā. In the third uddyota of the book he draws an illustration from a poem called the Madhumathanavijaya—तद्यथा मधुमयनविजये पाञ्चजन्योक्तिषु. The following

reference to this poet is from Jalhana's *Sūktimuktāvalī* in a verse ascribed there to Rājasekhara.

ध्वनिनातिगभीरेण काव्यतत्त्वनिवेशिना ।

आनन्दवर्धनः कस्य नासीदानन्दवर्धनः ॥

Ānandasvāmin (Rājānakānandasvāmin).—viprah
sapakṣho hyupavīṭadhārī 2389.

Nil.

Ārarājānaka.—atyadbhūtam imam manye 514.

Nil.

Ārādhyakarpūra.—tulyā sukhasthīr amuṣhya mametī
rājā 578.

Nil.

Ārogya (Bhagavattarārogya Bhadantārogya).—
bhṛūbhede rache 'pi dṛiṣṭir adhika ṇ sorkapṭham uḍvīkshate
1580. yad vañchanāhitamatir bahu chātugarbham 271.

Nil.

Āryadeva.—malīmasatvād abhibhūya mitra ṇ 1750.

Nil.

The name is that of a scholar of Nāgārjuna. Max Müller's *India* :
What can it teach us ? p. 304.

Āryabhata.—ekatra nāsyā ratir ityavadhūyamānaḥ 1657.

The well-known astronomer. Born A.D. 476.

Āhlāḍaka (Rājānakāhlāḍaka).—manahśuka nivar-
tasva 1257.

Nil.

Ichchhata.—chhandorahitā gāthāḥ 2337.

Nil.

Indubhatta.—chaṇḍichānūradandaḥ 33. sarvāśāparipūri
hu pṛītamado (bhāttendurāja) 918.

Abhinavagupta refers to Bhāttendurāja as his teacher in the
beginning of his commentary on Ānandavardhana's *Dhvanyāloka*.
A Pratiharendurāja wrote a commentary on Udbhaṭa's book on
Alaṃkāra.

At the end of his *Bhagavadgîtâtikâ* Abhinavagupta tells us that Indurāja was the son of Śrībhūtirāja, and grandson of Sauchuka, of the Kātyāyana gotra. Bühler's *Kashmir Report*, pp. 65 and 80.

Aufrecht quotes under Bhatta Indurāja from the *Śārṅgadharapaddhati* as follows :—*I* ndasyochebaili 71. 52 :

उदस्योच्चैः पुच्छं शिरसि निहितं जीर्णजटिलं

यदृच्छाव्यापन्नद्विपपिशितलेशाः कवलिताः ।

गुहागर्ते शून्ये सुचिरमुषितं जम्बुक सखे

किमेतस्मिन्कुर्मो यदसि न गतः सिंहसमताम् ॥

2 parārthe yaḥ 59. 66. Our No. 947 (Yāśasah). This verse is in Abhinavagupta's *tikā*. 3 sâ yāvanti padāny alika 116. 6. "Printed in the *Amaruśataka*." Our No. 2070 (*Kaśyāpi*).

Indulekhâ.—*eke vâranidhau praveśam apare lokāntarâlôkanam* 1962.

Nil.

Indradatta.—*karnikâralatâḥ phulla* 1655.

This, according to the story in the *Kathâsaritsâgara*, is the name of one of the pupils of Upavarshopādhyāya, Pāṇini's teacher in grammar. *Indradatatta*, according to the same account, was the author of the *Aindravākaraṇa*.

Indrasînha (*Bhadantatathâgatendrasînha*).—*parushavachanam kopâtâmre drîṣau valitaṇ mukham* 1601. *ravimaṇir api niścheshtaḥ* 2273. *hṛidayâni satâm eva* 212.

The verse *ravimaṇir api niścheshtaḥ* is in the *Śārṅgadharapaddhati* also ascribed to *Indrasînha*. Aufrecht gives and translates it, and adds that it "might pass, were it not to be regarded as a shameless imitation of an older verse."

Îśânadeva.—*chakshur drakshyati rūpam antikagatam vakshaḥ parishvakshyate* 1352.

Nil. Mention is made of an *Îśâna* in the *Râjataranginî* II. 48.

Îśvarakṛishṇa.—*chiraṇ sîtajalâvâsa* 1656.

The author of the *Sâmkhyakârikâs*. His lower date depends on that of *Śaṅkarâchârya*, inasmuch as *Gaṇḍapâda*, who was the

teacher of Govindapāda, that is, Śaṅkarācārya, is the author of a commentary on the Sāṅkhyakārikās. Īśvarakrishṇa's book was translated into Chinese between 557-589 A.D. The account found of it in the Chinese version is said to be that it is a selection of 70 gāthās made by a Brāhman named Īśvarakrishṇa, out of an original total of 60,000 gāthās composed by Panchaśikha (Kāpileya), the pupil of Āsuri, the pupil of Kapila. See Max Müller's *India: What can it teach us?* p. 361, and Hall's edition of the Sāṅkhyasāra.

Īśvaravarman (Suvārṇakāreśvaravarman).—
esho 'gnihobrīti bibharti gās tā 2353 ? śailāḥ surān rukma-
mayān nirīkshya 2354.

Nil.

Uñchhavṛitti.—bhraṣhtair meghaśukāghāta 1722. sphur-
antaḥ piṅgalābhāso 1721 ?

Nil.

Udaya (Upādhyāyodaya).—pratyagrahī parṇanichayais
784.

Nil.

Udbhaṭa (Bhaṭṭodayaṭa).—ayaṁ bandhuh paro veti 498.
kim iha bahubhir uktair yuktūnyaiḥ pralāpāir 3453. kim
kaumudīḥ śaśikalāḥ sakalā vicārya 1463.

One of the earliest writers on Alampkāra whose works remain or have been found. His Alampkāraśāstra, with the commentary of Pratīhara Indurāja, was got by Bühler in Kashmir. "Of this Bhaṭṭodbhaṭa," Bühler writes, "Kallhaṇa (Rājat. IV. 494) says that he was Jayāpāṭa's (779-813 A.D.) sabhāpati, or chief paṇḍit, and that he was paid duly a lakh of dīnāras. It is to be regretted that the recipient of such magnificent pay did not write a more extensive book, and did not give us extracts from contemporaneous poets. He has only composed a short treatise on the alampkāras, or 'ornaments' to be used in poetry, and most egotistically takes his examples from his own work, a Kumārasaṁbhava." Kashmir Report, p. 65.

Udbhaṭa was the author also of a commentary on Bhāmaha's book on rhetoric. See Aufrecht in *Indische Studien*, XVI. 207.

U p a m a n y u.—sā dhyaâgarudhiraâraṇam ârân 1892.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śārṅgadharapaddhati.

Ū r j i t a.—asitīmā samutpannah 1490.

Nil.

Ū r v i d h a r a (Bhaṭṭorvîdhara).—â saptater yasya vivâhapañktir 2350.

Nil.

A u r v a.—bhraśyaddhanāndhakāre 'tha 1799 ? riktā vipaṇḍurât-māno 1800.

Nil.

K a ṇ k a ṇ a.—kaṇṭhagrahe śithilatāṇ gamite kathamchid 1085.

The following verse is given in Ratnakāṇṭha's compilation of commentaries on the Kāvyaaprakāśa the Śārasamuchchaya (Peterson's Second Report, p. 15 ff.) as by Kavi Kaṇkaṇa.

लीलापङ्कजमादधाति रुचिरे गम्भीरनाभ्यन्तरे

कस्तूरीद्रवचर्चितं वपुरपि व्यासी करोत्यादरात् ।

ताटङ्गं च करे करोति कुतुकाच्चक्रानुकारं तदा

लक्ष्मीः क्रीडति पीतवस्त्रकलिता स्मित्वा सखीनां पुरः ॥

व्यासीकरोति in β should perhaps be श्यामीकरोति.

He may be the Kaṇkanavarsha from whom the city Kaṇkaṇa took its name.

भर्तुः कङ्कणवर्षस्य पुण्योत्कर्षाभिवृद्धये ।

चकार कङ्कणपुरं रमणी स्वर्णवर्षिणी ॥

Râjat. VI. 301.

K a p a r d i n (Bhaṭṭakapardin).—ambâ tushyati na mayâ na snushayâ 3185.

Nil. The verse is ascribed to him also in the Śārṅgadharapaddhati and Aufrecht notes that it is in Bharṭṛihari.

K a p i l a r u d r a k a.—sahakârakusumakesara 1666.

Nil.

Kapilasvāmin.—kusumânîva phalânām 2887.

Nil.

Kamalakāra (Rājānakakamalakāra).—andhasya me
hṛitavivekamahādhamasya 3519.

The name is that of the author of a commentary on the Kāvya-
prakāśa.

Kamalāyudha (Śrīkamalāyudha).—bhṛtāḥ kashṭam
aho gataḥ sa nṛpatīḥ sāmantaśchakraṇcha tat 3328. laghuni
tṛṇakutīre kshetrakoṇe yavānāṃ 1840.

Nil. The verse laghuni tṛṇakutīre is ascribed to him also in the
Śārṅgadharapaddhati, and Aufrecht notes that it is quoted in the
Daśarūpāvaloka. D. R. IV. 20.

Kambalaka. (Bhādantakambalaka).—martavyapa-
kshaniḥkshiptā 1246.

Nil.

Kaṣṭhātā.—antaḥśhasmatāraṇbhā 2044. ratnākaro 'pi na cha
jātu bhavān samadro 2430. śūro'si nūnam uditaḥ purito yad
ānā 2040. satyam āchakshya kiṃ nātha 2030 r

Author of the Bhāṣyapradīpa.

"My search for copies of Kaiyaṭa's Pradīpa were attended with
still scantier results than the inquiry regarding the Mahabhāṣya.
No. 306 contains a very small portion of the commentary on the
Navamiki. The MS. dates, I think, from the same time as the
pieces of the Bhāṣya. The Kāśmīrīs tell an anecdote regarding
Kaiyaṭa, which is perhaps worth mentioning. Kaiyaṭa was, they
say, an inhabitant of one of the smaller towns of the Valley, accord-
ing to some of Pānapur, according to others of Yechigām. He
lived in great poverty, and entirely gave himself up to the study of
the Mahabhāṣya and of grammar. In this Sāstra he acquired so
great proficiency that at last he could explain the whole Bhāṣya
to his pupils without looking at a MS., and he understood even
those passages which Vararuchi (r) had marked by kaṇḍikas (0) as
unintelligible. One ~~foreign~~ Pandit from Southern India, named
according to one authority Krishnanbhatta, came into Kāśmīr and
went to see Kaiyaṭa at his home. He found him sitting before his
house, engaged in manual labour, and explaining at the same time
to his pupils the most difficult portions of the Bhāṣya from memory.

Amazed at the Pandit's great learning and his abject condition, the foreigner hastened to the king of Kaśmīr and obtained from him a śāsana granting to Kaiyata a village and an allowance of grain. But when he brought the deed to the Pandit the latter steadfastly refused to accept the gift, because he considered it unlawful as coming from a king. Later Kaiyata left Kaśmīr and wandered to Benares. There he vanquished the Pandits at a sabhā by his great learning, and composed the Pradīpa at the request of the Sabhapati. According to this story the Pradīpa was not written in Kaśmīr, and, if the statement that Kaiyata lived at Pāmpar is true, it cannot be older than the 9th century. For that town was built by Padma in the reign of Ajitāpīḍa, 844-849 A.D. Dr. Kielhorn has lately stated in his pamphlet on the Mahābhāṣhya that he does not think Kaiyata an old writer. I agree with him on this point, and do not believe that he is older than the 13th century A.D. The earliest Indian grammarian who quotes him is, as far as I know, Śaṅkara-Mādhava. I have heard it asserted by Indian Pandits that Kaiyata was a brother of Mammata."—Bühler's Kashmir Report, p. 71ff.

A chittrakāvya by Kaiyata called Devīśataka is said to exist in Kaśmīr. This may be the book of that name entered anonymously in Bühler's Report No. 137.

Karṇāṭaka. (Bhaṭṭakakarṇāṭaka).—alasayati gātram adhikāṇ 1262. avāśyaṇ kopāgnis tava sutanu nirvāsyati chirāt 1606.

Nil.

Kalaśa. (Kalaśaka).—ādityāḥ kiṇ daśaite 53. kallolair vikiratvasau girivarāu 880. kiṇ śundarair idam ato 'tha bahūni tāni 1465. kva tat tejas 562. dattaṇ yena sudhām-dhānam asamaṇ 881. dayitābahupāśasya 1529. daityāsthī-panjara 52. nidrārdhamālitadriśo madamantharāyā 1280. pra-śāparatantrayor madhumadojjhitavridāyoś 1322. mukham api pariśiṣṭam yasya tejahprasūtiṇ 996. re meghāḥ svasa-rīradānaguru kiṇ bauddham yaśo na śrūtaṃ 850.

Mahārāja of Kaśmīr 1080-1088 A.D. also an author, and father of Harsha. That Mahārāja Kalaśa Kaiyata at the same time as well as a patron of learning, is evident from engaged in manual labour, him in the Vikramāṅkadevacharita XVIII. pupils the most difficult.

यस्योदारां परिकलयतः शस्त्रशास्त्रप्रतिष्ठां
 द्वे प्रेयस्यौ जगति विदिते श्रीश्च वाग्देवता च ।
 एका भेजे भुजमभिनवाम्भोजलीलातपत्रा
 श्वेतच्छत्रायितसितयशश्चन्द्रिकान्या मुखेन्दुम् ॥

Ed. in १ भुजमभिनवाम्भोजलीलातपत्रा

Kshemendra in his *Savṛittatilaka* quotes the following verse from *Kalāśa*.

अञ्जलौ जलमधीरलोचना लोचनप्रतिशरीरशारितम् ।
 आत्तमात्तमपि कान्तमुक्षितुं कातरा शफरशङ्किनी जहौ ॥

Kalyāṇadatta. (*Srīkalyāṇadatta*).—*udgrivaṃ khalu
 vīkshitau vapur idam lajjīdasau yat tadā* 1349.

Doubtless the same as the *Kalyāṇa*, pupil of *Alakadatta*, who is mentioned by the author of the *Srīkaṇṭhācharita* as one of his own contemporaries.

श्रीमानलकदत्तोयमनल्पं काव्यशिल्पिषु ।
 स्वपरिश्रमसर्वस्वन्याससभ्यममन्यत ॥
 तथोपचस्क्रे येन निजत्राङ्ग्यदर्पणः ।
 बिहृगप्रौढिसंक्रान्तौ यथा योग्यत्वमग्रहीत् ॥
 तत्तद्वहुकथाकेलिपरिश्रमनिरङ्कुशम् ।
 तं प्रश्रयप्रयत्नेन कल्याणं सममीमनत् ॥

Srīkaṇṭh. XXV. 78-80.

Maṅkha wrote this book between 1135 and 1145 A.D. See *Bühler's Kashmir Report*, p. 50 and Appx. II. p. exii.

Kallata. (*Bhaṭṭakallata*: *Srīkallatakavi*).—
itarad eva bahir mukham 431. *kim tena kāvyamadhuna* 136.
kva piśunasya gatiḥ 432. *tivrātāmrarūcho raveḥ katham*
iyaṃ svapne 'pi sambhāvanā 2565. *diṇmukhāni parichumbata*
prithvim 2483.

Author of the Spandasarvasva, a commentary on the Spandakârikâs of his teacher Vasugupta. According to Kalhana he was a contemporary of Avantivarman, who reigned about 854 A.D.

अनुग्रहाय लोकानां भट्टाः श्रीकल्लटादयः ।

अवन्तिवर्मणः काले सिद्धा भुवमवातरन् ॥

Râjat. V. 51.

Bühler's Kashmir Report, p. 78 ff. and Appx. II. p. CLXVI. ff.

Kalhana.—antarye satatam luthantyanitâs 889. avakâśah
suvrittânâṃ 2795. karṇe tat kathayanti 462. kaḥ sva-
bhâvagabhîrânâṃ 3159. gobhujâṃ vallabhâ lakṣmîr 3364.
parâmrishati sasprîhaṃ 905. pâkaś chen na śubhasya 361.
bhaṇḍas tãṇḍavamandape 463. bhâsvadbimbâdharâ kṛishṇa
1461. bhujataruvanachchâyâṃ yeshâṃ 187. mâtsaryeṇa
jahad grabhān 579. jah pâtârtham 3132. ye 'pyâsann ibha-
kumbhaśâyitapadâ 188. yo yaṃ janâpakaraṇâya srijatyupâyam
3133. vṛitiṃ svâṃ bahn manyate 360. satksbetraprati-
pâditah 3028.

Author of the Râjataranginî. He was a contemporary of Jayasinha Mahârâja of Kashmir 1129-1150 A.D., and according to Kashmir tradition he is the author of the Jayasinhâbhyudaya, a verse of which is preserved to us in Ratnakarṇṭha's Sârasamuchchaya.

भूभुत्पदं पर्वतशेषमासी-

त्तस्थौ विधावेव च राजशब्दः ।

न वाहिनीनाथकथा समुद्रा-

दन्यत्र तस्मिन्नुपतौ बभूव ॥

Kaviputrau.—bhrûchâturyaṃ kuñchitântâḥ kaṭâkshâḥ 2227.

The designation under which two poets who were partners in authorship became famous. Compare the similar case of Râmila and Somila, joint authors of the Śûdrakathâ. The Kaviputrau are referred to under that name by Kâlidâsa at the beginning of his Mâlavikâgnimitra—भासकविसौमिलकविपुत्रादीनां प्रबन्धानतिक्रम्य.

Kâlidâsa.—aṅgulîbhîr iva keśasaṃchayaṃ 1963. anâghrâtaṃ
pushpaṃ 1332. anyonyam utpîḍayad utpalâkshyâḥ 1542.
asyâḥ sargavidhau 1467. âdîptavahnîsadṛîṣair apayâtapattraiḥ

1678. â mûlato vidrumarâgatâmrâḥ 1674. upârjitânâṃ vittânâṃ 3037. kaṇṭhasya tasyâḥ stanabandhurasya 1528. kvâkâr्याṃ śaśalakshmaṇaḥ 1343. tvâṃ âlikhya prapayakupitâṃ 1337. dīneshu gachchhatsu madhûkapāṇḍuraṃ 1543. nâgendrahaṣṭâs tvachi karkaṣatvâd 1566. pādanyâsaṃ kshiti-dharaguror mûrdhni 561. pravâtanîlotpalanîrviśesham 1499. bālenduvakraṇyavikâsabhâvâd 1643. muhur aṅgulisaṃvṛitâ-dharaushṭhaṃ 1273. vṛittânupûrve cha na châtîdîrghe 1567. śalâkâñjananirmiteva 1491. śuddham âvilam avasthitam eha-
lam 1901. śyâmāsvaṅgaṃ chakitalhariṇaprekshite dṛiṣṭi-pâtam 1336.

The earliest known reference to Kālidāsa is in an inscription dated 637 A.D., which will be referred to under Bhāravi. Bāṇa's reference to him in the beginning of the Harshacharita dates from about the same time. How long before 637 A.D. Kālidāsa flourished is not known. In his commentary on Meghadûta 14 Mallinātha tells that Dīnâgâchâr्या and Nichula were contemporaries of Kālidāsa. Dīnâga is believed to have lived in the middle of the 6th century. See Max Müller's India: What can it teach us? p. 305 ff.

The tradition according to which there were not one Kālidāsa, but three, is as old at least as the younger Rājasekhara, whose verse

एकोपि जीयते इन्त कालिदासो न केनचित् ।

शृङ्गारे ललितोद्गारे कालिदासत्रयी किमु ॥

is found both in the Sûktimuktavali and the Hârâvali.

Most of the verses Aufrecht quotes under Kālidāsa from the Śârṅgadharapaddhati are referred by him to wellknown books. Those he marks as unknown are as follows :—1 akṛisam 99, 9 :

अकृशं नितम्बभागे क्षामं मध्ये समुन्नतं कुचयोः ।

अत्यायतं नयनयोर्मम जीवितमेतदायाति ॥

2 etāni niḥsahatanor 102. 13 :

एतानि निःसहतनोरसमञ्जसानि

शून्यं मनः पिशुनयन्ति गतागतानि ।

एते च तीरतरवः प्रथयन्ति ताप-

मालम्बितोज्झितपरिग्लपितैः प्रवालैः ॥

3 târatârataraîr etair 34, 11 :

तारतारतरैरेतैरुत्तरोत्तरतो हतैः ।

रतार्ता तित्तिरी रौति तीरे तीरे तरौ तरौ ॥

4 payodharâkâradharo 137, 4 :

पयोधराकारधरो हि कन्दुकः

करेण रोषादिव ताड्यते मुहुः ।

इतीव नेत्राकृति भीतमुत्पलं

तस्याः प्रसादाय पपात पादयोः ॥

Given here from Jalhana's Sûktimuktâvali.

5 lakshmîkrîḍitaḍagaṃ 120, 25 "In C D only." Our No. 2005 (Kasyâpi).

6 vanitâkara after 137, 11. "Only in D."

वनिताकरतामरसाभिहतः

पतितः पतितः पुनरुत्पतसि ।

ध्रुवमस्ति हि कन्दुक ते हृदयं

दयिताधरसंगमलुब्धमिव ॥

From Jalhana's Sûktimuktâvali under Daṇḍin.

7 veṇî vidambayati 99, 11 :

वेणी विडम्बयति मत्तमधुव्रताली-

मङ्गीकरोति गुणमैन्दवमास्यमस्याः ।

बाहू मृणाललतिकाश्रियमाश्रयेते

पुङ्खानुपुङ्खयति कामशरान्कटाक्षः ॥

8 hemâmbhoruhapattane C D after 129, 4 :

हेमाम्भोरुहपत्तने परिमलस्तेयी वसन्तानिल-

स्तत्रत्यैरिव यामिकैर्मधुकरैरारब्धकोलाहलः ।

निर्यातस्त्वरया व्रजन्निपतितः श्रीखण्डपङ्कजवै-

लिप्ते केरलकामिनीकुचतटे खञ्जः शनैर्गच्छति ॥

Aufrecht has recently, Z. D. M. G. XXXIX. 306 ff., put together all the verses which are ascribed in the Subhāshitas available to him and in other writings to Kālidāsa, but which do not occur in any of his known works. This paper yields the following additional verses:—9 avachanam vachanam, ascribed in Śp. 139, 9 and Sbhv. 2054 to Vāmanasvamin: in the Saduktikarṇāmṛita to Kālidāsa. Our No. 2052. 10 iha nivasati:

इह निवसति मेरुः शेखरः क्षमाधराणा-

मिह विनिहितभाराः सागराः सप्त चान्ये ।

इदमहिपतिभोगस्तम्भाविभ्राजमानं

धरणितलमिहैव स्थानमस्मद्विधानाम् ॥

Given by Aufrecht from Peterson's paper on the Aukhityā-lamkāra of Kshemendra, p. 3, with a reference added to Bhojaprabandha v. 98. 11 upārjitānām vittānām. Böhtlingk 1307, according to the Subhāshitāvali 3036 by Kālidāsa. Our No. 3037. 12 kaśchid vācho, Skm. 3. 14:

कश्चिद्वाचो रचयितुमलं वोढुमेवापरस्ताः

सा कल्याणी मतिरुभयथा विस्मयं नस्तनोति ।

न त्वेकस्मिन्नतिशयवतां संनिवेशो गुणाना-

मेकः सूते कनकमनलस्तत्परीक्षाक्षमोन्यः ॥

13 kṛitopakāraṃ. "Böhtlingk 1877, according to Śp. 117, 7 by Bhojanarendra, in Subhāshitāvali 1901 ascribed to Kālidāsa." Our No. 1900. 14 kvākāryam śaśalakshmaṇaḥ. "This oft-quoted verse (see Kāvyaaprakāśa, p. 64) is according to Skm. 2, 524, and Sbhv. 1341, by Kālidāsa. The statement seems very improbable, since, according to the Kuvalayāmanā the verse refers to the relations between Yayāti and Devayāni." Our No. 1343 above. 15 divāpi, Skm. 2, 313:

दिवापि जलदोदयादुपचितान्धकारच्छटा-

जटालिततटीमिमां विशति विस्मरन्ती भयम् ।

तमालतरुमण्डितां वटनिरस्तभानुश्रुतिं

धृताभिसरणव्रता शबरमुन्दरी कन्दरीम् ॥

16 na vakti premârdram Skm. 2, 29 :

न वक्ति प्रेमार्द्रं न खलु परिरम्भं रचयति
स्थितौ तस्यां तस्यां करकमललीलां न सहते ।
स्मितज्योत्स्नाकान्तं मुखमभिमुखं नैव कुरुते
तथाप्यन्तःप्रीतिं वपुषि पुलकोस्याः कथयति ॥

17 priyâyaṁ Skm. 4, 223 :

प्रियायां स्वैरायामतिकठिनगर्भालसतया
किराते चाकर्णाकृतधनुषि धावत्यनुपदम् ।
प्रियाप्रेमप्राणः प्रतिभयवशाकूतविकलो
मृगः पश्चादालोकयति च मुह्युर्याति च मुहुः ॥

18 mattânâṁ kusumarasena. Daśarûpaka 3, 14 from the Vikra-
morvaśi :

मत्तानां कुसुमरसेन षट्पदानां
शब्दोऽयं परभृतनाद एष धीरः ।
कैलासे सुरगणसेविते समन्ता-
त्किनर्यः कलमधुराक्षरं प्रगीताः ॥

19 yat trailokyamanorathasya, Skm. 2, 336 :

यच्चैलोक्यमनोरथस्य परमं पात्रं मनोजन्मना
यच्चाख्यं हरनिर्जितेन जगतीं जेतुं चिरादर्जितम् ।
यन्मे श्रोत्ररसायनं कथमहो प्राप्तं तदेतन्मया
रूपं लोचनपीयमानविगलल्लावण्यपूरं पुरः ॥

20 vavur eva Skm. 2, 22 :

ववुरेव मलयमरुतो जगुरेव पिकाः परारि [च] परुच्च ।
उत्कण्ठाभरतरलं सखि मानसमैषमः किमिदम् ॥

"A verse in derision of the old-fashioned words in Pāṇini v. 3, 22."

21 svapna prasāda Skm. 2, 473 :

स्वप्न प्रसीद भगवन्पुनरेकवारं
संदर्शय प्रियतमां क्षणमात्रमेव ।
दृष्टा सती निविडबाह्व [युगे वि] लग्नं
तत्रैव मां नयति सा यदि वा न याति ॥

“The second half is corrupt and unintelligible.”

22 “In his Second Report, p. 62, Peterson gives the following verse as ascribed in the Hārāvali to Kālidāsa.

अहो मे सौभाग्यं मम च भवभूतेश्च भगिनिं
तुलायामारोप्य प्रतिफलति तस्यां लघिमनि ।
गिरां देवी साक्षाच्छ्रुतिकलितकह्लारकलिका-
मधूलीमाधुर्यं क्षिपति परिपूर्त्यै भगवती ॥

“According to this verse Kālidāsa is represented as a contemporary of Bhavabhūti's. I have myself no doubt that the verse is borrowed from the Bhojaprabandha (v. 254). In the place referred to Bāṇa, Bāṇasputra, and Bhavabhūti are brought together at the court of Bhoja of Dhārā.”

It has been seen above that Rājasekhara knew of three Kālidāsas : and it is no longer so improbable as it has been thought to be that a Kālidāsa of great repute lived at the same time as Bhavabhūti. Compare the story given by Bhandarkar, Preface to Mālatīmādhava p. vi. ff. It is at least curious to note in this connection that all five of Aufrecht's MSS. of the Śārṅgadharapaddhati, as also our Cambay MS., attribute to Kālidāsa a verse which occurs in Bhavabhūti's Uttararāmacharita, vitarati guruḥ prajāḥ.

K ā l i d ā s a m ā g h a u.—madhu tishtathi vāchi yoshitām 3380.

This signature would go to show that a Kālidāsa and Māgha wrote at least one joint poem. Compare the remarks under Kavi-putraū. Nothing is known for certain of Māgha's date. Aufrecht says that he belongs to the middle school of Indian artificial poetry, and may have been a younger contemporary of Bhavabhūti.

Kiśoraka. (Divirakisoraka).—âlokatrastanârîkṛitasabhayamahânâdadhāvajjanaagha 2421. bhrājishṇavo nabhasi bhûrihṛitândhakâra 780. śūnyârthair vachanair mayâ narapate karnau tavâpûritau 3234.

Nil. The prefix to the name shows that he was a Kâyastha. The verse âlokatrasta, No. 2241, is given by Aufrecht from the Śārṅgadharapaddhati.

Kumâra. (Bhâṭṭakumâra).—abhinavaṃ galitâṃśukadarśitaṃ 2161. kiṃ bhûṣhaṇena rachitena hiraṇmayena 2165. bāle nātha vimuñcha māmīni ruṣhaṃ 1614. svāmin prabho priya grīhāṇa parishvajasva 2096.

See under Kumâradâsa.

Kumâradatta.—divi niveśitatâmravilochanâ 1753. navavi-bodhamanoharaketakī 1754. bhuvanadrishṭinirodhakaram kṛitaṃ 1752. maṇiprabheshu pratibimbaśobhayâ 1812. vimalam ambu nīpiya nadīśataṭṭha 1751. vishamavṛiṣṭihate 'pi davānala 1755.

Nil.

Kumâradâsa.—bhrântvâ vivasvân atha dakshinâśâm 1654. śīśiraśīkaravâhīni mârute 1757.

Peterson* has pointed out that Kumâradâsa is quoted by Kshemendra in his Anchityavichâracharchâ, and that the verse given is one indicated by Aufrecht, in his edition of Ujvaladatta's commentary on the Unâḍi Sūtras, as apparently the source of a quotation in the Mahâbhâshya. The whole verse is as follows.

अयि विजहीहि दृढोपगूहनं
त्यज नवसंगमभीरु वल्लभे ।
अरुणकरोद्धम एष वर्तते
वरतनु संप्रवदन्ति कुक्कुटाः ॥

* In a paper On the Anchityâlampkāra of Kshemendra contributed, with a Note on the date of Patañjali, to the Journal B. B. R. A. S. XVI. p. 170 ff. Published also separately with a Preface in reply to Professor R. G. Bhandarkar. Bhandarkar's paper On the date of Patañjali, a Reply to Professor Peterson, will be found in the Journal B. B. R. A. S. XVI. p. 199 ff. His Second Reply was published only as a pamphlet.

The last pāda is quoted in the Mahābhāṣya on Pāṇ. I. 3, 48. Nothing is known of Kumārādāsa's date: but Jalhapa's Sūkti-muktāvalī contains a verse attributed to Rājasekhara, which shows that he was the author of the Jānakīharana, and that he did not flourish before Kālidāsa.

जानकीहरणं कर्तुं रघुवंशे स्थिते सति ।

कविः कुमारदासश्च रावणश्च यदि क्षमः ॥

The following quotation from the Jānakīharana occurs also in Ujvaladatta's note on III. 73 (Aufrecht's preface, p. xviii.) in illustration of the meaning of the word धूसरः.

धूसर ईषत्पाण्डुरः । महिषधूसरितः

सरितस्तट इति जानकीहरणे यमकम् ।

From the fact noted below with regard to the verse bale nātha vimuñcha it would seem that Kumārādāsa is the same as Kumāra (Bhātākumāra)

From the Śārṅgadharapaddhati Aufrecht quotes under Kumārādāsa as follows, 1 paśyan bato 98, 71 :

पश्यन्हतो नन्मथवाणपातैः

शक्तिं विधातुं न निर्मित्य चक्षुः ।

ऊरु विधात्रा हि कुतौ कथं ता-

विन्यास तस्यां सुमतेर्दिवर्कः ॥

2 bale nātha vimuñcha 114. 1. "Is ascribed to Anura. Bahtlingk calls the poet Kusumadāsa." This verse is in our text No. 1614 ascribed to Bhāta Kumāra, and in Jalhapa's Sūktimuktāvalī to Śrīkumāra. 3. Jayabhārata śloka 198, 59:

वयःप्रकर्षादुपनीयमान-

स्ननद्वयस्योद्बहनश्रेण ।

अत्यन्तकादर्थं वनजायताभ्या

मध्यो जगामेति ममैव तर्कः ॥

From our Cambay MS. 4 Śrīkumāra. Our No. 1614 above.

K u s u m a d e v a.—adhamaṃ bādhaṃ bhuyo 300. apyāpatsa-
mayah sādhoḥ 297. uttamaṃ suhiraṃ naiva 303. uttamah
kleśavikshobhaṃ 291. kṣhanakshayini sâpâye 299. guṇavan
suchinasthayaḥ 301. guṇaṃ autaraṃ prâyas 293. jâde pra-
bhavati prâyo 292. drishtadurjanadaurâtmyah 298. dhanam
apī paradattaṃ 307. na kaḍāchit satâṃ chetaḥ 305. narâḥ
saṃskârârhâ jagati 306. prâyah santyupadesârâhâ 289. mana-
svihriḍayaṃ dhatte 290. sa tushyatyuttamah stutyâ 304.
saṃpattan komalaṃ chitaṃ 295. sajjanâ eva sîdhûnâṃ 287.
svabhavaṃ na jâhatyantaḥ 296. sarvatra guṇavân deśe 302.
svabhâvaṃ naiva muñchanti 294. sâdhur eva pravînah syât
288.

Author of the *Dṛiḥyântaśataka*.

K ṛ i ṣ ṇ a k a. (P a ṇ ḍ i t a k ṛ i ṣ ṇ a k a).—sâ khyâtâsti
jagattraye surumadī sâ sāṃbhuchhūḍāmapau 2556.

Nil.

K r i s ṇ a m i s r a.—gaṇḡâtîrataranḡaśîtalâsîlâvinyastabhâsvad-
brîṣi 3078. jâto' haṃ janako mamaisha janani kshetraṃ kala-
traṃ kulaṃ 3321. nâsmâkaṃ janani tathojjvalakulâ sachchh-
rotriyaṇṇaṃ kulâd 2400. veśyâveśmasu sîdhugandhi 3077.

Wrote the *Prabodhachandrodaya*, according to Goldstücker, in
the end of the twelfth century. See Weber's *Indian Literature*,
p. 207, note 218.

K s h e m a v ṛ i d d h i (B h a ḍ a n t a k s h e m a v ṛ i d d h i).—bhri-
śaṃ śuśubhire śubhraiḥ 1730.

Nil.

K s h e m e n d r a.—aṅke vṛiddhim upâgataṃ 756. andhaḥ sa eva
śrutarivarjito yaḥ 3031. aprastâvastutibhir anîṣaṃ karpaśûlaṃ
karoti 3202. arthapriyatayâtmânâṃ 3370. aho tṛishṇâveśyâ
sakalajanatâṃmohanakari 3263. aho bata khalah 334 ? âśâpâ-
śavinuktiniśchalasukhâ svâyattachittasthitiḥ 3479. kântâya
vikasadvilâśahasitasvachchhânśavaś ehânaraṃ 2249. kim
jîvâvadhibandhanair guṇaganair ârâdhitair bandhubhir 3043.
ko nu veśyâjanât tasmât 3371. khachitram api mâyâvî 338.
khalah syjanapaisunye 335 ? khalena dhanamattena 339.
gehaṃ durgatabandhubhir 309 ? grîshme hâratushârachan-

danachayaś chināśśukaṃ chandrikā 3323. chyntopyudgach-
chhati paṇaḥ 223. jāne kopataraṅgitāṅgalatikā tenāham
āliṅgitā 2151. jāne 'nyāsahitaṃ vilokya kufilaṃ tam kūtave-
shaṃ tvayā 1422. jīhivādushitasatpatraḥ 333 ? jīvanagraha-
penāmra 331 ? jīvanyarthakshaye nīchā 3182. tadvaktrāb-
jajitaḥ prasahya bhajate kshaiṇyaṃ kshapāvallabhas 1358.
dātā balir yāchanako murārī 3106. dvāre ruddham upekshate
katham api prāptaṃ puro nekshate 3238. dīptim ośadhile
śeshu 1888. dharmah sarma paratra cheha 3030. nakhada-
śanani pātajarjarāṅgi 2126. na lujjate sajjanavarjanīnyā 359.
na śāntāntaśrīṣṇā 491. nāsādītāni vanavāsadriddhavaratena
2250. nyāyaḥ khalaiḥ parihṛitaś 317. paribhramasi kiṃ
mudhā kvachana chitta viśamyatāṃ 3153. pātraṃ pavitra-
yati 324. putrād apyadhikam cha vindati vibhur bhṛityaṃ
hi bhāgyodaye 3155. prāṇanaṃ parīakshanya 3033. bhava-
jaladbigatānāṃ dvandvavātābatānāṃ 3498. bhavati bhisha-
gupāyailḥ pathyabhuṇ nityarogī 3118. māyamaṃyāḥ prakṛi-
tyaiva 337. mudyam jāma 3029. mūrchrhāchhādītam
īkshate na nayanam tāpe tanuḥ pachyate 2152. lakshnūr
dānaphalā 3034. lābhapraṇayino nīchā 230. vittena vetti
veśyā 2369. videseshu dhanam vidyā 3053. vyomnaḥ śyāmā-
virahīṇas 2156. vrate vivādam 318. śamayati yaśaḥ 303.
śāścharyaṃ yudhi śauryam 362. śīlam śīlayatāṃ kulam
kalayatāṃ sadbhāvam abhyasyatāṃ 3035. saṭyaṃ vāchi 3032 ?
satsādhuvāde murkha-ya 336 ? sadā khaṇḍanayogyāya 332 ?
sābbhinānam asaṃbhāvyam 310. svāmye peśalata 266.

The well-known Kashmirian poet. See Buhler's Kashmir Report p. 45 ff., Peterson's First Report p. 4 ff., Schoenberg's paper on Kshemendra's Kavikāṇṭhābhārata (Wien, 1884), and the Paper on the Auchityālakāra of this poet already referred to. Kshemendra finished his Samayāmāṭrikā, during the reign of king Ananta, 1050 A.D. His literary activity, as Buhler says, falls in the second and third quarters of the eleventh century.

The following is a list of Kshemendra's works so far as they or their titles have been hitherto recovered. Those with an asterisk prefixed are only known by name: (1) * Amṛitatarāṃgikāya. (2) * Avasaraśāra. (3) Auchityavichāraścharcha. (4) * Karaka-jānakī. (5) Kalāvīḥa. (6) Kavikāṇṭhābhārata. (7) Chatur-vargasamgraha. (8) Chārucharyā. (8) * Chitrabhāratautāka.

(9) Daśavatāracharitnāṭaka. (10) * Deśopodeśa. (11) Nīti-kalpataru. (12) * Padyakādambarī (13) * Pavanapañchāśikā. (14) Bṛhatkathāmañjarī. (15) Bodhisattvāvadānakalpalatā. (16) Bhāratamañjarī. (17) * Muktvālī. (18) * Rājāvalī. (19) Rāmāyaṇamañjarī. (20) * Lāvanyavatī. (21) Lokaprakāśakośa. (22) * Vātsyāyanasūtrasāra. (23) Vyāsashṭaka. (24) * Saśi-vañśamahākāvya. (25) Samayamāṭhikā. (26) Suvṛittatilaka. (27) Sevyasevakopadeśa. The Hastijanaparakāśa in the Bhanu Daji collection is by a Kshemendra who calls himself son of Yādusārman.

From the Śārṅgadharapaddhati, under Kshemendra. Aufrecht quotes as follows:—1 and 2 aṅgulibhaṅgavikalpana, muṇḍo jāṭilo nagnaḥ 143, 4, 5. Kalāvilāsa I. 52 and 62. 3 aṅge 'naṅgajvara-hutavahaś 107, 2. Quoted by Kshemendra from his Padyakādambarī. 4 atisāhasam 28, 2. Kalāvilāsa II. 46. 5 atyunnatapaḍārūḍhaḥ. In the Chārucharyā. 6 atha pathika 120, 3. Kalāvilāsa I. 30. 7 anaṅgena 91, 4:

अनङ्गेनावलासद्भाजिता येन जगत्त्रयी ।

स चित्रचरितः कामः सर्वकामप्रदोऽस्तु वः ॥

8 artho nāma. In the Kalāvilāsa. 9 ākhyāyikā 143, 11. Kalāvilāsa II. 6. 10 ādlimātoddhataḍāvavahni 134, 30:

आध्मातोद्धतदाववह्निसुहृदः कीर्णोष्णरेणूत्कराः

संतप्राध्वगमुक्तखेदविषमश्वासोष्मसंवादिनः ।

तृष्णार्ताजगरायतास्यकुहरक्षिप्रवेशोत्कटा

भ्रूमङ्गैरिव तर्जयन्ति पयना दग्धस्थलीकज्जलैः ॥

11 āmantraṇajaya śabdaiḥ 143, 26. In the Kalāvilāsa. 12 upayuktakhadirabīṭaka 143, 26. This verse is in Dāmodaragupta's Sambhālimata. The ascription to Kshemendra in Aufrecht's MSS. of the Śārṅgadharapaddhati is a mistake which occurs also in the Cambay MS. 143, 26 is a verse by Kshemendra, tasmin mahīpatinām (in the Kalāvilāsa), which Aufrecht does not give. It has in our MS. the signature Kshemendrasya. There follow three verses upayuktakhadira 143, 27, purvaṃ cheṭī tato veṭī 143, 28, varṇana-

dayetaḥ 143, 29 (in the *Kalāvīṣa*: not given by Aufrecht) with the signature etc *Kshemenbhāṣya*. The last only however is by *Kshemenbhāṣya*: the first being, as we have seen, by *Dāmodaragupta*, while the second is by a very modern poet. 13 eke 'dya 148, 27:

एकेद्य प्रातरपरे पश्चादन्ये पुनः परे ।

सर्वे निःसीद्धि संसारे यान्ति कः केन शोच्यते ॥

14 aurvā ivāti 28, 4. In the *Kalāvīṣa*. (Read in *धनलवणवार्ति*, compare Böhtlingk *Z. D. M. G.* XXVII p. 629). 15 kalamagra 143, 16. In the *Kalāvīṣa*. 16 kavibhir 9, 8:

कविभिर्नृपसेवासु वित्तालंकारहारिणी ।

वाणी वेद्येव लोभेन परोऽभरणीकृता ॥

Aufrecht notes that the verse in the *Hitojadesa* ed. Schl. II 23 *abudhair arthalābhāya* is an imitation of this verse. 17 kuryān nīchajanabhagastap 76, 91. In the *Chārucharyā*. 18 ke 'pi svabhāvahubdhās 28, 3. In the *Kalāvīṣa* (eva : svabhāva hubdhās, at end of a story: the alteration is *Sārūgadhara*'s). 19 kraya-vikrayakūṭatulā 143, 19. In the *Kalāvīṣa*. 20 kshipe tvakyaśarīm 76, 89. In the *Chārucharyā*. 21 grīvāstambabhṛitah paromati 11, 3:

ग्रीवास्तम्भभृतः परोक्षनिकथामात्रे शिरःशृलिनः

सेद्वेगभ्रमणप्रलापविपुलशोभाभिभूतस्वितेः ।

अन्तर्द्वेषविप्रवेशविषमक्रोद्योष्णिनिःश्वासिनः

कटा नूनमपण्डितस्य विकृतिर्भामज्जरारम्भभुः ॥

From the Cambay MS. of the *Sārūgadhara* paddhati. The verse precedes ye sa : satsa, which will be given below, and the two together form one quotation. Aufrecht illustrates the *śulākula* "seized with a head-ache" of the latter verse by a reference to the phrase *paromatikathānātre śarbh-śūlānah* here. 22 tivre tapasi linānam 76, 93. In the *Chārucharyā*. 23 dambhāram-bhodhurarap 76, 88. In the *Chārucharyā*. 24 dāma sattvāsītay dadyān 76, 86. In the *Chārucharyā*. 25 dṛpā dagdhara 91, 6. "Given by Böhtlingk: In the *Kāvya* prakāśa." This verse is in *Rājasekhara*'s Introduction to his *Viddhaśalabhāṭjika*. The

ascription to Kshemendra is in our Sp. MS. also. But the verse that precedes 91. 5. kulugurur abalanāni, which is in the same introduction, has the signature Kasyāpi, while 91. 4. anāṅgenābalā has rightly the signature Kshemendrasya. This is probably the source of the error. 26 dṛiṣyate pānagoshtāṁśhu 121. 1 :

दृश्यते पानगोष्ठीषु कान्ताववत्वगतं मधु ।

स्मरं सहायमासाद्य यस्तो राहुरिवेन्दुना ॥

From the Cambay MS. of the Śāṅgadhara-paddhati. 27 na kuryāt parādūrechchhām 76, 84 "Given by Böhtlingk." The verse is in the Chârucharyâ. 28 na krodhayatudhânasya 76, 95. In the Chârucharyâ. 29 nadinā ṇ cha naklînāṇ cha : "only in C after 76, 102. Is quoted in the Saravatikanthâbharana." See Böhtlingk 3214 for other references for this verse which is in the Chânakyaśataka. The ascription to Kshemendra is in our MS. also. The verse occurs in the middle of a long quotation from Kshemendra's Chârucharyâ and may be an interpolation. 30 na putrâ-yattam aiśvaryam 76, 101. In the Charucharyâ. 31 na madyavy-asanaiḥ kshîvah 76, 85. In the Charucharyâ. 32 nayanavikârair 132, 5. In the Kalâvilâsa. Aufrecht calls the verse a coarse rendering of Bhartṛhari's jalpanti sârdham. 33 na lokâyatavâdena (Auf. lokâyatta) 76, 98. In the Charucharyâ. 34 nijāṇ 134, 9 :

निजां कायच्छायां श्रयति महिषः कर्दमधिया

च्युतं गुञ्जापुञ्जं रुधिरमिति काकः कलयति ।

समुत्सर्पन्सर्पः सुषिरविवरं तापविवशः

सञ्जीत्काराधूतं प्रविशति करं कुञ्जरपतेः ॥

35 nottarasyām pratichyā ṇ cha 76, 83. In the Charucharyâ, Peterson's First Report, p. 5. 36 pareshā ṇ kleśada ṇ kuryān 76, 90 In the Chârucharyâ. 37 piṭhî 143, 3 :

पीठीप्रक्षालनेन क्षितिपतिकथया सज्जनानां प्रवादैः

प्रातर्नार्त्वारध्यामं कुशकुसुमसमारम्भणव्ययहस्ताः ।

पश्चादेते निमज्जत्पुरयुवतिकुत्राभोगदत्तेक्षणार्थाः

प्राणायामापदेशादिह सरिति सदा वासराणि क्षिपन्ति ॥

38 pārvam ebeti tato beti 143, 27. See remarks on No. 12 in this list. बेटी is a Hindustani word. 39 prabhuprasāde visvāsam 76, 97. In the Chārucharyā. 40 brāhmaṇin nāvamanyeta 76, 87. "Given by Böhrlingk." The verse is in the Chārucharyā. 41 bhaktam raktam 76, 94. "Given by Böhrlingk." In the Chārucharyā. 42 meruh, 143, 24-25. In the Kalāvīṣa. The verse is of the same tenor as our Nos. 2364 and 2365 which are from the same passage of the Kalāvīṣa. For the reproach in which the Goldsmith stood in old times Aufrecht refers to Mann IX. 292 and VS. 30, 17. 43 maunī pādaprahare 'pi 17, 5:

मौनी पादप्रहारेपि न क्षमी नीच एव सः ।

आकृष्टशस्त्रो मित्रेपि न तेजस्वी खलो हि सः ॥

(Śrīkrishṇasāstro mitre 'pi. "He who draws his sword on a friend too" i.e. as well as on more legitimate objects of his prowess). 44 and 45 yat karoty : yat argyate 23, 1, 2 :

यत्करोत्यरतिं क्लेशं तृष्णां मोहं प्रजागरम् ।

न तद्धनं कदर्याणां हृदयव्याधिरेव सः ॥

यदर्थ्यते परिक्लेशैरर्जितं यन्न भुज्यते ॥

विभज्यते यदन्नेन्यैः कस्य चिन्मास्तु तद्धनम् ॥

Böhrlingk 5034 and 5183 as given by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 238. 46 ye saṁsatsu 11, 2 :

ये संसत्सु विवादिनः परयशःशल्येन शृङ्गाकुलाः

कुर्वन्ति स्वगुणस्तवेन गुणिनां यन्नाहुणाच्छादनम् ।

तेषां रोषक्रषायितोदरदृशां कोपोष्णनिःश्रासिनां

दीप्ता रत्नशिखेव कृष्णफणिनां विद्या जनोद्वेजिनी ॥

See note on No. 21 of this list. 47 lakṣmaṇo laghasamdhāni 140, 27 :

लक्ष्मणो लघुसंधानी दूरपाती च राघवः ।

कर्णो दृढप्रहारी च पार्थस्यैते त्रयो गुणाः ।

From the Cambay MS. of the Śārṅgadharapaddhati. 48 lobhaḥ sadā vichintyo 28, 1. In the Kalāvīṣa. 49 vakraih krūratarair

76, 92. In the *Chârucharyâ*. 50 varjayed indriyajayair 76, 96. In the *Chârucharyâ*. 51 vâmâskandnanishanaśārṅga 36, 22. This verse is quoted by Kshemendra in the *Kavikanṭhābharana* from his own work *Kanakajānakī*. 52 vyākulo 'pi vipatpâtaiḥ 76, 104. In the *Chârucharyâ*. 53 śrntīsmṛityuktam ācharāṃ 76, 102. In the *Chârucharyâ*. 54 Satyaprasamatobhīḥ 28, 5. In the *Kalāvīlāsa*. 55 hitopadeśaṃ śrīṇuyāt 76, 100. In the *Chârucharyâ*. 56 hetupramāṇayuktam 21, 4:

हेतुप्रमाणयुक्तं वाक्यं न भ्रूयते दरिद्रस्य ।

अप्यतिपरुषमसत्यं पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥

From Cambay MS. So also in Böhrlingk 7413 as given by Aufrecht Z. D. M. G. XX. 5, 241.

G a ũ g ā d a t t a.—abhīdhāvatī māṇī mṛityur 3504.

Nil.

G a ũ g ā d h a r a.—vikāśipadmāstarāṇe nirastam 1073.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 511 Aufrecht gives the following verses under Gaṅgādhara from the *Saduktikarṇāmrīta*, and notes that the name reminds us of the court poet of Karna, king of Dāhala (*Vikramāṅkadevacharita* XVII. 95), whom Bilhana boasts of having overthrown in a poetical contest. 1 pañcheshor Skm. 1. 372:

पञ्चेयोरिषुकोटिशसनशिलाचक्रं चकोराङ्गना-

चक्षुष्यश्चतुरब्धिताण्डवगुरुश्चौरः कृशाङ्गीरुषाम् ।

सोयं सान्द्रतमिस्रसिन्धुरघटाकण्डीरवः कैरव-

श्रीजीवातुरमर्त्यमण्डलसुधासक्ती दिवि द्योतते ॥

2 padopānte Skm. II. 198:

पदोपान्ते कान्ते लुडति तमनादृत्य भवना-

हृतं निष्क्रामन्त्या किमपि न मयालोचितमभूत् ।

अये श्रोणीभारस्तनभर युवां निर्भरगुरु

भवद्भ्यामप्यत्र क्षणमपि विलम्बो न विहितः ॥

U a ṇ a p a t i.—bhrānyannabāgrīṅgharshāṇḍabodhaprīṣṭha 61.

Jalhana's *Sūktimuktāvaḥ* contains a verse attributed to Rājasekhara, in which reference is made to a poet Gaṇapati, and apparently a work of his called *Mahamoka*.

अथो गणपतिं वन्दे महामोदविधायिनम् ।

विद्याधरगणैर्यस्य पूज्यते कण्ठगर्जितम् ॥

G a ṇ ḍ a g o p ā l a.—kāśāh kshīranikāśā 1797.

The verse is in the Śārṅgadharapaddhati also ascribed to Gaṇḍa-
gopāla. "So singt der bukolische Dichter." Aufrecht's note.

6) *pādīyā*.—*adya dyutajitadharagravidhāv īśo 'sī tatkhaṇḍi-*
naś 2110. āśhrāpī karoti sī mma tann p kagghagruhotka-
thitā 3 1368.

May be the king of Kashmir of that name, Rājā, I. 314. The verse *adya dyutapīṭadhara-* is in the *Saṃgadhara-pāṭha* also ascribed to Gopāditya.

Govindarāja (Bhaṭṭagovindarāja).—*dharmartham*
idaṁ chetah 213. *krayānkatair āśaktaiḥ* 996. *kṣub-*
dhudāvāniloddhūte 3197. *chōṭeḥ yal eva guṇaypudavi-*
mardalakṣaṇaḥ 1529. *daṁṣṭraḥ śāntāni padoḥ pṛthak* 9
vidharā 803. *apakulohatobhishṭāna ātmano* 700. *anṣpa-*
dalochanavilokanākāntadūtyam 1449. *netre tyannāgarāde*
1449. *bhōḥ bhōḥ karāndra divasān kṛyanti tavad* 927. *yadi*
vayam uparādhiṇas tadānīḥ 1539. *yāmāḥ svasti tadvāstu*
rohagagire 941. *varam ilac navitapaḥ kṛpā śīrṣṣa gulme*
998. *saṁprāpya kokilakuṇḍhī kamardakāntīḥ* 707. *suvinūta-*
abhoḍhātman vedhasā śādhu yatnān 1522.

Annabai quotes a verse from the *Saṃgātharapaddhati* attributed to one Devaśārada, in which he refers to the poet Ceyndarāja

इन्दुप्रभारसविदं विहगं विहाय

कीरानने म्कुरसि भार्गवि का रतिम्ने ।

आद्यं यदि अयमि जल्पत् कौमुदीनां

गोविन्दराजवचसां च विशेषमेवः ॥

Aufrecht sees in this verse a reference to some work of Govindarāja, or of one of his court poets, called Kaumudī. But that seems doubtful. Speech resides with the foolish parrot. If she were to pass over to the bird that loves the moon's rays, he, now mute, could tell us how slight the difference is between that which he loves and Govindarāja's sweet sayings. A Govindarāja, Aufrecht adds, was the patron of Lakṣmīdhara, the author of the Yuktikalpataru.

From the Śīrṅgadhara-pūddhati under Govindarāja Aufrecht quotes as follows. 1 ito vidyāt 106, 13 :

इतो विद्युत्पुञ्जस्फुरितमसकृद्वापयतु मा-
मितः केकनिका हरतु हृदयं निर्दयमिदम् ।
इतः कामो वामः प्रहरतु मुहुः पुङ्खितशरो
गतासि त्वं दूरे चपलनयने प्रेषसि यतः ॥

2 dantagra 4, 1 :

दन्ताग्रनिर्मिन्नहिमाचलोर्वा-
रन्ध्रोत्थिनाहीन्द्रमणिप्रभौघे ।
नागाननः स्तम्भधिया कपोलौ
वर्षन्पितृभ्यां हसितः पुनातु ॥

3 daurjanyau 59, 45. Our No. 803 above. 4 bho bho 54, 8. Our No. 627 above. 5 mārjārī himabaluka 98, 117. "From a work on medicine." 6 sthityā 36, 3 :

स्थित्वा स्थैर्यादुपाग्मः समजटरशिराश्चक्रमूर्तिमुद्गुर्न
धूर्तः संत्यक्तनीरः कनिचिदपि पदान्युच्चकैः कुञ्चितङ्घ्रिः ।
पश्चाद्भीवां प्रसार्य त्वरितगतिरपां मध्यमाविश्य चञ्च्रा
चञ्चन्तीमूर्ध्वकण्ठः कथमपि शफरीं स्फारिताक्षो वकोत्ति ॥

Govindasvāmin (Bhaṭṭagovindasvāmin).—kar-
pūrachandanarājo dhavalaḥ vahantīm 1054. kalāvati kshata-
tamasi prabhāvati 1945. khyātā narādhipatyaḥ 169. niyatam
yadi nāsmākaḥ 1249. niḥsaṅgam aṅgaḥ madanānalot-
thaḥ 1459.

Chandra-gopar = kāmān vāhaṇī cha viśayās cha 3326.
 kechid bhayena bhībhīṣṇī vācābhāvan 3449. durgandhi-
 pūrvivikṛitair mādāmadā madnā 3448. nīlīkshyamāpā 3384.
 viśhasya viśhayānīcha cha 3408.

May be the Chandragomin to whom the Chandra grammar is ascribed. Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 512 has a poet Chandrayogin, who is perhaps also the same.

Chandrodaya.—praplaṅgātir nījyātāḥ vṛjatu nījabhāsi
 sukha p 2035.

The name looks like one given to the poet from some much-admired verse. See under Magha.

Charpatīnātha.—chātaka tāta kiyad bhavatā 684. jalaka-
 navitaraparāhitaḥ 685. nāhur abāhur gaganatule 3117.

Charpatī as the name of an author occurs in the Haṭhapradīpikā Anf. Ox. Cat. 233 b. Compare Goraksha and Gorakshanātha.

Chāta.—jātyenjyale madhurakomalavāgvilāsa 739.

Nil.

Chīāka. (Śrīchīāka).—nīshpangraheshu karipotāśuteshu
 mōhād 597. pātanti naiva mātāṅga 584. mattebhakumbha-
 nibheda 583. madinahutabhogdhūmāśyāmair diśo malinā
 ghnamir 1760. meghair vyoma navāmbubhir vasumatī
 vidyullatābhur diśo 1777.

Nil. The name is Āka. Chī is an upamāna like Dyā and Tho.

Chūlitaka (Bhattachūlitaka).—āmāndena yasulayā 39
 yatnāt saṅgamam icchhātob pratidharyā dātukṛitāśvāsayor
 2066.

Nil. Aufrecht, who gives the verse yatnāt saṅgamam icchhātob from the Sadukīkarnāmrīta 2691, writes the name Bhatta Chuṇitaka.

Chhātra.—chaṭulachātakachaṭchn 939. na mlānitānyakhiladhā-
 mavatīḥ mukhāni 983.

Nil.

Jagaddhara (Paṇḍitajagaddhara).—ajjās tāvad
 āhaṇa mā madadhūshayāḥ kartva manohārīṇī 3523. ajjā-
 nāndham abādhavaḥ kavalitam rakshobhir akshābhidhāḥ

3522. amandânandânâç galadalaghoṣa pāpavipadā ṇ 3418. aṣṭhāne gamitā kyaç 185. idam idam karuṇāmr̥ita sagarav 3521 ? udārair maudaraī tachitaśikhara ṇ chandraśikhara ṇ 3417. oṇ namah paramārthaika 12. karṇikādishviva 14. kulāśailadala ṇ 13. guhāśr̥ito dharmaratir girīśa 3408. te 'nantavāṇmanyamahārṇavadr̥ishṭapārah 182. tr̥itā bh̥itibh̥itā ṇ 96. trailokyabhinuṣaṇamap̥ir 183. tvaç bhog̥i yadi kuṇḍalī yadi bhavāṇs 1693. dhanyāh śubh̥i 181. namah śivāva nih̥eṣha 16. namo vāṇmanas̥t̥ita 15. nitya ṇ niravṛiti 89. pāpāh khulo 'yam iri urhasi mā ṇ vibh̥u ṇ 3524. p̥idhatte dv̥ālpataḥ s̥itakarani athottāṇsakusumair̥ 2117. mukt̥ir hi nāma parama 94. yuh kaṇḍukair̥ iṇa 93. lokatrayasth̥iti 91. vijjimbhamāne tumasi pragalbh̥e 3497 ? vyomūḍva nṛada-lharah 90. śabdārthamātram api ye na vidanti 184. śi-kaṇṭha-sya sakṛ̥ttikārtabhamap̥i 95. sarvaḥ kilāyam avas̥h 92. sandr̥amaṇḍast̥initakurap̥ah 3415. surasrotasvatyās taṭavṛitapi-puṣhpauḡhasnrabhan 3416. sph̥āreṇa saurabhabharenā 189.

A Kashmirian writer, author of a Śivas̥totra called *Stutiks-nāṣṭjālī*. Date unknown.

J a n ā r d a n a (Bh a t t a j a n ā r d a n a).—dvitr̥it̥i skhalatā padāni dadhatā dhāt̥r̥ākarāmbhinā 2414.

Nil.

J a y a g u p t a.—dvayam idam atyantasama ṇ 1813. śuradi raviraśmitaptā 1814.

Nil. The verse dvayam idam No. 1813 is in the Śārṅgadharapaddhati also ascribed to Jayagupta.

J a y a d e v a (Ś r ī j a y a d e v a).—pāṇan mā kuru chyūta-sāyakam 1313. bh̥rūchāpe nibhitah kaṭākshaviśkko nirmātū marmavyat̥hā ṇ 1357. suḡdhe yat parāśasi yat prāṇamati stabdhāsi yad r̥ig̥ni 1613. h̥idi bisat̥āh̥o nāya ṇ 1314.

The author of the *Gītāgovinda* from which all these verses are taken. He was the son of Bhojadeva and Rīmā- or Vāmādēvī. His wife's name was Padmāvatī. He was an inhabitant of the village Kinduvilva (Kenduli), on the banks of the river Ajaya in the Vīrabhūmī district of Bengal. Tradition has preserved a verse, said to be part of an inscription, according to which he was, with

Govardhana, Śaraṇa, Umāpatī and Kaviṛāja, attached to the court of one Lakṣmaṇasena.

गोवर्धनश्च शरणो जयदेव उमापतिः ।

कविराजश्च रत्नानि समितौ लक्ष्मणस्य च ॥

Bühler, who saw in Kashmir a manuscript of the *Gitagovinda* with a note at the end, according to which Śrī Jayadeva lived in the time of a king called Lakṣmaṇasena, has already identified the poet's patron with the Vaidya king of Bengal whose inscription at Gayā is dated Vikrama Saṃvat 1173 or A.D. 1116. Bühler's Kashmir Report, p. 64, and Prinsep's Essays, Vol. II, p. 272.

In the beginning of his *Gitagovinda* Jayadeva makes mention of these contemporaries of his.

वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः संदर्भशुद्धिं गिरां

जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरुहद्रुते ।

शृङ्गारोत्तरसत्यमेयरचनैराचार्यगोवर्धन-

स्पर्धी कोपि न विश्रुतः श्रुतधरो धोयी कविश्मापतिः ॥

Umāpatidhara, according to the commentator, was Lakṣmaṇasena's minister. The Āchārya Govardhana was the author of the *Govardhanasaptasatī*. It is true that the commentator on this last book says that by the *Senakulatilakabhaupatī* of whom Govardhana speaks in the verse

सकलकलाः कल्पयितुं प्रभुः प्रवन्धस्य कुमुदवन्धोश्च ।

सेनकुलतिलकभूपतिरेको राकाप्रदोपश्च ॥

we are to understand Pravarasena, that is, as he probably means, the author of the *Setubandha*. But this is a manifest absurdity. The Sena family referred to is the Bengal family of that name who were Kāya-thas, while Pravarasena, the contemporary of Mātrīgupta and Vikramāditya, was a Kṣatriya of the House of Gomarda. If Govardhanāchārya were attached to the court of Lakṣmaṇasena of Bengal, he cannot be referring here to the king of Kashmir of several centuries before.

Aufrecht Z. D. M. G. XXVII. 30, identifies our Jayadeva with the author of the *Prasaṃmarāghava* of the same name, but this (*sit*

cento (rhet) does not appear to be right. The author of the Prasannarāghava was an inhabitant of Vidarbha of the Kuṇḍina gotra, son of Mahādeva. The only clue to this Jayadeva's date is in the verse from the Prasannarāghava which Aufrecht has already quoted (Oxford Catalogue, p. 142).

यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो
भासो हासः कविकुलगुरुः कान्दिदासो विलासः ।
हर्षो हर्षो हृदयवसतिः पञ्चवाणस्तु बाणः
केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ॥

By the Chora of this passage we are probably to understand Bilhana. This second Jayadeva was apparently the author also of the Chandraloka, the work on rhetoric to which the Kavalayānanda refers (Oxford Catalogue, p. 213 *a*), a kavya called Śitavahara, and the Pakṣadhara and other books on Nyāya. In his Chandraloka he intimates that he was also known as Pūṣhavaṁsha, and in his works on nyāya he refers to another name by which he went, Pakṣadhara. It is possible that the writer on nyāya is another and a third Jayadeva. But compare what the author of the Prasannarāghava himself says of his skill in logic. Oxford Catalogue, loc. cit.

From the Śārṅgadhara-paddhati Aufrecht cites 24 verses of the Gītagovinda and 2 of the Prasannarāghava.

J a y a m ā d h a y a .—atrāsmā saratadātārihe 'sti ranya 1866, arha mūsaśabdigayābhāṣi 1758, ardhapāmadnā nūm-paṭi 2017, aṅśuman apī vipakṣa-āṅga 1894, uchchhāṭya prathamam avasthitam mṛgākṣi 1865, āmūlāgṛa eva-yuzasya 2125, kiṃ teṇa kila kavyeṇa 133, gauri pākṣi-tyaiva nūmabāhāḥ 1559, te vadyās te mūhūṇaḥ 1167, nūlūhade yad vāhīṇa nūmāḥ 1555, prapṇi nūmāṇaṁ apavarpitadesha 1895, mītram aṅghāyatahāṇaḥ 1896, mūrtimantam iva rāgar-saṅghaṇ 2016, vāhīṇaḥ-asampādita-līlataṇ 1435.

Nil. Aufrecht quotes the verses 1 uchchhāṭya 133, 19 our No. 1865 above, 2 kiṃ teṇa 6, 7, our No. 133 above, and 3 mūrtimantam 121, 7, our No. 2016 above, also two verses anaghāṣita

patrāḥ 134. 26 ūgarāgas 14. 26 which in our book are ascribed to Jayavardhana.

Jayavardhana (Bhāgavataspījayavardhana).—akshadevanapaṅkrite 'dhare 2048. amī vyarthānambhā duradhigamabhūbhritparisare 1705. aho kim api te śuddha p 2479. uchchhair uchcharatu chira ā chīri 912. umrīṣṭapattrā lalitākāntāḥ 1879. esha tūḍḍamaravichidambaraḥ 1966. krishṇa p vapur vabatu 766. kekāḥ kalā vanabhūvas tilakāyamano 678. chakāśīre kantakibhīḥ jalāśair 1871. tān unnatān kṣhītibhrito manu rūpayāmaḥ 976. tvadyaśojaladhaḥ rajan 2478 ? dhiraḥ śrotrasukhāvaho 'pi sadṛśaḥ satya p 915. na koki-lānām iva mañjukūjitaḥ 761. na pañkadudbhūtir na jaḍasahavāsavyasaniṭā 932. yad bhūbhrito laghuganair api bad-dhamūlam 844. lāvanyakāntiparipāritadīnukhe 'smiṇ 2031. varam aśrīkataivāstu 919. samarpitāḥ kaśya na teṇa doṣā 425. hṛito ūgarāgas tilakaṃ vimrīṣṭaṃ 1872.

Anfrecht Z. D. M. G. XXXVI. 512 quotes the verse akshadevanapaṅkrite No. 2048 from the Śaduktikarpāmṛita 2.594 under Jayavardhana, and notes that the poet is there called a Kashmirian. The verse jarjaratṛipāgra which Anfrecht quotes from the Sārṅga-dharapaddhati 52, 1 under Jayavardhana, is given in our book anonymously No. 779.

J a y ā d i t y a.—avaśya p yātāś chirataram ushitvāpi vishayā 86. priyā nyāyā vṛittir 289.

Joint author with Vāmana of the Kāśikā Vṛitti. "Bālāśastrin has assigned the first, second, fifth, and sixth books to Jayāditya the rest to Vāmana, while in an ancient MS. of the Kāśikā, discovered by Dr. Bühler in Kashmir (Report. p. 72), the first four adhyāyas are ascribed to Jayāditya, the last four to Vāmana. See also Professor Kielhorn. "Kātyāyana and Patañjali," p. 12, note. Max Müller; "India: What can it teach us?" p. 341, note. According to another account the third, fourth, seventh, and eighth adhyāyas comprise Jayāditya's share of the work. Compare also Peterson's Second Report, p. 28ff.

J a y ā p ī ḍ a (Śrījayāpīḍa).—puro revā pāre girir 661.

The well-known king of Kashmir (779-813) at whose court were Kṣhīra. Bhaṭṭodbhaṭa. Damodaragupta. Manoratha. Śaṅkhadatta. Chakṛa. Saḡdhīmat. Vāmana. and others. His own

excellence as a man of letters is vouched for in the *Rājataranginī* IV. 488.

क्षीराभिधाच्छब्दविद्योपाध्यायात्संभृतश्रुतः ।

बुधैः सह ययौ वृद्धिं स जयापीठपण्डितः ॥

Tradition has it that our verse is one of the *tristia* composed by this king in his misfortune, which, according to Kalhana, were remembered by the learned of his own day.

अवस्थावेदकास्तत्र अथिता पृथिवीभुजा ।

आर्द्रान्तःकरणैः श्लोकाः स्मर्यन्तेद्यापि सूरिभिः ॥

Rājat. IV. 548.

Jalhana.—*āsyāṇ nṛasya rasitāḥ suchiraṇ viha-ya* 839. *daivir girāḥ ke 'pi kṛtārthayanti* 194. *parīṣamaajña ṇ janam antareṇa* 195. *parjanya ṇ prati garjate* 620. *vyālās cha rāhuś cha saṅghāprasāhaj* 196. *svaprajāyā kuñchikayeva* 193. *he gandhakuñjara mahagirikuñjara-jña* 644.

Mentioned by Mañkha (Böhler, pp. 50 and CXII.) as minister of Rājapuri (Rājaveri: Rājauri), a town in Kashmir.

पथा चरति वक्रेण वाग्यस्य चतुरैः पदैः ।

सरस्वत्यै विनिर्मातुमुद्यतेव प्रदक्षिणम् ॥

प्रक्रमैर्हठवक्रिष्णो मुरारिमनुधावतः ।

श्रीराजशेखरगिरो नीवी यस्योक्तिसंपदाम् ॥

श्रीमद्राजपुरीसंधिविग्रहस्य नियोगिनम् ।

अथानर्च वचोभिस्तं जलहणं विनयान्वितैः ॥

Śrīkaṭhacharita XXV. 73-75

Compare

संग्रामपाले नृपतौ तस्मिन्नवसरे मृते ।

तत्सूनुः सोमपालाख्यः पितुराज्यं समादधे ॥

राज्याहमग्रजं बुद्ध्वा सोभ्यपिच्यत आक्रिकैः ।

इति कोषाचरेन्द्रोभृन्कुध्यन्नाजपुरीं प्रति ॥

Rājat. VIII. 296-7.

Jalhana wrote, doubtless *inter alia*, a *kāvya* called *Somapālāvilāsa*, on which there was a commentary *Alaṅkāraṇusāriṇī* by *Bājanaka Ruchaka* (*Ruyyaka*: *Ruppaka*). A verse of the *Somapālāvilāsa* is preserved to us in the *Kāvya-prakāśaṭīkāśārasamuchchaya*.

मार्गं निसर्गादवलम्ब्य वक्रं
सुधारसौधं मधुरं वमन्ती ।
चान्द्री च मूर्तिः कवितुश्च सूक्ति-
र्न धार्यते मूर्धनि नेश्वरेण ॥

Jitamanyu.—*airāvaṇe suravadhūparigīyamāna* 2493.

Nil.

Jivaka.—*kālindīpuliṇodareshu* 38. *merūrukesara* 54.

Nil.

Jivānāga.—*aham naśyāmi mānena* 1110. *rasati taruṇīkeśaśyāme paṇyobhṛiti nirbharaṇ* 1761. *vikachakumudaiḥ phullāmbhojaiḥ* 665.

Nil. The verses *rasati taruṇīkeśaśyāme* and *vikachakumudaiḥ phullāmbhojaiḥ* are given by Aufrecht from the *Śārṅgadharapaddhati* under *Jivānāyaka*. Aufrecht, however, notes that two of his manuscripts give the name as *Jivānāga*, and that is probably the correct form.

Jenduka.—*etan narendravṛishabha kshapayā vrajantyā* 2166.

The poet of this name (*Jinduka*) is referred to by *Mañikha* in the *Śrīkaṇṭhacharita* XXV. 71-2 as a Kashmirian poet contemporary with *Kalhana*.

व्यज्यते येन निर्मृष्टनिःशेषकलिपांसुना ।

भद्रप्रभाकरनयद्वयस्रोतोऽनदीप्णता ॥

सुवृत्तं क्रमलब्धोर्ध्वपदं परिचितं दृशोः ।

तं च वागीश्वरीकेलिकन्दुकं जिन्दुकं व्यधात् ।

* In my Paper on the *Subhāshitāvalī* of *Vallabhadeva* (*Transactions, Leiden Congress, Vol. II*) I have confounded this *Jalhana* with the compiler of a collection of verses called *Sūktimuktāvalī*. I have since found that *Vallabhadeva* himself is quoted in that book which must therefore be later.—P. P.

Jonaka (Paṇḍita jonaka).—asyāḥ kuśēṣayadrīṣaḥ 1503 ?
dūre kshūrakathā tathā hi kataro rājūṇaṃ viśeṣo 'paro 2403.
muktāphalaṃ śāśisamasya mukhasya tasyā 1504. svedaḥ
kasmāt tava pathi manastāpasaḥ tāpadoshād 1442.

Nil.

Jonarāja (Śrīrājānakajonarāja).—anarthitarpa-
ṇaṃ vittaṃ 3038. viśvasya sthitye dhanurdharatayā 604.
hṃkārāḥ stanitānukārachaturair 621.

Author of the Rājāvalī or continuation of the Rājataranginī,
and of commentaries on the Kīrātārjunīa and other poetical
works. He flourished in the reign of Jainolābadīn and was the
guru of Śrīvarapaṇḍita. A native of Kashmir.

Jñānavarman (Bhāḍanta jñānavarman).—yaj jāto
'si chatushpathe ghanalasuchehhūyo 'si ki ṇ chibāyā 813.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śārṅgadharapaddhati.

Takshaka.—kākaiḥ saha vivṛiddhasya 719. sa dhūrjatijāta-
jūto 62.

Nil. Bharata is said to have had a son of that name. (Böhtlingk: W. B. i. k. f. *sub voce*.)

Trivikrama (Bhāṭṭatrivikrama).—apragalbhapada-
nyāsā 135. kiṃ kaves tasya kāvyena 134. kailāśyitam
adribhir viṭapibhiḥ śvetātapatrayita ṇ 2002. prasannāḥ kānti-
hāriṇyo 147. saudhaskandhatalāni dīpaṭāḥ kampena pāṇ-
qudhvajā 2001.

Author of the Nalachampū or Damayantīkathā. He belonged
to the Śāṇḍilya gotra, and was the son of Nemāditya, or Devāditya,
as some MSS. have it, and grandson of Śrīdhara. The earliest
writer who is known to quote him is the author or compiler of
the Sarasvatīkanthābharṇa. A verse of the Nalachampū also
occurs in Namiśālu's commentary on Rudrāṭa.

A short gloss or tippanam on the Nalachampū was written by
Chandapāla. There is also a more extended commentary to the
poem by Vinayagaṇi.

Trivikrama (Bhāgavatatrivikrama).—anyonyasya
layaṃ bhayād iva 1029. ratnānyamūni makarālaya māva-
maṁsthāḥ 866.

Nil.

khadīravātaka 2336. ekābhāvaṃ gatayor 420. esha vīśeshah
spashto 2529. kumudāmodi pavanah 1388. jīvaṃ eva mṛito
'san 2271. chakritā cha mṛitāchārya ṇ 2331. dāslato vāñchī-
tam artham 2530. dānyam ida ṇ yach chhīlāghā kriyate 2534.
nirvinṇe nirvinṇā 1263. paryāṅkaḥ svāstaraṇah 2342. prakri-
tilaghor yena kṛitā 2533. yad dhīmatātivegena 2339 ? yava-
dvāñchhitasuratavyāyāmasahā 1264. śṛiṇṇ sakhi kautukam
eka ṇ 2338. sa katha ṇ na sprīhaṇīyo 1560.

Flourished at the Court of Mahārāja Jayāpīṭha of Kashmir
(779-13). Author of the Śambhali—or Kuttinimata. An account
of this poem was given in Peterson's Report of the Search for
Sanskrit MSS. in the Bombay Circle 1883-4, p. 23 ff.

Dāmodaragupta in the Kuttinimata gives at great length the
story of the Ratnāvali and quotes a verse from the drama.

Dīñnāg a.—tarko 'pratishṭhah śrutayo vibhinna 3437.

The verse is in the Mahābhārata (Böhtlingk 2505 from MBH.
3,174/2); and it is impossible to contend that its attribution here
to the well-known Buddhist writer contemporary with Kālidāsa
may not be a copyist's error. Attention, however, is drawn to the
way in which this signature breaks the line of a great number of
verses given explicitly as anonymous. If a copyist has erred it
must have been by the omission of the verse which Vallabhadēva
really intended to ascribe to Dīñnāga which is not a very likely
thing to have happened.

Dīñnāga is known to have been a contemporary of Kālidāsa. See
Max Müller's India : What can it teach us ? pp. 306-9.

Dīpaka.—ekaiva saṃgaṇe bālā 1250. yadi smarāmi tanvāñ-
gī ṇ 1251.

Nil. Aufrecht cites two verses and gives and translates a third
as follows. 1 kva yāsi khalu chorike 3. 18 :

क यासि खलु चौरिके प्रमुपितं स्फुटं दृश्यते
द्वितीयमिह मामकं वहसि कन्दुकं कञ्जके ।
त्यजेति नवगोपिकाकुचयुगं प्रमथन्बला-
हसत्पुलकपञ्जरो जयति गोकुले केशवः ॥

From the Cambay MS. of the Sârṅgadharapaddhati. 2 satkoṣaṃ lolanetraṃ 143, 14. Corrupt in our MS. 3 snānāmbho 131, 2:

स्नानाम्भोबहुसाधिता रसवती देवाग्निकार्योचितः
संभारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते ।
स्नानं नाथ विधीयतामतिथयः सीदन्ति नान्या त्वरा
धन्यं बोधयते शनैरिति पतिं मध्याह्नसुप्रं सती ॥

Durgasena.—śrutvā bālamṛigīvilanayanā śabdaṃ ghanānāṃ purā 1772.

Nil. The verse śrutvā bālamṛigīvilolanayanā is given also under Durgasena in the Sârṅgadharapaddhati.

Durvahaka.—tataś chābhijñāya sphuradaruṇagaṇḍasthalaruchā 1324. puras tanvyā gotraskhalanachakito 'haṃ nata-mukhaḥ 1323.

Nil.

Devagupta.—udbhāvyamāno nalinīpalāsaiḥ 1077. vivṛiddhatāpopaśamārtham aṅge 1076 ?

Nil.

Devata.—nṛityachchandrakiṇi kvaṇanmadhuliḥi śyāmāyamānan kshitaḥ 1773.

Nil.

Devāditya (Diviradevāditya).—khalvāto divaseśvarasya kiraṇaiḥ saṃtāpito mastake 3141.

Nil.

Dyutidhara.—āśāḥ prakāśayati yas timirāṇi bhaṅktvā 574.

Nil.

Dhanavarman (Upādhyāyadhavarman).—preñkhanmayūkhanakhapātaśikhānikhāta 602. śrīmanmānasavāsi vā haraśiraḥśrīṅgāgrasaṃsaṅgi vā 1524.

Nil.

Dharmakīrti (Bhadanta dharmakīrti).—bhavatu viditaṃ vyarthālāpair alaṃ priya gamyatāṃ 1617. bhrūbhedo na kṛitaḥ kathā na śamitā nopekshitaḥ saṃbhramo 1587. lāvanyadraviṇavyayo na gaṇitaḥ 1472. sanmārge tāvad āsto prabhavati purushas tāvad evendriyāṇāṃ 2246. sotkaḥ

paribhramasi kimp vyavapâtidhairyaḥ 737. svachehbandam
hariṇena yâ viharatâ 657. hasati hasati svâminyuchchai rud-
atyapi roditi 3232.

"Dharmakîrti is one of the older writers on *Alaṅkāra*. His work *Bauddhasaṅgati* is mentioned by Subandhu in the *Vāsava-dattâ* (p. 235, Ed. Hall). In all probability he is identical with the Buddhist philosopher of the same name, who according to Wassiljew wrote a commentary to Dīnāga's *Pramāṇasamucchaya*, as also the works *Pramāṇavārttika*, *Pramāṇaviniśchaya*, and *Prasannapāda*. A half verse by the philosophical writer is mentioned in the *Bauddha* chapter of the *Sarvadarśanasamgraha*, p. 15.

"Verses by Dharmakîrti are cited by Ānandavardhana in the *Dhvanyāloka* (e. g. I. O. 1008 fol. 28b. 129b), the *Śārṅgadharapaddhati* contains one, the *Saduktikarṇāmṛita* eight." Aufrecht in Weber's *Indische Studien* XVI. 204.

The verse which Aufrecht goes on to give from the *Śārṅgadharapaddhati* under Dharmakîrti is *svachehbandam hariṇena yâ* No. 657 above. Of the eight Aufrecht gives or cites from the *Saduktikarṇāmṛita* our book has only two: the verse already referred to *lāvanya-draviṇavyayo* No. 1472, which is here also ascribed to this writer, and *śikhariṇi kva na nāma* No. 2030, which is given anonymously. Two of the others—*aṁśhām prāpānam* and *asanto nabhyarthyaḥ*—"belong" Aufrecht points out "to Bhartṛhari: and he explains the fact that they are in the *Saduktikarṇāmṛita* ascribed to Dharmakîrti by the supposition that the compiler of that anthology took them as he found them quoted in Dharmakîrti's book on *Alaṅkāra* without troubling himself as to the real author.

On this last point compare the remarks which will be found in this Introduction under Bhartṛhari. The remaining four verses ascribed in the *Saduktikarṇāmṛita* to Dharmakîrti are the verse *saḥ gamavirahavikalpe* which is quoted in the *Sāhityadarpaṇa*, and three verses which are given here from Aufrecht's paper.

4 vaktrendor na Skm. 2, 141 :

वक्त्रेन्दोर्न हरन्ति वाष्पपयसां धारा मनोज्ञां श्रियं
निःश्वासा न कदर्थयन्ति मधुरां विम्बाधरस्य शुतिम् ।
तन्मयास्त्वद्विरहे त्रिपक्कलवलीलात्रण्यसंवादिनी
छाया कापि कपोलयोरनुदिनं तस्याः परं शुष्यति ॥

5 śāśanam asūta Skm. 1, 406 :

शशिनमसूत प्राची नृत्यति मदनो हसन्ति ककुभोऽपि ।
कुमुदरजःपटवासं विकिरति गगनाङ्गने पवनः ॥

6 śailair bandhayati Skm. 5, 373 :

शैलैर्बन्धयति स्म वानरहृत्तैर्बालमीकिरम्भोनिधिं
व्यासः पार्थशरैस्तथापि न तयोरत्युक्तिरुद्भाव्यते ।
वागर्थो च तुलाधृतावित्र तथाप्यस्मत्प्रवन्धानयं
लोको दूषयितुं प्रसारितमुखस्तुभ्यं प्रतिष्ठे नमः ॥

In the third uddyota of his book *Ānandavardhana* refers to our verse *lāvaṇyadraviṇavyayo* as belonging by popular repute to *Dharmakīrti*. He goes on to say that it may well be so in view of another verse by *Dharmakīrti* which he gives.

7 anadhyavaseta :

अनध्यवसितावगाहनमनल्पधीशक्तिना-
प्यदृष्टपरमार्थनत्त्वमधिकाभियोगैरिति ।
मतं मम जगत्पलब्धसदृशप्रतियाहकं
प्रयास्यति पयोनिधेः पय इव स्वदेहे जराम् ॥

The verse *lāvaṇyadraviṇavyayo* is quoted under *Dharmakīrti* by *Kṣhemendra* in his *Auchityavichâracharchâ*.

Dharmadatta (*Divradharmadatta*).—gachchha tra-
pe virama dhairya dhiyaḥ kim atra 3068. dravyâṇām adharot-
tarvyatikaro 1023. paripūrṇaguṇâbhoga 505. santo 'pi santah
kva kirantu tejaḥ 527.

Nil.

Dharmadeva.—padmâdayo bahugunâ api yaṁ niśâsu 925. lāk-
shmiṇ viśeshaya kuśesaya kruśalâṅkāṁ 926.

Nil.

Dhârákadamba.—bāle māleyam uchchair na bhavati gagana-
vyāpinī nīradānāṃ 1716.

Nil. The verse is the only one quoted in the Śārṅgadharapaddhati. Aufrecht notes that it occurs in the Sarasvatikanṭhābharaṇa.

Dhârádhara.—kshīṇāś chandro viśati taraṇer maṇḍalaṃ māsi
māsi 560.

Nil.

Dhîraṇāga (Bhādanta dhîraṇāga).—trishā śuśhyatā-
sye pibati salilam śītasurabhi 3387? mayā baddhā veṇī
nivasitam asuklaṃ cha vasaṇaṃ 1142. yāsyāniti girāḥ śrutā
avadhir apyāropitāś chetasi 1064. samāśliśhyatyuchchaiti
piśitaghanapiṇḍaṃ stanadhiyā 3388? sudhautaṃ kauśeyaṃ
surabhi kusumataṃ kauṅkumam api 3389.

Nil.

Dhairyamitra.—divyachakshur ahaṃ jātāḥ 1208.

Nil. The verse is the only one quoted in the Śārṅgadharapaddhati.

Nagna-jit.—sāgasi priyatame kṛitakopā 2014.

Nil. The name occurs as that of an authority on statuary in Varāhamihira's Brihatsaṃhita. The stanza is given by Aufrecht from the Śārṅgadharapaddhati 121, 4 with the following rendering into verse.

Kein Fussfall konnte sie versöhnen,
Er hatte sie zu schwer verletzt;
Doch bei der Gläser frohen Tönen
Zerstob der leichtberauschten Schönen
Errinrung, Zorn und Stolz zuletzt.

Nagnacharya.—ratnotkaṭottamaṅgi śyāmā 2121.

Nil.

Naduvāha.—pakshāv utkshipya dhunvan sakalatanurubābhogavispharītāṅgaḥ 2413.

Nil.

Nadbuvaaka.—chhidiantāṃ vanarājayaḥ kusumitā nivāsyatāṃ sarpabhuṃ 1770.

Nil.

Narasinha.—kim asi vimatiḥ kim vomādi 946. deśair antariṇā sravaś cha saritām urvīdharaiḥ kànanair 1768. smararasanadīpureṇodhāḥ panar gurusetubhir 2057.

Nil. The verse smararasanadīpareṇodhāḥ No. 2057 occurs in Abhinavagupta's commentary on the Dhvanyāloka. Aufrecht gives the verse kim asi vimatiḥ No. 946 from the Śārṅgadharapaddhati, 69, 5.

Narendra.—asau hi saṃketasamutsukābhir 1897. he bāla-champakataro taruṇīkapola 801.

Nil.

Nāyaka (Bhaṭṭanāyaka).—airāvaṇinanamadāmbukaṇāva-pāta 736.

Author of a work on Alamkāra which is referred to in the Kāvya-prakāsa. He is mentioned by name in Abhinavagupta's commentary on the Dhvanyāloka. From the following reference to him in the Rājataranginī it appears that he flourished at the court of Śaṃkara-varman, son of Avantivarman.

द्विजस्तयोर्नायकाख्यो गौरीशसुरसद्गनोः ।

चातुर्विधः कृतस्तेन वाग्देवीकुलमन्दिरम् ॥

Rājat. V. 163.

From the Śārṅgadharapaddhati 59, 34 Aufrecht quotes the following verse under Bhaṭṭa Nāyaka.

एतास्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौन्दर्यमुद्राङ्कितः

प्रोद्यद्भिः फलपुष्पपद्मनिचयैश्च्युतः स एकः परम् ।

यं वीक्ष्य स्मितवक्त्रमुद्रतमहासंतोषमुल्लासित-

स्फारोत्कण्ठमकुण्ठितक्रमममी धावन्ति पान्थव्रजाः ॥

Nārāyaṇa (Bhaṭṭanārāyaṇa).—īrshyāprasphuritādha-raushṭharuchakaṃ vaktraṃ na me darśitaṃ 1591. uttishṭhantya ratānte 79. karāṇ prasārya raviṇā 550. kim anena na paryāptaṃ 549. kva dosho 'tra mayā labhya 141. yāsyati sajjanahastaṃ 149. raver evodayaḥ ślāghyaḥ 548. vartate yena pātāṅgiḥ 551.

This is the name of the author of the Veṇīsamphāra, but, of the verses given above, that beginning uttishṭhantya ratānte No. 79

alone is from that drama. The date of the *Veṇiśaṃhāra* is prior to that of *Ānandavardhana* who quotes several verses from it in his book on *Dhvani*.

The verses cited by Anfrecht from the *Śārṅgadharapaddhati* under *Nārāyaṇabhaṭṭa* are all, as Anfrecht notes, in the *Veṇiśaṃhāra*.

Nârâyanaśvāmīn.—*hatamitrabalā viśuddhaya* 1749.

Nil. The name is that of the author of certain commentaries on the sacrificial *sūtras*.

Nidrâdaridrâ.—*jāne kopaparāṇmukhī priyatamâ* 1362.

Nil. The verse is the only one quoted in the *Śārṅgadharapaddhati*. Anfrecht notes that it occurs in the *Kāvyaṇṇakāśa*.

Padmagupta.—*namo namaḥ kāvyaśāya tasmai* 168.

This writer is quoted by name in the *Daśarūpāvaloka*, p. 96.

यथा पद्मगुप्तस्य

चित्रवर्तिन्यपि नृपे तत्त्वावेशेन चेतसि ।

ब्रीडार्थवर्तितं चक्रे मुखेन्दुमवशैव सा ॥

We have found the statement that *Padmagupta* bore another name *Parimala* at the end of several *śargas* of an incomplete copy of a *Mahākāvya* called the *Navasāhasāṅkacarita*.

इति श्रीपरिमलापरनाम्ना पद्मगुप्तेन विरचिते नवसाहसङ्कच-

रिते महाकाव्ये—

Compare Burnell's *Classified Index to the Sanskrit MSS.* in the Palace at Tanjore, p. 163, where the name of the author of the *Sāhasāṅkacarita*, of which there are two copies in that library, is given as *Parimala Kālidāsa*. (Was *Parimala* one of the "three *Kālidāsas* ?) The verse *chitravartinyapi nr̥pe*, which *Dhananjaya*, as we have seen, quotes as by *Padmagupta*, is in our fragment of the *Navasāhasāṅkacarita*.

The poet *Parimala* is quoted by *Kshemendra*, from whose *Anci-tyavichāracharchā* *Peterson* has already given the following verses.

2 āhāraṃ na karotī .

आहारं न करोति नाम्बु पिबति स्त्रैणं न संसेवते
 शेते यत्सिकतासु मुक्तविषयधण्डातपं सेवते ।
 त्वत्पादाब्जरजःप्रसादकणिकालाभोन्मुखस्तन्मरौ
 मन्ये मालवसिंह गूर्जरपतिस्तीव्रं तपस्तप्यते ॥

3 tatra sthitam sthitiṃpatā :

तत्र स्थितं स्थितिमता वरदेव दैवा-
 ऋत्येन ते चकितचित्तमियन्त्यहानि ।
 उत्कम्पिनि स्तनटे हरिणेक्षणानां
 हारान् प्रनर्त्तयति यत्र भवत्प्रतापः ॥

4 magnāni dvishatām kulāni :

मग्नानि द्विषतां कुलानि समरे त्वत्खड्गधाराकुले
 नाथास्मिन्निति बन्दिवाचि बहुशो देव श्रुतायां पुरा ।
 मुग्धा गूर्जरभूमिपालमहिषी प्रत्याशया पाथसः
 कान्तारे चकिता विमुञ्चति मुहुः पत्युः कृपाणे दृशौ ॥

5 hā śrīṅgārataramgiṇīkulagrihe :

हा शृङ्गारतरंगिणीकुलगिरे हा राजचूडामणे
 हा सौजन्यसुधानिधान हह हा वैदग्ध्यदुग्धोदधे ।
 हा देवोज्जयिनीभुजंगयुवतिप्रत्यक्षकन्दर्प हा
 हा सद्बांधव हा कलामृतकर कासि प्रतीक्षस्व नः ॥

A sixth verse is given by Aufrecht from the Śārṅgadharapad-
 dhātī, 40, 11 under Parimala.

6 yaipādāḥ :

यत्पादाः शिरसा न केन विधृताः पृथ्वीभृतां मध्यत-
स्तस्मिन्भास्वति राहुणा कवलिते लोकत्रयीचक्षुषि ।
खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं ताराभिरुज्जृम्भितं
घूकैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं केन नो चोटितम् ॥

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 517, Aufrecht gives a seventh verse as he finds it, or part of it, quoted in the Skm. 3, 219, Śp. 74, 1, Mahân. 9, 113, Ujjvalad. 1, 11.

7 adhâkshîṭ no laṅkâm :

अधाक्षीक्षो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-
द्विशल्यां सौमित्रेरयमुपनिनायौषधिवराम् ।
इति स्मारं स्मारं त्वदरिनगरीभित्तिलिखितं
हनूमन्तं दन्तैर्दशति कुपितो राक्षसगणः ॥

In the Cambay MS. of the Śp. the signature to this verse is Kasyâpi.

Lastly in his Suvrittatilaka Kshemendra preserves the following verse by this writer.

8 achchhâsu haṁsa iva :

अच्छासु हंस इव बालमृणालिकासु
भृङ्गो नवास्विव मधुद्रुममञ्जरीषु ।
कोवन्तिभर्तुरपरो रसनिर्भरासु
पृथ्वीपतिः सुकविसूक्तिषु बद्धभावः ॥

In his Navasâhasânkacharita Parimala or Padmagupta refers to Kâlidâsa, somewhere between whom and Kshemendra he is therefore to be put. His kâvyâ is in praise of a king of Avanti.

Paribhûta (Bhaṭṭapariibhûta).—yad dûramuktavina-
yam yad anushtihitechcham 2095.

Nil.

Parpaṭi (Rājaputraparpaṭi).—kaṇchit kṣhaṇaṃ nana
sahasva vimuñcha vāso 2053.

Nil.

Pājaka (Paṇḍitapājaka).—induraṃ taṇḍulakhaṇḍamaṇḍa-
laruchiṃ nityoditaṃ jātu chid 1856. kathaṃ sa dantarahi-
taḥ 553. gurvantike hriyā pūrvaṃ 2046. chandraḥ sudhāśur
ayam atrisuto dvijeśaḥ 663. nāmuṇṇaṃ samāso yuktārthaḥ 3019.
nirnāśyāmbarasīmni sūryaśasābhrittārāḥ padaprāptaye 1779.
pūjāpadmaparamparāpulakitaṃ pārśhnyoḥ paraṃ pelavaṃ 3500.
bhrātāḥ suvarṇamayarūpakatārachitrā 972. rāgāṇaṃ na kṣatra-
yogāch cha 2475. svajanavasater niḥṣṛityārāchchhalena balena
vā 3421.

Nil.

Pāṇini.—athāśasādāstam anindyatejā 1898. upodharāgeṇa vilo-
latārakaṃ 1969. aindraṃ dhanuḥ pāṇḍupayodhareṇa 1815.
kṣhapāḥ kṣhāmīkritya prasabham 1765. nirīkshya vidyunna-
yanaiḥ payodo 1943. prakāśya lokān bhagavān svatejasā 1904.
vilokya saṅgame rāgaṃ 1887. śuddhasvabhāvānyapi sampha-
tāni 1968. saroruhākṣhīni nimīlayantyā 1899.

The verses upodharāgeṇa vilolatārakaṃ No. 1969 and kṣhapāḥ
kṣhāmīkritya prasabham No. 1765 are in the Śārūgadharapaddhati
also ascribed to Pāṇini. In the Skm. 2, 812 the verse kṣhapāḥ
kṣhāmīkritya prasabham is, according to Aufrecht, Z. D. M. G.
XXXVI. 366, ascribed to a poet Omkaṇṭha. There is perhaps
a mistake here. Eight verses are in the Saduktikarnāmṛita ascribed
expressly to Pāṇini. One is the verse upodharāgeṇa : the others
are given here from Aufrecht's paper referred to.

1 asau gireḥ. Skm. 5, 21 :

असौ गिरेः शीतलकन्दरस्थः

पारावतो मन्मथचाटुदक्षः ।

धर्मालसाङ्गिं मधुराणि कूज-

न्संवीजते पक्षपुटेन कान्ताम् ॥

2 udbaddhebhyaḥ sudûram. Skm. 5, 363 :

उद्बुद्धेभ्यः सुदूरं घनजनिततमः पूरितेषु द्रुमेषु
प्रोद्भूतं पश्य पादद्वयनमितभुवः श्रेणयः फेरवाणाम् ।
उल्कालोकैः स्फुरद्भिर्निजवदनदरी सर्पिभिर्वीक्षितेभ्य-
श्र्योतत्सान्द्रं वसाम्भः कुथितशववपुर्मण्डलेभ्यः पिवन्ति ॥

3 chauchatpakshâbhighâtam. Skm. 5, 364 :

चञ्चत्पक्षाभिघातं ज्वलितहृतवहप्रौढधाम्नश्रितायाः
क्रोडाद्याकृष्टमूर्तेरहमहमिकया चण्डचञ्चुयहेण ।
सद्यस्तप्तं शवस्य ज्वलदिव पिशितं भूरि जग्ध्वार्धदग्धं
पद्यान्तःप्लुष्यमाणः प्रविशति सलिलं सत्वरं गृध्रवृद्धः ॥*

4 kahîârasparśagarbhail. Skm. 1, 411 :

कह्लारस्पर्शगर्भैः शिशिरपरिचयात्कान्तिमद्भिः कराग्रै-
श्चन्द्रेणालिङ्गितायास्तिमिरनिवसने संसमाने रजन्याः ।
अन्योन्यालोकिनीभिः परिचयजनितप्रेमनिःस्यन्दिनीभि-
र्दूरारूढे प्रमोदे हसितमिव परिस्पष्टमाशासखीभिः ॥

Aufrecht compares the verse upodhârâgeṇa.

5 pāṇau padmadhiyâ. Skm. 2, 606 :

Our No. 2037 where the first and second lines are transposed (Kasyâpi). In the Śârṅgadhara-paddhati this verse is given under Achala.

In the first verse Böhrling Z. D. M. G. XXXVI. 659, corrects उद्बुद्धेभ्यः (which Aufrecht took with सुदूरं translating "Fern von allen wachenden Wesen") into उद्बुद्धेभ्यः and this seems right. In the same verse we take पादद्वयनमितभुवः, उल्कालोकैः, and the reference of निज in निजवदन° differently from both Aufrecht and Böhrling. The jackals stand on their hind legs in their efforts to reach the food they are aiming at : and the corpses are lit up by the flames issuing from the jackals' mouths. Aufrecht and Böhrling take पादद्वय to be the forefeet : and निज they refer not to the jackals, but to the

6 pāṇau śoṇatale. Skm. 2, 240 :

पाणौ शोणतले तनूदरि दरक्षामा कपोलस्थली
विन्यस्ताञ्जनदिग्धलोचनजलैः किं म्लानिमानीयते ।
मुग्धे चुम्बतु नाम चञ्चलतया भृङ्गः कचित्कन्दली-
मुन्मीलन्नवमालतीपरिमलः किं तेन विस्मार्यते ॥

7 mukhāni chârûṇi. Skm. 2, 88 :

मुखानि चारूणि घनाः पयोधरा
नितम्बपृथ्व्यो जघनोत्तमश्रियः ।
तनूनि मध्यानि च यस्य सोभ्यगा-
त्कथं नृपाणां द्रविडीजनो हृदः ॥

Namisādhū in his commentary on Rudrata's Kavyālaṃkāra, after citing "from Pāṇini's mahākavya the Pātālavijaya" the fragment संध्यावधूं गृह्य करेण in illustration of the remark that even great poets permit themselves the use of ungrammatical forms, gives as another example the following verse "of the same poet."

8 gate 'rdharātre :

गतेर्धरात्रे परिमन्दमन्दं
गर्जन्ति यत्प्रावृषि कालमेघाः ।
अपश्यती वत्समिवेन्दुबिम्बं
तच्छर्वरी गौरिव हुंकरोति ॥

corpses. उल्का Aufrecht understands of "meteors" and Böhtlingk of "fire-brands." But compare उल्कामुख in Mālatīmādhava 78, 4, which does not mean, as Böhtlingk WB. i. k. f. *sub voce* takes it, "a kind of spirit," and the following verse from Govardhana's Saptasati.

तमसि घने विषमे पथि जम्बुकमुल्कामुखं प्रपन्नाः स्मः ।
किं कुर्मः सोपि सखे स्थितो मुखं मुद्रयित्वैव ॥

In the second verse we take with Aufrecht क्रीडान् to refer to the pyre, not as Böhtlingk, correcting क्रीड would have it, to the bird: and सद्यः to go with जग्ध्वा rather than with तसं. It is because he makes haste to swallow that he is "im Eingeweide von Glut verzehrt."

Another name for a poem by Pāṇini, the Jāmbuvativijaya, had already been recovered by Aufrecht from a quotation made from it by Rāyamukuta in his commentary on Amarakośa 1, 2, 3, 6, where the half verse

पयःप्रवन्तिभिः स्पृष्टा

वान्ति वाताः शनैः शनैः ।

is given.

When Aufrecht first drew attention to the existence of a poet Pāṇini he remarked that we did not as yet know of more than one writer of that name: and the question as to whether there may not have been two has not in the interval advanced much beyond that stage. Great stress deserves to be laid on the fact that the learned tradition of India, so far as we have yet been able to trace that back, knows of no distinction between Pāṇini the poet and Pāṇini the grammarian. Aufrecht, who apparently still leans to the opinion that in these verses we may "listen to what the sage, bent double over grammar, and who had foresworn all worldly joys, has to say and to sing" has referred to a verse in the Śaduktikarṇāmrīta, the "Dākṣhiputra" mentioned in which is clearly our Pāṇini, poet and grammarian.

सुवन्तौ भक्तिर्नः क इह रघुकारे न रमते

धृतिर्दक्षिपुत्रे हरति हरिचन्द्रोपि हृदयम् ।

विशुद्धोक्तिः द्युरः प्रकृतिमधुरा भारविगिर-

स्तथाप्यन्तर्मादं कमपि भवभूतिर्दिशुते ॥

In a verse attributed in the Hāratali and Sūktimuktāvali to Rājasekhara there is an explicit statement of the fact, and confirmation of the name under which Rāyamukuta quotes from a poem by Pāṇini.

स्वस्ति पाणिनये तस्मै यस्य रुद्रप्रसादनः ।

आदौ व्याकरणं काव्यमनु जाम्बुवतीजयम् ॥

The earliest known reference to the poet Pāṇini is that made, according to Pischel, Z. D. M. G. XXXIX. 315 by Anandavardhana,

who cites the verse upodharigēṇa vilolātārakam, without giving any author's name. Kshemendra in his *Suvṛttatīlaka*, refers to him by name, and tells us that he excelled in the use of the upajāti measure. See Peterson's First Report, p. 5.

The Pātālavijaya and the Jāmbuvativijaya may be two names for the same poem. The story of how Śrī Kṛṣṇa descended into hell and won his bride Jāmbavatī is in the *Mahābhārata*. Burnell mentions a drama by Kṛṣṇarāja called the Jāmbuvatīkalyāṇa which doubtless deals with the same story.

Reference should be made to two papers in which Pischel has put together and added to the available information with regard to the poet Pāṇini, Z. D. M. G. XXXIX. 95 and 313. Pischel believes in his identity with the grammarian: but his conclusion that Pāṇini is not older than the sixth or at latest the fifth century before Christ goes further than the facts warrant.* Bhandarkar, on the other hand, holds that the style in which these verses are written is sufficient to prove that they cannot be by the grammarian, J. B. B. R. A. S. Vol. XVI. p. 344.

Puṇḍraka.—charaṇapatanam sātvalāḥ maṇcharachātīvaḥ
1137. prakṛtisaralam paśyatyeva n tathāpi na susprihaṇ 1136.

Nil.

Punya.—astyeva bhūbhṛtāḥ mūrdhni 832. jītenubhāso nayatām
maṇin adhas 832. nāmas tribhuvanopatti 5. nīśāṅgaḥ paśyato
me 2154. vikachakachapatākaḥ ki. chid ākarchito 'yaṇ 1484.
līlādalitadhrishṭebha 586. satyaṇ guṇā guṇavatāṇ 270.

Nil.

---

* "What appears to me on a review of the whole case to be probable is that Pāṇini was one of several grammarians who, late in the study of the subject, applied themselves to consolidate and perfect the system of Sanskrit grammar, that the archaisms on which stress is laid are due to the fact that he was dealing with older documents, great part of which he incorporated, that the superior excellence of his grammar was early apparent, and has never since been effectually challenged, but that he was also a poet, and a great poet, writing as a poet in the poetical language of his day. What that day was—how far Pāṇini will eventually have to be brought down from the date now accepted for him, or how far it may be, on the contrary, advisable to push into remoter antiquity the lyric poetry of Northern India—is a question which we have no adequate means now of determining. Let us then wait."—Preface to *Paper on Kshemendra's Auchityālakāra*.—P. P.

P u l i n a.—ekatrâsanasaṁsthitiḥ parihṛitā pratyudgamād dūratas
1583.

Nil.

P r i t h v i d h a r a (Bhaṭṭa p r i t h v i d h a r a).—kā khalena
saha spardhā 374? nirmāya khalajihvâgras 376. mukhe-
naikena vidhyanti 375. yathā paropakâreshu 377.

Nil. Aufrecht cites a verse sā toraṁśantikam upetya diśo from
the Śp. 102. 8.

P r a k â ś a d a t t a.—tat tāvad eva śāśinal sphuritam 555. yena
vyadhīyata karālakṛipāpapaṭṭa 2497.

Nil.

P r a k â ś a v a r s h a.—alpenaiva guṇena hi 3119. ādāya vāri yata
eva jalāti bhūyas 981. ucheḥhṛinkhalena nirapekshatayon-
madena 921. upakṛitir eva khalināṇ 417. etad atra pathi-
kaikaḥvita 834. evam eva nahi jīvyato 428. kalpadrumān
vigatavāūchhojane sumerau 3135. kṛipāṇasamṛiddhinām api
bhoktārā 484. kshārataiva hi guṇas tathāsti te 860. kārya-
jñāḥ prashṭavyo 2876. guṇavān asmi videśāḥ 2877. jagatsis-
rikṣa 14. durlabhalābho 'pyaddhā 3118? dūrīkṛitasvārthalavā
janasya 707. dharmabāhuḥ amahetuḥ 522. na tad anukṛitam
manāḥ api 959. na perraṇ phalati 418. svārthanirapeksha
eva hi 419. namaḥ khalebhyāḥ 326. paraparivālena guṇo
2335. puṁsām a-samarthānām 2879. marakatasya varaṇ
raśinātmarā 899. lakṣmī-aryaparkarūpo 'yam 920. lajjāmahe
vayam aho bhṛīśam apyaneke 867. yāchnāpadam maraṇaduli-
kham 274. vandyān nindati 459. śuddhaḥ sa eva kulajaś cha
sa eva 273? sahasiddham ida ṇ mabatāṇ 248. stabdhapra-
kṛitir loka 2878.

The Vallabhadeva who wrote a commentary on the Śi-ūpālavadha
refers at the end of his note on a verse in the fourth canto of that
work to Prakāśavarsha as a contemporary of his own, from whom
he had received instruction in the meaning of the poem.

भुत्वा प्रकाशवर्षान्तु व्याख्यातं तावदीदृशम् ।

विशेषतस्तु नैवास्ति बोधोत्रानुभवान्वृत्ते ॥

The verses etad atra No. 834 above, and kṛipāṇasamṛddhinām No. 484 above, are in the Śārṅgadharapaddhati also ascribed to Prakāśavarsha.

Prajāśānti (Bhadantaprajāśānti).—yad dhūlidhūsara-
śīroruhasāśrukaṇṭhaḥ 3026. hemojjvaladviradavājirathādhirū-
dhaḥ 3025.

Nil.

Pradyumna (Bhaṭṭapadyumna).—dāridrānalasamṛtā-
paḥ 504.

The following reference to Pradyumna as a writer of plays is attributed to Rājasekhara in the Śūktimuktāvali.

प्रद्युम्नान्नापरस्येह नाटके पटत्रो गिरः ।

प्रद्युम्नान्नापरस्येह पौष्पा अपि शराः खराः ॥

Prabhākara (Bhaṭṭaprabhākara).—kiṇ chitraṇ yadi
tanvaṅgyāḥ 1537. tanvyāḥ samattuṅgakuchāgralagnā 1540.
sadvaṇśajāḥ sādhuḡṇaḥ suvṛittaḥ 897.

The following verse by Bhaṭṭa Prabhākara is quoted by Kshe-
mendra in his Auchityavichāracharchā.

दिङ्मातङ्गघटाभिषिक्तचतुराघाटा मही साध्यते

सिद्धा सापि वदन् एव हि वयं रोमाञ्जिताः पश्यत ।

विप्राय प्रतिपाद्यते किमपरं रामाय तस्मै नमो

यस्मादाविरभूत्कथाद्भुतमिदं यत्रैव चास्तं गतम् ॥

Aufrecht gives from the Śārṅgadharapaddhati under Prabhā-
karadeva the verse sā dṛiṣṭā which is our No. 1254 (Śakradevasya).

Prabhākarananda.—sādhiviva bhārati bhāti 145.

Nil.

Pravarasena.—saṃketadhāmnī prathamāṇi priyeṇa 1944.

Author of the Setubandha. He is generally identified with the
Mahārāja of Kashmir whose date, according to Cunningham, is 432

A.D. Bāṇa refers to Pravarasena's *Setubandha* in the beginning of the *Harshacharita*, and the book is mentioned by Daṇḍin.*

Prasastaka (*Paṇḍita prasastaka*).—*śaṅmukhyaṃ vasa
tujātam nayati* 1013.

Nil.

Priyamukhya.—*chhâyām ambhasi viprayogakṛipanaḥ svāṃ
mangamānaḥ priyaṃ* 1995.

Nil.

Priyāviraḥa.—*dīraṃ rauti nīlākshya tatra savitur bimbarṇ
samntko muhuś* 1920? *pakshāv utkshipati kshītau nipatat
kroḍaṃ nakhaīr ullikhati* 1921.

Nil.

Phalguhastinī.—*trinayanajātāvallīpushpaṃ manobhavaakār-
mukaṃ* 1993. *srijati tāvad aśeshagunākaraṃ* 3126.

Nil. The verse *trinayanajātāvallīpushpaṃ* No. 1993 above is given by Aufrecht from the *Śārṅgadhara* pādhati.

Baka (*Paṇḍita śrībaka*).—*ajñānavārito bālye* 3302. *atyantakṛishṇaḥ sa vinirmalas tvaṃ* 2538. *adharmam anyatra
mahitale 'smin* 2543. *anyonyalāvagya vilokanāntaṃ* 1505. *arodi madhupair bhṛīṣaṃ kamalamūlayā mīlitaṃ* 2996. *asyā
mukhaṃ himaruchir uanu yad vidhātṛā* 1596. *aho sa pṛiti-
veśyeyaṃ* 3301. *ākārālīnakāntir nidhanavirahito yogadollā-
sabhāgi* 2599. *āśī adabhraśaradabhramishā yāsaḥ te* 2634. *idaṃ vyomasaromadhye* 1997. *indro yach chhatamanyar asti
dubano yat pāvako 'pyantakaḥ* 2551. *uchchaḥ satphalado
yathāyam* 377. *kasmād bhagnāḥ sumukhi valayā mārgapātān
nīśīyāṃ* 1443. *kuchasparśād dharshaṇ bauṛti tad imaṃ
muḥha galato* 2118. *kṛishṇo 'yaṃ mathanāntikṛit pratidinaṃ*

* *Kīvyāḍarsā* I. 34. Daṇḍin there says that the *Mahārishtra bhīṣhā* is recognised as the highest form of Prakrit and cites the *Setubandha* as an example of a book written in it (*yanmayam*). Max Müller's remark, *India: What can it teach us?* p. 316, that Daṇḍin praises the *Setubandha* as an ocean of beautiful sentences, though written in Prakrit, seems to rest on a misconception. It has been shown elsewhere that there is no authority in Bāṇa's reference to the *Setubandha* for connecting Kāśī'sa with that work. See Introduction to Peterson's edition of *Kādambari*, p. 77 ff.

supto 'sya kim sevayâ 2632. diśyât sukham naraharir 85. yaḥ satpadaṣṭham iha kāvyamadhu 191. yaḥ syāt kevalalakṣhyalakṣhaṇarato 192. śrījainollābhadīnārtha ṇ 2633. śrīmadbhūramaṇḍina tāvakayaśaḥpiyūṣhapośhoddhato 2635. svapne 'pi nātha sukhadam mukhadarśanam te 1413. harati kim apāṇ bhasmāsāra ṇ sarad bhasitatmanā ṇ 1835.

Flourished in the reign of Jainollābhadīn, Mahārāja of Kashmir, whose date is given by Cunningham as 1417 A.D. See the verse kṛishno 'yam No. 2632, with the verse that follows it. There is perhaps a reference to this poet in Śrīvara's Rājataranginī I. 565 in a passage which is corrupt in the printed copies of that book.

B a n d h u.—kiṇ tīraṇyataror iyaṃ rasabharodbhinnā navā māñjarī 1471. mṛyādāniyamo dvayor api dhṛitā dvābhyām apīya ṇ mahī 2579.

Nil.

B ā ṇ a. (B h a ṭ ṭ a b ā ṇ a).—aṅgaṇavīthī vasudhā 2270. ekaikā-tisayālavah 492 ? karikalabha vimuñcha lolatā ṇ 622. gataprāyā rātrih kṛīṣatanu śaśī sīdata iva 1612. gambhīrasyaṇi sataḥ saṃprati 1837. grīṣmoshmaplośhaśuśhyatpayasī bakabha-yodbhrāntapāṭhīnabbāji 1715. ghuātvā śrōṇīm ajāyā vitatam abhimukha ṇ nāsaṇkoclabhaṅgaṇ 2423. taralayasi dṛīṣam kim utsukām 695. duḥkhabadāśaṇ pravīśantyās 1390. dūṇād eva kṛito 'ñjalir na tu punaḥ pāṇiyapānārthina 1709. dvāraṇ grīhasya pihita ṇ śayanasya pārśve 1853. dhṛitadhanuṣi bāhuśālīni 2269. namas tuṅga 8. navo'rtho jātir 137. nīlotpalavane rejuh 1810. patatu tavorasi satata ṇ 2120. paśchād aṅghri ṇ prasārya trikanativitatan drāghayitvāṅgam uchchair 2420. prīti ṇ na prakāṭikaroti suhṛidi 493. babhūva gāḍhasaṃtāpā 1791. mukhamātreṇa 138. lavaṇāmbunidher ambhaḥ 1809 ? vaktrāmbhojaṃ sarasvatyadhivasati 2592. varam iyaṃ aṅkuśakṣatir alakshitam āpatitā 632. viyoginī chandanapaṅkapāṇḍur 1075. sarvāśārudhi dagdhavīrudhi sadā sārāṅgabaddhakrudhi 1708. stanayugam āsrusnāta ṇ 2482. svedimbhaḥkaṇikāchitena vapushā śītānilasparśanaṇ 1710. he hemanta smarishyāmi 1836.

The well-known author of the Harshacharita, Kādambarī, and the Chaṇḍikāśataka. A fourth work, the Pārvatīpariṇayanāṭaka,

professes to be written by Bāṇa. Guṇavinayagaṇi the commentator on the Nalachampū quotes the following verse as occurring in Bāṇa's Mukutaṭaḍitaka.

आशाः प्रोज्झितदिग्गजा इव गुहाः प्रध्वस्तसिंहा इव
 द्रोण्यः कृत्तमहाद्रुमा इव भुवः प्रोत्खातशैला इव ।
 बिभ्राणाः क्षयकालरिक्तसकलत्रैलोक्यकटां दशां
 जाताः क्षीणमहारथाः कुरुपतेर्देवस्य शून्याः सभाः ॥

See Peterson's Introduction to his edition of Bāṇa's Kādambarī.

Bāṇa's date is fixed by that of his patron Harsha. He flourished in the first half of the seventh century.

In his Auchityavichāracharchā Kshemendra quotes under Bāṇa the verse hāro jalārdiavasanaṃ No. 1087 above, and tells us further that it is part of a description of the state to which Kādambarī was reduced by the absence of Chandrāpiṇa. It would seem from this that Bāṇa wrote the story of Kādambarī in verse as well as in prose. The following verses quoted under Bāṇa by Kshemendra in his Kavikaṇṭhābharaṇa are perhaps to be referred to this lost book.

1 aṅge 'naṅgajvara- Kk. 3, 5 :

अङ्गेनङ्गज्वरदुतवहश्चक्षुषि ध्यानमुद्रा
 कण्ठे जीवः करकिसलये दीर्घशायी कपोलः ।
 अंसे वीणा कुचपरिसरे चन्दनं वाचि मौनं
 तस्याः सर्वं स्थितमिति न तु त्वां विना क्वापि चेतः ॥

2 nityārchā Kk. 3, 7 :

नित्यार्चा हृदयस्थितस्य भवतः पद्मोत्पलैश्चन्दनै-
 स्त्वद्भक्तिस्त्वदनुस्मृतिश्च मनसि त्वन्नाममन्त्रे जपः ।
 सर्वत्रैव घनानुबन्धकलना त्वद्भावना - - -
 तस्या जीवविमुक्तिरेव दिवसैर्देव त्वदाराधनात् ॥

3 kimchitkuñchita- Kk. 3, 10 :

किंचित्कुञ्चितकामकार्मुकलतामैत्री विचित्रा भ्रुवो-
 र्नर्मोक्तिः स्मितकान्तिभिः कुसुमिता प्रागल्भ्यगर्भा गिरः ।
 रागोत्सङ्गनिषङ्गिभिः सरसतासंवादिभिर्विभ्रमै-
 रायुष्यं परमं तथा रतिपतेः प्राप्तं मृगाक्ष्या वयः ॥

4 tatkalopanate Kk. 4, 2 :

तत्कालोपनते वयस्यनिधने हृत्पुण्डरीके वित-
 न्मोहव्यञ्जनमदमभञ्जनमलं जीवस्य संतर्जनम् ।
 कुञ्जव्यापि कपिञ्जलेन करुणं निष्पन्दमाक्रन्दितं
 येनाद्यापि च ते स्मृतेन हरिणैः शृण्वं परित्यज्यते ॥

5 athodyayau Kk. 4, 4 :

अथोद्ययौ बालसुहृत्स्मरस्य
 श्यामाधवः श्यामललक्ष्मभङ्गचा ।
 तारावधूलोचनचुम्बनेन
 लीलाविलीनाञ्जनविन्दुरिन्दुः ॥

6 yat prāpyam na manorathair Kk. 5, 2 :

यत्प्राप्यं न मनोरथैर्न वचसा स्वप्नेपि दृश्यं न य-
 त्त्रापि स्मरविप्रलब्धमनसां लाभाभिमानग्रहः ।
 मोहोत्प्रेक्षितशुक्तिकारजतवत्प्रायेण यूनां मदं
 दत्ते तैमिरिकद्विचन्द्रसदृशं खे नूनमाशाकृषिः ॥

7 svāmī pramādena Kk. 5, 5 :

स्वामी प्रमादेन मदेन मन्त्रि
 कोपेन राष्ट्रं व्यसनेन कोषः ।
 छिद्रेण दुर्गं विषमेण सैन्यं
 लोभेन मित्रं क्षयमेति राज्ञाम् ॥

5 aṅgaṃ chandanapaṅkapaṅkaja- Kk. 5, 13 :

अङ्गं चन्दनपङ्कपङ्कजविसञ्छेदावलीनं मुहु-
स्तापः शाप इवैष शोषणपटुः कम्पः सखीकम्पनः ।
श्वासाः संभृततारहाररुचयः संभिन्नचीनांशुका
जातः प्रागतिदानवन्दनमहारम्भः स तस्या ज्वरः ॥

In his paper on the Śārṅgadharapaddhati Aufrecht quotes or cites the following verses as quoted in that work under Bāṇa. 9 aṅga-
navedī vasudhā 13. 7. Our No. 2270 (Bāṇasya). 10 anyonyāhati
137, 16 :

अन्योन्याहतिदन्तनादमुखरं प्रह्वं मुखं कुर्वता
नेत्रे साभ्रुकणे निमील्य पुलकव्यासङ्गि कण्डूयता ।
हा हा हेति सुनिष्ठुरं विवदता बाहू प्रसार्य क्षणं
पुण्याग्निः पथिकेन पीयत इव ज्वालाहतदमभ्रुणा ॥

11 udyadbarhishi 101. 7 :

उद्यद्वर्हिषि हर्दुरारवपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि
अयोतद्विप्रुषि चन्द्ररुडुषि सखे हंसद्विषि प्रावृषि ।
मा मुञ्चोच्चकुचान्तसंतनगलद्वाप्पाकुलां बालिकां
कालेकालकरालनीलजलदव्यालुप्रभास्वत्त्विषि ॥

Aufrecht notes that this verse is mentioned in the Sarasvatī-
kaṇṭhābharana. 12 kārāñjīh kuñjayanto 134, 28. Corrupt in our
MS. 13 grīshmoshmaploshaśuśhyatpayasi 134, 32. Our No. 1715
(Bāṇasya). 14 dāmodarakarāṅglāta 32, 5 :

दामोदरकराघातविह्वलीकृतचेतसा ।
दृष्टं चाणूरमलेन शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥

A samasyā on the theme śatachandraṃ nabhasthalam. Aufrecht
notes that it is quoted as such by Kāśīrasvāmin in his com-
mentary on Amara. 15 dūrād eva 134, 36. Our No. 1709

(Bāṇasya). 16 dhrīṭadhaṇuṣi 140, 5. Our No. 2239 (Bāṇasya). 17 namaṣ tuṅga 3, 4. Our No. 8 (Bāṇasya). 18 mavoktir jātir. Our No. 137 (Bāṇasya). 19 paratu tavorasi satatam 215, 2. Our No. 2120 (Bāṇasya). 20 pury'gnau 138, 13. Our No. 1857 (anonymous). 21 mukhamātreṇa 7, 6. Our No. 138 (Bāṇasya). 22 mṛityuḥ 23, 3. Our No. 2509 (anonymous). 23 vātākīrṇa 134, 33. Our No. 1713 (anonymous). 24 vikachakacha 98, 3. Our No. 1484 (Pūṇyasya). 25 vidrāṇe 4, 26 :

विद्राणे रुद्रघृन्दे सचितरि तरले वचिणि ध्वस्तवच्चे

जानाशङ्के शशाङ्के विरमति मरुति व्यक्तवैरे कुबेरे ।

वैकुण्ठे कुण्डितास्त्रे महिषमतिरुषं पौरुषोपपन्नितं

निर्विघ्नं निघ्नती वः शमयतु दुरितं भूरिभावा भवानी ॥

Aufrecht in 7 अहिरुषं.

Chandikāśataka v. 66. 26 santi śvāna 7, 3 :

सन्ति श्वान इवांसंख्या जातिभाजो गृहे गृहे ।

उत्पादका न बहवः कत्रयः शरभा इव ॥

27 sanmange tāvad este 93, 15. Our No. 2246 (Dharmakīrteḥ). 28 sarvāśaruṇi 134, 31. Our No. 1708 (Bāṇasya). 29 harakaṇ-
thagrahānuṇḍa- 3, 12 :

हरकण्ठग्रहाणुन्दनीलितार्क्षी नमाम्युमाम् ।

कालकृदविषस्यर्क्षी जतमूर्ध्निगमामिव ॥

Bilhaṇa (Bhaṭṭaśribilhaṇa).—adyāpi tat prachala 1291. adyāpi tau manasi 1373. abhanta nabhaḥkshetre 1828. ahaṇ sadā prāṇasamaṇ mebibhujāṇ 2560. kiṇ apyavajrā-tasarorubhebhyaḥ 1855. tvadīptachāmīkarachārubbhūshana 2561. putram ambujamukhī śavaḥśaḥgyā 1952. bhānumān aparadigvanitāś 1929. madvairiṇaḥ kathorāśor 1830. labdhaṇ sarobhiḥ phalam ambujāṇ 1534. śaratkālatapaklānta 1827. śāsankeneva kaṇḍarpa 1829. samaksham api sūryasya 1831. svechehābhāṅgurabhāgyameghataḍḍitā 166. he rājānaṣ tyajata 167.

Author of the Vikramāṅkadevacharita, a book written according to Bühler, to whom we are indebted for its recovery, about

1085 A.D. See Bühler's Introduction to his edition. Bilhapa is the author also of the Pañchāśikā or Chaurapañchāśikā (from which latter form of the title he perhaps got the name Chaurakavi) with the Introduction to that composition, called the Bilhapacharita.

From the Śārṅgadharapaddhati Aufrecht quotes or cites under Bilhapa as follows. 1 āṅganaḥ tad idam 35. 17 :

अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विप-
 श्रेणिशोणितविहारिणो हरेः ।
 उल्लसत्तरुणकेलिपल्लवां
 सल्लकीं त्यजति किं मतङ्गजः ॥

From our MSS.

2 āṅgulishu 98, 49. Vikramāṅk. VIII. 60. 3 atāḍayāt 133, 18. Vikramāṅk. X. 42. 4 adyāpi tatprachala- 106, 23. In the Chaurapañchāśikā. 5 adyāpi tau manasi 106, 26. In the Chaurapañchāśikā. 6 adyāpi tā ṇ kanaka- 106, 25. In the Chaurapañchāśikā. 7 adyāpi nojjhati 14, 16. In the Chaurapañchāśikā. 8 apūjitaivāstu 105, 1 :

अपूजितैवास्तु गिरीन्द्रकन्या
 किं पक्षपातेन मनोभवस्य ।
 यद्यस्ति द्रुती सरसोक्तिदक्षा
 दासः पतिः पादतले बधूनाम् ॥

9 amūlyasya mama 98, 75. Vikramāṅk. VIII. 8. 10 aye helāvelā 42, 11 :

अये हेलवेलातुलितकुलशैले जलनिधौ
 कुतो वारामोघं वत जलद मोघं वितरसि ।
 समन्तादुत्तालज्वलदनलीलाकवलन-
 ऋमोपेतानेतानुपचर पयोभिर्विदपिनः ॥

11 aratir 104, 4 :

अरतिरियमुपैति मां न निद्रा
गणयति तस्य गुणान्मनो न दोषान् ।
विगलति रजनी न संगमेच्छा
व्रजति तनुस्तनुतां न चानुरागः ॥

Der Geliebte ist abwesend.

“Sehnsucht füllet das Herz, kein Schlummer die lechzenden Augen;
Tugenden find’ ich allein, keinerlei Mängel in ihm;
Langsam schwindet die Nacht, nicht wiederzusehn ihn die Hoff-
nung;
Mindert sich stündlich der Leib, mehret die Liebe sich stets.”

12 alam atichapatvât 35, 16 :

अलमतिचपलत्वात्स्वप्रमायोपमत्वा-
त्परिणतिविरसत्वात्संगमेनाङ्गनायाः ।
इति यदि शतकृत्वस्तत्त्वमालोचयाम-
स्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥

This verse is in the *Billhaṇacharita*. Aufrecht notes that it is quoted in the *Kāvyaaprakāśa*, and that Böhtlingk has it (637 from the *Śāntiśataka*). 13 asaṃkhyapushpo 'pi 133, 17. Vikramāṅk. X. 39. 14 āḥ kashṭaṃ vanavāsaśāmya 55, 10 :

आः कष्टं वनवाससाम्यकृतया सिद्धाश्रमश्रद्धया
पक्षीं बालकुरङ्ग संप्रति कुतः प्राप्नोसि मृत्योर्मुखम् ।
यत्रानेककुरङ्गकोटिकदनक्रीडोल्लसल्लोहित-
स्रोतोभिः परिपूरयन्ति परिखामुडामराः पामराः ॥

From our MSS., where the verse is given anonymously.

15 unnamya dūram 135, 18. Vikramāṅk. VII. 23. 16 karṇā-
mṛitaṃ 5, 6. Vikramāṅk. I. 29. 17 kākutsthena śirāṁsi 142, 3:

काकुत्स्थेन शिरांसि यानि शतशश्छिन्नानि मायानिधेः
पौलस्त्यस्य विमानसीमनि तथा भ्रान्तानि नाकौकसाम् ।
तान्येवास्य धनुःश्रमप्रशमनं कुर्वन्ति सीतापतेः
क्रीडाचामरडम्बरानुकृतिभिर्दोलायमानैः कचैः ॥

From our MSS.

18 gr̥hītaṃ tām̐būlam 107, 3:

गृहीतं ताम्बूलं परिजनवचोभिः कथमपि
स्मरत्यन्तःशून्या सुभग विरतायामपि निशि ।
तथैवास्ते हस्तः कलितफणिवल्लीकिसलय-
स्तथैवास्थं तस्याः क्रमुकफलफालीविरचितम् ॥

From our MSS.

19 gr̥āmāṇām 53, 14:

ग्रामाणामुपशल्यसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सौष्ठवाः
फेत्कारध्वनिमुद्गिरन्ति बहवः संभूय गोमायवः ।
सोन्यः कोपि घनाघनध्वनिघनः पारीन्द्रगुञ्जारवः
शुष्यद्रण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्णं गजैर्यः श्रुतः ॥

20 jāgrataḥ 98, 76. Vikramāṅk. VIII. 10. 21 tannitambasya
98, 67. Vikramāṅk. VIII. 21. 22 tasyāḥ pādanakhaśreṇī 98, 77.
Vikramāṅk. VIII. 6. 23 tāḍidalam 98, 22:

ताडिदलं काञ्चनकर्णपाशे
प्रसारयन्ती सुतनुः कराभ्याम् ।
रराज कर्णान्तनिषण्णवृष्टिः
शाणे दधानेव कटाक्षवाणान् ॥

From our MSS.

24 dolâyâm jaghanasthale 97. 9. Vikramâṅk. VIII. 85. 25
drâghîyasâ 9, 3 :

द्राघीयसा धाट्यगुणेन युक्ताः

कैः कैरपूर्वैः परकाव्यखण्डैः ।

आडम्बरं ये वचसां वहन्ति

ते केपि कन्थाकवयो जयन्ति ॥

26 dhik trâm 9, 4 :

धिक्कां रे कलिकाल याहि विलयं केयं विपर्यस्तता

हा कष्टं श्रुतिशालिनां व्यवहृतिर्मुच्छोचिता दृश्यते ।

एकैर्वाङ्मयदेवता भगवती विक्रेतुमानीयते

निःशङ्कैरपरैः परीक्षगविधौ सर्वाङ्गमुद्गाद्यते ॥

Aufrecht in 8 निःशङ्कैः.

27 nâbhûvan 54, 7 :

नाभूवन्भुवि यस्य कुत्रचिदपि स्पर्धाकराः कुञ्जराः

सिंहेनापि न लङ्घिता किमपरं यस्योद्धता पद्मतिः ।

कष्टं सोपि कदर्थ्यते करिवरः स्फारारथैः फेरथै-

रापातालगभीरपङ्कपटलीमग्नौ च भग्नौ चमः ॥

28 nidrârdhamâlita- 106, 24. Our No. 1280 (Kalaśakasya). 29
nirarthakaṁ janma 35, 18, 41, 15. In the Bilhaṇacharita. Our
No. 1964 (Bilhaṇarâjakanyayoh). 30 pâṇiya 9 133, 25. Vikra-
mâṅk. VII. 71. 31 purâṇabâṇatyâgiya 98. 19. Vikramâṅk.
VIII. 70. 32 prasârya pâḍau 135, 17. Vikramâṅk. VII. 22.
33 bhaktiḥ preyasi 131, 7 :

भक्तिः प्रेयसि संश्रितेषु करुणा श्वश्रूषु नम्रं शिरः

प्रीतिर्ज्ञातिषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्यपि ।

अम्लानः कुलयोषितां व्रतविधिः सोयं विधेयः पुन-

र्मर्द्दुर्दयिता इति प्रियसखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि ॥

From our MSS.

34 bhrūrekṣāyugalam 98, 12. Vikramāṅk. VIII. 78. 35 manyo
tadūrū 98, 72. Vikramāṅk. VIII. 16. 36 mayā kumāryāpi 132, 2.
Vikramāṅk. XIII. 84. 37 mahāpateḥ 7, 13. Vikramāṅk. I. 26.
38 mugdhasya 104, 7:

मुग्धस्य ते वद विधुंतुद किं वदामि
किं त्यक्तवानसि मुखे पतितं शशाङ्कम् ।
अस्यार्द्रविम्बगलितेन सुधारसेन
संधानमेति तव किं न जरत्कवन्धः ॥

From our MSS.

39 ye kuṇḍhikṛita 123, 10. Vikramāṅk. XI. 83. 40 re mātāṅga
53, 16:

रे मातङ्ग मदाम्बुडम्बरतया रोलम्बरोलं वह-
न्वन्यानामवलम्बनं वनमिदं भुङ्क्ते यदुत्कण्ठसे ।
दृष्टस्तत्किमहो महोज्ज्वलधराधैरेयधारीधर-
प्रस्थप्रस्थिनमेघयूयमथगोत्कण्ठी न कण्ठीरवः ॥

From our MSS.

41 laṅkāpateḥ VII. 7. Vikramāṅk. I. 27. 42 viro 'sau 140, 31:

वीरोसो किमु वर्ण्यते दशमुखच्छिन्नैः शिरोभिः स्वयं
यैः पूजासज्जमुत्सुको घटयितुं देवस्य खट्वाङ्गिनः ।
सूत्रार्थं हरकण्ठसूत्रभुजगव्याकर्षणायोद्यतः
साटोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिः स्थित्वान्तरे वारितः ॥

43 śighram blāmigrihe 102, 14:

शीघ्रं भूमिगृहे गृहाण वसतिं प्राणैः किमु क्रीडामि
प्राप्तां पश्यसि किं न देवहतिके ज्योत्स्नां गवाक्षोदरैः ।
इत्थं मन्मथनीत्रसंज्वरजुषां गेहेषु वामभ्रुवा-
मुद्रच्छन्ति कुरङ्गलाञ्छनभयाङ्गीनाः सखीनां गिरः ॥

From our MSS. Aufrecht had in γ पुषां for which Böhrtlingk Z. D. M. G. XXVIII. has already given our reading. 44 śuchir iti 117, 11 :

शुचिरिति परितः प्रसिद्धिभाजि
प्रकटिततेजसि दुर्जये कृशानौ ।
निजवसुनिकुरम्बमस्तवेला-
व्यतिकरवान्निदधे सरोजबन्धुः ॥

From our MSS.

45 saundaryapātre 98, 21. Vikramāṅk. VIII. 75. 46 sthāne sthāne 133, 10 :

स्थाने स्थाने मलयमरुतः पूरयन्तः कपालीं
पुष्पालीषु स्मरगजरजःक्षानयोग्यः परागः ।
जातं चूते मधु मधुकरप्रेयसीजानुदन्नं
निर्विघ्नत्वं सपदि भजते कामराज्याभिषेकः ॥

From our MSS.

47 svarṇaiḥ 59, 2 :

स्वर्णैः स्कन्धपरिग्रहो मरकतैरुल्लासिताः पल्लवा
मुक्ताभिः स्तवक्रभ्रियो मधुलिहां वृन्दानि नीलोत्पलैः ।
संकल्पानुविधायि यस्य फलितं कस्तस्य धत्ते तुलां
धिग्जातु द्रुमसंकथास्तु यदयं कल्पद्रुमोपि द्रुमः ॥

From our MSS.

48 hemamañjīramālābhyām 98, 74. Vikramāṅk. VIII. 14.

Bîj a k a.—asau maruchchumbitachârukesaraḥ 1677. karachara-
ṇanâsam âdau 1852. naudayati kasya na manaś 1741. rajan-
yām anyasyām surataparivartâd anuchitam 1437. sitachan-
danadhavalakuchâ 1668.

Aufrecht notes that the verso asan maruchchumbitachârukesaraḥ No. 1677, which is quoted also in the Śârṅgadharapaddhati under

Bijaka, is in the Kāvya prakāśa 116, and that another of the verses ascribed in his book to this poet, chhāyāsuptamṛigaḥ śakunta, occurs in the Pañchatantra 2, 2.

Besides these two Aufrecht quotes or cites from the Śārṅgadharapaddhati under Bijaka the following verses. 3 malinahutabhugdhūmaśyāmair 135. 6. Our No. 1760 (Chhākasya : Aufrecht's MSS. of the Śp. give Bijākasya, Vijākasya, Vijakasva, and Vijākāyāh). 4 meghair vyoma 135. 39. Our No. 1777 (Chhākasya : Aufrecht's MSS. of the Śp. give Bijākasya, Vijākāyāh, and Bijakasya. 5 himadhyavaladantakeśa 137. 1. Our No. 1832 (anonymons : Aufrecht's MSS. of the Śp. give Bijakasya, Vijākāyāh, or no signature. Cambay Śp. MS. Vijūākasya).

B u d d h a k a.—yāvan no sakhi gocharam nayanayor āyāti 1163.
Nil.

B o d h a k a.—padadvayasya saṁdhānam 140.
Nil.

B o d h i s a t t v a.—kṣhapasampad iyaṁ sudurlabhā 3313.
Nil.

B h a ṭ ṭ ā c h ā r y a.—akṣhor vipakṣa iti sānuśayaṁ lulāva 1820.
Nil.

B h a ṭ ṭ i (B h a ṭ ṭ a s v ā m i n : B h a r t ṭ r i s v ā m i n.)—vanāni
toyāni cha netrakulpaiḥ 1811. pītaushtharāgāpi hṛitāñjanāni
2139. garjan hariḥ sām̐bhasi 2412. na taj jalam yan na
suchārupaṅkajam 1819. prabhātavātāhatikampitākṛitih 2164.

Under No. 1811 the poet is called Bhaṭṭasvāmin and under No. 2139 Bhartṛisvāmin. Both verses are from the Bhaṭṭikāvya. Aufrecht has already pointed out that Bhaṭṭi, Bhartṛisvāmin, and Bhaṭṭasvāmin are all three names of one person. The Bhaṭṭikāvya "was composed in Vallabhi under [a son of?] king Śrīdharasena (XXII. 35), in the sixth or seventh century therefore."—Weber's Sanskrit Literature, p. 196 note.

B h a ṇ ḍ a k a (Ś r i b h a ṇ ḍ a k a).—kva kathinam aho piloh
patram 703.
Nil.

Bh a r t ṛ i s â r a s v a t a.—chhittvâ hâralatâḥ kiranti galitavyâ-
kīrṇamuktâphalâḥ 1844. jaṭâbhâbhir bhâbhiḥ karadhṛitakala-
ṇkâkshavalayo 1999. jvâlaupamyasprîṣi yad ushasi drâvyamâ-
ṇair aśeshais 2216. nilâbjapuñjarajasârunitân vimuchya 679 ?
târâprasûnanichayena niśâ smarasya 1998. prayachchhati
chamatkṛitiṃ 190. yair vâtûlo bhavati 321. prayâpavyâ-
pâraṃ tuhinapatanenântarayati 1846. bhumistham ambu yadi
châtaka pâtum ichchheḥ 680. manye 'sta ṇ samaye praviśya
sahasâ vâraṃ nīdher antaraṃ 2000. śobhâṃ diktaraṇṇīr
nayanti vilasanmuktâkalâpojjvalâṃ 1845. saḥṛidayagnîm
ânarthakyaprasaṅgabhayena kiṃ 2636. strītyeva galitaṃ
dhairyaṃ 1451.

Nil.

Bh a r t ṛ i h a r i (Ś r ī b h a r t ṛ i h a r i).—ajñâḥ sukham
ârâdhyaḥ 393. aranyaruditaṃ kṛitam 448. abhuktâyâṃ
yasyâṃ 533. utpâditâ svayam iyaṃ yadi 523. upari ghanam
ghanapaṭalam 1744. khallolâpâḥ sodhâḥ katbam api 3261.
hiṇsâsûnyam ayatnalabhyam aśanam 3139. kshapaṃ bâlo
bhûtvâ 3319. jâḍyaṃ hrîmati ganyate 464. tasmâd anan-
tam ajaraṃ paramaṃ vikâsi 3452. dinâṃ dinamukhaiḥ
3196. prâptâḥ śrīyaḥ sakalakâmajushas 3451. prasahya maṇim
nddharen 446. dikkâlâḍyanavachehḥinna 3. brahmâṇḍamaṇḍa-
līmâtraṃ 495. mrigamīnasajjanânâṃ 422. yadâ kiṃchijjñô
'ham 3456. labheta sikatâsu tailam 447. vipulâḥṛidayair
anyaiḥ 532. sampatsu mahatâṃ cheto 200. svachittapari-
chintayaiva 531. hartur yâti na gocharaṃ 3459. na sampârô-
t-pannam 3455. nâmapyanyataror 1017 ?

Author of the Vâkyapadiya. He flourished in the middle of the seventh century A.D. See Max Muller, India: What can it teach us ? p. 347ff.

Of the 110. verses given in Telang's edition of the Nīṭisataka eight are in our book expressly assigned to Bhartṛihari. They are Telang's Nos. 1, 3, 4, 5, 8, 16, 61 and 66. Twenty-two are given anonymously—Nos. 7, 11, 17, 22, 27, 31, 32, 33, 41, 43, 48, 61, 62, 69, 81, 83, 84, 88, 94, 95, 99 and 100. Thirteen are expressly assigned to other authors as follows: No. 28 priyâ nyâyyâ vṛittir to Jayâditya; No. 29 kshutkshâmopi to Ratisena; No. 38 sinhaḥ śīsur api to Vajrâyudha; No. 44 maṇiḥ śânollīdhaḥ to Bhaṭṭa-

vridddhi; No. 53 durjanah parikartavyo to Valmiki; No. 56 śaśi divasadhūsarō to Bhaṭṭavridddhi; No. 58 na kaśchit chaṇḍakopānām quoted from the Panchatantra; No. 63 vipadi dbairyam to Meṇṭhaka; No. 76 itaḥ svapiti keśavaḥ to Kalhana; No. 79 kiṃ tena hemagiriḡā to Praśastaka; No. 85 pātītōpi karāghātair to Kshemendra; No. 91 śaśidivākarayor to Phalguhastinī; No. 96 naivākṛitih phalati to Asvaghosha. The others do not occur.

Of the 113 verses given in Telang's edition of the Vairāgyaśataka eleven are in our book expressly assigned to Bhartṛihari. They are Telang's Nos. 1, 2, 3, 6, 8, 25, 31, 73, 76, 83 and 112. Eleven are given anonymously—Nos. 7, 9, 12, 13, 18, 24, 30, 37, 50, 62 and 68. Six are expressly assigned to other authors as follows: No. 16 avaśya ṇ yātāraś to Jayāditya; No. 34 pareśham chetānsi to Śaṅkuka; No. 77 pātālam āviśasi to Argata; No. 92 tṛishā śuśhyatyāśye to Dhīranāga; No. 98 priyasakhi vipaddaṇḍa to Vijjākā; and No. 113 abau vā hāre vā to Harshadeva. The others do not occur.

Of the 100 verses given in Bohlen's edition of the Vairāgyaśataka only one is in our book ascribed to Bhartṛihari. It is the upari ghanam ghanapatalam verse No. 1744 above, Vairāgyāś No. 43. Seventeen are given anonymously.—Bohlen's Nos. 2, 6, 9, 10, 11, 16, 18, 19, 20, 24, 25, 49, 54, 63, 66, 74, and 85. Eight are expressly assigned to other authors, as follows: No. 3 bhrūchāturyaṃ kuḥchitāntāh katākshah to the Kariputrau; No. 14 sati pradīpe satyagnau to Amarūka; No. 16 guruṇā stanabhlāreṇa to Śaṅkuka; No. 37 sahakāraśumakesara to Kapilarudraka; No. 53 kim iha bahubhir uktair to Bhaṭṭodbhata; No. 59 sanmārgē tavat āste to Dharmakīrti; No. 81 jalpanti sārḍham anyena to Vyāsamuni; and No. 83 madhu tishṭhati vāchi yoshitāṃ to Kālidāsa and Māgha. The others do not occur.

Bhallaṭa (Bhaṭṭa bhallaṭa).—atvunnatiyyasaninah śirasō 'dhunaisha 677. antaś chchidrāṇi bhuyāsi 921. ā janmanah kuśalam anyapi te kujanman 986. āmrāḥ kiṃ phalabhlāra-namraśirasō 950. ābaddhakṛitrimasaṭāvalitānsabhittir 995. ā strīśiśu prathitayaisha pipāsitelbhyah 808. āste 'traiva sarasayaho 1015? ihaikaś chūḍālobhyajani kalāśad yasya sakalail 877. ūdhā yena mahādthurah 1018? etat tasya mukhāt 1014? karabha rabhasāt kroshtuṃ vāchchhasi 669. kasyānime-

shavitate nayane divauko 985 ? kâcho mañir mañiḥ kâcho
 214. kim idam uchitam śuddheḥ spashṭaṃ sapakshasam un-
 nateḥ 999. kiṃ dīrghadīrgheshu guṇeshu padma 922. gha-
 na-saṃtamasamaśādaśādiśi niśi 778. chandane vishadharān
 saḥamahe 798. chintāmaṇe bhuvi na kenachid īśvareṇa 902 ?
 chintāmaṇe triṇamaṇeś cha 903. chhinnaś taptasuhṛit sa
 chandanatarur 815. tad vaidagdhyaṃ samuditapayastoyatat-
 tvaṃ vivektum 762. tanutṛiṇāgradhṛitena hṛitāś chiraṃ 973.
 tvanmūle puruṣāyushaṃ gatam idaṃ 816. dūre kasyachid
 eṣha ko 'pyakṛitadhīr 907. draviṇam āpadi bhūṣhaṇam utsave
 2490. nanvāśrayasthītir iyaṃ tava kālakūta 441. nityaṃ
 tīrthe nivāsaḥ 1020. patatu vāriṇi yātu digantaraṃ 554.
 paśyāmaḥ kiṃ ayam vicheshtata iti 847. pātaḥ pūṣṇo bhavati
 563. pipāsur apyeva jalaṃ śikhāṇḍi 676 ? puṣṭvād api
 pravichaleḥ yadi yadyadho 'pi 987. phalitaghanaviṭapavi-
 ghatita 795. baddhā yadarpaṇarasena 162. budhyāmahe na
 bahudhāpi vikalpamānāḥ 982. bhidyate 'nupravīśyāntar 893.
 bhūmau patann api rajahparidhūsaro 'pi 901 ? bhekena
 kvaṇatā saroshaparushaṃ 1019. mṛityor āsyam ivātataṃ
 dhanur 1021. yat ki ṛchanānuchitam apyuchitānubandhi 800.
 re dandaśūka tad ayuktam apīśvaraś tvāṃ 974. labdhaṃ
 chiraḥ amṛitavat kiṃ amṛityave syād 805. vātāhāratayā
 jagadvishadharair 1016 ? śāṅkho 'sthiśeshah sphuṭito mṛito
 yad 913. sattvāntaḥsphuritāya vā 783. sadvṛittayaḥ sadasa-
 darthavivekiṇo ye 556. samrakṣhitam kṛṣhimakāri kṛṣhī-
 valena 984 ? sarvāśiṃ trijagatyapāṇ 879. sādḥveva tadvidhāv
 asya 786. so 'pūrvo rasanāviparyayaividhis 751. svalpāśayaḥ
 svakulaśilpavikalpam eva 988.

Nil. The verse so 'purvo rasanāviparyayaividhis No. 751 is quoted
 in the Kāvyaaprakāśa. Anfrecht quotes or cites from the Śārṅga-
 dharapaddhati under Bhallaṭa as follows. 1 gate tasmin 40, 10 :

गते तस्मिन्मानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरह-

व्यथां चन्द्रो नेष्यत्यनुचितमितो नास्ति किमपि ।

इदं चेतस्तापं जनयतिरामत्र यदमी

प्रदीपाः संजातास्तिमिरद्विबद्धोद्गुरशिखाः ॥

From the Cambay MS.

2 ghana 52, 4. Our No. 778 above. 3 chandane 59, 57. Our No. 798 above. 4 drishṭe 107, 8. Our No. 1987 (Kasyâpi. The verse is ascribed to Bhimata in the Sûktimuktâvali. Bhimata is one of the poets referred to in Râjasekhara's memorial verses.

कलिञ्जरपतिश्चक्रे भीमटः पञ्चनाटकीम् ।

प्राप प्रबन्धराजत्वं तेषु स्वप्रदशाननम् ॥)

5 pathi nipatitām 50, 2:

पथि निपतितां शून्ये दृष्ट्वा निरावरणानां

दधिभृतघटीं गर्वोन्नद्धः समुन्नतकंधरः ।

निजसमुचितास्तास्ताश्चेष्टा विकारशनाकुलो

यदि न कुरुते काणः काकः कदा नु करिष्यति ॥

From the Cambay MS.

6 pātaḥ pūshno 49, 9. Our No. 563 above. 7 prayāte 'stam 102, 7. Our No. 1090 (Luttakasya). 8 yasyākarnya vacchaḥsudhā-49, 6:

यस्याकर्ण्य वचः सुधाकवलितं वाचंयमानामपि

व्यग्राणि ग्रथयन्ति मन्मथकथां चेतांसि चैत्रोत्सवे ।

रे रे काक वराक साकममुना पुंस्कोकिलेनाधुना

स्पर्धाबन्धमुपेयुषस्तव नु किं लज्जापि नो जायते ॥

From the Cambay MS.

9 ye jātyā 43, 3. Our No. 1011 (Kasyâpi). 10 vapur 56, 1:

वपुर्विषमसंस्थानं कर्णज्वरकरो रवः ।

करभस्याश्रुगत्यैव च्छादिता दोषसंहतिः ॥

11 śatapadī 71, 55. Our No. 969 (Kasyâpi).

Bh a v a bh ā ti.—sānanda'n nandihastāhata 81. alasavalitamug-dhasnigdhaniḥspandamandair 1297.

The well-known author of the Viracharita, Mālatīmādhava, and Uttarakāmācharita. He was a native of Vidarbha, and lived at the court of king Yaśovarman of Kānyakubja. Bhandarkar has fixed

his date in the first half of the eighth century. See that scholar's edition of the *Mālatīmādhava*. Aufrecht quotes or cites under *Bhavabhūti* from the *Śārṅgadharapaddhati* as follows. 1 *antraiḥ kalpitamaṅgala* 145, 2. *Mālatī*. 2 *alipāṭalair* 43, 2 :

अलिपटलैरनुयातां सहृदयहृदयज्वरं विलुम्पन्तीम् ।

मृगमदपरिमललहरीं समीर पामरपुरे किरसि ॥

3 *utkrityotkritya kṛittim* 145, 1. *Mālatī*. 4 *jalanivīḍitavastra* 134, 27. *Mālatī*. 4 *daivād* 41, 2 :

दैवाद्यद्यपि तुल्योभूद्भूतेशस्य परिग्रहः ।

तथापि किं कपालानि तुलां यान्ति कलानिधेः ।

5 *niravadyāni* 6, 2 :

निरवद्यानि पद्यानि यदनार्यस्य का क्षतिः ।

भिक्षुकक्षाविनिक्षिप्तः किमिक्षुर्नरसो भवेत् ॥

6 *pakshmālīpīṅgalimnaḥ* 4, 13. *Mālatī*. 7 *bhramaya jaladān ambhogarbhān* 106, 9. *Malatī*. 8 *vajrād api kathoraṇi* 12, 7. *Uttara*. 9 *vitārati guruḥ prājñe* 26, 2. *Uttara* (*Kālidāsasya* in four of Aufrecht's MSS. and in our MSS.) 10 *sānandaṃ nandī* 4, 5. *Mālatī*. Our No. 81.

Bhavañnānānāna.—ā *sargāt prativāsaraṃ rasaśatair yā bodhitā poṣhitā* 564.

Nil.

Bhaśchu.—āhūto 'pi *sahāyair* 1838. *kāmaṃ priyān api prāṇān* 513. *nivāraprasavāgramushtikavalair yo vardhitaḥ śaiśave* 637.

Nil. Aufrecht writes the name *Bharchu* and gives the verses āhūto 'pi 137, 14 our No. 1838 above, and *kāmaṃ priyān api* 15, 1, our No. 513 above. In his second paper, *Z. D. M. G.* 539 Aufrecht gives from the *Saduktikarṇāṃṛita* 2,455 the verse *vikalparachitā-kṛitiṃ* our No. 1329 (*Kasyāpi*) which is attributed there to a poet *Bharvu*, whom Aufrecht identifies with the *Bharchu* of the *Śārṅga-dharapaddhati*.

The verse *nivāraprasavāgra* is quoted by *Kshemendra* in his *Auchityavichāracharchā* under *Muktāpīḍa*.

Bhânushēṇa (Śrībhânushēṇa).—vaktre yā mṛiganā-
bhīpaṅkarachanāṃ 1092.

Nil.

Bhāmaha.—kīṃśukavyapadeśeṇa 1645. neyaṃ viraṇṭi bhṛū-
gāli 1644.

An early writer upon Alampkāra. Author also of a vṛitti on Vararuchi's Prākṛit sūtras. Udbhata wrote a commentary on his work on Alampkāra. He is referred to by Ānandavardhana in the first uddyota of that writer's work on Dhvani. Namisādhya cites him in his commentary on Rudraṭa's Kāvyaśālikāra.

Bhāravi.—uchyatīṃ sa vachanīyaṃ aśeṣaṃ 1181. kāmī-
vadanānirjitakāntiḥ 2015. karan dhanānā navapallavākṛiti
payasyagādhe 1878. karau dhanānā navapallavākṛiti vṛithā
kṛithā 1860. kāntaveśna bahu saṃdīśatibhir 1938. jiten-
driyatvaṃ vinayasya kāraṇaṃ 2017. tirohitāntām nitāntam
ākulair 1880. dvārī chakshur adhipāni kapolo 1182. nīpīya-
mānastabakā śīlīmukhair 1859. pāṇipallavavidhūnam antaḥ
2092. priyeṇa saṃgrathya vipakṣhasaṃnidhār 1879. praya-
chchihatochehah kusumām māraṇī 1885. manir asmi nirāgasah
kuto me 2015. yadā vigṛihāti 436. ranyatām apagate naya-
nānām 1893. vrajanti te mūḍhadhiyaḥ parābhavaṃ 2016.
vyapohituṃ lochanato mukhānilair 1861. śvaṣṭvayā sukhasaṃ-
vittīḥ 3365. sa pṛvidhātām abhishekam udāse 1965. sarvathā
svahitam ācharaṇīyaṃ 2005. sahasā vidadhita na kriyām 2904.
jvalitaṃ na hiraṇyaretasaṃ 2268. tāvad āśriyate lakshmyā
2266. sa pumān arthavajjanmā 2267.

The author of the Kirātārjuniya. The earliest known reference to Bhāravi occurs in the following verse from an inscription of Pulakeśin II. by one Ravikīrti which is dated Śaka 556 = A.D. 634.

येनायोजि नवेदम-

स्थिरमर्थविधौ विवेकिना जिनवेदम ।

स विजयतां रविकीर्तिः

कविताश्रितकालिदासभारविकीर्तिः ॥

Fleet in a येनायोजित वेदम. The change is necessary to preserve the śabdālampkāra.

Ravikīrti's fame as a poet is here compared to that of Kālidāsa and Bhāravi, which shows that these two poets were famous in India in the beginning of the seventh century A.D. See Bhao Daji, *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, IX. p. 315, Bhandarkar *ibid.* XIV. p. 24, and Fleet's two papers in the *Indian Antiquary*, Vol. V. p. 67. and Vol. VIII. p. 237.

Aufrecht quotes under Bhāravi in the Śārṅgadharapaddhati seven verses, all from that poem.

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 540, Aufrecht gives two additional verses ascribed to Bhāravi in the *Saduktikarṇāmṛta*. The first, *yena dhvastamanobhavana*, is found also. Aufrecht notes, in the *Sarasvatīkanthābharana* 2, 81, *Kāvyaapr.* 189, *Alaṅkāratilaka* fol. 10b, 23b, and the *Sahityad* 264. It is our No. 44 (*Kasyāpi*). In the *Sūktimuktāvali* this verse is ascribed to Chandaka. The second verse is as follows.

2 *sodvegam* :

सोद्वेगं करिकृत्तिवाससि भवद्वीडान्वितं ब्रह्मणि

त्रैलोक्यैकगुरावनादरवलत्तारं शचीभर्तारि ।

त्रासामीलितपक्ष्म भास्वति लसत्प्रेमप्रसन्नं हरौ

क्षीरोदोत्थितया श्रिया विनिहितं चक्षुः शिवायास्तु वः ॥

Bhāsa.—*kathinahrīdaye muñcha krodham sukhapratighātakam* 1619. *kapole mārjāraḥ paya iti* 1994. *kṛitakakṛitakair māya-sakhyais tvayāsmatyatīvāñchitā* 1628. *tikṣhṇam ravis tapati nīcha ivāchirādhyah* 1821. *duḥkharṭe mayi duḥkhitā bhavati yā hrīṣṭe prahrīṣṭā tathā* 1353. *bālā cha sā vīditapañcha-śaraprapañchā* 1286.

In the introduction to his *Harshacharita* Bāṇa mentions Bhāsa as a dramatic writer.

सूत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्वहुभूमिकैः ।

सपताकैर्यशो लेभे भासो देवकुलैरिव ॥

This enables us to identify the Bhāsa of Bāṇa with the Bhāsaka to whom, in the beginning of the *Mālavikāgnimitra*, Kālidāsa refers as one of his most illustrious predecessors.

None of his works have yet been recovered if any are in existence.

The Sūktinuktavali contains the following reference to Bhāsa in a verse attributed there to Rājaśekhara.

भासनाएकचक्रेणि चैकैः क्षिते पगीक्षितम् ।

स्वप्नवासवदत्तस्य दाहकोभूषण पश्यकः ॥

Bhān is also referred to in a verse which Anfreddi gives from the *Sarāgudharaprabhātī* 8. 17 under *Rajasekhara*.

भासो गणितसौमित्रो वरहचिः श्रीमाहसाङ्गः कवि-

मण्डो भारविकानिदासतरलाः स्कन्धः सुबन्धुश्च यः ।

दण्डी वागद्विक्रमै मण्डलिः कान्तश्च रत्नाकरः

सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती वा तस्य सर्वं विदम् ॥

From the *Maṅgala* chapter of *Pratyaśāstra* he gives number 136 to the verses *asya labhī no bhūti* (S. 7, our No. 1187 (upper line) *kapāla māgārāṇa paya* (in 120, 20, our No. 1190) (Bhāṣya, p. 10) (S. 136, 6, our No. 1821) (Bhāṣya, p. 10) and a fourth verse *dayā dādā upaśasya* which is in our text No. 1529 as *dayā dādā dādā* (S. 10). In his second paper Z. D. M. G. XXXI, 377 Aufrecht has shown in the *Saṅkṣipta* chapter the verse *dayā dādā upaśasya* as similar to the poet Śaṃkha of Kashmir and the poet Īpaka and author of *Rāgaśekhara*. On the other hand the *Saṅkṣipta* chapter of the *Pratyaśāstra* under Bhāṣya 10 is not similar to any verse thereby referred to. The others are as follows: 1. 1. 1. 2. 183.

दग्धे मनोभवतनौ बालाकुचकुम्भसंभूतैर्जनेः ।

बिबलीकृतालवाला ज्ञाना रोसावली बली ॥

"Für uns zu nacht," Aufrecht, whose मनोसंवलन in the dust here must be a respect.

2 pages, no. 1, 112 pp. + 16

प्रत्यासन्नविवाहमङ्गलविधा देवार्चनय्यतया

दृष्ट्याये पण्णितेव ललितानां गङ्गायाम्प्राकृतिस ।

उन्मादस्मितरोपलज्जितरत्नैर्गोदा कथंनिनिग-

हृद्धस्त्रीवचनात्प्रिये विनिन्दितः पुनश्चास्तिः पातु वः ॥

3 virahivanitā—2, 872 :

विरहिवनितावक्रौपम्यं विभर्ति निशापति-
र्गलितविभवस्याज्ञेवाद्य द्युतिर्मसृणा रवेः ।
अभिनववधूरोपत्वादुः करीपतनूनपा-
दसरलजनाश्लेषकूरस्तुषारसमीरणः ॥

Peterson, in his Second Report, p. 46. gave the following verse attributed to Bhāsa in Somadeva's Yaśastilaka.

4 peyā surā :

पेया सुरा प्रियतमा मुखमीक्षणीयं
माद्यः स्वभावललितो विकटश्च वेपः ।
येनेदमीदृशमदृश्यत मोक्षवर्त्म
दीर्घायुरस्तु भगवान्स पिनाकपाणिः ॥

Two verses are ascribed to Bhāsa in Jalhana's Sūktimuktāvalī, the aśyā lalāṭe verse, and the following.

5 yadapi vibudbairi :

यदपि विबुधैः सिन्धोरन्तः कथञ्चिदुपाजितं
तदपि सकलं चारुस्त्रीणां मुखेषु विलोच्यते ।
सुरसुमनसः आसामोदे [शशी] च कपोलयो-
रमृतमधरे निर्यग्भूते विषं च विलोचने ॥

Bhāskara (Bhādanta bhāskara Jyauṭishikabhātṭa-bhāskara.)—al-himānīhanīhetāya sātas 2272. dravi-
nārjanajāḥ pariśramah 524. naśyati yāvaḥ ila j na śarīraṇ
3512. hiṁsāprabhavo vijayas tasya phalaṇ śis 3375.

Nil.

Bhāskarasena.—akṣarāṇām akāro 'ham iti viśmuy svayaṇ
2460. kvachin mṛigaśirahpūrṇaṇ 1891. bhavatas tulyatām
eti 2459.

Nil.

Bhūma.—Āśāṅkya prapāṭim paṭāntapiliṭau pāḍau karotyādarād
1590. kasi sṭhūnāni dagdhiṇyatiśayagabauāḥ santi ke vā
pradeśāḥ 1717. bhadrātra grāmaḥ tvaṇ vasati parichayas te
'stī jātāsi vārtān 1788.

Aufrecht gives our three verses from the Śāṅgadhara-paddhati and notes that the āśāṅkya prapāṭim paṭānta verse is in the Amarū-śataka.

Bühler, Kashmir Report, p. 62, ascribes the Kīvaṇṇipūṭīya, a poem which resembles the Bhūṭikavya and is intended to illustrate the rules of grammar, to one Bhūmabbata. In his First Report Peterson gave Bhūmaka as the real name of the author of that book; and this is confirmed by the Extracts in Bühler's own Report. See Appendix to the work lxxxv. l. 10 भुमद्वयेति which should be corrected to भुवनद्वयेति, and not as is done in the note, and l. 23 क्राव्येव भुमद्वित् a reading which should not be marked as a doubtful reading. Bhūma or Bhūmaka and Bhūmaka are variations easily explained by the Kashmir pronunciation.

Bhūmidhara.—ābhācāya dharāvakāśavidhaye 537.

Nil.

Bhūśhaṇadeva.—nayanālayaḥ kapalaśhāḥ 1941.

Nil.

Bhogivarmaṇ.—pūrvāyā vāṇībhāṇa prasaṅgasamayenīpuritaiḥ
kukṣhīlīr 1-25.

Nil.

Bhānuṇḍa.—ārādhyamāno bahubhiḥ prakāśair 426? vidvān upā-
lambhām avāpye 427.

Nil.

Māṇkhā. (Karpikāramāṇkhā. Paṇḍitamānkhā-
kā).—anśavas tiva 1123. ajjāpāpāḍḍya 169. atyarthavakra-
tvam 174. ambudhīr 1124. antośśichen na 176. āli 1119.
indīdirair 1659 (karpikāramāṇkhā). kalakūṭm adhuna
1122. kālakūṭm iha 1121. kāvāpāṇīyā dūjāna 172.
kimp nu kālagaṇaṇāpāter māśā 1660. kenā kramega svīd
āthādeitīya 1446. kotare 1120. tvadyātrāsamayā' tīdardha-

magateh sañyasya sañmandato 2512 dig dākshinîrkam na
 saśaka kâma 1662. nakhâmakhi prastuta āsta tasya 1448.
 mataśitikañbhakakāñmukhā L. chryata p. 2623 nīchas ta-
 notvañ 175. palhamubha karagā p. kuru bhūyo 1127.
 paraslokān stōtū anadivasato 173. palāmāktīdranakhe
 vasañto 1661. matkīryas bhūyā tava hanti pāntya 1444. yātās
 te rasasasā pgrahavīchi p. 178. yuktam āra dayito mama
 vakura p. 1125. ye gatre payar adharagopalodipān aṅgāra-
 varasapratā p. 1664. naterāja sukamanasatāñ 1125. vi-
 tirgachēshī iva 171. vīdā na sikhavardā 173. vīpīpātā
 sañcābhāro dōsho p. 1660. śloghyāiva vakro magatir 177.
 sañ pīpīsa ta cā dōśāntaralāndhā p. 1115. svasyatimātūr
 abhūchē chiro p. na yāñ 179. sa cya kastūrikapūñkajamā
 1447.

Author of the Śrīkañthacharita and of the Mātībhakōśa. Ac-
 cording to Bühler, Kashmir Report, p. 59, the Śrīkañthacharita was
 probably written between 1135 and 1145 A. D. See Bühler's
 account of the poems there.

Mañgalavartsa.—bhūyā māy sañbhāñ andā sādvalāśyā-
 mabhūmā 2251

Nil.

Mañjirā.—anyatō naya mūhūrtam ānamap 2929

Nil.

Mañibhādra.—asyāñ kāmasya rūpasya 1455.

Nil.

* An edition of the Śrīkañthacharita has been recently begun in the
 Kavyamālā, a new monthly journal for the publication of old Sanskrit poems,
 edited by Pandit Bageswara Prasad, Mr. K. P. Panab, which has been set on foot
 by Mr. Jīvañi Dādaji, the enterprising proprietor of the Narayana Press in
 this city. The numbers for January and February 1886 contain, besides four
 sargas of the Śrīkañthacharita, Kāśhānātha's Kāvyaśāstra, Sañbhā's Rājendra-
 karnapūra, Jagannāthapandita's Prabhākarāra and other pieces. The enter-
 prise may be warmly commended to the support of European and Indian
 scholars.—P. P.

Ma d d h a k a. (P a n d i t a m a d d h a k a).—śailaśreṇīgnhāgrī-
heslu 607.

Nil.

Ma d r a k a.—bhātāḍi pūṭha prasīda prativirama samutsrījya
bālām akaṇḍe 1787.

Nil.

Ma n o r a t h a —kveṇīṃ p darpitās te 58. yasyedyadbāṇa 51.
yukta p yayā kilā nīantaralab bhavṛitter 140.

One of the poets mentioned as flourishing at the court of
Jayāpala.

मनोरथः शङ्खदत्तश्चटकः संधिमांस्तथा ।

बभूवुः कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्विनः ॥

Rājat. IV. 496.

Ma d h u s ū d a n a —nāmnām akāri bhūtā nīasarvaśaktis 3481.
nīroddho na dvāre nīvasarakathā nīva hīṇlaye 3482.

Nil.

Ma m m a t a. (S r ī m a m a t a).—tanvañgyā gajakumbhapi-
nakaphinottuñgaṇa vāhantyaḥ stanaṇa 1557.

The author of the Kāvyaṇakāśa and of the Śabdavyāpāravichāra.
His date is still uncertain. According to a copy of the Jayantī, a
commentary on the Kāvyaṇakāśa by one Jayanta, which Bhan-
darkar has recently secured, that work was written in Samvat
1350 = A.D. 1294. Maṇmāta therefore cannot be placed below
that date.

The earliest writer known to refer to him is Ruyyaka (Ruchaka :
Ruppaka) who wrote a śāṅketa to the Kāvyaṇakāśa. See Peter-
son's Second Report, p. 1306. Pischel, Gott. gel. Anz. 1885 No. 19,
p. 767 has shown that Maṇmāta is often quoted in the Vimarśinī.

Ma y a.—āturād vīttaharaṇaṇ 2320 dāhaṇyareṇa me māṇḍyaṇ
2321. nīlūghakile viprasya 2316² prapāyāṇḍ pīyate vāri 2317²
vaidyanātha naṇas tabhyaṇ 2319.

Nil.

Mayūra. (Śrinayaūra).—anudinam abhyāsaḍṛidhaiḥ? āha-
tyāhatya marṛṇmā drutam anupibataḥ prasrutaḥ mātur ūdhaḥ
2425. āghrāyāghrāya gandhaḥ vikṛitamukhaputo darsayan
dantepāṅktiḥ 2422. ārepiyasi mudhikiḥ 128. itthaḥ paśu-
paripeśala 129. kiṇ me dūrodareṇa 124. chandragrahaṇena
vina 126. bhūpālāḥ śāsibhāskarāṇvayābhūvaḥ ke nāma nāsā-
diti 2515. vasarahitena kṛitā 125. vijaye kuśalas tryakṣo
123. haraban nīkaṇṭhe 127.

The author of the Śūryaśataka. He was a contemporary of Bāṇa who refers to him in the Harsha-charita. According to a commentary on Mātāṅgadhara's Bhaktanvāstotra.

Bāṇa was Mayūra's son-in-law. Aufrecht has given from the Śārṅgadharapadḥaṭi a verse in which Rājaśekhara preserves a tradition which makes Mayūra, Bāṇa and Mātāṅgadhara three poets at the court of Śri Harsha.

अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातङ्गदिवाकरः ।

श्रीहर्षस्याभवत्सभ्यः समो वाणमयूरयोः ॥

The following verse in praise of Mayūra is in the Śāktimuktāvali ascribed to Rājaśekhara.

दर्पं कविभुजङ्गानां गता श्रवणगोचरम् ।

विषत्रिधेव मायूरी मायूरी वाङ्मिहृन्तति ॥

From the Śārṅgadharapadḥaṭi Aufrecht quotes the following verses under Mayūra. 1 āghrāyāghrāya 36. 17. Our No. 2422 above. 2 āhatyāhatya 36. 29. Our No. 2425 above. 3 jam-
bhāratibhakumbodbbavam 4. 51. "In the Śūryaśataka." 4 bhak-
tiprahvāya dātum 4. 52. "In the Śūryaśataka." 5 samvishṭo
grāmadevyāḥ kaṭaghaṭitakuṭikudyakoṇaikadeśe 138. 14. Corrupt
in our MS.

It should not escape notice that the verse bhūpālāḥ śāsibhā-
skarāṇvayāḥ No. 2515 probably refers to Mayūra's patron Śri
Harsha.

Ma l a y a.—na chiraṇṇ mayāsi sevita iti 3509.

Nil.

Malla k a.—râtrâv adya mamânayâ nidhuvanaklântasya sâhâ-yakam 2213.

Nil.

M a s ū r â k s h a.—yad apasarati meshah kâramam tat prahartum 2935.

Nil. The verse is in the Pañchatantra.

M a h a r s h i.—ambudah kṛitapado nabhastale 833.

Nil.

M a h â m a n u s h y a.—atha prasamendumukhî sitâmbarâ 1818. avyutpannavilâsânâ p 1847. esha sūryaśasa uppto 1691. kalusha p madhuraṇ chumbhaḥ 1727. karaputpannakopâpi 1848. dūram aṅsuprabhâjâ p 1959? śh ūsukarasasyapṛiṣṭhâ 1961. kotarîṭahpravishṭena 1697. phalitoḍḍabarîṭahsthâ 1696. na prasravanti girayo 1695. yanti yachchharapam nâryaḥ 1642. vanitâchittachapalâ 1726.

Nil. Aufrecht quotes from the Śārṅgadharapellāṭi the verses atha prasamendumukhî 136, 1, our No. 1818 above, and kânyâpanna- 138, 4, our No. 1848 above. In one of his MSS. the verse prâvaranair aṅgârair, which is our No. 1849 and is there given anonymously, is ascribed to Mahâmānushya. Compare our note on that verse.

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 371 Aufrecht gives the verse âsvâsayati kako 'pi, our No. 1959 from the Saṅkṛikarmamṛita, and notes that the poet is called there Kaśmîlakamadhâmanushya. Compare our note on that verse.

M a h e n d r a.—yadi paragupâ na kshamyante 453.

Nil. The verse is quoted in the Daśarūpâvaloka.

M â g h a.—atha lakshmanâṅgutakântavapae 1874. anamayam agñihvâ 2175. anuragavantam api 1923. aśvayanyavantaḥ gatachitta 2019. aprasannaṁ spa 1818. pāyâṁ 2041. ambaraṇ vinayataḥ pūyavîner 2091. utra alā ambaranya 1043. avachitakusumâ 1863. aśvabalaṭatavâ 1923. aśvîratam abhurîma 2173. âmarâṇa dhatvâ 1872. dharmap kuchataṭena 2124. udanajp kâtabhajitâḥ 1973. ulâpâṇa

vitatordhvaraśmir 2163. udayam uditadīptir 2177. udayaśi-
khari 2187. kântânāṇ kuvalayam 1853. kumudavanam
apaśrī 2188. kṛtagurutarahāra 2183. krāntakāntavadana-
pratibimbe 2008. kva bhrātaś chalito 'si 3072? kṣapam
atuhinadhāmnī 2189. kṣapam ayam upaviṣṭaḥ 2186.
tad avitatham 2182. tulye 'parādhe 2263. dadṛṣe 'pi 1926.
dadhad asakalam eka ṇ 2173. divasa ṇ bhīṣeṣhauchi
1976. drutatarakuradaksbāḥ 2174. navakumudavanasrī 2180.
navanakṣapadam aṅga ṇ 2171. nāṇitambaphulake 1561.
pariśithitakarṇa 2176. padahatay yad utthāya 2264.
pratikulatām upagata 1922. prathamay kalābhavad 1972.
pratiśaraṇam ajñapajyotiḥ 2184. pralayam akṣitārā 2190.
prāpyate guṇavatāpī 2012. bhāṭay bhīṭaparīsruti 2013.
bahu jagada purastāt 2172. ṇ ā guṇam 2009. mā jīvan-
yaḥ 2262. mubhū upahasiṭām 1862. rajanivaśad 1975.
ruchidhāmnī bhartari 1924. vikachakamalahānāḥ 2180.
vigatatimirapaṅka ṇ 2181. vitataprithivaratra 2188. vīna-
yati śudṛṣo 1864. sīla ṇ śailatāt 3073. saṃkṣobham
payasi 1881. sapadi kumudinibhir 2170.

Author of the Śiśupāvanadha. At the end of his poem he tells us that he was the son of Vattaka, otherwise called Sarvā-ṛaya, and grandson of Suprabhadeva, who was minister of a king called Śrī Dharmadeva.

The signature to No. 2163, udayati vitatordhvaraśmir Śiśup. IV. 20, Ghaṇṭāmāgha is a name Māgha gets from that verse. So Kālidāsa is called Dīpaśikhakalidasa from his verse Raghuv. VI. 67; Bhāravi. Ātapatrabhāṭavi from his verse Kṇāt. V. 39; Ratnākara, Tidaratnākara from his verse Hariv. XIX. 3., our No. 1909, &c.

M ā t a ṇ g a d i v ā k a r a.—kiṃ vṛttāntaiḥ paragrīhagataiḥ kiṃ
tu nāhaṇ samarthaḥ 2544. jātu vo medmūlola 30. āśn nātha
pitāmālī tava mahī mātā tato 'nantaraṇ 2546. yāte śamam
rajasi jātajalābhishekā 2426.

This poet's name is Divākara. In the Sāktimuktāvalī the verse, given above under Mayūra, in which his equal place at Harsha's court with Bāṇa and Mayūra is asserted, is found with the reading chaṇḍāla-Divākarāḥ. There is no warrant for identifying him with the Jain writer Mānatnūga Suri. Hall himself, who first suggested

that the two were the same, did so under a reserve which nothing that has come to light since has shown to be unnecessary.

From the *Śāṅgadhara-paddhati* under *Mātāṅgadvākara* Aufrecht gives the verse *kiṃ vṛttāntaiḥ paraṅghagatibḥ*, our No. 2544 above. In his second paper *Z. D. M. G. XXXVI. 514* Aufrecht notes that in the *Saduktikarnāmrīta* that verse is ascribed to *Tutātita*. Aufrecht has also already given, *Indische Studien*, XVII. 171, from our book the verses *pātu vo* No. 30, *yāte śamam* No. 2496, and *āśin nātha* No. 2546 above, and has noted that this last verse is referred to by *Abhinavagupta*.

M ā t r i g u p t a.—*nākāraṃ udvahasi naiva vikatthase tvam* 2550.

śītenoddhṛishitasya māshaśimivach chintāṃyave majjatalḥ 3181.

According to the statement of the *Rājataranginī* III. 125-252 the poet *Mātrigupta* was sent by a *Vikramāditya* Harsha, then Emperor of India, to succeed *Hiraṇya* on the throne of Kashmir. On his patron's death *Mātrigupta* yielded the throne to *Pravarasena*, *Hiraṇya*'s nephew, and spent the rest of his life as an ascetic at *Benares*.

Bhao Daji's attempt, *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*, VII. p. 207 ff., to identify *Mātrigupta* with *Kālidāsa* hardly perhaps deserved the renewed attention which *Max Müller*, *India: What can it teach us?* p. 313 ff., has secured for it. The existence of a poet *Mātrigupta* is vouched for by *Kshemendra*, who in his *Auchityavichāracharchā* has quotations from both *Mātrigupta* and *Kālidāsa*. *Rāghavabhaṭṭa*'s *Commentary* on the *Śakuntalā* is now generally accessible in the excellent edition of *Messrs. Godbole and Parab*, and it is clear that the *Mātriguptāchārya* to whom *Rāghavabhaṭṭa* makes such constant reference was a writer on *Alaṅkāra* whose work has yet to be discovered. He is probably to be identified with our poet: and almost certainly not to be identified with *Rāghavabhaṭṭa*'s author *Kālidāsa*.

The verse quoted by *Kshemendra* is as follows.

1 *nāyam niśāmukha:*

नायं निशामुखसरोरुहराजहंसः

कीरीकपोलतलकांतनुः शशांकः ।

आभाति नाथ तदिदं दिवि दुग्धमिधु-

टिंडीरपिंडपरिपांडु यशस्त्वदीयम् ॥

M â t r i s h e ṇ a.—madhyāh्नार्ककवथितavirasam palvalo chāmbu
pâtivâ 1706.

Nil.

M â d h a v a.—nashâtâ śrutih smṛitir luptâ 3057.

Nil.

M â d h â v a (P r a c h a ṇ ḍ a m â d h a v a).—udyañ chhaśi taru-
ṇabhâskararakântichaurah 1971. sa ṇkrāntam ānanam ayeekshya
mṛigāyataśkshyâḥ 2020. sa ṇprāptukāmo dayam arkabhartur
1970.

Nil.

M â r u ṭ â.—kṛiśâ kenâsi tvaṇ prakṛitir iyaṇ aṅgasya nanu me
1326.

One of the four women poets referred to in the verse which
Aufrecht quotes from the Śārṅgadharapaddhati under Dhanadadeva.

शीलाविज्जामारुलामोरिकाद्याः

काव्यं कर्तुं सन्ति विज्ञाः स्त्रियोपि ।

विद्यां वेत्तुं वादिनो निर्विजेतुं

विश्वं वक्तुं यः प्रवीणः स वन्द्यः ॥

Compare Hall's Introduction to his edition of the Vāsavadattâ,
pp. 21 and 55. The correction in the latter reference of the name
to Mârutâ is, as Aufrecht has pointed out, itself an error.

M â h u ṇ ḍ a k a (Bh a ṭ ṭ a m â h u ṇ ḍ a k a).—dhûmânala-
pavanavishaiḥ payodharah 1739.

Nil.

M u k t â p î ḍ a. (Ś r î m u k t â p î ḍ a).—kim kurmaḥ ka upâ-
labhyo 585. chhitvâ pâśam apâsya kûṭarachanâṇ 655. tyaktam
janmavanam tṛiṇâṅkuravatî mâteva muktâ sthali 654. rajjvâ
diśaḥ pravitatâḥ salilam vishṇa 648.

Son of Durlabha Mahârâja of Kashmir, whose date is given by
Cunningham as 594 A.D. He is referred to in the beginning of
Abhinanda's Kâdambarîkathâsâra.

स शक्तिस्वामिनं पुत्रमवाप श्रुतिशालिनम् ।

राज्ञः कर्कोटवंशस्य मुक्तापीडस्य मन्त्रिणम् ॥

From the Śārṅgadharapaddhati Aufrecht quotes one verse.
1 vasantyaranyeshu :

वसन्त्यरण्येषु चरन्ति द्वर्वा
पिबन्ति तोयान्यपरिग्रहाणि ।
तथापि वध्या हरिणा नराणां
को लोकमाराधयितुं समर्थः ॥

M u k t i k a l a ś a.—asāmānyollekhaṇ 1473.

Nil. The name is that of Bilhaṇa's great grandfather. See Vikramāṅk. XVIII. 75.

M u k t i k o ś a k a. (Bh a ṭ ṭ a m u k t i k o ś a k a).—kshudhito
'pi padmakhaṇḍe 694. kurute yāvad evendur 2155.

Nil.

M u r ā r i.—abhedenopāste 320. avinayabhuvām 364 jātāl pak-
vapalāṇḍupāṇḍuramukhahebhāyākiras tārakāl 2169. bhogin-
draḥ pramadottaraṅgam 2633. svavapushi nakhalakshma 1627.

Author of the Anarghyarāghava. Son of Tantumati and Bhaṭṭa-
śrīvardhamāna. Murāri is older than Ratnākara, who has the
following reference to our poet in his Haravijaya XXXVIII. 67.

अङ्गोत्थनाटक इवोत्तमनायकस्य
नाशं कविर्व्यधित यस्य मुरारिरित्यम् ।

Aufrecht has given from the Śārṅgadharapaddhati an anonymous
verse in which Murāri is referred to as a poet better than Bhava-
bhūti or Bāṇa.

भवभूतिमनादृत्य निर्वाणमतिना मया ।
मुरारिपदचिन्तायामिदमाधीयते मनः ॥

Another reference to Murāri is in the following verse :

देवीं वाचमुपासते हि बहवः सारं तु सारस्वतं
जानीते नितरामसौ गुरुकुलङ्घितो मुरारिः कविः ।
अब्धिलङ्घित एव वानरभट्टैः किं त्वस्य गम्भीरता-
मापातालनिमग्नपीवरतनुर्जनानि मन्थाचलः ॥

Of the twelve verses quoted in the *Śārṅgadharapaddhati* all but two are in the *Anarghyarāghava*. The two that are not in the drama are *kinchitkopakalākālāpakalanāhaṅkāra* 144, 6 (*Vararueh* in one of Aufrecht's MSS.) and *pralayasahāyakaṇavati* 32, 7. In his second paper *Z. D. M. G. XXXVI. 377* Aufrecht has pointed out that a verse which occurs in the *Vetālapaṭchaviṃśati*, p. 206, is in the *Anarghyarāghava* 1, 4, and should run

यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोपि सहायताम् ।

अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोपि विमुञ्चति ॥

Menṭha. (*Menṭha ka*).—*idaṃ hi mātmyaviśeṣasūchakaṃ* 268. *janam ajitam apīchchikhatā vijetaṃ* 1462. *madhu cha vikasitopalāvataṁsaṃ* 2233. *mahadbhir oghais tamasam abhidruṭo* 1903. *vipadi dhairyam athābhyudaye kṣamā* 267.

Author of the *Hayagrīvavadha* the first verse of which *kāvya* is quoted by *Kṣhemendra* in his *Suṣṛittatilaka*.

1 *āsīd daityo* :

आसीदैत्यो हयग्रीवः सुहृद्देशमुखः यस्य ताः ॥

प्रथयन्ति बलं बाह्वोः सितच्छत्रस्मिताः श्रियः ॥

Another verse of the *Hayagrīvavadha* is quoted by *Rāghava* in his commentary on *Śakuntala*.

2 *yaṃ prekṣhya* :

यं प्रेक्ष्य त्रिरूढापि निवासप्रीतिरुज्झिता ।

मदेनैरावणमुखे मानेन हृदये हरेः ॥

According to the statement of the *Rājataranginī* III. 260 ff. *Bharṭṛimeṇṭha*'s patron was *Mātṛigupta* of *Kashmir*. *Bühler* in his *Kashmir Report* has pointed out that *Maṅkha* refers to *Murāri* along with *Subandhu*, *Bhāravi* and *Bāṇa*. The word *Menṭha* means elephant-driver, and there is the following reference to that signification in an anonymous verse of the *Sūktimuktāvali*.

वक्रोक्त्या मेण्ठराजस्य वहन्त्यासृणिरूपताम् ।

आविद्धा इव धुन्वन्ति मूर्धानं कविकुञ्जराः ॥

From the *Sārūgadhara* paddhati Aufrecht gives under Meṇṭha or Bhartṛimeṇṭha the verses madhu cha vikasitotpālāvataśaṣṭī our No. 2233 above, and mahadbhir oghais tamasām, our No. 1903 above. A third quotation is the verse atasīpushpasa pkāśaṣṭī which is in our book ascribed to Viśhamāditya (Vikramāditya ?) Lastly the well-known verse limpātiva tamo 'ngāni, which occurs in the *Mṛichebhakāṭika*, and is in our book ascribed to Vikramāditya, is given in the *Sārūgadhara* paddhati as the joint composition of that writer and Meṇṭha. The conjecture may be hazarded that Vikramāditya and Bhartṛimeṇṭha will be found to have been the joint authors of some work yet to be discovered.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 368, Aufrecht puts the date of Bhartṛimeṇṭha's patron Mātṛigupta at about 430 A.D., and refers to Rājasekhara's verse Bālarāmayana I. 16.

बभूव वल्मीकभवः पुरा कवि-

स्ततः प्रपेदे भुवि भर्तृमेण्डताम् ।

स्थितः पुनर्यो भवभूतिरेखया

स वर्तते संप्रति राजशेखरः ॥

Aufrecht adds that one of Meṇṭha's verses is quoted in the *Sarasvatīkaṇṭhābharaṇa*, and gives the following four verses from the *Saduktikarṇāmṛita* where, according to both of Aufrecht's MSS. the name is spelt Bhartṛimeḍhra. 3 vācho 2. 89 :

वाचो माधुर्यवर्षिण्यो नाभयः शिथिलांशुकाः ।

वृष्टयश्च चलङ्कृता मण्डनान्यन्धयोषिताम् ॥

4 tathāpyakṛita 2, 101 :

तथाप्यकृतकोत्तालहासपल्लविनाधरम् ।

मुखं ग्रामविलासिन्याः सकलं राज्यमर्हति ॥

Aufrecht compares another verse, which is found in the *Saduktikarṇāmṛita* 2, 103, and is also given by Bharatamallika on Bhk. 2, 15.

न तथा नागरस्त्रीणां विलासा रमयन्ति नः ।

यथा स्वभावमुग्धानि वृत्तानि ग्राम्ययोषिताम् ॥

5 ghâsagrâsaṃ 4, 212. Also Śp. 54, 11 (Kasyapi). Our No. 640 (Hastipakasya). 6 tyakto vindhyagiriḥ 4, 213:

त्यक्तो विन्ध्यगिरिः पिता भगवती मातेव रेवा नदी

ते ते स्नेहनिबन्धबन्धुरधियस्तुल्योदया दन्तिनः ।

त्वल्लोभाच्चनु हस्तिनि स्वयमिदं बन्धाय दत्तं वपु-

स्त्वं दूरे ध्रियसे लुडन्ति च शिरःपीठे कठोराङ्गुशाः ॥

The signature to the ghâsagrâsaṃ verse in the Saduktikarṇāmṛita verse shows that Hastipaka in our book is only a synonym for Menṭha.

M ū r k h a.—naishâ vegam mridutaratanus tâvakînaṃ visodhūṃ 2107.

Nil. Aufrecht cites the verse but writes the name Mūrta.

M o r i k â.—priyatamas tvam imām anaghârhasi 1396. mâ gachehha pramadâpriya priyaśatair 1053. yâmîtyadhyavasâya eva hṛdaye 1050. likhati na gaṇayati rekhâ 1072.

Another of the four women poets referred to in Dhanadeva's verse given above under Mārulâ. Aufrecht cites the verse mâ gachehha 107, 23, and gives likhati na gaṇayati 102, 6 from the Śârṅgadharapaddhati.

Y a ś a ḥ s v â m i ñ.—(B r a h m a y a ś a ḥ s v â m i ñ). rûpaṃ hâri manoharâ sahacharî 715. vimuñchantyâ prânâs tava virahaduḥ-khâsahanayâ 1403. vrîḍâyogâd gatavachanayâ saṃnipâte garûṇâṃ 1335.

Nil.

Y a ś a s. (B h a ṭ ṭ a y a ś â s).—nyastâ drishṭiḥ stimitanayanâ tanmukhe bâshpagarbhâ 1576. parârthe yaḥ pîḍâm anubhavati bhañge 'pi madhuro 947.

Nil. Aufrecht gives from the Śârṅgadharapaddhati the verse mâdyanmâtânṅakumbhasthalabahulavsâ 144, 8, which is in our book No. 616 given anonymously.

Yaśovarḍhana. (Divirayaśovarḍhana).—jvalitaṃ
kusumaprabhayā 1664.

Nil.

Yaśovarman. (Śrīyaśovarman).—raktas tvam na-
vapallavair aham api ślāghyaiḥ priyāya guṇais 1364. yat
ttvanmetrasamānakānti salile maguaṇ tad indīvaran 1366.

The king of Kānyākubja at whose court were Vākpatirāja and
Śrī Bhavabhūti, and of whom it is expressly said in the Rājataran-
giṇī that he was not only the patron of poets but himself a poet.

कविर्वाक्पतिराजश्रीभवभूत्यादिसेवितः ।

जितो ययौ यशोवर्मा तद्गुणस्तुतिवन्दिताम् ॥

Rājat. IV. 149.

The reference in the Rājatarangiṇī is to Yaśovarman's defeat by
Lalitāḍya, king of Kashmir, whose date is given by Cunningham and
Buhler as 725 A.D. See Bhandarkar's preface to his edition of the
Mālatīmādhava. It has been pointed out already (Transactions of
Leiden Congress, Vol. II.) that no poet Rājasrī or Rājyasrī is referred
to in the verse from the Rājatarangiṇī. It should have been added
that the mistake had already been noted in the St. Petersburg
Dictionary under राजश्री, though the explanation there would seem to
require correction. Compare however the entry under वाक्यतिराज.

Yaśovarman's drama the Rāmabhyudaya is, according to Aufrecht,
Z. D. M. G. XXXVI. 521, cited by Abhinavagupta. The verse
raktas tvam navapallavair, our No. 1364 above, is quoted by Nami-
sādhū at the end of his commentary on the tenth adhyāya of
Rudrata's Kāvya-lamkāra. From the Śārūgadharapaddhati Aufrecht
cites under Yaśovarman the verse prauḍhachedānnrūpochehhalana
144,7 which, as Aufrecht notes, is quoted in the Kāvya-prakāśa. In
his second paper Aufrecht refers to Yaśovarman the verses kṛitaka-
kupitair vāslipāmbhobhiḥ Sarasvatik. 5, 418. yat tvannetrasamāna
Skm. 2, 501, Sarasvatik. 4, 21, 5, 483 (Böhtlingk 5059), smaranava-
nadīpureṇodhā Daśar. p. 77, our No. 2057 (Narasimhasya), and gives
the verse ākrandāḥ stanitair, our No. 1776 (Ānandavardhanasya).
Our signature to No. 2057 may be another name for Yaśovarman.

That to No. 1776 is perhaps to be explained on the supposition that Vallabhadeva took the verse from some work of Ānandavardhana's. The verse itself is one of two ascribed to Yaśovarman also in the Śūktimuktāvalī, the other being the yat tvannetrasamāna verse.

Raṇāditya.—yadyapyunnatavañśavān navasudhādhamābhīrā-
man vapuḥ 3075.

The name is that of a Mahārāja of Kashmir (Tuñjīna). See Rajat. III. 388.

Ratimitra.—kiṃ gatena yadi sâ na jīvati 1748. viślesho
janitah priyair api janair uj्जrimblutaṃ nālikair 1707.

Nil.

Ratisena.—kshutkshāmo 'pi jarākriśo 'pi śithilaprāṇo 'pi
kashtāṃ daśām 614. yasyānekamadāndhavāraṇaghaṭākumbha-
sthalībhedana 613.

Nil.

Ratna (Sitkâraratna: Kaviratnaka: Chhama-
chchhamikâratna).—khyâtiṃ yatra guṇâ na yānti 284.
tapte mahāvīrahavahniśikhāvalibhir 1279. śāṅkhāḥ santi
sahasraśo jaladher 917. samādishṭaṇ śiṣṭair asamam iha
yan nirvṛtipadaṇ 2056.

Nil.

Ratna bhūti.—etāñś chhinadmi yadi tan mama jīvitenā 2355.

Nil.

Ratnamitra.—Āyāte rabhasād yadi priyatame pratyudgatā
no chiraṃ 1173.

Nil.

Ratnākara.—astâdripârśvam upajagmushi tigmabhâsi 1912.
astâvalambiravibimbatayodayâdri 1909. âbaddhapadnamuku-
lâñjali yâchito 'sau 1911. âstāṃ klamâpaharaṇaṃ jaladher
jalena 865. utsâhitâ sakalâśīdhumadena vaktum 2054. kâñ-
chigunair virachitâ jaghaneshu lakshmiṃ 1553. kurabaka

nishāhīṭakṛīḍaraseṇa viyogase 2541. te sadhavo bhuvana
mandah 275. mā rishamatyapī bhūdaya y viyoge 1974. nish-
thīṭakajjalalārāḥ śāśhānīḥ 1913. pīṭas tushārakiraṇo
madhunaiva śāśhānīḥ 2122. mandakśamādhara 35. mūr-
chhānubandha y viyogaya 1395. yad adharaṇam bhāḍāśrī
trishāṇī 1521. yad āṇam śāśhānīḥ 819. vyaktopa-
kāram amma śāśhānīḥ 129. śāśhānī vo dīṭa 65.
hetoh kuto 'pyasāhīṭa' 279

Author of the *Haravijaya*, for an account of which mahākāvya see
Bühler.

"The oldest poet, one of whose compositions has survived, is Ratnā-
kara, or with his full name Rājānaka Ratnākara Vāgīśvara. Kulhaṇa
Rājat. V. 34, enumerates him among the authors who obtained fame
under Avantivarman, 855-874 A.D. But from his own statement it
appears that his literary activity began a little earlier. In the
colophon to his great epic he calls himself Balaharīśa-patyanujīvin,
'a servant of young Brihaspati,' and he further indicates that his
patron was a king. According to the Rājataranginī IV. 675,
Brihaspati is an honorific epithet of king Chippaṇa-Jayapīḍa, who
reigned from 832-841 A.D. Hence it may be assumed that Ratnā-
kara began his career under the latter ruler, but was patronized also
by Avantivarman the resuscitator of learning in Kāśmīr. Ratnā-
kara's father's name was Aśvinabhānu, and he was a descendant of
one Durgatta, who lived in Gangādhara. His descendants live in
Kāśmīr at the present day. One of them, my assistant, P. Chandraṇ,
showed me his pedigree, which went back to Ratnakara."—Bühler's
Kashmir Report, p. 42.

The reference to this poet in the bhāṣa romila-omīka verse
attributed to Rājāśekhara in the anthologies has already been given.
In the *Hārāvālī* and *Sūktimuktavālī* the following verse, dealing with
Ratnākara, is also ascribed to that writer.

मा स्म सन्तु हि चत्वारः प्रायो रत्नाकर इमे ।

इतीव स कृतो धात्रा कविरत्नाकरोपमः ॥

From the *Śārṅgadharapaddhati* Aufricht gives or cites under
Ratnākara as follows. 1 aśvāḍambāravilīnbatayodhāśrī 117, 2.
Our No. 1902 (Ratnākaraśya). 2 kārṇabhāṇṇar virachitā 93, 10

Our No. 1553 (Ratnâkarasya). 3 kurubaka 74, 3. Our 2564 (Ratnâkarasya) ‡ pîrastushârakirāṇo 121, 2. Our No. 2022 (Ratnâkarasya). Aufrecht notes that this last is in the Amaruśataka.

In his second paper, Z. D. M. G. XXXVI. 373, Aufrecht quotes six verses which, besides the verse pîtas tushârakirāṇo, are ascribed by Śrīdharadâsa to Ratnâkara. 1 atha ratirabhasâd 2,616 :

अथ रतिरभसादलीकनिद्रा
मधुरविघूर्णितलोचनोत्पलाभिः ।
शयनतलमशिथ्रियन्वधूभिः
सह मदमन्मथमन्थरा युवानः ॥

2 eshâgataiva 2,568 :

एषागतैव निविरीसनितम्बविम्ब-
भारेण पद्मलदृशः क्रियते तु विन्नः ।
यान्त्या इतीव दयितान्तिकमेणदृष्टे-
रग्रे जगाम गदितुं लघुचित्तवृत्तिः ॥

3 pratyagradāśa 2,688.

प्रत्यग्रदंशजनितश्चयथून्सलील-
मम्भोजकोमलकराङ्गुलिकोटिभागैः ।
विद्याधरान्मधुरशीत्कृति संस्पृशन्त्यः
कान्ताः प्रयान्ति दयितान्तिकतोधुनैताः ॥

4 vichîsamîra 5,57 :

वीचीसमीरधुतकाञ्चनपुण्डरीक-
पर्यस्तकेसरपरागविशङ्किताम्भः ।
अच्छोदमैक्षत स देवपुरांधिपाद-
लाक्षारुणीकृतशिलातलतीरलेखम् ॥

5 salilanirdhâta 2, 632.

सलीलनिर्धूतकरारविन्द-

शीत्कारसंधुक्षितमन्मथायाः ।

जग्राह विम्बाधरमृदरागं

रागं रमण्या हृदयं च कान्तः ॥

6 stanaparisarabhâge 1. 460. Also Sp. 129, 2. Our No. 2167 (Kasyâpi).

R a v i g u p t a.—akṛitapremaiva varāṇ 1329. atisatkṛitā pai śathāh 404. anurāṅjitā api guṇair. antyāvastho 'pi budhah 243. alpaśrutalavā eva prīyah 396. avikarīṇam api sajjanam 409. avidheyo bhṛityajanah 2850. avyavasāyinam alasaṇ 2848. asthānābhiniveśi prāyo 394. ākārādārupo 'yaṇ 2856. āptvāpyātmavināśam 412. uchchahāḥ padam 2857. upakṛitam anena suhṛidayam 416. kāryagater vaichitṛyāt 2851. kāryā-kārye tulayati 2861. kulajo 'yaṇ grṇvāu iti 2859. kusum-astabakasyeva 291. kṛitrāpi yena lujjām 411. kvachid api vastu viśeṣe 2863. guṇa eva nākam 2853. guṇaiḥ sarvajñai-kalpo 'pi 2863. tāvat santi sahāyā 3183. tyajati bhayam akṛitapāpo 2847. dak-hah śriyam adbhigachchati 2849. dure 'pi parasyāgasi 407. dosham api guṇavati jane 244. dosho guṇāya guṇināṇ 237. na kevalaṇ manushyeshu 3111. na bhavati bhavati cha 236. nīrguṇam apyanaraktam 242. paramarmaghaṭṭanādishu 403. parisuddhām api vṛittim 400. prakṛitikhalatvād asatām 413. prakhalā eva khalānām 2860. prakhalā eva guṇavatām 397. prathamataram eva dhūrtāḥ 1862. prāptān api na labhante 485. prāyah khalaprakṛitayo 402. prerayati paramanāryah 406. mahatāṇ yad eva mūrdhasu 398. mṛigamaḍakarpurāgurn 415. yogyatayaiva vināśam 239. lab-dhochehhrāyo nichah 414. labdhodayo 'pi hi khalah 395. vāyur iva khalajano 'yaṇ 405. vishamagatā api na budhāḥ 238. śāntavapur esha 2855. śikshayati loka eva 2858. śrīpa-richayāj jadā api 2854. sakṛid api dṛishtvā puruṣhaṇ 240. sabavasatām apyasetāṇ 399. sādhayati yat prayojanam 401. sādhusheverātitarām 406. sajano na yāti vairam 241. svagu-ṇān iva paradoshān 410. svalpāpi sādhusaṇ pad 235.

There is a reference to this poem in Yaśodhara's commentary—called *Jayamaṅgala*—on Vātsyāna's *Kāma Sāstra*, and the name of the kāvya composed by him, the *Chandraprabhāvijaya*, from which a quotation is made, is given. The passage is in the commentary on the third adhyāya of the first adhikaraṇa and furnishes Yaśodhara's explanation of *aksharamuṣṭikā*, one of the sixty-four arts.

अक्षरमुष्टिकाकथनम् । अक्षराणां मुष्टिरिव मुष्टिका गुप्तिरित्यर्थः ।
सा साभासा निराभासा च । तत्र साभासा अक्षरमुद्रेत्युच्यते । तथा
कथनं गूढवस्तुमात्राणां ग्रन्थसंक्षेपार्थं च ।

तथा आचार्यरविगुप्तेन चन्द्रप्रभाविजयकाव्ये प्रकरणं पृथक्कृतम् ।
यथोक्तम् ।

गहनप्रसन्नसर्वो कतिपयसूत्रामिमामनन्दमुखीम् ।

अनधीत्याक्षरमुद्रां वादसमुद्रे परिप्लवते ॥

Compare the *Sarasvatikanthabharana* Calc. Ed. p. 153. Aufrecht gives from the *Sarasvatikanthabharana* the three verses *prāptān api* 23, 7, our No. 4-5 above, *labalhochehhrāyo* 22, 7, our No. 485 above, and *sajano na yāti* 14, 7, our No. 241 above.

Ravidatta.—*mātar dharmapare dayām mayi kura śrānte dya*
vaidesīke 2416.

Nil. The verse is quoted also and ascribed to him in the *Śārṅga-*
dharapaddhati.

Rājakaḷabhaṭṭa.—*guṇarāśimābhāra* 216. *svātmanyeva la-*
yaṃ yātu 217.

Mentioned in *Rājataranginī* VI. 246.

Rājasekhara.—*indor lakshma tripurajayinah kanthamālay*
murāris 2563. *udanyachchhinuā bhūh* 322. *dātur vāridha-*
rasya mūrdhani tadidgāṅgyaśrīṅgārītā 3946. *dāho mbhahā*
prasṛitipachah prachayavān bāshpah prajālochitah 1411.
bhīndīnah sundarīnām patishu rusham ayaṃ harmyapār-
vatebhyo 2223.

This is the name of the author of three well-known Sanskrit dramas, the *Viddhaśālabhañjikā*, *Bālabhārata* or *Prachandapāṇḍava*, and *Bālarāmāyana*, and of a fourth work in Prākṛit, the *Karpûramañjarī*. The dramatist has been supposed to date from as late as the fourteenth century, but his real date is in the middle of the eighth. This is established by the fact that Kshīrasvamin, who wrote a commentary on the *Amarakosha*, and who was the teacher of Jayasiṃha of Kashmir (A.D. 750) quotes a verse from the *Viddhaśālabhañjikā* in his note on *Anura* I, 8, 4, and that king Mahendrapāla to whom Rājasekhara himself refers as a pupil of his own was reigning in 761 A.D.

The discovery of the dramatist's real date has rendered it obvious that we have to do with at least two Rājasekharas, to the younger of whom are to be ascribed in all probability all the memorial verses dealing with famous poets which are ascribed to a Rājasekhara in the anthologies, and which have hitherto been supposed to belong to the dramatist. In one of these verses, that beginning *bhāso romilasomilau*, reference is made, as Bühler has pointed out, to Ratnākara who flourished in the middle of the ninth century. This younger Rājasekhara must therefore be placed later than that. How much later is not known. Max Müller, *India: What can it teach us?* p. 239 n, in identifying the Rājasekhara, who was supposed to have written both the dramas and memorial verses, with the Jain writer of the same name who wrote a *Prabandhakosha* in A.D. 1347 has overlooked the fact that Bühler, *Journal B. Br. R. A. S.* Vol X, p. 31 describes this last work as written in barbarous Sanskrit prose. See on these points a paper contributed by Peterson to the forthcoming volume of the *Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society*.

From the *Śārṅgadharapaddhati* Aufrecht quotes under Rājasekhara as follows. First two verses in which [the younger?] Rājasekhara refers to famous poets. 1 *bhāso romila-somilau* 8, 17. Given above under *Bhāsa*. 2 *aho prabhīvo* 8, 18: Given above under *Mayūra*. 3 *ālāre vīratih* 103, 10. Oar No. 3455 (anonymous). 4 *chañchalolañchalāni* 137, 8. 5 *tam vande palmasulmānam* 3, 29. 6 *trayo 'gnayas* 8, 3:

त्रयोऽग्नयस्त्रयो देवास्त्रयो वेदास्त्रयो गुणाः ।

त्रयो दण्डप्रबन्धाश्च त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥

7 dhatte pañkajinītale 134, 14. S nūna : dugdhābhdhi 14, 21 :

नूनं दुग्धाब्धिमन्योत्थाविमौ सुजनदुर्जनौ ।

किं त्विन्दोः सोदरः पूर्वः कालकूटस्य चोत्तरः ॥

Böhtlingk's Indische Sprüche 3806. 9 sarasvatī 8, 19 :

सरस्वतीपवित्राणां जातिस्तत्र न देहिनाम् ।

व्यासस्पर्धी कुलालोभूयद्भ्राणो भारते कविः ॥

“The hallowing touch of the Muse destroys all distinctions of caste. Did not the potter Droṇa write a Bhārata in emulation of Vyāsa himself ?”

The other verses Aufrecht quotes are all, as he notes, from the three dramas.

In the introduction to his Bālarāmāyaṇa and in that to his Viddhaśālabhañjikā, Rājaśekhara mentions his grandfather Akālalajalada. The verse bhekaiḥ koṭaraśāyibhir, which is, in our book No. 843, ascribed to “a poet from the south country” (Dākṣhinātyasya) is given by Aufrecht from his Śārūgadharapaddati under Akālalajalada. It is probably the origin of the name, though Aufrecht has also conjectured that the verse may contain the hidden (paroksha) meaning that the sea of poetry lay dried up until Akālalajalada appeared. That Akālalajalada was under that name a poet of repute is clear from two references to him found in the Sūktimuktāvalī in verses ascribed there to (the younger) Rājaśekhara. The first of these verses is also given in the Hārāvalī under Rājaśekhara.

अकालजलदेन्दोः सा हृद्या वचनचन्द्रिका ।

नित्यं कविचकोरैर्या पीयते न च हीयते ॥

अकालजलदञ्जोकैश्चित्रमात्मकृतैरिव ।

जातः कादम्बरीरामो नाटके प्रवरः कविः ॥

If stress is to be laid on the signature Dākṣhinātyasya to the bhekaiḥ koṭaraśāyibhir verse in our book it would follow that Akālalajalada and his descendant our poet were Dākṣhinātyas.

It has been noted above that Rājasekhara mentions the poet Aparajita and gives us the name of his work the *Mṛigāukalekhākathā*. The passage is at the beginning of the *Karpuramañjarī*, and runs in the *chhāya* as follows.

सूत्रधारः । कः पुनस्तस्य कविः ।

पारिपाश्र्विकः । भाव कथ्यते ।

एतत्को भण्यते रजनीवल्लभ शिखण्डः ।

रघुकुलचूडामणेर्महेन्द्रपालस्य कश्च गुरुः ॥

सूत्र^० । विचिन्त्य । प्रश्नोत्तरं खल्वेतत् । प्रकाशम् । राजशेखरः

पारि^० । स एतस्य कविः ।

* * * *

सूत्र^० । तदात्मा किं न वर्णितस्तेन ।

पारि^० । शृणु वर्णित एव तत्कालकवीनां मध्ये मृगाङ्गलेखाकथा-
कारेणापराजितेन । यथा ।

बालकविः कविराजो निर्भयराजस्य तथोपाध्यायः ।

इत्येतस्य परंपरया आत्मा माहात्म्यमारूढः ॥

Rām a.—amushmil lāṭanyāmṛitasarasi nūṇaṃ mṛigadṛīśaḥ 1558.

Nil.

Rām ilaka.—parapurushād iva savituh 1698.

The poet Rāmila is mentioned in the *bhāsa rāmilasomilau* verse by Rājasekhara given above under *Bhāsa*. In a verse also ascribed to Rājasekhara which is found in the *Hārāvali* and *Sūktimuktāvali* Rāmila is again mentioned in conjunction with Somila, and the two are celebrated as joint authors of a *Sādrakakathā*.

तौ शृद्रककथाकारौ बन्धौ रामिलसौमिलौ ।

ययोर्द्वयोः काव्यमासीदर्धनारीश्वरोपमम् ॥

Under Rāmīla-somīlān Aufrecht gives from the Śāṅgadhara-paddhati 133.49 the following verse, with the note that it is one of the finest in that collection.

1 sayyādheh:

सव्याधेः कृशता क्षतस्य रुधिरं दष्टस्य लालास्रुतिः
किञ्चिन्नैतदिहास्ति तत्कथमसौ पान्थस्तपस्वी मृतः ।
आ ज्ञातं मधुलम्पटैर्मधुकैरारब्धकोलाहले
नूनं साहसिकेन चूतमुकुले दृष्टिः समारोपिता ॥

Rāhulaka.—yah kurute paryośhita-sāṅgāṇ 2900.

Nil. The name is a common Buddhist one. Aufrecht gives from the Śāṅgadhara-paddhati 155.14 under Rāhulaka the following verse.

उन्निद्रकन्दलदलान्तरलीयमान-
गुञ्जन्मदान्धमधुपान्चितमेघकाले ।
स्वप्नेपि यः प्रवसति प्रविहाय कान्तां
तस्मै विषाणरहिताय नमो वृषाय ॥

Rudra.—ambā śete 'tra viddhā paṇṇatavaya-sām agrapīr atra
tāto 2247. muñchata guṇabhimānaṇ guṇino 3122.

Author of the Śrīṅgāratilaka. Both Aufrecht (Oxford Catalogue, 209b as also in Z. D. M. G. XXXVI. 376) and Bühler (Kashmir Report, p. 67) identify the Rudra or Rudrabhaṭṭa who wrote the Śrīṅgāratilaka with Rudrata, author of the Kāvya-lampkāra. But the former poet calls himself Rudra, not Rudrata, at the end of his book.

शृङ्गारतिलको नाम ग्रन्थोऽयं ग्रथितो मया ।
व्युत्पत्तये निषेवन्तु कवयः कामिनः स्वयम् ॥
कान्या काव्यकथा कीदृग्वैदग्ध्यं को रसागमः ।
किं गोष्ठीमण्डलं हन्त शृङ्गारतिलकं विना ॥

त्रिपुरवधादेव गतामुल्लासमुमां समस्तदेवनाताम् ।

शृङ्गारतिलकविधिना पुनरपि रुद्रः प्रसाधयति ॥

In the colophons to the different parichchedas of the work he is styled Śīrūdrabhāṭṭa. So also the commentator on the Śrīṅgāratilaka calls his author Rudrakavi.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. 376 Aufrecht notes that the verse yatra svedalavair alam vilulitair which is quoted in the Vetālapañchaviṃśatika, is from Rudraṭa's Śrīṅgāratilaka, and compares Māgha 10. 76.

R u d r a ṭ a (Bh a ṭ ṭ a r u d r a ṭ a).—ekākinī yad abalā taruṇī tathāham 2234. kamalinīm alinī dayitaṃ vinā 730. dūrād utkaṇṭhante 2047. dhūlīdhūsaratanavo 2409. malayā nilalanolvaṇa 1667. śalyam api skhalad antaḥ 421. sā sundara tava virāhe sutanur 1387. harati suchiraṃ gādhaśle- she yad aṅgakam ākulā 2061.

Author of the Kāvyaāṅkāra. The Śvetāmbara Jain Namisādhu wrote a commentary on the Kāvyaāṅkāra either in 1125 A.D. or 1176 A.D. According to Pischel (Gött. gel. Anz. 1885 Nr. 19, p. 764) some of Rudraṭa's verses occur in Pratiḥarendurāja's commentary on Udbhata's book. Pratiḥarendurāja was a scholar of Mukula, whose father was a contemporary of Ratnakara. He therefore, according to Pischel, belongs to the first half of the tenth century. Pratiḥarendurāja would thus be the earliest known writer to quote Rudraṭa. He is quoted also in the Sarasvatīkaṇṭhābharṇa. Bühler, who was at first disposed to put Rudraṭa in the second half of the eleventh century, now thinks (Ind. Ant. XII. 30) that he cannot be placed later than the tenth century, and may be even earlier.

Of verses which Aufrecht gives under Rudraṭa from the Śrīṅgā-dharapaddhati most, as that scholar notes, are from the Śrīṅgāratilaka. The others are as follows. 1 ekākinī yad abalā taruṇī 132, 13. Our No. 2234 (Rudraṭasya). 2 dhūlīdhūsaratanavo 36, 7. Our No. 2409 (Rudraṭasya). 3 nīrandhram parirabhyate priyatamo 123, 2. 4 malayānila 133, 6. Our No. 1667 (Rudraṭasya). 5 sā sundara tava virāhe 107, 1. Our No. 1387 (Bhattacharya).

R a i r ū p a k a.—apūrvō 'yam kante jvalati mukhadīpas tava chiraṃ 1320. avadhīraṇām kṛitavati bhavati 1339 utkaṇ-

thitam mano bālā 1204. kadādharaḍale bāle 1318 ? dhīśālī-
nām vachanapundrakagolakaiḥ kiṇ 1319. nirda yaṁ hṛdayaṁ
tanvyā 1203. nūnam yaṁ paśyato me 'bhūn 1212. manāścha-
kora ko rākā 1321. manobhṛīṅga nivartasva 1258. śāśimukhi
vimukhi viyogarogā 1317 ? śarīrarogaṁ priyaviprayogaṁ 3423.
svapne' pi durlabham aho tava darśanam me 1338.

Rai is probably the equivalent of Rājānaka and we are to recognise in our poet the Rājāna [ka] ruppaka who, according to the Bodleian MS. was the author of the *Alaṁkārasarvasva*. Aufrecht's Oxford Catalogue, 210 a. In Bühler's manuscripts the name is spelt Ruyyaka, and Bühler considers that the correct form, ppa for yya being, he notes, a very common mistake in Indian transcripts of Kashmiran Devanāgarī MSS. because the Bāch-Bhattas will make the two groups nearly alike. Bühler's Kashmir Report, p. 68, Peterson found the name, as that of the author of the *Alaṁkārasarvasva*, given in the form Rājānaka Ruchaka in his MS. of Ratna-kaṇṭha's compilation of commentaries on the *Kavyaprakāśa* (Sarasamuchchaya). Ruchaka was already known as author, or one of the authors, of the *Kavyaprakāśasamketa*. Bühler's List, 1875-6, No. 247. Peterson's Second Report, pp. 14 and 17. Independent confirmation of Peterson's identification of Ruchaka with Ruppaka or Ruyyaka has been recently furnished by Pischel, who has found an explicit statement to that effect at the end of a MS. (Bühler's No. 265) of Ruyyaka's *Saḥridayalilā*. Gött. gel. Anz. Nr. 19, p. 767. Pischel also shows there that Jayaratha, who wrote a commentary on Ruyyaka's *Alaṁkārasarvasva* called the *Vimarśinī*, refers in it to the *Kāvyaprakāśasamketa* as another work by his author.

It has been seen that Maṅkha wrote his *Śrīkaṇṭhacharita* when Jayasīṁha was reigning in Kashmir. Jayasīṁha's date is given as 1129—1150 A.D. Maṅkha refers in his poem to Ruyyaka as his guru, and Bühler, who identifies this Ruyyaka with the author of the *Alaṁkārasarvasva*, places our poet accordingly in the middle of the twelfth century.

The *Sārasamuchchaya* also yielded a reference to Rājānaka Ruchaka's *Alaṁkāraṇusārīnī*, described as a commentary on a *Mahākāvya* called *Somapālavilāsa* by one Jalhaṇa. The poet's *Saḥridayalilā* has already been mentioned. In his *Alaṁkārasarvasva* he mentions his own *Śrīkaṇṭhastava* and *Sāhityamīmāṃsa*. The former work Aufrecht took to be a chapter in praise of the country so called

standing at the head of a poem called the Harshacharita, also by Ruppaka. According to Pischel the Śrīkaṇṭhastava is a Hymn to Siva: and the reference to a Harshacharita has regard to a commentary on Bāṇa's work of that name written by our author. Pischel also notes that the name of Ruchaka's father was Rājānakatilaka [?], and that he too was a writer on Alaṅkāra, being the author of a commentary on Udbhāta to which Jayaratha refers.

Lakshmaṇa.—dvijasaṅgatiṁ āsādyā 1510.

Nil.

Lalitānurāga.—driṣṭvaiva roshavaśaghūrṇitakesarāṅsam
598.

Nil.

Līlāchandra.—prāṇesaprathamāparādhakarāṇe sakhyā nideśaṁ
vinā 1586.

Nil.

Luṭṭaka.—aksheshviyaṁ vyasanitā hṛdaye 924. anārabdhāk-
shepaṁ paramakṛitabāṣhpavyatikara 1333. āyāto dayitas
taveti 2077? kvachid aparispṛṇṭam kvachid alabdha vilāsaśaṁ
2064. gandhaikasāro viphalah 956. prayāte 'stam bhānau
śritaśakunilīdheshu tarushu 1099. sotkaṇṭhākulayā dṛiṣā
samadanojjrimbhā vilāsaśriyā 2078. sthalakuśeśaya saṁchinu
kaṇṭakān 923?

Nil.

Loṭhaka (Īśvarasūna).—tāpaḥ svātmani saṁśritadrum-
alatādoshodhvagair varjanam 948.

Nil.

Loṭhaka (Jayamādhavasūna).—asmin maraṇ kim
aparaṁ vachasām avāchyaṁ 941. pratyagradantapadalag-
naniśātamadya 2021. protphullachārukusumastabakaugha-
namrā 1867. saṁtyajyaitāṁ prathamavirahatrāsabhītāṁ kri-
tagnair 1089.

Nil.

L o t h i t a k a .—jivâmiti viyogini yadi likhed 1186. vijitam api pakshmalâkshyâ 1798.

Nil.

L a u l a k a Śrîrâjânakalaulaka: Śrîmadrâjânakalaulaka).—vasantaprârambhe chiravirahakhinnâ sahacharî 1688. savadhvam vibudhâs tamandhakaripum 3322.

Nil. A Laulaka is referred to at the end of the commentary on the Śrîkanthacharita as the grandfather of Jonarâja.

V a j r a v a r m a n .—sopâmbhakṛitapraṇâmam alasaiḥ śvâsânî-lair lâñchchhito 1184.

Nil.

V a j r â y u d h a (Śrîvâj r â y u d h a).—siṅhaḥ śîśur api nîpatati 593.

Nil.

V a y y a h â s y a .—pañkâktâjanupâdâsitaravasanâ vṛishṭisam-mṛishṭapattrâ 1951.

Nil.

V a r a r u c h i .—asyâ manoharâkâra 1480. âlohitam âkalayan kandalam 1740. indragopair babhau bhûmir 1719 ? prasâdayantyâ śaradâ 1804 ? upakârîṇi vikshîṇe 1808. kalamam phalabhârâti 1805. dânopabhogavandhyâ yâ 473. pânḍuchchhâyam kshâmam vaktram 1103. pratyagratilakâ sadyo 1651. pratyagrayauvanâm śyâmâm 1955. bahunâtra kim uktena 1434. manyuneva kṛîṣâm grîshme 1807 ? mayaivâjanmasamvṛiddhaḥ 1806 ? yatra yatrâbhijâyeyam 3506. vyomni nîlâmbudachchhanne 1733. sândranîhârasamvîta 1720. haste kapolam amalam 1381.

The Vârttikakâra, otherwise called Kâtyâyana. A Vârarucham Kâvyam is referred to in the Mahâbhâshya. Goldstûcker's Pâṇini, p. 146 note. Compare also Weber's Indische Studien, XIII. p. 450.

The question of Kâtyâyana's date cannot be separated from that with regard to the date of Pânini. Bhandarkar sums up a very generally received opinion on a point to which he has devoted great attention when he says that he is "inclined to accept the popular tradition which refers Kâtyâyana to the time of the Nandas who preceded the Mauryas, and to assign to him the first half of the fourth century before Christ." Bhandarkar's Early History of the Dekkan, p. 7.

The Sûktimuktâvali has a verse attributed to Râjasekhara which gives the name of Vararuchi's poem.

यथार्थता कथं नास्ति मा भूद्वरुचेरिह ।

व्यधत्त कण्ठाभरणं यः सदारोहणप्रियः ॥

Vararuchi was the author also of a Prâkrit grammar.

Aufrecht gives three verses from the Śârṅgadharapaddhati under Vararuchi. 1 asya 98, 1. Our No. 1480 above. 2 nyañchach—36, 4 :

न्यञ्चच्चञ्चलचञ्चुचुस्वनचलचूडाग्रमुयं पत-

ञ्चक्रकारकरालकेसरसटास्फारस्फुरत्कंधरम् ।

वारं वारमुदङ्घ्रिचञ्चलघनभ्रश्यन्नखक्षुण्णयो-

दृष्टा कुक्कुटयोर्द्वयोःस्थितिरिति क्रूरक्रमं युध्यतोः ॥

From the Cambay MSS. of the Śârṅgadharapaddhati. 3 bahunîtra kim 109, 2. Our No. 1434 above.

In his second paper Z. D. M. G. XXXVI. p. 524, Aufrecht gives the following verse which in the Saduktikarṇāṃṛita 2, 458 is ascribed to the Vârttikakâra. By this is meant, Aufrecht thinks, Kumârilabhaṭṭa, the author of the Tantravârttika, who is also known as a poet. The name would more naturally point to Vararuchi. (So also Pischel Z. D. M. G. XXXIX. p. 98.)

अपि स दिवसः किं स्याद्यत्र प्रियामुखपङ्कजे

मधु मधुकरीवास्मदृष्टिर्विकासिनि पास्यति ।

तदनु च मृदुस्निग्धालापक्रमाहितनर्मणः

सुरतसचिवैरङ्गैः सङ्गो ममापि भविष्यति ॥

Varâhamihira (*Śrivarâhamihira*).—*durjanahutâ-
śataptam kavyasuvaram* 151. *yasya janâ na vadanti mahat-
tvam* 2901. *lîne śrotraikadeśe* 57. *svâmî san bhuvanatrayasya*
56 ?

The well-known astronomer. Died 587 A.D. Three verses by
Varâhamihira are given together in the *Śârîngadarapaddhati* 140,
9—11.

1 *lokaḥ subhas :*

लोकः शुभस्तिष्ठतु तावदन्यः
पराङ्मुखानां समरेषु पुंसां ।
पत्न्योपि तेषां न द्विया मुखानि
पुरः सखीनामिह दर्शयन्ति ॥

2 *hâ tâta :*

हा तात तातेति सवेदनार्ताः
क्वण्णहदन्मूत्रकफावलिप्ताः ।
वरं मृताः किं भवने किमाजौ
संदष्टदन्तच्छदभीमवक्त्राः ॥

3 *samûrchechhitam :*

संमूर्च्छितं संयुगसंप्रहारैः
पद्यन्ति सुप्रप्रतिबुद्धतुल्यम् ।
आत्मानमङ्केषु सुराङ्गनानां
मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गाः ॥

Vallata (*Bhâttavallata*).—*gâdhâślesham apâsya keli-
kalahe tiryak sthitâ mânini* 2082. *preyasi pranayalâlanâpare*
2049.

Nil.

Vallata (*Bhâgavatavallata*).—*mâne maunamayam
vipânḍu virāhe ramyokti narmanyapi* 2036.

Vallata quoted by Kshemendra in that writer's *Suvrittatilaka*.

Vallabha (Utprekshāvallabha: Bhattavallabha).—asthānagāmibhir alaṅkāraṇair upetā 1953. khaleshu satsu niryatā 345. bhraśyanti yāni virāhe vidalanti yāni 1178. vardhete spardhayevobhan 346.

Nil. Aufrecht has given the following account of the poet known as Utprekshāvallabha.

“He is the author of the Bhikshātānakavya, a work in which he deals with a favourite subject. Śiva goes to Svarga to seek alms : and the Apsaras try to make him fall in love with them. The poet uses this plot in order to describe in detail, with more or less success, each act and word of a woman in love, as these are laid down in the treatises on the Kāma śāstra. He states his purpose in the first verse of the second chapter :

भिक्षाटनेन पुरुहूतपुराङ्गनाना-

माकस्मिकोत्सवविधायिनि चन्द्रमौलौ ।

तासामनङ्गशरजर्जरमानसानां

नानाविधानि चरितानि वयं वदामः ॥

“I sing the various deeds of the women of Indra’s city, when Śiva came there to beg, and caused them an unlooked-for joy, but wounded their hearts sore with love.

“The name of the poet was perhaps Śivādāsa (kavir aho Śivabhaktadāsa 1, 17). Of poets earlier than himself he mentions only Kālidāsa and Bāna. The Berlin Library (Weber, 598.) possesses a fragment of the poem. In the old MS. of the India Office 90 there are 40 sections of it. I give the first verse as Śārṅgadharā has it, and as it appears in the original, in that order.

काचिन्निवारितवहिर्गमना जनन्या

द्रष्टुं प्रियं भवनजालकमाससाद ।

तस्या विलोचनमदृश्यत दाशदत्तं

यन्त्रोपरुद्धशफरोपमितं क्षणेन ॥

काचिन्निवारितबहिर्गमना जनन्या
 द्रष्टुं हरं भवनजालकमाससाद ।
 तस्या विलोकनयुगं घनजालयन्त्र-
 संरुद्धमीनमिथुनोपमितं बभूव ॥

Aufrecht gives or cites other three verses. 1 krichchhrena-kâpi 110, 11 :

कृच्छ्रेण कापि गुरुणैव जनेन रोध-
 मुल्लङ्घ्य नायकसमीपभुवं प्रतस्थे ।
 हा हन्त शीघ्रगमनप्रतिरोधहेतु-
 स्तस्याः पुनः स्तनभरोपि गुरुर्बभूव ॥

2 ekavalikalitumauktika 98, 58. 13, nyastâni dantavalayâni 98, 48. The two last verses he notes, are in the second section of the Bhikshâṭanakâya. The verse

प्राणेश विज्ञप्तिरियं मदीया
 तत्रैव नेया दिवसाः कियन्तः ।
 संप्रत्ययोग्यस्थितिरेष देशः
 करा यदिन्दोरपि तापयन्ति ॥

which Aufrecht gives under Vallabhadeva is also in that poem, and should therefore be transferred to Utprekshâvallabha. Aufrecht notes that his MSS. call the poet at that verse only Vallabha and not Vallabhadeva.

V a l l a b h a d e v a.—anapekshitagurnvachanâ 2. ayam sa bhu-
 vanatrayaprathitasamyamah 1038. avasapathitam sarvam
 150. avekshya svâtmânam viguṇam 452. âdharmikah kad-
 aryo guṇavimukhaḥ 3116. âscharyadhâmabhir ativa guṇaiḥ
 kim etaj 2498. âsyam pidhâya sakalam 2411. kṛishṇa kṛishṇa
 parameśvara viṣṇo 3511. chittajñah kurute yad yat 2845.
 bhañktum śakto yâdṛig bhavati 2875. chitraṁ kiyaḍ yad
 ayam ambudhir ambudaṅgha 977. tat kim kâvyam analpap-
 itamadhnvat 163. tâpayitâ guṇirâgân 2886. tâm avasthâm

ayam nitaḥ 3058? tām bhavānūḥ bhavānīta 1. dhārmiko
dūra evāstūḥ 3059. pāṇipallavayugena mugdhayā 2033,
pāṇi pāṇi bhagavan bhavabhitāḥ 3510? bhrūsārūgākṛṣhta-
muktāḥ 1439. mugdhānūganā kṛpī sarojapattra p 1875. vralā-
nūlikarapihita 2410. śūshkatanutṛṇṇalavāgrāḥ 896. spriha-
piyāḥ kasya na te 246.

From the Śrīrūgadhara-paddhahi Aufrecht quotes under Vallabha-
deva as follows agurur iti vadatu loko 59. 11:

अगुरुरिति वदतु लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये ।
दर्शितगुणैकवृत्तिर्यस्य जने जनितदाहेपि ॥

From Böhtlingk's Indische Sprüche 60. 2 ayam avasarah saras-
te 66, 3:

अयमवतरः सरस्ते सलिलैरुत्कर्तुर्मर्थिनामनिशम् ।
इदमपि च सुलभमम्भो भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥

From Böhtlingk's Indische Sprüche 553.

3 nandanarendradraviṇair 23. 4 parimala 59, 3.

परिमलसुरभितनभसो बहवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः ।
तदपि सुराणां चेतसि निवसितमिव पारिजातेन ॥

5 prāṇeśa 104, 4. See our remark above under Vallabha.

6 bhūṇjalī 59, 70:

भूर्जः परोपकृतये निजकवचविकर्तनं सहते ।
परबन्धनाय तु शणः प्रेक्षध्वमिहान्तरं कीदृक् ।

7 yadi matto 54, 19:

यदि मत्तोसि मतङ्गज किममीभिरसारसरलतरुदलनैः ।
हरिमनुसर खरनखरैर्व्यस्येप्यति स करकण्डूतिम् ॥

8 rūḍhasya 59, 74:

रूढस्य सिन्धुतटमनु तस्य तृणस्यापि जन्म कल्याणम् ।
यत्सलिलमज्जदाकुलस्य हस्तावलम्बनं भवति ॥

There would seem to be at least two Vallabhadevas, the commentator of that name, and the compiler of our anthology. The commentator is the older writer. He is referred to by Mallinātha (14th century) and by Rāyamakara, whose commentary on Amarakośa was written in Śaka 1353 = A.D. 1432.

The Kayyata who in 977 A.D. wrote a commentary on Ānandavardhana's *Deviśataka* tells us that he was the son of Chandrāditya, and grandson of Vallabhadeva.

वह्मभदेवायनितश्चन्द्रादित्यादवाप्तजन्मेमाम् ।

कय्यटनामारचयद्विवृतिं देयीशतकस्तोत्रे ॥

वसुमुनिगगनोदधि(४०७८) समकाले याते कलेस्तथालोके ।

द्वापञ्चाशे वर्षे रचितेयं भीमगुप्तनृपे ॥

This Vallabhadeva may be the commentator, and the poet whose verses are quoted above. Of the compiler all we can say is that he cannot have flourished before Jainollābhadra, whose date is given by Cunningham as 1417-1467 A.D.

In the entry under Kayyata above correct the statement that he is the author of a *Deviśataka*. His book, as has been said, is a commentary on a *Deviśataka* by Ānandavardhana: and Kayyata the son of Chandrāditya and grandson of Vallabhadeva is to be distinguished from Kayyata son of Jayyata, the author of the *Bhāshyapradīpa*.

Vasudhara.—prodyadbâlānkuraśrīr diśi diśi daśanair ebhir
āśagajānām 2593.

Aufrecht gives Vasudhara as this poet's name. The signature of the Cambay MS. of the following verse, which is the only one found in Śārṅgadharapaddhati, is Vasudharasya. 1 rāmo nāma 4, 34:

रामो नाम बभूव हुं तद्वला सीतेति हुं तां पितु-

र्वाचा पञ्चवटीवने निवसतस्तस्याहरद्रावणः ।

कृष्णेनेति पुरातनीं निजकथामाकर्ण्य मात्रेरितां

सौमित्र क धनुर्धनुर्धनुरिति प्रोक्ता गिरः पान्तु वः ॥

Vasunāga.—ayī varoru hatasmaradīpikē 1274. kaśāgrahot-
tānitam ardhakūṇḍmalanī 1283. raktāsoka kṛśodanī kva nu
gatā 1303.

Nil.

Vākpati (Harshadevātmajavākpati).—ghanodyā-
nachchhāyām iva marupathād dāvadahanāt 3114.

Author of the Gaudavādha. He is stated in our book to have been the son of Harshadeva. For Vākpatirāja's relations to Bhavabhūti see Bhandarkar's Preface to his edition of *Malatīmadhava* already referred to under Bhavabhūti. That Vākpatirāja was a prince as well as a poet is evident both from the passage in the *Rājataranginī* and from the following reference to him found in Halāyudha's commentary on the *Piṅgalasūtras*.

स जयति वाक्पतिराजः सकलार्थिमनोरथकल्पतरुः ।

अत्यर्थभूतपार्थिवलक्ष्मीहृदहरणाद्बुल्लितः ॥

Halāyudha's verse is quoted in the *Daśarūpāvaloka* with the note that the king referred to is Mañja.

According to a statement in the *Yaśastilaka* Vākpatirāja was thrown into prison by Yaśovarmān and there, like James I. of Scotland, composed his poem.

Vāmana.—kiṃ kaṇṭakaikaikasikena phaladvishā kiṃ 804.

Author of part of the *Kāśikāyitti*; according to one account of the first, second, fifth and sixth *adhyāyas*; according to another, of the last four. He was one of the ministers of king Jayāpīṇa of Kashmir.

मनोरथः शुद्धतत्त्वटकः संधिमांस्तथा ।

बभूवुः कवयस्तस्य वामनाद्याश्च मन्त्रिणः ॥

Rājataranginī IV.

Vāmana is the only minister mentioned, and Max Müller's remark that Kālhana puts his name casually at the end of a string of other names, *India: What can it teach us?* p. 339, is not strictly speaking correct.

Author also of the *Kavyâlamkārasutravṛtti*. Cappeller, who has edited that work, refers it and the *Kāśikāvṛtti* to a Vāmana poet and grammarian whom he supposes to have been living 1173 A.D. There would seem to be no real evidence for the existence of this Vāmana :* and Cappeller's reason for refusing to put our Vāmana in the reign of Jayâpīḍa, as given by Max Muller, is not convincing. It may not be possible to identify the Kaviṛāja whom Vāmana quotes : but that title was in existence long before Jayâpīḍa's time. Compare the extract from the *Karpūramañjari* given above under Rājasekhara according to which, it will be seen, that writer was a Kaviṛāja

It may be added that in the *padaśuddhiprakaraṇa* of the last *adhyāya* of the *Kāvyâlamkārasutravṛtti* Vāmana is obviously following his own *Kāśikāvṛtti*. Bühler also. Kashmir Report, p. 65, after pointing out that Abhinavagupta, who wrote in the beginning of the eleventh century, quotes the author of the *Kāvyâlamkārasutravṛtti*, is "inclined to give credence to the tradition of the Kashmirian pandits that he was the Vāmana whom Jayâpīḍa employed as one of his ministers."

V ā m a n a n a s v ā m i n.—anukṣhaṇam eva dṛishṭir ādrā 2051 ?
avachanaṃ vachanaṃ gurusaṃquidhāu 2052. utpīdayanti
suratasya vighnaṃ 2050 ?

Nil.

V ā s u d e v a (B h a t ṭ a v ā s u d e v a : J h a l a j h a l i k ā v ā s u d e v a).—anukṛitagaṇaśailamada 606. aya chakitamaṅgdhachātaka 675. alam alam aghṛiṇasya tasya nāmnā 1418. asmin jāde jagati ko nu bṛihatpramāṇa 628. ā janmano vihitabhaktir ananyanāthah 3130. iyaṃ palli bhillair anu-chitasamārambharasikair 768 ? utsannaṃ āpaṇam amuṃ drakshyāmo 969. kāmāṃ bhavantu madhulampaṭashatpa-daṅgha 930. kirati mukhagṛihītaṃ bhuktaśeṣam purīṣaṃ 769 ? tais tair gunair kila kalāsvapi tāsu tāsu 1562. daurbhāgyaṃ vachasāṃ tanor malinatā 770. nāścharyam etad adbhuta

---

* Compare Max Muller, *India : What can it teach us ?* p 340. Dr. Cappeller's own work, we regret, we are not at this moment able to consult.

445. praharaviratau madhye vâhnaś (Jhalajhalikâvâsudeva)
 1048. mattebhakumbhadalanâkula 603. marmam sprîṣati
 bhâshate priya 1417. yadi mama daivayogât 691. ye
 nirdahanti dâhnaśvasitâvalokâḥ 1409. sakhe khedaṃ mā
 grâh kalaya kila tis ti nijakalâḥ 3191. satpakṣâ rîjavah 229.
 sa ṣṭipo na khalu nareṣa jîvaloke 3128. ba ṣho vidhe vivi-
 dhapaṇḍitapundarika 3134.

Nil. Aufrecht quotes the verse alam alam aghrinasya from his
 Śārṅgadharapaddhati 109, 9.

Vâsudeva (Bhādanta vâsudeva).—sa y grâmo praha-
 raṇasaṃkate grîhe vâ 3129.

Nil.

Vâhinîpati.—niśa vayasâ timiraṃ pradîpâḥ 1954.

Nil.

Vikatanitambâ.—anyâsu tâvad upamardasahâsu bhyiṅga 735.
 abhîhitâpyabhiyogaparâtmuklâ 2489. ayyayi sāhasakârîṇi
 1549. ki ṇ dvâri daivalatike salakârakeṇa 1682. digvadhû-
 valanachumbi chershyayâ 2488. bâlâ tanvî mṛḍar iyam iti
 tyajatâm atra Śaṅkā 1401.

The following verse, which is ascribed to Rājasekhara in the
 Sûktimuktâvali, deals with this writer.

के वैकटनितम्बेन गिरां गुम्फेन रञ्जिताः ॥

निन्दन्ति मिजकान्तानां न मौग्ध्यमधुरं वचः ॥

The verse kva prasthitâsi which is in the Amaraśataka, and
 is in our book No. 1946 ascribed to Amara, is given in the
 Śārṅgadharapaddhati as the joint composition of Govindasvamin
 and Vikatanitambâ. Aufrecht further quotes under Vikatanitambâ
 the verses anyâsu tâvad No. 735 and bâlâ tanvî No. 1401, both
 among those cited above.

Vikramâditya (Śrīvikramâditya).—ki ṇ tayâ kriyate
 lakṣmîyâ 507. chetoharâ yuvatayah subhido 'nukûlâḥ 3318.
 drîṣṭaṃ darjanacheshṭitaṃ paribhavo labdhaḥ samânâjjanât

3193. niramasthālikaṃ kṣudrapahataścītapurijanam 3192 ?
 matar no santi tasmiñ chūṣīrajulakapākarśhiṇo gandhavyāhā
 1165. rūjāsa nāthaḥ paramaṃ hi bhesajam 3494. limpātīva
 tamo 'ṅgāni 1890. vidyayaiva mado yeshām 506 ?

Stat magni nominis umbra. Aufrecht cites from the Śārṅga-
 dharapaddhati, where it is given as the joint composition of
 Vikramāditya and Menṭha, the verse limpātīva tamo 'ṅgāni which,
 as is well known, occurs both the Mṛicchhakatika and the Kāvya-
 darśa. In our book the verse atasīpushpasa pākāṃ p, which in the
 Śārṅgadharapaddhati is ascribed to Menṭha, is given No. 1718
 under Vishamāditya. The Vikramāditya of the Rājataranginī was
 also called Vishamāsila. If it be not a mere mistake of the copyists
 Vishamāditya may be another form of the name. It would seem
 that Vikramāditya and Bhartṛimenṭha were recognised as the joint
 authors of some work now lost. It is still quite uncertain who
 Vikramāditya was. Aufrecht cites two verses from the Śārṅga-
 dharapaddhati: one, that cited above, kim tayā kriyate lakshmyā
 16, 10: and the other aṣṭān hāṭakakotayas 35, 15:

अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिमुक्ताफलानां तुलाः

पञ्चाशन्मदगन्धलुब्धमधुपाः क्रोधोद्धुराः सिन्धुराः ।

लावण्योपचयप्रपञ्चचतुरं पण्याङ्गनानां शतं

दण्डं पाण्ड्यनृपेण दौकितमिदं वैतालिकायापय ॥

There follows this verse in the Śp. the note निखिलमपि पद्यं विज्ञाप-
 यतो भाण्डागारिकस्योक्तिः । वैतालिकायापयेति च सप्ताक्षराणि वैतालिकगीतद-
 त्तकर्णस्य विक्रमादित्यस्योक्तिः ।

Vikrāntivarman (Lubdhakāparanāmā Vikrā-
 ntivarman).—ghaṭayasi ghanakālam deva kasmād akasmād
 2503.

Nil.

Vigraharāja.—sakhyaḥ kiṇ parushair vimuñchata ruṣam
 1162.

Nil. The name is that of several princes of Kashmir.

V i ñ k a (Bhāṅgavata vi ñ k a).—ye tāvat svagṇopabṛīṇhita-
dhiyas 164

Nil.

V i c h i t r a p a ś u.—ekam utkaṇṭhayā vyāptam 1239. yaḥ prado-
shaḥ pradoshō 'sau 1238 ?

Nil.

V i j a y a p ā l a (Rājānaka Śrīvijayapāla).—amṛitam
amṛitam chandraś chandras 1466

Nil.

V i j a y a m ā d h a v a.—avyād vo vāmano 59

Nil.

V i j a y a v a r m a n.—dhṛitaghanaruchiradyutiṇā 1539. virama
viphalāyāsāt asmād duradhyavasāyato 3138. priyasakhi vi-
paddaṇḍapṛāntaprapātapara pparā 3137 ?

Nil.

V i j j ā k ā (V i j j i k ā).—unnamayya sakachagralam āsyam 2090.
kaver abhiprāyam aśabdagocharam 158. kosah splūtatarah
stlūtāni paritah pattrāni durgam jalam 1523. gate premābandhe
hṛdayabahumāne 'pi galite 1141. nāryah sāratisūnyatā 1175.
priyasakhi vipaddaṇḍapṛānta 3137 : virama viphalāyasād
3138.

One of the women poets referred to in the verse by Dhanadadeva
already given under Mārulā. (Vijjā). Aufrecht writes the name
Vijjakā, a form which is frequent in our MSS. also. He quotes
as follows. 1 unnamayya sakachagralam 32, 16. "In the
Amarasataka." Our No. 2090 above. 2 kiṃśukakalikāntargatam
133, 12 :

किंशुककलिकान्तर्गतमिन्दुकलास्पर्धिकेसरं भाति ।

रक्तनिचोलकपिहितं धनुरिव जतुमुद्रितमनङ्गस्य ॥

From Cambay MS.

3 kenâtra 59, 17.

केनात्र चम्पकतरो वत रोपितोसि
कुग्रामरामरजनान्तिकवाटिकायाम् ।
यत्र प्ररूढनवशाकविवृद्धिलोभा-
द्भोभद्रवाटघटनोन्नितपल्लवोसि ॥

4 kośasphītatarasthitāni paritah 98, 37. Our No. 1523 (kośah sphītatarah. Vijjakayah). 5 dr̥ṣṭiṃ y he prativeśini 132, 9. "Quoted in Sk. and DR." 6 dhanyasi yā kathayasi 139, 8. "In the Kavyaprakāśa." Our No. 2142 (Kasyāpi). 7 nīlotpaladala 8, 9:

नीलोत्पलदलश्यामां विज्जकां मामजानता ।
वृथैव दण्डिना प्रोक्तं सर्वशुक्ला सरस्वती ॥

8 priyasakhi vipaddaṇḍaprānta 29, 17. Our No. 3137 (the next verse, and probably this also ascribed to Vijjakā). 9 mādyaddig-gaja 66, 6 :

माद्यद्दिग्गजदानलिप्तकरटप्रक्षालनक्षोभिता
व्योमः सीम्नि विचेहरप्रतिहता यस्योर्मयो निर्मलाः ।
कष्टं भाग्यविपर्ययेण सरसः कल्पान्तरस्थायिन-
स्तस्याप्येकवक्रप्रचारकलुपं कालेन जातं जलम् ॥

10 vilāsamastinollasanmusala 36, 14 :

विलासमसृणोलसन्मुसललोलदोःकन्दली-
परस्परपरिस्वलद्वलयनिःस्वनोद्वन्धुराः ।
लसन्ति कलहुंकृतिप्रसभकम्पितोरःस्थल-
व्रुटद्गमकसंकुलाः कलमकण्डनीगीतयः ॥

From the Cambay MS.

V i t a v r i t t a. —nitambālasagāminyah 10.

Nil.

Vidyâdhara (Lullasânur Vidyâdhara).—yesam
toshasukhaprabuddhamanasas tesâm abhinne mîdo 1027
harir eva mahâvaidyah 3493. (Vidyâdhara).

Nil.

Vidyâdhara (Śushkaṭasukhavarmanasânur Vidyâ-
dhara).—na sadaśvâ kaśâghâtaṃ 2265 bhuje viśâle vimala
śipattre 2274.

Nil.

Vidyâdhipati.—saradi sanagranisâkara 965. vikslutena
śapharicāṭulena (vidyâpati) 1593.

Vidyâpati is mentioned in No. 186 as the poet of king Karna. (Compare for Karna Nos. 2516 and 2555.) The title is that given to Bilhana by Vikramâditya. Bilhana, as we have seen under Gaṅgâdhara, speaks of his visit to Karna of Pâhala, and of his victory there over Karna's poet. It is possible that Vidyâpati was the usual designation of the chief Pandit in that part of India. Bühler, Introduction to Vikramâṅk, notes that the term is not of frequent occurrence, but that it is found in the Râjataranginî VII. 436 and in Dr. Bhao Dîji's Châliśgām Inscription J. R. A. S. New Series I. 415 l 6.

Our form of the word—Vidyâdhipati—was a title borne by Ratnâkara.

Under Vidyâpati Aufrecht quotes or cites from the Śânûgadhara-paddhati as follows. 1 janmasthânâṃ 71, 43 :

जन्मस्थानं न खलु विमलं वर्णनीयो न वर्णो

दूरात्पुंसां वपुषि रचना पङ्कशङ्कां करोति ।

यद्यप्येवं सकलसुरभिद्रव्यगर्वापहारी

को जानीते परिमलगुणः कोपि कस्तूरिकायाः ॥

From Cambray MS Aufrecht gives the . . . Z P M G XXXVI.
375 (हृ in 3.)

2 ye saṃtoshasukhaprabodhamanasas 60, 2. "In Bhartṛihari."
Our No. 1027 (Lullasunor Vidyâdharasya). 3 vâtâ 135, 40 :

वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्तु सर्पद्विषः
सोत्साहा नववारिभारगुरवो मुञ्चन्तु नादं घनाः ।
मग्नं कान्तवियोगशोकजलधौ मां वीक्ष्य दीनाननं
विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वे समाने सति ॥

4 subhru tvaṃ 114, 3 :

सुभ्रु त्वं कुपितेत्यपास्तमशनं त्यक्ताः कथा योषितां
दूरादेव मयोज्झिताः सुरभयः स्रग्गन्धधूपादयः ।
रागं रागिणि मुञ्च मय्यवनते दृष्टे प्रसीदाधुना
सद्यस्त्वद्विरहाद्भवन्ति सुभगे सर्वा ममान्धा दिशः ॥

Aufrecht notes that this verse is in the Sarasvatikanṭhâbharapa with the readings in ४ hanta for sadyas and dayite for subhage.

Vinîta deva (Bhâgavatâ vinîta deva).—dikshu bhû-
mau tathâ vyomni 1242.

Nil.

Vibhâkaravarman (Śrîvibhâkaravarman).—
nalinîdalam âhitam sakhibhîḥ 1080. mañjaryo na vilokitâḥ
kusumitâś chûtasya bâshpândhayâ 1683. kântânâvâdharara-
sâṃṛitatṛishṇayeva 2018.

Nil.

Vibhûtibala.—govardhanoddharaṇaḥṛishṭasamastagopa 34.

Nil.

Vibhûtimâdhava.—na mṛidnîyân mṛidvi katham iva mahî
potranikashair 55.

Nil.

Viśrântivarman.—gatâś te jîmûtâḥ sphuradalikulaśyâma-
vapushaḥ 846.

Nil.

Viśākha deva.—tat trivishṭapam ākhyātām 1548. sendra-
chāpaiḥ śritā meghair 1728.

Author of the *Mudrārākshasa*, otherwise called *Viśākhadatta*. Compare Telang's Introduction, p. x. From the Introduction to the drama we learn that he was son of a *Sāmanta* or subordinate chief by name *Vaṭesvaradatta*, and grandson of a *Mahārāja* *Prithu*. His date is not known. Telang, whose remarks should be referred to, accepts tentatively the conclusion that the drama belongs to somewhere about the early part of the eighth century A. D.

Viśhamāditya.—atasīpushpasaṃkāśam 1718.

See under *Vikramāditya*.

Viśṇuśarma.—hutāśajvālābhe sthitavati ravāv astaśikhare
1917.

This is the name of the author of the *Pañchatantra*. In the *Mudrārākshasa* he is represented as contemporary with *Chandragupta* and *Chāṇakya*.

Vīrabhaṭṭa.—hṛidaya sthīyatām samyak 1111. yat parādhīna-
yoh prema 1112.

Nil.

Vṛittikāra (*Bhaṭṭavṛittikāra*).—sakhe satyam sat-
yam virahadahanah ko' pi hṛidaye 1331.

The title was one borne by the *Jayanta* who was the father of *Abhinanda*. The passage at the beginning of *Abhinanda's* *Kadāmbarikathāsāra*, in which *Abhinanda* gives some account of himself, has already been given by *Bühler* (*Indian Antiquary*, Vol. II. p. 102 ff.) and is reproduced here from our MS.

श्रियं दिशन्तु वः शौरेर्द्वये तुल्यश्रमाः क्रमाः ।

ये चादौ गोष्पदं पञ्चाक्षैलोक्यं क्रामतश्च ये ॥ १ ॥

सरसाः सदलंकाराः प्रसादमधुरा गिरः ।

कान्तास्तातजयन्तस्य जयन्ति जगतीगुरोः ॥ २ ॥

गुणोद्द्योतनदीपानां सतां न परमुज्ज्वलम् ।

यावन्मलिनमप्येषां कर्म दृष्टेः प्रसाधनम् ॥ ३ ॥

गुणः कुशौपि पथते पृथुरप्यपचीयते ।
 प्राप्य साधुखलौ चन्द्रः पक्षात्रिव सितासितौ ॥ ४ ॥
 शक्तिनामाभवद्वौडो भारद्वाजकुले द्विजः ।
 दार्वामिसारमासाद्य कृतदारपरिग्रहः ॥ ५ ॥
 तस्य मित्राभिधानोभूदात्मजस्तेजसां निधिः ।
 जनेन दोषोपरमप्रबुद्धेनार्चितोदयः ॥ ६ ॥
 स शक्तिस्वामिनं पुत्रमवाप श्रुतिशालिनम् ।
 राज्ञः कर्कोटवंशस्य मुक्तापीडस्य मन्त्रिणम् ॥ ७ ॥
 कल्याणस्वामिनामास्य याज्ञवल्क्य इवाभवत् ।
 तनयः शुद्धयोगार्द्धिनिर्धूतभवकल्मषः ॥ ८ ॥
 अगाधहृदयात्तस्मात्परमेश्वरमण्डनम् ।
 अजायत सुतः कान्तश्चन्द्रो दुग्धोदधेरिव ॥ ९ ॥
 पुत्रं कृतजनानन्दं स जयन्तमजीजनत् ।
 आसीत्कवित्ववक्तृत्वफला यस्य सरस्वती ॥ १० ॥
 वृत्तिकार इति व्यक्तं द्वितीयं नाम विभ्रतः ।
 जयन्तनाम्नः सुधियः साधुसाहित्यतत्त्ववित् ।
 सूनुः समुदभूत्तस्मादभिनन्द इति श्रुतः ॥ ११ ॥

The Dārṣābhisāra of the fourth verse here is the name of a town in Kashmir which is referred to in the Rājataranginī VII. 1296. Mukṭāpīḍa (verse 6) of the Karkoṭa House, was third son of Durlabha, Mahārāja of Kashmīr, and followed his elder brothers Chandrāpīḍa and Tārāpīḍa in the suecession. The end of his reign is put at 736 A.D. Compare Bühler's paper already referred to.

Vṛiddhi (Bhattacharjya).—atotpātaghanena mantrivikale śūnyāmbaravyāpinā 849. antarmalīmase vakre 1487? apaga-tarajovikārā 1738. aviraladbārānikarāṇ jaladair jalam 1736. asthiram anekarāgaṇ guṇarahitam 1734. ākramyochchahiḥ

śirasi vasatir bhūbhṛitām unnatānām 840? upalakshyavarṇa-
saṅkaram apagatagunayogam 1735. kaṇṭhasya nākarot kāntim
1527. kālushyam payasām vilokya śanakair udḍīya haṁsā
gatā 1026. kṛtvā chumbanam ambare 'tigahane 841. chetāṁsi
chapalapakshaiḥ 1670? tāpopaśamadakshāni 1069. dayita-
bhujagena saṃprati 1737. na ślāghyām phalām pallavakṛitā
chhāyā na vāñchhāpi sā 818? nāleneva sthitvā pādenaikena
758. nāsyā svādu phalam na chāra kusumam 819. nimesheya
ghnatā lokam 1498. bibhrāṇārdranakhakshatāni jaghane
nānjatra gatre bhayān 2373? manih śaṇollīḍhaḥ 3457? mū-
kībhūya tam eva kokila 721. yatnotthāpanamātranīḥsahaja-
rachcharmāvaśeśhaślatha 2374. rūksham kshāram apeyam
atra salilam 878. vakreṇa śirasi patatā 1667? vahniṃ
śītayitum himam jvalayitum vātam niroduhuy payo 2297.
śaśi divasadhūsarō 3458. śikhari chitaśikharaśikhaḥ 962.
samam evākampyante 1671.

Nil. Aufrecht gives the verses nāleneva sthitvā and yatnotthāpa-
namātra—Nos. 758 and 2374 above. Apparently the same as
Śakavṛiddhi. See entry under that name.

V r i s h ṇ i g u p t a.—asamagravilokitena kim te 1596.

Nil.

V y ā g h r a g a ṇ a.—tavochehṛitām pātayitūḥ 2293.

Nil.

V y ā s a d ā s a.—hasati lasati harshāt 460. namrānāṇā navod-
bhūta 1658. mṛitpīṣhāgagaṇaiḥ suvarṇamanibhiḥ śuktyasthi-
bhir mauktikair 3039.

Vyāsadāsa was another name for Kshemendra.

Ś a k a c h e l l a.—khe khedamandam viniveśya dṛiṣṭim 1394.

Nil.

Ś a k a v a r m a n.—sitadvijāīramyāni 1803.

Nil. Aufrecht cites the verse pārśvāspṛhālvalepācḥ chaṭulita
Sp. 36, 19.

Ś a k a v ṛ i d d h i.—asyā mukhena lokānām 1514. nmataḥ prolla-
saddhārah 1538. jaṅghe tādīye saṅgāpam 1568. dahyamāne'
pi hṛidaye 1067. dīnāyām dīnavadano 1066? paṇavanitayeva

śaradâ 1796. mâravyantya janam tvasyâ 1456. raktachchhad-
atvam vikachâ vahanto 1817. râmâ nitântaraktena 1065 ?
śabdavadbhir alamkârair 1530 ? śaradyutpannasamdehâh 1795.
sudîrghâ râgasâlinyo 1531. sprashtum na yâ kaṇṭakatikshṇa-
dandam 1816 ?

Nil. From the Śārṅgadharapaddhati Aufrecht quotes as follows :
1 asthiram 135, 2. Our 1734 (Vṛiddheḥ). 2 kaṇṭhasya 98, 42.
Our No. 1527 (Vṛiddheḥ). 3 jaṅghe tadīye samtāpaṃ yaj 98, 73. Our
No. 1568 (Śakavṛiddheḥ). 4 dahyamāne 'pi hṛidaye mṛigākshyâ 102,
5. Our No. 1067 (Śakavṛiddheḥ). 5 śabdavadbhir 98, 46. Our
No. 1530 (Śakavṛiddheḥ). 6 sudîrghâ râgasâlinyo bahuparva 98, 50.
Our No. 1531 (Śakavṛiddheḥ).

Ś a k r a d e v a.—sâ dṛishṭâ yair na vâ dṛishṭâ 1254.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śārṅgadharapad-
dhati under Prabhâkaradeva.

Ś a m k a r a. (S k a n d a s k â r a ś a m k a r a).—anantodbhū-
tabhūtaugha 2256.

Nil. Aufrecht quotes a Śamkarakavi, and notes that the verses
given are in praise of Bhojarâja.

Ś a m k a r a g a ṇ a.—kamalam anambhasi 1516. ayaṃ hi tivreṇa
jaganti tejasâ 1905.

Nil. The verse kamalam anambhasi is quoted in the Sarasvatī-
kaṇṭhâbharṇa.

Ś a m k a r â c h â r y a. (S r î ś a m k a r â c h â r y a).—satyapi bhe-
dâpagame nâtha 3520. japo jalpaḥ śilpaṃ sakalam api
mudrâvirachanâ 3525.

Mr. K. B. Pâṭhak published in the Indian Antiquary, Vol. XI. p.
174, an extract from a manuscript seen by him at Belgaum according
to which the great philosopher Śamkarâcharya was born in A.D.
788, and died in A.D. 820. Max Müller, in his India : What can it
teach us? p. 360, has accepted these dates, while referring the latter
not to Śamkarâcharya's death, but to the time of his becoming a
muni. There is no authority in the text for this correction, as
dvâtriṅśe munir abhyagât does not mean that he "became a muni
at 32" but that "at 32 the muni departed," i. e. died.

Telang and Bhandarkar have both attempted to fix earlier dates for Śaṅkarācārya, the one in a paper originally contributed to the *Indian Antiquary*, Vol. XIII. p. 95, and afterwards republished along with the Introduction to his edition of the *Mudrārākshasa*, the other in his Report on the search for Sanskrit MSS, in the Bombay Presidency 1882-3, p. 15.

Ś a ṅ k u k a.—asamasāhasasavyavasāyinaḥ 3127. guruṇā stanabhāreṇa mukhachandrena 1233? guruṇā stanabhāreṇa sopadishṭā 1234. durvārāḥ smaramārgaṇāḥ 1156. parśhāṇi chetāṇsi pratidivasam 534. prasaraadbhiḥ karair yasya 545. mābhūn nāma sahāmunaiva nidhanaṇ 750. yathā śarīram kila jivitena 526. yad iha bhavato gāmbhūreṇa 874. ye grīhṇanti haṭhāt triṇāni 908. visham abhimukhaṇ muktāṇ raudraṇ 873. śamasukhaślīlamanasāṇ 3378.

The writer on *Alaṅkāra* of this name is referred to in the fourth ullāsa of the *Kāvyaaprakāśa*. In the following verse of the *Rājataranginī* mention is made of a poet Śaṅkuka, and of his *kāvya* the *Bhuvanābhyudaya*.

अथ मम्मोत्पलकयोरुदभूद्धारुणो रणः ।

रुद्रप्रवाहा यत्रासीद्वितस्ता सुभटैर्हतेः ॥

कविर्वधमनःसिन्धुशशङ्कः शङ्कुकाभिधः ।

यमुद्दिश्याकरोत्काव्यं भुवनाभ्युदयाभिधम् ॥

Râjat. IV. 703-4.

This refers to the time of king Ajitapīḍa whose date is given by Cunningham as 813 A.D.

The verse *durvārāḥ smaramārgaṇāḥ*, No. 1156 above, is both in the *Śārngadharapaddhati* and the *Sūktimuktāvalī* ascribed to "Śaṅkuka, son of Mayūra."

Under Śaṅkuka Aufrecht quotes the verse *bhrātāḥ pāntha prasīda* 135, 33. Our No. 1787 (*Madrakasya*). Under Śaṅkuka Mayūra-sūnu. Aufrecht quotes the *durvārāḥ smaramārgaṇāḥ* verse.

Ś a ṅ k h a (Bh ā g a v a t a ś a ṅ k h a Ś a ṅ k h a k a).—dhyāto 'si no madhuripo na cha kīrtito 'si 3514. satatam ātapavātanish-eviṇaḥ 1876.

Nil.

Ś a m b u k a.—dūrāj jātavikalpayor abhimukhaṃ vinyasyator
lochane 2080.

Nil.

Ś a m b h u.—apārapulinastha lēbhuvī 2607. ālekhyam nijamulī-
lekha 2615. āhāraṃ prati yah kalhāpī śaṃpitā 1415. urvīm
maurvī kiṃ bhratī 2608. ullekhaṃ nijamīkṣate 2618. audā-
raṃ sadhane 2622. kaṇṭhāntah kvaṇitaṃ 2623. kandarpe
kābare 2616. karpūrairiva pāradairiva 2611. kāntāreshu cha
nada kaianeshu cha 2627. kiṃ mannaṃ nanu menake 2609.
kim rākendu kara ehataḥ bhi ruditaṃ 2620. kundaḥ kandali
tavyatham 2538. chaitraṃ mā smara vismara 2613. drisṭi-
vaikāsaṃsamsthite priyatāme 2609. nodāmāni dīśhām mukhaṃ
2621. padbhyaṃtītmśakta nijābhuvī 2614. prāleyaiḥ snapa-
yanti kalpali atikāh sekān anekān atha 2626. yo vairishva nalo
nalo 2610. rākendor udayaḥ kim esha 2628. rūpam yanmadane
dyutiḥ 2624. vyāptavyomaṭale mengāṅkadhavale 2612. santyai
darpavatām jayāya jagatām saṃpattaye yāchatām 2598. śrī-
khandadravanirjharanti rhidayō 2619. sa khyatō jāgati tri-
vikrama 2625. sollāsā api sodyamā 2617.

Author of the Rājendrakarnapūra, a eulogium of king Harshadēva
of Kashmir, and of the Anyoktimuktātātāsataka. He is referred to
by Mañkha in the following verse of his Śrīkaṇṭhacharita.

अशेषमिषगण्यं शरण्यं शास्त्रपद्धतेः ।

वचन्देय तमानन्दं सुतं शंभुमहाकवेः ॥

Śrīkaṇṭh. XXV. 97.

Ś a r ī p h a.—atyantonnatapūrvaparvatamahāpīṭhe barasparadhayā.
1996.

Nil. The word is a Persian title of honour which may have been
given to a poetess.

Ś a r v a ṭ a.—utkampō 'pi sakampa eva hridaye chintāpi chintānvitā
1152.

Nil.

Ś a r a d e v a.—vātair abhynditāsāra 1732.

Nil.

Śaśivardhana.—amṛitarasasārabhutaḥ sakalakalo 1158.
ayi hastagataih prapair 1593. ki rjalkimodanādyannadhu-
karamadhure śādhunā m'bhaye 'smiṇ 1112. tan nāsti kīrayatī
yan na manobhava-ya 2128. mugdhe tavāsmi dayitā 2127?

The verse saṃbhāro bhavatā yadartham No. 1585 is ascribed to Kalaśaka and Śaśivardhana. Kalaśaka was Mahārāja of Kashmir 1089-1088 A.D. Aufrecht cites the verse tan nāsti kīrayatī No. 2128 above, from the Saṃgadhara-paddhati.

Śākalya.—abdebhakumbhe nirbhinne 1731? to vadyās to
kṛtinah 232.

Nil. A poet of this name is referred to in the Bhojaprabandha. Aufrecht, Ox. Cat. 259 b.

Śākalyapalya.—deva tvadyaśa eva kīp sītasitap rīme
śāśāṅke murud 2511.

Nil.

Śaṇḍilya.—bhartṛipindipāpakaro 2254.

Nil. Aufrecht gives the verse from the Saṃgadhara-paddhati 140 1.

Sāśvata.—sa me sarva me nase 1253.

Aufrecht, who gives this verse from our book, Indische Studien XVII. 169, refrains from identifying the writer with the lexico-
grapher.

Sivasvāmin. (Śrīśivasvāmin).—atīḥ vyantya dīpita
sya dutī 1146. kīraṇa parigatī 1147. tapachalā dāya rājanā
2099. gato 'stapā ghora dīne vājeḥ subhacharādīne 1140.
gunamayopasa dōḥa iva kanchal 1756. dhīnā pāpā
patatṛibhir 810. bhūṭaṇa bhāṭvāṇa bhāṭvāṇa bhāṭvāṇa
tākōtīm indor vitakṣe 1826. bhāṭvāṇa pāpāṇa 1147.
bimbāshtharuchir na vidanānāṇa 1151. bhāṭvāṇa pāpāṇa
138. vāḍanāṇa bhāṭvāṇa 1151. bhāṭvāṇa pāpāṇa 1151.
śāśāṇaḥ sparśe śāśāṇaḥ 1151. bhāṭvāṇa pāpāṇa 1151.
achalam yatracharyo vāṭvāṇa 1151. bhāṭvāṇa pāpāṇa 1151.
na tat prema tṛaktaḥ yadīśāṇaḥ pāpāṇa 1151.

One of the poets at the court of Aśoka was a Śaśivardhana of Kashmir. 875-884 A.D.

Aufrecht gives the verse ullāpayantya, No. 1416 above, from the Śārṅgadharapaddhati 109, 7: and cites the yā bimbaushṭharuchiḥ verse, No. 1051 above, from the same 101, 6.

Śīlā bh a ṭ ṭ ā r i k ā.—dāti tvaṃ taruṇi yuvā sa chapalāḥ 1188. priyāviraḥitasyaśya 1197. śvāsāḥ kiṃ tvāritāgataiḥ pulakitā kasmāt prasādaḥ kṛtāḥ 1440. virahavishamo vamaḥ kāmāḥ karotu tanuḥ tanuḥ 1633.

Under Śīlā, the shorter form of her name, this woman poet is referred to by Dhanadeva in the verse from the Śārṅgadharapaddhati given above under Mārulā. The following additional reference to her, which in the Śārṅgadharapaddhati 8, 8, is given anonymously, is in Jalhana's Sūktimuktāvali ascribed to Rājasekhara.

शब्दार्थयोः समो गुम्फः पञ्चाली रीतिरुच्यते ।

शीलभट्टारिकावाचि बाणोक्तिषु च सा यदि ॥

From the Śārṅgadharapaddhati Aufrecht quotes under Śīlābhṭ-
tārikā as follows. 1 idam anuehitam akramaś cha 35, 14. "The first half of the verse is given as Śīlābhṭtārikā's, the second as Bhoja's, which points at least to a belief in the two having lived at the same time. The verse is in Bharṭṛihari." 2 priyāviraḥitasyaśya 106, 3. Our No. 1197 above. 3 yaḥ kaumārāharaḥ sa eva 132, 8. "Kavya-prakāśa. p 4." 4 virahavishamaḥ kāmō 115, 7 "Is ascribed to Amaru." Our No. 1633 above. 5 śvāsāḥ kiṃ tvāritāgataiḥ 109, 3. Our No. 1440 above.

Śīl u k a.—madena rāgeṇa kiṃ indunā vā 1942.

Nil.

Ś u g a (Śrīrājānakaś u g a).—ākāśakuṇḍe satadiddhutaśe 1780.

Nil.

Ś ū d r a k a.—tyago hi sarvaṣyaśanāni hantī 1271.

Author of the Mṛicchhakaṭika. Pischel has recently intimated that he is in possession of proof that the real author of that play is Daṇḍin. But Śūdraka is vouched for as a dramatist of high or early rank by an expression in Vāmana's Kāvyaalākārasūtravṛtti—
शुद्रकादिचितप्रबन्धप्रस्य भूयान्प्रपञ्चोद्भूतस्यन्ते.

Ś ū r a (Bh ā g a v a t a ś r ī s ū r a).—nitya ṇ tathā ś riṇu kuśe-
śaya 927. senī mayaiva na hitā nikhilā ripṇā ṇ 2276.

Nil.

Ś ū r a (Bh a d a n t a ś u r a).—pāpaṇ samleharati vītaghrīṇo
jaghanyaḥ 272.

Nil.

Ś ū r a v a r m a n.—āśleshādharabimbachumbanasukhilāpasmitāny-
āsatāṇ 68. kāmavyādhasārābatir na gaṇitā samjīvanī tvaṇ
smṛitā 1634.

Nil.

Ś y ā m a l a k a.—prāyaśchittaṇ mṛigayate 2292.

Nil.

Ś r ī d a t t a (Bh a ṭ ṭ a ś r ī d a t t a).—dambhena lobhena bhiyā
hriyā vā 3450.

Nil.

Ś r ī v a r d h a n a.—yā sīdhūn prakhalān karoti vidusho mārkhān
hitān dveshiṇaḥ 3074.

The name is that of the father of Harshavardhana, the author of
a Līṅgānuśāsana procured by Bühler, who notes that the commentator
Śabarasyāmin describes his author as a prince. See Bühler's
Kashmir Report, p. 73.

Ś r u t a d h a r a.—adlīmadakshīṇamaradbharachālītābhīḥ 1680.
tāpāpahesahṛīdaye ruchire prabuddhe 931. dalāni vāsaḥ parih-
ṛitya 1679 r vindhyādṛisīntarupushpapatatparāga 625.

Aufrecht notes that this poet is mentioned in the Introduction to
the Gītāgovinda, and cites from the Sāṅgadhara-paddhati as follows.
1 kāmāṇ bhavantu 67, 12. Our No. 930 (Bhāṭṭavāṇulevāsya.
No. 931 is ascribed to Śrutadhara, which is perhaps the origin of a
mistake made by Sāṅgadhara). 2 chetaḥ karshanti 136, 9 :

चेतः कर्षन्ति सप्रच्छदकुसुमरसासारसौरभ्यलुभ्य-

द्भृङ्गीसंगीतमङ्गिश्रुतिसुभगदिशो वासराः शारदीनाः ।

किं च व्याकोशपङ्केरुहमधुरमुखीं संवरचञ्चरीक-

श्रेणीत्रेणीसनाथां रमयति तरुणः पद्मिनीमंभुमाली ॥

From the Cambay MS.

S a t y a d e v a.—vaiparītyam atīnamdyaṁ anishṭaṁ p 2123.

Nil.

S ā t a l a.—naitis tā malayasya kānanabhuvah svachehhasravan-
nirjharās 653.

Nil.

S ā r v a b h a u m a.—inac padme nāmbhaḥ pulinataṭam etan na
taṇi 1478.

Aufrecht cites from the Śārngadhara-paddhati under Sārva-
bhauma as follows

1 udaradvayabharanabhayāt 3, 5 :

उदरद्वयभरणभयादर्धाङ्गहितदारः ।

यदि नैवं तस्य सुतः कथमद्यापि कुमारः ॥

From the Cambay MS.

2 prithvī śrīmadanaṅgabhiṁ 7, 314.

पृथ्वी श्रीमदनङ्गभीम महती तद्देष्टुं वारिधिः

पीतोत्तौ कलशोद्भवेन भुविना स व्योम्नि खद्योतवत् ।

तद्विष्णोर्देनुजाधिनाथजयिनः पूर्णं पदं नाभव-

हेवथेतसि वर्तते तत्र सदा त्वत्तो महाज्ञापरः ।

From the Cambay MS.

3 vāmāṅgīkṛitavāmāṅgi 3, 6 :

वामाङ्गीकृतवामाङ्गि कुण्डलीकृतकुण्डलि ।

आविरस्तु पुरो वस्तु भूतिभूत्यम्बराम्बरम् ॥

From the Cambay MS.

Nothing appears to be known of the prince Anaṅgabhiṁ referred
to in the second of these verses. Jalhana's Sūktimuktavali attributes
the following verse to an Anaṅgbhīna.

एतस्मिन्मृगयां गतेद्य धनुषा बाणे समारोपिते-

प्याकर्णान्तगतेपि मुष्टिविगतेप्येणाङ्गलमेपि च ।

न व्रस्तं न पलायितं न चलितं नोत्कर्णितं नोत्प्लुतं

मृग्या मद्भशिनं करोति दयितं कामोयमित्याशया ॥

Sinhadatta (**Śrīsinhadatta**).—ākarsann iva gāṇ
dhumann iva khurāṇ paśchārdham njjhann iva 2419.

Nil. The verse is given by Aufrecht from the Śārngadhara-
paddhati.

Siddhārtha.—madhuprasaṅgasamvridha 1653.

Nil.

Subhavarman.—rājām avyāhatājñā yamaniyamavatī chitta-
vṛttir muninām 3477.

Nil.

Subhaviśṇu.—re re bhṛṅga madāndhavāraṇchalatkarṇāni-
lāndolana 752.

Nil.

Subhāśarmā.—satpīḍapān vipulapallavapushpabhāra 942.

Nil.

Sunandana (**Bhātṭasunandana**).—yadi nāsmi mahā-
pāpī 3505.

Nil.

Subandhu.—atimaline kartavye 328. vidhvastaparagunānāṇ
329. vishadharato 'prativishamaḥ 327. hasta iva bhūtimalino
330. surāṇi ṇ pātasaṇ 2631. guṇinām api nijarūpapratipattih
312. bhavati subhagatvam adhika ṇ 311.

Author of the *Vāsavadattā*, from which all the verses are taken,
as are also the verses quoted in the *Śārngadharapaddhati* under
Subandhu. The book is doubtless the same as the work of that
name referred to by Bāṇa,* and Subandhu cannot therefore be
placed later than the beginning of the seventh century. It has
already been mentioned that the *Vāsavadattā* contains, p. 235, a
reference to the *Bauddhasaṅgati* of Dharmakīrti, a writer who is
believed to have lived in the middle of the sixth century. Scholars
have generally followed Hall, Introduction to the *Vāsavadattā*, p. 1,
in supposing that the two well-known references to an *ākhyaṇikā*
called *Vāsavadattā* in the *Mahābhāṣya*, under Pāṇ. IV. 2, 60 and
IV. 3, 81, do not apply to Subandhu's book. That conclusion need

* I have argued against this view in the Introduction to my edition of
Kālambari, but have seen reason to change my opinion, and the passage in
question will be altered in the forthcoming Second edition of that work.—P. P.

not however be accepted as final by those who, with us, do not believe that the date of the Mahābhāshya is a closed question.

S u b h a d r ā.—dugdham eha yat tad ann yat kvathitam tato 'nu 3259.

The following reference to this woman poet is found in Jalhana's Sūktimuktāvali under Rājaśekhara.

पार्थस्य मनसि स्थानं लेभे खलु सुभद्रया ।

कवीनां च वचोवृत्तिचातुर्येण सुभद्रया ॥

S u r a b h i c h ū l a.—karasādo 'mbaratyāgas 1886.

Nil.

S o m a. (S o m a d e v a).—unmuktamānakalahā 1650. vidhur apyarkati chandanam analati 3131. pūrā nadīnāṃ pushpāṃ vṛikshāṇām 1649. yat karmabijam nptam 3103. atīva karkaśāḥ stabdhā 3221.

Author of the Kathāsaritsāgara. He was a contemporary of Ananta Mahārāja of Kashmir 1028-1080. Bühler has recently, in a monograph on the subject published at Vienna, shown that Wilson's original statement as to Somadeva's date is correct, and that there are no grounds for putting him, as Brockhaus does, so late as the twelfth century.

Aufrecht quotes from the Sārṅgadharapaddhati under Somakavi the following verse.

1 āgachchhan 111, 2.

आगच्छन्सूचितो येन येनानीतो गृहं प्रति ।

प्रथमं सखि कः पूज्यः किं काकः किं क्रमेलकः ॥

S v ā m i d a t t a.—vishṇur vā tripurāntako bhavatu vā brahmā snrendro 'thavā 24.

H a r a g a ṇ a.—pāṇḍur asi niśi na śeshe 1260. kharagaṇam api dṛishṭam vyoma sodhāḥ samīrah 2041.

H a r a g u p t a.—prakaṭam api na samvṛinoti dosham 435.

Harigaṇa.—grāśhmābhā śvasitair ghanodgatinibhā sthūlāsru-
bhīḥ saṃtataiḥ 1406.

Aufrecht quotes under Harigaṇa from the Śārṅgadharapaddhati as follows. 1 adhitya 152, 3:

अधीत्य चतुरो वेदान्द्याकृत्याष्टादश स्मृतीः ।

अहो भ्रमस्य वैफल्यमात्मापि कलितो न चेत् ॥

2 ghanaghanam api dṛiṣṭam vyoma 115, 8. Aufrecht notes that three of his MSS. ascribe this verse to Haragaṇa. It is our No. 2041 under that poet. 3 dhyānavyājam upetya chintayasi 4, 45. "The first verse of the Nāgānanda." 4 muṇḍī jāṭī valkalavāṇis tridaṇḍī 152, 2 :

मुण्डी जटी बल्कलवांछिदण्डी

काषायवासा व्रतकाशिताङ्गः ।

त्यक्तैहिको वा यदि नाप्ततत्त्व-

स्तदा तु तस्योभयमेव नष्टम् ॥

From Cambay MS.

5 viśhamā malinātmano 22, 9 :

विषमा मलिनात्मानो द्विजिह्वा जिह्मगा इव ।

जगत्पाणहरा नित्यं कस्य नोद्वेजकाः खलाः ॥

From Cambay MS. Also Böhrling 6219.

6 śanty eva 59, 4 :

सन्त्येव गलिताकाशा महीयांसो महीरुहाः ।

तथापि जनतात्रित्तनन्दनाश्चन्दनद्रुमाः ॥

7 śākṣhāt premāvatāraḥ kamaladaladrīṣo 143, 19. Not in our MS. at that place.

Harichandra.—chetahprasādaajananaṃ vibudhottamānām 161.

Nil. Bāna mentions a Bhāṭṭara Harichandra famed for a work in prose in the beginning of his Harshacharita. For the poet Harichandra who wrote the Dharmaśarmabhyudaya see Peterson, Second Report, p. 77 ff.

The verse vaktraṃ sakshātsarasvatya dhīvasati which Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 239, gives from the Saduktikarnāmrīta under Harichandra is in our book No. 2512 attributed to Bāna. For the verse in the Saduktikarnāmrīta 5,129 in which Harichandra is mentioned along with other famous poets see under Pāṇini.

Harichandra. (**Vaidyaharichandra**).—avyâpâraratâ
vasantasamaye grīshme vyavâyapriyâḥ 2547.

Harichandra the physician wrote a commentary on the Charaka-saṃhitâ, and is mentioned by Maheśvara, author of the Viśvakōśa among that writer's ancestors. See Aufrecht's Oxford Catalogue, pp. 187 and 357. Reference is also made to him in Hemādri's commentary on Vāgbhaṭa's Ashtāṅgahṛdaya.

Haribhāṭṭa.—sâptapadīnaṃ sâkhyam 245. subhâshitâḥ
prītir 269. bhujyante svagrīhasthitâ iva 536. vidhāya saṃ-
dhyam purato vivasvataḥ 2160. laghnyâḥ prâjyam vâ phalam
abhimatam prâptumanasâ 2936. yâḥ śrotâ śrutamâtram artham
akhilam grīhṇāti sa śrâvyatām 2937. mṛigo mṛigayugītena
3369.

Haribhāṭa. (**Bhāṭṭaharibhāṭa**).—karṇe 'vataḥsayitum
arpayitum śikhasu 1990.

Śrīhārsha (**Naishadhakartā**).—akarnadhārâsuga 2559.
antaḥsaptośhabâḥpail 2693. arthibhranśabâḥbhavat. 2517.
avaśyabhravyeshvanavagrahagrahâ 3147. asamaye matir 1135.
asurabhitam 2200. asmâkam asmân madanâpanmṛityos 1315 and
1512. asyâḥ kachînâm śikhinâś cha kiṃ nu 1486. âsîd âsîma
2606. âdaya danḍam 1931. âste dâmodariyâm 2520. uḍupa-
rivridhaḥ 2210. unmīlad guḍapâkatantulatayâ rajjyâ 1640.
etaḍ babhrukaśhânukârikiranam 1928 ? kīlâḥ kirâtâḥ 1927.
kuru kare gurum 1131. kiṃ yoginīyam 1932. kramelakam
nindati 673. khaṇḍakshodanmṛidi sthale madhupayâḥ 1639.
ghuṣṇinasumanah 2265. chikuraprakarâ jayanti te 1485.
jagati mithane 2203. jalayabhidurībhâvam 2208. tatātaru-
khaḡaśronî 2201. tasyâ mukhasyâtīmanoharasya 1517. (Not in
Naishadbhīya.) tâdrigoṃrghavirīūchavâsaravidhau jânamī yat

kartṛitāṃ 2527. timiravirahāt 2202. tridaśamithuna 2196.
 tvam iva ko 'pi 1134. dayasva kiṃ ghātayasi tvam asmān 1316
 daśasātachaturvedi 2197. dahanajā 1132. dahanam avīśad
 2206. dinam iva divākīrtis 2209. dūraya śvetagunāir 2518.
 devāriprakarāḥ 2526. devorvīramagendra 2552. dvijapati-
 grasanāhitapātaka 1128. dvishyākīrti 2605. dhūlībhir divam
 2661. a na tūnād uddhāre 2523. na pāhi pāhīti 2524. na-
 bhāsi mahaśāṃ 2198. nāsādasūyā 1502. nīśi śaśin 1133. nis-
 nistrinsatruṇīti 2553. prathamam upahṛityārghyaṃ 2199. a
 probodhakāla 1933. budhajanakathā 2207. bhñje 'pasarpata-
 yape mayi sthīti 2521. yaḥ pīshtham yudhi 2508. yat
 kasyām api 2558. yat pāthoja 2211. yaḥ kākīm apyapatha-
 praṇaśitām 2911. yāchamānājana 3040. yusmatkīrtivivartar
 dhautā 2639. yusmadgandhabhāgas 2519. yusmadantibalaj-
 vilokya nikhilām ālīṅgitaṅgīm bhuvam 2509. yusmadbhīṭāri-
 nāri 2604. rajanivamathu 2193. raviruchi 2194. rāmāliro-
 mavalī 1934. ripān avāpyāpi 2522. loka esha paralokam upetā
 3041. vada vidhūptudam 1129. varuṇagrihiṇīm 2192. vidrāṇe
 raāachatarād 2602. vrajati kumude 2195. śvali śvali prāṇa-
 prāṇe 'pi 3360. sa grāmyaḥ sa vidagdha saṃsūdi 1641.
 sindhor jaitram 2629. strīpuṃsau pravibhājya 1638. svadṛīṣor
 janayanti sāntvarīm 1590. svapnena prāpitāyāḥ pratirajani
 tava śrīshu magnāḥ katakshālī 1312. svanukulamayair 2204.
 svarīputīkshṇa 1130. hṛitasāram ivendumanāḍulaṃ 1526.

Author of the Naishadhīyacharita. That the name is Śrīharsha
 and not Śrī-Harsha is clear from the last verse of the work where
 the poet speaks of himself as Śrī-Śrīharsha.

In the Naishadhīyacharita Śrīharsha mentions some other works of
 his own : (1) the Sthairyavichāraprakaraṇa, (2) the Vijayaprasasti,
 (3) the Khaṇḍanakhaṇḍakhāḍya, (4) the Gaudorvīśakulaprasasti,
 (5) the Arjavavargana, (6) the Chhandalprasasti, (7) the Śiva-
 śaktisiddhīḥ, and (8) the Navasāhasāṅkacharitchampū.

Bühler, Journal of the Bombay Branch of the Royal Asiatic
 Society, X. p. 31 ff. has referred the Naishadhīyacharita to between
 A.D. 1163 and 1174. Compare Telang, Indian Antiquary, II. p. 71,
 and Bühler's Second Paper, Journal of the Bombay Branch of the
 Royal Asiatic Society, XI. p. 279 ff.

H a r s h a d a t t a.—lakṣmīkapolasaṃkrānta 29. tvadbāhudaṇ-
ḍakaravālavidaṛitāri 2495. lagnaṃ rāgāvṛitaṅgyā sudṛidham
api yayaivāsīyaśṭīyarikaṅthe 2595.

Nil.

H a r s h a d e v a. (Śrīharshadeva).—anayā jaghanābhoga
1205. ambhojagarbhasukumāratanus 1281. āśātham alolam
ajihmaṃ 233. udayagirimūrdhago'yaṃ 2028. udayanagān-
taritam iyaṃ prācī 1962. dṛiṣṭā dṛiṣṭim adho dadāti 2072.
parichyutas 1078. prañayaviśadāṃ dṛiṣṭim vaktre dadāti na
śaṅkitā 2058. prasīdeti brūyām 1602. manah prakṛityaiva
chalaṃ 1206. yāto'smi padmanayane samayo mamaisha 1908.
vidhāyāpūrvapūrvendur 1513. śāyā śādvalam 540.

Bühler, Indian Antiquary, II. p. 127, gives a passage in which one
Madhusūdana expressly assigns the Ratnāvali to Harsha (Śrīhar-
shasya) the patron of Bāṇa and Mayūra.

With one exception, the āśātham alolam ajihmaṃ verse No. 233,
these examples are taken either from the Ratnāvali, or from the
Nāgananda, and Vallabhadeva's Harshadeva is therefore in all pro-
bability the prince of that name, otherwise called Harshavardhana,
who was Bāṇa's patron. A verse of the Ratnāvali, naddamotkalikaṃ
vipāṇḍurāruchaṃ, is quoted by Ānandavardhana in this book on
Dhvani. Bühler, Report, p. 69, has shown that यथा श्रीहर्षादेर्धा-
वकादीनामिव in the first ullāsa of the Kāvyaaprakāśa is a corruption
of यथा श्रीहर्षादेर्वाणादीनामिव; and Kashmir tradition has it that the
reference is to the Ratnāvali as a book written by Bāṇa for money
in Harsha's name. Mammaṭa's words do not exclude a relation
between poet and patron more honorable to both: and it is possible
that Harshadeva is the real author of the book in question, his gifts
to Bāṇa having been made on other grounds. Compare the verse
which Peterson, Second Report, p. 21, has given from the Sāra-
samuchchaya where it is quoted in illustration of the passage in the
Kāvyaaprakāśa.

हेमो भारशतानि वा मदमुचां वृन्दानि वा दन्तिनां

श्रीहर्षेण समर्पितानि कवये बाणाय कुत्रापि तत् ।

या बाणेन तु तस्य सूक्तिनिकरैरुद्भृताः कीर्तय-

स्ताः कल्पप्रलयेपि यान्ति न नमोऽङ्गन्ये परिम्लानताम् ॥

H a r s h a d e v a c h a u r a u.—amushmai chauraya 1979. yade-
tachechandrāntar 1978.

H a r s h a d e v a t a t s e v a k a u.—kshamī dātā guṇagrāhī 3228.

See last article.

H a l a d h a r a.—surāsuraśīroratna 6.

Nil.

H a s t i p a k a.—ghāsagrāsaṃ grihāṇa tyaja gajakalabha prema
bandhaṃ kariṇyāḥ 640.

See under Meṇṭha.

H e m ā c h ā r y a.—bhavabījāṅkurajaladā 26. The well known
Jain teacher, who flourished in the time of Kumārapāla 1088-
1172 A.D.

Vyāsa and Vālmīki have been omitted from the foregoing
enumeration. Books cited by name are the Pañchatantra, the
Bālarāmāyaṇa and the Sārasīti (deśaḥ śokakaro nṛpaḥ paśusamaḥ
kālaḥ kalaṅkākulah 3071. narakamlayāt pretāvāsa ṇ tatas tridaśala-
yaṇ 3320).

सुभाषितावलि सूचीपत्रम्.

पद्य- संख्या.	पद्यतिनामानि.	आरम्भ- श्लोक- संख्या.	संपूर्ण- श्लोक- संख्या.	पद्य- संख्या.	पद्यतिनामानि.	आरम्भ- श्लोक- संख्या.	संपूर्ण- श्लोक- संख्या.
१	मङ्गलाचरणम्	1	2	३६	दूर्नीप्रेषणम्	1179	11
२	नमस्कारपद्यतिः	3	25	३७	विरविणी प्रलापाः	1190	19
३	आशीर्विचोसि	28	75	३८	दृग्युक्तयः	1281	31
४	वक्रोक्तपद्यतिः	103	30	३९	सखीप्रश्नाः	1416	5
५	कविकाव्यप्रशंसा	133	65	४०	उपहासाः	1425	29
६	सङ्जनवर्णनपद्यतिः	198	128	४१	स्त्रीविक्रोकनम्	1449	24
७	दुर्जनपद्यतिः	326	141	४२	स्त्रीप्रशंसा	1476	7
८	कदर्याः	467	28	४३	केशाः	1480	4
९	उदाराः	495	50	४४	ललाटम्	1487	7
१०	सूर्येन्दुवर्णनम्	545	36	४५	भुवौ	1490	3
११	सिंहाः	581	41	४६	चक्षुषी	1492	2
१२	गजाः	622	24	४७	कर्णी	1501	9
१३	शृगाः	646	18	४८	नासा	1502	1
१४	करभाः	664	10	४९	अभरवर्णनम्	1507	5
१५	मयूराश्वानकाश्च	674	15	५०	मुखम्	1513	16
१६	हंसाः सारसाश्च	689	29	५१	कण्ठः	1527	4
१७	कोकिलाः	718	6	५२	बाहू	1529	2
१८	भ्रमराः	724	33	५३	स्तनौ	1533	14
१९	वकाः	757	7	५४	मध्यभागः	1548	5
२०	काकाः	764	13	५५	रौमराजिः	1554	6
२१	कीटमणयः	777	7	५६	जघनमण्डलम्	1559	5
२२	वृक्षाः	784	48	५७	ऊरु	1564	5
२३	मघाः	832	21	५८	जङ्घे	1567	3
२४	समुद्रः	853	39	५९	पादा	1570	3
२५	मणयः	892	20	६०	मानः	1573	23
२६	शङ्खः	912	7	६१	अनुनयः	1593	20
२७	पद्माः	919	19	६२	उक्तिप्रत्युक्ती	1614	21
२८	मरुः	938	13	६३	वसनः	1642	58
२९	संकीर्णवस्तुपद्यतिः	951	87	६४	ग्रीष्मः	1693	21
३०	शृङ्गारपद्यतिमङ्गला- चरणम्	1038	2	६५	वर्षाः	1718	75
३१	दयितगमनपद्यतिः	1040	25	६६	शरत्	1791	33
३२	विरविणीवस्त्या	1065	30	६७	हेमन्तः	1727	26
३३	सखीप्रश्नाः	1095	10	६८	शिंशिरः	1817	10
३४	विरविणीप्रलापाः	1105	61	६९	कुसुमोच्चयः	1858	11
३५	सखीवाच्यता	1166	13	७०	जलकैलिः	1870	12
				७१	अस्तमयः	1886	56

पदानि संख्या.	पदानिनामानि.	आरम्भ श्रीक संख्या.	संपूर्ण श्रीक संख्या.	पदानि- संख्या.	पदानिनामानि.	आरम्भ श्रीक संख्या.	संपूर्ण श्रीक संख्या.
७२	अभिसारिका:	1936	19	९०	कल्किनामः	3056	28
७३	चन्द्रोदयः	1955	52	९१	कर्म	3074	27
७४	पानकेलि:	2007	17	९२	देवम्	3106	51
७५	त्रियाविपये चाटवः...	2021	11	९३	आपस्वद्वि:	3157	50
७६	प्रियविपये चाटवः ..	2038	4	९४	सेवापद्वि:	3207	31
७७	सुरनारम्भः	2042	11	९५	नृणापद्वि:	3241	24
७८	सुरनकेलि:	2083	33	९६	अनिभ्यनापद्वि: ..	3255	67
७९	विपरीनरम्भकेलि: ..	2119	20	९७	विपरीतपद्वि:	3332	61
८०	सुरनिवृत्ति:	2139	14	९८	परिदेवना	3393	8
८१	प्रभानवर्णनम्	2153	71	९९	मनोरथः	3401	21
८२	मकीर्णम्	2221	28	१००	संकीर्णवर्णनम् ..	3425	61
८३	वीराः	2252	39	१०१	श्रीभगवत्पद्वि: ..	3486	12
८४	वास्यम्	2291	116				
८५	जातिः	2407	19				
८६	राजविपये चाटवः ..	2429	215				
८७	नीतिपद्वि:	2611	309				
८८	धर्मकथा	2950	97				
८९	गोत्रम्	3047	9				

सुभाषितावलिः

1

तां भवानीं भवानीतक्लेशनाशविशारदाम् ।
शारदां शारदाम्भोदसितसिंहासनां नुमः ॥

2

अनपेक्षितगुरुवचना सर्वान्प्रन्थीन्विभेदयति सम्यक् ।
प्रकटयति पररहस्यं विमर्शशक्तिर्निजा जयति ॥

अथ नमस्कारपद्धतिः

3

दिक्कालाद्यनवच्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये ।
स्वानुभूत्येकमानाय नमः शान्ताय तेजसे ॥
मर्तुहरेः.

4

जगत्सिद्ध्याप्रलयक्रियाविधौ
प्रयत्नमुन्मेषनिमेषविभ्रमम् ।
वदन्ति यस्येक्षणलोलपद्मणां
पराय तस्मै परमेष्ठिने नमः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

5

नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिस्थितिसंहारहेतवे ।
विष्णवे पारसंसारपागेत्तरणसेतवे ॥

पुण्यस्य.

6

सुरासुरशिरोरत्नकान्तिविच्छुरिताङ्गये ।
नमस्त्रिभुवनेशाय हरये सिंहरूपिणे ॥

इन्द्रभुवने.

7

नमस्तस्मै वराहाय हेलयोद्धरते महीम् ।
खुरमध्यगतो यस्य मेरुः खुरखुरायते ॥

8

नमस्तुङ्गशिरश्चुम्बिचन्द्रचामरचारवे ।
त्रैलोक्यनगरारम्भमूलस्तम्भाय शंभवे ॥

भट्टवाणरय.

9

अभिप्रेतार्थसिद्धयर्थं पूजितो यः सुरैरपि ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥

10

नितम्बालसगामिन्यः पीनोन्नतपयोधराः ।
मन्मथाय नमस्तस्मै यस्यायतनमङ्गनाः ॥

विटवृत्तस्य.

11

अनन्तनामधेयाय सर्वाकारविधायिने ।
समस्तमन्त्रवाच्याय विश्वैकपतये नमः ॥

कस्यापि.

12

ओं नमः परमार्थैकरूपाय परमात्मने ।
स्वेच्छावभासितासत्यभेदभिन्नाय शंभवे ॥

13

कुलशैलदलं पूर्णसुवर्णगिरिकार्णिकम् ।
नमो धितिष्ठतेनन्तनालं कमलविष्टरम् ॥

14

कर्णिकादिष्विव स्वर्णमर्णवादिष्विवोदकम् ।
भेदिष्वभेदि यत्तस्मै परस्मै महसे नमः ॥

15

नमो बाङ्गनसातीतमहिम्ने परमेष्ठिने ।
त्रिगुणाष्टगुणानन्तगुणनिर्गुणमूर्तये ॥

16

नमः शिवाय निःशेषकेशप्रशमशालिने ।
त्रिगुणग्रन्थिदुर्भेदभवच्चन्धविभेदिने ॥

एते पण्डितजगत्पुरस्य

17

समस्तलक्षणायोग एव यस्योपलक्षणम् ।
तस्मै नमोस्तु देवाय कस्मैचिदपि शंभवे ॥

18

संसारैकनिमित्ताय संसारैकविरोधिने ।
नमः संसाररूपाय निःसंसाराय शंभवे ॥

19

यथा तथापि यः पूज्यो यत्र तत्रापि योचितः ।
योपि वा सोपि वा योसौ देवस्तस्मै नमोस्तु ते ॥

20

सदसत्त्वेन भावानां युक्ता या द्वितीयी स्थितिः ।
तामुल्लङ्घ्य तृतीयस्मै नमश्चित्राय शंभवे ॥

एते केषामपि.

21

नमः स्वतन्त्रचिच्छक्तिमुद्रितस्वविभूतये ।
अव्यक्तव्यक्तरूपाय कस्मैचिन्मन्त्रमूर्तये ॥

22

आसन्नाय सुदूराय गुप्ताय प्रकटात्मने ।
सुलभायातिदुर्गाय नमश्चित्राय शंभवे ॥

23

चराचरजगत्स्फारस्फुरत्तामात्रधर्मिणे ।
दुर्विज्ञेयरहस्याय युक्तैरप्यात्मने नमः ॥

24

विष्णुर्वा त्रिपुरान्तको भवतु वा ब्रह्मा सुरेन्द्रोथवा
भानुर्वा शशलक्ष्णोथ भगवान्बुद्धोथ सिद्धोथवा ।

रागद्वेषविषादमोहरहितः सत्त्वानुकम्पोद्यता
यः सर्वैः सह संस्कृतो गुणगणैस्तस्मै नमः सर्वदा ॥

25

श्लोकोयं स्वामिदत्तस्य तत्समृत्तैः काव्यलक्षितः ।
यो करोत्कविनामाङ्गं चक्रपाणिजयाभिधम् ॥

26

भववीजाङ्कुरजलद्वय रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।
ब्रह्मा वा विष्णुर्वा ह्यगो जिनो वा नमस्तस्मै ॥

हेमाचार्यस्य.

27

कस्तूरीतिलकं ललाटफलके वक्षःस्थले कौस्तुभं
नासाग्रे नवमौक्तिकं करतले वेणुं करे कङ्कणम् ।
सर्वाङ्गे हरिचन्दनं सुविमलं कण्ठे च मुक्तावलीं
विभ्रत्स्वीपरिवेष्टितो विजयते गोपालचूडामणिः ॥

अथाशीर्वचांसि

28

अविरताम्बुजसंगतिसंगलद्वहलकेसरसंवलितेव वः ।
ललितवस्तुविधानसुखोल्लसत्तनुरुहा तनुरात्मभुवोवतात् ॥

आनन्दवर्धनस्य.

29

लक्ष्मीकपोलसंक्रान्तकान्तपक्षलतोज्ज्वलाः ।
दोर्दुमाः पान्तु वः शौरैर्धनच्छाया महाफलाः ॥

हर्षदत्तस्य.

30

पातु वो मेदिनीदीला बालेन्दुद्युतितस्करी ।
दंष्ट्रा महावराहस्य पातलगृहदीपिका ॥

मानङ्गद्विवाकरस्य.

31

मदमयमदमयदुरगं यमुनामवतीर्य वीर्यशाली यः ।
मम रतिममरतिरस्कृतिशमनपरः स क्रियात्कृष्णः ॥

भागवतामृतवत्तस्य

32

स पातु वो यस्य हतावशेषा-
स्तत्तुल्यवर्णाञ्जनरञ्जितेषु ।
लावण्ययुक्तेष्वपि विव्रसन्ति
दैत्याः स्वक्रान्तानयनोत्पलेषु ॥

चन्द्रकरय.

33

चण्डचाणूरदोर्दण्डमण्डलीखण्डमण्डितम् ।
अव्याघ्रो बालवेषस्य विष्णोर्गोपतनोर्वपुः ॥

इन्दुमण्डस्य.

34

गोवर्धनोद्धरणहटसमस्तगोप-
नानास्तुतिश्रवणलज्जितमानसस्य ।
स्मृत्वा वराहवपुरिन्दुकलाप्रकाश-
दंष्ट्रोद्धृतक्षिति हरेरवतु स्मितं वः ॥

विभूतिबलस्य.

35

मन्थङ्माधरघूर्णितार्णवपयःपूरान्तरालोल्लस-
लक्ष्मीकन्दलकोमलाङ्गदलनशार्धवत्संभ्रमाः ।
हर्षोत्कण्ठकितत्वचो मधुरिपोर्देवासुरार्कर्षण-
व्यापारोपरमाय पान्तु जगतीमाबद्धवीप्सा गिरः ॥

रत्नाकरस्य.

36

पृष्ठभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिग्रावायकण्डूयना-
चिद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः आसानिलाः पान्तु वः ।
यत्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्वेलानिभेनाम्भसो
यातायातमतन्द्रितं जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति ॥

37

किञ्चित्कुञ्चितलोचनस्य पिबतः पर्याप्रमेकं स्तनं
सद्यःप्रसृतदुग्धविन्दुमपरं हस्तेन संमार्जतः ।

मात्रैकाङ्गुलिलालितस्य त्रिबुके स्मेराननस्यानना-
च्छैरेः क्षीरकणावलीव पतिता दन्तद्युतिः पातु वः ॥

एतौ कयोराप.

38

कालिन्दीपुलिनोदरेषु मुसली यावद्वतः क्रीडितुं
तावत्कर्बुरिकापयः पिब हरे वर्धिष्यते ते शिखा ।
इत्थं बालतया प्रतारणपराः श्रुत्वा यशोदागिरः
पायाद्वः स्वशिखां स्पृशन्प्रमुदितः क्षीरेर्धपीते हरिः ॥

जीवकस्य.

39

आनन्देन यशोदया समदनं गोपाङ्गनाभिश्चिरं
साशङ्कं बलविद्विषा सकुसुमं सिद्धैः पृथिव्याकुलम् ।
सेर्ष्य गोपकुमारकैः सकरुणं पौरैः सुरैः सस्मितं
यो दृष्टः स पुनातु वो मधुरिपुः प्रोत्क्षिप्तगोवर्धनः ॥

भट्टचूलितकस्य.

40

कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तुमधुना मृद्भक्षिता स्वेच्छया
सत्यं कृष्ण क एवमाह मुसली मिथ्याम्ब पदयाननम् ।
व्यादेहीति विकसितेथ वदने माता समस्तं जग-
दृष्ट्वा यस्य जगाम विस्मयवशं पायात्स वः केशवः ॥

41

किं युक्तं वत मामनन्यमनसं वक्षःस्थलस्थायिनीं
भक्तामप्यवधूय कर्तुमधुना कान्तासहस्रं तव ।
इत्युक्त्वा फणभृत्फणामणिगतां स्वामेव मत्वा तनुं
निद्राब्धेदकरं हरेरवतु वो लक्ष्म्या विलक्षस्मितम् ॥

42

स्वप्रासादितदर्शनामनुनयन्प्राणेश्वरीमादरा-
दंसेस्मिन्पतितैरपाङ्गवलिदैर्यद्वोदधितोप्यश्रुभिः ।

प्रत्याय्यस्त्वमतो मया ननु हरे कोयं क्रमव्यत्ययः
पातु त्वां व्रजयोपितेत्यभिहितं लज्जाकरं शार्ङ्गिणः ॥

एते केषामपि.

43

भक्तिप्रहवलोकनप्रणयिनी नीलोत्पलस्पर्धिनी
ध्यानालम्बनतां समाधिनिरतैर्नानि हितप्राप्तये ।
लावण्यस्य महानिधी रसिकतां लक्ष्मीदृशोस्तन्वती
युष्माकं कुरुतां भवार्तिहरणं नेत्रे तनुर्वा हरेः ॥

भा० अमृतवत्तस्य.

44

येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजित्कायः पुरास्त्रीकृतो
यश्चोद्धृत्तभुजंगहारबलयो गङ्गां च योधारयत् ।
यस्याहुः शशिमच्छिरो हर इति स्तुत्यं च नामामराः
पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदोमाधवः ॥

कस्यापि.

45

किञ्चिन्निर्मुच्यमाने गगन इव मुखे नाट्यनिद्रापयोदै-
न्यकुर्वाणे स्वभासा फणिपतिशिरसां रत्नदीपांशुजालम् ।
पायास्तां वो मुरारेः शशितपनमये लोचने यद्विभासा
लक्ष्म्या हस्तस्थमर्धं विकसति कमलस्यार्धमभ्येति निद्राम् ॥

46

मल्लैः शैलेन्द्रकल्पः शिशुरखिलजनैः पुष्पचापोद्गनाभि-
र्गोपैस्तु प्राकृतात्मा दिवि कुलिशभृता विश्वकायोप्रमेयः ।
कुद्धः कंसेन कालो भयचकितदृशा योगिभिर्ध्येयमूर्ति-
दृष्टो रङ्गावतारे हरिरमरजनानन्दकृत्पातु युष्मान् ॥

47

भिन्दन्नरातिहृदयानि हरेः पुनातु
निःश्वासवानमुग्वरीकृतकोटरो वः ।

संक्रान्तकुक्षिकुहरास्पदसप्तसिन्धु-
संघट्टघोरतरघोष इवाशु शङ्खः ॥

48

पायात्स वः कुमुदकुन्दमृणालगौरः
शङ्खो हरेः करतलाम्बरपूर्णचन्द्रः ।
नादेन यस्य सुरशत्रुविलासिनीनां
काञ्च्यो भवन्ति शिथिला जघनस्थलीषु ॥

एते केषामपि

49

दृष्टस्य यस्य हरिणा रणमूर्ध्नि मूर्ति-
रुद्धूतदुःसहमहःप्रसरा समन्तात् ।
तल्लोचनस्थितरविप्रतिबिम्बगर्भे-
वाभाति चक्रमरिचक्रनुदेस्तु तद्वः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

50

उद्धृत्तदैत्यपृतनापतिकण्ठपीठ-
च्छेदोच्छलद्वहलशोणितशोणधारम् ।
चक्रं क्रियादभिमतानि हरेरुदार-
दिग्दाहदारुणनभःश्रियमुद्ग्रहः ॥

भा° असृतदत्तस्य.

51

यस्योद्यद्वाणवाहुद्रुमगहनवनच्छेदगोष्ठीकुठारं
चक्रं निष्क्रान्ततीव्रानलबहलकणाकीर्णधारं विचिन्त्य ।
जातग्रासावसायो दिवसकृतिलसन्मांसलांशुप्रवाहे
मुद्यत्यद्यापि राहुः स दहतु दुरितान्याशु दैत्यान्तको वः ॥

मनोरथस्य.

52

दैत्यास्थिपञ्जरविदारणलब्धरन्ध्र-
रक्ताम्बुनिर्जरसरिद्धनजातपङ्काः ।

बालेन्दुकोटिकुटिलाः शुकचञ्चुभासो
रक्षन्तु सिंहवपुषो नखरा हरेर्वः ॥

53

आदित्याः किं दक्षैते प्रलयभयकृतः स्त्रीकृताकाशदेशाः
किं बोलकामण्डलानि त्रिभुवनदहनायोद्यतानीति भीतैः ।
पायासुर्नारसिंहं वपुःमरगणैर्विभ्रतः शार्ङ्गपाणे-
र्दृष्टा वृषासुरोरस्तलदरणगलद्रक्तरक्ता नखा वः ॥
एतो कलशस्य.

54

मेरुरुकेसरमुदारदिगन्तपक्ष-
मामूललम्बिचलशेषशरीरनालम् ।
येनोद्धृतं कुवलयं सलिलात्सलील-
मुत्तंसकार्थमिव पातु स वो वराहः ॥
जीवकस्य.

55

न मृद्रीयान्मृद्वी कथमिव मही पोत्रनिकषै-
र्मुखाग्निज्वालाभिः कनकगिरिरीयात्र विलयम् ।
न शुष्येयुः श्वासैः सलिलनिधयः सप्त च कथं
वराहो वः पायादिति विपुलचिन्तापरिकरः ॥
विभूतिमाधवस्य.

56

स्वामी सन्भुवनत्रयस्य विकृतिं नीतोसि किं याद्वया
यद्वा विश्वसृजा त्वयैव न कृतं तद्दीयतां ते कुतः ।
दानं श्रेष्ठतमाय तुभ्यमतुलं बन्धाय नो मुक्तये
विज्ञप्तो बलिना निरुत्तरतया ह्रीतो हरिः पातु वः ॥

57

लीने श्रोत्रैकदेशे नभसि नयनयोस्तेजसि कापि याने
श्वासमासोपयुक्ते मरुति जलनिधौ पायुरन्ध्रार्धपीते ।

पोत्रप्रान्तैकरोमान्तरविवरगतां मृग्यतः शार्ङ्गपाणेः
क्रोडाकारस्य पृथ्वीमकलितविषयं वैभवं वः पुनातु ॥

श्रीवराहमिहिरस्य.

58

केदानीं दर्पितास्ते घनमदमदिरामोदिनो दिग्द्विपेन्द्रा
हे मेरो मन्दराद्रे मलय हिमगिरे साधु वः क्षमाधरत्वम् ।
शेष श्लाघ्योसि दीर्घैः पृथुभुवनमरोच्चण्डशौण्डैः शिरोभिः
शंसन्सोत्प्राप्तमुच्चैरिति धरणिभृतः पातु युष्मान्वराहः ॥

मनोरथस्य.

59

आव्याहो वामनो यस्य कौस्तुभप्रतिविम्बिता ।
कौतुकालोकिनी जाता जाडरीव जगन्नयी ॥

विजयमाधवस्य.

60

एकस्थं जीवितेशे त्वयि सकलजगत्सारमालोकयामः
इयामे चक्षुस्तवास्मिन्वपुषि निविशते नाल्पपुण्यस्य पुंसः ।
कस्यान्यत्रामृतेस्मिन्नतिरतिविपुला दृष्टिरेवामृतं ते
दैत्यैरित्युच्यमानो मुनिभिरपि हरिः स्त्रैणरूपोवताहः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

61

भ्राम्यन्महागिरिनिवर्षणलब्धपृष्ठ-
कण्डूयनक्षणसुखायितगाढनिद्रः ।
सुप्त्वाप दीर्घतरघर्घरघोरघोषः
आसाभिभूतजलधिः कमठः स वोढ्यात् ॥

गणपतेः.

62

स धूर्जटिजटाजूटो जायतां विजयाय वः ।
यस्यैकपलितभ्रान्तिं करोत्यद्यापि जाह्नवी ॥

तक्षकस्य

63

स पातु वो यस्य जटाकलापे
स्थितः शशाङ्कः स्फुटहारगौरः ।
शीलोत्पलानामिव नालपुञ्जे
निद्रायमाणः शरदीव हंसः ॥

कस्यापि.

64

दिश्यात्स शीतकिरणाभरणः शिवं वो
यस्योत्तमाङ्गभुवि विस्फुरदूर्मिषक्षा ।
हंसीव निर्मलशशाङ्ककलामृणाल-
कन्दार्थिनी सुरसरिन्नभसः पपात ॥

कस्यापि.

65

धेयांसि वो दिशतु यस्य सिंताभ्रशुभ्रा
विभ्राजते सुरसरिद्वरमौलिमाला ।
ऊर्ध्वक्षणज्वलनतापविलीयमान-
चन्द्रामृतप्रविततामृतवाहिनीव ॥

रत्नाकरस्य.

66

च्युतामिन्दोर्लेखां रतिकलहभयं च वलयं
शनैरेकीकृत्य प्रहसितमुखी शैलतनया ।
अवोचद्यं पश्येत्यवतु स शिवः सा च गिरिजा
स च क्रीडाचन्द्रो दशनकिरणापूरिततनुः ॥

चन्द्रकस्य.

67

एषा ते हर का सुभात्रि कतमा मूर्ध्नि स्थिता किं जटा
हंसः किं भजते जटां नहि शशी चन्द्रो जलं सेवते ।
मुग्धे भूतिरियं कुतोत्र सलिलं भूतिस्तरद्वायते
एवं यो विनिगूहते त्रिपथगां पायान्स वः शृङ्करः ॥

कस्यापि

68

आश्लेषाधरविम्बचुम्बनसुखालापस्मितान्यासतां
दूरे तावदिदं मिथो न सुलभं जातं मुखालोकनम् ।
इत्थं व्यर्थकृतैकदेहघटनोपन्यासयोरावयोः
केयं प्रेमविडम्बनेत्यवतु वः स्मेरोर्धनारीश्वरः ॥

गूरवर्मणः.

69

मातर्जीव किमेतदञ्जलिपुटे तातेन गोपाय्यते
वत्स स्वादु फलं प्रयच्छति न मे गत्वा गृहाण स्वयम् ।
मात्रैवं प्रहिते गुहे विघटयत्याकृष्य संध्याञ्जलिं
शंभोर्भिन्नसमाधिरुद्धरभसो हासोद्गमः पातु वः ॥

चन्द्रकस्य.

70

एकं दन्तच्छदस्य स्फुरति जपवशादर्धमन्यत्प्रकोपा-
देकः पाणिः प्रणन्तुं शिरसि कृतपदः क्षेपुमन्यस्तमेव ।
एकं ध्यानाग्निमीलत्यपरमविषहं वीक्षितुं चक्षुरित्थं
तुल्यानिच्छापि वामा तनुरवतु स वो यस्य संध्यावसाने ॥

अर्भकस्य.

71

शैलराजतनयास्तनयुग्मव्यापृतास्ययुगलस्य गुहस्य ।
शेषवक्त्रकमलानि मलं वो दुग्धपानविधुराणि हरन्तु ॥

कस्यापि.

72

करजालमपूर्वचेष्टितं वस्तदभीष्टप्रदमस्तु तिग्मभासः ।
क्रियते भवबन्धनाद्विमुक्तिः प्रणतानामुपसेवितेन येन ॥

73

युष्माकमम्बरमणेः प्रथमे मयूखा-
स्ते मङ्गलं विदधतूदयरागभाजः ।
कुर्वन्ति ये दिवसजन्ममहोत्सवेषु
सिन्दूरपाटलमुखीरिव दिक्पुरंध्रीः ॥

एतौ भा० अमृतवत्सस्य.

74

आबाहृद्वतमण्डलायरुचयः संनद्धवक्षःस्थलाः
सोष्माणो व्रणिनो विपक्षहृदयप्रोन्माथिनः कर्कशाः ।
उत्सृष्टाम्बरदृष्टविग्रहभरा यस्य स्मरायेसरा
योधा वारवधूस्तनाश्च न दधुः क्षोभं स बोव्याज्जिनः ॥

75

किं स्याद्भास्वान्न भानोरमृतघनरसस्यन्दिनः सन्ति पादाः
किं वा राकाशशाङ्को नहि तुहिनरुचिः कुत्रचिन्निष्कलङ्कः ।
साक्षाच्चिन्तामणिः किं विपुलफलमणेः सौकुमार्यं कुतस्त्यं
संदेहान्मुग्धधीभिः प्रथममिति मुनेः पातु दृष्टं वपुर्वः ॥

76

चिरमाविष्कृतप्रीतिभीतयः पान्तु वो द्विषाम् ।
वलयज्यारवोन्मिआश्चण्ड्याः कोदण्डकृष्टयः ॥

77

दिद्ययान्महासुरशिरःसरसीप्सितानि
प्रेङ्खन्नावलिमयूखमृणालनालम् ।
चण्ड्याश्चलच्चटुलनूपुरचञ्चरीक-
झांकारहारि चरणाम्बुरुहद्वयं वः ॥

एते केषामपि.

78

सत्रीडा दयितानने सकरुणा मातङ्गचर्माम्बरे
सत्रासा भुजगे सविस्मयरसा चन्द्रेमृतस्यन्दिनि ।
सेर्ष्या जह्नुसुतावलोकनविधौ दीना कपालोदरे
पार्वत्या नवसंगमप्रणयिनी दृष्टिः शिवायस्तु वः ॥

कस्यापि.

79

उत्तिष्ठन्त्या रतान्ते भरमुरगपतौ पाणिनैकेन कृत्वा
धृत्वा चान्येन वासो विगलितकबरीभारमंसं वहन्त्याः ।

भूयस्तत्कालकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना शौरिणा वः
शय्यामालिङ्ग्य नीतं वपुरलसलसद्बाहु लक्ष्म्याः पुनातु ॥

भट्टनारायणस्य.

80

पायाद्भजेन्द्रवदनः स इमां त्रिलोकीं
यस्योद्भतेन गगने महता करेण ।
मूलावलमसितदन्तविसाङ्गुरेण
नालायितं तपनबिम्बसरोरुहस्य ॥

कस्यापि.

81

सानन्दं नन्दिहस्ताहतमुरजरबाहुतकौमारबाह्वै-
त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि ।
गण्डोद्गीनालिमालामुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणे-
र्वैनायक्यभिरं वो वदनविभुतयः पान्तु सीत्कारवत्यः ॥

भवभूतेः.

82

धनुर्माला मौर्वी कणदलिकुलं लक्ष्यमबला
मनो भेद्यं शब्दप्रभृतय इमे पञ्च विशिखाः ।
इयाञ्जेतुं यस्य त्रिभुवनमदेहस्य विभवः
स कामः कामान्वो दिशतु दयितापाङ्गवसतिः ॥

घण्टकस्य.

83

ब्रह्मा दक्षः कुबेरो यमवरुणमरुद्वह्निचन्द्रेन्द्ररुद्राः
शैला नद्यः समुद्रा ग्रहगणमनुजा दैत्यगन्धर्वनागाः ।
द्वीपा नक्षत्रतारारविचस्रमुनयो व्योम भूरश्विनौ च
संलीना यस्य सर्वे वपुषि स भगवान्पातु वो विश्वरूपः ॥

कस्यापि.

84

मुग्धे मुञ्च विषादमत्र बलजित्कम्पो गुरुस्त्यज्यतां
सद्भावं भज पुण्डरीकनयने मान्यानिमान्मानय ।

लक्ष्मीं बोधयतः स्वयंवरविधौ धन्वन्तरेर्वाक्यला-
दन्यत्र प्रतिषेधमात्मनि विधिं शृण्वन्हरिः पातु वः ॥

दाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

85

दिश्यात्सुखं नरहरिर्भुवनैकवीरो
यस्याहवे दितिस्तोइलनोद्यतस्य ।
क्रोधोद्धतं मुखमवेक्षितुमक्षमत्वं
जानेभवन्निजनखेष्वपि यज्ञतास्ते ॥

५^० श्रीवक्रस्य.

86

स्वस्ति स्वागतमर्थ्यहं वद विभो किं दीयतां मेदिनी
का मात्रा मम विक्रमत्रयपदं दत्तं गृहीतं मया ।
मा देहीत्युशनाः कुतो हरिरयं पात्रं किमस्मात्परं
यो हीत्यं बलिनाघ्नितो मखमुखे पायात्स वो वामनः ॥

87

चक्र ब्रूहि विभो गदे जय हरे कम्बो समाज्ञापय
भो भो नन्दक जीव पन्नगरिपो किं नाथ भिन्नो मया ।
को दैत्यः कतमो हिरण्यकशिपुः सत्यं भवद्भ्यः शपे
केनाखेण नखैरिति प्रवदतो विष्णोर्मुखं पातु वः ॥

88

चिन्ताचक्रिणि हन्त चक्रिणि भिया कुञ्जासनेञ्जासने
नश्यद्भामनि तिग्मधामनि धृताशङ्के शशाङ्के भृशम् ।
भ्रद्यच्चेतसि च प्रचेतसि भुक्ता तान्ते कृतान्ते च यो
व्यथोभूत्कटुकालकूटकवलीकाराय पायात्स वः ॥

एते कस्यापि.

89

नित्यं निरावृति निजानुभवैकमान-
मानन्दधाम जगदङ्कुरबीजमेकम् ।

दिग्देशकालकलनादिसमस्तहस्त—
मर्दासहं दिशतु शर्म महन्महो वः ॥

90

व्योम्नीव नीरदभरः सरसीव वीचि—
व्यूहः सहस्रमहसीव सुधांशुधाम ।
यस्मिन्निदं जगदुदेति च लीयते च
तच्छाम्भवं भवतु वैभवमृद्धये वः ॥

91

लोकत्रयस्थितिलयोदयकेलिकारः
कार्येण यो हरिहरद्रुहित्वमेति ।
देवः स विश्वजनवाङ्मनसातिवृत्त-
शक्तिः शिवं दिशतु शश्वदनश्वरं वः ॥

92

सर्वः किलायमवशः पुरुषाणुकर्म-
कायादिकारणगणो यदनुग्रहेण ।
विश्वप्रपञ्चरचनाचतुरत्वमेति
स त्रायतां त्रिभुवनैकमहेश्वरो वः ॥

93

यः कन्दुकैरिव पुरंदर पद्मसद्म-
पद्मापतिप्रभृतिभिः प्रभुरप्रमेयः ।
खेलत्यलङ्घ्यमहिमा स हिमाद्रिकन्या-
कान्तः कृतान्तदलनो लघयत्वधं वः ॥

94

मुक्तिर्हि नाम परमः पुरुषार्थ एक-
स्तामन्तरायमवयन्ति यदन्तरज्ञाः ।
किं भूयसा भवतु सैव सुधामयूख-
लेखाशिखाभरणभक्तिरभङ्गुरा वः ॥

95

श्रीकण्ठस्य सकृत्तिकार्तभरणी मूर्तिः सदागेहिणी
ज्येष्ठा भद्रपदा पुनर्वसुयुता चित्रा विशाखान्विता ।
दिश्यादक्षतहस्तमूलघटिताषाढा मघालंकृता
श्रेयो वैश्रवणान्विता भगवतो नक्षत्रपालीव वः ॥

96

त्राता भीतिभृतां पतिश्चिदचितां क्लेशं सतां शंसतां
हन्ता भक्तिमतां सतां स्वसमतां कर्तापकर्तासताम् ।
देवः सेवकभुक्तिमुक्तिरचनाभूर्भुवःस्वस्त्रयी-
निर्माणस्थितिसंहतिप्रकटितक्रीडो मृडः पातु वः ॥

एते पं जगत्पूरस्य.

97

राजा राजार्चिताङ्गैरनुपचितकलो यस्य चूडामणित्वं
नागा नागात्मजार्धं न भसितधवलं यद्रुपभूषयन्ति ।
मा रामारागिणी भृन्मतिरिति यमिनां येन बोदाहि मारः
स प्राः सप्ताश्वनुच्चारुणकिरणनिभाः पातु विभ्रच्चिनेत्रः ॥

98

राधामोहनमन्दिरं जिगमिषोश्चन्द्रावलीमन्दिरा-
द्राधे क्षेममिति प्रियस्य वचनं श्रुत्वाह चन्द्रावली ।
क्षेमं कंस ततः प्रियः प्रकुपितः कंसः क दृष्टस्त्वया
राधा केति तयोः प्रसन्नमनसोर्हासोद्गमः पातु वः ॥

कम्पपि.

99

आकृष्टे युधि कार्मुके समवदद्वामः करो दक्षिणं
रे रे दक्षिणहस्त भोजनमहादानादि ने कुर्वतः ।
पश्चाद्गन्तुमयुक्तमित्यथ पुनः सोप्यत्रवीद्व्रवं
प्रष्टुं राघवमाशु रावणशिरोवृन्दानि भिन्दानि किम् ॥

100

दृष्टः कापि स केशवो ब्रजवधूमादाय कांचिद्वतः
 सर्वा एव हि वञ्चिताः खलु वयं सोन्वेषणीयो यदि ।
 द्वे द्वे गच्छत इत्युदीर्य सहसा राधां गृहीत्वा करे
 गोपीवेषधरो निकुञ्जभवनं प्राप्नो हरिः पातु वः ॥

कस्यापि.

101

मातस्त्नर्णकरक्षणाय यमुनाकच्छं न गच्छाम्यहं
 कस्माद्वत्स पिनष्टि पीवरकुचद्वन्द्वेन गोपीजनः ।
 भ्रूभङ्गैर्विनिवारितोपि बहुशो जल्पन्यशोदाप्रतो
 गोपीभिः करपद्ममुद्रितमुखः पात्रात्स वः केशवः ॥

102

संध्यां यत्प्रणिपत्य लोकपुरतो बद्धाञ्जलिर्याचसे
 धत्से यच्च नदीं विलज्ज शिरसा तन्नाम सोढं मया ।
 श्रिर्यातामृतमन्थने यदि हरिं कस्माद्विषं भक्षितं
 मा खीलम्पट मां स्पृशेति गदितो गौर्या हरः पातु वः ॥

अथ वक्रोक्तिपद्धतिः

103

कस्त्वं शूली मृगय भिषजं नीलकण्ठः प्रियेहं
 केकामेकां वद पशुपतिर्नैव दृश्ये विषाणे ।
 मुग्धे स्थाणुः स चरति कथं जीवितेशः शिवाया
 गच्छाटव्यामिति हतवचाः पातु वध्वन्द्रचूडः ॥

104

कोयं द्वारि हरिः प्रयाह्युपवनं शाखामृगस्यात्र किं
 कृष्णोहं दयिते विभेमि सुतरां कृष्णादहं वानरान् ।
 मुग्धेहं मधुसूदनः पिब लतां तामेव तन्वीमले
 इत्थं निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीतो हरिः पातु वः ॥

105

निर्लज्ज हरे किमिदं प्रमदानुगतः सदा परिभ्रमसि ।
मुग्धे त्वत्संपर्कात्प्रमदो भवतीति किं चित्रम् ॥

106

शठ वर्णयामि भवतो नारीणामुपरिभूयसी प्रीतिः ।
पलपसि किमसंबद्धं कस्यारिषु विद्यते प्रेम ॥

107

व्यामोहयसि किमेवं रामासक्तिं ब्रवीमि भवदीयाम् ।
ज्येष्ठे भ्रातरि रामे न क्रियतां कथमिवासक्तिः ॥

108

किं मामेवं भ्रमयसि शोचामि व्यसनमेव भवदीयम् ।
निष्कारणकुपितायां त्वयि कथय किमल्पकं व्यसनम् ॥

109

वक्रवचनैरमीभिर्गोपवधूमिति निरुत्तरीकृत्य ।
मण्डलितगुरुपयोधरमुपगृहं पातु वः शौरेः ॥

110

अयि संप्रसीद पार्वति शिशोऽपि तव पादयोर्निपतिनोहम् ।
शिव इति कथं हि जल्पसि सरुधिरगजचर्मसंवीतः ॥

111

शिव इति यदि तव गदिते द्विगुणो रोषो भवाम्यहं स्थाणुः ।
स्थाणुरसि सत्यमेतच्चेतसि भवतो न किञ्चिदपि ॥

112

त्यज स्वमवेहि मानिनि मामीश्वरमर्चितं त्रिभुवनस्य ।
व्यस्वक यदीश्वरस्त्वं नम्रः किं धूलिधूसरितः ॥

113

संप्रति किमत्र वक्ष्यसि पशुपतिरेपोस्मि पाण्डुरङ्गकोले ।
पशुपतिरेव न गणयसि युक्तायुक्तानि यस्मात्त्वम् ॥

114

मुग्धे भ्रमसि किमेवं सत्यमिमं मां भवं विजानाहि ।
मत्वं भवोसि शठ हे येनानिचित्ररूपोसि ॥

115

पण्डितवादस्तव यदि लोकेहं त्र्यम्बको विदित एषः ।
अम्बा ह्येकापि न ते प्रजल्पसि त्वं कुतस्तिष्ठः ॥

116

वादो महानिहैव हि तथा विजानीह्यनङ्गदहनं माम् ।
दग्धमिदमङ्गमङ्गं त्वया ममैवेदृशैश्चरितैः ॥

117

संध्याप्रणामदोषाद्योनुनयति तं विजित्य पार्वत्या ।
आलिङ्गितश्च सरभसमुरसा वै हरतु दुरितं वः ॥

118

भव निःस्नेहस्त्वं मे न भवाम्येवं यथा त्वया गदितम् ।
निःस्नेहताभिलाषस्तव देवि कुतः समुत्पन्नः ॥

119

कुसृतिभिरलमेताभिः किमर्थमुपरिस्थिता नदीयं ते ।
का नरकपालमाला ममोपरिस्था गृहाणैताः ॥

120

जनमनुगागिणमेवं संतापयामि व्यलीककरणेन ।
तव नरकपालपङ्क्तिभिरवश्यमेवोपरि स्थेयम् ॥

121

किं कुपितोसि त्यज रूपमपनयतां विग्रहं मया हि भवान् ।
सह विग्रहो भवत्या न जातु त्रिवटिप्यतेस्माकम् ॥

122

गङ्गाविग्रहकलुषामिति शिववचनैर्निरुत्तरां गौरीम् ।
परिहास्य योनुनिन्ये स करोतु शिवः शिवं भवताम् ॥

एते केषांचिदपि.

123

विजये कुशलव्यक्षो न क्रीडितुमहमनेन सह शक्ता ।
विजये कुशलोस्मि न तु व्यक्षोक्षद्वयमिदं पाणौ ॥

124

किं मे दुरोदरेण प्रयातु यदि गणपतिर्न तेभिमतः ।
कः प्रद्वेष्टि विनायकमहिलोकः किं न जानासि ॥

125

वसुरहितेन क्रीडा भवता सह कीदृशी न जिह्नेपि ।
किं वसुभिन्नमतोमून्सुरासुरानेव पश्य पुरः ।

126

चन्द्रग्रहणेन विना नास्मि रमे किं प्रवर्तयस्येवम् ।
देव्यै यदि रुषितमिदं नन्दिनाह्वयतां राहुः ॥

127

हा राहौ निकटस्थे सितदंष्ट्रे भयकृति रतिः कस्य ।
यदि नेच्छसि तत्त्यक्तः संप्रत्येत्रैष हाराहिः ॥

128

आरोपयसि मुधा किं नाहमभिज्ञा त्वदङ्कस्य ।
दिव्यं वर्षसहस्रं स्थित्वैवं युक्तमभिधातुम् ॥

129

इत्थं पशुपतिपेशलपाशकलीलाप्रयुक्तवक्रोक्तेः ।
हर्षवशातरलतारकमाननमव्याद्भवान्या वः ॥

एने श्रीमथूरस्य.

130

अङ्गुल्या कः कवाटे प्रहरति कुटिलो माधवः किं वसन्तो
नो चक्री किं कुलालो नहि धरणिधरः किं फणीन्द्रो द्विजिह्वः ।
मुग्धे घोराहिमाथी किमुत खगपतिर्नो हरिः किं कपीन्द्र
इत्थं लक्ष्म्या कृतोसौ प्रतिहतवचनः पातुलक्ष्मीधरो वः ॥

कस्यापि.

131

खेदः किं खलु दयिते न वेत्सि रविमण्डलं जगद्विदितम् ।
न क्रोधः कर्तव्यो जलचरमूर्ध्वं न जानु पश्यामः ॥

132

कोपस्त्यक्तुं योग्यो यस्य पिपासा न संभवति ।
संत्यज मानिनि मानं किं मानेनाधुना ममानेन ॥

अथ कविकाव्यप्रशंसा

133

किं तेन किल काव्येन मृद्यमानस्य यस्य ताः ।
उद्धेरिव नायान्ति रसामृतपरम्पराः ॥

जयमाधवस्य.

134

किं कवेस्तस्य काव्येन किं काण्डेन धनुष्मतः ।
परस्य हृदये लग्नं न घूर्णयति यच्छिरः ॥

135

अप्रगल्भपदन्यासा जननीरागहेतवः ।
सन्त्येके बहुलालापाः कवयो बालका इव ॥

एतौ भट्टत्रिविक्रमस्य.

136

किं तेन काव्यमधुना प्राविता रसनिर्झरैः ।
जडात्मानोपि नो यस्य भवन्त्यङ्कुरितान्तराः ॥

श्रीकलदस्य.

137

नवोर्थो जातिरग्राम्या श्लेषोक्लिष्टः स्फुटो रसः ।
विकटाक्षरबन्धश्च कृत्स्नमेकत्र दुष्करम् ॥

138

मुखमात्रेण काव्यस्य करोत्यहृदयो जनः ।
छायामच्छामपि श्यामां राहुस्तारापतेरिव ॥

एतौ भट्टबाणस्य.

139

बोद्धारो मत्सरग्रस्ता विभवः स्मयदूषिताः ।
अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥

कस्यापि.

140

पदद्वयस्य संधानं कर्तुमप्रतिभाः खलाः ।
तथापि परकाव्येषु दुष्करेष्वप्यसंभ्रमाः ॥

बोधकस्य.

141

क दोषोत्र मया लभ्य इति संचिन्त्य चेतसा ।
खलः काव्येषु साधूनां श्रवणाय प्रवर्तते ॥

भट्टनारायणस्य.

142

उपपत्तिभिरमुना नोपदेशैः कर्तार्यताः ।
स्वसंवेदनसंवेद्यसाराः सहृदयोक्तयः ॥

143

केषांचिद्वाचि शुकवत्परेषां हृदि मूकवत् ।
कस्याप्या हृदयाङ्गे वल्गु वल्गन्ति सूक्तयः ॥

एतौ भा० अचिनंदेवस्य.

144

बहूनि नरशीर्षाणि लोमशानि बृहन्ति च ।
ग्रीवासु प्रतिबद्धानि किंचित्तेषु सकर्णकम् ॥

कस्यापि.

145

साध्वीव भारती भाति सूक्तिसद्गतचारिणी ।
याम्यार्थवस्तुसंस्पर्शबहिरङ्गा महाकवेः ॥

प्रभाकरनन्दस्य.

146

ते वन्द्यास्ते महात्मानस्तेषां लोके स्थिरं यशः ।
यैर्निबद्धानि काव्यानि ये वा काव्येषु कीर्तिताः ॥

147

प्रसन्नाः कान्तिहारिण्यो नानाल्लेषविचक्षणाः ।
भवन्ति कस्यचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ॥

भट्टविविक्रमस्य.

148

कवीनां महतां सूक्तैर्गूढार्थान्तरसूचिभिः ।
विध्यमानश्रुतेर्मा भूहुर्जनस्य कथं व्यथा ॥

भा० अमृतदत्तस्य.

149

यास्यति सज्जनहस्तं रमायिष्यति तं भवेच्च निर्दोषा ।
उत्पादितयापि कविस्ताम्यति कथया दुहित्रेव ॥

भट्टनारायणस्य

150

अवसरपटितं सर्वं सुभाषितत्वं प्रयात्यसूक्तमपि ।
क्षुधि कदशनमपि नितरां भोक्तुः संपद्यते स्वादु ॥

वल्लभदेवस्य.

151

दुर्जनहृताशतप्रं काव्यसुवर्णं विशुद्धिमुपयाति ।
दर्शयितव्यं तस्मान्मत्सरि मनसः प्रयत्नेन ॥

श्रीवराहमिहिरस्य.

152

गणयन्ति नापशब्दं न वृत्तभङ्गं क्षतिं न वार्थस्य ।
रसिकत्वेनाकुलिता वेश्यापतयः कुक्कवयश्च ॥

कस्यापि.

153

विपुलहृदयाभियोग्ये खिद्यति काव्ये जडो न मौख्ये स्वे ।
निन्दति कञ्चुकमेव प्रायः शुष्कस्तना नारी ॥

अर्गटस्य.

154

ख्यातिं गमयति सुजनः सुकविर्विदधाति केवलं काव्यम् ।
पुष्पाति कमलमम्भो लक्ष्म्या तु रविर्नियोजयति ॥

155

व्याख्यातुमेव केचित्कुशलाः शास्त्रं प्रयोक्तुमलभन्त्ये ।
उपनामयति करोत्रं रसांस्तु जिह्वैव जानाति ॥

एतौ भदन्तरविगुप्तस्य.

156

जीवित इव कण्ठगते सूक्ते दुःखासिका कवेस्तावत् ।
नयनविकासविधायी सचेतनाभ्यागमो यावत् ॥

भा^० अमृतवत्तस्य.

157

प्रतीयमानं पुनरन्यदेव
वस्त्वस्ति वाणीषु महाकवीनाम् ।
यत्तत्प्रसिद्धावयवातिरिक्त-
माभाति लावण्यमित्राङ्गनाम् ।

आनन्दवर्धनस्य.

158

कवेरभिप्रायमशब्दगोचरं
स्फुरन्तमार्त्रेषु पदेषु केवलम् ।
वदद्भिरङ्गैः कृतरोमविक्रियै-
र्जनस्य तृष्णीभवतोयमञ्जलिः ॥

विज्ञाकायाः

159

सहृदयाः कविगुम्फनिकासु ये
कतिपयास्त इमे न विशृङ्खलाः ।
रसमयीषु लतास्त्रिव पट्टदा
हृदयसारजुषो न मुखस्पृशः ॥

कम्यापि.

160

ख्याता नराधिपतयः कविसंश्रयेण
राजाश्रयेण च गताः कवयः प्रसिद्धिम् ।
राज्ञा समोस्ति न कवेः परमोपकारी
राज्ञो न चास्ति कविना सदृशः सहायः ॥

भट्टगोविन्दरायणः

161

चेतःप्रसादजननं विबुधोत्तमाना-
 मानन्दि सर्वरसयुक्तमतिप्रसन्नम् ।
 काव्यं खलस्य न करोति हृदि प्रतिष्ठां
 पीयूषपानमिव वक्त्रविर्वर्ति राहोः ॥

हरिचन्द्रस्य.

162

बद्धा यदर्पणरसेन विमर्दपूर्व-
 मर्थान्कथं झटिति तान्प्रकृतान्न दद्युः ।
 चौरा इवातिमृदवो महतां कवीना-
 मर्थान्तराण्यपि हठाद्वितरन्ति शब्दाः ॥

भट्टभट्टस्य.

163

तत्किं काव्यमनल्पपीतमधुवत्कुर्यान्न यद्बृहत्
 मात्सर्यावृतचेतसां रसवशादप्युद्भतिं लोमसु ।
 कम्पं मूर्ध्नि कपोलयुग्ममरुणं बाष्पाविले लोचने
 अध्यारोपितवस्तुकीर्तनपरं वाचः करालम्बनम् ॥

वल्लभदेवस्य.

164

ये तावत्स्वगुणोपबृंहितधियस्तेषामरण्यं जग-
 द्येप्येते कृतमत्सराः परगुणं स्वप्नेपि नेच्छन्ति ते ।
 अन्येषामनुरागिणां कचिदपि स्निग्धं मनो निर्वृता-
 वित्थं यान्तु तपोवनानि महतां सूक्तानि मन्येधुना ॥

भा० विष्णुस्य.

165

या साधूनिव साधुवादमुखरान्मात्सर्यमूकानपि
 प्रोच्चैर्नो कुरुते सतां मतिमतां दृष्टिर्न सा वास्तवी ।
 या याताः श्रुतिगोचरं च सहसा हर्षोल्लसत्कंधरा-
 स्तिर्यञ्चोपि न मुक्तशप्पकवलास्ताः किं कवीनां गिरः ॥

आनन्दवर्धनस्य.

166

स्वेच्छाभङ्गुरभाग्यमेघतडितः शक्या न रोदुं श्रियः
प्राणानां सततं प्रयाणपटहश्रद्धा न विश्राम्यति ।
त्राणं येत्र यशोमये वपुषि वः कुर्वन्ति काव्यामृतै-
स्तानाराध्यपदे विधत्त सुकवीन्निर्गर्वमुर्वीश्वराः ॥

167

हे राजानस्त्यजत सुकविप्रेमबन्धे विरोधं
शुद्धा कीर्तिः स्फुरति भवतां नूनमेतत्प्रसादात् ।
तुष्टैर्वद्धं तदलघु रघुस्वामिनः सच्चरित्रं
रुष्टैर्नीतस्त्रिभुवनजयी हास्यमार्गं दशास्यः ॥

एतौ भट्टश्रीविल्लणस्य.

168

नमो नमः काव्यरसाय तस्मै
निषिक्तमन्तः पृषतापि यस्य ।
सुवर्णतां वक्त्रमुपैति साधो-
र्दुर्वर्णतां याति च दुर्जनस्य ॥

पद्मगुप्तस्य.

169

अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा
ये काव्यमार्गे दधतेभिमानम् ।
ने गारुडीयाननधीत्य मन्त्रा-
न्हालाहलास्वादनमारभन्ते ॥

170

सरस्वतीमातुरभूच्चिरं न यः
कवित्वपाण्डित्यघनस्तनंधयः ।
कथं स सर्वाङ्गमनाप्रसौष्टवो
विनाहिनं प्रौढविशेषमभ्रुते ॥

171

विनीर्णशिक्षा इव हृत्पदस्थ-
 सरस्वतीवाहनराजहंसैः ।
 ये क्षीरनीरप्रविभागदक्षा
 विवेकिनस्ते कवयो जयन्ति ॥

172

काव्यामृतं दुर्जनराहुनीतं
 प्राप्यं भवेन्नो सुमनोजनस्य ।
 सच्चक्रमव्याजविराजमान-
 तैक्ष्ण्यप्रकर्षं यदि नाम न स्यात् ॥

173

विना न साहित्यविदापरत्र
 गुणः कथंचित्प्रथते कवीनाम् ।
 आलम्बते तत्क्षणमम्भसीव
 विस्तारमन्यत्र न तैलबिन्दुः ॥

174

अत्यर्थवक्रत्वमनर्थकं या
 शून्या तु सर्वान्यगुणैर्व्यनक्ति ।
 अस्पृश्यतादृषितया तथा किं
 तुच्छश्रुपुच्छच्छटयेव वाचा ॥

175

नीचस्तनोत्वश्रु नितान्तकार्ण्वं
 पुष्पातु साधर्म्यभृदञ्जनेन ।
 विना तु जायेत कथं तदीय-
 क्षोदेन सारस्वतदृक्प्रसादः ॥

176

अर्थोस्तिचेन्न पदशुद्धिरथास्ति सापि
 नो रीतिरस्ति यदि सा घटना कुतस्त्या ।

साप्यस्ति चेन्न नववक्रगतिस्तदेत-
द्यर्थं विना रसमहो गहनं कवित्वम् ॥

177

श्वाच्यैव वाक्त्रिमगतिर्धनदाढ्यबन्धो-
स्तस्याः कविप्रवरसूक्तिधनुर्लतायाः ।
कर्णान्तिकप्रणयभाजि गुणे यदीये
चेतांसि मत्सरवतां झटिति नुटन्ति ॥

178

यातास्ते रससारसंग्रहविधिं निष्पीड्य निष्पीड्य ये
वाक्तृत्वक्षुलतां पुरा कतिपये तत्त्वस्पृशश्चक्रिरे ।
जायन्तेद्य यथायथं तु कवयस्ते तत्र संतन्वते
येनुप्रासकठोरचित्रयमकश्लेषादिशल्कोच्चयम् ॥

179

परश्लोकान्स्तोकाननुदिवसमभ्यस्य ननु ये
चतुष्पादीं कुर्युर्बहव इह ते सन्ति कवयः ।
अविच्छिन्नोद्गच्छज्जलधिलहरीरीतिसुहृदः
सुहृद्या वैशद्यं दधति किल केषांचन गिरः ॥
एते पं० महकस्य.

180

हेम्नो भारशतानि वा मदमुत्रां वृन्दानि वा दन्तिनां
श्रीहर्षेण समर्पितानि गुणिने बाणाय कुत्राद्य तत् ।
या बाणेन तु तस्य सूक्तिविसरैरुद्भृताः कीर्तय-
स्ताः कल्पप्रलयेपि यान्ति न मनाङ्गन्ये परिमानताम् ॥
कस्यापि.

181

धन्याः शुचीनि सुरभीणि गुणोम्भितानि
वाग्वीरुधः स्ववदनोपवनोद्भृतायाः ।
उच्चित्य सूक्तिकुसुमानि सतां विविक्त-
वर्णानि कर्णपुलिनेष्ववतंसयन्ति ॥

182

तेनन्तवाङ्मयमहार्णवदृष्टपाराः
 सांयात्रिका इव महाकवयो जयन्ति ।
 यत्सूक्तिपेलवलवङ्गलवैरवैमि
 सन्तः सदः सुवदनान्यधिवासयन्ति ॥

183

त्रैलोक्यभूषणमणिर्गुणिवर्गवन्धु-
 रेकश्चकास्ति कविता सविता द्वितीयः ।
 शंसन्ति यस्य महिमातिशयं शिरोभिः
 पादग्रहं विदधतः पृथिवीभृतोपि ॥

184

शब्दार्थमात्रमपि ये न विदन्ति तेपि
 यां मूर्च्छनामिव मृगाः श्रवणैः पिबन्तः ।
 संरुद्धसर्वकरणप्रसरा भवन्ति ।
 चित्रस्थिता इव कवीन्द्रगिरं नुमस्ताम् ॥

185

अस्थाने गमिता लयं हतधियां वाग्देवता कल्पते
 धिक्काराय पराभवाय महते तापाय पापाय वा ।
 स्थाने तु व्ययिता सतां प्रभवति प्रख्यातये भूतये
 चेतोनिर्वृतये परोपकृतये प्रान्ते शिवावाप्तये ॥

एते पं० जगद्गुरस्य.

186

वल्मीकप्रभवेण रामनृपतिर्व्यासेन धर्मात्मजो
 व्याख्यातः किल कालिदासकविना श्रीविक्रमाङ्को नृपः ।
 भोजश्चित्तपविह्वलप्रभृतिभिः कर्णोपि विद्यापतेः
 ख्यातिं यान्ति नरेश्वराः कविवरैः स्फुरैर्न भेरीरवैः ॥

कस्यापि.

187

भुजतरुवनच्छायां येषां निषेव्य महौजसां
जलधिरशना मेदिन्यासीदसावकुतोभया ।
स्मृतिमपि न ते यान्ति क्षमापा विना यदनुग्रहं
प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥

188

येष्यासन्निभकुम्भशायितपदा येपि श्रियं लेभिरे
येषामप्यवसन्पुरा युवतयो गेहेष्वहश्चन्द्रिकाः ।
ताल्लोकोयमवैति लोकतिलकान्स्वप्नेष्यजातानिव
भ्रातः सत्कविकृत्य किं स्तुतिशतैरन्धं जगत्त्वां विना ॥

एतां कलहणस्य.

189

स्फारेण सौरभभरेण किमेणनाभे-
स्तद्धानसारमपि सारमसारमेव ।
स्रक्सौमनस्यपि न पुष्यति सौमनस्यं
प्रस्यन्दते यदि मधुद्रवमुक्तिदेवी ॥

प^० जगद्धरस्य.

190

प्रयच्छति त्रमत्कृतिं विरचनाविधौ चेतसः
सभासु पठितो भवत्यसमसाधुवादाप्रये ।
प्रथामुपगतस्तनोत्यतितरामुदारं यशो
न पुष्यति मनोरथं कमिव काव्यचिन्तामणिः ॥

भर्तृसारस्वनस्य.

191

यः सत्पदस्थमिह काव्यमधु प्रसन्नं
मुष्णन्परस्य तनुते निजपद्ममध्ये ।
अस्थानदोषजनितेव पिपीलिकाली
काली विभाति लिखिताक्षरपाङ्क्तिरस्य ॥

प^० श्रीविक्रमस्य

192

यः स्यात्केवललक्ष्यलक्षणरतो नो तर्कसंपर्कभृ-
 न्नालंकारविचारचारुधिषणः काव्यज्ञशिक्षोज्झितः ।
 तस्माच्चेद्रसशालि काव्यमुदयेदेकान्ततः सुन्दरं
 प्रासादो धवलस्तदा क्षितिपतेः काकस्य काण्यर्थाद्भवेत् ॥

प^० श्रीविकस्य.

193

स्वप्रज्ञया कुञ्चिकयेव कंचि-
 त्सारस्वतं वक्रिमभाङ्गिभाजम् ।
 कवीश्वरः कोपि पदार्थकोश-
 मुद्धाट्य विश्वाभरणं करोति ॥

194

दैवीर्गिरः केपि कृतार्थयन्ति
 ताः कुण्ठयन्त्येव पुनर्विमूढाः ।
 या विपुषः शुक्तिमुखेषु दैव्य-
 स्ता एव मुक्ता न तु चातकेषु ॥

195

परिश्रमज्ञं जनमन्तरेण
 मौनव्रतं बिभ्रति वाग्मिनोपि ।
 वाचंयमाः सन्ति विना वसन्तं
 पुंस्कोकिलाः पञ्चमचञ्चवोपि ॥

196

व्यालाश्च राहुश्च सुधाप्रसादा-
 ज्जिह्वाशिरोनिग्रहमुग्रमापुः ।
 इतीव भीताः पिशुना भवन्ति
 पराङ्मुखाः काव्यरसामृतेषु ॥

एतं जल्हणस्य.

197

साकृतं निजसंविदेकविषयं तत्त्वं सचेता ब्रुव-
क्षये नूनमबोधमोहितधियां हास्यत्वमायास्यति ।
तद्युक्तं विदुषो जनस्य जडवज्जोषं नु नामासितुं
जात्यन्धं प्रतिरूपवर्णनविधौ कोयं वृथैवोद्यमः ॥

अथ सज्जनवर्णनपद्धतिः

198

जयन्ति जितमत्सराः परहितार्थमभ्युद्यताः
पराभ्युदयसुस्थिताः परत्रिपत्तिखेदाकुलाः ।
महापुरुषसत्कथाश्रवणजातकौतूहलाः
समस्तदुरितार्णवप्रकटसेतवः साधवः ॥

अवन्ताश्वघोषस्य.

199

परपरिधादे मूकः परनारीदर्शनेपि जात्यन्धः ।
पङ्क्तुः परधनहरणे स जयति लोके महापुरुषः ॥
कन्यापि.

200

संपत्सु महतां चेज्ज भवत्युत्पलकोमलम् ।
आपत्सु च महाशैलशिलासंघातकर्कशम् ॥
महेश्वरे

201

कुसुमस्तवकस्यैव ह्ययी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥
गोवसुमस्य.

202

उपकारेण दूयन्ते न सहन्तेनुकार्मिताम् ।
आपत्स्यपि दुराराध्या नित्यदुःखा मनस्विनः ॥

203

जलसेकेन वर्धन्ते तरवो नाश्मसंचयाः ।
भव्यो हि द्रव्यतामेति क्रियां प्राप्य तथाविधाम् ॥

204

भवृत्तिभयमन्त्यानां मध्यानां मरणाद्भयम् ।
उत्तमानां तु सत्त्वानामवमानात्परं भयम् ॥

एते व्यासमुनेः ।

205

नापं हन्ति सुखं तृते जीवयत्युज्ज्वलं यशः ।
अमृतस्य प्रकारेण दुर्लभः साधुसंगमः ॥

206

रसायनमयी शीता परमानन्ददायिनी ।
नानन्दयति किं नाम साधुसंगतिचन्द्रिका ॥

207

साधुसङ्गतरोर्जातं त्रिवेककुसुमं शुभम् ।
रक्षन्ति ये महात्मानो भाजनं ते फलश्रियः ॥

208

शून्यमार्कीर्णतामेति मृत्युरप्युन्सवायते ।
आपत्संपदिवाभाति विद्वज्जनसमागमे ॥

209

हिममापन्सरोजिन्या मोहनीहारमारुतः ।
जयत्येको जगत्यस्मिन्साधुः साधुसमागमः ॥

210

परं त्रिवर्धनं बुद्धेरज्ञानतरुशातनम् ।
समुत्सारणमाधीनां विद्धि साधुसमागमम् ॥

211

यः स्नातः शीतसितया साधुसंगतिगङ्गाया ।
किं तस्य दानैः किं नीर्यैः किं तपोभिः किमध्वरैः ॥

एते भगवद्वाल्मीकिमुनेः ।

212

हृदयानि सतामेव कठिनानीति मे मतिः ।
खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भिद्यन्ते न मनाग्यतः ॥

तथागतेन्द्रसिंहस्य.

213

आः किमर्थमिदं चेतः सतामम्भोधिदुर्भरम् ।
इति क्रुधेव दुर्वेधाः परदुःखैरपूरयत् ॥

गोविन्दराजस्य.

214

काचो मणिर्मणिः काचो येषां तेन्ये हि देहिनः ।
सन्ति ते सुधियो येषां काचः काचो मणिर्मणिः ॥

भट्टमङ्गलस्य

215

दोषानपि गुणीकर्तुं दोषीकर्तुं गुणानपि ।
शक्तो वादी न तत्तथ्यं दोषा दोषा गुणा गुणाः ॥

कन्यापे

216

गुणराशिमहाभारनिर्भरापूरितान्तराः ।
सन्तो गौरवमायान्ति यदि तत्र किमद्भुतम् ॥

217

स्वात्मन्येव लयं यातु तादृशो गुणिनां गुणः ।
स्वयं प्रख्याप्यमानोपि यस्तृणाय न मन्यते ॥

एतौ राजकुलभट्टस्य

218

गुणवज्जनसंपर्काद्याति स्वल्पोपि गौरवम् ।
पुष्पमालानुषङ्गेण तृणं शिरसि धार्यते ॥

219

सुवृत्तस्यैकरूपस्य परप्रीत्यै धृतोन्नतेः ।
साधोः स्तनयुगस्येव पतनं कस्य तुष्टये ॥

220

उदेति सविता रक्तो रक्त एवास्तमेति च ।
संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ॥

221

पातेन कन्दुक इवोत्पतत्यार्यः पतन्नपि ।
तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥

222

पातितोपि कराघातैरुत्पतत्येव कन्दुकः ।
प्रायेण हि सुवृत्तानामस्थायिन्यो विपत्तयः ॥

223

च्युतोप्युद्वच्छति पुनः प्रज्ञावान्न तु मूढधीः ।
कन्दुकः पतनोत्थायी न तु कान्ताकुचद्वयी ॥

क्षेमेन्द्रम्य.

224

अपेक्षन्ते न च स्नेहं न पात्रं न दशान्तरम् ।
सदा लोकहिने युक्ता रत्नदीपा इवोत्तमाः ॥

225

निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ।
नहि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चण्डालवेदमानि ॥

226

नालोकः क्रियते सूर्ये भूः प्रतीपं न धार्यते ।
नहि प्रत्युपकाराणामपेक्षा सत्सु विद्यते ॥

227

अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नोति महतः शुभम् ।
दहन्तमप्यौर्वमग्निं संतर्पयति वारिधिः ॥

228

दृष्ट्वापि दृश्यते दृश्यं श्रुत्वापि श्रूयते पुनः ।
सत्यं न साधुवृत्तस्य दृश्यते पुनरुक्तता ॥

कम्यापि

229

सत्पक्षा ऋजवः शुद्धाः सफला गुणसेविनः ।
तुल्यैरपि गुणैश्चित्रं सन्तः सन्तः शराः शराः ॥

भट्टवासुदेवस्य

230

लाभप्रणयिनो नीचा मानकामा मनस्विनः ।
मद्भुः सरसि मत्स्यार्था हंसस्येष्टा प्रसन्नता ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

231

परदुःखं समाकर्ण्य स्वभावसरलो जनः ।
उपकारासमर्थत्वात्प्राप्नोति हृदये व्यथाम् ॥

232

ते वन्द्यास्ते कृतिनः श्लाघ्या तेषां हि जन्मनोत्पत्तिः ।
यैरुज्झितात्मकार्यैः सुहृदामर्था हि साध्यन्ते ॥

शाकल्यस्य.

233

अशठमलोलमजिह्वं त्यागिनमनुरागिणं विशेषजम् ।
यदि नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वञ्चिता तत्र ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

234

आरोग्यं विद्वत्ता सज्जनमैक्षी महाकुले जन्म ।
स्वाधीनता च पुंसां महदैश्वर्यं विनाप्यर्थैः ॥

सामोदरगुप्तस्य.

235

स्वल्पापि साधुसंपद्भोग्या महतां न पृथग्यपि खलश्रीः ।
सारसमेव पयस्तृणमपहरति न वारिधेरर्जानु ॥

236

न भवति भवति च न चिरं भवति चिरं चेत्फले विसंवदति ।
मन्युः सत्पुरुषाणां तुल्यः क्षेहेन नीचानाम् ॥

237

दोषो गुणाय गुणिनां महदपि दोषाय दोषिणां सुकृतम् ।
तृणमिव दुग्धाय गवां दुग्धमिव विषाय सर्पाणाम् ॥

238

विषमगता अपि न बुधाः परिभवमिभ्रां श्रियं हि वाञ्छन्ति ।
न पिबन्ति भौममम्भः सरजसमिति चातका एते ॥

239

योग्यतयैव विनाशं प्राप्नोत्येषु यान्ति गुणवन्तः ।
स्फुटवचना एव शुकाः पञ्चरबन्धं निषेवन्ते ॥

240

सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं प्राज्ञास्तुलयन्ति सारफल्गुत्वम् ।
हस्ततुल्यापि निपुणाः पलपरिमाणं विजानन्ति ॥

241

सुजनो न याति वैरं परहितनिरतो विनाशकालेपि ।
छेदेपि चन्दनतरुः सुरभयति मुखं कुटारस्य ॥

242

निर्गुणमप्यनुरक्तं प्रायो न समाश्रितं जहति सन्तः ।
सहवृद्धिक्षयभाजं वहति शशाङ्कः कलङ्कमपि ॥

243

अन्त्यावस्थोपि बुधः स्वगुणं न जहति जातिशुद्धतया ।
न श्वेतभावमुज्झति शङ्खः शिखिभुक्तमुक्तोपि ॥

244

दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणराशिणो न खिद्यन्ते ।
प्रीत्यैव शशिनि पतितं पश्यति लोकः कलङ्कमपि ॥

एता रविगुप्तस्य.

245

साप्रपदीनं सख्यं भवेत्पकृत्या विशुद्धचित्तानाम् ।
किमुतान्योन्यगुणकथाविसम्भनिबद्धभावानाम् ॥

हरिभट्टस्य.

246

स्पृहणीयाः कस्य न ते सुमतेः सरलाशया महात्मानः ।
त्रयमपि येषां सदृशं हृदयं वचनं तथाचारः ॥

वल्लभदेवस्य.

247

गुणिनः समीपवर्ता पृज्यो लोकस्य गुणविहीनोपि ।
विमलेक्षणप्रसङ्गादञ्जनमाप्नोति काणाक्षि ॥

अर्गटस्य.

248

सहसिद्धमिदं महतां धनेष्वास्था गुणेषु कृपणत्वम् ।
परदुःखे कातरता महच्च धैर्यं स्वदुःखेषु ॥

प्रकाशवर्षस्य.

249

अतिकृपिता अपि सज्जना योगेन मृदूभवन्ति न तु नीचाः ।
हेम्नः कठिनस्यापि द्रवणोपायोस्ति न तृणानाम् ॥

250

उपकृतिसाहसिकतया क्षतिमपि गणयन्ति नो गुणिनः ।
जनयन्ति हि प्रकाशं दीपशिखाः स्वाङ्गदाहेन ॥

251

रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां परोपकारित्वम् ।
असतां च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥

252

उपकर्तुमप्रकाशं क्षन्तुं न्यूनेष्वयाचितं दातुम् ।
अभिसंधातुं च गुणैः शतेषु केचिद्विजानन्ति ॥

253

गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।
अन्तिरेति वनात्कमलं न दर्दुरस्तन्निवासोपि ॥

254

आदौ तु मन्दमन्दानि मध्ये समरसानि च ।
अन्ते स्नेहायमानानि संगतानि बुधैः सह ॥

255

इयमुन्नतसत्त्वशालिनां
महतां कापि कठोरचित्ता ।
उपकृत्य भवन्ति दूरतः
परतः प्रत्युपकारशङ्कया ॥

256

उपकारिणि वीतमत्सरे वा
सद्यत्वं यदि तत्र कीर्तिरेकः ।
अहिते सहसापराद्धलब्धे
सघृणं यस्य मनः सतां स धुर्यः ॥

257

आदिमध्यनिधनेषु सौहृदं
सज्जने भवति नेतरे जने ।
छेदताडननिघर्षतापनै-
र्नान्यभावमुपयाति काञ्चनम् ॥

258

दीपाः स्थितं वस्तु विभावयन्ति
कुलप्रदीपास्तु भवन्ति केचित् ।
विरव्यतीतानपि पृथ्वीजान्ये
प्रकाशयन्ति स्वगुणप्रकर्षात् ॥

भा० अमृतवर्धनस्य.

259

तुङ्गात्मनां तुङ्गतराः समर्था
मनोरुजं ध्वंसयितुं न नीत्राः ।
धाराधरा एव धराधराणां
निदाघदावौघहरा न नद्यः ॥

260

गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति
ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।

सुस्वादुतोयप्रभवा हि नद्यः
समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥

261

नृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो
मृद्वणि नीचैः प्रणतानि सर्वशः ।
समुच्छित्तानेव तरुण्यवाधते
महान्मदस्त्रेव करोति विक्रियाम् ॥

262

निराय सत्संगमशुद्धमानसो
न यात्यसत्संगतमात्मवान्नरः ।
मनोहरेन्द्रीवरखण्डगोचरो
न जातु भृङ्गः कुणपे निलीयते ॥

263

अपि विभवविहीनः प्रच्युतो वा स्वदेशा-
न्नहि खलजनसेवां प्रार्थयत्युन्नतात्मा ॥
तनु नृणमुपभृङ्गे न क्षुधार्तेऽपि मिहः
पिबति रुचिःमुष्णं प्रायशः कुञ्जरागाम् ॥

एते केशवः ।

264

वित्ते त्यागः क्षमा शक्तो दुःखे दैन्यविहीनता ।
निर्दम्भता सदाचारो स्वभावोऽयं महात्मनाम् ॥

265

खलवदशार्हपङ्कज्ये खलः खलु खेलते
खलति भजते लेशकेशे विषादविपृच्छिकाम् ।
भवति न सतां दर्पोद्दामा न दैन्यमर्षो मति-
दुरभिभवता गम्भीराणां सुखेष्वसुखेषु च ॥

266

म्याम्ये पेशलता गुणे प्रणयिता हर्षे निगन्तेकता
मन्वे संवृता भुजे सुमतिना वित्तोदये व्यापिता ।

साधौ सादरता खले विमुखता पापे परं भीरुता
दुःखे क्लेशसहिष्णुता च महतां कल्याणमाकाङ्क्षति ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

267

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा
सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।
यशसि चाभिरतिर्व्यसनं भ्रुते
प्रकृतिसिद्धामिदं हि महात्मनाम् ॥

268

इदं हि माहात्म्यविशेषसूचकं
वदन्ति चिह्नं महतां मनीषिणः ।
मनो यदेषां सुखदुःखसंभवे
प्रयाति नो हर्षविषादवश्यताम् ॥

एतौ मेण्डकस्य.

269

सुभाषितैः प्रीतिरनुन्नतिः श्रिया
परार्थनिष्पत्तिपटीयसी क्रिया ।
गुणेष्वतृप्तिर्गुणवत्सु चादरो
निगूढमेतच्चरितं महात्मनाम् ॥

हरिभट्टस्य.

270

सत्यं गुणा गुणवतां त्रिधिवैपरीत्या-
द्यन्तार्जिता अपि कलौ विकला भवन्ति ।
साफल्यमस्ति सुतरामिदमेव तेषां
यत्तापयन्ति हृदयानि पुनः खलानाम् ॥

पुण्यस्य.

271

यद्ब्रञ्चनाहितमतिर्वहु चाटुगर्भं
कार्योन्मुखः खलजनः कृतकं ब्रवीति ।

तत्साधवो न न विदन्ति विदन्ति किं तु
कर्तुं वृथा प्रणयमस्य न पारयन्ति ॥

भगवन्तरारोग्यस्य.

272

पापं समाचरति वीतघृणो जघन्यः
प्राप्यापदं सघृण एव तु मध्यबुद्धिः ।
प्राणात्ययेपि न तु साधुजनः सुवृत्तं
वेलां समुद्र इव लङ्घयितुं समर्थः ॥

भदन्तशूरस्य.

273

शुद्धः स एव कुलजश्च स एव धीरः
श्लाघ्यो विपत्स्वपि न मुञ्चति यः स्वभावम् ।
तत्र यथा दिनकरस्य मरीचिजालै-
र्देहं त्यजेदपि हिमं न तु शीतलत्वम् ॥

274

याज्जापदं मरणदुःखमिवानुभाव्य
दत्तेन किं खलु भवत्यतिभूयसापि ।
कल्पद्रुमान्परिहसन्त इवेह सन्तः
संकल्पितैरतिददत्यकर्दयितं यत् ॥

प्रकाशवर्षस्य.

275

ते साधवो भुवनमण्डलमौलिभूता
ये साधुतां निरूपकारिषु दर्शयन्ति ।
आत्मप्रयोजनवशीकृतखिन्नदेहः
पूर्वोपकारिषु खलोपि हि सानुकम्पः ॥

रत्नाकरस्य.

276

नान्तर्विचिन्तयति किञ्चिदपि प्रतीप-
माकोपितोपि सुजनः पिशुनेन पापम् ।
अर्कद्विषोपि हि मुखे पतिताग्रभागा-
स्तारापतेरमृतमेव कराः किरन्ति ॥

277

आक्रोषितोपि कुलज्ञो न वदत्यत्राच्यं
निष्पीडितो मधुरमेव वमेत्किलेक्षुः ।
मीचो जनो गुणशतैरपि सेव्यमानो
हासेषु तद्वदति यत्कलहेषु वाच्यम् ॥

278

निदन्तु नीतिनिपुणा अथवा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः परापन्तु गच्छन्तु वा यथेच्छम् ।
अद्यैव वा मरणमस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रचलयन्ति पदं न धीराः ॥

एते केषामपि.

279

हेतोः कुतोप्यसदृशाः सृजना गरीयः
कार्यं निसर्गगुणैः स्फुटमारभन्ते ।
उत्थाय किं कलशतोपि न सिन्धुनाथ-
मुद्गीचिमालमपिवञ्चनवाननस्यः ॥

रत्नाकरस्य.

280

प्रिया न्याय्या वृत्तिर्मलिनमसुभङ्गेप्यसुकरं
ह्यसन्तो नाभ्यर्थ्याः सुहृदपि न याच्योऽकुशधनः ।
विपद्युच्चैः स्थेयं पदमनुविधेयं च महतां
सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥

जयादित्यस्य.

281

प्रदानं सुच्छन्नं गृहमुपगते संभ्रमविधि-
रनुत्सेको लक्ष्म्याप्यनभिभवनीयाः परकथाः ।
प्रियं कृत्वा मौनं सदसि कथनं चाप्युपकृतेः
श्रुतेत्यन्तासक्तिः पुरुषमभिजातं कथयति ॥

282

कस्यादेशात्क्षपयति तमः सप्तसप्तिः प्रजानां
जायाहेतोः पाथि विटपिनामञ्जलिः केन बद्धः ।

अभ्यर्थन्ते जललवमुचः केन वा वृष्टिहेतो-
र्जात्यैवैते परहितविधौ साधवो वद्धकक्ष्याः ॥

283

स्वफलनिचयः शाखाभङ्गं करोति वनस्पते-
र्गमनमलसं बर्हाटोपः करोति शिखण्डिनः ।
चतुरगमनो यो जात्याश्वः स गौरिव वाह्यते
गुगवति जने प्रायेणैते गुणाः खलु वैरिणः ॥

एते केषामपि

284

ख्यातिं यत्र गुणा न यान्ति गुणिनस्तत्रादरः स्यात्कुतः
किं कुर्याद्बहुशिक्षितोपि पुरुषः पापाणभूते जने ।
प्रेमारूढविलासिनीमदवशव्यावृत्तकण्ठस्वनः
सीत्कारो हि मनोहरोपि बधिरे कं नाम कुर्याद्गुणम् ॥

सीत्काररत्नस्य

285

क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रेणमुखाः
स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामघ्नीः ।
दुष्पृगेदरपूरणाय पिवन्ति स्रोतःपतिं वाडवो
जीमूतस्तु निदाघतापितजगत्संतापविच्छित्तये ॥

286

नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणनुतिभिः स्वान्गुणान्ख्यापयन्तः
पुष्पन्तः स्वीयमर्थं सततकृतमहारम्भयन्ताः परार्थे ॥
क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखान्दुःखयन्तः
सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बद्धमताः कस्य नाभ्यर्थनीयाः ॥

एते केषामपि

287

सज्जना एव साधूनां प्रथयन्ति गुणोत्करम् ।
पुष्पाणां सौरभं प्रायस्तन्वते दिक्षु मारुताः ॥

288

साधुरेव प्रवीणः स्यात्सद्गुणामृतचर्वणे ।
नवचूताङ्कुरास्वादकुशलः कोकिलः किल ॥

289

प्रायः सन्त्युपदेशार्हा धीमन्तो न जडाशयाः ।
तिलाः कुसुमसौगन्ध्यग्राहिणो न यवाः क्वचित् ॥

290

मनस्विहृदयं धत्ते रौक्ष्येणैव प्रसन्नताम् ।
भस्मना मकुरः प्रायः प्रसादं लभतेतराम् ॥

291

उत्तमः क्लेशविक्षोभं क्षमः सोढुं नहीतरः ।
मणिरेव महाशाणघर्षणं न तु मृत्कणः ॥

292

जडे प्रभवति प्रायो दुःखं बिभ्रति साधवः ।
सितांशावुदिते पद्माः संकोचातङ्कधारिणः ॥

293

गुणानामन्तरं प्रायस्तज्ज्ञो जानाति नेतरः ।
मालतीमलिकामोदं घ्राणं वेत्ति न लोचनम् ॥

294

स्वभावं नैव मुञ्चन्ति सन्तः संसर्गतोसताम् ।
न त्यजन्ति रुतं मञ्जु काकसंपर्कतः पिकाः ॥

295

संपत्तौ कीमलं चित्तं साधोरापदि कर्कशम् ।
सुकुमारं मधौ पक्षं तरोः स्यात्कठिनं शुचौ ॥

296

स्वभावं न जहात्यन्तः साधुरापद्रतोपि सन् ।
कर्पूरः पावकप्लुष्टः सौरभं भजतेतराम् ॥

297

अप्यापत्समयः साधोः प्रयाति श्लाघनीयताम् ।
विधोर्विधुंतुदास्कन्दविपत्कालोपि सुन्दरः ॥

298

दृष्टदुर्जनदौरात्म्यः सज्जने रज्यते जनः ।
आरुह्य पर्वतं पान्थः सानौ निर्वृतिमेत्यलम् ॥

299

क्षणक्षयिणि सापाये भोगे रज्यन्ति नोत्तमाः ।
संत्यज्याम्भोजकिंजल्कं हंसाः प्राश्रन्ति शैवलम् ॥

300

अधमं बाधते भूयो दुःखावेगो न तूत्तमम् ।
पाणिपादं रुजत्याशु शीतस्पर्शो न चक्षुषी ॥

301

गुणवान्सुचिरस्थायी दैवेनापि न सद्यते ।
तिष्ठत्येकां निशां चन्द्रः श्रीमान्संपूर्णमण्डलः ॥

302

सर्वत्र गुणवान्देशे चकास्ति प्रथतेतराम् ।
मणिमूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥

303

उत्तमं सुखिरं नैव विपदोभिभवन्त्यलम् ।
राहुप्रसनसंभृता क्षणं विच्छाद्यता विधोः ॥

304

संतुष्यत्युत्तमः स्तुत्या धनेन महताधमः ।
प्रसीदन्ति जपैर्देवा बलिभिर्भूतविग्रहाः ॥

305

न कदाचित्सतां चेतः प्रसरत्यघकर्मसु ।
जलेषु द्रुतमप्यन्तः सर्पिराद्यानतां व्रजेत् ॥

306

नराः संस्कारार्हा जगति किल केचित्सुकृतिनः
समानायां जातावपि वयसि सत्यामपि धियि ।
अयं दृष्टान्तोत्र स्फुटपरिचयादभ्यसनतः
शुकः श्लोकान्वक्तुं प्रभवति न काकः कचिदपि ॥

307

धनमपि परदत्तं दुःखमौचित्यभाजां
भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् ।
मलयजरसविन्दुर्बाधते नेत्रमन्त-
र्जनयति च स एवाह्लादमन्यत्र गात्रे ॥

एते कुसुमदेवस्य.

308

सद्वंशजस्य परितापनुदः सुवृत्त-
शुद्धात्मनः सकललोकविभूषणस्य ।
छिद्रं प्रजातमपि साधुजनस्य दैवा-
न्मुक्तामणेरिव गुणाय भवत्यवश्यम् ॥

कस्यापि.

309

गेहं दुर्गतबन्धुभिर्गुरुगृहं छात्रैरहंकारिभि-
र्हृष्टं पत्तनवच्चकैर्मुनिजनैः शापोन्मुखैराश्रमान् ।
सिंहाद्यैश्च वनं खलैर्नृपसभां चौरैर्दिगन्तानपि
संकीर्णान्यवलोक्य सत्यसरलः साधुः क्व विश्राम्यति ॥

310

साभिमानमसंभाव्यमौचित्यच्युतमप्रियम् ।
दुःखावमानदीनं वा न वदन्ति गुणोन्नताः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

311

भवति सुभगत्वमधिकं विस्तारितपरगुणस्य लुजनस्य ।
वहति विकासितकुमुदो द्विगुणरुचिं हिमकरोद्योतः ॥

312

गुणिनामपि निजरूपप्रतिपत्तिः परत एव संभवति ।
स्वमहिमदर्शनमक्षोर्मिकुण्डले जायते यस्मात् ॥

एतौ सुबन्धो.

313

कोतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥

कस्यापि.

314

अश्वः शस्त्रं शास्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च ।
पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्ति योग्या अयोग्याश्च ॥

315

उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं
क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ।
शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च
लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वासहेतोः ॥

316

कर्तार्यतस्यापि महाशयस्य
न शक्यते सर्गगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वद्वे-
र्नाधः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥

एते केषामपि.

317

न्यायः खलैः परिहृतश्चलितश्च धर्मः
कालः कलिः कलुष एव परं प्रवृत्तः ।
प्रायेण दुर्जनजनः प्रभविष्णुरेव
निश्चक्रिकः परिभवास्पदमेव साधुः ॥

318

व्रते विवादं विमतिं विवेके
सत्येतिशङ्कां विनये विकारम् ।
गुणेवमानं कुशले निषेधं
धर्मे विरोधं न करोति साधुः ॥

एतौ श्रेयस्करौ

319

वन्द्यः स पुंसां त्रिदशाभिनन्द्यः
 कारुण्यपुण्योपचयक्रियाभिः ।
 संसारसारत्वमुपैति यस्य
 परोपकाराभरणं शरीरम् ॥

कस्यापि.

320

अभेदेनोपास्ते कुमुदमुदरे वा स्थितवतो
 विपक्षादम्भोजादुपगतवतो वा मधुलिहः ।
 अपर्याप्तः कोपि स्वपरपरिचर्यापरिचय-
 प्रबन्धः साधूनामयमनभिसंधानमधुरः ॥

मुरारेः.

321

यैर्वातूलो भवति पुरतः कथ्यमानैर्जनानां
 कामप्यन्तर्विदधति रुजं येप्यनुद्गीर्यमाणाः ।
 तेभिप्रायाः किमपि हृदये कण्ठलभः स्फुरन्तो
 यस्याख्येयास्तमिह सुहृदं पुण्यवन्तो लभन्ते ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

322

उदन्वच्छिन्ना भूः स च निधिरपां योजनशतं
 सदा पान्थः पूषा गगनपरिमाणं कथयति ।
 इति प्रायो भावाः स्फुरदवधिमुद्रामुकुलिताः
 सतां प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते ॥

राजशेखरस्य.

323

सागसेपि न कुप्यन्ति कृपया चोपकुर्वते ।
 बोधं स्वस्यैव नेच्छन्ति ते विश्वोद्धरणक्षमाः ॥

324

पात्रं पवित्रयति नैव गुणान्क्षिणोति
 स्नेहं न संहरति नापि मलं प्रसूते ।

दोषावसानरुचिरश्चलतां न धत्ते
सत्संगमः सुकृतसद्गतिं कोपि दीपः ॥

क्षेमन्द्रस्य.

325

अणुरपि मणिः प्राणत्राणक्षमो विषभक्षिणां
शिशुरपि रुधा सिंहीसूनुः समाह्वयते गजान् ।
वनुरपि तरुस्कन्धोद्धूतो दहत्यनलो वनं
प्रकृतिमहतां जात्यं तेजो न मूर्तिमपेक्षते ॥

अथ दुर्जनपद्धतिः

326

नमः खलेभ्यः क इवाथवा न ता-
नलं नमस्येदिह यो जिजीविषुः ।
विनैव ये दोषमृषिप्रकाण्डव-
न्नयन्ति शापेन रसातलं नरान् ॥

प्रकाशवर्षस्य.

327

विषधरतोप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदन्ति विद्वांसः ।
यदयं नकुलद्वेषी सकुलद्वेषी सदा पिशुनः ॥

328

अतिमलिने कर्तव्ये भवति खलानामतीव निपुणा धीः ।
तिमिरे हि कौशिकानां रूपं प्रतिपद्यते दृष्टिः ॥

329

विध्वस्तपरगुणानां भवति खलानामतीव मलिनत्वम् ।
अन्तरितशाशिरुचामपि सलिलमुत्रां मलिनिमाभ्यधिकः ॥

330

हस्त इव भूतिमलिनो लङ्घयति यथा यथा खलः सुजनम् ।
दर्पणमिव तं कुरुते तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥

एते सुबन्धोः.

331

जीवनग्रहणे नम्रा गृहीत्वा पुनरुत्थिताः ।
किं कनिष्ठा उत ज्येष्ठा घटीयन्त्रस्य दुर्जनाः ॥

332

सदा खण्डनयोग्याय तुषपर्णाशयाय च ।
नमोस्तु बहुबीजाय खलायोलूखलाय च ॥

333

जिह्वादूषितसत्पात्रः पिण्डार्थी कलहोत्कटः ।
तुल्यतामशुचिर्नित्यं बिभर्ति पिशुनः शुनः ॥

334

अहो बत खलः पुण्यैर्मूर्खोप्यश्रुतपण्डितः ।
स्वगुणोदीरणे शेषः परनिन्दासु वाक्पतिः ॥

335

खलः सुजनपैशुन्ये सर्वतोक्षि शिरोमुखः ।
सर्वतः श्रुतिमाल्लोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥

336

सत्साधुवादे मूर्खस्य मात्सर्यगलरोगिणः ।
जिह्वा कङ्कमुखेनापि कृष्टा नैव प्रवर्तते ॥

337

मायामयः प्रकृत्यैव रागद्वेषमदाकुलः ।
महतामपि मोहाय संसार इव दुर्जनः ॥

338

खचित्रमपि मायावी रचयत्येव लीलया ।
लघुश्च महतां मध्ये तस्मात्खल इति स्मृतः ॥

339

खलेन धनमत्तेन नीचेन प्रभविष्णुना ।
पिशुनेन पदस्थेन हा प्रजे क गमिष्यसि ॥

340

कृतशतमसत्सु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टमबुधेषु ।
वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम् ॥

341

नष्टमपात्रे दानं नष्टं हितमफलबुद्धयवज्ञाने ।
नष्टो गुणोगुणज्ञे नष्टं दाक्षिण्यमकृतज्ञे ॥

342

दूरादुच्छ्रितपाणिरार्द्रनयनः प्रोत्सारितार्धासनो
गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथाप्रभेषु सक्तोत्तरः ।
अन्तर्गृहविषो बहिर्मधुमयश्चातीव मायामयः
को नामायमपूर्वनाटकविधिर्यः शिक्षितो दुर्जनैः ॥
एते केषामपि.

343

ये श्रमं हर्तुमीहन्ते महतां चिरसंभृतम् ।
वन्द्यास्तेसरलात्मानो दुर्जनाः सज्जना इव ॥
आनन्दवर्धनस्य.

344

अहो कुटिलबुद्धीनां दुर्ग्राहमसतां मनः ।
अन्यद्वचसि कण्ठेन्यदन्यदोष्ठपुटे स्थितम् ॥
कस्यापि.

345

खलेषु सत्सु निर्याता वयमर्जयितुं गुणान् ।
इयं सा तस्करग्रामे रत्नक्रयविडम्बना ॥

346

वर्धते स्पर्धयेन्नोभौ संपदा शतशाखया ।
अङ्कुरोवस्करोद्भूतः पुरुषश्चाकुलोद्भवः ॥
एनौ भट्टवल्गुभस्य.

347

दह्यमानाः सुतीक्ष्णेन नीचाः परयशोभिना ।
अशक्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दां प्रचक्रिरे ॥

348

यत्स्मृत्वैव परां यान्ति सन्तः संतापसंततिम् ।
तदसन्तो हसन्तोपि हेलयैव हि कुर्वते ॥

349

गुणदोषावशास्त्रज्ञः कथं विभजते जनः ।
किमन्धस्याधिकारोस्ति रूपभेदोपलब्धिषु ॥

350

प्रायः प्रकाशतां याति मलिनः साधुबाधया ।
नामसिध्यत चेदर्क कोज्ञास्यत्सिंहिकास्रुतम् ॥

351

प्रायः परोपतापाय दुर्जनः सततोद्यतः ।
अवश्यकरणीयत्वाच्च कारणमपेक्षते ॥

352

स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम् ।
अहो सुसदृशी वृत्तिस्तुलाकोटेः खलस्य च ॥

353

अहो प्रकृतिसादृश्यं श्लेष्मणो दुर्जनस्य च ।
मधुरैः कोपमायाति कटुकैरुपशाम्यति ॥

354

यथा गजपतिः श्रान्तश्रज्यार्था वृक्षमाश्रितः ।
विश्रम्य तं द्रुमं हन्ति तथा नीचः स्वमाश्रयम् ॥
एते केषामपि.

355

दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्यालंकृतोपि सन् ।
मणिना भूषितः सर्पो भवेत्किं न भयंकरः ॥

वाल्मीकेः.

356

चारुता परदारार्थं धनं लोकोपतप्रये ।
प्रभुत्वं साधुनाशाय खले खलतरा गुणाः ॥

357

परोपघातविज्ञानमात्रलाभोपजीविनाम् ।
दाशानामिव धूर्तानां जालाय गुणसंग्रहः ॥

358

दुर्जनेनोच्यमानानि वचांसि मधुराण्यपि ।
अकालकुसुमानीव त्रासं संजनयन्ति मे ॥

एते केषामपि.

359

न लज्जते सज्जनवर्जनीयया
भुजंगवक्रक्रिययापि दुर्जनः ।
धियं कुमायासमयाभिचारिणीं
विदग्धतामेव हि मन्यते खलः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

360

वृत्तिं स्वां बहु मन्यते हृदि शुभ्रं धत्तेनुकम्पोक्तिभि-
र्व्यक्तं निन्दति योग्यतां मितमतिः कुर्वन्स्तुतीरात्मनः ।
गर्होपायनिषेवणं कथयति स्थास्तुं वदन्व्यापदं
श्रुत्वा दुःखमरुतुदां वितनुते पीडां जनः प्राकृतः ॥

361

पाकश्चेन्न शुभस्य मेघ तदसौ प्रागेव नादात्किमु
स्वार्थश्चेन्न मयास्य किं न भजते दीनान्स्वबन्धूनयम् ।
मत्तो रन्ध्रदृशोस्य भीर्यदि न तल्लुब्धः किमेष त्यजे-
दित्यन्तः पुरुषोधमः कलयति प्रायः कृतोपक्रियः ॥

एतौ कङ्कणस्य.

362

साश्चर्यं युधि शौर्यमप्रतिहतं तत्खण्डिताखण्डलं
याञ्जोत्तानकरः कृत सभगवान्दानेन लक्ष्मीपतिः ।
ऐश्वर्यं स्वकराप्तसम्भुवनं लब्धाब्धिपारं यशः
सर्वं दुर्जनसंगमेन सहसा स्पष्टं विनष्टं बलेः ॥

363

शमयति यशः क्लेशं सूते दिशत्याशिवां गतिं
जनयति जनोद्वेगायासं नयत्युपहास्यताम् ।
भ्रमयति मतिं मानं हन्ति क्षिणोति च जीवितं
क्षिपति सकलं कल्याणानां कुलं खलसंगमः ॥

एतौ क्षेमन्द्रस्य.

364

अविनयभुवामज्ञानानां शमाय भवन्नपि
प्रकृतिकुटिलाद्विद्याभ्यासः खलत्वविवृद्धये ।
फणिभयभृतामस्तु च्छेदक्षमस्तमसामसौ
विषधरफणारत्नालोको भयं तु भृशायते ॥

सुरारे.

365

करोति पूज्यमानोपि लोकव्यसनदीक्षितः ।
दर्शने दर्शने त्रासं गृहाहिरिव दुर्जनः ॥

366

सत्यधर्मच्युतात्पुंसः क्रुद्धादाशीविषादिव ।
नास्तिकोपि ह्युद्विजते जनः किं पुनरास्तिकः ॥

367

येषां प्राणिवधः क्रीडा नर्म मर्मच्छिदो गिरः ।
कार्यं परोपतापित्वं ते मृत्योरपि मृत्यवः ॥

368

अहो बत महत्कष्टं विपरीतमिदं जगत् ।
येनापत्रपते साधुरसाधुस्तेन तुष्यति ॥

369

न तथेच्छन्त्यकल्याणाः परेषां वेदितुं गुणान् ।
यथैषां ज्ञातुमिच्छन्ति नैर्गुण्यं पापचेतसः ॥

370

वर्जनीयो मतिमतां दुर्जनः सख्यवैरयोः ।
श्वा भवत्युपघाताय लडन्नपि दशन्नपि ॥

371

अतो हास्यतरं लोके किञ्चिदन्यन्न विद्यते ।
यत्र दुर्जन इत्याह दुर्जनः सज्जनं जनम् ॥

372

अपकारमसंप्राप्य तुष्येत्साधुरसाधुतः ।
नैष लाभो भुजंगेन वेष्टितो यन्न दद्यते ॥

373

तुब्धः स्तब्धो नृजुर्मूर्खः प्रभुरेकान्तदारुणः ।
बहूनेष खलः साधून्मारयित्वा मरिष्यति ॥

एते श्रीमद्भगवद्गीतासु

374

का खलेन सह स्पर्धा सज्जनस्याभिमानिनः ।
भाषणं भीषणं साधुदूषणं यस्य भूषणम् ॥

375

मुखेनैकेन विध्यन्ति पादमेकस्य कण्टकाः ।
दूरान्मुखसहस्रेण सर्वप्राणहराः खलाः ॥

376

निर्माय खलनिद्रायं सर्वप्राणहरं नृणाम् ।
चकार किं वृथा शस्त्रविषवह्नीन्यजापतिः ॥

377

यथा परोपकारेषु नित्यं जागर्ति सज्जनः ।
तथा परापकारेषु जागर्ति सततं खलः ॥

एते भद्रपुरुषोपनिषद्

378

त्रिमेति पिशुनाक्षीचः प्रकाशनपटीयसः ।
न पुनर्मृदहृदयो निन्दनीयात्स्वकर्मणः ॥

379

वृथा ज्वलितकोपाग्नेः परुषाश्मवादिनः ।
दुर्जनस्यौषधं नास्ति किञ्चिदङ्गदनुत्तरात् ॥

380

खलानां कण्टकानां च द्विधैवास्ति प्रतिक्रिया ।
उपानन्मुखभङ्गो वा दूरतो वापि वर्जनम् ॥

381

जीवन्नपि न तत्कर्तुं शक्नोति सुजनस्तथा ।
दुर्जनो यन्मृतः कुर्यात्परेभ्योहितमुत्तरम् ॥

382

यद्यदिष्टतमं तत्तद्देयं गुणवते किल ।
अत एव खलो दोषान्साधुभ्यः संप्रयच्छति ॥

383

रोगोण्डजोङ्कुरोग्निर्विषमश्वतरो घुणाः क्रिमयः ।
प्रकृतिकृतघ्नश्च नरः स्वाश्रयमविनाश्य नैधन्ते ॥

384

न विना परवादेन रमते दुर्जनो जनः ।
आ हि सर्वरसान्भुक्त्वा विनामेध्यं न तृप्यति ॥

385

वरमत्यन्तविफलः सुखसेव्यो हि सज्जनः ।
न तु प्राणहरस्तीक्ष्णः शरवत्सफलः खलः ॥

386

स्वभावेनैव निशितः कृतपक्षग्रहोपि सन् ।
शरवद्गुणनिर्मुक्तः खलः कस्य न भेदकः ॥

387

दुर्जनः सुजनीकर्तुं यत्नेनापि न शक्यते ।
संस्कारेणापि लशुनं क्रः सुगन्धीकरिष्यति ॥

388

नीचः समुत्थितोवश्यमनवाप्य पराश्रयम् ।
छिद्रेण रतिमाप्नोति दृष्टान्तोत्र कटीभवः ॥

389

परवादे दशवदनः पररन्ध्रनिरीक्षणे सहस्राक्षः ।
सद्वृत्तवृत्तिहरणे बाहुसहस्रार्जुनो नीचः ॥

390

दुर्जनदूषितमनसां पुंसां सुजनेपि नास्ति विश्वासः ।
बालः पायसदग्धो दध्यपि फूत्कृत्य भक्षयति ॥

391

आदौ लज्जयति कृतं मध्ये परिभवति रिक्तमवसाने ।
खलसंगतस्य कथयत यदि सुस्थितमस्ति किञ्चिदपि ॥

392

परमर्मदिव्यदर्शिषु जात्यैवोचितनिगूढवैरेषु ।
कः खलु खलेषु शङ्कां श्रययिष्यति दम्भनिरतेषु ॥
केषामपि

393

अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥
भर्तृहरे .

394

अस्थानाभिनिवेशी प्रायो जड एव भवति नो विद्वान् ।
बालादन्यः कोम्भसि जिघृक्षतीन्दोः स्फुरद्विम्बम् ॥

395

लब्धोदयोपि हि खलः प्रथमं स्वजनं नयति परितापम् ।
उद्वच्छन्दवदहनो जन्मभुवं दारु निर्दहति ॥

396

अल्पश्रुतलव एव प्रायः प्रकटयति वाग्विभवमुच्चैः ।
सर्वत्र कुण्ट एव हि नाटकमधिकं विडम्बयति ॥

397

प्रखला एव गुणावतामाक्रम्य धुरं पुरः प्रकर्षन्ति ।
तृणकाष्ठमेव जलधेरुपरिप्लवते न रत्नानि ॥

398

महतां यदेव मूर्धसु तदेव नीचास्तृणाय मन्यन्ते ।
लिङ्गं प्रणमन्ति बुधाः काकः पुनरासनीकुरुते ॥

399

सह वसतामप्यसतां जलरुहजलवद्भवत्यसंश्लेषः ।
दूरेपि सतां वसतां प्रीतिः कुमुदेन्दुवद्भवति ॥

400

गमिशुद्धामपि वृत्तिं समाश्रितो दुर्जनः परान्वयथते ।
पवनाशिनोपि भुजगाः परोपतापं न मुञ्चन्ति ॥

401

साधयति यत्प्रयोजनमज्ञस्तत्तस्य काकतालीयम् ।
दैवात्कथमप्यक्षरमुत्किरति घुणोपि काष्ठेषु ॥

402

प्रायः खलप्रकृतयो नापरिभूता हिताय कल्पन्ते ।
पुण्यत्यधिकमशोको गणिकाचरणप्रहारेण ॥

403

परममघट्टनादिषु खलस्य यत्कौशलं न तत्कृत्ये ।
यत्सामर्थ्यमुपहतौ त्रिषस्य तन्नोपकाराय ॥

404

अतिसन्कृता अपि शठाः सहभुवमुज्झन्ति जातु न प्रकृतिम् ।
शिरसा महेश्वरेणापि ननु धृतो वक्र एव शशी ॥

405

वायुरिव खलजनोयं प्रायः पररूपमेति संपर्कात् ।
सन्तस्तु रविकरा इव सदसद्योगेप्यसंश्लिष्टाः ॥

406

प्रेरयति परमनार्यः शक्तिदरिद्रोपि जगदभिद्रोहे ।
तेजयति खड्गधारां स्वयमसमर्था शिला छेत्तुम् ॥

407

दृग्पि परस्यागसि पदुर्जनो नात्मनः समीपेपि ।
स्वं व्रणमक्षि न पश्यति शशिनि कलङ्कं निरूपयति ॥

408

साधुप्वेवातितरामरुतुदाः स्वां विवृण्वते वृत्तिम् ।
व्याधा निघ्नन्ति मृगान्मृतमपि न तु सिंहमाददते ॥

409

अविकारिणमपि सज्जनमनिशमनार्यः प्रबाधतेत्यर्थम् ।
कमलिन्या किमिह कृतं हिमस्य यत्तां सदा दहति ॥

410

स्वगुणानिव परदोषान्वक्तुं न सतोपि शक्नुवन्ति बुधाः ।
स्वगुणानिव परदोषानसतोपि खलास्तु कथयन्ति ॥

411

कृत्वापि येन लज्जामुपैति साधुः परोदितेनापि ।
तदकृत्वैव खलजनः स्वयमुद्विरतीति धिग्लघुताम् ॥

412

आध्वाप्यात्मविनाशं गणयति न खलः परव्यसनकटम् ।
प्रायः सहस्रनाशे समरमुखे नृत्यति कबन्धः ॥

413

प्रकृतिखलत्वादसतां दोष इव गुणोपि बाधते लोकान् ।
विषकुसुमानां गन्धः सुरभिरपि मनांसि मोहयति ॥

414

लब्धोच्छ्रयो नीचः प्रथमतः स्वामिनं पराभवति ।
पथि धूलिरजो ह्यादावुत्थापकमेव संवृणुते ॥

415

मृगमदकर्पूरागुरुचन्दनगन्धाधिवासितो लघुनः ।
न त्यजति गन्धमशुभं प्रकृतिमिव सहोत्थितां नीचः ॥

416

उपकृतमनेन सुहृदयमिति दुर्जनेष्वस्ति न क्वचिदपेक्षा ।
होत्रा सह स्वमाश्रयमुद्धृतोभिर्दहत्येव ॥

एता रविशुभस्य.

417

उपकृतिरेव खलानां दोषस्य गरीयसो भवति हेतुः ।
अनुकूलाचरणेन हि कुप्यन्ति व्याधयोत्यर्थम् ॥

418

न परं फलति हि किञ्चित्खल एवानर्थमावहति यावत् ।
मारयति सपदि विषतरुराश्रयमाणं श्रमापनुदे ॥

419

स्वार्थनिरपेक्ष एव हि परोपघातोसतां व्यसनमेव ।
अशनायोदन्या वा विरमति फणिनो न दन्दशतः ॥

एताः प्रकाशवर्षस्य.

420

एकीभावं गतयोर्जलपयसोर्मिच्छचेतसोश्चैव ।
व्यतिरेककृतौ शक्तिर्हसानां दुर्जनानां च ॥

सामोदरशुभस्य.

421

शल्यमपि स्वलदन्तः सोढुं शक्येत हालहलदिग्धम् ।
धीरैर्न पुनरकारणकुपितखलालीकदुर्वचनम् ॥

भट्टरुद्रस्य.

422

मृगमीनसज्जनानां तृणजलसंतोषविहितवृत्तीनाम् ।
लुब्धकधीवरपिशुना निष्कारणवैरिणो जगति ॥

भट्टहरेः.

423

प्रारम्भतोतिविपुलं भृशकृशमन्ते विभेदकृन्मलिनम्
महिषविषाणमिवानृजु परुषं भयदं खलप्रेम ॥

424

पात्रमपात्रीकुरुते दहति गुणान्नेहमाशु नाशयति ।
अमले मलं प्रयच्छति दीपज्वालेव खलमैक्षी ॥

425

समर्पिताः कस्य न तेन दोषा
हठाद्गुणा वा न हताः खलेन ।
तथापि दोषैर्न वियुज्यतेसौ
स्पृष्टोपि नैकेन गुणेन चित्रम् ॥

श्रीजयवर्धनस्य.

426

आराध्यमानो बहुभिः प्रकारै-
र्नाराध्यते नाम किमत्र चित्रम् ।
अयं त्वपूर्वः प्रतिभाविशेषो
यत्सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥

427

विद्वानुपालम्भमवाप्य दोषा-
न्निवर्ततेसौ परितप्यते च ।
ज्ञातस्तु दोषो मम सर्वथेति
पापो जनः पापतरं करोति ॥

भौण्डस्य.

428

एवमेव नहि जीव्यते खला-
त्तत्र का नृपतिवल्लभे कथा ।
पूर्वमेव हि सुदुःसहो नलः
किं पुनः प्रबलवायुनेरितः ॥

प्रकाशवर्धस्य.

429

अमरैरमृतं न पीतमध्ये-
र्न च हालाहलमुन्वयं हरेण ।

विधिना निहितं खलस्य वाचि
द्वयमेतद्वहिरेकमन्तरन्यत् ॥

भा० अमृतदत्तस्य.

430

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।
अकारणद्वेषि मनो हि यस्य वै
कथं परस्तं परितोषयिष्यति ॥

कस्यापि.

431

इतरदेव बहिर्मुखमुच्यते
हृदि तु यत्स्फुरतीतरदेव तत् ।
चरितमेतदधीरवितारकं
धुरि पयःप्रतिबिम्बमिवासताम् ॥

432

क पिशुनस्य गतिः प्रतिहन्यते ।
दशति दृष्टमपि श्रुतमप्यसौ ।
अतिसुदुष्करमव्यतिरिक्तदृ-
क्श्रुतिभिरप्यथ दृष्टिविषैरिदम् ॥

एतो भट्टकवटस्य

433

गजनुरगशतैः प्रयान्तु मूर्खा
धनरहिता विबुधाः प्रयान्तु पद्म्याम् ।
गिरिशिखरगतापि काकपाली
पुलिनगतैर्न समेति राजहंसैः ॥

434

हेपयति प्रियवचनैरादरमुपदर्शयन्खलीकुरुतं ।
उत्कर्षयश्च लघयति मूर्खसुहृत्सर्वथा वर्ज्यः ॥

435

प्रकटमपि न संवृणोति दोषं
गुणलवलम्पट एव साधुवर्गः ।
अतिपरुषरूपं विनापि दोषैः
पिशुनशुनां रुषतां प्रयाति कालः ॥

हरगुप्तस्य.

436

यदा विगृह्णाति तदा हतं यशः
करोति मैत्रीमथ दूषिता गुणाः ।
स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः
करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्जनम् ॥

भास्वे.

437

इष्टो वा सुकृतशतौपलालितो वा
श्लिष्टो वा व्यसनशताभिरक्षितो वा ।
दौःशील्याज्जनयति नैव जात्वसाधु-
र्विस्लम्भं भुजग इवाङ्गमध्यसुप्रः ॥

कम्यापि.

438

रूक्षं विरौति परिकुप्यति निर्निमित्तं
स्पर्शेन दूषयति वारयति प्रवेशम् ।
लज्जाकरं दशति नैव च नृप्यतीति
कौलेयकस्य च खलस्य च को विशेषः ॥

श्रीशिवस्वामिन .

439

पादाहतोथ दृढदण्डविघट्टितो वा
यं दंष्ट्रया दशति तं किल हन्ति सर्पः ।
कोप्यन्य एव पिशुनोद्य भुजंगधर्मा
कर्णे परं स्पृशति हन्त्यपरं समूलम् ॥

कस्यापि

440

युक्तं यया किल निरन्तरलब्धवृत्ते-
 रस्याभिमानतमसः प्रसरं निरोद्धुम् ।
 विद्वत्तया जगति तामवलम्ब्य केचि-
 त्तन्वन्त्यहंकृतिमहो शतशाखमान्ध्यम् ॥

मनोरथस्य.

441

नन्वाश्रयस्थितिरियं तव कालकूट
 केनोत्तरोत्तरविशिष्टपदोपदिष्टा ।
 प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्मणोथ
 कण्ठेधुना वससि वाचि पुनः खलानाम् ॥

भट्टभल्लटस्य.

442

प्रायः स्वभावमलिनो महतां समीपे
 तिष्ठन्खलः प्रकुरुतेर्थजनोपघातम् ।
 शीतार्दितैः सकललोकसुखावहोपि
 धूमे स्थिते नहि सुखेन निषेव्यतेभिः ॥

443

धूमः पयोधरपदं कथमप्यवाप्य
 वर्षाम्बुभिः शमयति ज्वलनस्य तेजः ।
 दैवादवाप्य कलुषप्रकृतिर्महत्त्वं
 प्रायः स्वबन्धुजनमेव तिरस्करोति ॥

444

उल्लासिताखिलखलस्य विशृङ्खलस्य
 प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
 दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोस्य
 नीचस्य गोचरगतैः सुखमास्यते कैः ॥

केषांचित्.

445

नाश्रयमेतदधुना हतदैवयोगा-
दुर्ध्वैःस्थितिर्यदधमो न महानुभावः ।
रथ्याकलङ्कशतसंकरसंकुलोपि
पृष्ठे भवत्यवकरो न पुनर्निधानम् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

446

प्रसह्य मणिमुद्धरेन्मकरवक्रदंष्ट्रान्तरा-
त्समुद्रमपि संतरेत्प्रचलद्वार्ममालाकुलम् ।
भुजंगमपि कोपितं शिरसि पुष्पवद्धारये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥

447

लभेत सिकतासु तैलमपि यत्नतः पीडय-
न्निवेद्य मृगतृणिकासु सलिलं पिपासार्दितः ।
कदाचिदपि पर्यटञ्जशविषाणमासादये-
न्न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥

448

अरण्यसदितं कृतं शवशरीरमुद्भूतितं
स्थलेऽजमवरोपितं सुचिरमूपरे वर्षितम् ।
श्वपुच्छमवनामितं बधिरकर्णजापः कृतः
कृतान्धमुखमण्डना यद्वुधो जनः सेवितः ॥

एते भट्टहरेः.

449

वृथा दुग्धोनृङ्गान्स्तनभरनता गौरिति चिरं
परिप्लवक्तुं षण्डो युवतिरिति लावण्यमहिता ।
कुता वैदूर्याशा विकचकिरणे काचशकले
मया मूढेन त्वां कृपणमगुगुञ्जं प्रणमता ॥

450

स्वपक्षच्छेदं वा समुचितफलभ्रंशमथवा
स्वमूर्तेर्भङ्गं वा पतनमशुचौ नाशमथवा ।
शरः प्रामोत्येतान्हृदयपथसंस्थोपि धनुष
क्वजोर्वक्राश्लेषाद्भवति खलु सुव्यक्तमशुभम् ॥

451

गुणानां सा शक्तिर्विपदमनुबध्नन्ति यद्मी
प्रसन्नस्तद्वेधा मम यदि न तैर्योगमकरोत् ।
विषण्णं दौर्गत्यादिति गुणिनमालोक्य विगुणः
करोति स्वे गेहे ध्रुवमतिसमृद्धचोत्सवमसौ ॥

केषामपि.

452

अवेक्ष्य स्वात्मानं त्रिगुणमपरानिच्छति तथा
फलत्येतन्नो वेद्विलपति न सन्तीह गुणिनः ।
निमार्ष्टुं शत्रुं वा परिभवितुमुद्यच्छति ततो-
प्यहो नीचे रम्या सगुणविजिगीषा विधिकृता ॥

वल्लभदेवस्य.

453

यदि परगुणा न क्षम्यन्ते यतस्त्र तदग्ने
नहि परयशो निन्दाव्याजैरलं परिमार्जितुम् ।
विरमसि न चेदिच्छाद्वेपप्रसक्तमनोरथो
दिनकरकरान्पाणिच्छत्तैर्नुदञ्छममेप्यसि ॥

महेन्द्रस्य.

454

प्रकृष्टे संपर्के भणिभुजगयोर्जन्मजनिते
मणिर्नाहेदोषान्भजति न च सर्पो मणिगुणान् ।
असाधुः साधुर्वा भवति ननु जात्यैव पुरुषो
नसङ्गाद्वैर्जन्यं न च सुजनता कस्यचिदपि ॥

455

न विषममृतीकर्तुं शक्यं प्रयत्नशतैरपि
त्यजति कटुतां न स्वां निम्बः स्थितोपि पयोहृदे ।
गुणपरिचितामार्यां वाणीं न जल्पति दुर्जन-
श्चिरमपि बलाध्माते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥

456

वग्महिमुखे क्रोधाविष्टे करौ विनिवेशितौ
विषमपि वरं पीत्वा सुप्तं कृतान्तनिवेशने ।
गिरिवरतटान्मुक्तश्चात्मा वरं शतधा कृतो
न तु खलजनवापैरर्थैः कृतं हितमात्मनः ॥

457

वर्णस्थं गुरुलाघवं न गणयत्याशङ्कते न क्वचि-
द्रूपं नैव परीक्षते न पुरुषं वृत्तेषु वार्ता कुतः ।
कष्टं नायशसो विभेति महतो नैवापशब्दान्तरा-
न्मृत्युमूर्खकविः खलः कुनृपतिश्चौरश्च तुल्यक्रियाः ॥

458

सिंहो व्याकरणस्य कर्तुरहरत्प्राणान्प्रियान्पाणिने-
र्मामांसाकृतमुन्ममाथ तरसा हस्ती मुनिं जैमिनिम् ।
छन्दोज्ञाननिधिं जघान मकरो वेलातटे पिङ्गल-
मज्ञानाहतचेतसामतिरूपां कोर्थस्तिरश्वां गुणैः ॥

एते केषामपि.

459

वन्द्यान्निन्दति दुःखितानुपहसत्याबाधते बान्धवा-
ञ्छूरान्द्वेष्टि धनच्युतान्परिभवत्याज्ञापयत्याश्रितान् ।
गुह्यानि प्रकटीकरोति घटयन्त्यनेन वैराशयं
ब्रूते शीघ्रमवाच्यमुज्झति गुणान्गृह्णाति दोषान्खलः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

460

हसति लसति हर्षात्तीव्रदुःखे परेषां
 स्खलति गलति मोहादात्मनः क्लेशलेशे ।
 नदति वदति निन्ध्य मानिनां किं च नीचः
 परुषवचनमल्पं श्रावितो हन्तुमेति ॥

व्यासदासस्य.

461

यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि भविष्यसि ।
 अथासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

कस्यापि.

462

कर्णे तत्कथयन्ति दुन्दुभिरवै राष्ट्रे यदुद्धोषितं
 तन्नम्राङ्गतया वदन्ति करुणं यस्मात्तपावान्भवेत् ।
 श्लाघन्ते तदुदीर्यते यदरिणाप्युग्रं न मर्मन्तकृ-
 ये केचिन्ननु शायमौग्ध्यनिधयस्ते भृभृतां रञ्जकाः ॥

463

भण्डस्ताण्डवमण्डपे चटुकथावीथीषु कन्थाकवि-
 गोष्ठश्चा स्वगृहाङ्गणे शिखरिभूगर्ते खटाखुः स्फुटम् ।
 पिण्डीशूरतया विटश्च पटुतां भृभृद्भे गाहते
 गच्छन्ति हृदकुटकच्छपतुलां चित्रं ततोऽन्यत्र ते ॥

एतौ कहलूम्य.

464

जाड्यं ह्रीमति गण्यते व्रतरथौ दम्भः शुचौ कैतवं
 शूरे निर्घृणता ऋजौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि ।
 तेजस्विन्यवलिप्रता मुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे
 तत्को नाम गुणो भवेद्गुणवतां यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥

भट्टहरेः.

465

आखुः कैलासशैलं तुलयति करटस्तादृश्यमांसाभिलाषी
 बभ्रुर्लाङ्गूलमूलं चलयति चपलस्तक्षकाहिं जिघांसुः ।

भेकः पारं यियासुर्भुजगमपि महावस्मरस्याम्बुराशेः
प्रायेणासन्नपातः स्मरति समुचितं कर्म न क्षुद्रकर्मा ॥

कस्यापि.

466

अगुणकणो गुणराशिर्द्वयमिह दैवात्खलमुखे पतितम् ।
प्रसरति तैलमिवैकः सलिले घृतवज्जडत्वमेत्यन्यः ॥

अथ कदर्याः

467

शरणं किं प्रपन्नानि विषवन्मारयन्ति किम् ।
न त्यज्यन्ते न भुज्यन्ते कृपणेन धनानि यत् ॥

468

कृपणेन समो दाता न भूतो न भविष्यति ।
अस्पृशन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति ॥

469

या विपत्तिर्धनापाये नवा भोगिवदान्ययोः ।
प्रज्ञापकर्पात्प्रागेव प्राप्ता हि कृपणेन सा ॥

470

त्यागोपभोगश्चान्येन धनेन धनिनो यदि ।
भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥

471

गृहमध्यनिखातेन धनेन रमते यदि ।
स तु तेनानुसारेण रमते किं न मेरुणा ॥

472

किंशुके किं शुकः कुर्यात्फलितेपि बुभुक्षितः ।
अदातरि समृद्धेपि किं कुर्युरूपजीविनः ॥

एते केषामपि.

473

दानोपभोगवन्ध्या या सुहृद्भिर्या न भुज्यते ।
पुंसां यदि हि सा लक्ष्मीरलक्ष्मीः कतमा भवेत् ॥

वररुचे

474

अतिसंचयकर्तृणां वित्तमन्यस्य कारणाम् ।
अन्यैः संचयीते यत्नादन्यैश्च मधु पीयते ॥

475

यद्ददासि विशिष्टेभ्यो यदाभ्रासि दिने दिने ।
तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषं कस्यापि रक्षसि ॥

476

विडम्बनैव पुंसि श्रीः परप्रणयपांसुले ।
कान्तिं कामिह कुर्वति कुणौ कटककल्पना ॥

477

कृत्वोपकारं यस्तस्माद्वाञ्छति प्रत्युपक्रियाम् ।
दीनस्तृष्णाविधेयत्वाद्वान्तमप्युपलेढि सः ॥

478

दानं भोगो नाशस्तिस्त्रो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।
यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्नाशः ॥

479

दानं भोगं च विना धनसत्तामात्रकेण चेद्धनिनः ।
वयमपि किमिति न धनिनस्तिष्ठति नः काञ्चनो मेरुः ॥

480

धनिनोप्यदानभोगा गण्यन्ते धुरि महादरिद्राणाम् ।
हन्ति न यतः पिपासामतः समुद्रोपि मरुरेव ॥

481

अभ्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागतैरहरहः सुनिर्विण्णाः ।
कृपणजनसंनिकर्षं संप्राप्त्यर्थाः स्वपन्तीव ॥

482

उपभोगकातराणां पुरुषाणामर्थसंचयपराणाम् ।
कन्यारत्नमिव गृहे तिष्ठन्त्यर्थाः परस्यार्थे ॥

483

ने मूर्खतरा लोके येषां धनमस्ति नास्ति च त्यागः ।
केवलमर्जनरक्षणवियोगदुःखान्यनुभवन्ति ॥

केषामपि.

484

कृपणसमृद्धीनामपि भोक्ताः सन्ति केचिदतिनिपुणाः ।
जलसंपदोम्बुराशेर्यान्ति लयं शश्वदौर्वाग्रौ ॥

प्रकाशवर्षस्य.

485

प्राप्तानपि न लभन्ते भोगान्भोक्तुं स्वकर्मभिः कृपणाः ।
मुखरोगः किल भवति द्राक्षापाके बलिभुजां हि ॥

गविगुप्तग्य.

486

न निर्यियासन्ति कदर्यहस्ता-
द्धनानि पांसोरिव तैललेशाः ।
दैवात्कदाचिद्विनियोक्तुरेव
निर्गन्तुमिच्छन्त्यसुभिः सहैव ॥

487

संचितं क्रतुषु नोपयुज्यते
याचितं गुणवते न दीयते ।
तत्कदर्यपरिरक्षितं धनं
चौरपार्थिवगृहेषु गच्छति ॥

488

चरममी तरवो वनगोचराः
शकुनिसार्थवितुप्रफलश्रियः ॥
न तु धनादद्यगृहाः कृपणाः कृणा
निहितरत्नभुजंगमवृत्तयः ॥

489

सुमंवृतैर्जीवितवत्सुरक्षितै-
निजेपि देहे कृतयन्त्रणभ्य न ।

नवानुमार्गं व्रजतो भवान्तरे
शत्रैर्धनैः पञ्चपदी न पूरिता ॥

490

अहो धनानां महती विदग्धता
सुखोषितानां कृपणस्य वेदमनि ।
व्रजन्ति न त्यागदशां न भोग्यतां
परां च कांचित्प्रथयन्ति निर्वृतिम् ॥

केषामपि.

491

न शान्तान्तस्तृष्णा धनलवणवारिव्यतिकरैः
क्षतच्छायः कायश्चिरविरसरूक्षाशनतया ।
अनिद्रा मन्दाग्निर्नृपसलिलचौरानलभया-
त्कदर्याणां कष्टं स्फुटमधनकटादपि परम् ॥

क्षेमन्द्रस्य

492

एकैकातिशयालवः परगुणज्ञानैकवैज्ञानिकाः
मन्त्येते धनिकाः कलासु सकलास्वाचार्यचर्याचणाः ।
अप्येते सुमनोगिरां निशमनाद्भिभ्यत्यहो क्षाप्रया
धूने मूर्धनि कुण्डले कषणतः क्षीणे भवेतामिति ॥

493

प्रीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि द्रव्यव्ययाशङ्कया
भीतः प्रत्युपकारकारणभयाच्चाकृष्यते सेवया ।
मिथ्या जल्पति वित्तमार्गणभयास्तुत्यापि न प्रीयते
कीनाशो विभवव्ययव्यतिकरव्रतः कथं प्राणिनि ॥

नटबाणस्य.

494

मत्वा सारं गुणानां शिरसि यदि शशी स्थापितो दैवयोगा-
दीशेन क्षीणविम्बः सकलमुपययं किं न नीतः क्षणेन ।

मिथ्यैवं ख्यापयन्तो गुणिनि सरलतां लोकभक्त्यर्थमुच्चै-
राढ्याः कुर्वन्ति वित्तव्ययचकितधियो मानमर्थेन शून्यम् ॥

कस्यापि

अथोद्गाराः

495

ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय मनस्विनः ।
शफरीस्फुरितैर्नाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते ॥

भट्टहरे .

496

नाल्पीयसि निबध्नन्ति पदमुद्दामचेतसः ।
येषां भुवनलाभेपि निःसीमानो मनोरथाः ॥

497

पुंसामुन्नतचित्तानां सुखावहमिदं द्वयम् ।
सर्वसङ्गनिवृत्तिर्वा विभूतिर्वा सुविस्तरा ॥

एतौ कयोरपि

498

अयं बन्धुः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
पुंसामुदारचित्तानां वसुधैव कुटुम्बकम् ॥

भट्टोज्जडस्य .

499

जरामरणदौर्गत्यव्याधयस्तावदासताम् ।
जन्मैव किं न धीरस्य भूयो भूयस्त्रपाकरम् ॥

500

परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ॥

501

अपि नाम स दृश्येत पुरुषातिशयो भुवि ।
गर्वोच्छूनमुखा येन धनिनो नावलोकिताः ॥

502

पृथ्वी पृथ्वी गुणा मान्याः सन्ति भूपा त्रिवेकिनः ।
पराभवापदं यान्ति कस्मादुन्नतबुद्धयः ॥

503

अदृष्टमुखभङ्गस्य युक्तमन्धस्य याचितुम् ।
अहो वत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि याचते ॥
एते केषामपि

504

दारिद्र्यानलसंतापः शान्तः संतोषवारिणा ।
याचकाशाविधानान्तर्दाहं को नाम पश्यतु ॥
भद्रप्रद्युम्नस्य

505

परिपूर्णगुणाभोगगरिमोद्गार एव सः ।
त्रिजगत्स्पृहणीयेस्मिन्न रुचिर्द्रविणेपि यत् ॥
धर्मवृत्तस्य

506

विद्ययैव मदो येषां कार्पण्यं च धने सति ।
तेषां दैवाभिशाप्तानां सलिलादग्निरुत्थितः ॥

507

किं तथा क्रियते लक्ष्म्या या वधूरिव केवला ।
या न वेद्येव सामान्या पथिकैरपि भुज्यते ॥
विक्रमादित्यस्य

508

त्यागो गुणो वित्तवतां वित्तं त्यागवतां गुणः ।
परस्परवियुक्तौ नु वित्तत्यागौ विडम्बना ॥

509

कुसुमस्तवकस्येव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः ।
मूर्ध्नि वा सर्वलोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥

510

नृणां धुरि स एवैको यः कश्चित्यागपाणिना ।
निर्मार्ष्टि प्रार्थनापांसुधूसरं मुखमर्थिनाम् ॥

511

आकारमात्रविज्ञानसंपादितमनोरथाः ।
धन्यास्ते ये न शृण्वन्ति दीनाः प्रणयिनां गिरः ॥

512

बुद्धिर्या सत्त्वरहिता स्त्रीत्वं तत्केवलं मतम् ।
सत्त्वं चानयसंपन्नं तत्पशुत्वं न पौरुषम् ॥

कथोरपि.

513

कामं प्रियानपि प्राणान्विमुञ्चन्ति मनस्विनः ।
इच्छन्ति न त्वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियाम् ॥

भक्षोः.

514

अन्यद्भुतमिमं मन्ये स्वभावममनस्विनः ।
यदुपक्रियमाणोपि प्रीयते न विलीयते ॥

आरराजानकस्य.

515

प्रत्युपकुर्वत्पूर्वं कृतोपकारमपि लज्जयति चेतः ।
यस्तु विहितोपकारादुपकारः सोधिको मृत्योः ॥

516

प्रत्युपकुर्वन्बह्वपि न भवति पूर्वोपकारिणा तुल्यः ।
एकोनुकरोति कृतं निष्कारणमेव कुरुतेन्यः ॥

517

जीवञ्जीवयति हि यो ज्ञातिजनं परिजनं च सुहृदश्च ।
तस्य सफला गृहश्रीर्धिगनुपजीव्यां धनसमृद्धिम् ॥

518

यच्छञ्जलमपि जलदो बल्लभतामेति सर्वलोकस्य ।
नित्यं प्रसारितकरः सवितापि भवत्यत्रक्षुप्यः ॥

519

नाम्रं यत्केनचिदपि मनोरथा अपि यतो निवर्तन्ते ।
तद्यदि न लभ्यतेन्यन्मनस्विनः किमभिमानफलम् ॥

520

घटनं विघटनमथवा कार्याणां भवति विधिनियोगेन ।
उचितेनुचिते कर्मणि वृत्तिनिवृत्ती ममायत्ते ॥

521

कल्पस्थायि न जीवितमैश्वर्यं नाप्यते च यदभिमतम् ।
लोकस्तथाप्यकार्यं कुरुते कार्यं किमुद्दिश्य ॥

एते केषामपि.

522

धनबाहुल्यमहेतुः कोपि निसर्गेण मुक्तकरः ।
प्रावृषि कस्याम्बुमुचः संपत्तिः किमधिकाम्बुनिधेः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

523

उत्पादिता स्वयमियं यदि तत्तनूजा
तातेन वा यदि तदा भगिनी खलु श्रीः ।
यद्यन्यसंगमवती च तदा परस्त्री
तत्त्यागबद्धमनसः सुधियो भवन्ति ॥

भर्तृहरः.

524

द्रविणार्जनजः परिश्रमः
फलितोप्यस्य जनस्य नीरसः ।
द्रविणार्जनमात्मतुष्टये
परमावर्जयितुं गुणार्जनम् ॥

उद्यौतिषिकभट्टभास्करस्य

525

यः प्रशंसति नरो नरमन्यं
देवतासु वरदासु सतीषु ।

मुग्धधीर्धनलवस्पृहयालु-
स्तं नृशंसमहमाद्यमवैमि ॥

आनन्दवर्धनस्य.

526

यथा शरीरं किल जीवितेन
विनाकृतं काष्ठमिवावभाति ।
तथैव तज्जीवितमप्यवैमि
लोकोत्तरेण स्फुरितेन शून्यम् ॥

शङ्कुकस्य.

527

सन्तोपि सन्तः क्व किरन्तु तेजः
क्व नोज्ज्वलन्तु क्व नु न प्रथन्ताम् ।
विधाय रुद्धा ननु वेधसैव
ब्रह्माण्डकोशे घटदीपकल्पाः ॥

हिविरधर्मवृत्तस्य.

528

कर्तार्यतस्यापि हि धैर्यवृत्ते-
र्न शक्यते सत्त्वगुणः प्रमार्ष्टुम् ।
अधोमुखस्यापि कृतस्य वद्वे-
र्नाधः शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥

529

जातश्च नाम न विनद्ध्यति चेत्ययुक्त-
मुत्पाद एव नियमेन विनाशहेतुः ।
तुल्ये च नाम मरणव्यसनोपतापे
मृत्युर्वरं परहितावहिताशयस्य ॥

एतां भवन्ताश्चोपपन्नस्य.

530

इयत्यप्येतस्मिन्निरवधिमहत्यध्वनि गुणा-
स्त एवामी द्वित्रा जगज्जगता यान्ति गणनाम् ।

अहो ग्राम्यो लोकः स न परममीभिः कृतधृतिः
स्मयस्तथो यावत्कलयति समग्रं तृणमिदम् ॥

भदन्तादित्यदत्तस्य.

531

स्वचित्तपरिचिन्तयैव परितापमात्मन्यमी
न विभ्रति मनस्विनो यदमुना न तावत्क्षतिः ।
अहर्निशमिहैव ये परमनोनुवृत्त्या पुन-
र्वहन्ति विजिगीषुतां किमिव तेनुकम्पास्पदम् ॥

532

विपुलहृदयैरन्यैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा
विभृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा ।
इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ॥

533

अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतै-
र्भुवस्तस्या लाभे क इव बहुमानः क्षितिभुजाम् ।
तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो
विषादे कर्तव्ये विदधति जडाः प्रत्युत मुदम् ॥

एते भर्तृहरेः.

534

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमायास्य बहुधा
प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।
प्रसन्ने त्वय्येव स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे ।
विविक्तः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥

शङ्कुकस्य.

535

त्रिनाप्यर्थैर्धरिः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं
परिष्वक्तोप्यर्थैः परिभवपदं याति कृपणः ।

स्वभावेनोद्धृतां गुणसमुदयावामिन्विपुलां
दुतिं सैर्हीं न आ धृतकनकमालोपि लभते ॥

कस्यापि.

536

भुज्यन्ते स्वगृहस्थिता इव सुखं यस्यार्थिभिः संपदः
पद्मी यस्य मतिस्तमःप्रहतये द्वावेव तौ प्राणितः ।
यस्त्वात्मभरिरुन्नतेपि विभवे हीनश्च विद्वत्तया
तस्यालेख्यमणेरिवाकृतिधृतः सत्ताप्यसत्ता ननु ॥

हरिनृस्य.

537

आधाराय धरावकाशविधेय्याकाशमालोकेने
भास्वानात्ममहत्त्वसाधनविधावन्ये गुणाः केचन ।
इत्यस्मिन्नुपकारकारिणि सदा वर्गे परं दुस्त्यजे
दैव्यत्रीडकलङ्कमुज्झतु कथं चेतो महाचेतसाम् ॥

भूमिधरस्य.

538

नित्यं या गुरुभृत्यबन्धुसुजनैर्न स्वेच्छया भुज्यते
पश्यन्ति स्पृहयालवो न रिपवो यां विक्रमासादिनाम् ।
यस्याः साधुपरिक्षयेण सुहृदां नाशेन वा संभवो
नो संपद्विपदेव सा गुणवतां प्रीतिस्तया कीदृशी ॥

539

न्याय्यं मार्गमनुज्झतः सुकृतिनो दैवाद्भवन्त्यापदो
यास्ताः सन्तु बलेरिवादिपुरुषायोर्वी स्वयं यच्छतः ।
शक्तस्येव जुगुप्सितैः सुबद्धभिर्निन्द्यैर्भृशं कर्मभि-
र्देवानामुपरि प्रभुत्वमपि मे मा भूत्तपाकारणम् ॥

कथंयपि.

540

शय्या शालिलमासनं शुचिशिला सद्य इमाणामधः
शीतं निर्झरवारि पानमशनं कन्दाः सहाया मृगाः ।

इत्यप्रार्थितसर्वलभ्यविभवे दोषोयमेको वने
दुष्प्रापार्थिनि यत्परार्थघटनावन्धैर्वृथा स्थीयते ॥

श्रीहर्षस्य.

541

अल्पीयसामेव हि जन्मभूमे-
स्त्यागः प्रमादो विदुषां न सोस्ति ।
स्थानादपेता मणयो व्रजन्ति
राज्ञां शिरः काकमुखानि भेकाः ॥

542

शूराश्च कृतविद्याश्च रूपवत्यश्च योषितः ।
यत्र यत्र गमिष्यन्ति तत्र तत्र कृतालयाः ॥

कथोरपि.

543

रुद्रोर्द्रिं जलधिं हरिर्द्विषदो दूरं विहायः श्रिता
भोगीन्द्राः प्रबला अपि प्रथमतः पातालमूले स्थिताः ।
लीना पद्मवने सरोजनिलया मन्योर्थिसार्थाङ्गिया
दीनोद्धारपरायणाः कलियुगे सत्पूरुषाः केवलम् ॥

544

प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः
प्रारभ्य विघ्नविहता विरमन्ति मध्याः ।
विघ्नैः सहस्रगुणितैरपि हन्यमानाः
प्रारब्धमुत्तमगुणा न परित्यजन्ति ॥

अथान्यापदेशाः

तत्राज्ञौ

सूर्येन्दुवर्णनम्.

545

प्रसरद्भिः करैर्यस्य विकसन्ति न सद्गुणाः ।
तस्य दोषाकरस्येयं कथं नित्यास्ति पूर्णता ॥

शङ्कुस्य.

546

क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णः पूर्णोतिदूरताम् ।
उपैति मित्राद्यच्चन्द्रो युक्तं यन्मलिनः सदा ॥

547

कथं न लज्जितस्तादृक्सविता तेजसां निधिः ।
ब्रह्माण्डखण्डिकां प्राप्य कुर्वन्पादप्रसारिकाम् ॥

कयोरपि.

548

रवेरेवोदयः श्लाघ्यः कोन्येषामुदयग्रहः ।
न तमांसि न तेजांसि यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥

549

किमनेन न पर्याप्तं कान्तत्वं शशलक्ष्मणा ।
सुसंतप्तापि नलिनी यद्विश्रासमुपागमत् ॥

550

करान्प्रसार्य रविणा दक्षिणाशावलम्बिना ।
न केवलमनेनात्मा दिवसोपि लघूकृतः ॥

551

वर्तते येन पातङ्गिः षण्मासान्द्वौ च वत्सरौ ।
राशिः स एव चन्द्रस्य न याति दिवसत्रयम् ॥

एते भट्टनारायणस्य.

552

शिरसा धार्यमाणोपि सोमः सोमेन शम्भुना ।
तथापि कृशतां धत्ते कष्टः खलु पराश्रयः ॥

कस्यापि.

553

कथं स दन्तरहितः सूर्यः सारीभिरुच्यते ।
यो मीनराशिं भुक्त्यैव मेघं भोक्तुं समुद्यतः ॥

५^० पाञ्चकस्य

554

पततु वारिणि यातु दिगन्तरं
विशतु वह्निमथो व्रजतु क्षितिम् ।
रविरसात्रियतास्य गुणेषु का
सकललोकचमत्कृतिषु क्षतिः ॥

भट्टभल्लवस्य.

555

तत्तावदेव शशिनः स्फुरितं महीयो
यावन्न तीक्ष्णरुचिमण्डलमभ्युपैति ।
अभ्युद्यते सकलधामनिधौ च तस्मि-
न्निन्दोः सिताभ्रशकलस्य च को विशेषः ॥

प्रकाशदत्तस्य.

556

सदृत्तयः सदसदर्थविवेकिनो ये
ते पश्य कीदृशममुं समुदाहरन्ति ।
चौरासतीप्रभृतयो ब्रुवते यदस्य
तद्ब्रूयते यदि कृतं तदहस्करेण ॥

भट्टभल्लवस्य.

557

एकैव सामृतमयी सुतरामनर्घा
काप्यस्त्यसौ शशधरस्य कला ययैव ।
आरोपितो गुणविदा परमेश्वरेण
चूडामणौ न गणितोस्य कलङ्कदोषः ॥

कस्यापि

558

उद्यन्त्यमूनि सुबहूनि महामहांसि
चन्द्रोप्यलं भुवनमण्डलमण्डनाय ।
सूर्यादृते न तदुदेति न चास्तमेति
येनोदितेन दिनमस्तमितेन रात्रिः ॥

559

लोकानन्दाद्विरमति न यः क्षीयमाणोऽपि भूयः
स्वःस्थे तस्मिन्किल दिनमुखं नृतनं नाभविष्यत् ।
दैवं कीदृक्कथमपि यथा भर्तुमात्मानमेव
व्यग्रः कालं गमयति सखे सोप्ययं पदय चन्द्रः ॥

एतौ आनन्दवर्धनस्य.

560

क्षीणश्चन्द्रो विशति तरणेर्मण्डलं मासि मासि
लब्ध्वा काञ्चित्पुनरपि कलां दृग्दृगानुवर्त्ता ।
संपूर्णश्चेत्कथमपि तथा स्पर्धयोदेति भानो-
र्नो दौर्जन्याद्विरमति जडो नापि दैन्याद्व्यरंसीत् ॥

धाराधरस्य

561

पादन्यासं क्षितिधरगुरोर्भूम्नि कृत्वा सुमेरोः
क्रान्तं येन क्षपिततमसा मध्यमं धाम विष्णोः ।
सोयं चन्द्रः पतति गगनादल्पशेषैर्मयूखै-
र्दूरारोहो भवति महतामप्युपभ्रंशनिष्ठः ॥

कालिदासस्य.

562

क्व तत्तेजस्तादृग्ज्वलनमहसो नाशपिशुनं
पराभूतिः क्वासौ विसदृशतराद्राहुशिरसः
विधेर्योगादेतत्समुच्चितमिदं तु व्यथयति
त्रपाहीनो मित्रात्तदपि गगने यद्विहरति ॥

कलशकस्य.

563

पातः पृष्णो भवति महते नोपतापाय यस्मा-
त्कालेनास्तं क इव न गता यान्ति यास्यन्ति चान्ये ।
एतावत्तु व्यथयति यदालोकत्राद्यैस्नमोभि-
स्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥

भट्टभल्लटस्य.

564

आ सर्गात्प्रतिवासरं रसशैत्या बोधिता पोषिता
कल्पान्तावसरेथ सैव पृथिवी स्वैरेव दग्धा करैः ।
कृत्वेत्थं किमपि स्वकर्म नियतेः पूर्वापरोपप्लुतं
कष्टं सोपि दिनान्तवीतकिरणस्तिग्मांशुरस्तं गतः ॥

भवानीनन्दनस्य.

565

येनोन्मथ्य तमांसि मांसलघनस्पर्धानि सर्वं जग-
च्चक्षुष्मत्परमार्थतः कृतमिदं देवेन तिग्मत्विविषा ।
तस्मिन्नस्तमिते विवस्वति कियान्क्रूरो जनो दुर्जनो
यद्वधाति धृतिं शशाङ्कशकलालोकेथ दीपेथवा ॥

कस्यापि.

566

शोच्यस्तावदुमापतिः प्रभुतया यो मूर्ध्नि गङ्गोक्षिते
सच्छिद्रं नृशिरःकपालममलं चन्द्रं च धत्ते समम् ।
चन्द्रः शोच्यतरस्ततः परिभवेप्येवंविधे यः सति
ज्योत्स्नाहासत्रिकासपाण्डुरवपुर्मुख्यां मुदं पुष्यति ॥

567

पूर्णं वीचिभुजैः स्ववृद्धिरभसादिन्दुं समालिङ्गति
क्षीणं दूरत एव मुञ्चति पिता भूत्वा जलानां निधिः ।
प्रक्षीणस्य तु येन तस्य वसुना कृत्वा क्रमेणोदयं
पूर्णत्वे च दवीयसि स्थितमहो मित्राय तस्मै नमः ॥

568

ध्वान्तेन ग्रथितैर्ग्रहक्षितिपतेर्देवस्य दूरस्थितेः
सच्चक्रप्रमदावहाभ्युदितता कैर्नाम नाकाङ्क्षिता ।
एतेनाभ्युदितेन संप्रति पुनः कष्टं तथा चेष्टितं
लोकस्तीक्ष्णकरोयमित्यभिमुखं नैनं यथा प्रेक्षते ॥

569.

दृष्टैव यं करसहस्रहतान्धकारं
भीत्यापयान्त्यनुदिनं शतशः पिशाचाः ।
क्षीणे त्रिधौ हरिविलूनकरोति चित्रं
गृह्णाति तं द्युमणिमभ्रपिशाच एकः ॥

570

तमोऽप्रस्तं जगत्सर्वं त्रातुं भानुः सदोद्यतः ।
तं तु त्रातुं तमोऽप्रस्तं जगत्येकोपि न क्षमः ॥

571

रात्रौ गुणनिधेः पद्मात्कुमुदं यदनक्षरम्
प्राप्ता लक्ष्मीः स महिमा राज्ञो जडनिधेर्ध्रुवम् ॥

572

आभाति चन्द्ररहिता न कदापि रात्रि-
श्चन्द्रोपि रात्रिरहितो गतकान्तिरेव ।
किं कारणं यदनयोः प्रतिमासमेको
जानो निस्तरतया परिरम्भयोगः ॥

573

गगनशयनलीनां रात्रिमुत्सृज्य चन्द्रो
व्रजति धवलपक्षे कृष्णपक्षे तु रात्रिः ।
अपसरति यदीन्दोर्व्योमतल्पे प्रसुप्ता-
च्युटति तदनयोः किं तावता दम्पतित्वम् ॥

574

आशाः प्रकाशयति यस्तिमिराणि भङ्गा
बोधं वृक्षां दिशति भूरिगुणेष्वभीष्टः ।
खेदाय यस्य न परोपकृतिष्वटाट्या
धीमात्रमस्यति न कस्तमिनं प्रशस्यम् ॥

575

विचारस्तथ्यो वा भवतु वितथो वा किमपरं
 तथाप्युच्चैर्धाम्नो भवति बहुजल्पो जनरवः ।
 तुलोत्तीर्णस्यापि प्रथितमहिमध्वस्ततमसो
 रवेस्तादृक्तेजो न भवति हि कन्यां गत इति ॥

576

उडुगणपरिवारो नायकोप्योपधीना-
 ममृतमयशरीरः कान्तियुक्तोपि चन्द्रः ।
 भवति विगतरदिमर्मण्डलं प्राप्य भानोः
 परसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति ॥

कस्यापि.

577

उच्चः सत्फलदो यथायमहमप्येतादृगेतावता
 स्पर्धा मन्द मदोद्धतः स्वजनकेनार्केण मा मा कृथाः ।
 दूरादेव भवादृशोऽस्य महसा ध्वस्ताः समस्ताः स्वयं
 नैवेच्छत्ययमत्ययं गुणिसखः कस्यापि तेजोनिधिः ॥

प^० श्रीवक्त्रस्य.

578

तुल्या सुखस्थितिरमुष्य ममेति राज्ञि
 स्पर्धा निजेपि जनके जनकेलिहेतौ ।
 मा राजनन्दन कृथाः स हि सर्वलोक-
 ध्वान्तान्तकृद्भिरिशहस्तपवित्रितात्मा ॥

आराध्यकर्पूस्य.

579

मात्सर्येण जहद्ब्रह्मन्त्रिसदृशे धूमध्वजे योग्यतां
 ज्ञात्वा स्वां विदधत्त्रिपुं दिनपतिर्हास्यप्रशान्त्युन्मुखः ।
 दैवं वेत्ति न यः शिखी स परतो नामास्तु तत्संभवाः
 स्युर्दीपा अपि यद्वशेन जगतां तिग्मांशुविस्मारकाः ॥

कह्लणस्य.

580

पद्मा ये मदनुव्रता दधति ते क्लान्ति तुषाराहता
येष्येते दिवसा मदेकशरणाः काश्ये परं यान्ति ते ।
गच्छन्नित्यमसौ समाश्रितजनप्रीत्येव दृरां दिशं
हेमन्ते भगवानहर्षतिरहो लोके गतः सेव्यताम् ॥

अथ प्राणिनः

तत्र सिंहाः

581

नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।
विक्रमाजितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥

582

एकोहमसहायोहं कुशोहमपरिच्छदः ।
स्वप्नेष्येवंविधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥

कयोगपि.

583

मत्तेभकुम्भनिर्भेदकटोरनखराशनिः ।
मृगागिगिति नास्मैव लघुत्वं याति केसरी ॥

584

पतन्ति नैव मातङ्गकुम्भपाटनलम्पटाः ।
वल्गत्स्वपि कुरङ्गेषु मृगारेर्नखराः खराः ॥

एतौ चीआकस्य.

585

किं कुर्मः क उपालभ्यो यत्रेदमसमञ्जसम् ।
काकिण्यपि न सिंहस्य मूल्यं कोटिस्तु दन्तिनः ।

श्रीमुक्तापीडभ्य

586

लीलादलितधृष्टेभकुम्भपीठस्य निर्भयैः ।
कथं केसग्णिः क्रान्तं सुप्रस्यापि मृगैः पदम् ॥

पुण्यभ्य.

587

मत्तेभकुम्भनिर्भेदरुधिरारुणपाणिना ।
हरिणा हरिणः स्पर्धो वराकः कुरुते कथम् ॥

588

तावद्गर्जति मातङ्गो वने मदभरालसः ।
शिरोविलम्बलाङ्गूलो यावन्नायाति केसरी ॥

589

शौर्यदर्पबलाध्मातश्रसद्गण्डान्तशोभिनः ।
सटामुत्पाटय सिंहस्य किं नराः सुखमासते ॥

590

कोपादेकतलाघातनिपतन्मत्तदन्तिनः ।
हरेर्हरिणयुद्धेस्य कियान्व्याक्षेपविस्तरः ॥

591

यावदस्थिषु संलग्नाः कराः केसरिणः क्षणम् ।
यूथस्य प्राणितं तावत्तदरण्यनिवासिनः ॥

592

सगर्वगर्जद्गजगण्डमण्डली-
विखण्डनोड्डामरविक्रमक्रमः ।
अनन्तविश्रान्तकुरङ्गसंगर-
प्रसङ्गमङ्गीकुरुते कथं हरिः ॥

एते केषामपि.

593

सिंहः शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलभित्तिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं सत्त्ववतां न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥

श्रीवज्रायुधस्य.

594

एकाकिनि वनवासिन्यराजलक्ष्मण्यनीतिशास्त्रज्ञे ।
सत्त्वोच्छ्रिते मृगपतौ राजेति गिरः परिणमन्ति ॥

595

सिंहः करोति विक्रममलिङ्गांकाराङ्किने करे करिणः ।
न पुनर्नखमुखविलिखितभृङ्गरकुहरस्थिते नकुले ॥

596

समदकरिकुम्भशरणमदपङ्कच्छुरितकेसरसटस्य ।
सिंहस्य क इव वक्त्रे करतलमाधातुमुत्सहते ॥

केषामपि.

597

निष्प्रग्रहेषु करिपोतशतेषु मोहा-
द्वलगत्यु बालिशतया पुरतोप्यटस्य ।
मत्तेभकुम्भदलनोचितचित्तवृत्तेः
सिंहस्य लोचननिमीलनमेव युक्तम् ॥

चीआकम्भ.

598

दृष्ट्वैव रोषवशवृर्णितकेसरांस-
मायान्तमन्तकसमं पुरतो मृगाणिम् ।
मांसं चिखादिपुभिरेत्य पतत्रिपूगे-
भ्रान्तं मदान्धगजयूथपमस्तकेषु ॥

ललितानुरागस्य.

599

यः केसरी खरनखक्रकचौघपाणि-
निर्दारितेभवरकुम्भसमुद्भवेन ।
नव्येन शोणितचयेन निरस्तनृणो
नित्यं बभूव धिगहोद्य तृणेन सार्था ॥

600

विस्त्रं वपुः परवधप्रवणा च बुद्धि-
स्तिर्यक्तयैव कथितः सदसद्विवेकः ।
इत्थं न किञ्चिदपि साधु मृगाधिपस्य
तेजस्तु तत्स्फुरति येन जगद्भराकम् ॥

601

सिंहोस्तु शत्रुरथवाधिपतिर्मृगाणां
 शंसास्पदं तदपि न द्वयमेव मन्ये ।
 तस्य स्फुरत्करजवच्चशिरोभिघात-
 हेलानिपातितमतङ्गजजङ्गमाद्रेः ॥

एते केषामपि.

602

प्रेङ्खन्मयूखनखपातशिखानिखात-
 विख्यातवारणगणस्य हरेर्गुहायाम् ।
 क्रोटा निकृष्टसरमासुतदृष्टिनष्ट-
 धाष्टर्यो निविष्ट इति कष्टमिहाद्य दृष्टम् ॥

उपाध्यायधनवर्मणः.

603

मत्तेभकुम्भदलनाकुललोलबलग-
 दन्तः क्रणत्करजवच्चशिखाभिघातः ।
 किं केसरी जगति माननिधिस्तृणेन
 प्राणान्त्ययेपि कुरुते स्वशरीरयात्राम् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

604

विश्वस्य स्थितये धनुर्धरतया गर्जन्तमुच्चैः पदे
 मेघं दन्तिमदान्तदुर्ललितधीर्मा सिंह लालङ्घिषीः ।
 अस्माङ्गच्चविदारितक्षितिभृतो मा पाति वर्षोपलै-
 र्हम्पालस्पटभावभाविपतनाच्चिन्त्योङ्गभङ्गः स्वयम् ॥

श्रीराजानकजोतराजस्य.

605

खरनखरनिखातोत्तुङ्गमातङ्गकुम्भ-
 स्थलविगलितमुक्तालंकृतक्षमातलस्य ।
 हरति हरिणवृन्दं किं हरेर्वैरमाजौ
 मिलितमपि समन्तादेककार्येण कृत्स्नम् ॥

कन्यापि.

606

अनुकृतगण्डशैलमदमण्डितगण्डतट-
भ्रमदलिमण्डलीनिविडगुंगुमघोषजुषः ।
दलयति हेलयैव हरिरुयकरान्करिण-
स्त्रिजगति तेज एव गुरु नो विकृताकृतिता ॥

भट्टवासुदेवस्य.

607

शैलश्रेणिगुहागृहेषु निवसञ्जीवन्निजाडम्बरै-
रव्याजोर्जितविक्रमो मृगपतिर्वीरेन्द्र मा कुप्यताम् ।
अस्मात्कुञ्जरकुम्भसंभववसापानैकहेवाकिनो
यल्लब्धं व्यसनाकुलेन मनसा स्वेनैव तच्चिन्त्यताम् ॥

१० मल्लकस्य

608

कदमीरान्गतुकामस्य मीरशाहाख्यभूपतेः ।
शाहाबुद्दीनभूमीन्द्रः प्राहिणोदिति लेखकम् ॥

609

किमेवमविशङ्कितः शिशुकुङ्क लोलक्रमं
परिक्रामितुमीहमे विरम नैव शून्यं वनम् ।
स्थितोत्र गजयूथनाथमथनोच्छलच्छोणित-
च्छटापटलभासुगेत्कटसटाभरः केसरी ॥

भा^० अमृतदत्तस्य.

610

कठोरनग्वराहतद्विरदकुम्भपीठस्थली-
लुठद्बुधिररञ्जिनोललितकेसरः केसरी ।
गभीरवकातरगतुरतरातुरव्याहनेः
पतन्हरिणकैः समं समरभूमिकां लज्जते ॥

611

चरत वृषभा जालीमांसं यथेच्छमभीष्टवः
पिबत नलिनीकच्छेप्यच्छं पुनर्महिषाः पयः ।

वहत करिणो भूयः शोभां मदेन कपोलयो-
रसहनतया दूरीभूतो विधेर्वत केसरी ॥

612

लब्धा डम्बरमम्बरे जलधरं गर्जन्तमालोक्य य-
हूरादुच्छलितोसि सिंह महतां तेनैव खिन्नं मनः ।
यत्त्वासारभयेन संप्रति दरीसांमुख्यमालम्बसे
तद्दृष्ट्वैव वयं द्विया किमपरं पातालमूलं गताः ॥

केषामपि.

613

यस्यानेकमदान्धवारणघटाकुम्भस्थलीभेदन-
व्यापारैकविनोददुर्ललितया कालोगमल्लीलया ।
उद्गर्जज्जलभारवामनघनस्पर्धा स एवाधुना
सिंहः पञ्जरपातपुञ्जिततनुर्धत्ते दशमीदृशीम् ॥

614

क्षुत्क्षामोपि जराकृशोपि शिथिलप्राणोपि कष्टां दशा-
मापन्नोपि विपन्नधीधृतिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि ।
दर्पाध्मानकरीन्द्रकुम्भदलनप्रेङ्खन्नखाग्राशनिः
किं जीर्णं तृणमस्ति मानमहतामपेसरः केसरी ॥

एतौ रतिसेनस्य.

615

नास्योच्छ्रायवती तनुर्न दशनौ नो दीर्घदीर्घः करः
सत्यं वारण नैव केसरिशिशुस्त्वाडम्बरैः स्पर्धते ।
तेनोवीजमसद्यमस्य हृदये न्यस्तं पुरा वेधसा
तादृक्तादृशमेव येन सुतरां भोज्यं पशुं मन्यते ॥

आनन्दवर्धनस्य.

616

माद्यन्मातङ्गकुम्भस्थलबहलवसावासनाविखगन्ध-
व्यासङ्गव्यक्तमुक्ताफलशकलसत्केसरालीकरालः ।

व्याधीवैधव्यवेधाः स्वभुजबलमदयस्तनेजस्विधामा
विभ्यत्सारङ्गसार्थः सततमसहनः केसरी केन दृष्टः ॥

617

कः कः कुत्र न धुर्धुरायितवृरीवोरो धुरेत्सृकरः
कः कः कं कमलाकरं विक्रमलं कर्तुं करी नोद्यतः ।
के के कानि वनान्यरण्यमहिषा नोन्मूलयेयुर्यतः
सिंहीस्त्रेहविलासबद्धवसतिः पञ्चाननो वर्तते ॥

618

आ बाल्यादपि यो विदारितमदोन्मत्तेभकुम्भस्थली-
स्थालीमध्यकवोष्णरक्तसवन्मुक्तापुलाकप्रियः ।
हस्मस्तस्य कथं प्रसर्पतु पुरः कृच्छ्रेष्यवस्थान्तरे
गर्तावर्तविवर्तमानशशकप्राणापहारे हरेः ॥

619

रक्ताक्तयन्नखरकोटिनिभादिभानां
यूथाः पलाशवनतोपि पलाय्य जग्मुः ।
सिंहस्य तस्य जरतो विषमा दशा य-
द्गोमायवैरवयवैरपि नास्ति वृत्तिः ॥

620

पर्जन्यं प्रति गर्जतः प्रतिनिधीन्विन्ध्यस्य वातोद्धता-
नम्भोधीनिव धावतः सरभसं हत्वा रणे वारणान् ।
वृक्षादृक्षमुपेयुषोल्पवपुषः शाखामृगस्योपरि
कुद्धः सोपि भवानहो बत गतः पञ्चास्य हास्यां दशाम् ॥

जङ्गलस्य.

621

हंकारैः स्तनितानुकारचतुरैर्न्यक्कारमाकारित-
क्षौणीभृच्छिखरश्रियो गजघटा नीत्वा मदाटोपिनीः ।
सिंहः संहतभावतो दशदिशः क्रियत्यु दुर्वाशितै-
र्गोमायुष्वपि विश्वविश्वविदितप्रौढिः किमुद्यच्छते ॥

रां जानगजस्य.

अथ गजाः

622

करिकलभ विमुञ्च लोलतां
चर विनयव्रतमानताननः ।
मृगपतिनखकोटिभङ्गुरो
गुरुरूपरि क्षमते न तेङ्गुशः ॥

बाणभट्टस्य.

623

केलिं कुरुष्व पग्भिङ्गु सरोरुहाणि
गाहस्व शैलतटनिर्झरिणीपयांसि ।
भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग-
मातङ्ग मुञ्च मृगराजरणाभिलाषम् ॥

आनन्दवर्धनस्य.

624

उच्छृङ्खलेन निरपेक्षतयोन्मदेन
येनाकुलीकृतमिदं कग्निना बभूव ।
दत्त्वा पदं शिरसि हस्तिपकार्मकेण
मन्दः कथं गमित एष वशं प्रसह्य ॥

प्रकाशवर्षस्य.

625

विन्ध्याद्रिसानुतरुपुष्पपतत्पराग-
संपुञ्जपूजितकरः करियूथसेव्यः ।
योभूत्स एव नृनिदेशकरः करीन्द्रो
जातः कथं किमथवा प्रभुरत्र कालः ॥

श्रुतधरस्य.

626

अन्तःसमुत्थविरहानलतीव्रताप-
संतापिताङ्ग करिपुङ्गव मुञ्च शोकम् ।

धात्रा स्वहस्तलिखितानि ललाटपट्टे
को वाक्षराणि परिमार्जयितुं समर्थः ॥

कन्यापि

627

भो भोः करीन्द्र दिवसानि कियन्ति ताव-
दस्मिन्मरौ समतिवाहय कुत्रचित्त्वम् ।
रेवाजलैर्निजकरेणुकरप्रयुक्तै-
र्भूयः शमं गमयितासि निदाघकाले ॥

गोविन्दराजस्य.

628

अस्मिञ्छडे जगति को नु बृहत्पमाण-
कर्णः करी ननु भवेद्दुरितस्य पात्रम् ।
इत्यागतं तमपि योलिनमुन्ममाथ
मातङ्ग एव किमतः परमुच्यतेसौ ॥

भट्टवासुदेवस्य

629

न गृह्णाति प्राप्तं नवकमलकिञ्जल्किनि जले
न पङ्कैराह्लादं व्रजति विसमङ्गार्धशकलैः ।
ललन्तीं प्रेमार्द्रामपि विषहते नान्यकरिणीं
स्मरन्दावभ्रष्टां हृदयदयितां वारणपतिः ॥

630

लतान्तान्नादत्ते शशिशकलशीतं न च जलं
भ्रमद्भृङ्गासङ्गाः परिहरति कान्ताः कमलिनीः ।
दधङ्गाराकारं करमपि करी जातविरहो
वितन्वन्नुच्छ्वासान्क्षणमपि वनान्ते न रमते ॥

631

नदीवप्राग्भिन्वा किसलयवदुत्पाटनं न नरु-
न्मदोन्मत्ताङ्गिणा करस्यन्दनैः पातयन्तान् ।

जरां प्राप्यानार्यां तरुणजनविद्वेषजननीं
स एवायं नागः सहति कलभेभ्यः परिभवम् ॥

632

वरमियमङ्कुशक्षतिरलक्षितमापतिता
विनयविधित्सया शिरसि ते गजयूथपते ।
न पुनरपश्चिमा करजवच्चशिखाभिहतिः
प्रसभसमुत्थितस्य निशिता वनकेसरिणः ॥

भट्टबाणस्य.

633

स्वाधीनां प्रविहाय शैलकटकप्रान्ते करेणुं वने
यत्ते नागरिकाजने निपतितं सद्भावशून्ये मनः ।
तस्यैतद्दृढरज्जुबन्धनवधव्यापारखेदात्मकं
हे मत्तद्विप कर्मणः परिणतं रागानुरूपं फलम् ॥

634

क्वाकारो गिरिसन्निभः क्व च गतिर्वेगेन लीला च सा
हेलाकुड्मलितेक्षणाः क्व नु दृशस्तद्वा क्व ते बृंहितम् ।
वप्राघातरसः क्व ते क्व च करः कष्टं यदेवंविधं
त्वामारुह्य शिशुः पदा परवशं संचारयत्याज्ञया ॥

635

पादाघातविबूर्णिता वसुमती त्रासालसाः पक्षिणः
पङ्काङ्कानि सरांसि गण्डकषणक्षोदक्षताः शाखिनः ।
प्राप्येदं करिपोतकैर्विधिवशाच्छादूलशून्यं वनं
तत्तन्नाम कृतं विशृङ्खलतया वक्तुं न यत्पार्यते ॥

एते केषामपि.

636

पुण्ड्रेक्षूनपि भक्षयन्धृतभृतो मांसौदनादीनपि
प्रावृण्वग्न्यविधाः कुथा अपि वहन्नक्षत्रमाला अपि ।

कर्णे चामरमालिकामपि दधन्ती तथापि स्मर-
नैन्ध्यानां घनसहकीवनभुवामास्ते सदा दुःखितः ॥
कस्यापि.

637

नीवारप्रसवाग्रमुष्टिकवलैर्यो वर्धितः शैशवे
पीतं येन सरोजपद्मपुटके होमावशेषं पयः ।
तं दृष्ट्वा मदमन्थरालिवलयव्यालुप्रगण्डं गजं
सोत्कण्ठं सभयं च पश्यति मुहुर्दूरे स्थितस्तापसः ॥
भञ्जो.

638

दन्ते न्यस्य करं प्रलम्बितशिराः संमीन्य नेत्रद्वयं
किं त्वं वारण तप्यसे गणिकया को नाम नो वञ्चितः ।
ग्रासं शान्तमना गृहाण सततं शोकोधुना त्यज्यतां
ये मत्ता अविवेकिनश्चलधियस्ते प्राप्नुवन्त्यापदम् ॥

639

पत्युर्यत्कवलावशेषपतितग्रासेन वृत्तिः कृता
पीतं यच्च करावगाहकलुषं तत्पीतशेषं पयः ।
प्राणान्पूर्वतरं विहाय तदिदं प्राप्तं करिण्या फलं
यद्वन्धार्पणकातरस्य करिणः क्षिष्टं न दृष्टं मुखम् ॥
एतौ कथोरपि.

640

घासग्रासं गृहाण त्यज गजकलभ प्रेमबन्धं करिण्याः
पाशग्रन्थिब्रणानामभिमतमधुना देहि पङ्कानुलेपम् ।
दूरीभूतास्तवैते शबरवरवधू विभ्रमोद्भान्तरभ्या
रेवाकूलोपकण्ठद्रुमकुसुमरजो धूसरा विन्ध्यपादाः ॥

हस्तिपकस्य.

641

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपानं
भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च ।

श्रा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च मुञ्जे ॥
कस्यापि.

642

यद्विन्ध्यः शिखरी तदन्तरपि यत्पीलुप्रियः पिप्पलः
सोत्कण्ठा रभसागमादभिपतद्रेणुः करेणुश्च यत् ।
तत्किं भद्रतया स्मरत्यपि करी दैवं हि सर्वकषं
तन्मृत्योरपि दुःसहं तु यदयं मन्दो धुरि स्थापितः ॥

643

मध्येविन्ध्यमुदूर्मिनार्मदनदीवातूलवातावली-
हेलोद्भूलितमल्लिकाकिसलयैर्यो वृद्धिमभ्यागतः ।
सोयं दैववशाद्दशाविरहितः शूत्कारकारी करी
निर्मज्जद्वजरज्जुपाशविवशः कष्टं किमावेष्टताम् ॥

644

हे गन्धकुञ्जर महागिरिकुञ्जराजि-
मद्यापि मा स्मर सलीलनिमीलिताक्षः ।
मुञ्चाभिमानमधुना भज वर्तमानं
वक्रं विधेरुपरि शासनमङ्कुशं च ॥
जह्णस्य.

645

स्वच्छस्वादुजला त्रिहाय सरितो हर्तुं तृपं दुःसहं
मा मत्त द्विरदाक्षि निक्षिप शरत्कृष्टे तडागाम्बुनि ।
पीतेस्मिन्सकलेपि गच्छति न ते शान्तिं पिपासा जले
पामस्यैकगतेरमुष्य नियतं स्याज्जीविते संशयः ॥
कस्यापि.

अथ मृगवर्णनम्

646

दूर्वाङ्कुरतृणाहारा धन्यास्तात वने मृगाः ।
विभवोन्मत्तचित्तानां न पश्यन्ति मुखानि यत् ॥

647

अमृता विगतप्राणा सान्तःशल्यकृतव्रणा ।
अबद्धा निश्चलेवास्ते कूटसंस्थे मृगे मृगी ॥

कथोरपि

648

रज्ज्वा दिशः प्रवितताः सलिलं विषेण
पाशैर्मही हृतभुजा ज्वलिता वनान्ताः ।
व्याधाः पदान्यनुसरन्ति गृहीतबाणाः
कं देशमाश्रयति यूथपतिर्मृगाणाम् ॥

मुक्तापीडस्य.

649

द्रुततरमितो गच्छ प्राणैः कुरङ्ग वियुज्यसे
किमिति वलितग्रीवं स्थित्वा मुहुर्मुहुरीक्षसे ।
विदधति हतव्याधानां ते मनागपि नार्द्रतां
कठिनमनसामेषामेते विलोचनविभ्रमाः ॥

650

स्थलीनां दग्धानामुपरि मृगतृणामनुसरं-
स्तृषार्तः सारङ्गो विरमति न खिन्नेपि मनसि ।
अजानानस्तत्त्वं न स मृगयतेन्यत्र सरसी-
मभूमौ प्रत्याशा न च फलति विघ्नं च कुरुते ॥

651

हे सारङ्ग तृणान्यशान सलिलैः प्राणान्पुषाणाथवा
यद्वा स्याः पवनाशनस्तदपि ते साविष्कृति प्राणितम् ।
येनेयं भवनोच्छ्वसत्कुवलयप्रस्तारचारुद्युति-
र्दृष्टिर्विस्तमदोद्धताक्षिणि मुखे मूर्खस्य नायासिता ॥

652

अल्पीयःस्खलनेन यत्र पतनं कृच्छ्रेण यत्रोन्नति-
र्द्वारे वेत्रलतावितानगहने कष्टः प्रवेशक्रमः ।

हे सारङ्ग मनोरमा वनभुवस्त्यक्त्वा विशेषार्थिना
किं भूम्कटकस्थितिव्यसनिना व्यर्थ खुराः शातिताः ॥

कस्यापि.

653

नैतास्ता मलयस्य काननभुवः स्वच्छस्रवन्निर्झरा-
स्तृष्णा यास्तु निवर्तते तनुभृतामालोकमात्रादपि ।
रूक्षध्वाङ्गपरिग्रहो मरुरयं स्फारीभवद्भ्रान्तय-
स्ता एता मृगतृष्णिका हरिण हे नेदं पयो गम्यताम् ॥

सातलस्य.

654

त्यक्तं जन्मवनं तृणाङ्कुरवती मातेव मुक्ता स्थली
विस्त्रम्भस्थितिहेतवो न गणिता बन्धूपमाः पादपाः ।
बालापत्यवियोगदुःखविधुरा नापेक्षिता सा मृगी
मार्गन्तः पदवीं तथाप्यकरुणा व्याधा न मुञ्चन्त्यमी ॥

655

छित्त्वा पाशमपास्य कूटरचनां भङ्गा बलाद्वागुरां
पर्यस्तामिशिखाकलापजटिलान्निर्गत्य दूरं वनात् ।
व्याधानां शरगोचरादपि जवेनोत्प्लुत्य धावनमृगः
कूपान्तः पतितः करोति विधुरे किं वा विधौ पौरुषम् ॥
एतौ मुक्तापीडस्य.

656

स्वैरी भ्राम्यसि नाथ काम्यसि परद्वाराणि नोत्ताम्यसि
नाद्यामामनिमित्तकोपकुटिलालापं मुखं पश्यसि ।
मुञ्चस्येकमपि क्षणं प्रकटितप्रेमां च न प्रेयसीं
हे सारङ्ग तवातिस्त्रुन्दरमिदं केनोपदिष्टं व्रतम् ॥

कस्यापि.

657

स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता दैवात्समासादिता
भङ्गप्रस्रुतदुग्धविन्दुविसरा शालेर्नवा मञ्जरी ।

निःश्वासानलदग्धकोमलतृणप्रख्यापितान्तर्व्यथ-
स्तामेव प्रतिवासरं मुनिरिव ध्यायन्वने शुष्यति ॥

धर्मकीर्तिः.

658

सारङ्गो न लतागृहेषु रमते नो पांशुले भूतले
नो रम्यासु वनोपकण्ठहरितच्छायासु शीतास्वपि ।
तामेवायतलोचनामनुदिनं ध्यायन्मुहुः प्रेयसीं
शैलेन्द्रोदरकंदरेषु गतधीः शृङ्गारिवेषः स्थितः ॥

659

शृङ्गेणाङ्गं मृगाणां कषति परिचयप्राप्तये निःस्पृहाणां
मन्दस्वच्छन्दचारी परिहरति भयादालयं यूथपस्य ।
दृष्टस्तिष्ठत्यलक्ष्यो झगिति निपतितैस्तत्कुरङ्गीकटाक्षैः
सारङ्गो दुःखमास्ते त्रिधुरविधिवशादन्ययूथप्रविष्टः ॥

660

आदाय मांसमाखिलं स्तनवर्जमङ्ग-
न्मां मुञ्च वागुरिक याहि कुरु प्रसादम् ।
अद्यापि घासकवलप्रसनानभिज्ञो
मन्मार्गवीक्षणपरस्तनयो मदीयः ॥

केषामपि.

661

पुरो रेवा पारे गिरिरतिदुरारोहशिखरः
सरः सव्ये वामे द्वदहनदाहव्यतिकरः ।
धनुष्पाणिः पश्चाच्छवरहतक्रो धावतितरां
न यातुं न स्थातुं हरिणाशिशुरेष प्रभवति ॥

श्रीजयापीडय.

662

क क्रीडति क चरति क करोति वृत्तिं
वारि क नाम पिबति स्पर्शति क नाम ।

इत्थं मृगं निरपराधमबाधमानं
व्याधोनुधावति वधाय धनुर्दधानः ॥

663

चन्द्रः सुधांशुरयमन्निवृतो द्विजेशः
पुण्यैरवापि शरणाय मयेति तोषम् ।
मुग्धैणशाव भज मा त्यज पापमेनं ॥
मीनं प्रभुज्य सहसा कृतमेषभोगम् ॥

प^० पाजकस्य.

अथ करभाः

664

करभ यदि कदाचित्प्रभ्रमन्दैवयोगा-
न्मधुकरकुलतस्त्वं प्रापयेथा मधूनि ।
विरम विरम तेभ्यः सन्ति शष्पाण्यरण्ये
प्रथममुखरसास्ते शोषयन्त्येव पश्चात् ॥

कस्यापि.

665

विकचकुमुदैः फुल्लाम्भोजैः सरोभिरलंकृतां
मरकतमणिश्यामां शष्पैर्विहाय वनस्थलीम् ।
स्मरति करभो यद्वृक्षाणां चरन्मरुधन्वनां
परिचयरतिः सा दुर्वारा न सा गुणवैरिता ॥

जीवनागस्य.

666

करभदयिते यत्तत्पीतं सुदुर्लभमेकदा
मधु वनगतं तस्यालाभे विरौषि किमुत्सुका ॥
कुरु परिचितैः पीलोः पक्षैर्धृतिं मरुगोचरे
जगति सकले कस्यावाप्तिः सुखस्य निरन्तरा ॥

667

करभदयिते योसौ पीलुस्त्वया मधुलुब्धया
व्यपगतघनच्छायस्त्यक्तो न सादरमीक्षितः ।
चलकिसलयः सोपीदानीं प्ररुद्धनवाङ्कुरः
करभदयितावृन्दैरन्यैः सुखं परिभुज्यते ॥

668

करभ किमिदं दीर्घोच्छ्वासैः क्षिणोपि शरीरकं
विरम शब्द हे कस्यात्यन्तं सखे सुखमागतम् ।
चर किसलयं स्वस्थः पीलोर्विमुञ्च मधुस्पृहां
पुनरपि भवान्कल्याणानां भविष्यति भाजनम् ॥

केषामपि.

669

करभ रभसात्क्रोटुं वाञ्छस्यहो भ्रवणज्वरः
शरणमथवानुज्वी दीर्घा तवैव शिरोधरा ।
पृथुगलविलावृत्तिभ्रान्तोच्चरिष्यति वाङ्मुखा-
दियति समये को जानीते भविष्यति कस्य किम् ॥

भट्टभट्टस्य

670

तथा संतुष्टः सञ्जलतृणशमीपीलुबदरै-
भरन्स्वस्थोरण्ये करभाशिशुकः शोकरहितः ।
कृतो मध्वास्वादप्रवणहृदयो मुग्धविधिना
यथा नान्यद्भुङ्क्ते न पिबति न शेते न रमते ॥

671

यस्यासीन्नवपीलुपत्रवदरघासोपि संतुष्टये
दीर्घाध्वन्यनुगम्यते न पदवी यस्य स्वयूथैरपि ।
सोयं संप्रति याति बालकरभः क्षीणोद्यमः क्षामनां
मन्ये नूनमनेन दैवहतकेनास्वादिनं भ्रामरम् ॥

672

पीलूनां हि फलं कषायरहितं रोमन्थयित्वा मरौ
शाखाग्रं यदखादि चारु करभीवक्त्रार्पितं प्रेमतः ।
तत्स्मृत्वा करमेन खेदविधुरं दीर्घं तथा कूजितं
प्राणानामभवत्तदेव सहसा प्रस्थानतूर्यं यथा ॥

एते केषांचित्.

673

क्रमेलकं निन्दति कोमलेच्छुः
क्रमेलकः कण्टकलम्पटस्तम् ।
प्रीतौ तयोरिष्टभुजोः समायां
मध्यस्थता नैकतरोपहासः ॥
नैषधकर्तुः.

अथ खगाः

तत्रादौ

मयूराश्चातकाश्च.

674

एक एव खगो मानी वने वसति चातकः ।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरंदरम् ॥

कस्यापि.

675

अयि चकितमुग्धचातक मरुभुवि धावसि मुधा किमुह्रीवम् ।
धीष्मे दवाग्निवलितस्तापिच्छेयं न विद्युत्वान् ॥

भट्टवासुदेवस्य.

676

पिपासुरप्येव जलं शिखण्डी
प्रतीक्षते प्राणसमां पिबन्तीम् ।
नूनं प्रियास्नेहनिबद्धदृष्टिः
स्वल्पं पयः पश्यति निम्नगाह्य ॥

677

अत्युन्नतिव्यसनिनः शिरसोधुनैष
स्वस्यैव चातकशिशुः प्रणयं विधत्ताम् ।

अस्यैतदिच्छति नहि प्रततास्तु दिक्षु
ताः स्वच्छशीतमधुराः क्व नु नाम नापः ॥

भट्टभल्लटस्य.

678

केकाः कला वनभुवस्तिलकायमानो
रम्यः कलावमहिमैष शिखण्डिनोस्य ।
दुर्लक्षणं ननु विहायसि वायसादि-
क्षुण्णेप्ययं चटकतुल्यगतिर्न जातः ॥

भा० जयवर्धनस्य.

679

नीलाब्जपुञ्जरजसारुणितान्विमुच्य
स्वच्छान्सुधाधिकरसानपि वारिराशीन् ।
यच्चातकः पिबति वारिधरोदविन्दु-
न्मन्ये तदानतिभयाच्छिरसोभिमानी ॥

680

भूमिस्थमम्बु यदि चातक पातुमिच्छेः
कण्ठव्रणं प्रकटयेस्तदयोग्यतां च ।
दिव्याम्बुपाननियमस्तत्र मोहयेत्कं
दोषोपि संवृतिमतां भजते गुणत्वम् ॥

भट्टसारस्वतस्य.

681

किं नैव सन्ति नवतामरसावतंसा
हंसावलीवलयिनो जलसन्निवेशाः ।
कोपि ग्रहो गुरुरयं बत चातकस्य
पौरंदरीं यदभिवाञ्छति वारिधाराम् ॥

682

किं दूरेण पयोधरा उपरि किं नान्ये रटन्तः भुता
निन्ध्याः पापनया स्वकुक्षिषु गताः किं नाम पक्षाः क्षयम् ।

रम्यं वा गगने न किं विहरणं किं तूष्णकाकावली-
पर्यायप्रतिपत्तिलाघवभयाद्भूमौ स्थिता बर्हिणः ॥

केषामपि.

683

नो ताण्डवेन नयनामृतनिर्झरेण
केकारवेण न च कर्णरसायनेन ।
बर्हेण चापि सुरचापरुचा तवाय-
मोतुर्न तुष्यति शिखिन्वधमन्तरेण ॥

कस्यापि

684

चातक तात कियद्भवता पातकमतुलमकारि ।
नवजलदादपि चञ्चुपुटे यत्तत्र न पतति वारि ॥

685

जलकणवितरणरहितः प्रकटितधवलितवेषः ।
चातक रटसि वृथा किं जलदः शारद एषः ॥

चर्पटीनाथस्य.

686

सन्ति कूपाः स्फुरद्गूपाः परितः सरितः शुभाः ।
तथापि चातकस्यैकः फलदो जलदोदयः ॥

687

केकानिभाद्भटयसे पटुचाटुकानि
चञ्चत्कलापमपि नृत्यसि रञ्जनाय ।
हे चातक प्रयतसे जलदं प्रतीत्यं
बिन्दुं जलस्य लभसे न च लज्जसे च ॥

688

वाहत्वमीश्वरसुतस्य विधाय बर्हि-
न्प्रम्लायितः स निजपक्षकलाप एव ।
नाराधितः स भवता पुरुषोत्तमः किं
यस्ते तृषं प्रशमयेत्कचमेघवर्षैः ॥

अथ हंसाः सारसाश्च

689

वसतोतिशयप्रीत्या मानसोचितसंस्थितेः ।
पल्वलाम्भसि हंसस्य हंसैव विकल्प्यते ॥

690

पिबन्ति मधु पद्मेभ्यो भृङ्गाः केसरधूसराः ।
हंसाः शैवालमश्रन्ति धिग्दैवमसमञ्जसम् ॥

कयारपि.

691

यदि नाम दैवयोगाज्जगदसरोजं कदाचिदपि जातम् ।
अवकरनिकरं विकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हंसः ॥

भट्टवासुदेवस्य.

692

कटु रटति निकटर्वती वाचाटष्टिभः पटुर्यत्र ।
अपसरणमेव शरणं मौनं वा तत्र हंसस्य ॥

693

अस्ति यद्यपि सर्वत्र नीरं नीरजमण्डितम् ।
रमते न मरालस्य मानसं मानसं विना ॥

कन्यापि.

694

क्षुधितोपि पद्मखण्डे जहाति रजसावृतं हि किंजल्कम् ।
गुणिनि कृतपक्षपातो विसं तु बहु मन्यते हंसः ॥

भट्टमुक्तिकोशकस्य.

695

तरलयसि दृशं किमुत्सुका-
मकलुषमानसत्रासलालिते ।
अवतर कलहंसि वापिकां
पुनरपि यास्यसि पङ्कजालयम् ।

भट्टबाणस्य.

696

भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिगीत-
राजीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतोयाम् ।
रम्यां हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस
हे हे हताश वद कां दिशमुत्सुकोसि ॥

697

हे हंस मेलितपयःसलिलं विवेक्तुं
शक्तस्य संप्रति मतिः क्व नु तेद्य याता ।
कासारवारिणि कलां पतितां यदिन्दो-
रादातुमिच्छसि विसाङ्कुरवाञ्छया त्वम् ॥

698

शीतांशुशेखरशिरोरुहसंभितानि
पुण्यानि पावितजगन्ति मनोरमाणि ।
भ्रान्त्वा चिरं सुरसरित्सलिलानि दैवा-
ल्लब्धानि हातुमिह वाञ्छसि नासि हंसः ॥

699

स्थित्वा चिरं नभसि निश्चलतारकेण
मातङ्गसङ्गकलुषां नलिनीं निरीक्ष्य ।
उत्पन्नमन्युपरिघर्घरनिःस्वनेन
हंसेन साश्रु परिवृत्य गतं न लीनम् ॥

700

येनोज्झितं सहचरीवदनोपनीतं
रम्यं मृणालशकलं हिमशङ्खशुभ्रम् ।
सोयं खगो हतविधे तव चेष्टितेन
शेवालनाललवलम्पटतां विधत्ते ॥

701

रटसि कटु किमुच्चैर्वायस स्पर्धया मे
विहगहतक विष्टारक्तवक्रान्तरालः ।

विततधवलपक्षाक्षेपविक्षोभिताम्भाः

कमलवनविहारी सारसोहं न काकः ॥

702

हंसो ध्वगः श्रममपोहयितुं दिनान्ते

कारण्डकाकवकभासवनं प्रविष्टः ।

मूकोयमित्युपहसन्ति लुनन्ति पक्षा-

न्नीचाश्रयो हि महतामवमानभूमिः ।

एते केषामपि.

703

क कठिनमहो पीलोः पन्नं मृदुः क विसाङ्कुरः

क कटु लवणं कौपं चाम्भः क तामरसासवः ।

क कुसुमरजो हृद्यं रूक्षाः क चोपरपांसवः

क मरुविषयो ध्वाङ्क्षेत्रं क हंस भवादृशाः ॥

श्रीभण्डकस्व.

704

भो राजहंस किमिति त्वमिहागतोसि

योसौ वकः स इह हंस इति प्रतीतः ।

तद्गम्यतां त्वरितमेव ततः प्रभाते

यावद्ददन्ति वक एष न मूढलोकाः ॥

705

अये वापीहंसा निजवसतिसंकोचपिशुनं

कुरुध्वं मा चेतो वियति वहतो वीक्ष्य विहगान् ।

अमी ते सारङ्गा भुवनमहनीयव्रतभृतो

निरीहाणामेषां तृणमिव भवन्त्यम्बुनिधयः ॥

706

तरौ तीरोद्भूते क्वचिदपि दलाच्छादिततनुः

पतद्दारासारां गमय विषमां प्रावृषमिमाम् ।

निवृत्तायां त्वस्यां सरसि सरसोत्फुल्लनलिने

स एव त्वं हंसः पुनरपि विलासास्त इह ते ॥

707

गतं तद्राम्भीर्यं जलमपि वृतं जालकशतैः
 सखे हंसोत्तिष्ठ प्रथमममुतो दग्धसरसः ।
 स यावत्पङ्काम्भःकलुषितवपुर्भूरिविलप-
 न्न काको वाचाटश्वरणयुगलं मूर्ध्नि कुरुते ॥

708

स्पृशति न विसं चञ्चवा भूयस्तया सह खण्डितं
 पिबति न जलं याति स्वप्नं न शेवलजालकम् ।
 कमलकालिकाभङ्गक्रीडां करोति न सारसः
 क्कणति करुणं शोकग्रस्तः प्रियाविरहाकुलः ॥

709

सरसि बहुशस्ताराद्यायां दशनपरिवन्धितः
 कुमुद विटपान्वेषी हंसो निशास्वविचक्षणः ।
 दशति न पुनस्ताराशङ्की दिवापि सितोत्पलं
 कुहकचकितो लोकः सत्येप्यपायमपेक्षते ॥

एते केषामपि.

710

मुक्ताभानि पयांसि भङ्गविलसद्गुग्धा विसग्रन्थयः
 स्फीतास्तामरसासवा विहरणक्रीडासहं सैकतम् ।
 सन्त्येव प्रतिदेशमत्रविषमे हे हंस पङ्काङ्किते
 धृष्टोक्नुष्टबके जरत्सरसि ते कोयं निवासग्रहः ॥

श्रीशिवस्वामिनः.

711

आपूर्येत पुनः स्फुरच्छफरिकासारोर्मिभिर्वारिभि-
 र्भूयोपि प्रविभज्यमाननलिनं पदयेम तोयाशयम् ।
 इत्याशाशततन्तुबद्धहृदयो नक्तंदिनं दीनधीः
 शुष्यत्यातपशोपितस्य सरसस्तीरे जरत्सारसः ॥

712

तावद्बोलितपङ्कजच्युतरजःपिङ्गाङ्गरागोज्ज्वलो
यः शृण्वन्कलकूजितं मधुलिहां संजातहर्षोत्सवः ।
कान्ताचञ्चुपुटापर्वाक्षितविसग्रामग्रहेप्यक्षमः
सोयं संप्रति हंसको मरुगतः कष्टं तृणं वाञ्छति ॥

713

यां स्मृत्वा सहमैव मानससरस्त्यक्त्वा विशेषार्थिन-
स्तामेवोत्सुकचेतसः कमलिनीं दृष्ट्वा वकाध्यासिताम् ।
लीयन्ते विगताभिमानलघवस्तत्रैव भूयोपि ये
हंसास्ते न भवन्ति हंसधवलाः प्रायो वका एव ते ॥

केषामपि.

714

यामालिङ्ग्य वका गटन्ति कटुकं दीर्घोच्छ्वसत्कंधरा
यस्यामंसतटावघट्टितजलं वल्गन्त्यमी महवः ।
या शश्वन्मलिनात्मकैरपि वकैर्नक्तंदिनं संव्यते
सा हंसेन मनस्विना कमलिनी युक्तं यदि त्यज्यते ॥

अर्थवर्मणः.

715

रूपं हारि मनोहरा सहचरी पानाय पात्रं मधु
क्रीडा चाप्सु सरोरुहेषु वसतिस्तेषां रजो मण्डनम् ।
वृत्तिः साधुमता बिसेन सुहृदश्चारुस्वनाः षट्पदाः
सेवादैन्यविमाननाविरहितो हंसः सुखं जीवति ॥

यशःस्वामिनः.

716

मत्स्या अपि हि जानन्ति क्षीरनीरविवेचनम् ।
पसिद्धं राजहंसानां यशः पुण्यैस्त्वाप्यने ॥

717

कुङ्कोलकनखप्रपातविगलत्पक्षा अपि स्वाभयं
ये नोञ्जन्ति पुगीपपुष्टवपुष्पगतेकेनिदग्ने द्विजाः ।

ये तु स्वर्गतरङ्गिणीविसलतालेशेन संवर्धिता
गङ्गानीरमपि त्यजन्ति कलुषं ते राजहंसाः कुतः ॥
कस्यापि.

अथ कोकिलाः

718

समुद्गिरसि वाचः किं पुंस्कोकिल सुकोमलाः ।
श्वभ्रेस्मिञ्ज डपाषाणगुरुनिर्घोषभैरवे ॥

भा० अमृतदत्तस्य.

719

काकैः सह विवृद्धस्य कोकिलस्य कला गिरः ।
खलसङ्गेपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ॥

तक्षकस्य.

720

श्रोत्रोत्सवं तव कलं कलकण्ठ कोत्र
नादं शृणोति रतिविग्रहसंधिदूतम् ।
दात्राग्निदग्धघनपादपकोटरान्त-
राविर्भवत्कटुरवासु वनस्थलीषु ॥

कस्यापि.

721

मूकीभूय तमेव कोकिल मधुं बन्धुं प्रतीक्षस्व हे
हेलोलासितमालतीपरिमलामोदानुकूलानिलम् ।
यत्रैतास्तत्र सूक्तयः सफलतामायान्त्यमी तूलस-
त्पांसूत्तम्भभृतो निदाघदिवसाः संतापसंधायिनः ॥

भट्टवृद्धेः.

722

भ्रातः कोकिलकूजितैरलमलं नार्घन्ति यस्माद्गुणा-
स्तृष्णीमाःस्व विशीर्णपर्णनिचयच्छन्नः क्वचित्कोटरे ।
उद्यानकुमवाटिकाकटुरट्टकाकावलीसंकुलः
कालोथं शिशिरस्य संप्रति सखे नायं वसन्तोत्सवः ॥

723

क्वचिज्जिह्वादीनादः क्वचिदतुलकाकोलकलहः
क्वचित्कङ्कारावः क्वचिदपि कपीनां कलकलः ।
क्वचिद्धोरः फेरुध्वनिरयमहो दैवघटना
कथंकारं तारं कण्ठतु चकितः कोकिलयुवा ॥

अथ भमराः

724

केतकीकुसुमं भृङ्गः पीड्यमानोपि सेवते ।
शेषाः किं नाम कुर्वन्ति गुणापहतचेतसः ॥

कस्यापि.

725

कृत्वापि कोषपानं भ्रमरयुवा पुरत एव कमलिन्याः ।
अभिलषति बकुलकलिकां मधुलिहि मलिने कुतः सत्यम् ॥

726

मदनमवलोक्य निष्फलमनित्यतामपि च बन्धुजीवानाम् ।
गुरुमुपगम्य भ्रमरः संप्रति जातो जपासक्तः ॥

727

भ्रमर भ्रमता दिगन्तराणि
क्वचिदासादितमीक्षितं श्रुतं वा ।
वद सत्यमपास्य पक्षपातं
यदि जातीकुसुमानुकारि पुष्पम् ॥

728

कमलं भवनं रजोङ्गरागो
मधु पानं मधुराः प्रियाप्रलापाः ।
शयनं मृदु केसरोपधानं
भ्रमरस्याम्भसि का न राजलीला ॥

729

पतितमुत्पतितं स्थिनमक्रियं
 सकरुणं कृणितं गतमागतम् ।
 कमलिनीमलिना तुहिनाहनां
 नहि तदस्ति विलोक्य न यत्कृतम् ॥

कस्यापि

730

कमलिनीमलिनी दयितं विना
 न सहते सह तेन निषेविताम् ।
 तमधुना मधुना निहितं हृदि
 स्मरति सा रतिसारमहर्निशम् ॥

भट्टरुद्रदम्भ्यः.

731

मदं न लिप्सेत शिलीमुखो यदि
 द्विपात्र कर्णाग्रनिपातमाश्रुयात् ।
 परोपसर्पी सुखलेशलिप्सया
 नरो भवत्येव पराभवास्पदम् ॥

732

मधुकर बहुशस्त्वया निरस्ताः
 कुसुमलतास्तृणवत्सुषुप्तिताग्राः ।
 फलमनुभव कण्टकावृताभ्य-
 स्तदिदमपत्रप केतकीलताभ्यः ॥

733

कुल्लेषु यः कमलिनीकमलोदरेषु
 चूतेषु यो विलसितः कलिकान्तरस्थः ।
 पश्याद्य तस्य मधुपस्य शरद्वपाये
 कृच्छ्रेण वेणुविवरे दिवसाः प्रयान्ति ॥

734

पुष्पासवं सुरभि गन्धिरजोद्गरागः
पीत्वा लतासु मधुपः कमले निषण्णः ।
बद्धोधुना शशिकरैः कर्णं विरौति
संतोषहीनमिह कं न भजन्त्यनर्थाः ॥

एते केषाञ्चित्

735

अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग
लोलं विनोदय मनः सुमनोलतासु ।
मुग्धाननामरजसं कलिकामकाले
बालां कदर्थयसि किं नवमालिकायाः ॥

विकटनितम्बायाः

736

ऐरावणाननमदाम्बुकणावपात-
संसक्ततामरसरेणुपिशङ्गिताङ्गः ।
चण्डानिलाहततुषारविशीर्णपक्षः
क्षीणः क्षितौ मधुकरो विवशोत्र शेते ॥

भट्टनायकः

737

सोत्कः परिभ्रमसि किं व्यवपातिधैर्यः
कृजन्द्दिरेफ कर्णं कुक्षुमासवार्थी ।
अन्यासु पादपलतासु धृतिं बधान
भग्ना हि सा कुसुमिता सहकारवल्ली ॥

धर्मकीर्तिः

738

स्वामोदवासितसमग्रदिगन्तराला
रक्ता मनोहरमुखा सुकुमारमूर्तिः ।
सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता
नीतस्तदैव विधिना मधुपोन्यदेशम् ॥

कम्यपि

739

जात्युज्ज्वले मधुरकोमलवाग्विलासौ
 द्वौ पुष्करे मधुकरौ युगपत्प्रविष्टौ ।
 एकस्तयोर्मधुभराकुलपूर्णदेहः
 कष्टे विधौ न रजसापि युतो द्वितीयः ॥

चादस्य.

740

मधुकरगणधूतं त्यक्त्वा गतो नवमालिकां
 पुनरपि गतो रक्ताशोकं कदम्बतरुं ततः ।
 तदपि सुचिरं स्थित्वा तेभ्यः प्रयाति सरोरुहं
 परिचितगुणद्वेषी लोको नवं नवमीहते ॥

741

लिखितकमले सौन्दर्येण प्रकामहतात्मना
 किमिव न कृतं तत्र भ्रान्त्वा मधुस्पृहयालिना ।
 अधिगतरसः सोभूतस्मान्मनागपि नाल्पधी-
 र्धुरि तु लिखितस्तृष्णान्धानां जनेन विवेकिना ॥

742

भ्रमति वकुले मन्दं कुन्दे न विन्दति निर्वृतिं
 प्रकृतिसुरभौ रक्ताशोके न याति विशोकताम् ।
 सुरभिकुसुमामोदोत्कण्ठापनीतमना वने
 वहति तनुतामङ्गे भृङ्गः स्मरन्नवमालिकाम् ॥

743

स्पृशति शनकैश्चुम्बन्नङ्गैः करोति निपीडनं
 चरणपतनं मुद्राभेदं विधातुमपीहते ।
 समयमुचितं चित्तौत्सुक्यात्प्रतीक्षितुमक्षमो
 मधुकरयुवा पुण्यैर्लब्ध्वा नवां नवमालिकाम् ॥

744

हिमोत्सन्नां दृष्ट्वा हतकमलनालां कमलिनीं
द्विरेफाः संवृत्ताः सपदि गजगण्डप्रणायिनः ।
अहो धिग्भूतानां प्रकृतिरियमप्रत्ययकरी
न कश्चित्क्षीणार्थे प्रथमगुणगन्धं गणयति ॥

745

किमामोदभ्रान्त्या भ्रमसि सुचिरं भृङ्ग ननु हे
न जानीये तत्त्वं प्रतपतितरां ग्रीष्मसमयः ।
स्थितं शून्यं पुष्पैः प्रकटविटपं पश्य विपिनं
गतः सौरभ्यादयः प्रकृतिसुभगश्चैत्रविभवः ॥

746

केनाप्रातमुदारमस्य कुसुमं कैशुम्बितं केसरं
पीतः केन रसोस्य केन रजसा चोद्वेक्षितं केन वा ।
हे हे मुग्धमधुव्रत व्रज जवादन्याँस्तरून्पुष्पिता-
नुत्तालेत्र वृथैव पिप्पलतरौ किं किञ्चिदासाद्यते ।

747

प्रत्यग्रोत्र यथासुखं मधुरसः पातव्य इत्युत्सुक-
स्तृष्णाविभ्रमविप्रलब्धहृदयस्तत्त्वावबोधं विना ॥
निर्विण्णोप्यफलभ्रमो न विरमत्यालेख्यपद्माकरे
दुर्बुद्धिर्व्यसनी तथापि मधुपस्तृष्णाशयोद्गम्यति ॥

748

यस्याः संगमवाञ्छया न गणिता वाप्यो विनिद्रोत्पला
यामालिङ्ग्य समुत्सुकेन मनसा यातः परां निर्वृतिम् ।
भग्रां तामवलोक्य चन्दनलतां भृङ्गेण यज्जीव्यते
धैर्यं नाम तदस्तु तस्य न पुनः खेहानुरूपं कृतम् ॥

749

येनामोदिनि केसरस्य मुकुले पीतं मधु स्वेच्छया
नीता येन निशा शशाङ्कधवला पद्मोदरे शारदे ।

भ्रान्तं येन मदप्रवाहमलिने गण्डस्थले दन्तिनां
सोयं भृङ्गयुवा करीरव्दिष्टे बभ्रातु तुष्टिं कुतः ॥

केषामपि.

750

मा भूनाम सहामुनैव निधनं दैवात्कथंचित्पुन-
स्तृष्णा वा हतजीविते यदि तदा किं पुष्पशून्यं जगत् ।
येनैवोन्मथितः स एव दयितः पद्माकरो निर्दयं
दानाम्भःस्पृहयानुयात्यलिरहो लोलस्तमेव द्विपम् ॥

शङ्कुस्य.

751

सोपूर्वो रसनाविपर्ययविधिस्तत्कर्णयोश्चापलं
दृष्टिः सा मदविस्मृतस्वपरदिक्किं भूयसोक्तेन वा ।
सर्वं निश्चितवानसि भ्रमर हे यद्धारणोद्याप्यसा-
वन्तःशून्यकरो निषेव्यत इति भ्रातः क एष ग्रहः ॥

भट्टभल्लटस्य.

752

रे रे भृङ्ग मदान्धवारणचलत्कर्णानिलान्दोलन-
क्लेशक्लान्ततनो मुधैव भवता दुःखं किमित्यास्यते ।
उत्कूजत्समद्विरेफवलयप्यालुप्रकोशश्रियः
सामोदाः प्रकटाशयाः प्रतिपदं सन्त्येव पद्माकराः ॥

सुखविष्णो.

753

गन्धाढ्यां नवमालिकां मधुकरस्त्यक्त्वा गतो यूथिकां
तां त्यक्त्वापि गतः स चन्दनतरुं तस्मात्सरोजं गतः ।
बद्धस्तत्र निशाकरेण सुचिरं क्रन्दत्यसौ मन्दधीः
संतोषेण विना पराभवशतं प्राप्नोति लुब्धो जनः ॥

754

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पद्मिनी च ।

एवं विचिन्तयति कोषगते द्विरेके
हा हन्त हन्त नलिनीं गज उन्ममाथ ॥

755

भ्रमन्वनान्ते वनमञ्जरीषु
न षट्पदो गन्धफलीमजिघ्रत् ।
सा किं न रम्या स च किं न रन्ता
बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥

एते केषामपि.

756

अङ्गे वृद्धिमुपागतं शिशुनया सर्वाङ्गमालिङ्गितं
मत्स्यः श्रीपरिरम्भनिर्भरतरव्याकोशकोषोन्मुखैः ।
आशाप्तैः परिपीयमानमनिशं निःस्पन्दमिन्दिन्दिरै-
र्दूरादेव निमेषशून्यनयनः पद्मं समुद्रीक्षते ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

अथ वकाः

757

जीवतो निगिरन्मत्स्यान्मुनिवद्बुध्यते वकः ।
मृतानपि न गृध्रस्तु धिगाकारमुनीन्द्रताम् ॥

कस्यापि.

758

नालेनेव स्थित्वा पादेनैकेन कुञ्चितग्रीवम् ।
जनयति कुमुदभ्रान्तिं वृद्धवको बालमत्स्यानाम् ॥

इदं.

759

एष वकः सहसैव त्रिपन्नः
शाश्वमहो क्व नु तद्रतमस्य ।
साधु कृतान्तक कश्चिदपि त्वां
वञ्चयितुं न कुनोपि समर्थः ॥

कस्यापि.

760

निजकुलोच्चितचेष्टितमात्मनो
यदपहाय यियाससि हंसनाम् ।
बक चर व्रतमेव तथापि ते
फलति तत्तद्विदं यततां नृणाम् ॥

भट्टगोविन्दराजस्य.

761

न कोलिलानामिव मञ्जु कूजितं
न लब्धलास्यानि गतानि हंसवत् ।
न बर्हिणानामिव चित्रपक्षता
गुणस्तथाप्यस्ति बके बकव्रतम् ॥

भा° श्रीजयवर्धनस्य.

762

तद्वैदग्ध्यं समुदितपयस्तोयतत्त्वं विवेक्तु-
मालापास्ते स च मृदुपदन्यासहृद्यो विलासः ।
आस्तां नावद्वक यदि तथा वेत्ति किञ्चिच्छ्रुथाशं
तूष्णीमेवासितुमयि सखे त्वं कथं मे न हंसः ॥

भट्टभट्टस्य.

763

कस्त्वं लोहितलोचनास्यचरणो हंसः कुतो मानसा-
त्किं तत्रास्ति सुवर्णपङ्कजवनान्यम्भः सुधासंनिभम् ।
मुक्ताशुक्तिरथास्ति शङ्खनिचयो वैदूर्यरोहाः क्वचि-
च्छम्बूकाः किमु सन्ति नेति च बकैराकर्ण्य हीहीकृतम् ॥

अथ काकाः

764

तुल्यवर्णच्छदः कृष्णः कोकिलैः सह संगतः ।
केन विज्ञायते काकः स्वयं यदि न भाषते ॥

वाल्मीकिः.

765

आत्मरुतादपि विरुतं कुर्वाणाः स्पर्धया सह मयूरैः ।
किं जानन्ति वराकाः काकाः केकारवान्कर्तुम् ॥
क्रम्यापि.

766

कृष्णं वपुर्वहतु चुम्बतु सत्फलानि
रम्येषु संचरतु चृतवनान्तरेषु ।
पुंस्कोकिलस्य चरितानि करोतु नाम
काकः किल ध्वनिविधौ ननु काक एव ॥
आ जयवर्धनस्य.

767

संप्राप्य कोकिलकुलैः कमनीयकान्तिः
कान्तस्वरैरपि बलात्खलु संनिकर्षम् ।
वैधुर्यभाजि हतवेधसि किं वराकः
काकः करोत्वनुकृतिं न ययौ यदेषाम् ॥
गोविन्दराजस्य.

768

इयं पल्ली भिल्लैरनुचितसमारम्भरसिकैः
समन्तादाक्रान्ता विषविषमबाणप्रणयिभिः ।
तरोरस्य स्कन्धे गमय समयं कीर निभृतं
न वाणी कल्याणी तदिहमुखमुद्वैव शरणम् ॥

769

किरति मुखगृहीतं भुक्तशेषं पुरीषं
विलिखति चरणार्धैर्देवतानां शिरांसि ।
व्रजति च हतमानः साधुमूर्धस्वशङ्कः
किमिव न कुरुते खं प्राप्य काको वराकः ॥

770

दौर्भाग्यं वचसां तनोर्मलिनता चेष्टास्वहो चापलं
शङ्कायास्तदुपज्ञतैव विदिता वृत्तिस्त्ववाच्यैव सा ।

इत्थं दुष्कृतशाखिनः फलमिव स्फीतं तथाप्यातुरः
काकः कोकिललाञ्छनच्छविर्वा कष्टं मुहुर्मूर्च्छति ॥

वासुदेवस्य.

771

नृत्यन्तः शिखिनो मनोहरममी श्रव्यं पठन्तः शुका
वीक्ष्यन्ते न त एव खल्विह रूपा वार्यन्त एवाथवा ।
पान्थस्त्रीगृहमिष्टलाभकथनाल्लब्धान्वयेनामुना
संप्रत्येतदनर्गलं बलिभुजा मायाविना भुज्यते ॥

772

रे रे ध्वाङ्ग विरूक्षतास्तु वचसः काणाक्षिता क्षम्यते ।
लौल्यं नाम तवेति कात्र गणना भाण्ड्यं विभूषैव ते ।
सर्वं सोढमिदं स्वभावविहितं वहेरिवौष्ण्यं हि ते
यच्चेवं विगुणस्य कापि भवतो ग्रीवा न तत्सह्यते ॥

773

काकः कोकिलमुन्नमय्य कुरुते चूते फलास्वादनं
भुङ्क्ते राजशुकं निवार्य कुररः क्रीडापरो दाडिमम् ।
घूको बर्हिणमस्य शाखिशिखरे शेते सजानिः सुखं
हा जातं विपरीतमद्य विपिने द्येने परोक्षं गते ॥

कस्यापि.

774

किं केकीव शिखण्डमण्डिततनुः किं कीरवत्पाठकः
किं पुंस्कोकिलवत्स्वनेन मधुरः किं हंसवत्सद्गतिः ।
किं सामान्यशकुन्तलावक इव क्रीडाविनोदाकरः
काकः केन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥

775

उत्पत्तिर्मरुतां प्रभोर्युगदिने प्रख्याप्यविश्वोत्सवे
पुण्याहभुनिषु प्रसिद्धिरधिका पूर्णं वयः पौरुषम् ।
काकुत्स्थेन समं सपलकलहो दैवज्ञता तादृशी
काकस्तेन गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥

776

आद्यः प्रवेशसमयः स कलेयुगस्य
प्राप्तस्तिरस्कृतबहृदकहंसमार्थः ।
आहूय सादरतया तपसोन्तिमोहं
काणो द्विजः प्रतिगृहं वत यत्र पूज्यः ॥

अथ कीटमणयः

777

सूर्यादन्यत्र यच्चन्द्रेष्यर्थसंस्पर्शि तत्कृतम् ।
खद्योत इति कीटस्य नाम तुष्टेन केनचित् ॥

778

घनसंतमसमलीमसदशदिशि निशि यद्विराजसि तदन्यत् ।
कीटमणे दिनमधुना तरणिकरान्तरितचारुसिताकिरणम् ॥

भल्लटस्य.

779

जर्जरतृणाग्रमदहन्सर्षपकणमप्रकाशयन्नूनम् ।
कीटत्वमात्मतन्त्रः खद्योतः ख्यापयन्भाति ॥

780

भ्राजिष्णवो नभसि भूरिहतान्धकार-
स्वलपप्रभाः स्वतनुमात्रनिबद्धभासः ।
खद्योतकाः प्रकटतीव्रगुरुप्रभावा-
स्तावन्न सप्ततुरगः समुदेति यावत् ॥

किशोरकम्ब.

781

युष्मादृशः कृपणकाः क्रिमयोपि यस्यां
भान्ति स्म संतमसमय्यगमन्निशासौ ।
सूर्याशुदीप्रदशदिग्दिवसोधुनायं
भान्यत्र नेन्दुरपि कीटमणे किमु त्वम् ॥

782

इन्दुः प्रयास्यति विन्दु^{क्षय}ति तारकश्रीः
 स्थास्यन्ति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपाः ।
 अन्धं समग्रमपि कीटमणे भविष्य-
 दुन्मेषमेष्यति भवानिति दूरमेतत् ॥

कथोरपि.

783

सत्त्वान्तः स्फुरिताय वा कृतगुणाद्यारोपतुच्छाय वा
 तस्मै कातरमोहनाय महसो लेशाय मा स्वस्ति भूत् ।
 यच्छायास्फुरणारुणेन खचता खद्योतनामामुना
 कीटेनाहितयापि जङ्गममणिभ्रान्त्या विडम्ब्याभहे ॥

भल्लदस्य.

अथ वृक्षाः

784

प्रत्यग्रैः पर्णनिचयैस्तरु^{र्यै}रेव शोभितः ।
 जहाति जीर्णास्तानेव किं वा चित्रं कुजन्मनः ॥

उपाध्यायोदयस्य.

785

यथापल्लवपुष्पाढ्या यथापुष्पफलर्द्धयः ।
 यथाफलर्द्धिस्वारोहा हा मातः क्रागमन्द्रुमाः ॥

786

साध्वेव तद्विधावस्य वेधाः क्लिष्टो न यन्मुधा ।
 स्वरूपाननुरूपेण चन्दनस्य फलेन किम् ॥

भल्लदस्य.

787

मया बदरलुब्धेन वृक्षाणामनभिज्ञया
 वने कण्टकसादृश्यात्खदिरः पर्युपासितः ॥

788

महातरुर्वा भवति समृद्धो वा विनश्यति ।
नाङ्कुरप्रक्रियामेति न्यग्रोधकणिकाङ्कुरः ॥

789

पुष्पपत्रफलच्छायामूलवल्कलदारुभिः ।
धन्या महीरुहा येषां त्रिमुखा यान्ति नार्थिनः ॥

790

पतत्यङ्गारवर्षे वा वाति वा प्रलयानिले ।
तालः स्तब्धतयारब्धस्तयैव सह नश्यति ॥

791

छायावन्तो गतव्यालाः स्वारोहाः फलदायिनः ।
मार्गद्रुमा महान्तश्च परेषामेव भृतये ॥

792

अगतीनां खलीकाराहुःखं नैत्रोपजायते ।
भवन्त्यशोकाः प्रायेण साङ्कुराः पादताडिताः ॥

केषामपि

793

यद्यपि चन्दनविटपी विधिना फलकुसुमवर्जिनो विहितः ।
निजवपुषैव परेषां तथापि संतापमपहरति ॥

भट्टादिन्यकस्य.

794

प्राप्ते वसन्तमासे वृद्धिं प्राप्नोति सकलवनराजिः ।
यत्र करीरे पत्रं तत्किं दोषो वसन्तस्य ।

795

फलितधनविटपविघटितपटुदिनकरमहसि लसन्ति कल्पतरौ ।
छायार्थं कः पशुरपि भवति जरद्वीरुधां प्रणयी ॥

भट्टदस्य.

796

फलकुसुमाकिसलयोज्ज्वलविटपशतान्नग्नितरणिकिरणौघे ।
मार्गतरी निकटस्थे कः पथिकः क्लान्तिमनुभवति ॥

भा अमृतवत्तस्य.

797

दूरीकृतस्वार्थलवा जनस्य
समुद्यता ये भुवि तापशान्त्यै ।
द्रुमास्त एवागतिका न विद्मः
प्रजापतेराशयलेशमत्र ॥

प्रकाशवर्षरय.

798

चन्दने विषधरान्सहामहे
वस्तु सुन्दरमगुप्तिमत्कुतः ।
रक्षितुं वद किमात्मसौष्ठवं
संचिताः खदिर कण्टकास्त्वया ॥

भल्लटस्य.

799

ग्रथित एष मिथः कृतशृङ्खलो-
विषधरैरधिरुह्य महाजडः ।
मलयजः सुमनोभिरनाश्रितो
यदत एव फलेन न युज्यते ॥

800

यत्किंचनानुचितमप्युचितानुबन्धि
किं चन्दनस्य न कृतं कुसुमं फलं वा ।
लज्जामहे भृशमपक्रम एव यातु-
स्तस्यान्तिकं परिगृहीतवृहत्कुठारः ॥

भल्लटस्य.

801

हे बालचम्पकतरो तरुणीकपोल-
लावण्यचुम्बनसुखोचितचारुपुष्प ।
किं पुष्पितेन विजहीहि विकासहास-
मुद्दामपाभरगणा मरुभूमिरेषा ॥

नरेन्द्रस्य.

802

अन्तःप्रतप्तमरुसैकतदह्यमान-
मूलस्य चम्पकतरोः क विकासचिन्ता ।
प्रायो भवत्यनुचितस्थितिदेशभाजां
श्रेयः स्वजीवपरिपालनमात्रमेव ॥

803

दौर्जन्यमात्मनि परं प्रथितं विधात्रा
भूर्जद्रुमस्य विफलत्वसमर्पणेन ।
किं चर्मभिर्निशितशस्त्रशतावकृतै-
राशां न पूरयति सौर्यिपरम्पराणाम् ॥

गोविन्दराजस्य.

804

किं कण्टकैकरसिकेन फलद्विषा किं
चैरस्यसीमनि किमु स्थिरकौतुकेन ।
छायाविलासविमुखेन सतां किमङ्ग-
धात्रा खलेन खदिरद्रुम एष सृष्टः ॥

वामनस्य.

805

लब्धं चिरादमृतवत्किममृत्यवे स्या-
ह्रीर्धं रसायनवदायुरुत प्रदद्यात् ।
एतत्फलं यदयमध्वगशापदग्धः
स्तब्धः फलं फलति वर्षशतेन तालः ॥

नलदस्य.

806

हे वृक्ष शोभित महाफलभारलक्ष्म्या
क्षुत्तापशान्तिजनकैकजगत्प्रसिद्ध ।
त्वत्तो मया कथमपीदमधो निरस्त
मेकं फलं शकुनिखण्डितमल्पमात्रम् ॥

कस्यापि.

807

अत्यन्तशीतलतया सुभगस्वभाव
मर्त्यं न कश्चिदपि ते तरुरस्ति तुल्यः ।
छायार्थिनामपि पुनर्विकटद्विजिह्व-
सङ्गेन चन्दन विषद्रुमनिर्विशेषः ॥

भा० अमृतइत्तस्य.

808

कथमियति वनान्ते कश्चिदेको न तादृ-
ग्वरवनतरुश्चैः पुष्पवल्लीफलादयः ।
जगदसुखविधातुर्दग्धधातुर्नियोगा-
द्धवखदिरपलाशाः केवलं वृद्धिभाजः ॥

809

शाखासंततिसंनिरुद्धगगनाभोगस्य लब्ध्वा तरो-
श्छायां यस्य भवद्भिरेव शमिता घर्मापदोनेकशः ।
भोः पान्था ननु दृश्यतां विधिगतिस्तस्यैव कालक्षय-
प्रक्षीणस्य तलेद्य तप्तसिकताङ्गारैः परं दह्यते ॥

कथोरपि.

810

त्रिवैर्यस्य पतन्निमिर्दशदिशो भ्रान्त्वा समेतैः सुखं
विभ्रान्तं शयितं प्रभुक्तमुषितं स्कन्धे फलैः प्रश्रिते ।
तस्यैवोन्माथितस्य दुष्टकरिणा मार्गद्रुमस्याधुना
कारीषाय कथन्ति शोषपरुषां गोपालबालास्त्वचम् ॥

शिवस्वामिन .

811

संतोषः किमशक्तता किमथवा तस्मिन्नसंभावना
शोभैवाथ च काननस्थितिरियं प्रद्वेष एवाथवा ।
आस्तां खल्वनुरूपया सकलया पुष्पश्रिया दुर्विधे
संवन्धोननुरूपयापि न कृतः किं चन्दनस्य त्वया ॥

812

मन्मूलः प्रथितोन्नतिर्घनलसच्छायः स्थितः सत्पथे
सेव्यः सद्भिरितीदमाकलयता तालोध्वगेनाश्रितः ।
पुंसः शक्तिरियत्यसौ स तु फलेदद्याथवा श्रोथवा
काले काप्यथवा कदाचिदथवा नेत्यत्र वेधाः प्रभुः ॥

813

यज्जानोमि चतुष्पथे घनलसच्छायोसि किं आयया
संयुक्तः फलितोसि किं यदि फलैः पूर्णोसि किं संनतः ।
हे सद्बृक्ष सहस्व संप्रति सखे शाखाशिखाकर्षण-
क्षोभामोटनभञ्जनानि जनतः स्वैरेव दुश्चेष्टितैः ॥

भदन्तज्ञानवर्मणः.

814

सुस्कन्धस्य विसारिसौरभगुणाक्रान्ताखिलाशस्य ते
तन्वीचारापयोधरान्तरकृतस्पर्शस्य गोप्याकृतेः ।
दोषः कोपि भुजंगसंगमकृतः प्रोद्धृत एषोधुना
येन त्वां परिहृत्य चन्दनतरो यान्त्यध्वगा दूरतः ॥

कन्यापि.

815

छिन्नस्तप्रसुहृत्स चन्दनतरूर्युगं पलाय्यागता
भोगाभ्याससुखासिकाः प्रतिदिनं ता विस्मृतास्तत्र वः ।
दंष्ट्राकोटिविषोल्कया प्रतिकृतं तस्य प्रहर्तुर्न चे-
त्किं तेनैव महः स्वयं न निधनं याताः स्थ भो भोगिनः ॥

816

त्वन्मूले पुरुषायुषं गतमिदं कालेन संशुष्यतां
क्षोदीयांसमपि क्षणं परमतः शक्तिः कुतः प्राणितुम् ।
नत्स्वस्त्यस्तु विवृद्धिमोहि महतीमद्यापि का नस्त्वेरा
कल्याणैः फलितासि तालविटपिन्पुत्रेषु पौत्रेषु वा ॥

एतौ भदभद्वरस्य

817

छायास्यैव घना सुगन्धिरयमेवापन्नतापच्छिदा-
मयेस्यैव गुणग्रहः सगुणता किं चन्दनस्योच्यताम् ।
आ मूलात्पुनरेष बद्धवृतिभिर्व्यालैस्तथा दूषितो
जाने येन वरं धवोथ खदिरोप्यन्योथवा न त्वयम् ॥

योजाकस्य.

818

न श्लाघ्यानि फलानि पल्लवकृता छाया न वाञ्छापि सा
नो पुष्पं सुमनोहरं न विहगाः शब्दामृतस्यन्दिनः ।
काकव्रातपुरीषनिर्भरजरन्मूर्तेरश्रुद्धात्मनो
निःस्तब्धस्य तरोरधः कथमहो सृष्टोसि दुर्वेधसा ॥

819

नास्य स्वादुफलं न चारु कुसुमं न स्निग्धपर्णा लता
न च्छाया क्लमहारिणी न च कलकाणास्तथा पत्रिणः ।
एषोसौ खदिरद्रुमः किमथवा पान्थेन दृष्टस्त्वया
तत्किं पान्थ कठोरकण्टकमुखैर्गात्रक्षतार्था भवान् ॥

भट्टवृद्धः.

820

स्निग्धाः पल्लविनः प्रकामविटपव्याविद्धचण्डातपा
नम्राः स्वादुफलाः समाश्रितजनक्षुत्तापविच्छेदिनः ।
दग्धास्ते तरवः प्रयान्तु पथिकास्तेष्वेव मार्गेष्वमी
रूक्षाः कण्टकिनः ससर्पविवरा भूयः प्ररूढा द्रुमाः ॥

821

छाया नात्मन एव या कथमसावन्यस्य निष्प्रग्रहा
शीतोष्णमापदि शीतलस्तलभुवि स्पन्दोनिलादेः कुतः ।
वार्ता वर्षशते गते किल फलं भावीति वर्तिव सा
द्राघिम्गा मुषिताः कियच्चिरमहो तालेन बाला वयम् ॥

822

कस्त्वं भोः कथयामि दैवहतकं मां विद्धि शाहोटकं
वैराग्यादिव वक्षि साधु विदितं कस्मादिदं कथ्यते ।
वामेनात्र वटस्तमध्वगजनः सर्वात्मना सेवते
न च्छायापि परोपकारकृतये मार्गस्थितस्यापि मे ॥

823

भामोदैर्मरुतो मृगाः किसलयैर्लम्बैस्त्वचा तापसाः
पुष्पैः पट्टरणाः फलैः शकुनयो घर्मादिताम्रछायया ।
स्कन्धैर्गन्धगजाश्च विश्रमरुजाः शश्वद्विभक्तास्त्वया
प्राप्तस्त्वं ह्रुम बोधिसत्त्वपदवीं सत्यं कुजाताः परे ॥

824

भ्राम्यद्भृङ्गभरावनम्रकुसुमच्योतन्मधूद्वन्धिषु
च्छायावत्सु तलेषु पान्थनिवहा विश्रम्य गेहेष्विव ।
नित्यं निक्षेपवारिवारितनृषस्तृप्यन्ति येषां फलै-
स्ते नन्दन्तु फलन्तु यान्तु च परामत्युन्नतिं पादपाः ॥

825

हे हे मण्डितमार्ग मार्गविटपिच्छीव्याः समाः शाश्वती-
रद्याप्यावृणु दिक्तटानि विटपैः सालैश्चुम्बाम्बरम् ।
मूले विश्रमणाशयैव लुठिता यन्न त्वया केवलं
घर्मर्तैः परिमोचिताः फलशतैर्यावद्वयं तर्पिताः ॥

826

वृद्धिर्यस्य तरोर्मनोरथशतैराशावता प्रार्थिता
जातोसौ सरसः प्रवासिफलदः सर्वाश्रितोपाश्रयः ।
नानादेशसमागतैरविदितैराक्रान्तमन्यैः खगै-
स्तं लब्धावसरोपि वृद्धशकुनिर्दरे स्थितो वीक्षते ॥

827

दावाभिषोषदुःखं खरपवनजलक्लेशमर्काच्च तापं
मातङ्गाकर्षणानि व्यसनमपि गुरु प्राप्तवन्तोपि वञ्चातु

शरुच्छायाफलानि त्वचमपि कुसुमं मञ्जरीः पल्लवान्वा
नार्थिभ्यो वारयन्ति प्रतिदिवसमहो साधु वृत्तं तरूणाम् ॥

828

हंसाः पद्मवनाशया बलिभुजो गृध्राश्च मांसाशया
पान्थाः स्वादुफलाशया मधुलिहः सौरभ्यगन्धाशया ।
दूरान्निष्फलरक्तपुष्पनिचयैर्निसार रथ्योन्नते
रे रे शल्मलिपादप प्रतिदिनं के न त्वया वञ्चिताः ॥

829

भ्रातर्भीममरुध्रमश्रमशमव्यापारपारंगमं
मत्वा चन्दनपादपं पथिक मा विश्रान्तये शिश्रियः ।
एतस्यान्तिकवार्तिभिर्धनविषज्वालावलीभीषणै-
राश्रास्य स्मृतिशेषतां विषधरैर्नीताः कियन्तोध्वगाः ॥

830

उच्चैर्यो मधुपानलुब्धमनसां भृङ्गाङ्गनानां गणै-
रुद्धीतो रचितालयः खगकुलैर्देशान्तराढागतैः ।
आसीद्यश्च निषेवितोध्वगशतैर्याप्मोष्मतान्तिच्छिदे
सौर्यं संप्रति दुर्मदेन दलितश्चायातरुदन्तिना ॥

831

भुक्तं स्वादुफलं कृतं च शयनं शाखाग्रजैः पल्लवै-
स्त्वच्छायापरिशीतलं च सलिलं पीतं विनीतः क्रमः ।
विश्रान्तं सुचिरं ततोपि मनसा प्राप्ता परा निर्वृति-
स्त्वं सन्मार्गतर्ह्वयं च पथिका भूयात्पुनः संगमः ॥

अथ मेवाः

832

अस्येव भूभृतां मूर्ध्नि दिवि वा द्योततेम्बुदः ।
मरुद्भिर्भज्यमानोपि स किमेति रसातलम् ॥

833

अम्बुदः कृतपदो नभस्तले
तोयपूरपरिपूरितोदधिः ।
गोष्पदस्य भरणेप्यशक्तिमा-
नित्यसत्यमभिधीयते कथम् ॥

महर्षे..

834

एतदत्र पथिकैकजीवितं
पश्य शुष्यति कथं महत्सरः ।
धिङ्मुधाम्बुधर रुद्धसद्गति-
वर्धिता किमिह हृद्व्राहिनी ॥

प्रकाशवर्षस्य.

835

स्वार्थानपेक्षं जननापशान्त्यै
नित्योदिताः सन्ति पयोमुचोमी ।
विवर्षिणस्तानवगृह्णते ये
सन्त्येव ते केपि महानुभावाः ॥

836

क्व दृष्टमन्धेन बलाहकेन
व्रातुं गवा यज्ञ तृणं निघृष्टम् ।
महातरुर्वन्धुरिवाध्वगाना-
मायात्ववक्ष्यायकर्णैर्दरिद्रः ॥

कस्यापि.

837

उत्तुङ्गशैलशिखराश्रयणेन केचि-
दुद्दामवीचिवलिताः सरितो भवन्ति ।
अन्ये पुनर्जलकणास्तृणलोष्टपाता-
दम्भोमुचां पयसि न क्षयमान्पुवन्ति ॥

कस्यापि.

838

यत्रोषितोसि चिरकालमर्किचनः स-
न्नर्णःप्रतिग्रहधनग्रहणाधमर्णः ।
निर्लज्ज गर्जसि समुद्रतटेपि तत्र
धृष्टोधमस्तव समो घन नैव दृष्टः ॥

839

आस्यं निरस्य रसितैः सुचिरं विहस्य
गात्रान्तरेषु घन वर्षसि चातकस्य ।
तच्चञ्चुकोटिकुटिलायतकंधरस्य
प्राणात्ययोस्य भवतः परिहासमात्रम् ॥

जह्णस्य.

840

आक्रम्योच्चैः शिरसि वसतिर्भूतामुन्नतानां
तोयादानं तदपि जलधेल्लोकसंतापशान्त्यै ।
दीर्घा छाया प्रकृतिमहति व्योम्नि चाभोगबन्धो
हे हे मेघ स्पृहयति न ते कः किलेत्थं व्रताय ॥

841

कृत्वा चुम्बनमम्बरेतिगहने विद्योत्य विद्युलता
जाड्यादूर्जितगर्जितेन बहुधा स्पर्धा च कृत्वा घनैः ।
तत्पश्चान्नयता रजोपि न शमं भूमौ घनेनामुना
हासायैव कृतं यथोन्नतिभूतः सर्वे चिरं लज्जिताः ॥

वृद्धैः.

842

साधूत्पातघनौघ साधु सुधियां ध्येयं धरायामिदं
कोन्यः कर्तुमलं तवैव घटते कर्मेदृशं दुष्करम् ।
सर्वस्यौपयिकानि यानि कतिचित्क्षेत्राणि तत्राशनिः
सर्वानौपयिकेषु दग्धसिकतारण्येष्वपां वृष्टयः ॥

843

भकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव श्मान्तर्गतं कच्छपैः
पाटीनैः पृथुषङ्ककृटलुडितैर्यस्मिन्मुदुर्मूर्छितम् ।
तस्मिञ्छुष्कसरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं
येना कण्ठनिमग्नवन्यकरिणां यूयैः पयः पीयते ॥

शशिणात्यम्

844

यद्भूतो लघुगुणैरपि बद्धमूल-
मापादिनानि सहसैव तुणैः शिरांसि ।
अम्भोमुचः प्रचुरवर्षविशृङ्खलस्य
तच्चेष्टितं दुरवधारगतेर्जलस्य ॥

श्रीजयवर्धनस्य

845

कृच्छ्राङ्गत्वे विरलविरलान्वारिविन्दून्प्रवृद्धो
गर्जत्येकः सरभसतरं पश्य तन्मात्रलाभात् ।
नृत्यत्यन्योप्यतुलमहिमश्लाघ्यभूमिर्न जाने
मध्यादाभ्यां विपुलहृदयश्चातकः किं नु मेवः ॥

कस्यापि

846

गवास्ते जीमृताः स्फुरदलिकुलश्यामवपुषः
श्रिया येषां लोके स्थलजलविभागोप्यपहतः ।
तृथा तृष्णान्धः किं भ्रमसि विधुरश्चातकशिशो
शरज्जीमृतोयं कुत इह पयोबिन्दुरपि ते ॥

विश्रान्तिवर्मणः

847

पश्यामः किमयं विचेष्टत इति स्वल्पाभ्रसिद्धिक्रियै-
र्दीर्घाङ्गमुपेक्षितेन बलवत्कर्मेरितैर्मन्त्रिभिः ।
लब्धात्मप्रसरेण रक्षितुमथाशक्येन मुक्ताशनिं
स्फीतस्तावदहो घनेन रिपुणा दग्धो गिरिशामकः ॥

नटभलदृश्य

848

गर्जित्वा बहु संनिरुध्य गगनं प्रच्छाद्य दिङ्मुण्डलं
संपाद्योद्गलिनेन्द्रनीलशकलदयामाभिरामं वपुः ।
प्राप्ते वारिधरागमेपि सलिलं तत्त्यक्तमम्भोमुवा
चञ्चुश्चातकपोतकस्य सकला सिक्ता न येन स्वयम् ॥

कस्यापि.

849

अत्रोत्पातघनेन मन्त्रिविकले शून्याम्बरव्यापिना
धृष्टस्वप्रकृतिक्रियासमुचिते ग्रामे तथा जृम्भितम् ।
रथ्याकर्दमवाहिनामतिशुचिस्वच्छात्मनामन्तरं
नाप्यज्ञायि जनैर्यथौघपयसां स्रोतोजलानामपि ॥

भट्टवृद्धे..

850

रे मेघाः स्वशरीरदानगुरु किं बौद्धं यशो न श्रुतं
युष्माभिः किमु पारिजातचरितं नाकर्णितं वा क्वचित् ।
येनैतत्सुखलभ्यमम्बु ददतां युष्माकमुद्गर्जतां
नो लज्जाप्यभिजायनेतिरभसाब्जोऽभ्युद्धतं धावताम् ॥

कलशकस्य.

851

स्थाने वर्षति नैव गर्जति वृथा क्लान्तिं हरत्यञ्जसा
क्षेत्राणां परितापजर्जररुचां क्षेमंकरः क्षमातले ।
यद्यद्भद्रकसान्द्रतां हृदि दधात्यन्यत्करोत्युल्लस-
न्सन्मेषोयममोघदर्शनघनास्त्रिधच्छत्रिर्वर्धताम् ॥

852

नो गर्जत्यम्बुराशिस्त्रिजगदधिपतिप्रार्थितार्थप्रदान-
व्यापारस्फीतकीर्तिः स्फुरदनलशिखानर्घरत्नैकपूर्णः ।
तत्तोयस्तोकमात्रव्यपहतविकृतिः प्राकृतोयं प्रकृत्या
शृन्ये क्षिप्त्वाम्बु गर्जत्यगणितनिधनो वारिवाहः सगर्वम् ॥

गतावमन्तवर्धनस्य.

अथ समुद्रः

853

न पालयति मर्यादां वेलाख्यामम्बुधिस्तथा ।
तृप्यतां नोपकर्तव्यमितीमामपरां यथा ॥

भा० अमृतदत्तस्य

854

गवादीनां पयोन्येषुः सद्यो वा दधि जायते ।
क्षीरोदधेस्तु नाद्यापि महतां विकृतिः कुतः ॥

855

यद्यपि स्वच्छभावेन दर्शयत्युदधिर्मणीन् ।
नथापि जानुदन्नोयमिति चेतसि मा कृथाः ॥

856

यस्याम्बुकणिकाप्यास्ये न पतत्यर्थिनां क्वचित् ।
कटमम्भोनिधिः सोऽपि नदीन इति कथ्यते ॥

857

यातु नाशं समुद्रस्य महिमा स भुवि श्रुतः ।
वाडवः क्षुत्पिपासानो येनैकोऽपि न तर्पितः ॥

858

अमृतरसविसरवितरणमरणोत्तारितसुरे सति पयोधौ ।
कस्य स्फुरन्ति हृदये ग्रीष्मतडाका भुवि वराकाः ॥

एते केषांचित्.

859

यदयं शशिशेखरो हरो
हरिरप्येष यदीशिता श्रियः ।
अमरा अपि यत्सुरा अमी
तदिमास्तस्य विभूतिविभुषः ॥

रत्नाकरस्य.

860

क्षारतैव हि गुणस्तथास्ति ते
येन न व्रजति कश्चिदन्तिकम् ।
भीषणाकुति विभर्षि यादसां
चक्रमर्णव किमर्थमग्रतः ॥

प्रकाशवर्षम्य.

861

अपास्य लक्ष्मीहरणोत्थवैरिता-
मचिन्तयित्वा च तदद्रिमन्थनम् ।
ददौ निवासं हरये महोदधि-
र्विमत्सरा धीरधियां हि वृत्तयः ॥

कस्यापि

862

जितेन्दुभासो नयतां मणीनध-
स्तृणानि मूर्ध्ना विभृतां जलेश्वरः ।
प्रभोर्न कश्चित्प्रभुरस्ति तत्त्वतो
रत्नानि रत्नानि तृणं तृणं पुनः ॥

पुण्यम्य.

863

ग्रीष्मं द्विषन्तु जलदागममर्थयन्तां
ते संकटप्रकृतयः कृपणास्तडागाः ।
अब्धेस्तु मुग्धशकरीचटुलाचलेन्द्र-
निष्कम्पकुक्षिपयसो द्वयमप्यचिन्त्यम् ॥

कस्यापि

864

यात्राणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी
मुक्तौघः सिकता प्रवाललतिकाः शेवालमम्भः सुधा ।
तीरे कल्पमहीरुहाः किमप्यं नामापि रत्नाकरो
दूरात्कर्णरसायनं निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥

कस्यापि

865

आस्तां कृमापहरणं जलधेर्जलेन
दूरे दवाभिपरिदीपितमानसानाम् ।
एतावदस्तु यदि तोयकणैर्न जिह्वा
दन्दह्यते द्विगुणतां च न याति तृष्णा ॥

रत्नाकरस्य

866

रत्नान्यमूनि मकरालय मावर्मस्थाः
कल्लोलवेहितदृष्ट्यरूपप्रहारैः ।
किं कौस्तुभेन विहितो भवतो न नाम
याञ्चाप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोपि ॥

भा विविक्रमस्य.

867

लज्जामहे वयमहो भृशमप्यनेके
सांयात्रिकाः सलिलराशिमभी विशन्ति ।
स्कन्धाधिरोपिततदीयतटोपकण्ठ-
कौलेयकाम्बुदृतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

868

आ स्त्रीशिशुप्रथितयैष पिपासितेभ्यः
संरक्ष्यतेम्बुधिरपेयतयैव दूरात् ।
दृष्ट्वा करालमकरालिकरालिताभिः
किं भाययस्यपरमूर्मिपरम्पराभिः ॥

भल्लटस्य.

869

धिग्धिग्धिग्धम्बुधिमभी निरपत्रपस्य
यस्याध्वगा मरुभुवीव नितान्ततान्ताः ।
तृड्ढाहशुष्कगलनिर्गतदीर्घजिह्वा
दीना विवर्तितदृशोनुतटं प्रयान्ति ॥

870

निर्मथ्यते यदि सुरासुरसैन्यसंघै-
 रापूर्यते यदि जलैर्जलदापगाभिः ।
 पेपीयते च वडवामुखवह्निना चे-
 न क्षुभ्यति स्म जलधिर्न तनुत्वमेति ॥

871

मैनाकादिभिरद्रिभिर्मघवतः संत्रस्य यत्रास्यते
 चण्डार्चिर्भगवानुदेति च यतो यत्रास्तमभ्येति च ।
 शेते कापि निलीय यस्य जगतां कुक्ष्येकदेशे पति-
 र्गाम्भीर्यश्रियमस्य कस्तुलयितुं वारां निधेरर्हति ॥

872

उपकृतवता श्रीरत्नाभ्यां हरेः शशिलेखया
 मनसिजरिपोः पीयूषेणाप्यशेषदिवौकसाम् ।
 कथमितरथा तेन स्थेयं यशोभरमन्थरं
 यदि न मथनायासं धीरः सहेत पयोनिधिः ॥

एतं केषांचित्.

873

विषमभिमुखं मुक्तं रौद्रं दिशो दश संश्रिताः
 शशितरुमणिप्रायैः प्रायः प्रलोभनमाहितम् ।
 किमिव न कृतं मन्थारम्भे शडेन पयोधिना
 तदपि निपुणैर्नास्य क्षान्तं सुरैरमृतं विना ॥

874

यदिह भवतो गाम्भीर्येण प्रयाति महत्तया-
 प्यनुचितगुणारम्भः कालः किमेतदनन्तरम् ।
 अयि जलनिधे किं कल्लोलैरलब्धसमाप्तिभि-
 र्विरम सरितामेतत्तोयं न तेस्ति मनागपि ॥

एतौ शङ्कुस्य

875

समाश्रित्योत्सङ्गं विवृतवदनस्यास्य वसतः
क्षणेनैकस्यान्तर्ज्वलितवपुषो यत्क्षणमपि ।
न तृष्णा मौर्च्छाघोरपनयति पुष्टेऽपि विभवे
नृशंसस्याम्भोधेर्व्रजतु विलयं सोस्य महिमा ॥

876

अहो बत सरित्पतेरिदमनार्यरूपं परं
यदुज्ज्वलरुचीन्मणीन्सुचिरचर्चितास्थागुणान् ।
जडैरनुपयोगिभिः परत एव लब्धास्पदैः
क्षिपत्यनिशमूर्जितैर्झगिति तन्मयत्वं गतः ॥

कथोरपि.

877

इहैकश्रृङ्गालोभ्यजनि कलशाद्यस्य सकलैः
पिपासोरम्भोभिश्चलुकमपि नो भर्तुमशकः ।
स्वमाहात्म्यश्चावागुरुगहनगर्जाभिरभितः
कुपित्वा क्लिभासि श्रुतिकुहरमध्ये किमिति नः ॥

भल्लदस्य.

878

रुक्षं क्षारमपेयमत्र सलिलं लब्ध्वा परं तप्यते
व्यालग्राहभियावगाहनमपि स्वस्थेन नासाद्यते ।
तत्किं पान्थ पयोधिनामनि मरौ तृष्णाविमूढो भवा-
नन्तर्निह्नुतिनाशितामलमणित्राते मुधा धावसि ॥

वृद्धेः.

879

सर्वासां त्रिजगत्पामियमसावाधारता तावकी
प्रोह्लासोयमसौ तवाम्बुनिलये सेयं महासत्त्वता ।
सेवित्वा बहुभङ्गभीषणतनुं त्वामेव वेलाचल-
मावस्रोतसि पाप तापकलहो यत्कापि निर्वप्यते ॥

भल्लदस्य.

880

कल्लोलैर्विकिरत्वसौ गिरिवरान्वेलाधिलासोत्थितैः
 शब्दैर्वा बधिरीकरोतु ककुभो धत्तां च विस्तीर्णताम् ।
 पान्थानां रवितापतप्रवपुषां तृष्णातिरेकच्छिदः
 किं साम्यं प्रतनोः करोतु सरसोप्यब्धिः कृताडम्बरः ॥

881

इतं येन सुभानिधानमसमं सत्त्वाधिकेनार्थिने
 श्रीवासोपि महामणिर्विधुरसौ कल्पद्रुमो गौस्तथा ।
 शापात्क्षारजलस्तथापि जलधिः प्राप्रायशा इत्यहो
 लोकोयं तृणवद्गुणं विगणयन्दोषग्रहैकाग्रधीः ॥

एतो कलशकस्य.

882

हा कष्टं तटवासिनोपि विफलप्राग्भारमालोक्य मा-
 मन्यत्रैव पिपासवः प्रतिदिनं गच्छन्त्यमी जन्तवः ।
 इत्थं व्यर्थजलानिभारवहनप्रोद्धृतखेदादिव
 स्वां मूर्तिं वडवानले जलनिधिर्मन्ये जुहोत्यन्वहम् ॥

883

मर्यादापरिपालनेन महतां क्षौणीभृतां रक्षणा-
 द्विश्रान्त्या मधुमूदनस्य सुचिरं यत्किञ्चिदासादितम् ।
 गाम्भीर्योचितमात्मनो जलधिना मन्यव्यथासंभ्रमा-
 द्वेवेष्वर्पयतामृतं द्रुतमहो सर्वं तदुत्पुंसितम् ॥

884

आश्चर्यं वडवानलः स भगवानाश्चर्यमम्भोनिधि-
 र्यत्कर्मातिशयं त्रिचिन्त्य मनसः कम्पः समुत्पद्यते ।
 एकस्याश्रयघस्मरस्य पिबतस्तृप्तिर्न जाता जलै-
 रन्यस्यापि महात्मनो न वपुषः स्वल्पोपि जातः श्रमः ॥

885

नोद्देशं यदि यासि यद्यवहितः कर्णं ददासि क्षणं
 त्वां पृच्छामि यदम्बुधे किमपि तन्निश्चित्य देह्युत्तरम् ॥

नैराश्यानुशयातिमात्रनिशितं निःश्वस्य यद्बुद्धयसे
तृप्यद्भिः पथिकैः कियत्तदधिकं स्यादौर्वदाहादनः ॥

886

इतः स्वपिति केशवः कुलमितस्तदीयद्विषा-
मितश्च शरणार्थिनां शिखरिणां गणाः शेरते ।
इतश्च वडवानलः सह समस्तसंवर्तकै-
रहो विततमूर्जितं भरसहं च सिन्धोर्वपुः ॥

887

वैकुण्ठायश्रियमभिनवं शीतभानुं भवाय
प्रादादुच्चैःश्रवसमपि वा वज्रिणे तत्क गण्यम् ।
तृष्णार्ताय स्वमपि मुनये यद्बुद्धाति स्म देहं
कोन्यस्तस्माद्भवति भुवनेष्वम्बुधेर्वोधिसत्त्वः ॥

888

रत्नोज्ज्वलाः प्रविकिरल्लहरीः समीरै-
रब्धिः क्रियेत यदि रुद्धतटाभिमुख्यः ।
दोषोर्थिनः स खलु भाग्यविपर्ययाणां
दातुर्मनागपि न तस्य तु दातृतायाः ॥

889

अन्तर्ये सततं लुठन्त्यगणितास्तानेव पाथोधरै-
रात्तानापततस्तरङ्गवलयैरालिङ्ग्य गृह्णन्सौ ।
व्यक्तं मौक्तिकरत्नतां जलकणान्संप्रापयत्यम्बुधिः
प्रायोन्येन कृतादरो लघुरपि प्राप्तोर्च्यते स्वामिभिः ॥

कङ्कणस्य.

890

स्वस्त्यस्तु विद्रुमलतासुमनोमणिभ्यः
कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिपङ्क्तिः ।
प्राप्तं मया सकलमेव फलं पयोधे-
र्यद्द्वारुणैर्जलचरैर्न विदारितोस्मि ॥

891

आदाय वारि परितः सरितां मुखेभ्यः
किं तावदर्जितमनेन दुरर्णवेन ।
क्षारीकृतं च खड्गवादहने हुतं च
पातालकुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥

अथ मणयः

892

कालप्राप्तं महारत्नं यो न गृह्णात्यवुद्धिमान् ।
अन्यहस्तगतं दृष्ट्वा पश्चात्स परितप्यते ॥

अमरकस्य.

893

भिक्षतेनुप्रविश्यान्तर्यो यथारुच्युपाधिना ।
विशुद्धिः कीदृशी तस्य जडस्य स्फटिकाश्मनः ॥

भल्लदस्य.

894

स्फटिकस्य गुणो योसौ स एवायाति दोषताम् ।
धत्ते स्वच्छतया छायां यस्तां मलवतामपि ॥

895

येन पाषाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वस्तुधरा ।
अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥

896

शुष्कतनुतृणलवायं गृह्णाति धनाशयान्यदीयं यः ।
मूढास्तृणमणिमपि तं नियुञ्जते पादरक्षायै ॥

वल्लभदेवस्य.

897

सद्वंशजः साधुगुणः सुवृत्तः
संतापभित्तुल्यगुणोपगूढः ।

कान्तो दृशः पश्य तथापि हारः
क्षिप्रो बहिस्तुङ्गकुचद्वयेन ॥

भट्टप्रभाकरस्य.

898

कनकभूषणसंग्रहणोचितो
यदि मणिस्त्रपुणि प्रतिबध्यते ।
न स विरौति न चापि हि शोभते
भवति योजयितुर्वचनीयता ॥

पञ्चतन्त्र.

899

मरकतस्य वरं मलिनात्मता
त्यजति जातु निजां प्रकृतिं न यः ।
अमलतां स्फटिकस्य धिगञ्जसा
भजति रूपमुपान्तगतस्य यः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

900

अस्मिन्सखे ननु मणित्वमहासुभिक्षे
चिन्तामणे त्वमुपलो भव मा मणिर्भूः ।
अद्येदृशा हि मणयः प्रभवन्ति लोके
येषां तृणग्रहणकौशलमेव भूया ॥

कस्यापि.

901

भूमौ पतन्नपि रजः परिधूसरोपि
जात्यन्धदुर्जनजनैरवधीरितोपि ।
त्रैलोक्यवन्दनमहामहिमानमन्त-
श्चिन्तामणिर्नहि जहाति कदाचिदेव ॥

902

चिन्तामणे भुवि न केनचिदीश्वरेण
मूर्ध्ना धृतोसि यदि मा स्म तनो विषीदः ।

नास्त्येव हि त्वदधिरोपणपुण्यबीजं
सौभाग्ययोग्यमिह कस्यचिदुत्तमाङ्गम् ॥

903

चिन्तामणेस्तृणमणेश्च कृतं विधात्रा
केनोभयोरपि मणित्वमदः समानम् ।
नैकोर्थितानि दददार्थिजनाय खिन्नो
गृहञ्जरत्तृणलवं न तु लज्जितोन्यः ॥

भल्लटस्य.

904

मनोरथशतैर्वृतो भुवननाथचूडोचित-
स्तृणैरलमधः कृतः कृतपदः क्वचिद्भावस्तु ।
व्रजत्यपि सचेतसां विषयमीदृशां यो दृशो
लुठत्यचलकंदरे विधुर एष चिन्तामणिः ॥

आनन्दवर्धनस्य

905

परामृषति सस्पृहं मुद्गरपेलवं वीक्षते
महत्किमपि रत्नमित्यसमसंमदं गूहते ।
कुतोपि परिलेपवच्छविमवाप्य काचोपले
वहत्यतिकदर्थनां बत वराककः पामरः ॥

कङ्कणस्य.

906

किरणनिकरैराशाचक्रं चिरं परिपूरय-
न्किमिह गहने भ्रातर्व्यर्थं समुल्लसितो भवान् ।
क इह भवतो वेत्त्यत्यन्तं निसर्गमहार्घतां
मरकतमणे दग्धग्रामे हतादरपामरे ॥

भट्टगोविन्दराजस्य.

907

दूरे कस्यचिदेष कोप्यकृतधीर्नैवास्य वेत्त्यन्तरं
मानी कोपि न याचते मृगयते कोप्यल्पमल्पाशयः ।

इत्थं प्रार्थितदानदुर्व्यसनिनो नौदार्यरेखोज्ज्वला
जाता नैपुणदुस्तरेषु निकषा स्थानेषु चिन्तामणेः ॥

भल्लहस्य.

908

ये गृह्णन्ति हठात्तृणानि मणयो ये वाप्ययःपिण्डिकां ।
ते दृष्टाः प्रतिधाम दग्धमणयो विच्छिन्नसंख्याश्चिरम् ।
नो जाने किमभावतः किमथवा दैवादिह भ्रूयते
नामाप्यत्र न तादृशस्य तु मणे रत्नानि गृह्णाति यः ॥

शङ्कु-कस्य.

909

यन्मुक्तामणयोम्बुधेरुदरतः क्षिता महावीचिभिः
पर्यन्तेषु लुण्ठन्ति निर्मलरुचा स्पष्टाद्दृहासा इव ।
तत्तस्यैव परिक्षयाज्जलनिधेर्द्वापान्तरालम्बिनां
रत्नानां तु परिग्रहव्यसनिनः सन्त्येव सांयात्रिकाः ॥

कस्यापि.

910

माणिक्योयं महार्घः क्षितितलमहितो दीप्तिमानुच्चजन्मा
दृष्ट्वेनं नूनमाराध्यपसरतितरां कापि दौर्गत्यनीतिः ।
इत्थं भ्रान्तिप्रपञ्चैर्विपदपहतये केनचित्स्थापितः स-
न्नन्ते दृष्टः स एव व्रणशतपरुषः कोपि पाषाणखण्डः ॥

अर्थवर्मणः.

911

यामः स्वस्ति तवास्तु रोहणगिरे मत्तः स्थितिप्रच्युता
वार्तिप्यन्त इमे कथं कथमिति स्वप्नेपि मैवं कृथाः ।
श्रीमस्ते मणयो वयं यदि भवद्भ्यप्रतिष्ठास्तदा
ने शृङ्गारपरायणाः क्षितिभुजो मौलौ करिष्यन्ति नः ॥

गोविन्दराजस्य.

अथ शङ्खः

912

उच्चैरुच्चरतु चिरं चीरी वर्त्मनि तरुं समारुह्य ।
दिग्ब्यापिनि शब्दगुणे शङ्खः संभावनाभूमिः ॥

भा^० जयवर्धनस्य.

913

शङ्खोस्थिशेषः स्फुटितो मृतो य-
दुच्छासितेनोच्छसते नु सत्यम् ।
किं तूच्चरत्येव न सोस्य शब्दः
अव्यो न यो यो न सदर्थशंसी ॥

भल्लदस्य.

914

प्राणान्विहाय धवलत्वगुणोचितानि
प्राप्तानि यज्जगतिवक्त्रविशेषयोगात् ।
शङ्खैर्महाविभवशब्दविजृम्भितानि
तज्जीवितं सहृदयाः प्रभवन्ति येषाम् ॥

915

धीरः श्रोत्रसुखावहोपि सदृशः सत्यं परं मङ्गलं
कापि ग्रामसुराङ्गणे स तु लसन्संध्यासु शङ्खध्वनिः ।
माद्यन्मेदुरसारमेयसरलश्रीवाग्रदीर्घाभव-
न्नादो नाम कृतानुकारमुदितमाम्याट्टहासाहतः ॥

जयवर्धनस्य.

916

रत्नाकराज्जनिभुवोप्यपचीयमानः
शुष्कास्थिशेषतनुतामपि लम्बमानः ।
आसैः सफूत्कृतिभिरप्युपहन्यमानः
शुद्धाशयो वदति मङ्गलमेव शङ्खः ॥

कस्यापि

917

शङ्खाः सन्ति सहस्रशो जलनिधेर्वीचिच्छटाघट्टिताः
पर्यन्तेषु लुठन्ति ये दलशतैः कल्माषितक्षमातलाः ।
एकः कोपि स पान्चजन्य उदभूदाश्चर्यभूतः सतां
यः संवर्तभरक्षमैर्मधुरिपोः आसानिलैः पूर्यते ॥

कविरत्नकस्य.

918

सर्वाशापरिपूरि हुंकृतमदो जन्मापि दुग्धोदधे-
गोविन्दाननचुम्बि सुन्दरतरं पूर्णेन्दुबिम्बाद्वपुः ।
श्रीरेषा सहजा गुणाः किमपरं भण्यन्त एते हि य-
त्कौटिल्यं हृदि पान्चजन्य भवतस्तेनातिलज्जामहे ॥

भट्टेन्दुराजस्य.

अथ पद्माः

919

वरमश्रीकतैवास्तु नेतरश्रीसमानता ।
इति कैरवकोद्वेदे कमलं मुकुलायते ॥

जयवर्धनस्य.

920

लक्ष्मीसंपर्करूपोयं दोषः पद्मस्य निश्चितम् ।
यदयं गुणसंदोहधामनीन्दौ पराङ्मुखः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

921

अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कण्टका बहवो बहिः ।
कथं कमलनालस्य मा भूवन्भङ्गुरा गुणाः ॥

भट्टभल्लटस्य.

922

किं दीर्घदीर्घेषु गुणेषु पद्म
सितेष्ववच्छादनकारणं ते ।

अस्त्येव तान्पश्यति चेदनार्या
त्रस्तेव लक्ष्मीर्न पदं विधत्ते ।

भल्लटस्य.

923

स्थलकुशेशय संचिनु कण्टका-
न्यथय पङ्ककुलोद्भवतां मुदा ।
अपि बधान धृतिं जलसंगमे
व्रजसि येन परास्पदतां भ्रियः ॥

924

अक्षेष्ट्वियं व्यसनिता हृदये यदेते
रागो घनो मधुमदोत्कटमाननं च ।
पद्मस्तथापि परमास्पदमेव लक्ष्म्या-
स्तैर्न्यमेव किल दुर्भगता यदेभिः ॥

लुङ्कस्य.

925

पद्मादयो बहुगुणा अपि यन्निशासु
नाशं न यान्ति विरहेण दिवाकरस्य ।
तत्पङ्कसंकरजलाशयजन्मजाड्य-
ज्यायोविजृम्भितमिदं त्रिजगत्पतीतम् ॥

926

लक्ष्मीं विशेषय कुशेशय कौशलाङ्कां
जृम्भां जहीहि चलतां च विमुञ्च किञ्चित् ।
आशागतान्यलिकुलानि मुदं नयेह
मिचे विधौ सति विधत्स यथेष्टमेतत् ॥

एतौ धर्मदेवस्य.

927

नित्यं तथा शृणु कुशेशय मङ्गलांसि
स्नेहेन यानि भवतः कथयामि किञ्चित् ।

कान्त्यानया विमलया भ्रमरैर्गुणैर्वा
किं यासि रम्यतमतामुत कण्टकर्द्धे ॥

भा० श्रीशूरस्य.

928

संकोचमेहि बिसपुष्प जहीहि शोभां
दोषाकरोयमधुना समुदेति पद्म ।
वक्रात्मनि प्रभवति क्रमशो विचिन्त्य
प्रच्छन्नता गुणवतां स्वयमेव योग्या ॥

929

वृटचद्रुणोपि बहुकण्टकतां गतोपि
रन्ध्रान्वितोपि हतकर्दमसंभवोपि ।
भृङ्गोपभोग्यविभवोपि तथापि पद्मो
मित्रोदये विकसनं लभते सदैव ॥

कयोरपि.

930

कामं भवन्तु मधुलम्पटपट्टदौष-
संघट्टधुंघुमघनध्वनयोञ्जखण्डाः ।
गायन्तिश्रुतिसुखं विधिरेव यत्र
भृङ्गः स कोपि धरणीधरनाभिपद्मः ॥

भट्टवासुदेवस्य.

931

तापापहे सहृदये रुचिरे प्रबुद्धे
मित्रानुरागनिरते धृतसद्गुणैषे ।
स्वाङ्गप्रदानपरितोषितपट्टदेस्मि-
न्युक्तं तवेह कमले कमले स्थितिर्यत् ॥

शुनधरस्य

932

न पङ्कादुद्भूतिर्न जडसहवासव्यसनिता
वपुर्दिग्धं कान्त्या स्थलनलिन रत्नश्रुतिमुषा ।

व्यधास्यहुर्वेधा हृदयलघिमानं यदि न ते
त्वमेवैकं लक्ष्म्याः परममभविष्यः पदमिह ॥

श्रीजयवर्धनस्य.

933

उत्पन्ना बहवस्तलेषु सरसामम्भोरुहाणां चया
ये यामिन्यधिपानुकारिरमणीवक्रोपमानं गताः ।
नाभौ भौमरिपोरजायत महापद्मः स कोप्येकको
यस्त्रैलोक्यसमुद्भवप्रभवितुर्जन्मावनित्वं गतः ॥

934

पुष्येन्यत्रावकाशो निपुणमपहतः सौरभालोभनाभिः
स्वाभोगेन्तःप्रवेशोप्यशिथिलनिविडः कोशभावाच्च दत्तः ।
नीत्वा नैराश्रयमित्थं गलितगतिरसौ मुग्धबुद्धिः प्रदोषे
पद्मेन श्रीमतापि प्रसभमुभयतो भ्रंशितः पश्य भृङ्गः ॥

कयोश्चित्

935

भ्रातः पङ्कज संकोचः कंचित्कालं विषद्यताम् ।
सैव प्रभाते शोभा ते भाते दिनकरे भवेत् ॥

936

अधोगतिं च संप्राप्य विसाः पङ्ककलङ्किताः ।
गुणिनो निर्गुणैर्दाशैः कृटाः स्वाङ्कुरदर्शिताः ॥

937

तदङ्कुराणि पद्मानि गुणैर्युक्तानि मानिभिः ।
शिरसा धार्यमाणानि मीलितानि जडात्मना ॥

अथ मरुः

938

मरौ नास्त्येव सलिलं कृद्वाद्यद्यपि लभ्यते ।
तत्कटु स्तोकमुष्णं च न करोति वितृष्णताम् ॥

कस्यापि.

939

चटुलचातकचञ्चुपुटात्पत-
 ज्जलकणोपि मरोरतिगोचरः ।
 स पुनरद्य घनागमबन्धुना
 जलधरेण जलैरपरः कृतः ॥

छात्रस्य.

940

किं पान्थ निर्मथनसिद्ध्युपयोगिवस्तु-
 संभारशालिनि मरौ सुगृहीतनाम्नि ।
 संदृश्यतेतिविपरीतमिदं हि तत्र
 कूपोस्ति तत्र च जलं यदयन्बलभ्यम् ॥

अमृतइत्तम्य.

941

अस्मिन्मरौ किमपरं वचसामवाच्यं
 मा मुञ्च पान्थ मुहुराश्रितवत्सलो भूः ।
 एतच्चया जललवामिषलालसेन
 दृष्टं ज्वलत्परिकरं सिकतावितानम् ॥

जयमाधवसूनोर्लोढकस्व.

942

सत्पादपान्विपुलपल्लवपुष्पभार-
 संपत्परीतवपुषः फलभारनश्रान् ।
 यो मञ्जुशिञ्जितशकुन्तशताश्रितोरु-
 शाखान्मरौ मृगयते न ततोस्ति मुग्धः ॥

सुखशर्मणः.

943

जलतरुतृणशून्यः श्राम्यतामध्वगानां
 किमपि किल बताहं नोपकर्तुं समर्थः ।
 इति न परमभीक्ष्णं नानुशेते न याव-
 च्छठमरुनृताम्भःप्राप्तये तान्प्रयुङ्क्ते ॥

थो इत्युच्यमानानन्दम्य.

944

गतमतिजवाङ्मान्तं भ्रान्तं समुत्कृषिता च भृ-
 श्विरतरमथो निःश्वस्याथो सदैन्यमवस्थितम् ।
 किमिव न कृतं पान्थेनेत्यं तथापि शठो मरुः
 प्रकृतिविरसः कष्टं यातो मनागपि नार्द्रताम् ॥

945

इतः काकानीकं प्रतिभयमितः कौशिककृता-
 दितोमी गृध्राद्याः कुलमिदमितः कङ्कवयसाम् ।
 इमशानस्थानेस्मिन्नखिलगुणवन्ध्ये हततरा-
 वपि द्वित्राः केचिन्न खलु कलवाचः शकुनयः ॥
 कयोश्चित्

946

किमसि विमतिः किं वोन्मादी क्षणादभिलक्ष्यसे
 पुनरपि पुनः प्रेक्षापूर्वा न काचन ते क्रिया ।
 स्वयमजलकां जानानोपि प्रविश्य मरुस्थलीं
 शिशिरमधुरं वारि प्राप्तुं यदध्वग वाञ्छसि ॥

नरसिंहस्य.

947

परार्थे यः पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो
 यदीयः सर्वेषामिह खलु विकारोप्यभिमतः ।
 न संप्राप्तो वृद्धिं यदि स भृशमक्षेत्रपतितः
 किमिक्षोर्दोषोसौ न पुनरगुणाया मरुभुवः ॥

यशसः.

948

तापः स्वात्मनि संश्रितद्रुमलतादोषोऽध्वगैर्वर्जनं
 सत्यं नीव्रतया तृप्तस्तव मरो कोसावनर्थोदयः ।
 नन्वर्थः सुमहानयं जललवस्वाम्यस्मयोर्द्वाजिनः
 संनद्यन्ति यतस्तत्रोपकृतये धाराधराः प्राकृताः ॥

ईश्वरसूनोर्लोठकस्य

949

एवं चेद्विधिना कृतोऽस्युपकृतौ कस्यांचिदप्यक्षमः
कामं मोपकृथास्ततस्तत्र मरो वाच्यं न धीरो भव ।
किं त्वारान्मृगतृणयोपजनयन्नभोमुचां वञ्चनां
प्रेम्णा कर्षसि तर्षमूर्छितधियोऽप्यन्यानतः शोच्यसे ॥

भा० अमृतदत्तस्य.

950

भाम्नाः किं फलभारनम्रशिरसो रम्याः किमूष्मच्छिदः
सच्छायाः कदलीद्रुमाः सुरभयः किं पुष्पिताश्वम्पकाः ।
एतास्ता निरवग्रहोपकरभोह्रीदावरुदाः पुनः
शम्यो भ्राम्यसि मूढ निर्मरुति किं मिथ्यैव मर्तुं मरौ ॥

भल्लटस्य.

अथ संकीर्णवस्तुपद्धतिः

951

जलान्तराणि श्वभ्रेषु तिष्ठन्तु कापि यान्तु वा ।
सुरसिन्धुप्रवाहस्य सृतौ रत्नाकरोवधिः ॥

952

क्रान्तः शून्यो नडः केशुस्तथापि सदृशाकृती ।
विवेकशून्यमनसां विप्रलम्भाय निर्मितौ ॥

953

नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः कृषौ ।
देवागारबलीवर्दस्तथाप्यश्राति शोभनम् ॥

954

नक्रः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति ।
स एव प्रच्युतः स्थानाच्छुनापि परिभूयते ॥

955

वरमुन्नतलाङ्गुलात्सटाधूननभीषणात् ।
सिंहात्पादप्रहारोपि न सृगालाधिरोहणम् ॥

केशामपि.

956

गन्धैकसारो विफलः सेव्यश्चन्दनपादपः ।
भुजंगाः पवनाहाराः सेवकाः सदृशो विधिः ॥

लट्कस्य.

957

क्व गतो मृगो न जीवत्यनुदिनमभ्रस्तृणानि विविधानि ।
स्वयमाहतगजभोक्तुः सिंहस्य तु दुर्लभा वृत्तिः ॥

भट्टार्कस्य.

958

वक्रमशय्यासंस्थितमन्तःकोटरमनेकदुर्ग्रन्थि ।
प्रगुणीकर्तुं शक्तो दुर्दारु न विश्वकर्मापि ॥

कस्यापि.

959

न तदनुकृतं मनागपि न वा जलं सुचिरसेवितैः शीतम् ।
अन्धीकृते कुदीपैः प्रत्युत धूमेन मे नयने ॥

प्रकाशवर्षस्य.

960

उत्सन्नमापणममुं द्रक्ष्यामो निर्मलैः कदा नयनैः ।
चिन्तामणिकाचकणौ विपरीतगुणागुणौ यत्र ॥

भट्टवासुदेवस्य.

961

उज्ज्वलचम्पकमुकुलाशङ्कितया यः प्रदीपकं स्पृशति ।
कज्जलकलङ्कदाहं मुत्कान्यत्तस्य किं घटताम् ॥

कस्यापि.

962

शिखरी चितशिखरशिखः स्फुरदौर्वशिखाकदम्बकोम्बुनिधिः ।
कस्यापि लङ्घनीयौ न तु नगरावकरनिकरोयम् ॥

भट्टवृद्धैः.

963

फणमणिभाधुरगुरुतरसमर्थबहुमस्तके शेषे ।
कः क्षितिभरमुद्गोढं प्रार्थयते कृपणफणिकीटान् ।

964

यत्नादपि कः पश्येच्छिखिनामाहारनिःसरणमार्गम् ।
यदि जलदनिनदमुदितास्त एव मूढा न नृत्येयुः ॥

कथोरपि.

965

शरदि समग्रनिशाकरकरशतहततिमिरसंचया रजनी ।
जलदान्तरितार्कामपि दिवसच्छायां न पूरयति ।

विद्याधिपतेः.

966

मृदुसुभगपरिकररुचोप्यनुचितमिदमेकमेव मदनस्य ।
यदनेन कृतः केतौ मकरो दंष्ट्राकरालमुखः ॥

भा° अमृतवत्तस्य.

967

हेमकार सुधिये नमोस्तु ते
दुस्तरेषु बहुशः परीक्षितुम् ।
काञ्चनाभरणमश्मना समं
यत्त्वयैतदधिरोप्यते तुलाम् ॥

968

वृत्त एव स घटोन्धकूप य-
स्त्वत्प्रसादमपनेतुमक्षमः ।
मुद्रितं त्वधमचेष्टितं त्वया
तन्मुखाम्बुकणिकाः प्रतीच्छता ॥

969

शतपदी सति पादशते क्षमा
यदि न गोष्पदमप्यतिवर्तितुम् ।
किमियता द्विपदस्य हनूमतो
जलधिविक्रमणे विवदामहे ॥

970

न गुरुवंशपरिग्रहशौण्डता
न च महागुणसंग्रहणादरः ।

फलविधानकथापि न मार्गणे
किमिह लुब्धकबाल गृहेधुना ॥

971

तृणमणेर्मनुजस्य च तद्वतः
किमुभयोर्विपुलाशयतोच्यते ।
तनु तृणाग्रलवावयवैर्ययो-
रवसिते ग्रहणप्रतिपादने ॥

972

भ्रातः सुवर्णमयरूपकतारचित्रा-
लंकारयत्नघटनासु सुवर्णकार ।
दूरीकुरु श्रममिहाद्य सुवर्णपात्रे
दुर्वर्णयोजयितुरस्ति महार्घलाभः ।

पं पाजकस्य.

973

तनुतृणाग्रधृतेन हतश्चिरं
क इह येन न मौक्तिकशङ्कया ।
स जलबिन्दुरतो विपरीतदृ-
ग्जगदिदं वयमत्र सचेतनाः ॥

974

रे दन्दशूक तदयुक्तमपीश्वरस्त्वां
वाल्लभ्यतो नयति नूपुरधाम सत्यम् ।
आवर्जितालिकुलसत्कृतिमूर्छितानि
किं शिञ्जितानि भवतः क्षम एष कर्तुम् ॥

एतो भल्लदस्य.

975

सुवर्णकार अवणोचितानि
वस्तूनि विक्रेतुमिहागतोसि ।
अद्यापि नात्रावि यदत्र पल्लचां
पल्लीपतिर्नूनमविद्धकर्णः ॥

976

तानुन्नतान्क्षितिभूतो ननु रूपयामः
पक्षक्षयव्यतिकरे मथितं तद्गजः ।
युक्तं किमौर्येणिविनः परिकोपितस्य
नेजस्विनोप्युदधिनिर्मथनं विसोढुम् ॥

जयवर्धनस्य

977

चित्रं कियच्चदयमम्बुधिरम्बुदौष-
सिन्धुप्रवाहपरिपूर्णतया महीयान् ।
स्वं त्वर्थिनामुपकरोपि यदल्पकूप
निष्पीड्य कुक्षिकुहरं हि महत्त्वमेतत् ॥

वल्लभदेवस्य.

978

धिग्वाडवं दहनमार्थतया विपक्ष-
मभ्येति यः स्वजडरप्रतिपूरणाय ।
धिग्वारिराशिमपि यस्तु तथात्रिधस्य
शत्रोर्जलैरपि न पूरयतेभिलाषम् ॥

979

शावान्कुलायकगतान्परिपातुकामा
नद्याः प्रगृह्य लघु पक्षपुटेन नोयम् ।
शवानलं किल सिषेच मुहुः कपोनी
स्त्रिगंधो जनो न खलु चिन्तयते स्वपीडाम् ॥

980

काकः स्वभावचपलः परिशुद्धवृत्ति-
र्लब्ध्वा बलिं म्रज्जनमाद्वयते परांश्च ।
चर्मास्थिमांसव्रति हस्तिकलेवरेपि
श्वा हेष्टि हन्ति च परान्कृपणस्वभावः ॥

केशवमणि.

981

आदायि वारि यत एव जहानि भूय-
स्तत्रैव यः स जलदः प्रथमो नडानाम् ।
वान्तं प्रतीप्सति तदेव तदेव यस्तु
स्रोतःपतिः स निरपत्रपसार्थवाहः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

982

बुध्यामहे न बहुधापि विकल्पमानाः
कैर्नामभिर्यपदिशाम महामतींस्तान् ।
येषामशेषभुवनाभरणस्य हैम-
स्तत्त्वं विवेक्तुमुपलाः परमं प्रमाणम् ॥

भक्त्यस्य.

983

न भ्रान्तान्यखिलधामवतां मुखानि
नास्तं तमो न च कुतो भुवनोपकारः ।
सूर्यात्मजोहमिति केन गुणेन लोका-
न्वत्यापयिष्यसि शने शपथं विना त्वम् ॥

छात्रस्य.

984

संरक्षितुं कृपिमकारि कृपीवलेन
पश्यात्मनः प्रतिकृतिस्तृणपूरुषोयम् ।
स्तब्धस्य निष्क्रियतयास्तभियोस्य नून-
मत्स्यन्ति गोमृगगणाः पुनरेव सस्यम् ॥

985

कस्यानिमेषविनते नयने दिवौको-
लोकादृते जगति ते अपि वै गृहीत्वा ।
पिण्डे प्रसारितमुखेन विमे किमेत-
दृष्टं न बालिश विशद्वडिशं त्वयान्तः ॥

986

आ जन्मनः कुशलमण्वपि ते कुजन्म-
न्पांसो त्वया यदि कृतं वद तत्त्वमेतत् ।
उत्थापितोस्यनलसारथिना यदर्थं
दुष्टेन तत्कुरु कलङ्कय विश्वमेतत् ॥

987

पुंस्त्वादपि प्रविचलेद्यदि यद्यधोपि
यायाद्यदि प्रणयनेन महानपि स्यात् ।
अभ्युद्धरेत्तदपि विश्वमितीदृशीयं
केनापि द्विप्रकटिता पुरुषोत्तमेन ॥

988

स्वल्पाशयः स्वकुलशिल्पविकल्पमेव
यः कल्पयन्स्खलति काचवणिक्पिशाचः ।
मस्तः स कौस्तुभमणीन्द्रसपत्नरत्न-
निर्यत्नगुम्फपटुवैकटिकेर्व्ययान्तः ॥

एने भल्लदम्ब.

989

देवी क्व दुर्गतिहरा भगिनी भवानी
देवो हरः क्व भगिनीपतिरार्तबन्धुः ।
भम्भोनिधौ क्व शरणागतवृत्तिदैत्यं
मैनाक नाकथयितव्यमिदं त्वया नः ॥

अमृतदत्तम्ब.

990

तुङ्गात्मतास्तशिखरस्य वृथैव भानो-
र्नालम्बिनी भवति यास्तमये प्रपित्सोः ।
श्लाघ्यः स तामरसनालगुणोपि दैत्य-
भीत्या यमेत्य महतां पतिराललम्बे ॥

९९१

गृहं दमशानं गजचर्म चाम्बरं
त्रिलेपनं भस्म वृषश्च वाहनम् ।
कुबेर हे वित्तपते न लज्जसे
प्रियस्य ते सख्युरियं दरिद्रता ॥

९९२

नैकत्र शक्तिविरतिः कश्चिदस्ति सर्वे
भावाः स्वभावपरिनिष्ठिततारतम्याः ।
आकल्पमौर्वदहनेन निपीयमान-
मम्भोधिमेकचुलकेन पपात्रगस्त्यः ॥

९९३

त्रिष्णुर्बिभर्ति भगवानखिलां धरित्रीं
तं पन्नगस्तमपि तत्सहितं पयोधिः ।
कुम्भोद्भवस्तमपि बल्वलु हेलयैव
सत्यं न कश्चिदत्र धर्महतां महिषः ॥

कम्यापि.

९९४

आरोपितः पृथुनितम्बतटे तरुण्या
कण्ठे च बाहुलतया निविडं गृहीतः ।
उतुङ्गपीनकुत्रनिर्भरपीडितोयं
कुम्भः करीषदहनस्य फलानि भुङ्के ॥

अमृतवर्धनस्य

९९५

आबद्धकृत्रिमसटावलितांसभित्ति-
रारोप्यते मृगपतेः पदवीं यदि श्वा ।
मत्तेभकुम्भतटपाटनलम्पटस्य
नादं करिष्यति कथं हरिणाधिपस्य ॥

भल्लदम्भ

996

मुखमपि परिशिष्टं यस्य तेजःप्रसूति
खरकिरणमथेन्दुं यासपात्रीकरोति ॥
यदि किल वपुरस्य प्राभाविष्यत्समग्रं
किमिव किमिव राहुर्नाकरिष्यत्तदानीम् ॥

कलशकर्म्य

997

यत्पुष्पपल्लवफलाहितसाम्यमोहै-
र्न ज्ञायते शुक्र तत्र स्थितिरस्थितिर्वा ।
तद्वाडिमं त्यजसि नैव फलाशया त्व-
मर्थातुरो न गणयत्यपकर्षदोषम् ॥

कस्यापि.

998

धरमिह रवितापैः किं न शीर्णासि गुल्मे
किमु द्रवदहनैर्वा सर्वदाहं न दग्धा ।
यदहदयजनौघैर्वृन्तपर्णानभिज्ञै-
रितरकुसुममध्ये मालति प्रोम्भितासि ॥

भृगोविन्दराजकर्म्य

999

किमिदमुचितं शुद्धेः स्पष्टं सपक्षसमुच्चतेः
फलपरिणतेर्युक्तं प्राप्तुं गुणप्रणयस्य ते ।
क्षणमुपगतः कर्णोपान्तं परस्य पुरः स्थिता-
न्विशिख निपतन्कूरं दुरानृगंस निहंसि यत् ॥

भल्लदकर्म्य.

1000

स हेमालंकारः क्षितिपतनलग्नेन रजसा
तथा दैन्यं नीतो नरपतिशिरःश्लाघ्यविभवः ।
यथा लोष्टभ्रान्तिव्यवहितविवेकव्यतिकरो
विलोक्यैनं लोकः परिहरति पादक्षतिभयात् ॥

1001

आहूतेषु विहंगमेषु मशको नायान्पुरोवार्यते
मध्ये वा धुरि वा वसस्तृणमणिर्धत्ते मणीनां रुचम् ।
खद्योतोपि न कम्पते प्रचलितुं मध्येपि तेजस्विनां
धिव्सामान्यमचेतनं प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥

1002

एवं चेत्सरसस्वभावपरता जाड्यं किमेतादृशं
यद्यस्त्येव निसर्गतः सरलता किं ग्रन्थिमत्तेदृशी ।
मूलं चेच्छुचि पङ्कजश्रुतिरियं कस्माद्गुणा यद्यमी
किं छिद्राणि सखे मृणाल भवतस्तत्त्वं न मन्यामहे ॥

1003

त्वं भोगी यदि कुण्डली यदि भवांस्त्वं चेज्जुङ्गः सखे
धत्से चेन्मुकुटं सरत्नमुग्रे स्वस्त्यस्तु ते किं ततः ।
अस्थाने यदि कञ्चुकं त्यजसि तन्नास्माकमत्र स्पृहा
किं तु कूरविपोल्कया दहसि यद्भातः क एष ग्रहः ॥

पं जगद्गुरुस्व.

1004

मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा त्यागः किलात्मत्वचो
निर्यत्नोपनतैश्च वृत्तिरनिलैरेकत्र चर्येदृशी
अन्यत्रानृजु वर्त्म वाग्द्विरसना दृष्टौ विषं दृश्यते
यादृक्तामनु दीपको ज्वलति किं भोगिन्सखे किन्विदम् ॥

1005

भूयांस्यस्य मुखानि नाम विदितैवास्ते महासत्त्वता
कद्वाः प्राक्प्रसवोयमत्र कुपिते चिन्त्यं यथेदं जगत् ।
त्रैलोक्याद्भुतमीदृशं तु चरितं शेषस्य येनास्य सा
प्रोन्मृज्येव निवर्तिता विषधरज्ञानेपि दुर्वर्णिका ॥

1006

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
यस्याश्रयेण तरवस्तरवस्त एव ।

मन्यामहे मलयमेव यदाश्रितानि
शाहोदनिम्बकुटजन्यपि चन्दनानि ॥

1007

यान्दिग्धैव कृता विपेण कुसृतिर्येषां कियद्गण्यते
लोकं हन्तुमनागसं द्विरसना रन्ध्रेषु ये जायति ।
व्यालास्तेपि दधन्यमी सदसतोर्मृदा मणीन्मूर्धभि-
र्नैचित्याद्गुणशालिनां कचिदपि भ्रंशोस्त्यलं चिन्तया ॥

1008

तत्प्रत्यस्वतया धृतो न तु कृतः सम्यक्स्वतन्त्रो भया-
त्स्वस्थस्तान्प्रतिघातयेदिति यथाकामं न संपोषितः ।
संशुष्यन्वृषदंश एष कुरुतां मृकः स्थितोप्यत्र किं
गेहे किं बहुनाधुना गृहपतेश्चौराश्चरन्त्याखवः ॥

1009

स्वात्मीयात्र ददासि चेत्कणमणीन्मा दाः परार्थं परै-
र्यत्किञ्चिन्निहितं रुगत्सि किमिदं निध्यादि दुष्टाशय ।
एतत्तावदलं भवन्तमपनं पृच्छामि कम्मादहे
फूत्कारैर्विषवाह्लिवेगगुरुभिर्इन्द्रहसेमुं जनम् ॥

1010

निःसाराः सुतगां लघुप्रकृतयो योग्या न कार्ये कचि-
च्छुष्यन्तोद्य जरत्तृणाद्यवयवाः प्राप्ताः स्वतन्त्रेण ये ।
अन्तःसारपराङ्मुखेण धिगहो ते मारुतेनामुना
पद्यात्यन्तचलेन वर्त्म महतामाकाशमारोपिताः ॥

1011

ये जात्या लघवः सदैव गणनां याता न ये कुत्रचि-
त्पद्भ्यामेव विमर्दिताः प्रतिदिनं भूमौ निलीनाश्चिरम् ।
उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता पद्यान्तरिक्षे सखे
तुङ्गानामुपरि स्थितिं क्षिनिभृतां कुर्वन्त्यमी पांसवः ॥

1012

अनीर्घ्याः श्रोतारो मम वचसि चेद्वचमि तदहं
स्वपक्षाज्ज्ञेतव्यं बहु न तु विपक्षात्प्रभवतः ।
तमस्याक्रान्ताशे कियदपि हि तेजोवयविनः
स्वशक्त्या भासन्ते दिवसकृति सत्येव न पुनः ॥

1013

सांमुख्यं वस्तुजानं नयति ननु चिदीशस्य यद्दर्शनाढ्यं
नेत्रद्वन्द्वं किलैतद्विमलमिति तनोन्याङ्गसङ्गं विहाय ।
प्राणं वंशाभिरामं परिमलनिरतं चक्षुषोर्मध्यभागे
नित्यं लीनं न चास्मिन्मृगसि नयनयोः श्वासमामुञ्च खिन्ने ॥
पं प्रशस्तकस्व.

1014

एतत्तस्य मुखात्कियत्कमलिनीपत्ने कणं पाथसो
यन्मुक्ताफलमित्यमंस्त स जडः शृण्वन्यदस्मादपि ।
अङ्गुल्यग्रलघुक्रियाप्रविलयिन्यादीयमाने शनै-
स्तत्रोद्गीय गते हहेत्यनुदिनं निद्राति नान्तःशुचा ॥

1015

आस्तेवैव सरस्यहो बत कियान्संतोषपक्षग्रहो
हंसस्यास्य मनाङ्ग धावति मनिः श्रीधाम्नि पद्मे क्वचित् ।
सुप्तोद्यापि विबुध्यते न तदितस्तावत्पतीक्षामहे
वेलामित्युपसि प्रिया मधुलिहः सोढुं त एव क्षमाः ॥

1016

वाताहारतया जगद्विषधैरराश्वस्य निःशेषितं
ने प्रस्ताः पुनरभ्रतोयकणिकातीव्रव्रतैर्बाहिभिः ।
नेपि क्रूरचमूरुचर्मवसनैर्नीताः क्षयं लुब्धकै-
र्दम्भस्य स्फुरितं विदन्नपि जनो जालमो गुणानीहते ॥

1017

नामाप्यन्यतरोर्निमीलितमभूत्तत्तावदुन्मीलितं
प्रस्थाने सखलतः स्ववर्त्मनि विधेरन्यैर्गृहीतः करः ।

लोकश्चायमदृष्टदर्शनदशादृग्यैशसादुद्धृतो
युक्तं काष्ठिक लूनवान्यदसिनामाश्रालिमाकालिकीम् ॥

1018

ऊढा येन महाधुरः सुविषमे मार्गे सदैकाकिना
सोढो येन कदाचिदेव न निजे गोष्ठेन्यशौण्डध्वनिः ।
आसीद्यश्च गवां गणस्य तिलकस्तस्यैव संप्रत्यहो
धिकृष्टं धवलस्य जातजरसो गोः पण्यमुद्धोष्यते ॥

1019

भेकेन कणता सरोषपर्यं यत्कृष्णसर्पानने
दातुं कर्णत्रपेटमुञ्जितभिया हस्तः समुद्धासितः ।
यच्चाधोमुखमक्षिणी पिदधता नागेन तत्र स्थितं
तत्सर्वं विषमन्त्रिणो भगवतः कस्यापि लीलायितम् ॥

1020

नित्यं तीर्थे निवातः प्रकृतिरनितरां स्निग्धमुग्धस्वभावा
वृत्तिर्दवाद्धि वक्त्रे गगननिपतिनैर्निर्मलैर्वारिलेक्षैः ।
इत्थं सर्वं विलोक्य प्रकटमिह तिमे मुग्धलोकेन लोके
साधुत्वं दर्शितं ते बहिर्बहिरमी कण्टकाः केन दृष्टाः ॥

1021

मृत्योरास्यमित्राततं धनुरभी चाशीविषाभाः शराः
शिक्षा सापि जितार्जुना प्रतिभयं सर्वाङ्गनिष्ठा गतिः ।
अन्तः क्रौर्यमहो शठस्य मधुरं हा हारि गेयं मुखे
व्याधस्यास्य यथा भविष्यति तथा मन्ये वनं निर्मृगम् ॥

एते भङ्गटस्य.

1022

विग्नयोस्रो महिमानमेतु दलदाः प्रोचैस्तदीयं पदं
निन्द्यां देवगतिं प्रयात्वभवनिस्तस्यास्तु शुन्यस्य वा ।
येनोत्क्षिप्तकणस्य नष्टमहसः श्रान्तस्य संतापिनो ।
मित्रस्यापि निराश्रयस्य न कृतं धृत्यै करालम्बनम् ॥

कस्यापि

1023

दिग्दाहैकरते बनान्तकर ते ज्वाला न मे रोचते
 दग्धुं स्वाश्रयमुद्यतस्य भवनो नेच्छन्ति वृद्धिं जनाः ।
 मृलान्यस्य महीभृतो दलयितुं दुर्वेधसा निर्मितः
 को वा न त्वयि शङ्कते खल जगत्खेदावहे दाव हे ॥

अमृतवर्धनस्य

1024

क्षुत्क्षामेण कथं कथंचिदनिशं गात्रं कृशं विभ्रता
 भ्रान्तं येन गृहे गृहे गृहवतामुच्छिष्टपिण्डार्थिना ।
 अस्थुः खण्डमवाप्य दैवपतितं शून्यां त्रिलोकीमिमां
 मन्वानो धिगहो स एव सरमापुत्रोद्य सिंहायते ॥

भद्रापराजितस्य

1025

शुष्कस्त्रायुवसावनेकमलिनं निर्मासमप्यस्थि गोः
 श्वा लब्धा परितोषमेति न तु तत्तस्य क्षुधः शान्तये ।
 सिंहो जम्बुकमङ्गमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
 मर्चः कृङ्गगतोपि याञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम् ॥

पञ्चतन्त्रे

1026

कालुष्यं पयसां विलोक्य शनकैरुड्डीय हंसा गता
 धाराजर्जरकेसरास्फुटरुचः पद्मा निमग्ना जले ।
 सा सर्वर्तुसुखावतारपद्वी छन्ना नृणैर्नूतनैः
 कष्टं तादृगपि स्वभावविमलं वृद्धैव नष्टं सरः ॥

भट्टवृद्धे

1027

ये संतोषसुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नो मृदो
 येप्येते धनलोभसंकुलधियस्तेषां तु दूरे नृणाम्
 इत्थं कस्य कृते कृतः स विधिना तादृक्पदं संपदां
 स्वात्मन्येव समाप्रहेममहिमा मेरुर्न मे रोचते ॥

कुलसूनोर्विद्याधरस्य

1028

द्रव्याणामधरोत्तरव्यतिकरो भग्नाशयानामधो
बीजानां नयनं स्वयं च निजवच्छिद्रक्रियान्वेषणम् ।
व्यूहाबन्धविधायिभिर्गतभयैर्मुग्धप्रसुप्तार्भकं
शून्यं प्राप्य निवासमाखुभिरहो किं किं न यद्यत्कुतम् ॥

धर्मदत्तस्य

1029

अन्योन्यस्य लयं भयादिव मद्भाभूतेषु यातेष्वलं
कल्पान्ते परमेक एव स ततः स्क्रन्धोच्चयैर्गृम्भते ।
विन्यस्य विजगन्ति कुक्षिकुहरे देवेन यस्यास्यते
शाखाप्रे शिशुनेव सेवितजलक्रीडाविलासालसम् ॥

त्रिविक्रमस्य

1030

त्रैलोक्योपकृतिप्रसक्तमनसो देवस्य शंभोः प्रिया
जाता शैलकुले वरैरभिमनैरानन्दयन्ती सुरान् ।
मेच्छानामपि वाञ्छितार्पणपरा स्वस्यास्पदस्याम्बिका
विन्ध्यस्योन्नतिमातनोति न निजां देवस्य कीदृश्वलम् ॥

भा० अमृतदत्तस्य

1031

किं त्वं हालिक मृदधीर्हतफलं मा मा कृथा लाङ्गलं
क्षेत्रं नैव भवत्यधः कठिनता नैवात्र दृष्टा त्वया ।
उद्वेखोपि न जायतेत्र विरम क्लेशः फलं केवलं
निर्बीजा बहवो गताश्च सततं दृष्टाः श्रुता वा न किम् ॥

कस्यापि

1032

कोयं भ्रान्तिप्रकारस्तव पवन घनावस्करस्थानजानं
नेजस्त्रिवातसेव्ये नभसि नयसि यत्पांसुपूरं प्रतिष्ठाम् ।
यस्मिन्नुत्थाप्यमाने जननयनपथोपद्रवस्तावदास्तां
केनोपायेन सह्यो वपुषि मालिनतादोष एव त्वयैव ॥

भा० अमृतदत्तस्य

1033

जातः कुर्मः स एकः पृथग्भुवनभरायार्पितं येन पृष्ठं
 श्लाघ्यं जन्म ध्रुवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्विचक्रम् ।
 संजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे नोपरिष्ठान्न चाधो
 ब्रह्माण्डोदुस्वरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥

कस्यापि.

1034

कटु रटसि किमेवं कर्णयोः कुञ्जरारे-
 रविदितनिजबुद्धे किं न विज्ञातमस्ति ।
 शिरतरकरदंष्ट्राटङ्कनिभिन्नकुम्भं
 मशक गलकरन्ध्रे हस्तियुथं नमज्ज ॥

कस्यापि.

1035

उद्वर्जन्कुटिलस्तटाश्रयतरुप्रोन्मूलनोद्गमरो
 मा गर्वाः सरितः प्रवाह जलधिं प्रक्षोभयामीति भोः ।
 स्वां सत्तां यदि वाञ्छसि भ्रम महोपायाःस्व तत्रैव वा
 दूरे वाडववह्निरत्र तु महासन्त्रैर्विशन्पीयसे ॥

1036

स्थैर्यं तुङ्गशिरा जगन्स्थितिकृते वेलामहीभृच्छितो
 दूरात्प्रेरणया कलावत इमं क्रान्तुं जलानां पते ।
 मिथ्या वाञ्छसि किं ततस्तव परं स्याद्रत्नसत्त्वक्षयो
 नूनं घट्टनमाप्य पादतलगस्त्वस्थैव चान्ते लुटेः ॥

1037

आन्दोलयस्यविरतं गगनार्कमङ्गे
 तारागणं च शशिनं च तथेतराणि ।
 तेजांसि भासुरतडित्प्रभृतीनि साधो
 चित्रं तथापि न जहासि यदान्ध्यमन्तः ॥

अथ शृङ्गारपद्धतिः

तत्रादौ

विप्रलम्भः

1038

अयं स भुवनत्रयप्रथितसंयमः शंकरो
बिभर्ति वपुषाधुना विरहकातरः कामिनीम् ।
अनेन किल निर्मिता वयमिति प्रियायाः करं
करेण परिपीडयञ्जयति जातहासः स्मरः ॥

1039

भृशार्द्राकृष्टमुक्ताः कुचलयमधुपद्ममलक्ष्मीमुखो ये
क्षीवा ये कृष्णशारा नरहृदयभिदस्तारककृग्दाल्याः ।
ते दीर्घपाङ्गपुङ्खाः स्मितविषविषमाः पद्मलाः स्त्रीकटाक्षाः
पायासुर्वोतिवीर्यास्त्रिभुवनजयिनः पञ्चबाणस्य बाणाः ॥

तत्रादौ विप्रलम्भशृङ्गारे

दयितगमनपद्धतिः

1040

गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पन्थानः सन्तु ते शिवाः ।
ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवान् ॥

1041

हस्तमाक्षिप्य यातोसि बलादिति किमद्भुतम् ।
इदयाद्यादि निर्यासि पौरुषं गगयामि ते ॥

1042

यामीति प्रियपृष्ठायाः प्रियायाः कण्ठलघ्नयोः ।
वचो जीवितयोरसीत्पुरोनिःसरणे रणः ॥

1043

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विच्छेदभारता ।
नादृष्टेन न दृष्टेन भवता लभ्यते सुखम् ॥

1044

स्मर्तव्योहं त्वया कान्ते न स्मरिष्याम्यहं तव ।
येन त्वां संस्मरिष्यामि हृदयं तत्त्वया हतम् ॥

1045

लज्जां विहाय रुदितं विधृतः पटान्ते
मा गास्त्वमित्युदितमङ्गुलयो मुखेस्ताः ।
स्थित्वा पुरः पतितमेव निवर्तनाय
प्राणेश्वरे व्रजति किं न कृतं कृशाङ्गया ॥

कथामपि.

1046

अलमलमनुगम्य प्रस्थितं प्राणनाथं
प्रथमविरहशोके न प्रतीकार एषः ।
सपदि रमणयात्रा श्रेय इत्यारटन्त्या
चरणपतनपूर्वं सा निरुद्धेव काञ्च्या

माधम्य.

1047

कृतकमधुराचारे त्यक्त्वा रूपा परुषीकृते
चरणपतनप्रत्याख्यानप्रकोपपराङ्मुखे ।
व्रजति रमणे निःश्वस्योष्णं स्तनाहितहस्तया
नयनसलिलच्छन्ना दृष्टिः सखीषु निपातिता ॥

अमरकम्य.

1048

प्रहरविरतौ मध्ये बाल्लस्तनोपि परेण वा
किमुत सकले याते बाल्लि प्रिय त्वमिहैष्यसि ।
इति दिनशतप्राप्यं देशं प्रियस्य यियासतो
हरति गमनं बालालापैः सबाष्पझलज्झलैः ॥

झलझलिकावासुदेवस्य.

1049

मा याहीत्यपमङ्गलं व्रज किल खेहेन शून्यं वच-
स्तिष्ठेति प्रभुता यथारुचि कुरुष्वैषाप्युदासीनता ।

नो जीवामि विना त्वयेति वचनं संभाव्यते वा न वा
तन्मां शिक्षय नाथ यत्समुचितं वक्तुं त्वयि प्रस्थिते ॥

दाणितात्यस्य कस्याचिन्.

1050

यामीत्यध्यवसाय एव हृदये बध्नातु नामास्पदं
वक्तुं प्राणसमासमक्षमघृणेनेत्यं कथं पार्यते ।
उक्तं नाम तथापि निर्भरगलद्वाप्यं प्रियाया मुखं
दृष्ट्वापि प्रवसन्त्यहो धनलवप्राप्तिस्पृहा मादृशाम् ॥

मोहिकायाः.

1051

या बिम्बौष्ठरुचिर्न विद्रुममणिः स्वप्नेपि तां दृष्ट्वा-
न्हासत्रीः सुदृशस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैः प्राप्यते ।
नत्कान्तिः शतशोपि वह्निपतनैर्द्वेषः कुतः सेत्स्यति
त्यक्त्वा रत्नमयीं प्रयासि दयितां कस्मै धनायाध्वग ॥

श्रीशिवस्वामिन्.

1052

आयाते श्रुतिगोचरं प्रियतमप्रस्थानकाले पुर-
स्तल्पान्तःस्थितया तदाननमलं दृष्ट्वा चिरं मुग्धया ।
सोच्छ्वासं दृढमन्युनिर्भरगलद्वाप्याम्बुधौनं तथा
स्वं वक्तुं विनिवेश्य भर्तृहृदये निःशब्दकं रुद्यते ॥

कस्यापि.

1053

मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैर्भूयस्त्वमुक्तो मया
बाला प्राङ्गणमागतेन भवता प्राप्नोति निष्ठां पराम् ।
किं चान्यत्कुचभाङ्गीडनमहैर्यत्प्रवहैरपि
ब्रुचत्कुचकुजालकैरनुदिनं निःसूत्रमस्मद्दृढम् ॥

मोहिकायाः.

1054

आपृष्टासि विनिर्गतोऽध्वगजनस्तन्यङ्गि गच्छाम्यहं
स्वल्पैरेव दिनैर्ममागतिरिति ज्ञात्वा शुचं मा कृथाः ।

इत्याकर्ण्य वचः प्रियस्य सहसा तन्मुग्धयानुष्ठितं
येनाकाण्डसमाप्तसर्वकरणक्लेशः कृतो न्यो जनः ॥

1055

लौलाक्ष्या गुरुसंनिधौ मम कुतं नो वक्रमन्यादृशं
संलापास्त्रपया न चानिकरुणाः कर्तुं नवा पारिताः ।
प्रस्थानाभिमुखस्य संतनगलद्वाप्सौघया मुग्धया
दीर्घोष्णश्वसितैरसह्यमदनव्याधिः समावेदितः ॥

1056

आ दृष्टिप्रसरात्प्रियस्य पदवीमुद्रीक्ष्य निर्विण्णया
विच्छिन्नेषु पथिष्वहःपरिणतौ ध्वान्ते समुत्सर्पति ।
दत्तैकं सशुचा गृहं प्रति पदं पान्थस्त्रियास्मिन्क्षणे
मा भूदागत इत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्दाक्षितम् ॥

अमरकस्थ.

1057

लया नांशुकपल्लवे भुजलता न द्वारदेशोर्पिता
नो वा पादयुगे मुहुर्निपतिता तिष्ठेति नोक्तं वचः ।
काले केवलमम्बुदालिमलिने गन्तुं समभ्युद्यत-
स्तन्व्या बाष्पजलौघपूरितनदीपूरेण रुद्धः पतिः ॥

1058

वह्नान्ते करपल्लवेन विधृतः सास्रं चिरं वीक्षितो
मा गास्त्यक्तवृणेति मोहकरुणं बध्वाञ्जलिं याचितः ।
उत्सृज्यैवमुपस्थितामपि यदा गन्तुं प्रवृत्तः शठः
पूर्वं प्राणपरिग्रहो दयितया मुक्तस्ततो बल्लभः ॥

1059

गन्तव्यं यदि नाम निश्चितमहो गन्तासि केयं त्वरा
द्वित्राण्येव पदानि निष्ठतु भवान्पदयामि यावन्मुखम् ।
संसारे घटिकाप्रणालविगलद्वारा समे जीविते
को जानाति पुनस्त्वया सह मम स्याद्वा न वा संगमः ॥

1060

लोलैर्लोचनवारिभिः सशपथैः पादप्रणामैः परै-
रन्यास्ता विनिवारयन्ति कृपणाः प्राणेश्वरं प्रस्थितम् ।
पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसं प्रातः प्रयातस्य ते
यत्क्षेहोचितमीहितं प्रिय गृहात्तन्निर्गतः श्रोप्यसि ॥

1061

आयास्यस्यवधावपर्यवसिते गत्वेति संभाव्यते
संप्राप्ते त्वयि तानि तान्यपि सुखान्यद्यापरोक्षाग्निनः ।
किं तु ज्ञात वियोगवेदनमिदं सद्यस्त्वयि प्रस्थिते
चेतः किं नु करिष्यतीत्यविदितं सम्यङ्ग निश्चीयते ॥

1062

मुग्धे प्रेषय यामि यान्ति पथिकाः कालोवधेर्बध्यता-
मुद्दिग्ना किमकाण्ड एव भवती तूष्णीं किमेवं स्थिता ।
इत्युक्तोपनतां प्रियेण दयितामालिङ्ग्य तादृकृतं
दत्तो येन समस्तपान्थविरहिप्राणान्तकृष्टिण्डिमः ॥

1063

दूरं सुन्दरि निर्गतासि नगरादेष दुःमः क्षीरवा-
नस्मादेव निवर्त्यतामिति शनैरुक्ताध्वगेन प्रियाम् ।
गाढालिङ्गनमन्थरस्तनतटाभोगस्फुरत्कञ्चुकं
वीक्ष्योरस्तलमश्रुपूरितदृशा प्रस्थानभङ्गः कृतः ॥

एते केषामपि.

1064

यास्यामीति गिरः भुक्ता अवधिरप्यारोपितश्चेतसि
गेहे यत्नवती भविष्यसि सदेत्येतत्समाकर्णितम् ।
बाले मा शुच इत्युदीरितवतः पत्युर्नरीक्ष्याननं
निःश्वस्य स्तनपायिनि स्वतनये दृष्टिश्चिरं पातिता ॥

धीरनागम्ब.

अथ विरहिण्यवस्था

1065

रामा नितान्तरक्तेन लोचनानन्दकारिणम् ।
उवाह मनसा कान्तं पाणिना मुखपङ्कजम् ॥

1066

दीनायां दीनवदनो रुदत्यां माश्रुलोचनः ।
पुरः सखीजनस्तस्याः प्रतिबिम्बवदावभौ ॥

1067

दृश्यमानेपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथामिना ।
स्नेहस्तथैव यत्तस्थौ तदाश्चर्यामिवाभवत् ॥

शकवृद्धेः.

1068

तस्याः स्तनान्तरन्यस्तं चन्दनं तापशोषितम् ।
मनोभवाग्निदग्धस्य बभौ भस्मेव चेतसः ॥

कम्यापि.

1069

तापोपशमदक्षाणि मृणालानि नतभुवः ।
नाभृवन्दीर्घसूत्रेभ्यः प्रार्थितं लभ्यते कुतः ॥

भट्टवृद्धेः.

1070

त्रिरमत विरमत सख्यो नलिनीदलतालवृन्तपवनेन ।
हृदयगतोयं वह्निर्ज्वालि कदाचिज्ज्वलत्येव ।

कम्यापि.

1071

अपसारय घनमारुं कुरु हारं दूर एव किं कमलैः ।
अलमलमालि मृणालैरिति वदति दिवानिशं बाला ॥

हामोदरगुप्तश्च.

1072

लिखति न गणयति रेखा निर्भरबाष्पाम्बुधौतगण्डतला ।
अवधिदिवसावसानं माभूदिति शङ्किता बाला ॥

मोरिकायाः.

1073

विकासिपद्मास्तरणे निरस्तं
तत्पाणिपद्मद्वयमायनाक्षयाः ।
व्यक्तिं ययौ संततविस्तृतेन
सकज्जलेनाश्रुजलेन सिक्तम् ॥

गङ्गाधरस्य

1074

न निष्ठुरत्वं हृदयं वियोगे
न सौकुमार्यं च विभक्तिं तस्याः ।
विभेद्यमानं स्मरमार्गणैर्य-
च्च दार्ढ्यमाप्नोति न दीर्यते च ॥

रत्नाकरस्य

1075

वियोगिनी चन्दनपङ्कपाण्डु-
र्मृणालिकाहारनिबद्धजीवा ।
बाला चलाम्भःकणदन्तुरेषु
हंसीव शिश्ये नलिनीदलेषु ॥

बाणस्य.

1076

विवृद्धतापोपशमार्थमङ्गे
न्यस्तं यद्विन्दीवरदाम तस्याः ।
मुक्तेषुणा पञ्चशरेण भाति
व्यापारितं धौतमिवासिपत्नम् ॥

1077

उद्भाव्यमानो नलिनीपलाशैः
समीरणस्तद्धृदयास्पदस्य ।
करोति दाहस्य निवारणं नु
संधुक्षणं वा स्मरपावकस्य ॥

वैद्यगुप्तस्य

1078

परिच्युतस्तत्कुचभारमध्या-
 त्किं शोषमायासि मृणालहार ।
 न सूत्रतन्तोरपि तावकस्य
 तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात् ॥

श्रीहर्षस्य.

1079

मन्मथाग्निपरितप्तमनस्का
 चन्दनेन किमु लिम्पसि गात्रम् ।
 किं न वेत्सि बहिरङ्गविधाना-
 दन्तरङ्गविधिरेव बलीयान् ॥

कस्यापि.

1080

नलिनीदलमाहितं सखीभिः
 परितापोपशमाय यद्यदङ्गे ।
 अकृतप्रतिकारलज्जयेव
 क्षणतो भ्रान्तिमुपैति तत्तदस्याः ॥

श्रीविभाकरवर्मणः.

1081

प्रियवियोगकृशे प्रमदाजने
 कृपणशूर विमुञ्चसि सायकान् ॥
 षभुपतेर्यदि लोचनगोचरं
 व्रजसि मन्मथ दास्यमुपैमि ते ॥

कस्यापि.

1082

किमनया कथया कथयाथवा
 समुपयामि न याम्युत यामि वा ।
 स्वपिमि किं स्वपिमीति मनस्विनी
 मनसिजेन हृदुर्ललिता कृता ॥

1083

धृतमपि मधु पारितं न पातुं
नयनसुखोपि न वीक्षितः शशाङ्कः ।
श्रुतिसुखमपि न श्रुतं च गीतं
गतवति भर्तरि भर्तृदेवताभिः ॥

1084

कर्पूरचन्दनरजो धवलं वहन्ती-
माश्रयानचन्दनविलेपनमङ्गमङ्गम् ।
अन्तर्गतस्य दहतो महतः स्मराग्ने-
र्दग्धस्य संक्षयवशादिव भस्मशेषम् ॥

भृगोविन्दस्वामिनः.

1085

कण्ठग्रहे शिथिलतां गमिते कथंचि-
द्यो मन्यते मरणमेव सुखाभ्युपायम् ।
गच्छन्स एष न बलाद्विधृतो युवाभ्या-
मित्युज्झिते भुजलते बल्यैस्त्रिवास्याः ॥

कङ्कणस्य.

1086

स्मर्तुं वियोगिदायिता दिवसस्य यां यां
रेखां चकार भुवि ताम्ररुचा करेण ।
तां तामरालचलपद्मशिखाविमुक्तै-
र्मुक्ताफलद्युतिभिरश्रुभिरुन्ममार्ज ॥

1087

हारो जलार्द्रवसनं नलिनीदलानि
प्रालेयशीकरमुचश्च हिमांशुभासः ।
यस्येन्धनानि सरसानि च चन्दनानि
निर्वाणमेष्यति कथं स मनोभवाग्निः ॥

बाणकवेः.

1088

सर्वात्मना प्रभवतापि मनोभवेन
संदर्शितं परमकौशलमायताक्ष्याः ।
लावण्यविभ्रमविलासविचेष्टितानि
नैवोक्षितानि गमिता च तनुस्तनुत्वम् ॥

भट्टावलोकितस्थ.

1089

संत्यज्यैतां प्रथमविरहत्रासभीतां कृतत्रै-
र्यातं सर्वैः स्मृतिमतिमनोविभ्रमैर्लीलया च ।
नूनं ज्ञेहात्किमपि गहनं निःश्वसद्भिर्वाक्याः
प्राणैः कण्ठे निभृतनिभृतं लीनमेवं विचिन्त्य ॥

जयमाधवसूनोर्लोठकस्थ.

1090

प्रयातेस्तं भानौ श्रितशकुनिलीढेषु तरुषु
स्फुरत्संध्यारागे शशिनि शनकैरुल्लसति च ।
प्रियप्रत्याख्यानद्विगुणविरहोत्कण्ठितदृशा
नदारब्धं तन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपदम् ॥

लुङ्कस्थ.

1091

तन्वद्भ्या गुरुसंनिधौ नयनयोर्यद्वाप्पमुत्तम्भितं
तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः ।
मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्रता
श्वासायासशतागतालिसरणिव्याजेन धूमावली ॥

कस्यापि

1092

वक्त्रे या मृगनाभिपङ्कजरचनां खिन्नेव धत्ते परं
यस्याः सान्द्रमुरःस्थले निपतितं भारायते चन्दनम् ।
अङ्गान्यप्यतिपेलवा वहति या क्लेशेन तस्यामपि
न्यस्तः शोकभरोपरः कथमहो निखिंशता वेधसः ॥

श्रीभानुषेणस्य.

1093

नितम्बप्राग्भारो गुरुरवधिरेखां न तु गतः
कृशो मध्यः किञ्चित्तदपि तनिमानं मृगयते ।
स्तनाभोगः स्तोको न तु विरलवृत्तिस्तु कलया
विलासैस्तन्वङ्ग्याः स्फुरितमिव विश्रान्तमिव च ॥

कस्यापि.

1094

काचित्पुरा विरहिणी परिवृद्धिहेतो-
र्यस्यै दिदेश सलिलं नवमालिकायै ।
सा पुष्पितैव जलमभ्रुवशाद्वियोगे
तस्यै प्रदाय कथमप्यनृणीवभूव ॥

अथ सखीप्रश्नाः

1095

गोपायन्ती विरहजनितं दुःखमग्रे गुरूणां
किं त्वं मुग्धे नयनविसृतं वाष्पपूरं रुणत्सि ।
नक्तं नक्तं नयनसलिलैरेष आर्द्राकृतस्ते
शय्यैकान्नः कथयति दशामातपे दीयमानः ॥

1096

मुखं पाण्डुच्छायं नयनयुगलं वाष्पधवलं
तनुः क्षामक्षामा गतमविशदं धैर्यविगमः ।
ह्रियं मुक्त्वा मृदे कथयसि न मे सारवचना-
न्यवस्था येनेयं तव सखि मुहूर्तेन रचिता ॥

कस्यापि

1097

चटुलनयने शून्या दृष्टिः कृता खलु केन ते
क इह सुकृती द्रष्टव्यानामुवाह धुरं पराम् ।
यमभिलिखितप्रख्यैरङ्गैर्न मुञ्चसि चेतसा
वदनकमलं पाणौ कृत्वा निमीलितलोचना ॥

अमरकम्प

1098

अलसवलितैः प्रेमाद्रिर्दिर्मुहुर्मुकुलीकृतैः
 क्षणमभिमुखैर्लज्जालोलैर्निमेषपराङ्मुखैः ।
 हृदयनिहितं भावाकूतं वमद्गिरिवेक्षणैः
 कथय सुकृती कोयं मुग्धे त्वयाद्य विलोक्यते ॥

कस्यापि.

1099

अन्योन्यप्रथितारुणाङ्गुलिनमत्पाणिद्वयस्योपरि
 न्यस्योच्छ्वासविकम्पिताधरदलं निर्वेदशून्यं मुखम् ।
 आमीलन्नयनान्तवान्तसलिलं श्लाघ्यस्य निन्द्यस्य वा
 कस्येदं दृढसौहृदं प्रतिदिनं दीनं त्वया स्मर्यते ॥

अमरकस्य.

1100

आसन्नामवलम्ब्य केसरलतामेकेन पुष्पोज्ज्वलां
 सख्यं निःसहया नितम्बफलके कृत्वा कराम्भोरुहम् ।
 उद्धीवं वद दुर्दिनेद्य चरणवुन्नम्य मार्गस्त्वया
 बालोद्भान्तमृगेक्षणे सुकृतिनः कस्यायमालोक्यते ॥

1101

बाले नाथ कृशासि किं ज्वरवशात्कस्मादपथ्याज्ज्वरो
 जीर्णं नैव मया सरोजनयने किं तन्न यत्पार्यते ।
 वक्तुं ब्रूहि विमुक्तलज्जमधुना तस्यापरारागिणः
 प्रेङ्खत्पूर्णशशाङ्कुतुल्यवदनं कंदर्पकान्तं वपुः ॥

1102

अभ्यस्तेपि नितम्बभारफलके खेदालसेयं गतिः
 किंचित्संवलिता न पक्ष्मविरलालोका दृशोन्तर्गताः ।
 नन्मन्ये निभृतं त्वयाद्य हृदये कश्चिद्धृतो वल्लभो
 निश्वासाः कथमन्यथा द्विगुणतामेते तत्रैवं गताः ॥

केषामपि.

1103

पाण्डुच्छायं क्षामं वक्त्रं कमलमुखि लुलितमलकं करे स्थितमाननं
शून्यालोका दीना दृष्टिः शिखरमभिपतितरशना तनुस्तनुतां गता ।
ध्यानैकाग्रा मन्दा बुद्धिर्मदजननि रहसि रमसे करोषि न सत्कथां
को नामायं रम्यो व्याधिस्तव सुतनु कथय किमिदं न खल्वसि नातुरा ॥

वररुचैः

1104

को धन्यः सखि सुस्थितेन मनसा को वेधसा निर्मितः
कः प्रेयान्मदनस्य कस्य फलितः प्राचीनकर्मद्रुमः ।
इत्थं यस्य कृते दिवानिशमविश्रान्तैः स्वलङ्घारिभि-
र्मैनाल्लोचनगङ्गुकैः स्नपयसे वक्षोजलिङ्गद्वयम् ॥
कस्यापि.

अथ विरहिणीप्रलापाः

1105

रोदितुं नैव जानामि नैव जानामि शोचितुम् ।
स्वच्छन्दमश्रु पतति सत्यं सत्यं न रोदिमि ॥

1106

अद्यापि हि नृशंसस्य पितुस्ते दिवसो गतः ।
तमसा पिहितः पन्था एहि पुत्रक शेवहे ॥

1107

चक्षुः किं कम्पसे मूढ त्वयि दीनेश्रुवाहिनि ।
यो मां त्यक्त्वा गतः सोद्य कथमेव्यति सस्फुरे ॥

1108

अयि लङ्घितमर्याद स्मर स्मर हरानलम् ।
दग्धं दग्धुमयुक्तं ते जनं विरहकातरम् ॥

1109

स्वयमज्ञातदुःखो यदुनोतीति न विस्मयः ।
त्वं पुनः प्रापदाहो यद्दहसीति किमुच्यताम् ॥

केषामपि.

1110

अहं नश्यामि मानेन मानेन कलहं कृथाः ।
विरोधमेत्य कान्तेन कान्ते न परितप्यते ॥

जीवनागस्य.

1111

हृदय स्थीयतां सम्यक्किमेवं परितप्यते ।
बल्लभस्ते जनो योसौ न भवांस्तस्य बल्लभम् ॥

1112

यत्पराधीनयोः प्रेम दैशात्समुपजायते ।
तत्रानुत्सृज्य लज्जां वा जीवितं वा कुतः सुखम् ॥

एतौ वीरभट्टस्य.

1113

अरतिरियमुपैति मां न निद्रा
प्रथयति तस्य मनो गुणान्न दोषान् ।
विरमति रजनी न संयमाशा
व्रजति तनुस्तनुतां न चानुगागः ॥

1114

वरमसौ दिवस्ते न पुनर्निशा
ननु निशैव वरं न पुनर्दिनम् ।
उभयमप्यथवा व्रजतु क्षयं
प्रियतमेन न यत्र समागमः ॥

1115

स्थारजोरुणित धृसरिताङ्गयटे
कच्चित्पितुः स्मरसि पुत्रक निर्वृणस्य ।
उत्कैवमङ्कयन्मर्भकमायताक्ष्या
पान्थस्त्रिया प्ररुदितं करुणं दिनान्ते ॥

1116

अनृतमनृतमेतद्यत्तुधासूतिरिन्दु-
नियतमयमनार्यो निर्गतः कालकृष्टात् ।

हृदयदहनदक्षा दारुणा चान्यथेयं
वद सखि मधुरत्वे मोहशक्तिः कुतोस्य ॥

1117

अनुदिनमतितीव्रं रोदिषीति त्वमुच्चैः
सखि किल कुरुषे त्वं वाच्यतां मे मुधैव ।
हृदयमिदमनङ्गाङ्गारसङ्गाद्विलीय
प्रसरति बहिरम्भः सुस्थिते नैतदश्रु ॥

एते केषामपि.

1118

सखि स सुभगो मन्दस्नेहो ममेति न मे व्यथा
विधिविरचितं यस्मात्सर्वो जनः सुखमश्रुते ।
मम तु सततं संतापोयं जने विमुक्तेषु य-
त्क्षणमपि हतव्रीडं चेतो न याति विरागताम् ॥

कस्यापि.

1119

आलि कल्पय पुरः करदीपं
चन्द्रमण्डलमिति प्रथितेन ।
नन्वनेन पिहितं मम चक्षु-
र्मङ्गुपाण्डुरतमोगुलकेन ॥

1120

कोटरे निमिरमेव कलङ्क-
च्छन्नना वहति हन्त शशाङ्कः ।
यत्कणैरिवविलुम्पति दृष्टिं
मादृशां दयितदीपवियोगे ॥

1121

कालकूटमिह निन्दति लोको
येन शंभुरजरामर एव ।
अन्तकं विरहिणीषु सुधांशुं
स्तौत्यमुं तु विरलो हि विवेकः ॥

1122

कालकूटमधुनापि निहन्तुं
हन्त नो वहसि लाञ्छनभङ्ग्या ॥
यद्भयादिव निगीर्णमपि त्वा-
माशु मुञ्चति सुधाकर राहुः ॥

1123

अंशवस्तव निशाकर नूनं
कल्पितास्तरुणकेतकखण्डैः ।
येन पाण्डुरतरद्युतयो नः
कण्टकैरिव तुदन्ति शरीरम् ॥

1124

अम्बुधेरुदगमद्विभुभङ्ग्या
नूनमौर्वशिखिभास्मनपिण्डः ।
यत्किलास्य घटते नहि तृप्तिः
खण्डिताजनदृगम्बुसरिद्धिः ॥

1125

रात्रिराज सुकुमारशरीरः
कः सहेत तव नाम मयूखान् ॥
स्पर्शमाप्य सहसैव यदीयं
चन्द्रकान्तदृषदोपि गलन्ति ॥

1126

युक्तमाह दयितो मम वक्त्रं
षड्भुजं रहसि चाटुकथासु ।
संस्तवं रुचिभिरस्य हिमांशोः
प्राप्य कामपि रुजं यदुपैति ॥

1127

पद्मनाभ करुणां कुरु भूयो
विग्रहेण परिपूरय राहुम् ।

येन तज्जटरकोटरशायी
जात्वयं विधुरयेन्न विधुर्नः ॥

एते मूढकस्य

1128

द्विजपतिप्रसनाहितपातक-
प्रभवकुष्ठसितीकृतविग्रहः ।
विरहिणीवदनेन्दुजिघत्सया
स्फुरति राहुरयं न निशाकरः ॥

1129

वद विधुंतुदमालि मदीरितै-
स्त्यजसि किं द्विजराजभिया रिपुम् ।
किमु दिवं पुनरेति यदीदृशः
पतित एष निषेव्य हि वारुणीम् ॥

1130

स्वरिपुतीक्ष्णसुदर्शनविभ्रमा-
त्किमु विधुं प्रसते स विधुंतुदः ।
निपतितं वदने कथमन्यथा
बलिकरम्भनिभं निजमुज्झति ॥

1131

कुरु करे गुरुमेकमयोधनं
बहिरितो मकुरं च कुरुष्व मे ।
विशति तत्र यदैव विधुस्तदा
सखि सुखादहितं जहि तं द्रुतम् ॥

1132

दहनजा न पृथुर्दवथुव्यथा
विरहजैव पृथुर्यदि नेदृशम् ।
दहनमाशु विशन्ति कथं स्त्रियः
प्रियमपासुमुपासितुमुद्धुराः ॥

1133

निशि शशिन्भज कैतवभानुता-
मसति भास्वति तापय पाप माम् ।
अहमहन्यवलोकयितास्मि हे
पुनरहर्षतिनिर्धुतदर्पताम् ॥

1134

त्वमिव कोपि परापकृतौ कृती
न ददृशे न च मन्मथ शुश्रुवे ।
स्वमदहो दहनाज्ज्वलतात्मना
ज्वलयितुं परिरभ्य जगन्ति यः ॥

1135

असमये मतिरुन्मिषति ध्रुवं
करगतैव गता यदियं क्रुद्धः ।
पुनरुपैति निवध्य निधास्यते
सखि विधोर्न पुनर्मुखमीक्ष्यते ॥

एते नैषधकृतः

1136

पकृतिसरलं पश्यत्येवं तथापि न सस्पृहं
मधुरमधुरं वक्ति प्रेयान्पुरेव न नर्मतः ।
वटयति घनं कण्ठाश्लेषं तथापि न भावतः
सखि स भजते मामप्येवं तथापि न जीव्यते ॥

1137

चरणपतनं सान्त्वालापा मनोहरचाटवः
पुलकिततनोर्गाढाश्लेषो हठाच्च कचग्रहः ।
इति बहुफलो मानारम्भस्तथापि हि नोत्सहे
हृदयदयितः कामं प्रेयान्करोम्यहमत्र किम् ॥

एतौ पुण्ड्रकम्य-

1138

इदं कृष्णं कृष्णं प्रियतम ननु श्वेतमथ किं
गमिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु ।

पुरा येनैवं मे चिरमनुसृता चित्तपदवी
स एवान्यो जातः सखि परिचिताः कस्य पुरुषाः ॥

कस्यापि.

1139

परिष्वक्तस्तावदुरुजनभयाद्भूति न मया
न चोक्तस्तिष्ठेति प्रियगमनवाप्यार्द्रगलया ।
द्रुतं गच्छामीति प्रियसखि सुदृढोपि न कृतो
निरुद्धो यावन्मे नयनसलिलैर्दृष्टिविषयः ॥

अस्थिभङ्गस्य.

1140

गतोस्तं चर्मशुव्रज सहचरीनीडमधुना
सुखं भ्रातः सुप्याः सुजनचरितं वायस कृतम् ।
मयि स्नेहाद्वाप्यस्थगितनयनायामपचृणो
रुदत्यां यो यातस्त्वयि स विलपत्येप्यति कथम् ॥

शिवभामिनः .

1141

गते प्रेमावन्धे हृदयबहुमानेपि गलिते
निवृत्ते सज्जात्रे जन इव जने गच्छति पुरः ।
तथा चैवोत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतांस्तांश्च दिवसा-
न्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥

विज्ञाकाया .

1142

मया बद्धा वेणी निवसितमशुक्लं च वसनं
श्रुताः शोचन्तीनां परिजनसखीनामपि गिरः ।
निवृत्तास्ते दृष्टा गतमनुगता येस्य सुहृद-
स्तथाप्येते प्राणा दयितमनुयाता न कृपणाः ॥

भदन्तधीरनामस्य.

1143

कथमपि सखि व्रीडाकोपाद्भजेति मयोदिते
कठिनहृदयस्त्यक्ता शय्यां बलाद्गत एव सः ।

इति सरभसं ध्वस्तप्रेम्णि व्यपेतघृणे स्पृहां
पुनरपि हतव्रीडं चेतः करोति करोमि किम् ॥

कस्यापि.

1144

भ्रातः पान्थ व्रजसि यदि हे तां दिशं पुण्यभाजो
वक्तासीत्थं कठिनहृदयं तं जनं किं यथेति ।
पृष्टा यावत्कथयति च सा वाञ्छितं नैव बाला
नावत्सर्वैर्वदनकमलं रुद्धमश्रुप्रवाहैः ॥

हर्षदस्य.

1145

भ्रातः पान्थ पथि त्वया नु पथिकः कश्चित्समासादितो
बालेनेकशतानि कीदृश इति प्रख्यायतां वल्लभः ।
यं दृष्ट्वा प्रमदाजनस्य भवतः स्फारे मुदा लोचने
स ज्ञेयो ढयितो ममेति पथिकायावेद्य मोहं गता ॥

1146

तैलाक्तानलकान्कपोलपतितानुत्क्षिप्य कर्णान्तिकं
वस्त्रार्धेन विलम्बिना सरभसं प्रच्छाद्य पीनौ स्तनौ ।
बाला वायसमेवमाह रुदती दास्यामि यत्ते प्रियं
चूतात्केसरपादपं व्रज शनैर्यथेति मे वल्लभः ॥

1147

संपूर्णानि दिनानि तानि जलदद्यामं नभो वर्तते
मर्तव्यव्यवसायिनीमपि सतीं प्राणा न मुञ्चन्ति माम् ।
वाल्लभ्यं क्व नु नाम तत्क्व विरहे तस्याधुना जीव्यते
नत्सत्यं सखि लज्जितास्मि वितथेनानेन बाष्पाम्बुना ॥

1148

आस्तां विश्वसनं सखीषु विदिताभिप्रायसारे जने
नत्राप्यर्पयितुं दृशं स्वरुचितां शक्नोमि न व्रीडया ।
लोकोप्येष परोपहासचतुरः सूक्ष्मेङ्गितज्ञोप्यलं
मातः कं शरणं व्रजामि हृदये जीर्णोनुरागज्वरः ॥

1149

धन्या सा विरहे सखीजनपुरस्त्यक्ता त्रपां निर्वृता
निःश्वासं न परं विमुञ्चति कथाः कृत्वापि या रोदिति ।
पापायाः सभियः सदा गुरुजने शङ्काकुलायास्तु मे
दीपज्वालनहेतुना निशि परं निःश्वासमोक्षः क्षणम् ॥

1150

यात्रामङ्गलसंनिधानरचनाव्यग्रे सखीनां गणे
बाष्पाभःपिहितेक्षणे गुरुजने तद्रत्नहन्मण्डले ।
प्राणेशस्य मदीक्षणार्पितदृशः कृच्छ्रादपक्रामतः
किं व्रीडाहतया मया भुजलतापाशो न कण्ठेर्पितः ॥

1151

प्रस्थानं बलयैः कृतं प्रियसखैर्बाष्पैरजस्रं गतं
धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरः ।
गन्तुं निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता
गन्तव्ये सति जीवितप्रियसुहृत्सार्थः किमु त्यज्यते ॥

एते केषामपि.

1152

उत्कम्पोपि सकम्प एव हृदये चिन्तापि चिन्तान्विता
निःश्वासा अपि निःश्वसन्ति निभृतं बाष्पोपि बाष्पायते ।
कान्तस्य स्मरणे स्मराहितमतेः कष्टं हि रक्तात्मनः
शरीरा इव निःसरन्ति हृदये दुःखस्य धिग्वल्लभम् ॥

शर्वट्म्य.

1153

यास्यामीति समुद्यतस्य वदतो विस्रब्धमार्काणितं
गच्छन्दूरमुपेक्षितो मुहुरसौ व्यावृत्य पश्यन्नपि ।
तच्छृण्वे पुनरागतास्मि शयने प्राणास्त एव स्थिताः
सख्यस्तिष्ठत जीवितव्यसनिनी दम्भादहं रोदिमि ॥

1154

पुष्पैरेव शरैः स्मरेण जनितः शीतांशुना वर्धितः
 प्रालेयाचलसंनिधानशिशिरैः श्वासानिलैः पोषितः ।
 आलापेन परामृतद्रवमयेनाप्यायितः कोकिलैः
 संतापो मम सोयमस्य कतरः शीतोपचारक्रमः ॥

कस्यापि.

1155

योसावाननव्रीक्षणैकरसिको नित्यं ममासीज्जनः
 प्राणानामपि नान्यसक्तमनसो यस्याहमालम्बनम् ।
 सख्यः पश्यत तस्य संप्रति कथं वार्तापि न श्रूयते
 जीव्येतापि च चित्रमेतदपरं शोके कथा वर्तते ॥

कयोरपि.

1156

दुर्वाराः स्मरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनोत्युत्सुकं
 गाढं प्रेम नवं वयोतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्मलम् ।
 स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत्कालः कृतान्तोक्षमो
 नो सख्यश्चतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं शठः ॥

भद्रशङ्करस्य.

1157

निःश्वासा वदनं दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मथ्यते
 निद्रा नैति न दृश्यते प्रियमुखं नक्तंदिनं रुद्यते ।
 अङ्गं शोषमुपैति पादपतितः प्रेयांस्तदोपेक्षितः
 सख्यः कं गुणमाकलय्य दयिते मानं वयं कारिताः ॥

1158

उत्कम्पो हृदये स्खलन्ति वचनान्यावेगलोलं मनो
 गात्रं सीदति चक्षुरश्रुकलुषं चिन्ता मुखं शुष्यति ।
 यस्यैषा सखि पूर्वरङ्गरचना मानः स मुक्तो मया
 वन्द्यास्ता अपि योषितः क्षितितले यासामयं संमतः ॥

1159

अद्यारभ्य यदि प्रिये पुनरहं मानस्य वान्यस्य वा
गृहीयां विषरूपिणः शठमतेर्नामापि संक्षोभिणः ।
तत्तेनैव विना शशाङ्ककिरणस्वच्छाद्दृहासा निशा-
प्येको वा दिवसः पयोदमलिनो यायान्मम प्रावृषि ॥

1160

मानव्याधिनिपीडिताहमधुना शक्नोमि तस्यान्तिकं
नो गन्तुं न सखीजनोस्ति चतुरो यो मां बलान्नेष्यति ।
मानी सोपि जनो न लाघवभयादभ्येति मातः स्वयं
कालो याति चलं च जीवितमिति क्षुण्णं मनश्चिन्तया ॥

1161

मुग्धे मुग्धतयैव नेतुमाखिलः कालः किमारभ्यते
मानं धत्स्व धृतिं बधान ऋजुतां दूरीकुरु प्रेयसि ।
सख्यैवं प्रतिबोधिता प्रतिवचस्तामाह भीतानना
नीचैः शंस हृदि स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वरः श्रोष्यति ॥

अमरकस्य.

1162

सख्यः किं पर्यैर्विमुञ्चत रूपं तस्यापराधः सकृ-
त्क्षन्तव्यश्चपलस्य मां प्रति पुनः कर्ता प्रियो नाप्रियम् ।
इत्थं मानपरिग्रहव्यतिकराङ्गीता तथा प्रत्युत
प्रारब्धानुनया यथा परिजनेनैवाकुला हस्यते ॥

विग्रहराजस्य.

1163

यावन्नो सखि गोचरं नयनयोरायाति तावद्भुतं
गत्वा ब्रूहि यथाद्य ते दयितया मानः समालम्बितः ।
दृष्टे धूर्तविचेष्टिते तु दयिते तस्मिन्नवश्यं मम
स्वेदाम्भः प्रतिरोधनिर्भरतनोः स्मेरं मुग्वं जायते ॥

बल्लकस्य.

1164

आकृप्यादावमन्दग्रहमलकचयं वक्रमासज्य वक्त्रे
कण्ठे लग्नस्वकण्ठः प्रभवति कुचयोर्दत्तगाढाङ्गसङ्गः ।
वद्धासक्तिर्नितम्बे पतति चरणयोर्यः स तादृक्प्रियो मे
बाले लज्जा निरस्ता नहि नहि सरले चोलकः किं वपाकृत् ॥

कस्यपि

1165

मातनो सन्ति तस्मिञ्छिशिरजलकणाकर्षिणो गन्धवाहा
विद्युद्भासा सिताङ्गाः प्रचुरतरपयःस्यन्दिनो वा घनौघाः ।
केका वा वर्द्धिणानां गिरिवरशिखरस्थायिनां वा निशीथे
येनामौ जीवितेशः स्मरति परिजनस्यास्य वै दुःखितस्य ॥
विक्रमादित्यश्च

अथ सखीवाच्यता

1166

या कामुककरस्पृष्टा न कृतार्थैव लक्ष्यते ।
सा गौरिव तरौ बद्धा यवसैः किं न चार्यते ॥

1167

समयोचितकोपविभ्रमा
भव भीरु प्रविमुञ्च मार्दवम् ।
मधुरैकरसः प्रियः सदा
विरलः स्यात्सरले न वा पुनः ॥

1168

जघनमुन्नतमाकुलमेखलं
मुखमपाङ्गविसर्पिततारकम् ।
इदमपोह्य गतो यदि निर्घृणो
ननु वरोरु स एव हि वञ्चितः ॥

1169

पादानते प्रणयपेशलवाचि कान्ते
न्यक्तस्त्वया यदतिकोपनया न मन्युः ।

नीत्रानुतापगलितः स्वयमेव मन्ये
निर्याति ते तदयमश्रुभरच्छलेन ।

1170

अनालोच्य प्रेम्णः परिणतिमनादृत्य सुहृद-
स्त्वयाकाण्डे मानः किमिति सरले संप्रति धृतः ।
समाकृष्टा ह्येते प्रलयदहनोद्गासुरशिखाः
स्वहस्तेनाङ्गारास्तदलमधुना तस्य रुदितैः ॥
केषामपि.

1171

सखि विवृणुते संतापस्ते तनुस्तनुतां गता
कठिनहृदये धैर्यक्षेपाद्वर्तिर्गलितक्रमा ।
कथय विषमामन्तर्दाहव्यथां सहते न तां
मदनदहनज्वालावल्लीविलीढमिदं मनः ॥
दर्शनीयस्य.

1172

कस्माद्दोर्लतिके निधाय न चिरं द्वारोपरोधः कृतो
तत्रा वा किमु न स्थितापि रुदती रुद्धोत्तरीयांशुका ।
कालेस्मिन्कुसुमाकरे द्विगुणितप्रेम्णि प्रिये रागिणां
गच्छन्नग्रत एव मृदहृदये मुक्तस्त्वया वल्लभः ॥
दोर्लतिकारदर्शनीयस्य.

1173

आयाते रभसाद्यदि प्रियतमे प्रत्युद्गता नो चिरं
नो वा मण्डलितोन्नतस्तनतटं गाढं समालिङ्गितः ।
आश्लिष्य स्वभुजावलम्बमथवा प्रेमाद्र्या नो गिरा
संभाव्याभिहितो हतासि सरले स्वैरेव दुःश्रेष्ठितैः ॥
गन्धर्वमिव.

1174

कान्तः पुत्रि हठाद्वतश्ररणयोर्न त्वं निपत्य स्थिता
वद्धो मेखलयानया रतिरहःसख्या न वा फूत्कृतम् ।

का लज्जा मुषितासि किं प्रकटितैरेभिर्विलक्षस्मितै-
राः पापे विरहानलस्य न शिखा जानासि मर्मच्छिदः ॥
कस्यापि.

1175

नार्याः सा रतिशून्यता नयनयोर्यद्वाष्टिपाते स्थितः
कामी प्राप्रतार्थ एव न भवत्यालिङ्गितुं वाञ्छति ।
आश्लेषादपि यापरं मृगयते धिक्तामयोग्यां स्त्रियं
श्रोणीगोचरमागतो रतिफलं प्राप्नोति तिर्यङ्ग किम् ॥
विज्जिकायाः.

1176

चपलहृदये किं स्वातन्त्र्यात्तथा गृहमागत-
शरणपतितः प्रेमार्द्रार्द्रः प्रियः समुपेक्षितः ।
तदिदमधुना यावज्जीवं निरस्तसुखोदया
रुदितशरणा दुर्जातानां सहस्व रुषां फलम् ॥
अमरकस्य.

1177

किञ्चित्प्राप्तनखेन बाष्पसलिलं विक्षिप्य विक्षिप्य हे
किं त्वं रोदिषि कोपने बद्धतरं विक्षिप्य रोदिष्यसि ।
यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनैर्मानेतिभृमिं गते
निर्विण्णोनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेप्यति ॥
कस्यापि.

1178

भ्रश्यन्ति यानि विरहे विदलन्ति यानि
योगे प्रियेण सखि किं बल्यैः फलं तैः ।
नैवास्ति यैर्विपदि संपदि चोपयोग-
स्तैः संगमं न खलु वाञ्छति कोपि मर्त्यः ॥
उत्प्रेक्षावल्लभस्य.

अथ दूतीप्रेषणम् ॥

1179

अद्य भौमदिनं सत्यं सत्यमप्रप्तुनं तव ।

तथापि दूतिं गन्तव्यं नार्तः कालमपेक्षते ॥

1180

संपदो जलतरङ्गविलोला

यौवनं त्रिचतुराणि दिनानि ।

शारदाभ्रपरिपेलवमायु-

र्गच्छ दूतिं वद सत्वरमेतत् ॥

कथोगपि.

1181

उच्यतां स वचनीयमशेषं

नेश्वरे परुषता सखि साध्वी ।

आनयैनमनुनीय कथं वा

विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः ॥

1182

द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलो

जीवितं त्वयि कुतः कलहोस्याः ।

कामिनामिति वचः पुनरुक्तं

प्रीतये नवनवत्वमियाय ॥

भास्वेः.

1183

कृतसरसमृणालीसूत्रसंधानबन्धः

कुचमुकुलमुखाङ्गश्चन्दनोपात्तमुद्रः ।

स्मरशबरशराणामेष लक्ष्मीभवन्तीं

कथयति खलु लेखस्तामनुदाटिनोपि ॥

कम्यापि.

1184

सोपालम्भकृतप्रणाममलसैः आसानिलैर्लाङ्घितो

बाष्पोत्खातकपोलचन्दनरसेनाक्षिप्रवाद्याक्षरः ।

स्विन्नायाङ्गुलिना करेण लिखितो व्यामृष्टवर्णावलि-
लेखः शेषमवाचितोपि कथयत्यङ्गेषु तस्या व्यथाम् ॥

वज्रवर्मणः.

1185

पक्षं न श्रवणेस्ति बाष्पगुरुणोर्नो नेत्रयोः कज्जलं
रागो पूर्वं इवाधरे चरणयोस्तन्व्या न चालक्तकः ।
वार्तोच्छित्तिषु निष्ठुरेति भवता मिथ्यैव संभाव्यते
सा लेखं लिखतु च्युतोपकरणा न्यायेन केनाधुना ॥

अमरकस्य.

1186

जीवामीति त्रियोगिनी यदि लिखेदत्रैव वृत्ताः कथा
अद्य श्रोथ मरिष्यतीति मरणे कालात्ययः किं कृतः ।
आगन्तव्यमिहेति मां प्रति सखे संभावना निष्फला
भ्रातः संप्रति याहि नास्ति लिखितं तद्ब्रूहि यत्ते क्षमम् ॥

लोढितकस्य.

1187

यस्मिन्बाष्पतरङ्गिताश्रुकलुषा दृष्टिर्न सिद्धिं गता
यो हस्तेन विवर्तमानवलयेनालिङ्गितो न स्थितः ।
येन स्त्रीहृदयस्य पद्ममृदुनः संभावितो नात्ययो
भो गत्वापि किमश्मसारहृदये त्वं दूति वक्तुं क्षमा ॥

कस्यापि.

1188

दूति त्वं तरुणी युवा स चपलः श्यामास्तमोभिर्दिशः
संदेशः सरहस्य एव विपिने संकेतकावासकः ।
भूयो भूय इमे वसन्तमरुतश्चेतो हरन्त्यन्यतो
गच्छ क्षेमसमागमाय निपुणे रक्षन्तु ते देवताः ॥

शीलानन्दारिकायाः.

1189

संदिष्टस्वजनावमानवदिमामप्रस्मरन्त्या त्वया
शीतस्नानमिव प्रियं प्रति सखे कार्यः प्रयाणोद्यमः ।

संयुक्तमनसो मितंपत्रगृहादर्थैव कार्यो बहि-
विप्रस्येव हि भोजनार्थमदतः कालस्य तूर्णा गतिः ॥

अथ विरहिणी प्रलापाः

1190

वाहि त्रात यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा मामपि स्पृश ।
बहेतत्कामयानस्य शक्यमेतेन जीवितुम् ॥

1191

बहेतत्कामयानस्य नैतदल्पं विजानतः ।
यदहं सा च वामोरुरेकां धरणिमाश्रितौ ॥

1192

हारोपि नार्पितः कण्ठे संभोगस्पर्शभीरुणा ।
आवयोरन्तरे जाताः पर्वताः सरितो दुमाः ।

1193

न मे दुःखं प्रिया दूरे न मे दुःखं हतेति सा ।
एतदेवानुशांक्षामि वयस्तत्रानिवर्तते ॥

1194

कदा न्वहं सुदन्तोष्ठं मुखं पद्मदलेक्षणम् ।
इषदुक्षास्य पास्यामि रसायनमिवोत्तमम् ॥

एते भगवद्वाल्मीकिमुनेः

1195

प्रियामुखं तत्संस्मृत्य दीर्घचारुत्रिलोचनम् ।
न याति शतधा येन मनस्तेन नपुंसकम् ॥

1196

प्राणानां च प्रियायाश्च मृदाः सादृश्यकारिणः ।
प्रिया कण्ठगता रत्यै प्राणा मरणहेतवः ॥

कथावर्णः

1197

प्रियाविगहितस्याद्य हृदि चिन्ता ममागता ।
इति मत्वा गता निद्रा के कृतघ्नमुपासते ॥

शीलाभट्टारिकायाः

1198

क्षणभङ्गि जगत्सर्वमिति तथ्यं मुनेर्वचः ।
कोन्यथा हरिणाक्षीणां सहेत विरहव्यथाम् ॥

कस्यापि.

1199

स्फुटमावक्षते तज्ज्ञाः शब्दानामिह नित्यताम् ।
प्रिययोक्ता यदद्यापि हृदि तिष्ठन्ति मे गिरः ॥

1200

पदे वाक्ये प्रमाणे च परां निष्ठामुपागता ।
अतो विद्वज्जनस्यास्य स्पृहणीया मृगेक्षणा ॥

1201

मध्येनैकेन तन्वद्भ्याः क्षामेण क्षपिता वयम् ।
उन्नतं कुचयुग्मं तु न जाने किं करिष्यति ॥

केषामपि.

1202

नूनं यां पश्यतो मेभृन्निमेषो विन्नकारकः ।
स्वप्नेपि दुर्लभा साद्य जीवामि कथमाः सखे ॥

1203

निर्दयं हृदयं तन्व्या दुर्वारं मारमार्गणाः ।
जीवितं वचकठिनं हा हा दुःखपरम्परा ॥

1204

उत्कण्ठितं मनो बाला मुदुरस्था नवं वयः ।
विधिर्वामो ग्निपुः कामो हा हा दुःखपरम्परा ॥

एते ररूपकस्य.

1205

अनया जघनाभोगगुरुमन्थरयातया ।
अन्यतोपि व्रजन्त्या मे हृदये निहितं पदम् ॥

1206

मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लक्ष्यं च तथापि मे ।
अनङ्गेन कथं विद्धं समं सर्वशिलीमुखैः ॥

एतौ श्रीहर्षदेवस्य.

1207

अन्तर्मलीममे वक्रे चले कर्णान्तसर्पिणि ।
तस्या नेत्रयुगे दृष्टे दुर्जने च कुतः सुखम् ॥

कस्यापि.

1208

दिव्यचक्षुरहं जातः सरागेणापि चेतसा ।
इहस्थो येन पश्यामि देशान्तरगतां प्रियाम् ॥

धैर्यमित्रस्य.

1209

रूपान्तिशयकर्तृणां प्रतिच्छन्दो हि कारणम् ।
विलोलनयनां धात्रा सृजता किं निरीक्षितम् ॥

1210

माधुर्यं मृगशावाख्या यदि धात्रा विनिर्मितम् ।
तदिन्युक्तिविरुद्धेन लावण्येन किमुच्छ्रितम् ॥

1211

गतानि हन्त हंसीनां हरन्ती हरिणेशणा ।
करोति मामगतिकमहो स्त्रीवृत्तमद्भुतम् ॥

एते केषामपि

1212

सा यौवनमदोन्मत्ता वयमस्वस्थचेतसः ।
तस्या लावण्यमङ्गेषु दाहोस्मासु विवृम्भते ॥

अमरकस्य

1213

यतो यतः क्षिपत्यक्षि क्षिप्रमायतलोचना ।
ततस्ततः प्रक्षिपति पञ्च पञ्चशरः शरान् ॥

1214

एतत्कान्तमिदं कान्तमित्यावसथतृणया ।
तस्या भ्रमति सर्वाङ्गं मन्ये मृद इव स्मरः ॥

1215

मध्यदेशात्पुनः काञ्चीदिशं गच्छद्विराकुतैः ।
तस्या वपुषि लोकस्य लोचनैः पथिकायितम् ॥

1216

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तैः ।
प्राप्यते येन निर्वाणं सरागेणापि चक्षुषा ॥

1217

अपूर्वः कोपि तन्वद्भया मम मार्गः प्रदर्शितः ।
योगं विन्तयतो येन राग एव विवर्धते ॥

1218

दृग्स्था यस्य दयिता नवा पीनपयोधरा ।
तस्य संतापशमने न वापी न पयोधराः ॥

1219

आभोगिनौ मण्डलिनौ तत्क्षणोन्मुक्तकञ्जुकौ ।
वरमाशीत्रियौ स्पृष्टौ न तु तन्वयाः पयोधरौ ॥

1220

विहारो मृगशात्राद्याः सुगताधिष्ठितो यदि ।
कथं वसति तत्रैव स्मरो विततकार्मुकः ॥

1221

सखे समं प्रयातेषु समस्तेष्विन्द्रियेषु मे ।
मनो गृहीतं तन्वद्भया कस्यचित्किञ्चिदीप्सितम् ॥

1222

यो यः पश्यति तन्नेत्रे रुचिरे वनजायते ।
तस्य तस्यान्य नेत्रेषु रुचिरेव न जायते ॥

1223

कथं मुग्धे कथं वक्रे कान्तायास्ते विलोचने ।
कथं जनानुरागाय कथं जनधिपत्तये ॥

1224

मम कामशरासारत्रणिते चेतसि स्थिता ।
कथं सलवणा तन्वी संतापं न करिष्यति ॥

1225

स्मृता भवति तापाय दृष्टा चोन्माद्वार्धिनी ।
स्पृष्टा भवति मोहाय सा नाम दयिता कथम् ॥

1226

मां प्राप्य दैवहतकं मुनेरप्यनृतं वचः ।
यतः प्रियावियोगेन क्षणभङ्गो न दृश्यते ॥

1227

नृनमाज्ञाकरस्तस्याः सुभगो मकरध्वजः ।
यतस्तन्नेवसंचारसूचितेषु प्रवर्तते ॥

1228

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।
इति त्रिवस्तसारङ्गनेत्रया को न बन्धितः ॥

1229

यस्य केशेषु जीमृता नद्यः सर्वाङ्गसंधिषु ।
कुक्षौ समुद्राश्चत्वारः स जयेद्विरहानलम् ॥

1230

येनाक्षरसमाम्नायमधिगम्य महेश्वरात्
कृत्स्नं व्याकरणं प्रोक्तं स तच्छ्रुत्याः कथयेद्गुणान् ॥

1231

यदि नामास्य कायस्य यदन्तस्तद्वहिर्भवेत् ।
अयत्नेनैव तन्वङ्गी बहिर्दृश्येत सर्वदा ॥

1232

नपुंसकमिति ज्ञात्वा त्वां प्रति प्रेषितं मया ।
मनस्तत्रैव रमते हताः पाणिनिना वयम् ॥

एते केषांचित्.

1233

गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण भास्वता ।
शनैश्चराभ्यां पादाभ्यां रेजे ग्रहमयीव सा ॥

1234

गुरुणा स्तनभारेण सोपदिष्टा तथा तथा ।
यथा तत्क्षणमेवाप्रा तयान्यायसमागतिः ॥

शङ्कुस्य.

1235

सति प्रदीपे सत्यम्रौ सत्सु तारामणीन्दुषु ।
विरामे मृगशावाक्ष्यास्तमोभूतमिदं जगत् ॥

अमरकस्य.

1236

मुखेन चन्द्रकान्तेन महानीलैः शिरोरुहैः ।
पाणिभ्यां पद्मरागाभ्यां रेजे रत्नमयीव सा ॥

1237

क्षिपतोप्यन्यतश्चित्तं सैव सारङ्गलोचना ।
शङ्केव कृतपापस्य हृदयान्नापसर्पति ॥

कयोरपि.

1238

यः प्रदोषः प्रदोषोसौ कालः कालः किमुच्यते ।
दोषा दोषाकरवती विना तन्व्याः समागमात् ॥

1239

एकमुत्कण्डया व्याप्रमन्यहयितया हतम् ।
चेतनां हृदयं धत्ते कियन्ति हृदयानि मे ॥

विचित्रपक्षां .

1240

नियतं यदि नास्माकं निसर्गविधुरो विधिः ॥
किमिन्दुवदना नीता क्षणं नयनगोचरम् ॥

गोविन्दस्वामिनः .

1241

यदि सा चारुसर्वाङ्गी चित्ते वसति मे प्रिया ।
तत्कथं शून्यचित्तेहमहो विधिविपर्ययः ॥

कस्यापि .

1242

दिक्षु भूमौ तथा व्योम्नि सर्वत्रैव विभाव्यते ।
स्मर्यते प्राणसंदेहे तन्वी नारायणायते ॥

भा० विनीतं देवस्य .

1243

अहो अहं नमो मङ्गं यदहं वीक्षितो नया ।
बालया व्रस्तसारङ्गचपलायतनेत्रया ॥

1244

तावदेवामृतमयी यावहोचनगोचरे ।
चक्षुष्पथादतीता तु विषादप्यतिरिच्यते ॥

1245

एकतो दिवसान्बाला गणयत्येकतोन्तकः ।
न विद्मः प्रथमं कस्य यास्यामो वयमन्तिकम् ॥

कयोगप .

1246

मर्तव्यपक्षनिःक्षिप्ता यदि नाम विधेर्वयम् ।
उपायाः किमु नान्ये स्युर्दर्शिता यन्मुगेशणा ॥

भदन्तकृष्णकस्य .

1247

तन्वङ्ग्या विप्रयुक्तस्य दिवसा यान्ति ये मम ।
निर्वृणस्तानपि यमः प्रायेण गणयिष्यति ॥

1248

विरहे मृगशावाक्ष्या तथैवोपकृतं मम ।
यदन्यञ्जीपरिष्वङ्गमर्थनाशल्यमुद्धृतम् ॥

1249

मृदाः संयोगमिच्छन्ति वियोगस्तु मयेप्यते ।
एकैव संगमे बाला वियोगे तन्मयं जगत् ॥

केषामपि.

1250

एकैव संगमे बाला वियोगे तन्मयं जगत् ।
कुतोपकार एवायं वियोगः केन निन्द्यते ॥

1251

यदि स्मरामि तन्वङ्गीं जीविताशा कुतो मम ।
अथ विस्मृत्य जीवामि जीवितव्यसनेन किम् ॥

एतो दीपकम्.

1252

अपेहि हृदयाद्वा मे वामे दर्शनमेहि वा
अदूरविरहोत्कण्ठादुःखं दुःखेन सद्यते ॥

कस्यापि.

1253

स मे समासमो मासो सा मे माससमा समा ।
यो यातया तया याति या यात्यायातया तया ॥

चतुश्चरः ॥ शाश्वतम्.

1254

सा दृष्टा यैर्न वा दृष्टा मुपिताः सममेव ते ।
इतं हृदयमेकेषामन्येषां चक्षुषः फलम् ॥

शक्रदेवम्.

1255

यदि प्रियावियोगेऽपि रुचते दीनदीनकम् ।
नदिदं दग्धमरणमुपयोगं क यास्यति ॥

दग्धमरणस्य.

1256

कामिनीकायकान्तारे कुचपर्वतदुर्गमे ।
मा संचर मनःपान्थ तत्रास्ति स्मरतस्करः ॥

कस्यापि.

1257

मनःशुक निवर्तस्व कामिनीगण्डदाडिमात् ।
कामव्याधेन विन्यस्तं तत्रास्त्यलकजालकम् ॥

राजानकाङ्क्षिकस्य.

1258

मनोभृङ्ग निवर्तस्व कामिनीवदनाम्बुजात् ।
मदनेन्दौ समुदिते बन्धनं प्राप्स्यसि ध्रुवम् ॥

रैरुपकस्य.

1259

अयि हृदय दयां मयि कुरु कुरुङ्गनयनां विना बधान धृतिम् ।
टसदिति झटिति स्फुट वा स्फुटमिदमुक्तं गतिर्नान्या ॥

कस्यापि.

1260

पाण्डुरसि निशि न शेषे प्रतिदिनमाविष्करोषि तनिमानम् ।
वयमिव किं त्वमपि सखे शशाङ्क तामेव चिन्तयामि ॥

हरगणस्य.

1261

कान्ता ददाति मदनं मदनः संतापमनुपमं च ।
संतापो मरणमहो तथापि शरणं नृणां मैव ॥

1262

अलसयति गात्रमधिकं भ्रमयति चेतस्तनोति संतापम् ।
मोहं च मुहुः कुरुते विषविषमं व्रीक्षितं तन्व्याः ॥

भट्टकणाटकस्य.

1263

निर्विण्णे निर्विण्णा मुदिते मुदिता समाकुलाकुलिते ।
प्रतिबिम्बसमा कान्ता संक्रुद्धे केवलं भीता ॥

1264

यावद्वाञ्छितस्रुरतव्यायामसहाविरुद्धसंयोगा ।
चित्तानुवृत्तिकुशला पुण्यवतामेव जायते जाया ॥

हामोदरगुप्तस्य.

1265

नूनमयं मे शापः कान्ताविरहो रसायनीभूतः ।
वर्षसहस्राभ्यधिकान्नयामि कथमन्यथा दिवसान् ॥

1266

अवलोकनमपि सुखयति कुवलयदलचारुचपलनयनायाः ।
किं पुनरलकचलद्युति सरभसमालिङ्गनं तन्याः ॥

1267

चारुमधुव्रतनयनमधरदलं दशनकेसरं तस्याः ।
मुखकमलमनुस्मरतः स्मरहरमनसः कुतो निद्रा ॥

1268

स्तनयुगमत्युत्तुङ्गं निम्नो मध्यः समुन्नतं जघनम् ।
इति विषये हरिणाक्ष्या वपुषि नवे क इव न स्खलति ॥

1269

उपल्लवोसौ किमु राजपुत्री
ज्योत्स्नाद्रवोसाव्रुत वच्चपातः ।
अलं तथा सैव हि जीवितं मे
धिङ्गामहं वा चरितार्थ एकः ॥

1270

यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो
ज्वलेत्पदीप्तो हृदि मन्मथानलः ।
तदत्र भूयः किमनर्थपण्डितैः
कुकाव्यगव्याडृतयो निपातिताः ॥

एते केषामपि.

1271

त्यागो हि सर्वव्यसनानि हन्ती-
त्यलीकमेतद्भुवि संप्रतीतम् ।
जातानि सर्वव्यसनानि तस्या-
स्त्यागेन मे मुग्धविलोचनायाः ॥

शूद्रकस्य.

1272

कालक्रमं प्रत्यकथैव ताव-
त्क्षणं वियोगो मरणेन तुल्यः ।
प्रियामुखोद्दीक्षणलालसाना-
मक्ष्णोर्निमेषोपि हि विघ्नभूतः ॥

कस्यापि.

1273

मुद्गरङ्गुलिसंवृताधरौष्ठं
प्रतिषेधाक्षरविकृवाभिधानम् ।
मुखमंसविवर्ति पक्ष्मलाक्ष्याः
कथमप्युन्नमितं न चुम्बितं नु ॥

कालिदासस्य

1274

अयि वरोरु हतस्मरदीपिके
यदि गतासि मदीक्षणगोचरात् ।
असमसायकसायककीलिता
वद गमिष्यसि मे हृदयात्कथम् ॥

वसुनागस्य.

1275

कुङ्कुमपङ्ककलङ्कितदेहा
गौरपयोधरलम्बितहारा ।
नूपुरहंसरणत्पदपद्मा
कं न वशीकुरुते भुवि रामा ॥

1276

सनूपुरालक्तकपादताडितो
 द्रुमोपि यासां विकसत्यचेतनः ।
 तदङ्गसंस्पर्शरसद्रवीकृतो
 विलीयते यन्न नरस्तदद्भुतम् ॥

1277

चन्द्रश्चण्डकरायते मृदुगतिर्वानोपि वज्रायते
 माल्यं सूचिकुलायते मलयजालेपः स्फुलिङ्गायते ।
 आलोकस्तिमिरायते विधिवशात्प्राणोपि भारायते
 हा हन्त प्रमदावियोगसमयः कल्पान्तकालायते ॥

1278

अद्यापि तां सुरतलब्धयशःपताकां
 लम्बालकां विरहपाण्डुरगण्डमितिम् ।
 स्वप्नेपि लोलनयनां क्षणदृष्टनटानां
 विद्यां प्रसादगुणितामिव संस्मरामि ॥

एते केषाञ्चित्

1279

तप्ते महाविरहवह्निशिखावलीभि-
 रापाण्डुरस्तनघने हृदये प्रियायाः ।
 मन्मार्गवीक्षणनिवेशितदीनदृष्टे-
 र्नूनं छमच्छमिति बाष्पकणाः पतन्ति ॥

छमच्छमिकारत्नम्.

1280

निद्रार्धमीलितदृशो मदमन्थराया
 नाप्यर्थवन्ति न च यानि निरर्थकानि ।
 अद्यापि मे मृगदृशो मधुराणि तस्या-
 स्तान्यक्षराणि हृदये किमपि ध्वनन्ति ॥

कलशकम्प-

1281

अम्भोजगर्भसुकुमारतनुस्तदासौ
कण्ठग्रहप्रसृमरापघने निलीय ।
सद्यः पतन्मदनमार्गणरन्ध्रमार्गे-
नूनं मम प्रियतमा हृदये प्रविष्टा ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1282

तीक्ष्णं कटाक्षविशिखं मयि पातयन्ती
मर्माणि मुग्धवदना न तथा दुनोति ।
क्रोधात्सन्नेपथु यथा प्रतिसंहरन्ती
पातादसह्यतरमुद्धरणे हि शल्यम् ॥

कस्यापि.

1283

कचग्रहोत्तानितमर्धकुङ्कुलं
त्रपाचलत्तारकमन्दलोचनम् ।
बलाद्दृहीताधरत्रेदनाकुलं
कदा पिबेयं ननु तत्प्रियामुखम् ॥

वसुनागस्य

1284

तत्तादृशं सकलचन्द्रकलाकलाप-
लावण्यनिर्मितमिवायतलोचनायाः ।
रूपं प्रविद्य हृदयं दहतीव मन्ये
वामे त्रिधौ न खलु यो त्रिपदां न पन्थाः ॥

1285

पीतो यदाप्रभृति कामपिपासितेन
तस्या मयाधररसः प्रचुरः प्रियायाः ।
तृष्णा तदाप्रभृति मे द्विगुणत्वमेति
लावण्यमस्ति बहु तत्र किमत्र चित्रम् ॥

कयोरपि

1286

बाला च सा विदितपञ्चशरप्रपञ्चा
तन्वी च सा स्तनभरोपचिताङ्गयष्टिः ।
लज्जां समुद्रहति सा सुरतावसाने
हा कापि सा किमिव किं कथयामि तस्याः ॥

भासस्य.

1287

नूनं हि ते कविवरा विपरीतवाचो
ये नित्यमाद्दुरबला इति कामिनीनाम् ।
याभिर्विलोलतरतारकदृष्टिपातैः
शक्रादयोपि विजिता अबला कथं ताः ॥

1288

लम्बालकं विरहपाण्डुरगण्डभित्ति
मुग्धं मनोहरमनङ्गगुहं प्रियायाः ।
पद्मान्तवान्तघनबाष्पजलार्द्रगण्डं
ध्यायन्मुखं हृदय यासि न खण्डखण्डम् ।

1289

कान्तामुखं स्मृतकेलिविमर्दखेद-
संजातधर्मकणविच्छुरितं रतान्ते ।
आपाण्डुरं तरलतारनिमीलिताक्षं
संस्मृत्य हे हृदय किं शतधा नयासि ॥

1290

बाष्पाविलेन निभूतेन सुदीनदीन-
मुन्मीलितेन शनकैररुणेन गाढम् ।
निःश्वस्य लोचनयुगेन निमीलितं त-
त्तन्व्याः सदा गुरुसमक्षमहं स्मरामि ॥

1291

अद्यापि तत्प्रचलकुण्डलघृष्टिगौरं
वक्त्रं स्मरामि विपरीतरताभियोगे ।

आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रविन्दु-
मुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥

बिह्वणस्य.

1292

मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमाद्रै
कान्तापयोधरतटे रतिखेदखिन्नः ।
वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्यवर्ती
धन्यः क्षपां क्षपयति क्षणलब्धनिद्रः ॥

1293

आ कर्णमूलमपकृप्य धनुः सबाणं
मय्येव किं प्रहरसि स्मर बद्धकोपः ।
तस्यां मुहुः क्षिप शरान्हरिणक्षणायां
तन्मन्मथोपि भव मन्मथ एव मा भूः ॥

1294

प्राप्ते निदाघसमये मदनाग्नितापो
निर्वापितो मम यया हि सुशीतलाङ्गचा ।
सान्तर्गता दहति मां तरलायताक्षी
वामे विधौ प्रियतमापि विपक्षभृता ॥

1295

नभसि जलदलक्ष्मीं सास्रया वीक्ष्य दृष्ट्या ।
प्रवसासि यदि कान्तेत्यर्धमुक्ता कथंचित् ।
मम पटमवलम्ब्य प्रोल्लिखन्ती धरित्रीं
यदनु कृतवती सा तत्र वाचो निवृत्ताः ॥

1296

विरहपवनवेगात्कम्पिताभिः शिखाभि-
र्दहति मम शरीरं निर्घृणो मन्मथाग्निः ।
अपसर मृगनेत्रे दह्यमानात्प्रतूर्णं
हृदयहतकगेहाह्वसे त्वं न यावत् ॥

केषामपि.

1297

अलसवलितमुग्धस्निग्धनिःस्पन्दमन्दै
रभसविकसितान्तर्विस्मयस्मेरतारैः ।
हृदयमशरणं मे पक्षमलाक्ष्याः कटाक्षै-
रपहतमपविद्धं पीतमुन्मूलितं वा ॥

भवभूतेः

1298

तव कुसुमशरत्वं शीतलत्वं हिमांशो-
र्द्वयमिदमयथार्थं दृश्यतेस्मद्विधेषु ।
विस्मजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखै-
स्त्वमपि कुसुमबाणान्वञ्जसारीकरोषि ॥

1299

ललितललितैरत्युत्पन्नैर्विलोक्य विलोकितै-
र्गुरुजनभयान्मन्दं मन्दं व्रजत्यवगण्य माम् ।
कतिपयपदन्यासं कृत्वा समुत्सुकमानसा
झटिति वलितग्रीवं बाला मुदुर्मुहुरीक्षते ॥

कस्यापि.

1300

हेलोत्तानितवामहस्तपिहितस्मेरास्यमुद्राङ्गुलि-
च्छिद्रान्तर्दरदृश्यमानविकसद्दन्तांशुसंशोभितम् ।
पादाङ्गुष्ठविलिख्यमानवसुधं किञ्चिन्नमत्कंधरम् ।
सात्रिक्षिप्तदृशो न मोहयति कं संभाषणं सुभुवः ॥

1301

न्यक्कारेण बहिः प्रियेण हृदये गूढार्थसंसूचिना
साकूतेन विदग्धनर्मवचसां संजातमिथ्याक्रुधाम् ।
बालानां हसितानुविद्धरुदितश्रीमन्मुखीनां गिरः
कार्कश्येप्यविलुप्तमार्दवजुषः कुर्वन्ति कं नोत्सुकम् ॥

1302

नैरन्तर्यमुपैति गात्रलतिका छन्नैव यत्रांशुकैः
शुष्यन्नेव बिभार्ति मूर्तिमधरो यस्मिन्नसस्यन्दिनीम् ।
यस्मिन्विस्मृतमेव सुष्ठु विहितं कंदर्पतन्त्रं भवे-
न्मन्ये तस्य रतस्य चर्वितरसैः प्राप्नोति फलं जन्मनः ॥

1303

संदष्टेधरपल्लवे सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती
मा मा मुञ्च शङ्केतिकोपवचनैरानर्तितभूलता ।
सीत्कारान्वितलोचना सरभसं यैश्वम्बिता मानिनी
प्राप्नोति तैरमृतं वृथैव मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥

1304

आलोलामलकावलीं विलुलितां बिभ्रच्चलत्कुण्डलं
किञ्चिन्मृष्टविशेषकं तनुतैरैः स्वेदाम्भसः सीकरैः ।
तन्व्या यत्सुरतान्ततान्तनयनं वक्त्रं रतिव्यत्यये
तत्त्वां पातु चिराय किं हरिहरब्रह्मादिभिर्देवतैः ॥

1305

रतक्रीडा रण्डां रमयति चिरब्रह्मचरणा-
न्नवीनत्वात्कन्यामपि च पतिवर्त्तां भयवशात् ।
विना त्वेतैर्वेद्या बहुलजनसंभोगरसवि-
द्भवेद्यस्य प्रीता ननु सुभगवाच्यः स पुरुषः ॥

1306

यः कंदर्पवसन्तयोरविरहो लोकप्रसिद्ध्या स्थित-
श्चित्तोन्माथिनि कामिनां स वपुषि व्यक्तं वतालक्ष्यते ।
यन्मुग्धाञ्जमनोहरं स्तनयुगं बाहू लतालामिनौ
रोमाली भ्रमरावलिः किसलयाकारा नखश्रेणयः ॥

1307

नारुणयोष्मणि यत्पयोधरभरः कामयुपैत्युन्नतिं
तस्मिन्नुन्नतिभाजि यन्मुखशशी भानि प्रसीदद्भुतिः ।

तस्मिन्भाति यदीक्षणास्वजयुगं धत्ते विकासत्रियं
तन्मोहाय न कल्पतेऽतुमिदं कस्य स्वरूपं तव ॥

1308

त्रिभिर्नैत्रैः कोपाकुलितहृदयो यं पशुपतिः
प्रयत्नेनाधाक्षीत्क्षपणमुररीकृत्य तपसः ।
हसन्तीनां हेलालसमभिपतन्पद्मलदृशां
तृतीयो दृग्भागो झटिति तमनङ्गं जनयति ॥

1309

दृशा दग्धं मनसिजं जीवयन्ति दृशैव याः ।
विरूपाक्षस्य जयिनीस्ताः स्तुत्रे वामलोचनाः ॥

1310

हर हर करुणापराङ्मुखोयं
गणयति तान्यपि वासराणि वेधाः ।
कुवलयनयनास्तनान्तरेषु
क्षणमपि येषु न शेरते युवानः ॥
केशामपि.

1311

तरुणी रमणी रतिरभ्यतरा
प्रमदा समदा सुखदा च सदा ।
दयिता यदि सा हृदये वसति
क जपः क तपः क समाधिविधिः ॥

कस्यापि.

1312

स्वप्नेन प्रापितायाः प्रतिरजनि तव श्रीषु मग्नाः कटाक्षाः
ओत्रे गीतामृताब्धौ त्वगपि तनुतनूमञ्जरीसौकुमार्ये ।
नासा आसाधिवासेधरमधुनि रसज्ञा चरित्रेषु चित्तं
तन्नस्तन्वद्भिः कैश्चिन्न करणहरिणैर्वागुरा लङ्घितासि ॥

श्रीहर्षस्य.

1313

पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय
क्रीडानिर्जितविश्व मूर्छितजनाघातेन किं पौरुषम् ।
तस्या एव मृगीदृशो मनसिज प्रेङ्खत्कटाक्षेक्षण-
श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि संधुक्षति ॥

1314

हृदि विसलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः
कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः ।
मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि
प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग क्रुधा किमु धावसि ॥

एतौ जयदेवस्य.

1315

अस्माकमस्मान्मदनापमृत्यो-
स्त्राणाय पीयूषरसोपि नासौ ।
सुधारसादप्यधिकं प्रयच्छ
प्रसीद तन्वङ्गि निजाधरं नः ॥

1316

दयस्व किं घातयसि त्वमस्मा-
ननङ्गचण्डालशरैरदृश्यैः ।
मित्रा वरं तीक्ष्णकटाक्षवाणैः
प्रेम्णस्तव प्रेमरसात्पवित्रैः ॥

एतौ श्रीहर्षस्य.

1317

शशिमुखि विमुखी वियोगरोगा-
कुलिततनौ मयि चेत्तनोपि मानम् ।
कथय कथमखर्वगर्वशर्वा-
हितनिहितेषु गणान्सहे वराकः ॥

1318

कदाधरदले बाले दन्तकेसरशोभिने ।
भवामि त्वन्मुखाम्भोजे रसिको मधुपो यथा ॥

1319

धीशालिनां वचनपुण्ड्रकगोलकैः किं
तन्व्या वियोगविषमूर्छितचेतसो मे ।
ब्रूते जनो निगडबन्धनमस्य योग्यं
चेतो हठाद्भजति पादनिबन्धनं किम् ॥

1320

अपूर्वोयं कान्ते ज्वलति मुखदीपस्तव चिरं
तमो द्रष्टृणां यो जनयतितरां याति सुतनो ।
अधस्ताद्यत्रेयं बत सुरभिधूमालकतनि-
र्यदीया वार्तिव ज्वलयति पतंगानिव जनान् ॥

1321

मनश्चकोर को राकाशीतांशुरिति तन्मुखे ।
भ्रमो जिताञ्जेपि दिवा युतिमांश्चन्द्रमाः कथम् ॥

एते ररूपकस्य.

1322

प्रसादपरतन्त्रयोर्मधुमदोज्झितव्रीडयो-
श्चिरं मयि निरस्तयोः शिथिलहासहेलाजुषोः ।
प्रियानयनयोस्तदा यदनुभूतमन्तर्मया
सखे विगतवाचिकं तदलमेव किं ब्रूमहे ॥

कलशकस्य.

1323

पुरस्तन्व्या गोत्रस्खलनचकितोहं नतमुखः
प्रवृत्तो वैलक्ष्यात्किमपि लिखितुं दैवहतकः ।
स्फुटो रेखान्यासः कथमपि स तादृक्परिणतो
गता येन व्यक्तिं पुनरवयवैः सैव तरुणी ॥

1324

ततश्चाभिज्ञाय स्फुरदरुणगण्डस्थलरुचा
मनस्विन्या रुढप्रणयगरिमोद्गद्गदगिरा ।

अहो चित्रं चित्रं स्फुटमिति निगद्याभुकलुपं
रुषा कामाखं मे शिरसि निहितो वामचरणः ॥

दुर्वहकस्य.

1325

कृशासीत्यालीना मलिनवसनासीत्यवनता
चिरादृष्टासीति स्तनकलशकम्पं प्ररुदिता ।
परिष्वक्ता यावत्प्रणयपदवीं कामपि गता
ततः सारङ्गाक्ष्या हृदयमिदमापीतमिव मे ॥

कस्यापि.

1326

कृशा केनासि त्वं प्रकृतिरियमङ्गस्य ननु मे
मलाधूम्ना कस्मादुरुजनगृहे पात्रकतया ।
स्मरस्यस्मान्कच्चिन्नहि नहि नहीत्येवमगम-
त्समरोत्कम्पं बाला मम हृदि निपत्य प्ररुदिता ॥

मारुतायाः.

1327

क्वचिन्मोहात्पदयाम्यविरचितलम्बालकमुखीं
क्वचित्संकल्पस्तां सुहृदिव पुरः स्थापयति मे ।
क्वचिद्रष्टव्याशा सुखयति मुहूर्तं ह्यनुसृता
नमस्तस्यै यस्या रमयति वियोगोपि हृदयम् ॥

1328

शरीरं क्षामं स्यादसति दयितालिङ्गनसुखे
भवेत्साख्यं चक्षुः क्षणमपि न सा हृदयत इति ।
तया सारङ्गाक्ष्या त्वमसि न कदाचिद्विरहितं
प्रसक्ते निर्वाणे हृदय परितापं वहसि किम् ॥

1329

विकल्परचिताकृतिं सततमेव तामीक्षसे
सदा समभिभाषसे समुपगूहसे सर्वदा ।
प्रमोदमुकुलेक्षणं पिबसि पाययस्याननं
तथापि च दिवानिशां हृदय हे किमुत्कण्ठसे ॥

1330

प्रसीद प्राणेशे कुरु मम वचः सुन्दरमुखि
त्यजैतत्संतप्तं मदनशिखिना दग्धहृदयम् ।
मदीयं बालत्वं प्रकृतिछकुमाराङ्गलतिकं
वहन्तीमाशङ्के मदनद्वुतभुक्तामपि दहेत् ॥

एते केषामपि.

1331

सखे सत्यं सत्यं विरहदहनः कोपि हृदये
ज्वलत्यस्मिन्नक्तं दिनमपि न मे ताम्यति मतिः ।
अलं बालोन्मीलत्कमलकलिकाकोमलतनु-
र्वसत्यस्मिन्कान्ता सुचिरमिति चिन्ता दहति माम् ॥

भट्टवृत्तिकारस्य.

1332

अनाप्रातं पुष्पं किसलयमलूनं कररुहै-
रनामुक्तं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम् ।
अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघं
न जाने भोक्तारं कमिव समुपस्थास्यत इति ॥

कालिदासस्य.

1333

अनारब्धाक्षेपं परमकृतबाष्पव्यतिकर-
मनुक्तान्तस्तापं हृदयविनिपीतव्यवसितम् ।
कृशाङ्गचा यत्पापे व्रजति मयि नैरादयपिशुनं
अथैरङ्गैरुत्कं हृदयमिदमुन्मूलयति तत् ॥

लुङ्कस्य.

1334

इदं किं ते न्यस्तं वलयिनि करे वक्त्रकमलं
न युक्तः कोपोयं प्रणयिनि निरागस्यपि जने ।
ब्रुवाणे मय्येवं श्वसनविषमोत्कम्पितकुचं
मृगाक्ष्यास्तत्कालं नयनजलमेवोत्तरमभूत् ॥

1335

व्रीडायोगाद्गतवचनया संनिपाते गुरूणां
बद्धोत्कम्पं स्तनयुगलके मन्युमन्तर्नियम्य ।
तिष्ठेत्युक्तं किमिव न तथा यत्समुत्सृज्य बाष्पं
मय्यासक्तश्चिरविरहिणीहारिनेत्रत्रिभागः ॥

यशःस्वामिनः.

1336

श्यामास्वङ्गं चकितहरिणप्रेक्षिते दृष्टिपातं
गण्डच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।
उत्पद्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भूविलासा-
न्हनैकस्थं क्वचिदपि न ते भीरु सादृश्यमस्ति ॥

1337

त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलाया-
मात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् ।
अस्मैस्तावन्मुद्गरुपचितैर्दृष्टिरालिप्यते मे
क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते संगमं नौ कृतान्तः ॥

एतौ कालिदासस्य.

1338

स्वप्नेपि दुर्लभमहो तव दर्शनं मे
चञ्चच्चकोरनयनेस्मि यतो विनिद्रः ।
बाष्पेण रुद्धमपि मार्गनिदर्शनं मे
वामो विधिर्न सहते सुखमल्पमेव ॥

1339

अवधीरणां कृतवती भवती
मयि यत्कुर्ममहिमा स हि मे ।
यदि चातको न लभतेऽप्यु घना-
वचनीयता भवति काऽप्युमुचः ॥

एतौ वैष्णवस्य.

1340

प्रमाने नयने विपाण्डुरधरः क्षामं कपोलद्वयं
 स्रस्ते बाहुलते शिरोरुहचयो व्यस्तस्थितिः सर्वतः ।
 यैवं मद्रमवार्तयापि हि दशामन्त्यां समारोपिता
 याते सा मयि जीवतीति वचनं भ्रातर्न संभाव्यते ॥

1341

दूराभोगभरेण भुग्नगतिना स्पृष्टा नितम्बस्थली
 धत्ते स्वर्णसरोजकुञ्जलतुलां मुग्धं स्तनद्वन्द्वकम् ।
 आलापाः स्मितसुन्दराः परिचितभूविभ्रमा दृष्ट्य-
 स्तस्यास्तर्जितशैशवव्यतिकरं रम्यं वयो वर्तते ॥

1342

याताः किं न मिलन्ति सुन्दरि पुनश्चिन्ता त्वया मत्कृते
 नो कार्या नितरां कृशासि कथयत्येवं सवाप्ये मयि ।
 लज्जामन्थरनारकेण निपतत्पीताश्रुणा चक्षुषा
 दृष्ट्वा मां हसितेन भाविमरणोत्साहस्तया स्तुतितः ॥

अमरुकस्य.

1343

काकार्यं शशलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोपि दृश्येत सा
 दोषाणां प्रशमाय मे श्रुतमहो कोपेपि कान्तं मुखम् ।
 किं वक्ष्यन्त्यपकल्मषाः कृतधियः स्वप्नेपि सा दुर्लभा
 चेतः स्वास्थ्यमुपैहि कः खलु युवा धन्योऽधरं पास्यति ॥

कालिदासस्य.

1344

उद्धृत्तस्तनभारभङ्गुरमुरो नोत्कञ्चुकं कारिता
 संयोगस्तु यथा तथेति सकला नीवी न विसंशिता ।
 भूयः संगम आवयोः क्व नु भवेदेवं च नोह्लापिता
 संभ्रान्तत्वरितेन भीतसुरतेनैवं वयं वञ्चिताः ॥

1345

केशैः केसरमालिकामपि चिरं या विभ्रती खिद्यति
या गात्रेषु घनं विलेपनमपि न्यस्तं न सोढुं क्षमा ।
दीपस्यापि शिखां न वासभवने शक्नोति या वीक्षितुं
सा तापं विरहानलस्य महतः सोढुं कथं शक्यति ॥

1346

सा बाला वयमप्रगल्भवचसः सा स्त्री वयं कातराः
सा पीनोन्नतिमत्पयोधरभरं धत्ते सखेदा वयम् ।
साक्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं
दोषैरन्यसमाश्रयैरपटवो जाताः स्म इत्यद्भुतम् ॥

1347

यामि त्वं विरहादहं हतमनाः प्राणाः कठोरक्रियाः
कष्टो मन्मथवह्निरेष विषमे मग्नास्मि या संकटे ।
इत्युक्त्वा कठिनस्तनाहतिवशाद्याशीर्णवाष्पा प्रिया
यन्मत्कण्ठविलम्बिबाहुलतिकारोदीहिलीये ततः ॥

1348

त्वं तस्यां यदि नाम रागत्रिधुरं यातं समुत्सृज्य मां
तत्केनाहमिदं किमप्यनुभवाम्यन्तः समुत्कण्ठितम् ।
स्वस्थीभूय ननु क्षणं हृदय हे स्वं भावमाचक्ष्व मे
किं संतापविखण्डितस्य भवनो वृत्तिर्द्विधा जायते ॥

1349

उद्गीवं खलु वीक्षितं वपुरिदं लज्जालसं यत्तदा
गच्छन्त्या सखिसंनिधौ किमपि यन्निर्वर्णकं भाषितम् ।
हे प्राणा विरहेण यात किमिदं नैर्घृण्यमालम्बितं
नत्स्मृत्वा यदि युक्तमासितुमहो यूयं प्रमाणं मम ॥

श्रीकन्यापञ्चस्य

1350

यास्यामीति वचोनयापि परुषं भ्रुत्वा नमय्याननं
पादाद्भुततलेन लोचनजलकिञ्चां लिखन्त्या भुवम् ।

यत्प्रोक्तोहमायि क्व गम्यत इति व्यावृत्य वक्त्रं तथा
नन्मे शल्यमिवाद्य मर्मपतितं मृत्योः परं कारणम् ॥

1351

कोपात्कोमललोलबाहुलतिकापाशेन बध्वा दृढं
नीत्वा वासनिकेतनं दयितया तासां सखीनां पुरः ।
भृत्यो नैवमिति स्वलन्मृदुपदं संसृज्य दुश्चेष्टितं
यन्यो हन्यत एव निह्नुतिपरः प्रेयान्नुदत्या हसन् ॥

क्रयोरपि-

1352

चक्षुर्द्रव्यति रूपमन्तिकगतं वक्षः परिष्वस्यते
पर्याप्तं रसना नवाधरसं पानोत्तमं पास्यति ।
श्रोत्रं श्रोष्यति हंसगद्गदकलं काले मितं भाषितं
त्वं चिन्तास्पद मूढ किं नु हृदय प्राप्तावपि प्राप्स्यसि ॥

इशानदेवस्य

1353

दुःखार्तिं मयि दुःखिता भवति या हृष्टे प्रहृष्टा तथा
दीने दैन्यमुपैति रोषपरुषे पथ्यं वचो भाषते ।
कालं वेत्ति कथाः करोति निपुणा मस्संस्तवे रज्यति
भार्या मन्त्रिवरः सखा परिजनः सैका बहुत्वं गता ॥

भासस्य

1354

उद्धृतः स्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
रागाधिष्ठितमोष्ठपल्लवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् ।
सौभाग्याक्षरमालिकेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं
मध्यस्थापि करोति तापमधिकं रोमावली केन मे ॥

कस्यचित्

1355

पञ्चत्वं तनुरेतु भृतनिवहाः स्वांशान्विशन्तु प्रभो
धातस्त्वां शिरसा प्रणम्य कुरु मामित्यद्य यात्रे पुनः ॥

नद्धापीषु पयस्तदीयमकुरे ज्योतिस्तदीयालय-
ज्योमि व्योम तदीयवर्त्मनि धरां तन्तालवृन्तेनिलम् ॥

वाक्षिणात्यस्य कस्यापि

1356

कोशद्वन्द्वमियं दधाति नलिनी कादम्बचञ्चुक्षतं
धत्ते चूतलता नवं किसलयं पुंस्कोकिलास्वादितम् ।
इत्याकर्ण्य मिथः सखीजनवचः सा दीर्घिकायास्तटे
बेलान्तेन तिरोदधे स्तनतटं बिम्बाधरं पाणिना ॥

कस्यापि.

1357

भृचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां
कालात्मा कुटिलः करोतु कवरीभारोपि भारोद्यमम् ।
मोहं नावदयं च तन्वि तनुतां बिम्बाधरो रागवा-
न्सदृच्छः स्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥

श्रीजयदेवम्.

1358

नद्धकाञ्चजितः प्रसह्य भजने क्षेण्यं क्षपावल्लभ-
स्तद्विभ्रमतर्जितं च विनतिं धत्ते धनुर्मन्मथम् ।
तस्याः पेलवपल्लवद्युतिमुषा शोणाधरेणार्दितं
नूनं प्राप्य विरक्ततां वनमहीं बिम्बं समालम्बते ॥

क्षेमेन्द्रम्.

1359

संतापी मलयानिलो न रतये सौधस्थिता चन्द्रिका
खेदायैव चिरं द्विरेफचलितोत्फुल्लाम्बुजा दीर्घिका ।
सर्वत्राहितविप्रतीपचरितस्यैवं मनोजन्मनः
केयं वृत्तिरदृष्टरूपविषमप्रस्थायिनी दृश्यते ॥

1360

दृष्टा सा वरबालिका गुरुजनाङ्गीता त्रियोगातुग
वैजय्ये सति किं कृशासि किमभूत्पीडेति पृष्टा मया ।

सखेहं सभयं विलोक्य मिषतो मत्संनिकर्षागता-
नङ्गो वेत्ति यदित्यवोचदुदितोच्छ्वासं ततो मे व्यथा ॥

1361

ईषन्मन्थरलोललोचनयुगं व्यावर्तितभूलतं
संदष्टाधरवेदनाप्रलपितं हा हेति मन्दाक्षरम् ।
कान्तायाः सुरतावसानसमये दृष्टं मुखं यन्मया
स्वेदार्द्राकृतपाण्डुगण्डपुलकं तत्केन विस्मर्यते ॥

1362

जाने कोपपराङ्मुखी प्रियतमा स्वमेव दृष्टा मया
मा मां संस्पृश पाणिनेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता ततः ।
नो यावत्परिरभ्य चाटुकशतैराश्वासयामि प्रियां
भ्रातस्तावदहं शटेन विधिना निद्रादरिद्रः कृतः ॥

निद्रादरिद्रस्य.

1363

रक्ताशोक कुशोदरी क्नु गता त्यक्तानुरक्तं जनं
नो दृष्टैव मयेति कम्पयसि किं वातावधूतं शिरः ।
उत्कण्ठाघटमानषट्पदघटासंघट्टदष्टच्छद-
स्तत्पादाहतिमन्तरेण भवतः पुष्पोद्गमोयं कुतः ॥

वसुनागस्य.

1364

रक्तस्त्वं नवपल्लवैरहमपि श्लाघ्यैः प्रियाया गुणै-
स्त्वामायान्ति शिलीमुखाः स्मरधनुर्मुक्ताः सखे मामपि ।
कान्तापादतलाहतिस्तव मुदे तद्वन्ममाप्यावयोः
सर्वं तुल्यमशोक केवलमहं धात्रा सशोकः कृतः ॥

श्रीयशोवर्मणः.

1365

एकः स व्यसनी पुमानचरमैर्निःश्वासवातैः समं
हा मे सा दयितेति यस्य वदतः प्राणाः समं निर्गताः ।

अन्ये तु व्यसनं क्षिपन्ति पशवः कान्तावियोगोद्भवै-
श्विन्ताग्लानिविषाददैन्यजनितैर्वाप्यैरनाहारिणः ॥

कस्यापि.

1366

यत्त्वन्नेत्रसमानकान्ति सलिले ममं तदिन्दीवरं
मेघैरन्तरितः प्रिये तव मुखच्छायानुकारः शशी ।
येपि त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसा गता-
स्त्वत्सादृश्यविनोदमात्रमपि मे दैवेन न क्षम्यते ॥

श्रीयशोवर्मणः.

1667

तैस्तैश्चाटुभिराज्ञया किल तथा वृत्ते रतिव्यत्यये
लज्जामन्थरया तथा निवसिते भ्रान्त्या मदीयांशुके ।
तत्पट्टांशुकमुद्गहन्नहमपि स्थित्वा यदुक्तोधुना
वेशो युज्यत एष एव हि तवेत्येतन्न विस्मर्यते ॥

अमरकस्य.

1368

आश्लिष्टापि करोति सा मम तनुं कण्ठयहोत्कण्ठितां
दृष्टापि प्रियदर्शना नियमयत्यक्ष्णोर्द्विदृक्षां पुनः ।
अन्नश्चेतसि संस्थितापि हृदयं भूयो विशत्येव मे
रूढप्रेमसमागमापि नवतां धत्ते प्रिया प्रत्यहम् ॥

गोपादित्यस्य.

1369

तन्व्या संप्रतिपत्तिदुःसहतरैर्वाक्यैर्विषण्णानने
मय्यन्योन्यपरीक्षणात्परिजने मृकस्मितं कुर्वति ।
तत्पादप्रणतिप्रसङ्गरभसानस्मान्विलोक्याकुलं
धृष्टेत्येतदवादि यन्मृगदृशा तेनाहमाश्वासितः ॥

1370

स्वाधीनेति न चुम्बितानिनिपुणं पीतोधरो नो तृषा
नो तस्या गतिरीक्षिता न हसितं नाल्लिङ्गिता यन्नतः ।

संकुट्वापि न तोषिता प्रियतमा मूढेन यावन्मया
नावहैवदुरात्मना कथमहं नीतो वियोगं सखे ॥

1371

श्रो गन्तव्यमिति प्रजागरदृशा मां वीक्ष्य यात्रोन्मुखं
बाष्पेणाकुललोचना स्मितवती मन्मङ्गलाशंसिनी ।
श्रुत्वा प्रत्युपसि प्रभातपटहं प्रत्युपवाताहता
हा रात्रिस्त्वरिता गतेति पतिता कान्ता प्रियस्योरमि ॥

एते केषामपि.

1372

काञ्चीदामकबन्धनं सललिता कर्णोत्पलैस्ताडना
हेलालिङ्गनविघ्नमाहितरूपा मैनेन निर्भर्त्सनम् ।
किं पूर्वोचितमेतदत्र सहसा विस्मृत्य मन्योर्भरा-
न्मद्युत्कण्ठमनस्यदर्शनपथं यातास्यहो कोपने ॥

1373

तद्रूपामृतपानदुर्ललितया दृष्ट्या क विभ्रम्यतां
तद्वाक्यश्रवणाभियोगपरयोः श्रव्यं कुतः श्रोत्रयोः ।
एतैस्तत्परिरम्भनिर्भररसैरङ्गैः कथं स्थायतां
कष्टं तद्विरहेण संप्रति वयं कष्टामवस्थां गताः ॥

1374

सैका दिक्कृतपुण्यतामुपगता यत्रास्ति मुग्धेक्षणा
स्थानं तद्वस्तुधा विभर्ति सफलं यत्तत्पदाध्यासितम् ।
धन्यं तन्नभमोन्तरं व्रजति यत्तच्चक्षुषोर्गोचरं
नेभ्यो धन्यतरं ममैव हृदयं यत्तन्मयं वर्तते ॥

1375

पद्यामः किमियं प्रपद्यत इति स्थैर्यं मयालम्बितं
किं मामालपतीत्ययं खलु शठः कोपस्तयाप्याश्रितः ।
इत्यन्योन्यविलक्षदृष्टिचतुरे तस्मिन्नवस्थान्तरे
सव्याजं हसितं मया धृतिहरो बाष्पस्तु मुक्तस्तया ॥

1376

दैवाद्वासौपराधी यदि भवति ततस्ताद्यते बध्यते वा
मौनेनानेन मानप्रकटनपटुना नीयते किंकर्तव्यम् ।
इत्थं तस्या मयोक्तं तरलतरदृशाप्यङ्कपालीप्रसक्तं
मुक्तं मुक्ताफालीधवलरुचि तथा निर्वचो लोचनाम्भः ॥

1377

पादाङ्गुष्ठेन भूमिं किसलयमूदुना सापदेशं लिखन्ती
भूयो भूयः क्षिपन्ती मयि सितशबले लोचने लोलतारे ।
वक्त्रं ह्रीनम्रमीषत्स्फुरदधरपुष्टं वाक्यगर्भं दधाना
यत्सा नोवाच किञ्चित्स्थितमपि हृदये तन्मनो मे दुनोति ॥

1378

अद्यापि तन्मनसि संपरिवर्तते मे
रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ।
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य पश्चा-
त्कर्णे कृतं कनकपद्ममालपन्त्या ॥

अयं विह्वलस्य

1379

स्थानान्निगन्त्य दूरं व्रजति मयि चिरं मुक्तकण्ठं रुदित्वा
पश्चान्निर्मुञ्ज्य नेत्रे प्रणतिमुपगता वेपमानाङ्गयष्टिः ।
कान्ता यन्मामवोचत्प्रलयघनघटाटोपवद्भान्धकारे
काले कापालिकोपि प्रवसति न गृहात्तन्मनो मे दुनोति ॥

कस्यापि

1380

किं बाले मुग्धनेत्रं प्रकृतिग्नियमथो रौद्रता किं नु कोपः
किं वा चापल्यमुच्चैर्व्रतमुत किमु ते यौवनारम्भदर्पः ।
यत्केशालापवक्त्रस्मितललितकुचभ्रुविलासावलग्नैः
स्वस्थो लोकस्त्वदीयेर्मनसि विनिहितैर्दृष्टनेमीभिरार्यः ॥

अमरकस्य

अथ दृत्युक्तयः

1381

हस्ते कपोलममलं पथि चक्षुर्मनस्त्वयि ।
न्यस्तमास्ते चिरं तस्या मानस्यावसरः कुतः ॥

वररुचेः.

1382

प्रकटयति क्षणभङ्गं पश्यति सर्वं जगद्वतं शून्यम् ।
आचरति स्मृतिबाह्यं जाता सा बौद्धबुद्धिरिव ॥

1383

गुणवृद्धिवर्णलोपद्वन्द्वनिपातोपसर्गसंकीर्णा ।
दुर्घटपदवाक्यार्था व्याकरणप्रक्रियेवासौ ॥

1384

अतिपरिगृहीतमौना वर्जितमाल्यानुलेपनस्नाना ।
दूरोत्सारितलज्जा निर्घन्थग्रन्थरचनेव ॥

1385

अस्तमितविषयसङ्गा मुकुलितनयनोत्पला मृदुश्वसिता ।
ध्यायति किमप्यलक्ष्यं नित्यं योगाभियुक्तेव ॥

1386

अनवरतनयनविगलितजललवघटिताक्षसूत्रवलयेन ।
मृत्युंजयमिव जपति त्वद्गोत्रं विरहिणी बाला ॥

कस्यापि.

1387

सा सुन्दर तव विरहे सुतनुरियन्मात्रलोचना सपदि ।
एतावतीमवस्थां याता दिवसैरियन्मात्रैः ॥

भदुरुद्वटस्य.

1388

कुमुदामोदी पवनः पिककूजितभृङ्गसार्थरसितानि ।
इयमियती सामग्री घटिता दैवेन तद्विनाशाय ॥

शामोदरगुप्तभ्य

1389

अकृतप्रेमैव वरं न पुनः संजातविघ्नितप्रेमा ।
जद्धृतनयनो हि यथा ताम्यत्येवं न जात्यन्धः ॥

रविगुप्तस्य.

1390

दुःखदर्शां प्रविशन्त्यास्तस्याः कण्ठं मुहुर्मुहुर्वाष्पः ।
स्वल्पावशेषजीवितनिर्याणभियेव निरुणद्धि ॥

बाणस्य.

1391

सन्मथशर्यानितया याति तया त्वयि सुदूरमध्वानम् ।
अध्वानमेव रुदितं सखे सखेदं सखीषु पुरः ॥

अम्बकस्य

1392

मौने निषण्णा कृतभूरिरक्षा
खट्वाङ्गलीना दधती जटाश्च ।
सा त्वत्कृते ध्यानपरा वराकी
घ्नतं महापाशुपतं प्रपन्ना ॥

1393

त्वदार्थिनी चन्दनभस्मदिग्धा
ललाटलेखाश्रुजलाभिषिक्ता ॥
मृणालचीरं दधती स्तनाभ्यां
स्मरोपदिष्टं चरति घ्नतं सा ॥

कयोरपि.

1394

खे खेदमन्दां विनिवेद्य दृष्टि-
मालोक्यशोभानिशयं घनानाम् ।
नेदीयसा सा मरणेन किञ्चि-
राश्वासिता प्राणिति मा स्म भैरीः ॥

शक्रचन्द्रस्य.

1395

मूर्छानुबन्धश्चसितप्रलाप-
प्रजागरोत्कम्पविजृम्भणानि ।
फलान्यवाप्तानि तया सुखार्थ-
मात्मार्षणं त्वय्यपि नाम कृत्वा ॥

रवाकरस्व.

1396

प्रियतमस्त्वमिमामनघार्हसि
प्रियतमा च भवन्तमिहार्हसि ।
नहि विभाति निशारहितः शशी
न च विभाति निशापि विनेन्दुना ॥

मोरिकाशा.

1397

ज्ञागिति वीक्ष्य न यः पुनरीक्षितो
परमवीक्षित एव स तादृशः ।
यजति वल्लभतां च सुदुर्लभो
विषमहो बहलामृतमिश्रितम् ॥

1398

स्वप्नान्तरे समुपलभ्य च सा भवन्तं
मिथ्योपगूहनविषक्तभुजावबुध्य ।
दृष्टोसि यत्र शयनेद्य तदध्यशेत
मुग्धा पुनः पुनरलीकनिमीलिताक्षी ॥

1399

तस्या महाशिखरवह्निशिखाकलाप-
तप्ते स्थितोसि हृदये सततं प्रियायाः ।
प्रालेयसीकरसमे इदि सा कृपालो
बाला क्षणं वसति नैव खलु त्वदीये ॥

एते केषामपि.

1400

ये निर्दहन्ति दशनश्वसितावलोकैः
 क्रूरा द्विजिह्वकुटिलाः क्व विलासिनस्ते ।
 भीष्मोष्मभिः स्मरणमात्रविषैस्तवेय-
 मध्याल मारयति कापि भुजंगभाङ्गिः ॥

महवासुदेवस्य.

1401

बाला तन्वी मृदुरियमिति त्यज्यतामत्र शङ्का
 दृष्टा काचिद्धमरभरतो मञ्जरी भग्नपुष्पा ।
 तस्मादेषा रहसि भवता निर्दयं पीडनीया
 मन्दाक्रान्ता विमृजति रसं नेक्षुयष्टिः कदाचित् ॥

विकटनितम्बायाः.

1402

किं पृष्टेन द्रुततरमितो गम्यतां सा प्रिया ते
 दृष्टा भ्रातर्दिवसमखिलं सास्रमेकं मयैव ।
 पान्थे पान्थे त्वमिति रभसोद्गीवमालोकयन्ती
 कृष्टे कृष्टे न भवति भवानित्युदसं वलन्ती ॥

1403

विमुञ्चन्त्या प्राणांस्तव विरहदुःखासहनया
 तथा संदिष्टं ते कठिनहृदयापश्चिममिदम् ।
 अपत्यं घालैका मम विधिहतायाः सलिलदा
 यथा नेयं सेवाव्यसनरुचये दीयत इति ॥

महायशःस्वामिनः.

1404

स्वां ध्यात्वा विजने प्रयाति सहसा भित्त्या निकामं हता
 संज्ञां प्राप्य कथं गतो गतघृणः प्रत्येकमाभाषते ।
 किं वा यच्च करोति दैवहतिका प्रामाणिकस्त्वं तु ता-
 मुन्मत्तामपहाय साधुचरितास्वन्याद्य मध्ये स्थितः ॥

1405

हस्तन्यस्तकपोलया दयितया तिर्यङ्गतग्रीवया
 नासामस्थितनेत्रवारिविसरैः संसिच्यमानाङ्गया ।
 मन्युस्तम्भितबाष्पगद्गदगिरा प्रोच्चारितार्धाक्षरं
 संदिष्टं तव यत्तया सकरुणं वक्तुं न तत्पार्यते ॥

1406

ग्रीष्माभा श्रसितैर्धनोद्गतिनिभा स्थूलाश्रुभिः संततैः
 क्षमा पाण्डुपयोधरा शरदियं हेमन्तवल्कम्पितैः ।
 विस्त्रस्ताननपङ्कजा शिशिरवत्स्वेदैर्मधुश्रीरहो
 तस्यास्त्वद्विरहेण कौतुककृता सर्ववर्तवो दर्शिताः ॥

हरिगणस्य.

1407

अच्छिन्नं नयनाम्बु बन्धुषु कृतं तापः सखीष्वाहितो
 न्यस्तं दैन्यमशेषतः परिजने चिन्ता गुरुभ्योर्षिता ।
 अद्य श्वः किल निर्वृतिं व्रजति सा श्वसैः परं खिद्यते
 विस्त्रब्धो भव विप्रयोगजनितं दुःखं विभक्तं तया ॥

अमरुकस्य.

1408

किं वा बाहुलताकवाटफलकैर्नैवार्गला कल्पिता
 किं वा प्रावरणाञ्चले न विधृतः किं वा न मिथ्या क्षुतम् ।
 किं पादेषु निपत्य वातिकरुणं नोत्कण्ठया क्रन्दितं
 गेहादुच्चलिते किमन्यदबलालोकः करोतु प्रिये ॥

श्रीडामरस्य.

1409

भ्रातः पान्थ गृहं व्रज द्रुततरं दृष्टा मया ते प्रिया
 त्वद्भार्ताभ्रवणोत्सुका प्रतिपथं पान्थं समेत्यादरात् ।
 बाष्पव्याकुलकण्ठगद्गदतया वक्तुं न शक्ता सती
 सोच्छ्वासं स्फुटिताधरं च वलितग्रीवं चिरं रोदिति ॥

कस्यापि.

1410

नेत्रे त्वन्मार्गलोले गलदलसलसद्वारिधाराकराले
 श्वासायासश्रमार्तं स्फुरदधरदलं लोलुपं त्वन्मुखाब्जे ।
 चेतश्चिन्तैकतानं त्वयि कृतमथवा सर्वमेव त्वयात्तं
 शेषः शोकः कृशाङ्गचास्तमपि विधिहता चेष्टते ते प्रदातुम् ॥

भहगोविन्दराजन्य.

1411

दाहोम्भः प्रसूतिपचः प्रचयवान्बाष्पः प्रणालोचितः
 श्वासाः प्रेङ्खितदीप्रदीपलतिकाः पाण्डिसि मग्नं वपुः ।
 किंचान्यत्कथयामि रात्रिमखिलां त्वन्मार्गवातायने
 हस्तच्छन्निरुद्धचन्द्रमहसस्तस्याः स्थितिर्वर्तते ॥

राजशेखरस्य.

1412

किंजल्कामोदमाद्यन्मधुकरमधुरे साधुना माधवेस्मि-
 घास्तां दूरेण तावद्विरहदुतभुजा दह्यमाना वराकी ।
 क्षामक्षामामिमां स्वां तनुमतिचपल प्रेक्षसे किं स्वयं नो
 कोयं मानग्रहस्ते कुरु वचनमिदं दूतिकायाः प्रयाहि ॥

शशिवर्धनस्य.

1413

स्वप्नेपि नाथ सुखदं मुखदर्शनं ते
 बालाकुला न लभते विरहाद्विनिद्रा ।
 त्वन्मार्गवीक्षणसुखं परमेव तस्या
 आसीद्यदभ्रुनिवहेन निवारितं तत् ॥

प^० श्रीबकन्य.

1414

माल्यं शल्यं गृहकमलिनीकूलमेतत्कुंकूलं
 वल्ली भल्ली हिमरसमयी वापिका तापिकापि ।
 वानः पातः खरशरभरस्योन्मृणाली मृणाली
 सारङ्गाक्ष्या रमणविरहे हन्त हारः प्रहारः ॥

1415

आहारं प्रति यत्कथापि शमिता यन्मौनमुद्रा मुखे
यच्चक्षुर्विनिमीलनं तनुलता यत्तानवे वर्तते ।
एकान्ते यदवस्थितिर्यदपि च ध्यानैकतानं मन-
स्तन्मन्ये सुभग त्वदर्थमनया तप्येत तीव्रं तपः ॥

शंभोः

अथ सखीप्रश्नाः

1416

उल्लापयन्त्या दयितस्य दूर्ती
बध्वा विभूषां च निवेशयन्त्याः ।
प्रसन्नता कापि मुखस्य जज्ञे
वेषाभिया नु प्रियवार्तया नु ॥

शिवस्वामिनः

1417

मर्मणि स्पृशति भाषते प्रियं
प्रेम संस्मरति रन्ध्रमीक्षते ।
ईदृशस्य बहुचित्रकारिणो
विक्रियापि न शठस्य लक्ष्यते ॥

1418

अलमलमघृणस्य तस्य नाम्ना
पुनरपि सैव कथा गतः स कालः ।
कथय कथय वा तथापि दूति
प्रतिवचनं द्विषतोपि माननीयम् ॥

एतौ वासुदेवस्य

1419

निःस्पन्दलोचनविलोकितकान्तदूत्यां
विन्यस्तहाररशनागुणभूषणायाम् ।
केयूरनूपुरविपर्ययभाजि जाता
कान्तिर्नैव दयिताहितलोचनायाम् ॥

गोविन्दराजस्य

1420

कथय निपुणं कस्मिन्दृष्टः कथं नु कियच्चिरं
किमभिलषितं किं तेनोक्तं कदा स इहैष्यति ।
इति बहुविधप्रेमालापप्रकल्पितविस्तराः
प्रियतमकथाः स्वप्रेम्यर्थे प्रयान्ति न नेष्टताम् ॥

1421

नायातः सखि निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहुवल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।
पश्याद्य प्रियसंगमाय दयितस्याकृप्यमाणं गुणै-
रुत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥

1422

जानेन्यासहितं विलोक्य कुटिलं तं कूटवेषं त्वया
प्रत्यक्षागसि निह्नुवासहनया कोपेन दष्टोदरः ।
भ्रासायासविसंस्थुला न च कुचोत्कम्पं विमुञ्चस्यहो
मोहाहुःसहविप्लवे चपलया किं प्रेषिता त्वं मया ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

1423

निःशेषच्युतचन्दनं स्तनतटं निर्मृष्टरागोधरो
नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तथेयं तनुः ।
मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमा
वापीं ज्ञातुमितो गतासि न पुनस्तस्याधमस्यान्तिकम् ॥

कस्यापि.

1424

किं त्वं दूति गता गतास्मि सुभगे तस्यान्तिकं कामिनः
किं दृष्टः सुचिरं करोति किमसौ वीणाविनोदक्रियाम् ।
सौभाग्योदयगर्वितः किमवदन्नैवोत्तरं दत्तधा-
निकं गर्वाच्चहि बाष्पगद्गदतया धूर्तस्य माया हि मा ॥

अर्थापहासाः

1425

नायातः सामदानाभ्यामिति भेदेऽपि दर्शिते ।
साधु यद्विर्विनीतस्य त्वया दण्डो निपातितः ॥

1426

विहारः कण्ठदेशोऽयं कषाये तव लोचने ।
मुखं विगतरागं च दूति प्रव्रजितासि किम् ॥

1427

अनेन वीतरागेण बुद्धेनेवाधरेण ते ।
दूति निर्व्याजमाख्याता सर्ववस्तुषु शून्यता ॥

1428

किं त्वं निगूहसे दूति स्तनौ वक्रं च पाणिना ।
खण्डिता एव शोभन्ते शूराधरपयोधराः ॥

1429

दूति किं तेन पापेन शास्त्रातिक्रमकारिणा ।
पञ्च पञ्चनखा भक्ष्याः पृथी त्वं येन भक्षिता ॥

1430

पार्श्वाभ्यां सप्रहाराभ्यामधरे व्रणखण्डिते ।
दूति सङ्ग्रामयोग्यासि न योग्या दूतिकर्मणि ॥

1431

नखदन्तक्षतक्षामे क्षन्तव्यं दूति मे त्वया ।
अक्षौहिण्यो दशाष्टौ च मित्रार्थे निधनं गताः ॥

1432

त्वया कर्म कृतं दूति यत्तदन्येन दुष्करम् ।
शरणागतविध्वंसी छिद्रान्वेषी निपातितः ॥

1433

क्षामा तनुर्गतिः खिन्ना नेत्रे तरलतारके ।
वागस्पृष्टा श्लथं वासो दूति त्वं ज्वरितासि किम् ।

1434

बहुनात्र किमुक्तेन हृति मत्कार्यसिद्धये ।
स्वमांसान्यपि दत्तानि वस्तुष्वन्येषु का कथा ॥

वररुचेः

1435

वेष्टितालकसमृद्धि ललाटे
पाटलश्रुति कपोलयुगं च ।
त्रेपते तनुरियं तव जाने
ताडितैव भवती रमणेन ॥

जयमाधवस्य.

1436

मत्रेपथुं कण्टकिनीं स्वलद्विति
कलं कणन्तीं शयनैकतत्पराम् ।
अशेषगात्रप्रभविष्णुतां गतः
कथं ज्वरस्त्वां वनजाक्षि मोक्षयति ॥

कस्यापि.

1437

रजन्यामन्यस्यां सुरतपरिवर्तादनृचितं
मदीयं यद्वासः कथमपि हतं तेन सुदृश ।
त्वया प्रन्यानीतं स्वनिवसनदानात्पुनरिदं
कुतस्त्वादुद्गृह्णति स्वलितशमनोपायनिपुणा ॥

बीजकस्य

1438

भायानो यदि तादृशं स शपथं कृत्वापि हृति प्रिय-
स्तनिकं कोपनया त्वया स्वदशनैरयाधरः खण्डितः ।
भवेदाम्भःकण्डाथि त्रेपितमिदं त्यक्त्वा भज स्वस्थतां
शोकः कस्य सखि स्वभावकुटिलम्यान्तर्गतं जाम्याति ॥

कस्यापि.

1439

रोमाञ्चं वहसि श्वसिस्यतितरां ध्यानं किमप्याश्रिता
दृष्टिस्ते भ्रमति प्रचण्डचपले व्यक्तं च ते सीत्कृतम् ।
नं दृष्ट्वा किल बन्धकीव स्रुरतव्यापारदक्षं जनं
किं दूति ज्वरितासि पापमथवा स्पृष्ट्वा भवन्त्यापदः ॥

कस्यापि.

1440

आसाः किं त्वरितागतैः पुलकिता कस्मात्प्रसादः कृतः
स्रस्ता वेण्यपि पादयोर्निपतनाञ्जीवी गमादागमात् ।
स्वेदाद्र्द्रं मुखमातपेन गलितं क्षामा किमत्युक्तिभि-
र्दूति मानसरोरुहद्युतिधरस्यौष्ठस्य किं वक्ष्यसि ॥

शीलाभट्टारिकायाः.

1441

कस्माद्दूति श्वसिषि निभृतं सत्त्वरारवर्तनेन
भ्रष्टो रागः किमधरदले प्रार्थनाभिस्त्वदर्थम् ।
स्रस्ता चेयं किमलकततिस्तत्पदालुण्डनेन
वासस्तस्य त्वयि वद कथं प्रत्ययार्थं तवैव ॥

कस्यापि.

1442

स्वेदः कस्मात्तव पथि मनस्तापसंतापदोषा-
दोष्ठो दष्टस्तव भवति किं प्रार्थनाभङ्गरोषात् ।
गण्डे नष्टः किमयि तिलकस्त्वद्यथोक्तौ रुदत्याः
पुंसो वासः किममलमलं दुर्जनाद्रक्षितुं स्वम् ॥

प° जोनकस्य.

1443

कस्माद्गन्नाः सुमुखि वलया मार्गपातान्निशायां
किं ते वक्त्रं विगतरचनं क्षालितं धूलिपूर्णम् ।
ओष्ठे रागः किमपि गलितस्त्वद्यथोच्छ्वासवतै-
स्तद्वासः किं इतमिति मया वस्त्वलोभात्किलेति ॥

प° श्रीबकस्य.

1444

मत्कार्यसिद्धयै तव हन्त यान्त्या
मार्गे पुरोभूत्परुषः समीरः ।
यद्वाहतेयं लुलितालकत्वं
पर्यस्तबन्धः कवरीनिवेशः ॥

1445

संस्पृश्य तं दुश्चरितैकबन्धुं
सखि त्वया किं विहितोवगाहः ।
आर्द्राणि मात्राणि तवासते य-
द्धत्से च यन्निस्तिलकं ललाटम् ॥

1446

केन क्रमेण स्विदथाद्वितीया
तेनाधिकं सुन्दरि भायिताभूः ।
यच्छाम्यति व्याकुलितेक्षणाया
नाद्यापि ते कम्पकलानुबन्धः ॥

1447

स्व एव कस्तूरिकपङ्कजन्मा
दोषं ध्रुवं ते व्यधिताङ्ग-रागः ।
बिभर्षि यत्सौरभसङ्गिभृङ्ग-
दंशव्रणैर्भङ्गुरमङ्गमङ्गम् ॥

1448

नखानखि प्रस्तुत आस्त तस्य
केनापि सार्धं किमु संप्रहारः ।
यद्धारणार्थं सहसा विशन्ती
त्वं तन्नखोल्लेखपथं गतासि ॥

अथ स्त्रीविलोकनम्

1449

स्त्रीति नामापि मधुरं कं न कुर्यात्स्मरानुरम् ।
किमुतौदार्यत्रातुर्यप्रसादमधुरं वचः ॥

1450

अमृतस्येव कुण्डानि सुखानामिव राशयः ।
रत्नेरिव निधानानि योषितः केन निर्मिताः ॥

1451

स्त्रीत्येव गलितं धैर्यं सुरुपेति किमुच्यते ।
कष्टं सहदया सा चेत्सस्पृहेत्यतिदुःसहम् ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

1452

किं नु लीना विलीना किं सुप्ता किं नु मृता नु किम् ।
परिष्वक्तैव कुरुते सा मे शङ्काशतं प्रिया ॥

1453

अकृत्रिमप्रेमरसा विलासालसगामिनी ।
असारे दग्धसंसारे सारं सारङ्गलोचना ॥

1454

अभ्यासः कर्मणां सत्यमुत्पादयति कौशलम् ।
विधिना तावदभ्यस्तं यावत्सृष्टा मृगेक्षणा ॥

केशामपि.

1455

अस्याः कान्तस्य रूपस्य सर्वोपम्यातिशायिनः ।
एकैव गच्छेत्सादृश्यं स्वच्छाया दर्पणाश्रिता ॥

माणभद्रस्य.

1456

मारयन्त्या जनं त्वस्या निरागसमवज्ञया ।
मानङ्गानां गतिर्यादृक्तादृगासीदसंशयम् ॥

शकटवृद्धः

1457

धाता यदि न चक्षुन्मान्केनेयं निर्मितेदृशी ।
अथ चेदृष्टिरस्त्यस्य को हेतुरपरिग्रहे ॥

कस्यापि.

1458

अमृतरससारभृतः सकलकलो मकरकेतुसर्वस्वम् ।
अखिलजननयनसुखकृत्कथमिन्दुर्वासरेभ्युदितः ॥

शशिवर्धनस्य.

1459

निःस्तङ्गमङ्गैर्मदनानलोल्यं
सन्तापहालाहलपाण्डुगौरैः ।
बद्धापि संदश्य तनोति जीव-
मजातपूर्वेयमहो भुजंगी ॥

गोविन्दस्वामिनः .

1460

अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरहो चन्द्रो न संभाव्यते
नो देवः कुसुमायुधो न च मधुर्दूरे विरिञ्चः प्रभुः ।
एतन्मे मतमुत्थितेयममृतात्काचिन्स्वयं सिन्धुना
या मन्थाचललोडितेन हरये दत्त्वा श्रियं रक्षिता ॥

1461

भास्वद्विम्बाधरा कृष्णकेशी सितकरानना ।
हरिमध्या शिवाकारा सर्वदेवमयीव सा ॥

कह्लस्य

1462

जनमजितमपीच्छता विजेतुं
निशितदशार्धशरं धनुर्विमुच्य ।
अतिरभसतयोद्यता स्मरेण
ध्रुवमसियष्टिरिहाङ्गनाभिधाना ॥

मेण्डकस्य

1463

किं कौमुदीः शशिकलाः सकला विचूर्ण्य
 संयोज्य चामृतरसेन पुनः प्रयत्नात् ।
 कामस्य घोरहरहंकृतिदग्धमूर्तेः
 संजीवनौषधिरियं विहिता विधात्रा ॥

भट्टोज्झटस्य.

1464

एकान्तसुन्दरविधानजडः क्व धाता
 सर्वाङ्गकान्तिचतुरं क्व नु रूपमस्याः ।
 मन्ये महेश्वरभयान्मकरध्वजेन
 प्राणार्थिना युवतिरूपमिदं गृहीतम् ॥

कस्यापि.

1465

किं सुन्दरैरिदमतोथ बहूनि तानि
 वेधाः करोति बत नैव विवेचयामः ।
 लावण्यमत्र किमु मूर्तमिदं नु तद्वा
 निर्माणशिष्टममृतं वपुषः किमस्याः ॥

कलशस्य.

1466

अमृतममृतं चन्द्रश्चन्द्रस्तथाम्बुजमम्बुजं
 रतिरपि रतिः कामः कामो मधूनि मधून्यपि ।
 इति न भजते वस्तु प्रायः परस्परसंकरं
 तदियमबला लक्ष्मीं धत्ते कुतः सकलात्मिकाम् ॥

रा^० श्रीविजयपालस्य.

1467

अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः
 शृङ्गारैकरसः स्वयं नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः ।
 वेदाभ्यासजडः कथं स विषयव्यावृत्तकौतूहलो
 निर्मातुं प्रभवेन्मनोतिगमिदं रूपं पुराणो मुनिः ॥

कालिदासस्य.

1468

लक्ष्मीः स्याद्यदि तादृशी मधुरिपुर्मूर्धा वहेन्नो रमां
गौरी वा सकलं हरेत्पशुपतेर्नार्धं शशाङ्गाङ्कितम् ।
सीता वा नलकूवरान्न गणयेद्भ्रातिं स रक्षःपतिः
पश्येत्तां कमलासनो यदि भवेन्न ब्रह्मचारी पुनः ॥

1469

निर्मातुं कुशलोप्यदृष्टविषये रूपे न जातु क्षमो
दृष्ट्वा वस्तु करोति तत्पतिकृतिं संदर्शनानुक्रमात् ।
तां सृष्ट्वाप्यसमानरूपचरितां नान्या कृता तादृशी
धात्रा यत्सुकरं तदेव न कृतं यहुष्करं तत्कृतम् ॥

1470

पीनेन स्तनमण्डलेन गुरुणा सैका नितम्बेन च
द्वाभ्यां मन्दगतिः कृता यदि जनास्तन्वी न तत्कौतुकम् ।
एतत्पश्यत चित्रमत्र सहसा यद्वालयाप्येकया
दृष्टारः सकला निरुद्धगतयो निःसङ्गात्राः कृताः ॥

केशामपि

1471

किं तारुण्यतरोरियं रसभरोद्भिन्ना नवा मञ्जरी
लीलाप्रोच्छलितस्य किं लहरिका लावण्यवारां निधेः ।
उद्गाढोत्कलिकावतां स्वसमयोपन्यासविस्मयिणः
किं साक्षादुपदेशयष्टिरथवा देवस्य शृङ्गारिणः ॥

बन्धो..

1472

लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्लेशो महान्स्वीकृतः
स्वच्छन्दस्य सुखं जनस्य वसतश्चिन्तानलो दीपितः ।
एषापि स्वयमेव तुल्यरमणाभावाद्भ्राकी हता
कोर्यधेतसि वेधसा विनिहितस्त्वन्व्यास्तनुं तन्वता ॥

धर्मकीर्ते..

1473

असामान्योद्वेगं विरसहतहेवाकिनमलं
 विधिं वन्दे निन्दाभ्युत वत न जाने किमुचितम् ।
 अनर्थं निर्माणं ललिततनु यस्येह भवती
 न यः कृत्वापि त्वां परिहरति सर्गव्यसनिताम् ॥

शुक्तिशालशस्य.

1474

येनेयं ग्लपिताखिलान्यललनासौन्दर्यरम्याकृतिः
 शिल्पोत्कर्षवशाद्विशालनयना निष्पादिता वेधसा ।
 वक्राम्भोजविलोकनोत्थमदनव्याधिः स मन्ये मृतो
 येनास्याः सदृशी न काचिदपरा स्रष्टुं पुनः पारिता ॥

कस्यापि.

1475

इन्द्रोः संक्षयरक्षिणाक्षतसुधा किं वेधसा निर्मिता
 किं धैर्यापहरा हरस्य विहिता कामेन कान्ता तनुः ।
 किं तारुण्यवसन्तकान्तिललिता शृङ्गारसिक्ता लता
 किं लावण्यतरङ्गिणी पुनरियं जन्मान्तराप्ता रतिः ॥

अथ स्त्रीप्रशंसा

1476

जये धरित्र्याः पुरमेव सारं
 पुरे गृहं सञ्जनि चैकदेशः ।
 तत्रापि शय्या शयने वरस्त्री
 रत्नोज्ज्वला राज्यमुखस्य सारम् ॥

1477

क्रतुं धनानां फलमभ्यमाहुः
 फलं क्रतूनामवित्रादि पुण्यम् ।
 पुण्यस्य पूर्णं फलमिन्द्रलोको
 द्विरष्टवर्षाः स्त्रिय एव नाकः ॥

1478

इमे पद्मे नाय्मः पुलिनतटमेतन्न तटिनी
खमेतन्न व्याप्तिः स्तवकयुगमेतन्न लतिका ।
प्रवालोयं नाग्निः शिशिरकिरणोयं न रजनी
घनोयं न प्रावृष्टिश्च शिव विधेः शिल्परचना ॥

सार्वभौमस्य.

1479

तमस्तोमः पूर्वं तदनु सकलः शीतकिरण-
स्ततः कोकद्वन्द्वं तदपि न वियुक्तं प्रतिनिशम् ।
अनम्भस्यावर्तः कनककदलीकाण्डयुगलं
सदावाची पद्मे शिव शिव विधेः शिल्परचना ।

कस्यापि.

अथ स्त्रीरूपवर्णनम्

तवासी

केशाः

1480

अस्या मनोहराकारकवरीभारतर्जिताः ।
लज्जयेव वने वासं चकुश्रमरवर्हिणः ॥

वगवत्वे.

1481

स्नेहं परित्यज्य निशीय धूमं
कान्ताकना मोक्षपथं प्रपन्नाः ।
नितम्बसङ्गात्पुनरेव वद्धा
अहो दुरन्ता विषयेषु सक्तिः ॥

1482

किंजल्केन व्यपनुदति नो यस्तृपं पद्मखण्ड-
स्त्वल्कान्त्यासौ भवति विफलश्रीगुं मा मिमीलः ।
एवं वक्तुं मधुकरभरः प्रार्थनापूर्वमस्या-
धन्द्रभ्रान्त्या मुखमुपगतो न त्वयं केशपाशः ॥

1483

अस्मद्वैरी शशभृदमुना जीयते ह्यन्धकारः
 सारङ्गाख्या मुखमनुगतः केशपाशच्छलेन ।
 तं संश्रुत्य प्रगलितमहाः शीतरश्मिस्तदैव
 प्राप्तः सेवाघटनविधये मालतीदामभङ्गाद्या ॥

केशामपि.

1484

विकचकचपताकः किञ्चिदाकुञ्चितोयं
 कुचकलशनिवेशी शोभते दयामलाख्याः ।
 मधुरसपरिपोषादीपदुत्फुल्लकोपे
 कमल इव निलीनः पेटकः षट्पदानाम् ॥

पुण्यस्य.

1485

चिकुरप्रकरा जयन्ति ते
 विदुषी मूर्धनि सा विभर्ति यान् ।
 पशुनाप्यपुरस्कृतेन त-
 तुलनामिच्छति चामरेण कः ॥

1486

अस्याः कचानां शिखिनश्च किं नु
 विधिं कलापौ विमतेरगाताम् ।
 तेनायमेभिः किमपूजि पुष्पै-
 रभर्त्सि दत्त्वा स किमर्धचन्द्रम् ॥

एतौ श्रीहर्षस्य.

अथ ललाटम्.

1487

अस्या ललाटे लिखिता सखीभि-
 र्विभाव्यते चन्दनपञ्चलेखा ।
 आपाण्डुरक्षामकपोलभित्ते-
 रनङ्गबाणत्रणपट्टिकेव ॥

1488

भाले तिलकलेखेयं बाले भल्लीव राजते ।
भूलताचापमाकृष्य न जाने कं हनिष्यसि ॥

1489

ललाटतटमष्टमीशशधरोपमं ते प्रिये
शितीकरणपट्टतां मदनमार्गणानां गतम् ।
फलायकषणोद्भवो यदयमत्र कस्तूरिका-
विशेषकमिषात्स्फुरत्यतिमनोरमः कालिमा ॥

अथ भुवौ

1490

असितात्मा समुत्पन्नः समाविष्कृतचापलः ।
निसर्गकुटिलस्तस्या भ्रूविक्षेपः खलायते ॥

अजितस्य

1491

तस्याः शलाकाञ्जननिर्मितेव
कान्तिर्भ्रूवोरानतलेखयोर्यो ।
तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः
स्वचापसौन्दर्यमदं मुमोच ॥

कालिदासस्य.

अथ चक्षुषी

1492

मुखपद्मे कथं तस्या जातमिन्दीवरद्वयम्
अथवा साधुनाशाय भवत्युत्पातलक्षणम् ॥

1493

यद्यसौ मृगशावाक्षी पुण्डरीकेक्षणा कथम् ।
विरोधिसंगमो नूनं साधुनाशाय कल्पते ॥

1494

न केवलं तत्रैवेते नेत्रे कर्णान्तसर्पिणी ।
अतिदीर्घतया कस्य न कर्णोपान्तमार्गते ॥

1495

कुसुमे कुसुमोत्पत्तिः श्रूयते न च दृश्यते ।
बाले तव मुखाम्भोजे दृष्टमिन्दीवरद्वयम् ॥

1496

अतः परमगम्योयं पन्था विश्रम्यतामिति ।
प्रत्यक्षियुगलं तस्याः कर्णौ वक्तुमिवागतौ ॥

केषामपि

1497

अन्तर्मलीमसे वक्त्रे चले कर्णान्तसर्पिणि ।
अस्या नेत्रयुगे दृष्टे दुर्जने च कुतः सुखम् ॥

1498

निमेषेण घ्नता लोकं कृष्णेन स्निग्धचारुणा ।
कर्णान्तं गच्छता तस्या लोचनेनार्जुनायितम् ॥

भट्टवृद्धेः

1499

प्रवातनीलोत्पलनिर्विशेष-
मधीरविप्रेक्षितमायतादयाः ।
तया गुहीतं नु मृगाङ्गनाभ्य-
स्ततो गृहीतं नु मृगाङ्गनाभिः ॥

कालिदासस्य

1500

स्वदृशोर्जनयन्ति सान्त्वनां
खुरकण्डूयनकैतवान्मृगाः ।
जितयोरुदयत्प्रमीलयो-
स्तदखर्वेक्षणशोभया भयात् ॥

श्रीहर्षस्य

अथ कर्णौ

1501

यत्पूर्वं पवनाग्निशस्त्रसलिलैश्चार्णं तपो दुश्चरं
तस्यैतत्फलमीदृशं परिणतं यज्जातरूपं वपुः ।
मुग्धापाण्डुकपोलचुम्बनसुखं सङ्गश्च रत्नोत्तमैः
प्राप्तं कुण्डल वाञ्छसे किमपरं यन्मूढ दोलायसे ॥

कस्यापि.

अथ नासा

1502

नासादसीया तिलपुष्पतूणं
जगन्त्रये व्यस्तशस्त्रयस्य ।
श्वासानिलामोदभरानुमेयां
दधद्विवाणीं कुसुमायुधस्य ॥

श्रीहर्षस्य.

1503.

अस्याः कुशेशयदृशः शशिशुभ्रशुभ्रं
नासाग्रवर्ति नवमौक्तिकमात्रकास्ति ।
कैलासमानससरोवरराजहंस्या
निःक्षिप्तमण्डमिव जायति पुण्डरीके ॥

1504

मुक्ताफलं शशिसमस्य मुखस्य तस्या
हेमोर्मिकान्तगतमञ्चति नासिकान्ते ।
नीहारविन्दुरिव केसरचक्रमध्ये
पद्मस्य तुङ्गतरकोषजुषो नलिन्याः ॥

प^० ज्ञानकस्य.

1505

अन्योन्यलावण्यविलोकनान्तं
नेत्रद्वयं स्यात्सततं किलास्याः ।
इत्येव नासा विहिता विधात्रा
मध्ये तयोर्दर्शनविघ्नकर्त्रा ॥

1506

अस्या मुखं हिमरुचिर्ननु यद्विधात्रा
संपूर्य सर्वमवशेषतयात्र मुक्तः ।
आश्यानतामुपगतोस्य रुचा चकास्ति
नासाप्रमौक्तिकमिषादमृतस्य बिन्दुः ॥
एतां पं श्रीवकस्य.

अथाधरवर्णनम्

1507

तवैष विद्रुमच्छायो मरुमार्ग इवाधरः ।
करोति कस्य नो मुग्धे पिपासाकुलितं मनः ।

1508

अल्पेनापि स्रुक्तेन साधनेन प्रयोजनम् ।
ओष्ठद्वयसहायेन कान्तास्येन जगज्जितम् ॥

1509

सर्वस्यैव हि रत्नस्य व्रणेर्धः परिहीयते ।
दयिताधररत्नं तु व्रणितं यात्यनर्घताम् ॥
केशामपि.

1510

द्विजसंगतिमासाद्य सर्वो रागाद्विमुच्यते ।
रक्तस्तथापि तन्वङ्ग्या बिम्बोष्ठः केन हेतुना ॥

लक्ष्मणस्य.

1511

रसवदमृतं कः संदेहो मधून्यपिनान्यथा
मधुरमथ किं चूतस्यापि प्रसन्नरसं फलम् ।

सकृदपि पुनर्मध्यस्थः सन्नसान्तरविज्जनो
वदत यदिहास्त्यन्यत्स्वादु प्रियादशनच्छदात् ॥

कस्यापि.

1512

अस्माकमस्मान्मदनापमृत्यो-
स्त्राणाय पीयूषरसोपि नासौ ।
सुधारसादप्यधिकं प्रयच्छ
प्रसीद वैदर्भि निजाधरं नः ॥

श्रीहर्षस्य.

अथ मुखम्

1513

त्रिधायापूर्वपूर्णेन्दुमस्या मुखमभूद्भुवम् ।
धाता निजासनाम्भोजविनिमीलनदुःस्थितः ॥

श्रीहर्षदेवरय.

1514

अस्या मुखेन लोकानां हतपङ्कजकान्तिना ।
निशासु नाशिता निद्रा कुमुदानामिवेन्दुना ॥

शकटवृद्धः.

1515

प्रियानेत्रमुखच्छायाहसलावण्यशोभयोः ।
समानदुःखयोरैक्यं युक्तं यन्मृगचन्द्रयोः ॥

कस्यापि.

1516

कमलमनम्भसि कमले कुव्रलये तानि च कनकलनिकायाम् ।
सा च सुकुमारसुभगेत्युत्पातपरम्परा केयम् ॥

शंकरगणस्य.

1517

तस्या मुखस्यानिमनोहरस्य
कर्तुं न शक्तः सदृशं प्रियायाः ।

अद्यापि शीतद्युतिरात्मबिम्बं
निर्माय निर्माय पुनर्भिनात्ति ॥

श्रीहर्षस्य.

1518

प्रसन्नसंपादितचारुकान्ति-
र्जितोपि कान्तामुखशोभयायम् ।
धृष्टः शशाङ्कः पुनरभ्युदेति
लज्जा कुतोन्तर्मलिनाशयानाम् ॥

1519

भयमुज्झ जहासि किं स्वशोभां
दयितावक्त्रमिदं न पद्म चन्द्रः ।
अयि नालिक किं दिवापि भाति
स्वयमप्यस्य किमस्ति वा कलङ्कः ॥

कयोरपि.

1520

चित्रं यदेव गुणवृन्दविमर्ददक्षं
पुंसः सखे निखिलदोषवितानधाम ।
मौग्ध्यं तदेव दयितावदने नितान्तं
जातं विभूषणमनेकगुणातिशायि ॥

गोविन्दराजस्य.

1521

यदधरगतमादधानि तृष्णां
दिशति न यच्चपकोत्पलस्य निद्राम् ।
किमपि तदमृतं सकोपि चन्द्रो
वदनमयः श्रियमातनोति तन्व्याः ॥

रत्नाकरस्य.

1522

सुविहितमभिधानं वेधसा साधु यत्ना-
न्मधुलिहि हतबुद्धौ भृङ्ग इत्येतदेकम् ।

स्फुरदधरकटाक्षे क्षिप्रसौभाग्यदायि-

न्यलकरुचिनि वक्त्रे पङ्कजं शङ्कते यः ॥

गोविन्दराजस्य.

1523

कोषः स्फीततरः स्थितानि परितः पक्षाणि दुर्गं जलं
मैत्रं मण्डलमुज्ज्वलं चिरमधो नीतास्तथा कण्टकाः ।
इत्याकृष्टशिलीमुखेन रचनां कृत्वा तदप्यद्भुतं
यत्पद्मेन जिगीषुणापि न जितं मुग्धे त्वदीयं मुखम् ॥

विज्ञाकाया.

1524

श्रीमन्मानसवासि वा हरशिरःशृङ्गाग्रसंसङ्गि वा
त्वं नारायणनाभिशायि भव वा स्थानान्तरस्थायि वा ।
नायास्येव हि नालिकाम्बुरुहं हे पादोपसेवां विना
भानोर्भाभरभर्त्सितेन्दुवदनावक्रोपमापात्रताम् ॥

उपाध्यायधनवर्मणः.

1525

वक्त्रं जेष्यामि चन्द्रः प्रतिदिवसमसौ कान्तिमभ्येति गूर्वा
नेत्रच्छायां हरिष्याम्यहमिति विकसन्युत्पलं दीर्घिकायाम् ।
कुर्वाणे ते तथापि श्रियमधिकतरां वीक्ष्य लोलेक्षणायां
वैलक्ष्यात्क्षीण एको विशति तदपरं मन्सरे नास्ति भद्रम् ॥

1526

हतसारमिवेन्दुमण्डलं
दमयन्तीवदनाय वेधसा ।
कृतमध्यत्रिलं विलोक्यते
भूतगम्भीरखनीखनीलिम् ॥

श्रीरघुस्य

अथ कण्ठः

1527

कण्ठस्य नाकरोत्कान्तिं मुक्ताभरणता तथा ।
तस्याः स्वभावस्म्यस्य मुक्ताभरणता यथा ॥

वृद्धे .

1528

कण्ठस्य तस्याः स्तनबन्धुरस्य
मुक्ताकलापस्य च निस्तलस्य ।
अन्योन्यशोभाजननाद्धभूय
साधारणो भूषणभूष्यभावः ॥

कालिदासस्य .

अथ बाहु

1529

दयिताबाहुपाशस्य कुतोयमपरो विधिः ।
जीवयत्यर्पितः कण्ठे मारयत्यपवर्जितः ॥

कलशकस्य .

1530

शब्दवद्भिरलंकारैरुपेतमतिकोमलम् ।
सुवृत्तं काव्यवद्रेजे तद्बाहुलतिकाद्वयम् ॥

1531

सुदीर्घा रागशालिन्यो बह्वपर्वमनोरमाः ।
तस्या विरेजुरङ्गुल्यः कामिनां सत्कथा इव ॥

शकवृद्धे .

1532

करे विभाति तन्वङ्ग्या रणवलयसंहतिः ।
मनःपुरङ्गबन्धाय पाशालीव मनोभुवः ॥

अथ स्तनौ

1533

यन्न माति तदङ्गेषु लावण्यमतिसंभृतम् ।
पिण्डीभूतमुरोदेशे तत्पयोधरतां गतम् ॥

1534

तस्या विनापि हारेण निसर्गदेव हारिणौ ।
जनयामासतुः कस्य विस्मयं न पयोधरौ ॥

1535

यत्पयोधरभारेषु मौक्तिकैर्निहितं पदम् ।
तत्प्रच्छादितरन्ध्राणां गुणानामेव चेष्टितम् ॥

1536

किं चित्रमुन्नतश्रीकौ यत्प्रियायाः पयोधरौ ।
तस्या हृदयलाभेन जायते कस्य नोन्नतिः ॥

केषामपि

1537

किं चित्रं यदि तन्वद्भ्याः स्तनाभ्यां निर्जितं जगत् ।
एको जयत उद्धृतः किं पुनर्हौ सुसंहनौ ॥

भद्रप्रभाकरस्य.

1538

उन्नतः प्रोहसद्भारः कालागुरुमलीमसः ।
पयोधरभरस्तन्व्याः कं न चक्रेभिलाषिणम् ॥

शकवृद्धे .

1539

धृतघनरुचिरद्युतिना विलसद्भारेण बहलपुलकेन ।
उलयति कं नाभिमुखं बाला कुचमण्डलाग्रेण ॥

विजयवर्मण

1540

तन्व्याः समुत्तुङ्गकुचापलमा
मुक्तावली बन्धमुपैति यत्र ।

तत्रातिरागोल्बणबन्धभाजां
लाभो न किं जीवितमात्रमेव ॥

भट्टप्रभाकरस्य.

1541

जयन्ति कान्तास्तनमण्डलेषु
विटार्पितान्यार्द्रनखक्षतानि ।
लावण्यसंभारनिधानकोषे
मुद्राक्षराणीव मनोभवस्य ॥

कस्यापि

1542

अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्ष्याः
स्तनद्वयं चारु तथा विवृद्धम् ।
मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य
मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥

1543

दिनेषु गच्छत्सु मधूकपाण्डुरं
तदीयमाश्याममुखं स्तनद्वयम् ।
समुद्गयोर्द्वारणदन्तकोषयो-
र्वभार कान्तिं गवलापिधानयोः ॥

एतौ कालिदासस्य.

1544

यद्वीयते जगति शस्त्रहता व्रजन्ति
नूनं सुरालयमिति स्फुटमेतदद्य ।
सूच्यधमात्रपरिखण्डितविग्रहेण
प्राप्तं यतः स्तनतटं खलु कञ्चुकेन ॥

1545

आनीलचूचुकशिलीमुखमुन्नतैक-
रोमावलीविपुलनालमिदं प्रियायाः ।
प्रोत्तुङ्गपीवरपयोधरपद्मयुग्मं
नाभेरधः कथयतीव महानिधानम् ॥

1546

पुष्पेशोरभिषेकहेमकलशौ हारप्रभावाहिनी-
चक्राहौ नवयौवनद्विपपतेः कुम्भौ रतेः कन्दुकौ ।
कोषौ बाहुमृणालिकाकमलयोर्लालतासत्फले
पूर्णा रत्नसमुद्रकौ वहति सा लावण्यकुम्भौ स्तनौ ॥

केषामपि.

1547

नूनं प्रेयःपरिष्वङ्गाढपीडनमन्युना ।
जातं कुरङ्गशावाक्ष्याः श्यामवक्त्रं कुचद्वयम् ॥

अथ मध्यभागः.

1548

तस्त्रिविष्टपमाख्यातं तन्वङ्ग्या यद्वलित्रयम् ।
येनानिमिषदृष्टित्वं नृणामप्युपजायते ॥

विशाखदेवस्य.

1549

अय्ययि साहसकारिणि
किं तव चङ्क्रमणेन ।
टसदिति भङ्गमवाप्स्यसि
कुचयुगभारभरेण ॥

विकरनितम्बायाः.

1550

गुरुः प्रकृत्यैव नितम्बभारः
स्तनद्वयं वृद्धिमुपैति चास्याः ।
त्रुट्यामि मध्येन तनीयसेति
काञ्चीरवैः फूत्कृतमायताक्ष्याः ॥

जयमाधवस्य.

1551

अहो प्रमादी भगवान्प्रजापतिः
कृशातिमध्या घटिता मृगेशगा ।

यदि प्रमादादनिलेन भज्यते
कथं पुनः शक्यते कर्तुमीदृशम् ॥

1552

हंहो नितम्ब कुचभार विधाय किं मां
मध्यस्थमभ्यधिकमुन्नमतां भवन्तौ ।
इत्थं कुधेव करभोरु तवोदरेण
भृभङ्ग एष रचितस्त्रिबलिच्छलेन ॥

कयोरपि.

1553

काञ्चीगुणैर्विरचिता जघनेषु लक्ष्मी-
र्लब्धा स्थितिः स्तनतटेषु च रम्यहरैः ।
नो भूषिता वयमितीव नितम्बिनीनां
कार्दर्थ निरर्गलमधार्यत मध्यभागैः ॥

रत्नाकरस्य.

अथ रोमराजिः

1554

आभाति रोमराजिश्चलदलिकुलकोमला विशालाक्ष्याः ।
नाभीविवरान्तर्गतमदनानलधूमलेखेव ॥

कस्यापि.

1555

नाभीहृदे यद्विधिना न्यधायि
सौन्दर्यसारं हरिणेषणायाः ।
घातुं तदेव भ्रमरावलीयं
प्राप्ता नु मन्ये नवरोमराजिः ॥

जयमाधवस्य.

1556

अलमलमतिवृद्धा स्थीयतां तस्य पश्य-
स्यकरुण करभोरोर्भज्यते मध्यमेतत् ।

इति गुरुजघनाज्ञाचोदिता रोमराजिः
स्तनयुगमसिताक्ष्या वक्तुमारोहतीव ॥

कस्यापि.

1557

तन्वङ्ग्या गजकुम्भपीनकठिनोत्तुङ्गौ वहन्त्याः स्तनौ
मध्यः क्षामतरोपि यन्न झगिति प्राप्नोति भङ्गं द्विधा ।
तन्मन्ये निपुणेन रोमलतिकोद्भेदापदेशादसौ .
निःस्पन्दास्फुटलोहशृङ्खलिकया संदानितो वेधसा ॥

श्रीमम्मदस्य.

1558

अमुष्मिँल्लवण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः
स्मरः शर्वदुष्टः पृथुजघनभागे निपतितः ।
यदङ्गाङ्गाराणां प्रशमपिशुना नाभिकुहरे
शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमावलित्रपुः ॥

रामस्य.

अथ जघनमण्डलम्

1559

तस्याः पद्मपलाशाक्ष्याः स्वपन्त्या जघनं घनम् ।
दृष्टं सखीभिर्याभिस्ताः पुंभावं मनसा ययुः ॥

वाल्मीके

1560

स कथं न स्पृहणीयो विषयरतैस्तन्नितम्बविन्यासः ।
शान्तात्मनापि विहितं विश्वसृजा गौरवं यत्र ॥

शमोदरगुप्तस्य.

1561

नारीनितम्बफलके प्रतिबध्यमाना
हंसीव हेमरशना मधुरं ररास ।

तन्मोचनार्थमिव नूपुरराजहंसा-
ध्रुवक्रन्दुरार्त्तमुखरं चरणावलम्बाः ॥

माघस्य.

1562

तैस्तैर्गुणैः किल कलास्वपि तासु तासु
तन्व्यास्तथा बत गतो गुरुतां नितम्बः ।
उत्सेधवान्विधुरखण्डनमण्डितोपि
शिष्यो यथास्य मदनश्च मदश्च जातः ॥

भद्रवासुदेवस्य.

1563

त्रपुरनुपमं नाभेरूर्ध्वं विधाय मृगीदृशो
ललितललितैरङ्गन्यासैः पुरा रभसादिव ।
तदनु सहसा खिन्नेनेव प्रजापतिना भृशं
पृथुलपृथुला स्थूलस्थूला कृता जघनस्थली ॥

अर्गदस्य.

अथोरू

1564

अत्यन्तपरिणाहित्वादनीवश्लक्ष्णतावशान् ।
न कांचिदुपमां रोदुमूरू शक्नोति सुभुवः ॥

1565

नासंहतेन शक्यः पृथुजघनाभोग एष उद्बोदुम् ।
इति मत्वेव मृगाक्ष्याः संहतिमूरुद्वयं भेजे ॥

कयोरपि.

1566

नागेन्द्रहस्तास्त्वचि कर्कशत्वा-
देकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः ।
लब्ध्वापि लोके परिणाहि रूपं
जातास्तदूर्वोरुपमानवाद्याः ॥

कालिदासस्य

जङ्घे पादौ च

६५

अथ जङ्घे

1567

वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे
जङ्घे भुभे सृष्टवतस्तदीये ।
शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातु-
र्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥
अस्यैव.

1568

जङ्घे तदीये संतापं यज्जनस्यानुरागिणः ।
जनयांचक्रतुस्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता ॥
शकवृद्धेः.

1569

लीलागतिर्यत्र निसर्गसिद्धा
मत्तो न दन्ती मुषितो न हंसः ।
इतीव जङ्घायुगलं तदीयं
चक्रे तुलाकोट्यधिरोहणानि ॥

अथ पादौ

1570

अमूल्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् ।
इति कोपादिवाताम्रं पादयुग्मं मृगीवृशः ॥

1571

त्वद्वक्त्रं नेत्रपद्मप्रकटितमसकृत्स्पर्धितं यन्मयैत-
ज्जातं तस्मात्क्षयित्वं ग्रहणमलिनता जाद्यमन्तः कलङ्कः ।
तत्सर्वं क्षम्यतां मे पुनरपि न करोम्येवमुक्तापि तस्या
गाढं लघ्नः शशाङ्कश्चरणनखमणिच्छद्मना पादपद्मे ॥

1572

वक्त्रेन्दुना नयनलक्ष्मभृतायताक्ष्या-
 धारुस्फुरद्दशनदीधितिमण्डलेन ।
 अत्युन्नमद्भनपयोधररुद्धभासा
 आदारविन्दयुगलस्य हता न लक्ष्मीः ॥

अथ मानः

1573

स्फुरसि बाहुलते किमनर्थकं
 त्वमपि लोचन वाम भव स्थिरम् ।
 तमहमामतमप्यपराधिनं
 न परिरब्धुमलं न च वीक्षितुम् ॥

कस्यापि.

1574

स्फुटतु हृदयं कामं कामः करोतु तनुं तनुं
 न खलु चपलप्रेम्णा कार्यं पुनर्दयितेन मे ।
 इति सरभसं मानाटोपादुदीर्य वचस्तथा
 रमणपदवी स्मरज्जाक्ष्वा सशङ्कितमीक्षिता ॥

अभंकस्य

1575

चलतु तस्मा धृष्टा दृष्टिः खला सखि मेखला
 खलतु कुचयोरुत्कम्पन्मे विदीर्यतु कञ्चुकम् ।
 तदपि न मया संभाव्योसौ पुनर्दयितः शठः
 स्फुटति हृदयं मानेनान्तर्न मे यदि तत्क्षणात् ॥

अमरकस्य-

1576

न्यस्ता दृष्टिः स्तिमितनयना तन्मुखे बाष्पगर्भा
 दृष्ट्वा मुग्धस्थितमपि कृतं कोपसंपर्कशंसि ।

यामीत्युक्तं भृशमपटुतामात्मनः ख्यापयन्त्या
मानस्यान्तर्विरचितपदस्येयम्भरम्भलीला ॥

1577

भट्टयशसः.

तदेवाजिह्वाक्षं मुखमविशदास्ता गिर इमाः
स एवाङ्गाक्षेपो मयि सरसमश्लिष्यति तनुम् ।
यदुक्तं प्रत्युक्तं तदपटु शिरः कम्पनपरं
प्रिया मानेनाहो पुनरपि कृता मे नववधूः ॥

कस्यापि.

1578

भ्रूभेदो गुणितश्चिरं नयनयोरभ्यस्तमामीलनं
रोज्जुं शिक्षितमादरेण हसितं मौनेभियोगः कृतः ।
धैर्यं कर्तुमपि स्थिरीकृतमिदं चेतः कथञ्चिन्मया
बद्धो मानपरिग्रहे परिकरः सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥

अमरकम्ब.

1579

भ्रूभङ्गो रचितस्तदीक्षणपरे निस्तर्जिते लोचने
गात्रं प्रावृतमंशुकेन सकलं वृत्तिर्गिरां संयता ।
चेतः केवलमाकुलं भ्रमति मे तत्केन वा दृश्यते
यत्वा सत्त्वरमानय प्रियतमं मानः कृतोर्यं मया ॥

कस्यापि.

1580

भ्रूभेदे रचितेपि दृष्टिरधिकं सोत्कण्ठमुद्गीक्षते
रुद्धायामपि वाचि सस्मितमिदं दग्धाननं जायते ।
कार्कश्यं गमितेपि चेतसि तनू रोमाञ्चमालम्बते
दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिञ्ज्ञे ॥

भयन्तारोग्यबन्ध.

1581

तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विनमितं दृष्टिः कृता चान्यत-
स्तस्यालापकुतूहलाकुलतरे श्रोत्रे निरुद्धे मया ।

हस्ताभ्यां विनिवारितः सपुलकः स्वेदोद्गमो गण्डयोः
सख्यः किं करवाणि यान्ति शतधा यत्कञ्चुके संधयः ॥

1582

प्राणेशे सहसा चिरादुपगते रुद्धे मया लोचने
प्रोक्ते वागपि तत्प्रियार्पणपरा रुद्धा बलादाकुला ।
मामुल्लङ्घ्य हठेन बाहुलतया प्रोद्भिन्नरोमाञ्चया
मातः किं करवाण्यहं यदनयाभ्यासात्समालिङ्गितः ॥
कयोरपि.

1583

एकत्रासनसंस्थितिः परिहृता प्रत्युद्गमाहूरत-
स्ताम्बूलानयनच्छलेन रभसाश्लेषोपि संविघ्नितः ।
आलापोपि न मिश्रितः परिजनं व्यापारयन्त्यान्तिके
कान्तं प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थाकृतः ॥
शुलिनस्य.

1584

अङ्गानामातितानव्रं कुत इदं कस्मादकस्मादये
मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे पृच्छति ।
तन्व्या सर्वमिदं स्वभावत इति व्याहृत्य पक्षमान्तर-
व्यापी बाष्पभरस्तया वलितया निःश्वस्य मुक्तोन्यतः ॥

1585

नीत्वोत्सङ्गमुदस्य लम्बमलकं तन्वद्भि किं त्वं कृशे-
त्यावेगादकृतागसीव दयिते धौर्त्यान्मुहुः पृच्छति ।
नोक्तं किंचन मुग्धया वदनकं त्वासज्य वक्षःस्थले
तस्यांसस्थललम्बिबाहुलतया निःशब्दकं रुद्यते ॥
कयोरपि.

1586

प्राणेशप्रथमापराधकरणे सख्या निदेशं विना
नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावक्रोक्तिसंस्मृचनम् ।
स्वच्छैरच्छकपोलमूलगलितैः पर्यस्तनेत्रोत्पला
बाला केवलमेव रोदिति गललोलोदकैरश्रुभिः ॥
लीलाचन्द्रस्य.

1587

भ्रुभेदो न कृतः कथा न क्षमिता नोपेक्षितः संभ्रमो
नोक्तं किञ्चिदसमतं पुलकिता नालम्बिता वामता ।
अङ्गारोपितया तया दयितया गाढं परिष्वक्तया
लोलैरभ्रुभिरीक्षणान्तरगतैर्मन्युः समावेदितः ॥

धर्मकीर्तिः.

1588

पश्यन्ती निजमेव पत्युरधरे दन्तक्षतं दृश्यते
साशङ्का स्वयमप्यमार्गनिहितान्दृष्ट्वा नखान्निखद्यते ।
मुग्धा सर्वविवेकहारिणि पदे मानस्य तस्मिन्स्थिता
येनात्मैव वृथाविकल्पविधुरो नीतः सपत्नीभुवम् ॥

अद्भुतफुल्लस्य.

1589

पादे मूर्धनि ताम्रतामुपगते कर्णोत्पले चूर्णिते
छिन्ने हारलतागुणे करतलेप्याघातजातव्रणे ।
अप्राप्तप्रियताडनव्यतिकरा हन्तुं पुनश्चेतसा
वाञ्छन्ती मुहुरेव काञ्चिदबला पर्याकुलं रोदिति ॥

कन्यापि.

1590

आशङ्क्य प्रणतिं पटान्तपिहितौ पादौ करोत्यादरा-
द्याजेनागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्गीक्षते ।
सख्यालापवती प्रकोपपिशुनं पत्या सहाभाषते
तन्व्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रणयिता मानोपि रम्योदयः ॥

भीमस्य.

1591

ईर्ष्याप्रस्फुरिताधरौष्ठरुचकं वक्त्रं न मे दर्शितं
साधिक्षेपपदा मनागपि गिरो न आविता मुग्धया ।
महोषैः सरसैः प्रतापितमनोवृत्त्यापि कोपोनया
काञ्च्या गाढतरावबद्धवसनग्रन्थ्या समावेदितः ॥

नारायणस्य.

1592

काले नीलबलाहके सतडिति प्रीतिप्रदे बार्हिणा-
 माश्चर्यं कथयामि वः शृणुत भो यद्वृत्तमस्मिन्गृहे ।
 सौभाग्यव्ययशङ्कयैकभवने कान्ताप्रियाभ्यामहो
 मानिभ्यां वत रात्रिमेव सकलां चीर्णं प्रवासिव्रतम् ॥

कस्यापि.

अथानुनयः

1593

अयि हस्तगतैः प्राणैरमीभिः कन्दुकैरिव ।
 अपर्यन्तरसं मुग्धे कियत्क्रीडितुमिच्छसि ॥

अगिवर्धनस्य.

1594

मुखं ते पादपतिते किंकरे किं करे स्थितम् ।
 अयि कामातुरे कोपं कोपने कोपनेष्यति ॥

1595

अनवरतनयनविगलितजललवपरिमुषितपक्षलेखान्तम् ॥
 करतलनिषण्णमबले वदनमिदं कं न तापयति ॥

कयोरपि.

1596

असमग्रविलोकितेन किं ते
 दयितं पश्य वरोरु निर्विशङ्कम् ।
 नहि जातु कुशाग्रपीतमम्भः
 सुचिरेणापि करोत्यपेततृष्णम् ॥

वृष्णिशुभस्य.

1597

मुखपङ्कजरङ्गेस्मिन्भ्रूलता नर्तकी तव ।
 लीलानृत्तं करोतीति रम्यं रूपकरूपकम् ॥

1598

वीक्षितेन शफरीचटुलेन
प्रापितः खलु दशमहमन्त्याम् ।
किं स्मितेन वद कौमुदिभासा
पिष्टपेषणमिदं तव तन्त्रि ॥

विद्यापते .

1599

यदि वयमपराधिनस्तदानीं
नयनजलैरलिनीलकज्जलाङ्कैः ।
अयि किमियमकाण्ड एव नीता
सशशशशङ्कदशां कपोलपाली ॥

गोविन्दराजस्थ .

1600

सुतनु जहिहि मानं पदय पादानतं मां
न खलु तव कदाचित्कोप एवंविधोभूत् ।
इति निगदति नाथे तिर्यगामीलिताक्ष्या
नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित् ॥

कस्यापि .

1601

परुषवचनं कोपाताम्रे दृशौ वलितं मुखं
वपुरपि मुधा धत्से चण्डि प्रसाधनवर्जितम् ।
इदमतितरामात्मायासप्रदं तव केवलं
मम पुनरतः पूर्णो हर्षो यदि स्फुरति स्फुटम् ॥

भदन्ततयागतेन्द्रसिंहश्च .

1602

प्रसीदेति व्रूयामिदमसति कोपे न घटते
करिष्याम्येवं नो पुनरपि भवेदभ्युपगमः ।
न मे दोषोस्तीति त्वमिदमपि हि ज्ञास्यसि मृषा
किमेतस्मिन्वक्तुं क्षममिति न वेद्मि प्रियतमे ॥

भीमार्पदेवश्च .

1603

दृशा सार्धं दन्तच्छदपरिचयाद्वक्रमरुणं
कचभृकौटिल्यान्मतिरपि न मुञ्चत्यवनतिम् ।
अहो दीर्घः कोपो मम नयनयोगात्किमपरं
कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥

कस्यापि.

1604

नीलाम्भोजं स्वनयनरुचा वक्रकान्त्येन्दुबिम्बं
केशैर्भृङ्गान्मधुरवचनैः कोकिलानां रुतानि ।
स्पर्धायोगात्परिभवपदं प्रापय त्वं निकामं
बाधा मुग्धे न पुनरुचितास्मासु ते संश्रितेषु ॥

1605

पादासक्ते सुचिरमिह ते वामता कैव मुग्धे
नर्मासक्ते प्रणयिनि जने कोपराधोपरोधः ।
इत्थं तस्याः परिजनकथाक्रोमले कोपवेगे
बाष्पोद्भेदैस्तदनु सहसा न स्थितं न प्रवृत्तम् ॥

कयोरपि.

1606

अवश्यं कोपाग्निस्तव सुतनु निर्वास्यति चिरा-
त्स्वशोभामारूढं मुखमपि च ते हास्यति शुचम् ।
भवद्गोष्ठीभूण्या मम तु दिवसा यान्ति य इमे
न तेषामावृत्तिः पुनरपि मनो दूयत इति ॥

भट्टकर्णाटस्य.

1607

असहृत्तो नायं न च खलु गुणैरेष रहितः
प्रियो मुक्ताहारस्तव चरणमूले निपतितः ।
गृहाणेमं मुग्धे व्रजतु निजकण्ठप्रणयिता-
मुपायो नास्त्यन्यस्तव हृदयसंतापशमने ॥

अमरकस्य.

1608

परिमुने माने मुखशशिनि तस्याः करधृते
मयि क्षीणोपाये प्रणिपतनमात्रैकशरणे ।
तया परमान्तान्तःस्थपुटनिरुद्धेन सहसा
प्रसादो बाष्पेण स्तनतटविशीर्णेन कथितः ॥

1609

कोपापाटललोललोचनयुगा व्यावर्तितभूलता
आसाताम्रमुखी वृथा करणकच्छेदे कृथा मा भ्रमम् ।
अच्छाच्छैर्नयनोदविन्दुविसरैरासक्तमुक्ताफलं
कुर्वाणा कवरीकलापमखिलं चण्डि कुधा शोभसे ॥

कयोरपि

1610

इन्दीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन
कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।
अङ्गानि चम्पकदलैश्च विधाय वेधाः
कान्ते कथं रचितवानुपलेन चेतः ॥

1611

क्षीणः क्षीणोपि शशी भूयो भूयोपि वर्धते सत्यम् ।
विरम प्रसीद सुन्दरि यौवनमनिर्वर्त यातं तु ॥

कभ्यापि.

1612

गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी सीदन इव
प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घूर्णत इव ।
प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो
कुवप्रत्यासक्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥

बाणभट्टः

1613

स्निग्धे यत्पुरुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्वागिणि
वैषस्थासि यदुन्मुखे त्रिमुखतां यातासि नस्मिन्प्रये ।

तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखण्डचर्चा विषं
शीतांशुस्तपनो हिमं हृतवहः क्रीडामुदो यातनाः ॥

जयदेवस्य.

अथोक्तिप्रत्युक्ती

1614

बाले नाथ विमुञ्च मानिनि रुषं रोषान्मया किं कृतं
खेदोस्मास्तु न मेपराध्यति भवान्सर्वेपराधा मयि ।
तत्किं रोदिषि गद्वदेन वचसा कस्याग्रतो रुद्यते
नन्वेतन्मम का तवास्मि दयिता नास्मीत्यतो रुद्यते ॥

भट्टकुमारस्य.

1615

स्फुटो वाक्ये रोषः स्फुरति परितोषो नयनयो-
र्विलम्बे भूलेखे विलसति कपोलस्थलमिदम् ।
मुखं तिर्यक्प्रीतिं गमयति हि रोमाञ्चनिचयः
प्रिये दुःसंवादा कृतककुपितस्य स्थितिरियम् ॥

1616

माननिधानधर त्वं गच्छ शिवाः सन्तु तेद्य पन्थानः ।
अमुना बद्धाञ्जलिना हृदयमशेषं निपीतं मे ॥

कस्यापि.

1617

भवतु विदितं व्यर्थालापैरलं प्रिय गम्यतां
तनुरपि न ते दोषोस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः ।
तव यदि तथारूढं प्रेम प्रपन्नमिमां दशां
प्रकृतितरले का नः पीडा गते हतजीविते ॥

भदन्तधर्मक्रीतेः.

1618

वर्षति परं न मेघः क्षणदापि मृगाक्षि विप्रयोगं ते ।
प्रहरति न पञ्चबाणः केवलमबले निमेषोपि ॥

कस्यापि.

1619

कठिनहृदये मुञ्च क्रोधं सुखप्रतिघातकं
लिखति दिवसं यातं यातं यमः किल मानिनि ।
वयसि तरुणे नैतद्युक्तं चले च समागमे
भवति कलहो यावत्तावद्द्वरं सुभगे रतम् ॥

भासस्य-

1620

कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्तिं व्यलीककथाभ्रितां
पिभुनवचनैर्दुःखं नेतुं न युक्तमिमं जनम् ।
किमिदमथवा सत्यं मुग्धे त्वयाद्य विनिश्चितं
हृदयनिहितं तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥

1621

प्रातः प्रातरिहागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषो-
र्मन्दाया मम गौरवापनयनादुत्पादितं लाघवम् ।
किं तद्यत्र कृतं त्वया मरणभीस्त्यक्ता मया गम्भ्यतां
दुःखं तिष्ठसि यच्च पथ्यमधुना तन्निर्गतः श्रोष्यसि ॥

1622

तथाभूदस्माकं प्रथममविभिन्ना तनुरियं
ततो नु त्वं प्रेयानहमपि हताशा प्रियतमा ।
इदानीं त्वं नाथो वयमपि कलत्रं किमपरं
मयाप्रं प्राणानां कुलिशकठिनानां फलमिदम् ॥

1623

वरं भूभङ्गास्ते प्रकटितगुरुक्रोधविभवा
वरं सोपालम्भाः प्रणयविमुखा गद्गदगिरः ।
वरं मानाटोपात्प्रसभरचितोनादरविधि-
र्न रूढान्तःकोपा कठिनहृदये संवृतिरियम् ॥

1624

अविशदचलं नेत्रप्रान्तावलोकनमस्फुटं
चकितचकिता वाचः स्पर्शः क्वचिज्जनसंकुले ।

इति तव मया प्रेमारम्भे य एव निरीक्षिताः
कठिनमनसो दृष्टा भावास्त एव विरज्यतः ॥

केषामपि

1625

यदि विनिहिता शून्या दृष्टिः किमु स्थिरकौतुकम्
यदि विरचितो मौने यत्नः किमु स्फुरितोधरः ।
यदि नियमितं ध्याने चेतः कथं पुलकोद्गमः
कृतमभिनयैर्दृष्टो मानः प्रसीद विमुच्यताम् ॥

अमरकस्य

1626

यद्गम्यं गुरुगौरवस्य सुहृदो यस्मिँल्लभन्तेन्तरं
यद्वाक्षिण्यवशाद्भयाच्च सहसा नर्मोपचाराद्यदि ।
यल्लज्जां निरुणद्धि यत्र शपथैरुत्पाद्यते प्रत्यय-
स्तत्किं प्रेम स उच्यते परिचयस्तत्रापि कोपोस्ति किम् ॥

1627

कपोले पक्षाली करतलनिरोधेन मृदिता
निपीतो निःश्रानैरलममृतहृद्योधररसः ।
मुहुः कण्ठे लग्नस्तरलयति बाष्पः स्तनतटं
प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम् ॥

कयोरपि

1628

कृतककृतकैर्मायासख्यैस्त्वयास्म्यतिवञ्चिता
निभृतनिभृतैः कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितम् ।
भवतु विदितं नेष्टाहं ते वृथा परिखिद्यसे
सहमसहना त्वं निःक्षेहः समेन समं गतम् ॥

भासस्य

1629

प्रसादे वर्तस्व प्रकटय मुदं संत्यज रूपं
प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः ।

निधानं सौख्यानां क्षणमभिमुखं स्थापय मुखं
न मुग्धे प्रत्येतुं प्रभवति गतः कालहरिणः ॥

चन्द्रकश्य.

1630

कोपो यत्र भुकुटिरचना नियहो यत्र मौनं
यत्रान्योन्यस्मितमनुनयो दृष्टिपातः प्रसादः ।
तस्य प्रेम्णस्तदिदमधुना वैशसं पश्य जातं
त्वं पादान्ते पतसि न च मे मन्युमोक्षः खलायाः ॥

1631

एवं यथाह भवती मम सर्वदोषाः
कः स्वामिना कुवल्याक्षि सहानुबन्धः ।
एषोज्ज्वलिर्विरचितः कुरु निग्रहं मे
दासेपराधवति कोवसरः क्षमायाः ॥

1632

त्वं तावद्बहुवल्लभो ननु युत्रा कान्तः सुखी निर्धृणो
नो जानासि परव्यथां शठमते नैवासि दुःखी यतः ।
किं त्वन्यान्परिपृच्छ मन्मथशरैः पीडामसह्यामिमां
त्राता नो भव येन सज्जनजनैः कापालिको नोच्यसे ॥

एतं केशवमपि .

1633

विरहविषमो वामः कामः करोतु तनुं तनुं
दिवसगणनादक्षश्चासौ व्यपेतवृणो यमः ।
त्वमपि वशगो मानव्यार्थेर्विचिन्तय नाथ हे
किसलयमृदुर्जीविदेवं कथं प्रमदाजनः ॥

शीलानन्दारिकायाः

1634

कामव्याधशराहतिर्न गणिता संजीवनी त्वं स्मृता
नो दग्धा विरहानलेन झटिति त्वत्संगमाशामृतैः ।
नीतोयं दिवसो विचित्रलिखितैः संकल्परूपैर्मया
किं वान्यद्दृढये स्थितासि ननु मे तत्र स्वयं साक्षिणी ॥

शूरवर्मणः .

1635

मुक्तो मानपरिग्रहः सह सखीसार्थेन तन्मन्त्रिणा
शक्ता त्वच्चरणप्रसादरहिता नाहं क्षणं प्राणितुम् ।
पश्य त्वं कृशकं शरीरकमिदं यां यामवस्थामगा-
देशाहं तव पादयोर्निपतिता नाथ प्रसीदाधुना ॥

1636

मामालोकय नीलनीरजदलप्रस्पर्धिना चक्षुषा
तत्प्रोक्षामय सुभ्रु वक्रशशिनं ज्योत्स्नारसस्यन्दिनम् ।
हारत्वं मम कण्ठदेशनिहितं बाहुद्वयं नीयतां
त्वत्प्राप्तौ विरहय्य यातु कुपितेवेयं वियोगव्यथा ॥

कयोरपि.

1637

स्ववपुषि नखलक्ष्म स्वेन कृत्वा भवत्या
कृतमिति चतुराणां दर्शयिष्ये सखीनाम् ।
इति रहसि मया ते भीषितायाः स्मरामि
स्मरपरिमलमुद्राभङ्गसर्वसहायाः ॥

मुरारेः.

1638

स्त्रीपुंसौ प्रविभज्य जेतुमखिलात्रालोचितौचित्ययो-
र्नम्रां वेद्मि रतिप्रसूनशरयोश्चापद्वयीं त्वद्भुवौ ।
त्वन्नासाञ्जलनिह्नुतां द्विनलिकीं नालीकमुत्तयेषिणो-
स्त्वन्निःश्वासततीमधुश्वसनजं वायव्यमस्त्रं तयोः ॥

1639

खण्डक्षोदमृदिस्थले मधुपयः कादम्बिनीतर्पणा-
त्कृष्टे रोहति दोहदेन पयसां पिण्डेन चेतुण्डकः ।
स द्राक्षाद्रवसेचनैर्यदि फलं धत्ते तदा त्वद्विरा-
मुद्देशाय ततोभ्युदेति मधुराधारस्तमप्पत्ययः ॥

1640

उन्मीलद्बुडपाकतन्तुलतया रज्ज्वा भ्रमीरर्जय-
न्दानान्तःश्रुतशर्कराचलमथः स्वेनामृतान्धाः स्मरः ।
नव्यामिक्षुरसोदधेर्यदि सुधामुत्थापयेत्सा भव-
ज्जिह्वायाः कृतिमाह्वयेत परमां मत्कर्णयोः पारणाम् ॥

1641

स ग्राम्यः स विदग्धसंसदि सदा गच्छत्यपाङ्गुल्यतां
तं च स्पष्टमपि स्मरस्य विशिखा मुग्धे विगानोन्मुखाः ।
यः किं मध्विति नाधरं तव कथं हेमेति न त्वद्वपुः
कीदृङ्गाम सुधेति पृच्छति न ते दत्ते गिरं चोत्तरम् ॥

एते श्रीहर्षस्य.

अथ संभोगभृङ्गारः

तत्र षड्भुवर्णनम्

तत्रादौ वसन्तः

1642

यान्ति यच्छरणं नार्यः स्वयमेव प्रियं जनम् ।
तद्वसन्तमदान्धस्य परपुष्टस्य चेष्टितम् ॥

महामनुष्यस्य.

1643

कोकिलश्चूतशिखरे मञ्जरीरेणुपिञ्जरः ।
गदिनैर्व्यक्ततामेति कुलीनश्रेष्ठितैरिव ॥

कस्यापि.

1644

नेयं विरौति भृङ्गाली मदेन मधुरस्वरा ।
अयमाकृष्यमाणस्य कन्दर्पधनुषो ध्वनिः ॥

भामहस्य.

1645

किंभुकव्यपदेशेन तरुमारुह्य सर्वतः ।
दग्धादग्धमरण्यान्यां पश्यतीव विभावसुः ॥

अभ्यैव.

1646

जलान्तर्नलिनीनाला हर्षसंजातकण्टकाः ।
मधुरं कोकिलागीतरवं श्रोतुमिवोत्थिताः ॥

1647

परिचुम्बति संश्लिष्य भ्रमरभृतमञ्जरीम् ।
नवसंगमसंहृष्टः कामी प्रणयिनीमिव ॥

1648

वने प्रियमपश्यन्ती चिरमन्विष्य कोकिला ।
विरहार्ता प्रविष्टा नु रक्ताशोकं चितामिव ॥

केषामपि.

1649

पूरा नदीनां पुष्पाणि वृक्षाणां शशिनः कलाः ।
क्षीणानि पुनरायान्ति यौवनानि न देहिनाम् ॥

1650

उन्मुक्तमानकलहा रमध्वं दयितान्विताः ।
इतीव मधुरालापाः कोकिला जगदुर्जनान् ॥

सौमस्य.

1651

प्रत्यप्रतिलका सद्यो मधुलक्ष्म्यभिसारिका ।
जातपुष्पशरा चक्रे पदमुद्यानभूमिषु ॥

वररुचेः.

1652

वापीतरङ्गानिलशीतलेषु
दुर्गेष्विवोद्यानतलेषु लीनम् ।
लब्धप्रतापार्कसहायशक्त्या
शनैर्विजिग्ये शिशिरं वसन्तः ॥

1653

मधुप्रसङ्गसंवृद्धरुचिर्द्विज इवांशुमान् ।
दक्षिणाशां परित्यज्य तापमाप पुनः शनैः ॥

अयं सिद्धार्थस्य.

1654

भ्रान्त्वा विवस्वानथ दक्षिणाशा
मालम्ब्य सर्वत्र करप्रसारी ।
ऋत्विक्ततो निःस्व इव प्रतस्थे
वसूपलब्धै धनदस्य वासम् ॥

कुमारदासम्ब.

1655

कर्णिकारलताः फुल्लकुसुमाकुलषट्पदाः ।
सकज्जलशिखा रेजुर्दीपमाला इवोज्ज्वलाः ॥

इन्द्रदत्तस्य.

1656

चिरं शीतजलावासलब्धसंकोचकण्टकाः ।
निषेविनुमिवोत्तस्थुरातपं कमलाकराः ॥

ईश्वरकृष्णराय.

1657

एकत्र नास्य रतिरित्यवधूयमानः
कोपादित्र श्वसनकम्पविघूर्णितायाः ।
रक्तच्छदं मधुसुगन्धि सरोरुहिण्या
भृङ्गश्रुचुम्ब कमलाननमादरेण ॥

आर्यभट्टस्य.

1658

नभ्रानना नवोद्धतरजसा स्तवकस्तनी ।
मालती यौवनवती कन्येवोच्छ्रासिनी बभौ ॥

व्यासदासम्ब.

1659

इन्दिन्दिरैर्निर्भरगर्भमीष-
दुन्मेषवच्चम्पकपुष्पमासीत् ।
हिरण्मयं शासनलेखहेतोः
सज्जं मयीभाण्डमिय स्मरस्य ॥

1660

त्रिवृण्यता सौगम्यरोरदोषं
 त्रिन्दिव्रतं वर्णगुणैः स्पृशन्त्याः ।
 विकस्वरे कस्य न कर्णिकारे
 घाणेन दृष्टेर्वृधे विवादः ॥

एतौ कर्णिकारमृद्वस्य.

1661

पलाशरक्ताद्रनखे वसन्त-
 कण्डीरवे मानगजोद्गनाभ्यः ।
 भीतो ययौ साञ्जनवाष्पपङ्क्ति-
 च्छलाद्विमुक्तायसशृङ्खलालिः ॥

1662

दिग्दक्षिणार्कं न शशाक हातुं
 तत्संगमात्सोपि सशल्पतापः ।
 परस्परं किं नु तयोस्तदानीं
 न वेद्वि कः पैथुनमात्रचारः ॥

1663

ये गात्रे ययुरध्वगोत्पलदृशामङ्गारवर्षप्रथां
 ये संभोगरसालसालसवधूनेत्राञ्चलैरञ्चिताः ।
 श्रीखण्डाद्रिगुहागृहान्तरभुवः शृङ्गारिषु प्रोच्छल-
 च्छापानुग्रहशक्तयो ववृधिरे तेहंयवो वायवः ॥

एते मृद्वकस्य.

1664

ज्वलितं कुसुमप्रभया पथिकाङ्गनया विलोक्य सहकारम् ।
 दहनभयादिव सिक्तं नयनोज्झितवारिणा हृदयम् ॥

दिविस्वशोवर्धनस्य.

1665

अभिनवपल्लवरशना शिशिरतनुषारजलमङ्गलस्नाता ।
 पुष्पवती नृतलता प्रियेव ददृशे फलाभिमुखी ॥

कस्यापि

1666

सहकारकुसुमकेसरनिकरभरामोदमूर्धितदिगन्ते ।
मधुरमधुविधुरमधुपे मधौ भवेत्कस्य नोत्कण्ठा ॥

कपिलरुद्रकस्य.

1667

मलयानिलललनोलवणमदकलकलकण्ठकलकलललामः ।
मधुरमधुविधुरमधुपो मधुरयमधुना धिनोति धराम् ॥

रुद्रकस्य.

1668

सितचन्दनधवलकुचा प्रहृष्टनवकर्णिकारचितशोभा ।
हेलोह्लासितमदना कान्तेव वनस्थली भाति ॥

भट्टबीजकस्य

1669

वक्रेण शिरसि पतता नित्यं रुधिरारुणेन दुर्वाचः ।
मत्तद्विप इव पथिकः किंभुककुसुमाङ्कुशेन धृतः ॥

1670

चेतांसि चपलपक्षैः शिलीमुखैः परिपतद्भिरतिमात्रम् ।
पथिकानां भिन्नानि प्रकटितघनरागरक्तानि ॥

1671

सममेवाकम्प्यन्ते रसवन्ति प्रकटबहलरागाणि ।
नवकिसलयानि मरुता मानवनीनां च हृदयानि ॥

महबूखेः

1672

विधृतभृङ्गनवलिकेशपाशा
विलोलपुष्पप्रकरोत्तरीया ।
आलोलिताम्भोजविलोचनश्री-
र्विभाति मत्तेव वसन्तलक्ष्मीः ॥

कस्यार्प.

1673

बालेन्दुवक्राण्यविकासभावा-
द्बभूवः पलाशान्यतिलोहितानि ।

सद्यो वसन्तेन समागतानां
नखक्षतानीव वनस्थलीनाम् ॥

1674

आमूलतो विद्रुमरागताम्राः
सपल्लवं पुष्पचयं दधानाः ।
कुर्वन्त्यशोका हृदयं सशोकं
निरीक्ष्यमाणा गतवल्लभानाम् ॥

कालिदासस्य.

1675

पिककूजितमत्यन्तं मधुरध्वनितापदम् ।
करोत्युल्लङ्घिताज्ञानां मधुरध्वनि तापदम् ॥

1676

कमलिनीमलिनी दयितं विना
न सहते सह तेन निषेव्रिताम् ।
तमधुना मधुना निहितं हृदि
स्मरति सा रतिसारमहर्निशम् ॥

रुद्रस्य.

1677

असौ मरुचुम्बितचारुकेसरः
प्रसन्नताराधिपमण्डलाग्रणीः ।
वियुक्तरामातुरदृष्टिवीक्षितो
वसन्तकालो हनुमानिवागतः ॥

भट्टबीजकस्य.

1678

आदीप्रवह्निसदृशैरपयातपक्षैः
सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।
सद्यो वसन्तसमयेन समागतेयं
रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥

कालिदासस्य.

1679

दलानि वासः परिहृत्य पाटला
प्रकाशते पुष्पवती त्वचात्मनः ।
तथापि भृङ्गो न जहाति तां प्रियां
क रागिणामालि विवेकसंपदः ॥

1680

उद्दामदक्षिणमरुद्गरचालिताभिः
शाखाभिराकुलतरं रुतवारणाय ।
मा मेति कोकिलकुलं वदतीव वृक्षः
स्त्रैणं वियोगविधुरं कृपया विलोक्य ॥

श्रुतधरस्य.

1681

यत्तज्जलैरहरहः स्वकरप्रयुक्तैः
संवर्धितोसि सहकार रसोद्यमेन ।
तस्याधुना न सदृशं क्रियते वियोगे
यन्मञ्जरीर्वहसि मन्मथचापमौर्वीः ॥

कम्प्यापि.

1682

किं द्वारि दैवहतिके सहकारकेण
संवर्धितेन विषवृक्षक एष पापः ।
यस्मिन्मनागपि विकासविकारभाजि
घोरा भवन्ति मदनज्वरसंनिपाताः ॥

विक्रान्तितम्बायाः.

1683

मञ्जर्यो न विलोकिताः कुष्ठमिताश्रुतस्य बाष्पान्धया
नात्राताः सखि संततश्चसितया त्रातास्तदामोदिनः ।
भृङ्गाणामलकावृतश्रवणया नोद्गीतमाकर्णितं
क्षेमेणाद्य विलङ्घितो धृतिहरो दिष्ट्या मधुर्बालया ॥

श्रीविभाकरवर्मणः.

1684

किं कण्ठे क्रियतामुनानिमिषया दृष्ट्या चिरं वीक्ष्यतां
 किं शीतं समये तथा मधुलसत्सौगन्ध्यमापीयताम् ।
 एतत्स्पर्शसुखामृतेन सुतरामात्मानमाश्रास्यता-
 मित्थं मे सितवह्नयाभिनवया वध्वेव चेतो हतम् ॥

अमृतवर्धनस्य.

1685

संभारो भवता यदर्थमियता क्लेशेन संवर्धित-
 स्ते यान्ति प्रियविप्रयोगविधुराः प्राणा ममैतेधुना ।
 पुण्यत्पादपकुञ्जगुञ्जदलयस्त्वङ्गद्विहंगा अमी
 स्वस्थाः सन्तु वसन्त ते रतिपतेरग्रेसरा वासराः ॥

कलशकशशिवर्धनयोः.

1686

कूजत्कोकिलकेलिकल्पितकलक्राणकथन्मानसे
 प्रोद्यद्गङ्गापुरं ध्रिमन्द्ररणितस्कारीभवन्मन्मथे ।
 स्फूर्जत्पुष्पपरागधूलिधवलव्यालोलमत्तानिले
 कालेस्मिन्नहिता त्वया वद कथं प्राणेश्वर प्राणिमि ॥

1687

अध्वन्यस्य वधूर्वियोगविधुरा भर्तुः स्मरन्ती यदि
 प्राणानुज्झति कस्य तत्त्वतु महत्संजायते पातकम् ।
 यावन्नो कृतमध्वगेन हृदये तावत्तरोर्मूर्धनि
 प्रोद्भुष्टं परपुष्टया तव तवेत्युच्चैर्वचोनेकशः ॥

कस्यापि.

1688

वसन्तप्रारम्भे चिरविरहखिन्ना सहचरी
 यदि प्राणान्मुञ्चेद्भद तदघभागी भवति कः ।
 वयो वा स्नेहो वा कुसुमविशिखो वेति त्रिमृशं-
 स्तुहीति प्रव्यक्तं पिकनिकरह्णांकारमभृणोत् ॥

श्रीराजानकलीलकस्य.

1689

भोः पान्थाः स्वगृहाच्च गच्छत मधौ सेवाक्षणो मुच्यतां
मानं मानिनि मुञ्च बलभजने कोपानुबन्धेन किम् ।
आयातः कुसुमाकरः क्षपयति प्राणान्वियोगातुरे-
ष्वित्येवं परपुष्टनादपटहो वक्तीव कामाज्ञया ॥

1690

एतस्मिन्दक्षिणाशानिलचलितलतालीनमत्तलिमाला-
पक्षक्षोभावधृतच्युतबहलरजोह्लादिहृद्ये वसन्ते ।
प्रेमस्त्रेदार्द्रबाहुस्यथवलयरणत्पौढसीमन्तिनीनां
मन्दः कण्ठग्रहोपि गुपयति हृदयं किं पुनर्विप्रयोगः ॥

कथोरपि.

1691

मौर्व्यः किं मदनस्य संततमिषुव्यापारमभ्यस्यतः
प्रत्यक्षा बत मूर्च्छनाः किमु मधोः सख्युर्यशो गायतः ।
विस्मस्ता रशनाः स्वयं वनभुवां किं देवतानामिमाः
शिञ्जानाः श्रुतिपेशलाः किमथवा पुष्पं धयश्रेणयः ॥

1692

प्रेयांसं प्रतिलब्धुमात्ततपसः स्यादक्षमाला रते-
मूर्तत्वं मृतजीवनी किमु गता तन्मन्त्रवर्णावलिः ।
रत्नस्रग्भगवत्प्रसाधनविधौ किं वा तयोपाहता
किं वैषा प्रतिकाननं मधुलिहां पङ्क्तिः परिप्रेङ्कति ॥

अथ ग्रीष्मः

1693

निद्राघनीव्रसतापभृन्यरथ्यान्तरस्थयोः ।
अन्योन्यालापसुग्विनोर्यूनोअन्दायते गविः ॥

कस्यापि.

1694

एष सूर्याशुसंतप्तो मृगः कुतरुमाश्रितः ।
साधुर्भाग्यपरिक्षीणो नीचं प्राप्येव सीदति ॥

1695

न प्रस्रवन्ति गिरयो घोरघर्माभिघर्षिताः ।
वृद्धप्रचुरनारीणां जघनानीव सांप्रतम् ॥

1696

फलितोदुम्बरान्तःस्था कलशब्दापि कोकिला ॥
न भात्यर्थपरेव स्त्री निषण्णा स्थविरोरसि ॥

1697

कोटरान्तःप्रविष्टेन पावकेनेह पादपः ।
कृत्वा साधुरिवाकार्यमन्तर्दाहेन दह्यते ॥

एते महामनुष्यस्य.

1698

परपुरुषादिव सवितुः संप्रति भीताः कराग्रसंस्पर्शात् ।
कुलवध्व इव सलज्जाः प्रविशन्ति गृहोदरं छायाः ॥

रामिकस्य.

1699

दुःसहसंतापभयात्संप्रति मध्यस्थिते दिवसनाथे ।
छायामिव वाञ्छन्ती छायापि गता तरुतलानि ॥

श्रीमद्वन्तिवर्मणः

1700

प्रीतिगतार्थिजनानां विच्छिन्नाशं समूहमवलोक्य ।
स्फुटितमपयसस्तापाद्बृद्धयमिव तलं तडागस्य ॥

1701

अहमिव शून्यमरणं वयमिव तनुतां गतानि सलिलानि ।
अस्माकमिवोच्छ्वासा दिवसा दीर्घाश्च तप्राश्च ॥

कयोरारप.

1702

अभिजातजनव्यथावहा
बहलोष्मप्रसरा विदाहिनः ।
प्रखला इव दृष्टिमागता
भुवि तापाय निदाघवासराः ॥

अमृतवर्धनस्य.

1703

रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं
विदह्यमानः पथि तप्रपांसुभिः ।
अवाक्फणोजिह्वगतिः श्वसन्मुहुः
फणी मयूरस्य तले निपीदति ॥

1704

रविप्रभाभिन्नशिरोमणिप्रभो
विलोलजिह्वाद्भयलीढमारुतः ।
विषामिसूर्यातपतापितः फणी
न हन्ति मण्डूककुलं तृषातुरः ॥

कयोगपि.

1705

अमी व्यर्थारम्भा दुरधिगमभूभृत्परिसरे
विषक्ता लक्ष्यन्ते वयमिव हताशा जलधराः ।
ममेवान्तश्चेष्टाविफलविपुलाकारविभवाः
स्वभूमौ यान्तीमाः परिणतिमसंख्याश्च सरितः ॥

जयवर्धनस्य.

1706

मध्याह्नार्ककथितविरसं पल्वले चाम्बु पीत्वा
दावठ्याम्रं वनमशरणं सर्वतः संनिरीक्ष्य ।
संतापेन प्रतिभयवता संनिरुद्धः समन्ता-
रात्मच्छायां विशति महिषो मण्डलीभृतदेहः ॥

मातृप्रेमस्य

1707

विशेषो जनितः प्रियैरपि जनैरुज्जृम्भितं नालिकै-
 मित्रेणापि खरायितं तरलया दीर्घायितं तृष्णया ।
 गुर्वी वल्लभता जडैरधिगता दोषाकरः सेव्यते
 हा कालः कतिरागतो नहि नहि प्राप्तः स धर्मागमः ॥

रतिमिचस्य.

1708

सर्वाशारुधि दग्धवीरुधि सदा सारङ्गवद्धकुधि
 क्षामक्षमारुहि मन्दमुन्मधुलिहि स्वच्छन्दकुन्दद्रुहि ।
 शुष्यत्स्नातसि भूरितप्तरजसि ज्वालायमानार्णसि
 ग्रीष्मे मासि तनार्कतेजसि कथं पान्थ व्रजञ्जीवसि ॥

1709

दूरादेव कुतोञ्जलिर्न तु पुनः पानीयपानार्थिना
 रोमाञ्चोपि निरन्तरं पक्रटितः प्रीत्या न शैत्यादपाम् ।
 रूपालोकनविस्मिनेन चलितो मूर्धा न शान्त्या तृषा-
 मक्षुण्णो विधिरध्वगेन घटितो वीक्ष्य प्रपापालिकाम् ॥

1710

स्वेदाम्भः कणिकाचिनेन वपुषा शीतानिलस्पर्शनं
 तर्षोत्कर्षजुषा मुखेन शिशिरस्वच्छाम्बुपानादरः ।
 दूराध्वक्लमनिःसहैरवयवैश्छायास्तु विश्रान्तयः
 कश्मीरान्परितो निदाघसमये धन्यः परिभ्राम्यति ॥

एते भट्टबाणस्य.

1711

शङ्कुल्यग्रनिरोधतस्तनुतरां धारामियं तन्वती
 कर्कर्या न परं पयो निपुणिका दातुं प्रपापालिका ।
 विश्लिष्टाङ्गुलिना करेण दशनापीडं शनैः पान्थ हे
 निःस्पन्दोर्ध्वविलोचनं त्वमपि हि जानासि पातुं पयः ॥

कस्यपि.

1712

शन्तुं सत्त्वरमीहसे यदि गृहं व्यालोलवेणीलतां
द्रष्टुं वा स्वकुटुम्बिनीमनुदिनं कान्तां समुत्कण्ठसे ।
तत्तृष्यन्नपि मुग्धमन्थरवलन्नेत्रान्तरुद्धाध्वगा-
मेतां दूरत एव हे परिहर भ्रातः प्रपाशालिकाम् ॥

1713

जाताकीर्णं विशीर्णवैरणतृणश्रेणीक्षणत्कारिणि
श्रीष्मे सोष्मणि चण्डसूर्यकिरणप्रकाश्यमानार्णसि ।
वित्तारोपितकामिनीमुखशशिज्योत्स्नाहतकान्तयो
मध्याह्नेपि मुदैव यान्ति पथिकाः स्वं देशमुत्कण्ठिताः ॥

1714

तदात्वच्चातानां दरदलितमल्लीकुसुमिनः
कचान्विभ्राणानां मलयजरसार्द्रार्द्रवपुषाम् ।
निदाघार्कश्लोषगुणितमहिमानं मृगदृशां
परिष्वङ्गोनङ्गं पुनरपि शनैर्गङ्गुरयति ॥

एते केषामपि.

1715

श्रीष्मोष्मश्लोषशुष्यत्पयसि वक्रभयोद्धान्तपाटीनभाजि
प्रायः पङ्कैकभावं गतवति सरसि स्त्रन्पतोये लुडित्वा ।
कृत्वा कृत्वा जलार्द्राकृतमुपरि जरत्कर्षटाग्रं प्रपायां
तोयं लब्ध्वापि पान्थः पथि चलति हहा हेतिकुर्वन्पिपासुः ॥

भट्टबाणस्य.

1716

बाले मालेयमुच्चैर्न भवति गगनव्यापिनी नीरदानां
किं त्वं पठमान्तवान्तैर्मलिनयसि मुधा वक्रमश्रुप्रवाहैः ।
एषा प्रोदृत्तमत्तद्विपकटकषणक्षुण्णविन्ध्योपलाभा
दावाग्नेः संप्रवृत्ता मलिनयति दिशां मण्डलं धूमलेखा ॥

धाराकव्यस्य.

1717

कानि स्थानानि दग्धान्यतिशयगहनाः सन्ति के वा प्रदेशाः
किं वा शेषं वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टतेजाः ।
चण्डज्वालावलीढस्फुटिततरुलताग्रन्थिमुक्ताद्दहासो
दावामिः शुष्कवृक्षे शिखरिणि गहनेधिष्ठितः पश्यतीव ॥
श्रीमस्य.

अथ वर्षाः

1718

अतसीपुष्पसंकाशं खं वीक्ष्य जलदागमे ।
ये वियोगेन जीवन्ति न तेषां विद्यते भयम् ॥
विषमादित्यस्व.

1719

इन्द्रगोपैर्बभौ भूमिर्निचितेव प्रवासिनाम् ।
अनङ्गबाणैर्हृद्रेदस्रुतलोहितबिन्दुभिः ॥

1720

सान्द्रनीहारसंवीततोयगर्भगुरुदरा ।
संततस्तनिताभ्राली निषसादाद्रिसानुषु ॥
वररुचेः.

1721

स्फुरन्तः पिङ्गलाभासो धरण्यामिन्द्रगोपकाः ।
सरक्तवान्ताः पान्थस्त्रीजीवा इव चकासति ॥

1722

भ्रष्टैर्मेषभुक्ताघातदलितादर्कदाडिमात् ।
फलैरिव मही पिङ्गैः पूरिता हरिगोपकैः ॥
उच्छ्वस्तेः.

1723

अकालजलदच्छन्नमालोक्य रविमण्डलम् ।
चक्रवाकयुगं रौति रजनीभयशङ्कया ॥

1724

गर्ज्ज वा वर्ष वा मेघ मुञ्च वाशनितोमरान् ।
गणयन्ति न शीतोष्णं बह्वभाभिमुखा नराः ॥

1725

हसतीव बलाकाभिर्नृत्यतीव तडिद्भुजैः ।
रोदितीवाम्बुधाराभिरुन्मत्तकमिवाम्बरम् ॥

एते केषामपि.

1726

वनिताचित्तचपला तडिदम्भोदकुक्षिषु ।
न तिष्ठति चिरं लक्ष्मीरपात्राङ्गमिवागता ॥

1727

कलुषं मधुरं चाम्भः सर्वं सर्वत्र सांप्रतम् ।
अनार्जवजनस्येव कृतकव्याहतं वचः ॥

एतौ महामनुष्यस्य.

1728

सेन्द्रचापैः श्रिता मेघैर्निपतन्निर्झरा नगाः ।
वर्णकम्बलसंघ्रीता बभुर्मत्तद्विषा इव ॥

विशाखदेवस्य.

1729

अदृष्टपूर्वमस्माभिर्यदेतद्दृश्यतेधुना ।
विषं विषधरैः पीतं मूर्छिताः पथिकाङ्गनाः ॥

कस्यापि.

1730

भृशं शुशुभिरे शुभ्रैर्दिशः कुटजपादपैः ।
मेघरुद्धवियन्मार्गावतीर्णैरिव तारकैः ॥

भदन्तक्षेमवृद्धे.

1731

अब्देभुकुम्भे निर्भिन्ने विशुत्खड्गलताहने ।
स्वच्छमुक्ताफलस्थूला निपेतुस्तोयविन्दवः ॥

1732

वातैरभ्युदितासारशीताक्रान्त इव क्षणात् ।
ज्वलन्कामानलः पान्थप्रियाहृदयमाविशत् ॥

शरदेवस्य.

1733

व्योम्नि नीलाम्बुदच्छन्ने गुरुवृष्टिभयादिव ।
जग्राह ग्रीष्मसंतापो हृदयानि वियोगिनाम् ॥

वररुचेः.

1734

अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं नित्यवक्रदुष्प्रापम् ।
प्रावृषि सुरेन्द्रचापं विभाव्यते युवतिचित्तमिव ॥

1735

उपलक्ष्यवर्णसंक्रमपगतगुणयोगमुज्झितस्थैर्यम् ।
पथिकाः समुद्रिजन्ते कुदेशमिव वीक्ष्य शक्रधनुः ॥

1736

अविरलधारानिकरं जलदैर्जलमुत्सृजद्भिरतिमात्रम् ।
मानिवधूहृदयेभ्यः कालुष्यमशेषतो मृष्टम् ॥

1737

दयितभुजगेन संप्रति नृत्यच्चलचारुचन्द्रकिरणेन ।
वह्मभगुहेन कामः प्रदीपितो नीलकण्ठेन ॥

1738

अपगतरजोविकारा घनपटलाक्रान्ततारकालोका ।
लम्बपयोधरभारा प्रावृडियं वृद्धवनितेव ॥

एते वृद्धेः.

1739

धूमानलपवनत्रिषैः पयोधरः सत्यमेव घटितोयम् ।
अन्धयति दहति चलयति निहन्ति कथमन्यथा विरहे ॥

भट्टमाहुण्डकम्.

1740

आलोहितमाकलयन्कन्दलमुत्कम्पितं मधुकरेण ।
संस्मरति पथिषु पथिको दयिताङ्गुलितर्जनाललितम् ॥

वररुचेः.

1741

नन्दयति कस्य न मनश्चपलैर्घनधूलिधूसरच्छायैः ।
आक्रम्य पुत्रकैरिव मलिनीकृतमम्बरं जलदैः ॥

बीजकस्य.

1742

चरितैः कौलेयैरिव जलदैरसिनैर्दिशश्चिता वीक्ष्य ।
हंसाः सिता इव गुणाः क्वापि गता लोकमुत्सृज्य ॥

कस्यापि.

1743

आलोकयति पयोधरमुपमान्दिरमभिनवाम्बुभरनीलम् ।
दयितारचितचितानलधूमोद्गमशङ्कया पथिकः ॥

अमरकस्य.

1744

उपरि घनं घनपटलं तिर्यग्विरयोपि नर्तितमयूराः ।
क्षितिरपि कन्दलधवला दृष्टिं पथिकः क्व पातयतु ॥

भर्तृहरेः.

1745

उपरि पयोधरमाला दूरे दयिता किमेतदापतितम् ।
हिमवति दिव्यौषधयः क्रोधाविष्टः फणी शिरसि ॥

1746

प्रियसखि कः खलु कालः प्रवासिनामतिशयेन कष्टतरः ।
इति वदति पथिकजाया वक्त्रेण च प्रावृडित्युक्तम् ॥

1747

अन्यस्मिन्नपि काले दयिताविरहः करोति संतापम् ।
किं पुनरविरलजलधरगुरुतररसितेषु दिवसेषु ॥

केषामपि.

1748

किं गतेन यदि सा न जीवति
प्राणिति प्रियतमा तथापि किम् ।
इत्युदीक्ष्य नवमेघमालिकां
न प्रयाति पथिकः स्वमान्दिरम् ॥

रतिमित्रस्य.

1749

हतमित्रबला विशुद्धयो
जगतः पङ्कविधानहेतवः ।
अवलम्बितनीचवृत्तयः
समतामापुरसद्भिरम्बुदाः ॥

नारायणस्वामिनः.

1750

मलीमसत्वादभिभूय मित्रं
समागता नीचगतिः पयोदैः ।
समीरणोद्धूतरजोनिभेन
नभो जगाहेम्बुभियेव भूमिः ॥

आर्यदेवस्य.

1751

विमलमम्बु निपीय नदीशतैः
सलिलभारनिरन्तरितोदरः ।
क्लममिवानुभवन्नतिपानजं
गिरितटे निषसाद पयोधरः ॥

1752

भुवनदृष्टिनिरोधकरं कृतं
रविकरानुपरुध्य मया तमः ।
विलसितेन निहन्ति मुहुर्मुहु-
स्तडिदितीव ररास रूपा घनः ॥

1753

दिवि निवेशितताम्रविलोचना
नवघनानिलकम्पितकुन्तलाः ।
विसृजुः सह वारिदशीकरै-
र्नयनवारि चिरं पथिकाङ्गनाः ॥

1754

नवविबोधमनोहरकेतकी-
कुसुमगर्भगतः सह कान्तया ।
अविदितानिलवृष्टिभयागमः
सुखमशेत चिराय शिलीमुखः ॥

1755

विषमवृष्टिहतेपि दवानले
भ्रमरधूलिभूतोपि वनावलीः ।
समभिर्वीक्ष्य कृशानुसमप्रभा
न मुमुचुर्भयमेव मृगाङ्गनाः ॥

गते कुमारवत्तस्य

1756

गुणमयोपि स दोष इव कचि-
द्भवति यत्कमलाकरसारसाः ।
समुदयेम्बुमुचामभवञ्जग-
त्कमनुदामपि ममनोभ्रमः ॥

श्रीशिवस्वामिनः

1757

शिशिरशीकरवाहिनि मारुते
वरति शीतभयादिव सत्वरः ।
मनसिजः प्रवित्रेश वियोगिनी
हृदयमाहितशोकहृताशनम् ॥

कुमारवासस्य

1758

अथ मनसिजदिग्जयाभिर्शर्मा
जलधरदुन्दुभिरानतान शब्दम् ।
तदनु तदनुजीविभिः कदम्बैः
कवचिनमुन्मदयद्गदच्छलेन ॥

जयमाधवस्य

1759

पयोनिधेर्वाडववह्निमिश्रं
यत्पीतमम्भो बहु घम्मरेण ।

1760

मलिनद्वृतभुग्धूमश्यामैर्दिशो मलिना घनै-
रविरलतृणश्यामा भूमिर्नवोद्वतकन्दला ।
सुरतसुभगो नूनं कालः स एष समागतो
मरणशरणा यस्मिन्नेते भवन्ति वियोगिनः ॥

चीभाकस्य.

1761

रसति तरुणीकेशश्यामे पयोभृति निर्भरं
स्फुरति चपले वारं वारं क्षणश्रुतिनेजसि ।
उपगुरुजनं मन्ये दैन्यात्पराङ्मुखसुप्रया
निभृतनिभृतं मन्दोच्छ्वासं तया बत रुद्यते ॥

जीवनागस्य.

1762

विरमत घनाः किं यो वृष्ट्या मुधैव विसृष्ट्या
व्रजत ककुभं कामप्यन्यां मनोरुचिनामितः ।
न तदिह वनं नासौ मार्गो न तच्च शिलातलं
विरहगलितैस्तन्वया नो यद्भूतं नयनाम्बुभिः ॥

1763

शिखिकुलगलप्राप्तच्छायैः पयोदवितानकै-
रभिनवतनं दृष्ट्वा व्योम प्रमुग्धदृशा विरम् ।
प्रथमविरहे सारङ्गाक्ष्या क्षणं तदनुष्ठितं
जगति पथिकैर्दत्तो येन प्रवासजलाञ्जलिः ॥

1764

कुटजकटयो वाता घाताः श्रुतं घनगर्जनं
निशि निशि मुधा शून्ये तल्पे कृतः शयनभ्रमः ।
अवधिगणनालेखापूर्णाः कृता गृहभित्तयो
न खलु कटिनाः प्राणा याता न च त्वमिहागतः ॥

केषामपि.

1765

क्षपाः क्षामीकृत्य प्रसभमपहृत्याम्बु सरितां
प्रताप्योर्वीं कृत्स्नां तरुगहनमुच्छोष्य सकलम् ।
क्व संप्रत्युष्णांशुर्गत इति समालोकनपरा-
स्तडिहीपालोका दिशि दिशि चरन्तीह जलदाः ॥

पाणिनैः.

1766

दिशां हाराकाराः शमितशमभाराः शमवतां
हताध्वव्यापाराः कृतमदधिकाराश्च शिखिनाम् ॥
असूचीसंचारास्तुहिनकणसारा विरहिणी-
मनःकीर्णाङ्गाराः किरति जलधारा जलधरः ॥

कस्यापि.

1767

बर्ही रौति वका रटन्ति तडितः शाम्यन्ति न व्याकुला
विक्रोशन्ति घना घना च त्रिलपत्युच्चैर्बलाकावलिः ।
आत्मानं मरुतः क्षिपन्ति सलिलासाराः पतन्त्यग्रतो
मुक्ता प्रावृषि साहसैकरसिके याति प्रियामध्वगे ॥

कस्यापि.

1768

देशैरन्तरिता स्रवैश्च सरितामुर्वीधरैः काननै-
र्यत्नेनापि न याति लोचनपथं कान्तेतिजानन्नपि ।
उद्गीवश्चरणाग्ररुद्धवसुधः कृत्वाश्रुपूर्णां दृशं
नामाशां पथिकस्तथापि किमपि ध्यायन्मुहुर्वीक्षते ॥

नरसिंहस्य.

1769

किंचिन्मुद्रितपांसवः शिखिकुलैरुत्पक्षमालोकिता
 र्जीर्णावासरुदहरिद्रगृहिणीश्चासानिलैर्जर्जराः ।
 एते ते निपतन्ति नूतनघनास्पावृद्धरारम्भिणो
 विच्छायाकृतविप्रयुक्तवनितायक्रेन्दवो विन्दवः ॥

कस्यापि

1770

छिद्यन्तां वनराजयः कुसुमिना निर्वास्यतां सर्पभु-
 ङ्गीपोहामकृदम्बरेण सुरभिः संप्रश्रयतां मारुतः ।
 हा कष्टं धिगहो न कश्चिदपि मे मृक्रीकरोत्यम्बुदा-
 नित्येवं पथिकाङ्गनाप्रलपितं श्रुत्वेव खं रोदिति ॥

नहुवकस्य.

1771

ग्रामेस्मिन्पथिकाय पान्थ वसतिर्नैवाधुना दीयते
 रात्रावत्र विहारमण्डपतले पान्थः प्रसुप्तो युवा ।
 तेनोद्गीय खलेन गर्जति धने स्मृत्वा प्रियां तत्कृतं
 येनाद्यापि करङ्कदण्डपननाशङ्गी जनस्तिष्ठति ॥

कस्यापि

1772

श्रुत्वा बालमृगीविलोलनयना शब्दं घनानां पुरा
 भीत्या वक्षसि संस्थितापि निविडं भूयः समालिङ्गति ।
 या वक्रादपहत्य रोपितवती कण्ठे ममैवाननं
 सा द्रक्ष्यत्यधुना कथं नु विरहे बाला पयोदावलीम् ॥

गुर्गसेनस्य

1773

नृत्यच्चन्द्रकिणि कणन्मधुलिहि श्यामायमानक्षितौ
 धीरध्वानपयोमुचि प्रविलसत्सौदामिनीदामनि ।
 धाराम्भः कणशीतवाहिमरुति प्राणान्पयोदागमे
 हा हा हास्यति मुग्धिका नववधूगित्यध्वगः क्रन्दति ॥

वेददस्य

1774

रात्रौ वारिभरालसाम्बुदरवोद्विघ्नेन जाताभ्रुणा
 पान्थेनात्मवियोगदुःखपिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया ।
 भास्तां जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य संकीर्तनं
 मानस्यापि जलाञ्जलिः सरभसं लोकेन दत्तो यथा ॥

अर्गदस्य.

1775

हंसानां गतयो हता यदि तथा कूजन्त्वमी सोत्सुका-
 स्तत्केशैर्हतवर्हकान्तय इमे नृत्यन्तु वा बर्हिणः ।
 लावण्यं हतमस्य दग्धशशिनस्तापं करोत्वेष मे
 यूयं गर्जथ यन्निरागसि मयीत्येतन्न युक्तं घनाः ॥

कस्यापि.

1776

आक्रन्दाः स्तनितैर्विलोचनजलान्यभ्रान्तधारासुभि-
 स्त्वद्विच्छेदभुवश्च शोकशिखिनस्तुल्यास्तडिद्विभ्रमैः ।
 अन्तर्मे दयितामुखं तव शशी वृत्तिः समाप्यावयो-
 स्तत्किं मामनिशं सखे जलधर त्वं दग्धुमेवोद्यतः ॥

आनन्दवर्धनस्य

1777

मेघैर्व्योम नवाम्बुभिर्वसुमती विद्युलताभिर्दिशो
 धाराभिर्गगनं वनानि कुटजैः पूरैर्वृता निम्नगाः ।
 एकां घातयितुं वियोगविधुरां दीनां वराकीं स्त्रियं
 प्रावृट्कालं हताशं वर्णय कृतं मिथ्या किमाडम्बरम् ॥

चीआकम्ब

1778

सोत्साहा नववारिभारगुरवो मुञ्चन्तु नादं घना
 वाता वान्तु कदम्बरेणुशबला नृत्यन्तु सर्पद्विधः ।
 मग्नां कान्तवियोगदुःखजलधौ मां व्रीक्ष्य दीनाननां
 विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वेपि तुल्ये सति ॥

1779

निर्नाश्याम्बरसीम्नि सूर्यशशभृत्ताराः पदप्राप्तये
 मेघो घोररवः पदाधिगमने दानप्रवृत्तस्ततः ।
 पश्चात्तापवशादिवाभु तनुते सूर्य तडिद्रोचिषा
 चन्द्रं बालबलाकया करकया ताराः समं सर्वतः ॥

पण्डितपाजकस्य.

1780

आकाशकुण्डे सतडिद्रुताशे
 करोति होमं ह्यपकेतुदेवः ।
 उच्चाटनायेव वियोगिनीनां
 यद्गर्जितं सैष हि मन्त्रपाठः ॥

श्रीराजानकशुगस्य.

1781

अदभ्रमभ्रोपलकुडिमेषु य-
 च्छितीक्रियन्ते मद्नेन मार्गणाः ।
 तडिल्लतास्तन्निक्रपोत्थपावक-
 स्फुलिङ्गभङ्गीललितानि विभ्रति ॥

1782

अनङ्गशखाणि नताङ्गिः तीक्ष्णतां
 नयत्ययस्कार इवाम्बुदागमः ।
 मलीमसाङ्गाररुचां पयोमुचां
 तथास्ति मध्ये ज्वलितस्तडिच्छिखी ॥

1783

वान्तूच्चैर्महतः स्फुरन्तु तडितो गर्जन्तु धाराधरा
 मेघालोकनहर्षुलाः कलरवान्मुञ्चन्तु सर्पारयः ।
 सद्यः प्रोषितजीवितेशाविरहे या निख्रपा प्राणिता
 युक्तं सा यदि जायते हतमतिः सर्वापदामास्पदम् ॥

1784

आसारेण न हर्म्यतः प्रियतमैर्यातुं बहिः शक्यते
शीतोत्कम्पनिमित्तमायतदृशा गाढं समालिङ्गयते ।
जालैः शीकरशीतलाश्च मरुतो रत्यन्तखेदच्छिदो
धन्यानां बत दुर्दिनं सुदिनतां याति प्रियासंगमे ॥

1785

नीलाम्भोजतमालकज्जलजलश्रीकण्ठकण्ठद्युते
भ्रातर्मेघ महेन्द्रचापखिरं व्यासज्य कण्ठे गुणम् ।
स्वैरं गर्ज मुहूर्तकं कुरु दयां सा बाष्पपूर्णेक्षणा
बाला बालमृणालकोमलतनुस्तन्वी न सोढुं क्षमा ॥

1786

दग्धा पूर्वमहं वसन्तसमये चूताङ्कुरैः कोकिलैः
पाप प्रावृषि गर्जितैः किमपरं कर्तव्यमन्यत्त्वया ।
दीना कान्तवियोगदुःखविधुरा क्षमा तनुर्वर्तते
क्षारं प्रक्षिपसि क्षते जलधर प्राणावशेषस्थितेः ॥

एने केषामपि.

1787

भ्रातः पान्थ प्रसीद प्रतिविरम समुत्सृज्य बालामकाण्डे
गन्तुं बाष्पाम्बुपूरप्लुतनयनमुखीं प्रेयसीं ते न युक्तम् ।
वृत्तं ग्रामेतिकष्टं यदिह गृहपतेः प्रोषितस्य प्रियाया
मुक्ताक्रन्दांस्त्वमेतान्सलिलवितरणे निर्गतान्पश्य बन्धून् ॥

मद्रकस्य.

1788

भद्रात्र ग्रामके त्वं वससि परिचयस्तेस्ति जानासि वार्ता-
मस्मिन्नध्वन्यजाया जलधररसितोत्का न काचिद्विपन्ना ।
इत्थं पान्थः प्रवासावधिदिनविगमापायशङ्की प्रियायाः
पृच्छन्वृत्तान्तमारात्स्थितनिजभवनोप्याकुलो न प्रयाति ॥

भीमस्य.

1789

मेघाटोपैः स्तनितसुभगं वीक्ष्य खं हस्तिदन्तैः
 कृत्वा पल्लीं शशिकरनिभैश्चामरैश्छादयित्वा ।
 कर्पूरैस्तां मृगमदरसैर्भूमिमालिप्य शेते
 सैहे चर्मण्युरसि दयिताबाहुपाशः पुलिन्दः ॥

1790

रटतु जलधरः पतन्तु धाराः
 स्फुरतु तडिन्मरुतोपि वान्तु शीताः ।
 इयमुरसि महौषधीव कान्ता
 सकलभयप्रतिघातिनी स्थिता मे ॥

कयोगपि.

अथ शरत्.

1791

बभूव गाढसंतापा मृणालवल्योज्ज्वला ।
 उत्केव चन्दनापाण्डुघनस्तनवती शरत् ॥

भट्टबाणस्य.

1792

दर्शयन्ति शरन्नद्यः पुलिनानि शनैः शनैः ।
 नवसंगमसत्रीडा जघनानीव योषितः ॥

वाल्मीकिः.

1793

वान्तिकह्वारसुभगाः सप्रच्छदसुगन्धयः ।
 वाता नवरतग्लानवधूगमनमन्थराः ॥

1794

वान्ति रात्रौ रतिक्रान्तकामिनीसुहृदोनिताः ।
 ललनालोलधम्मिल्लमल्लिकामोदवासिताः ॥

क्रयोगपि

1795

- * शरद्युत्पन्नसंदेहाः सरसो गगनस्य च ।
चातकाः सलिले पेतुश्चक्रवाका नभो ययुः ॥

1796

पणवनितयेव शरदा संप्रत्युपजनिततीव्रसंतापः ।
क्षपयित्वा घनसंपदमम्बरशेषः कृतः सविता ॥

एतौ शकवृद्धेः.

1797

काशाः क्षीरनिकाशा दधिशरवर्णानि सप्तपर्णानि ।
नवनीतनिभश्चन्द्रः शरदि च तक्रप्रभा ज्योत्स्ना ।

गण्डगोपालस्य.

1798

विजितमपि पद्मलाक्ष्या बिम्बाधरशोभया वराकमिदम् ।
विकसति बन्धूकमहो रागवतः कीदृशी लज्जा ॥

लोडितकस्य.

1799

भ्रश्यद्धनान्धकारेथ प्राप्ते वर्षानिशाक्षये ।
शरत्प्रभातवेलेव प्रकाशमनयद्दिशः ॥

1800

रिक्ता विपाण्डुरात्मानो निःशब्दाः प्राप्रलाघवाः ।
त्वत्सपत्ना इव घना न्यस्तचापा दिशो ययुः ॥

और्वस्य.

1801

खमिव जले जलमिव खं हंसश्चन्द्र इव हंस इव चन्द्रः ।
कुमुदाकारास्तारास्ताराकाराणि कुमुदानि ॥

1802

भसारो निर्गुणो वक्रश्रिवरूपतयान्वितः ।
अत्राप न चिराद्भ्रंशं शक्रचापः खलो यथा ॥

अशान्तवर्मणः

1803

सितद्विजालीरम्याणि न जहुः कस्य वा मनः ।
मुखानि चन्द्रकान्तानि निशानां योषितामिव ॥

शक्रवर्मणः.

1804

प्रसादयन्त्या शरदा चन्द्रमन्तर्मलीमसम् ।
तीव्रतापः कृतो भास्वानुषेवालोहितद्युतिः ॥

1805

कलमं फलभारातिगुरुमूर्धतया शनैः ।
विननामान्तिकोद्धृतं समाप्रातुमिवोत्पलम् ॥

वररुचैः.

1806

मयैवाजन्मसंवृद्धः संपन्नः क नु यास्यति ।
शालेर्वियोगभीत्येव क्षेत्राम्भः कुशतां ययौ ॥

1807

मन्युनेव कुशां ग्रीष्मे वर्षासु रुदितामिव ।
शरत्प्रसादमनयच्छशाङ्कस्य निशाङ्कनाम् ॥

1808

उपकारिणि विक्षीणे शनैः केदारवारिणि ॥
सानुक्रोशतया शालिरभूत्पाण्डुरवाङ्मुखः ॥

वररुचैः.

1809

लवणाम्बुनिधेरम्भः कृत्स्नमुद्गीर्य तोयदाः ।
दधुर्धवलतां भूयः पीतदुग्धार्णवा इव ॥

1810

नीलोत्पलवने रेजुः पादाः श्यामायिता रवेः ।
घनबन्धनमुक्तस्य श्यामिकामलिना इव ॥

बाणस्य.

1811

वनानि तोयानि च नेत्रकल्पैः
पुष्पैः सरोजैश्च विलीनभृङ्गैः ।

परस्परं विस्मयवन्ति लक्ष्मी-
मालोक्यां चक्रुरिवादरेण ॥

भद्रस्वामिनः

1812

मणिप्रभेषु प्रतिविम्बशोभया
निमग्नया बालशशाङ्कलेखया ।
बिसाङ्कुरो वारिषु वञ्चितात्मना
न राजहंसेन पुनर्विचिच्छिदे ॥

कुमारवत्तस्य.

1813

इयमिदमत्यन्तसमं नीचप्रभविष्णुता शरच्चैयम् ।
क्षेत्रेभ्योपास्य फलं खलेषु निःक्षिप्यते यस्याम् ॥

1814

शरदि रविरश्मितप्रा बिभ्राणाः शोषमतिशयगुपिताः ।
ज्वरिता इव लक्ष्यन्ते लङ्घनयोग्या महासरितः ॥

एतौ जयगुप्तस्य

1815

ऐन्द्रं धनुः पाण्डुपयोधरेण
शरदधानार्द्रनखक्षताभम् ।
प्रसादयन्ती सकलङ्कमिन्दुं
नापं रवेरभ्यधिकं चकार ॥

पाणिनेः.

1816

स्फुटं न या कण्टकतीक्ष्णदण्डं
करेण पद्मं रमणी शशाक ।
सैवोत्पलानां विलुलाव खण्डं
भिद्मार्दवं सर्वनिकारधाम ॥

1817

रक्तच्छदत्वं विकचा वहन्तो
नालं जलैः संगतमादधानाः ।

निरस्य पुष्पेषु रुचिं समग्रां
पद्मा विरेजुः भ्रमणा यथैव ॥

शकवृद्धे-

1818

अथ प्रसन्नेन्दुमुखी सिताम्बरा
समाययावुत्पलपल्ललोचना ।
सपङ्कजश्रीरिव गां निषेवितुं
सहस्रवालव्यजना शरद्वधूः ॥

महामनुष्यस्य-

1819

न तज्जलं यन्न सुचारुपङ्कजं
न पङ्कजं तद्यदलीनषट्पदम् ।
न षट्पदोसौ न जुगुञ्ज यः कलं
न गुञ्जितं तन्न जहार यन्मनः ॥

भट्टे-

1820

अक्षगोर्विपक्ष इति सानुशयं लुलाव
नीलोत्पलं यद्वला कलमस्य गोप्त्री ।
भूयस्तदेव शिरसावहदुन्नतानां
वैरं विरोधिषु दृढं न पराजितेषु ॥

भट्टाचार्यस्य-

1821

तीक्ष्णं रविस्तपति नीच इवाचिराढ्यः
भृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवाकृतज्ञः ।
तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तमन्तः
कामी दरिद्र इव शोषमुपैति पङ्कः ॥

भासस्य-

1822

नीतोस्मि येन महतीं सलिलेन वृद्धिं
संयोजितश्च सततं गुरुणा फलेन ।

तच्छोष्यते दिनकृतेत्यतिचिन्तयेव
शोकाननं कलमशालिवनं विपाण्डु ॥

अर्जुनदेवस्य

1823

कचित्सस्यैराढ्या कचन विकचैर्नारजवनैः
कचित्स्वच्छैस्तोयैः कचिदपि रुतैः सारसकृतैः ।
कचिव्योमाभोगैः सुभगशशभृद्विम्बधवलै-
रहो चेतः पुंसां हरति बहुरूपा शरदियम् ॥

1824

अर्धं सुप्तो निशायां सरभससुरतायाससन्नश्लथाङ्गः
श्रोङ्गतासह्यतृणो मधुमदविरतौ हर्म्यपृष्ठे विबुद्धः ।
संभोगक्लान्तकान्ताशिथिलभुजलतावर्जितं कर्करीतो
ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधारं न पिबति सलिलं शारदं मन्दभाग्यः ॥

कथोरापि.

1825

पूर्वं वारिधरप्रसङ्गसमयेनापरितैः कुक्षिभि-
र्या गर्भिण्य इवातिभारगुरवो निःसेव्यतामागताः ।
एताः संप्रति ता विभान्त्यकलुषाः क्षामाभिरामाङ्गिकाः
कूजत्सारसपोतपीतपयसो नद्यः प्रसृता इव ॥

श्रीभागिवर्मणः.

1826

भोक्तुं भङ्गा न भुङ्क्ते कुटिलविसलताकोटिभिन्दोर्वितर्का-
त्ताराकारांस्तृषार्तो न पिबति पयसः स्थूलविन्दुन्दलस्थान् ।
छायां सध्वान्तसंधेत्यलिकुलशबलां वेत्ति चाम्भोरुहाणां
कान्ताविश्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः ॥

श्रीशिवस्वामिनः

अथ हेमन्तः

1827

शरत्कालातपह्लान्तकान्तावक्त्रेन्दुवल्लभः ।
प्राप्तः सपदि हेमन्तः सामन्तः स्मरभूपतेः ॥

1828

अलभन्त नभःक्षेत्रे तारास्तरलकान्तयः ।
त्विषं तुषारबीजानां नूतनाङ्कुरशालिनाम् ॥

1829

साशङ्केनेव कंदर्पदर्पोष्मपरिचिन्तनात् ।
शीतेन मदिराक्षीणां स्पृश्यते न कुचस्थली ॥

1830

मद्वैरिणः कठोरांशोरियं प्रणयभूरिति ।
रोषादिव तुषारेण निरदद्यत पद्मिनी ॥

1831

समक्षमपि सूर्यस्य पर्यभूयत पद्मिनी ॥
तेजस्विनोपि कुर्वन्ति किं कालवशमागताः ॥

एते बिल्हणस्य.

1832

हिमधवलदन्तकेशी मन्दद्युनितारका बृहत्तिमिरा ।
द्विगुणीभूता रजनी वृद्धेव शनैः शनैर्याति ॥

1833

नम्राः सदा शीतसहा जटाधरा
विमुच्य पर्णानि फलानि सांप्रतम् ।
सुखप्रदं माधवमाप्नुमुत्सुका-
स्तपः प्रवृत्ताः किमु सन्ति पादपाः ॥

1834

कम्पप्रदोसौ शिशिरर्तुचौरो
मुष्णाति वृक्षान्हरते किमस्मान् ।

इतीव भीत्या परिपाण्डुराणि
जातानि शुष्काणि तृणानि भूमौ ॥

1835

हरति किमपां भस्मासारं शरद्भसितात्मनां
परिपवनतां नीतैर्मधैः पुनात्युत चन्द्रिकाम् ।
वमति सुमनःसंदर्भं किं निगीर्णमशेषतः
किरति परितः किं हेमन्तस्तुषारकणोत्करम् ॥

प० श्रीवकस्य.

1836

हे हेमन्त स्मरिष्यामि याते त्वयि गुणद्वयम् ।
अयत्नशीतलं वारि निशाश्च सुरतक्षमाः ॥

1837

गम्भीरस्यापि सतः संप्रति गुरुशोकपीडितस्येव ।
कूपस्य निशापगमे बाष्पेण निरुध्यते कण्ठः ॥

एतौ बाणकवे.

1838

आहूतोपि सहायैरेमीत्युक्त्वा विमुक्तनिद्रोपि ।
गन्तुमना अपि पथिकः संकोचं नैव शिथिलयति ॥

भञ्जोः.

1839

प्रालेयलेशशिशिरानिलसंप्रयोगः
प्रोत्फुल्लकुन्दमकरन्दहतालिवृन्दः ।
कालोयमापतति कुङ्कुमपङ्कपिङ्ग-
प्रोत्तुङ्गपीवरपयोधरभारभाजाम् ॥

डोहरस्य.

1840

लघुनि तृणकुटीरे क्षेत्रकोणे यवानां
नवयवसपलालस्रस्तरे सोपधाने ।
परिहरति सुगुप्तं हालिकद्वन्द्वमारा-
त्कुचकलशमहोष्माबद्धरेखस्तुषारः ।

कमलायुधस्य.

1841

शुकहरितयवानां सीम्नि नीहारभासः
 सपदि विगतनिद्राः क्रौञ्चकान्ताः क्षपान्ते ।
 विदधति कमनीयं क्राणमुद्यत्कारं
 सरलितगलनालीजर्जरस्फाररेफम् ॥

1842

हे पान्थ प्रियविप्रयोगहुतभुग्ज्वालानभिज्ञोसि किं
 किं वा नास्ति तव प्रिया गतघृणः किं वासि हीनो धिया ।
 येनास्मिन्नवकुङ्कुमारुणरुचिव्यासङ्गधर्मोचिते
 कुन्दानन्दितमत्तषट्पदकुले काले गृहान्निर्गतः ॥

1843

प्रोद्यत्प्रौढप्रियंगुद्युतिभृति विदलत्कुन्दमाद्यद्विरेके
 काले प्रालेयवातप्रचलविकसितोद्दाममन्दारदाम्नि ।
 येषां नो कण्ठलग्ना क्षणमपि तुहिनक्षोददक्षा मृगाक्षी
 नेषामायामियामा यमसदनसमा यामिनी याति नूनम् ॥

केषामपि.

1844

छित्त्वा हारलताः किरन्ति गलितव्याकीर्णमुक्ताफलाः
 शुष्कं मर्मरयन्ति चन्दनरजो वक्षःस्थलायासकम् ।
 शीतं शारदतापतान्तिशमनं यद्यत्समाजहिरे
 हेमन्ते तदिदं त्यजन्ति तुहिनव्याजेन दिव्याङ्गनाः ॥

1845

शोभां दिक्तरुणीर्नयन्ति त्रिलसन्मुक्ताकलापोज्ज्वलां
 क्षौणीमण्डलमावहन्ति निपतत्पुष्पोपकागञ्चितम् ।
 स्वच्छैः प्रोर्णुवते नितान्तधवलैर्वासोभिर्धूर्वाभृतः
 किं हेमन्तमहोचितं हिममुचः कुर्वन्ति नैतैस्वुदाः ॥

1846

प्रयाणव्यापारं तुहिनपतनेनान्तरयति
प्रथिष्ठा श्यामानां विपुलयति संभोगसमयम् ।
समाश्लेषं शीतैर्गमयति मरुद्भिर्निविडतां
हितं हेमन्तोयं किमपि तरुणानां प्रकुरुते ॥

एते श्रीभट्टसारस्वतस्य

अथ शिशिरः

1847

अव्युत्पन्नविलासानां नारीणामिव सांप्रतम् ।
सीत्काराचार्यतां कर्तुमयं प्राप्नो हिमागमः ॥

1848

कारणोत्पन्नकोपापि सांप्रतं जलदागमे ।
निशि शीतापदेशेन गाढमालिङ्गति प्रियम् ॥

एतौ महामनुज्यम्भ्यः

1849

प्रावरैरङ्गारैर्गर्भगृहेस्तनतैश्च दयितानाम् ।
संतर्जितं समन्तान्निपतति शीतं दरिद्रेषु ॥

1850

संकोचितकरयुगलः प्रगलितवृङ्गासिकोद्धृषितकायः ।
नश्यवतरणविषण्णो लिखित इवावस्थितः पथिकः ॥

कथोरपि

1851

अंशुकमिव शीतभयात्संस्त्यानत्वच्छलेन हिमधवलम् ।
अम्भोभिरपि गृहीतं पश्यत शिशिरस्य माहात्म्यम् ॥

अमृतवर्धनस्य

1852

करचरणनासमादौ कर्णौ गृह्णाति रक्तनां गमयन् ।
शीतं गुरुकृतपीडं पश्चादङ्गानि कूर्म इव ॥

बीजकस्त्य

1853

द्वारं गृहस्य पिहितं शयनस्य पार्श्वे
 वह्निर्ज्वलत्युपरि तूलपटो गरीयान् ।
 अङ्गेनुकूलमनुरागवशात्कलत्र-
 मित्थं करोति किमसौ स्वपतस्तुषारः ॥

बाणस्य.

1854

केशानाकुलयन्दृशौ मुकुलयन्वासौ बलादाक्षिप-
 स्नातन्वन्पुलकोद्रमं प्रकटयन्नावेगकम्पं गतेः ।
 वारं वारमुदारसीत्कृतरवैर्दन्तच्छदं पीडय-
 न्प्रायः शैशिर एष संप्रति महत्कान्तास्तु कान्तायते ॥

1855

चुम्बन्तो गण्डभिस्तीरलकवति मुखे सीत्कृतान्यादधाना
 वक्षःसूत्कञ्चुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
 ऊरूनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात्संसयन्तोऽशुकानि
 व्यक्तं कान्ताजनानां विटचरितभृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥

कस्यापि.

1856

इन्दुं तण्डुलखण्डमण्डलरुचिं नित्योदितं जातुचि-
 हर्षं मेघघरदृघड्ढनगलद्देहं विधत्ते विधिः ।
 नूनं लोकहितेच्छया किरति यत्संतर्पणं सर्वतः
 शुभादभ्रविशिष्टपिष्टरुचिरं भूमौ तुषारं दिवः ॥

प० पाञ्चकस्य

1857

पुण्यामौ पूर्णवाञ्छः प्रथममगणितश्लोषदोषः प्रदोषे
 पान्थः क्षुप्त्वा यथेच्छं तरलतनुतुणे धामनि ग्रामदेव्याः ।
 उत्कम्पी कर्पटार्धे जरति परिजडेदभ्रनिश्छिद्रनिद्रे
 वाते वाति प्रकामं हिमकणनिहतः कोणतः कोणमेति ॥

अथ कुसुमोच्चयः

1858

प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी
विपक्षगोत्रं दयितेन लम्बिता ।
न किञ्चिदूचे चरणेन केवलं
लिलेख बाष्पाकुललोचना भुवम् ॥

1859

निपीयमानस्तवका शिलीमुखै-
रशोकयष्टिश्चलबालपल्लवा ।
विडम्बयन्ती ददृशे वधूजनै-
रमन्ददट्टौष्ठकरावधूननम् ॥

1860

करौ धुनाना नवपल्लवाकृती
वृथा कृथा मानिनि मा परिश्रमम् ।
उपेयुषी कल्पलताभिश्चङ्कया
कथं न्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः ॥

1861

व्यपोहितुं लोचनतो मुखानिलै-
रपारयन्तं किल पुष्पजं रजः ।
पयोधरेणोरसि काञ्चिदुन्मनाः
प्रियं जघानोन्नतपीवरस्तनी ॥

एने भारवे .

1862

मुद्गरुपहसितामित्रालिनादै-
र्वितरसि नः कलिकां किमर्थमेताम् ।
वसतिमभिगतेन धाम्नि तस्याः
शठ कलिरेव महाँस्त्वयाद्य दत्तः ॥

1863

अवचितकुसुमा विहाय बल्ली-
 र्युवतिषु कोमलमालभारिणीषु ।
 पदमुपदधिरे कुलान्यलीनां
 न परिचयो मलिनात्मनां प्रधानम् ॥

1864

विनयति सुदृशो दृशः परागं
 प्रणयिनि कौसुममाननानिलेन ।
 तदहितयुवतेरभीक्ष्णमक्ष्णो-
 द्वैयमपि रोषरजोभिरापुपुरे ॥

एते माधवस्य.

1865

उच्चित्य प्रथममवस्थितं मृगाक्षी
 पुष्पौघं श्रितविटपं गृहीतुकामा ।
 आरोहुं चरणमदादशोक्यष्टे-
 रामूलं पुनरपि तेन पुष्पितासौ ॥

1866

अत्रास्मिन्सुरतलतागृहेस्ति रम्यं
 मालत्याः कुसुममनुच्चितं परेण ।
 इत्युक्त्वा मृदु करपल्लवे गृहीत्वा
 मुग्धाक्षीं रहसि निनाय कोपि धूर्तः ॥

एतौ जयमाधवस्य.

1867

प्रोत्फुल्लचारुकुसुमस्तवकौघनम्रा
 येयं धृता रुचिरचूतलता मृगाक्ष्या ।
 शङ्केनया विरहिणीवधुर्मदस्य
 कामस्य पूरितमिदं प्रतिपुष्पचापम् ॥

एतत्पुत्रलोढकस्य.

1868

असंख्यपुष्पोपि मनोभवस्य
पञ्चैव बाणार्थमयं ददाति ।
एवं कदर्यत्वमिवावधार्य
सर्वस्वमग्राहि मधोर्वधूभिः ॥

1869

स्वेदाम्भसा पुष्परजोभरैश्च
सर्वत्र पङ्के विहिते वधूनाम् ।
चक्रे निवासं कठिनोन्नतेषु
स्त्रीणां मनोभूः कुचमण्डलेषु ॥

अथ जलकेलिः

1870

उन्मृष्टपक्षा लुलितालकान्ताः
कण्ठेषु लम्बा जघनं स्पृशन्तः ।
कुचस्थलीष्वाहतिमादधाना
गता वधूनां प्रियतां जलौघाः ॥

1871

चकाशिरे कण्टकिभिः पलाशै-
र्नितम्बसङ्गोल्लसितोरुकम्पैः ।
कान्तापरिष्वङ्गविरूढसान्द्र-
रोमाञ्चपुञ्जैरिव पद्मखण्डाः ॥

1872

हतोङ्गरागस्तिलकं विमृष्टं
लब्धान्तरैरेभिरितीव मत्वा ।
सुसंहतेनेति तदा जलाना-
मदायि मध्यं न कुचद्वयेन ॥

एते जयवधूनेभ्यः

1873

सन्दष्टवस्त्रेष्वबलानितम्बे-
 प्विन्दुप्रकाशान्तरितोडुकल्पाः ।
 अमी जलापूरितसूत्रमार्गा
 मौनं भजन्ते रशनाकलापाः ॥

1874

आसां जलास्फालनतत्पराणां
 मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु ।
 पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः
 संलक्ष्यते न च्छिदुरोपि हारः ॥

एतौ कालिदासस्य.

1875

मुग्धाङ्गना कापि सरोजपत्रं
 विलोलिताम्भःकणिकं निरीक्ष्य ।
 प्रसारयामास जवेन पाणिं
 ससंभ्रमं मौक्तिकशङ्कुयेव ॥

वल्लभदेवस्य.

1876

सततमातपवातनिषेविणः
 परिणतं सरसस्तपसः फलम् ।
 यदबलाजन एव भुजैरसा-
 वुर इवास्य पयः परिष्वजे ॥

शङ्कुस्य.

1877

प्रियकरप्रहिताम्बुकणच्छटा-
 दुरणमीलितलोचनयाप्यहो ।
 हृदि कयाचिदसह्यमनोभव-
 ज्वलनतापरुजा जगृहेतराम् ॥

1878

करौधुनाना नवपल्लवाकृती
पयस्यगाधे किल जातसंभ्रमा ।
सखीष्वनिर्वाच्यमधार्ष्ट्यदूषितं
प्रियाङ्गुसंश्लेषमवाप मानिनी ॥

1879

प्रियेण संग्रथ्य विपक्षसंनिधा-
वुपाहितां वक्षसि पीवरस्तने ।
स्रजं न काचिद्विजहौ जलाविलां
वसन्ति हि प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि ॥

1880

निरोहितान्तानि नितान्तमाकुलै-
रपां विगाहादलकैः प्रसारिभिः ।
ययुर्वधूनां वदनानि तुल्यतां
द्विरेफवृन्दान्तरितैः सरोरुहैः ॥

एते भारवेः.

1881

संक्षोभं पयसि मुहुर्महेभकुम्भ-
श्रीभाजा स्तनयुगलेन नीयमाने ।
विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नो-
रुहृत्तः क इव सुखावहः परेषाम् ॥

1882

आनन्दं दधति मुखे करोदकेन
श्यामाया दयिततमेन सिच्यमाने ।
ईर्ष्यन्त्या वदनमसिक्तमप्यनल्प-
स्वेदाम्भःक्षपितमजायतेतरस्याः ॥

1883

कान्तानां कुवलयमप्यपास्तमक्ष्णोः
 शोभाभिर्न मुखरुचाहमेकमेव ।
 संहर्षादलिविरुतैरितीव गायँ-
 छोलोमौ पयसि महोत्पलं ननर्त ॥

एते माघस्य.

1884

लब्धं सरोभिः फलमम्बुजानां
 सङ्गेन कान्तामुखतस्कराणाम् ।
 एषामकृष्यन्त वराङ्गनाभि-
 र्विलोचनानीव यदुत्पलानि ॥

1885

किमप्यवज्ञातसरोरुहेभ्यः
 सरस्तदासां पदपल्लवेभ्यः ।
 परीक्षणायेव निसर्गकान्ते-
 रलक्तकं वीचिभिराचकर्ष ॥

एतौ बिह्वलस्य.

अथास्तमयः

1886

करसादोम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता ।
 वारुणीसङ्गजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥

सुरभिचूलस्य.

1887

विलोक्य संगमे रागं पश्चिमाया विवस्वतः ।
 कृतं कृष्णं मुखं प्राच्या नहि नार्यो विनेर्ष्यया ॥

पाणिनेः.

1888

दीप्रिमोषधिलेशेषु तापं विरहिणीषु च ।
निःक्षिप्येव जगामास्तं विस्रस्तकिरणो रविः ॥

शेमेन्द्रस्य

1889

अविज्ञातविशेषस्य सर्वतेजोपहारिणः ।
स्वामिनो निर्विवेकस्य तमसश्च किमन्तरम् ॥

श्रामदवन्तिवर्मणः

1890

लिम्पतीव तमोद्भानि वर्षतावाञ्जनं नभः ।
असत्पुरुषसेवेव दृष्टिर्निष्फलतां गता ॥

विक्रमादित्यस्य

1891

कचिन्मृगशिरःपूर्णं कचिदालम्बिकृत्तिकम् ।
कचिच्छूवणसंकीर्णं नभो व्याधगृहायते ॥

आम्करसेनस्य

1892

सांध्यरागरुधिरारुणमारा-
विष्पपात रविमण्डलमब्धौ ।
कूरकालकरवालविलूनं
वासरस्य सहसैव शिगे नु ॥

उपमन्योः

1893

रम्यतामुपगते नयनानां
लोहितायति सहस्रमगीचौ ।
आससाद विरहय्य धर्त्रिं
चक्रवाकमिथुनान्यभितापः ॥

भारव

1894

अंशुमानपि विपाकपिशङ्गं
रूपमाप परितो दिवसान्ते ।
कः परोत्र न विकारमुपेया-
भीम — — परिवेक्षितमूर्तिः ॥

1895

पोज्झ्यमित्रमपवर्जितदोषं
नाशयप्रकटनं मम युक्तम् ।
नूनमेवमवमृष्य तदानीं
मीलितं हृदयमम्बुरुहेण ॥

1896

मित्रमुज्झितवतातिनिराशं
स्वाशयाद्विदितवैभवहीनम् ।
ईदृशेन नभसा महतान्तः
शून्यता प्रकटितातिशयेन ॥

एते जयमाधवस्य

1897

असौ हि संकेतसमुत्सुकाभि-
र्विलासिनीभिर्मदनातुराभिः ।
सरोषदृष्टः स्फुरिताधराभि-
र्द्रुतं रविर्भाति इवास्तमेति ॥

नरेन्द्रस्य.

1898

अथाससादास्तमनिन्यतेजा
जनस्य दूरोज्झितमृत्युभीतेः ।
उत्पत्तिमद्रस्तु विनाश्यवश्यं
यथाहमित्येवमिवोपदेष्टुम् ॥

1899

सरोरुहाक्षीणि निमीलयन्त्या
रवौ गते साधु कृतं नलिन्या ।
अक्षणां हि दृष्ट्वापि जगत्समग्रं
फलं प्रियालोकनमात्रमेव ॥

एतौ पाणिनेः.

1900

कृतोपकारं प्रियबन्धुमर्कं
मा द्राक्ष्म हीनांशुमधः पतन्तम् ।
इतीव मत्वा नलिनीवधूभि-
निमीलितान्यम्बुरुहेक्षणानि ॥

1901

शुद्धमाविलमवस्थितं चलं
वक्रमार्जवगुणान्वितं च यत् ।
सर्वमेव तमसा समीकृतं
धिङ्महत्त्वमसतां हतान्तरम् ॥

कालिदासस्य.

1902

एके वारिनिधौ प्रवेशमपरे लोकान्तरालोकनं
केचित्पावकयोगितां निजगदुः क्षीणेह्नि चण्डार्चिषः ।
मिथ्या चैतदसाक्षिकं प्रियसखि प्रत्यक्षतीव्रातपं
मन्येहं पुनरध्वनीनरमणीचितोधिरोते रविः ॥

इन्दुलेखायाः.

1903

महद्भिरोघैस्तमसामभिद्रुतो
भयेप्यसंमूढमतिः क्रमन्क्षितौ ।
प्रदीपवेपेण गृहे गृहे स्थितो
विखण्ड्य देहं बद्धधेव भास्करः ॥

मेण्डस्य.

1904

प्रकाश्य लोकान्भगवान्स्वतेजसा
प्रभादरिद्रः सवितापि जायते ।
अहो चला श्रीर्बलमानदामहो
स्पृशन्ति सर्वे हि दशाविपर्यये ॥

पाणिनेः

1905

अयं हि तीव्रेण जगन्ति तेजसा
प्रताप्य भासां पतिरस्तमागतः ।
प्रतापमात्रोपनता विभूतयः-
धिरं न निष्ठन्ति परोपतापिनाम् ॥

शंकरगणस्य.

1906

समाहतं यस्य करैर्विसर्पिभि-
स्तमो दिगन्तेष्वपि नावतिष्ठते ।
स एव भास्वास्तमसाभिभूयते
स्पृशन्ति कं कालवशेन नापदः ॥

डहोरकस्य.

1907

परस्परं चक्षुपुटद्वयार्पितो
विभर्ति चक्राद्वयुगं मङ्गलसम् ।
नितान्तसंघट्टनकीलकोपमां
वियोगभीत्येव मृणालनालिकाम् ॥

कस्यापि.

1908

यातोस्मि पद्मनयने समयो ममैष
सुप्ता मयैव भवती प्रतिबोधनीया ।
प्रत्यायनामयमितीव सरोरुहिण्याः
सूर्योस्तमस्तकनिविष्टकरः करोति ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1909

अस्तावलम्बिरत्रिविम्बतयोदयाद्रि-
चूडोन्मिषत्सकलचन्द्रतया च सायम् ।
संध्याप्रनृत्तहरहस्तगृहीतकांस्य-
तालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मीः ॥

1910

व्यक्तोपकारममुना स्थगितास्तु दिक्षु
प्रेयोगृहं सुखमलक्षितमेव यामः ।
धम्मिल्लबन्धरुचिरैरभिसारिकाभिः
प्रेम्णा तमश्चिरमितीव शिरोभिरूहे ॥

1911

आबद्धपद्ममुकुलाञ्जलि याचितोसा-
वुत्सृज्य संप्रति गतः कथमंशुमाली ।
अन्तर्निरुद्धमधुपकणितैरितीव
स्वप्नायति स्म नलिनी निशि बद्धनिद्रा ॥

1912

अस्ताद्रिपार्श्वमुपजग्मुषि तिग्मभासि
जानीत शीतकिरणोभ्युदितो न वेति ।
चारा इवाथ रजनीतिमिरप्रयुक्ता-
श्वेरुश्चिरं चरणभूमिषु चञ्चरीकाः ॥

1913

निष्ठचूतकज्जलकरालशिखाशिखण्डै-
रुत्सङ्गवृत्तिमविगम्य निकेतनानाम् ।
स्नेहानुबन्धिभिरदीपि दिनावसाने
संध्याभकैरिव सरागकरैः प्रदीपैः ॥

1914

आवेपते भ्रमति रोदिति मोहमेति
कान्तं विलोकयति कूजति दीनदीनम् ।
अस्तं हि भानुमति गच्छति चक्रवाकी
हा जीवितेपि मरणं प्रियविप्रयोगः ॥

1915

दूरागतं दयितमुत्सुकिता नितान्त-
मालिङ्ग्य यातु विरहस्य दुरन्तमन्तम् ।
इत्थं विचिन्त्य भुवनत्रितयैकबन्धु-
रस्तं जगाम भगवाननुकम्पयेव ॥

कयोरपि.

1916

एकेनाक्षणा परिणतरुषा पाटलेनास्तसंस्थं
पश्यत्यर्कं कुमुदविशदेनापरेण स्वकान्तम् ।
अह्मभ्रष्टे दयिताविरहाशङ्किनी चक्रवाकी
द्वौ संकीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा ॥

चन्द्रकस्य.

1917

हृताशज्वालाभे स्थितवति रवावस्तशिखरे
पिपासुः किंजल्कं प्रविशति सरोजं मधुकरः ।
तदन्तः संरोधं गणयति न संध्यासमयजं
जनोर्थी नापायं विमृषति फलैकान्ततृषितः ॥

विष्णुशर्मणः.

1918

वेत्त्यङ्गारसमं विकासिकुसुमं पश्यत्यलातं विसं
वह्निं चन्द्रमवेक्षते ग्रहगणं तद्विस्फुलिङ्गोपमम् ।
चक्राहो निशि शीतलेपि शयने तोयेन संदह्यते
प्रायेणेष्टवियोगतप्तमनसां बन्धेकरूपं जगत् ॥

1919

चक्राहो विरही हतोपि हृदये बाणेन न त्यक्तवा-
न्प्राणान्प्राणसमासमागमसुखध्यानैकतानश्चिरम् ।
स्वां छायामवलोक्य वारिणि गलद्रक्तामवेत्य प्रियां
भ्रातस्तद्गणवेदनापरिगतः कष्टं मृतः सांप्रतम् ॥

कथोरपि.

1920

दीनं रौति निरीक्ष्य तत्र सवितुर्विम्बं समुत्को मुहु-
श्चञ्चवा मार्ष्टि पुरः स्थितां सहचरीं दुःखेन मन्दोद्यमाम् ।
अस्तं यास्यति भास्करोयमुदयादित्याकुलश्चेतसा
चक्राहो न सुखं दिवापि लभते धिग्दुःखितान्कामिनः ॥

1921

पक्षावुत्क्षिपति क्षितौ निपतति क्रोडं नखैरुल्लिख-
त्युद्वाप्येण च चक्षुषा सहचरीं ध्यायन्मुहुर्वीक्षते ।
चक्राहो दिवसावसानसमये तत्तत्करोत्युन्मना
येनालोहितमण्डलोपि कृपया नास्तं रविर्गच्छति ॥

प्रियाविरहस्य.

1922

प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ
विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभू-
न्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥

1923

अनुरागवन्तमपि लोचनयो-
र्दधत् वपुः सुखमनापकरम् ।
निरकासयद्रविमपेतवधुं
त्रियदालयादपरदिग्गणिका ।

1924

रुचिधाम्नि भर्तारि भृशं विमलाः
परलोकमभ्युपगते विविशुः ।
ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा
सुलभोन्यजन्मनि स एव पतिः ॥

1925

अविभाव्यतारकमदृष्टहिम-
द्युतिविम्बमस्तमितभानु नभः ।
विरतोरुतापमतमिस्रमभा-
दपदोषतैव विगुणस्य गुणः ॥

1926

ददृशेपि भास्कररुचाह्नि न यः
स तमीं तमोभिरधिगम्य तताम् ।
द्युतिमग्रहीद्गङ्गागणो लघवः
प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः ॥

एते माघस्य

1927

कालः किरातः स्फुटपद्मकस्य
वधं व्यधाद्यस्य दिनद्विपस्य ।
तस्यैव संध्या रुचिरालधारा
ताराश्च कुम्भस्थलमौक्तिकानि ॥

1928

एतद्वभ्रुकवानुकारिकिरणं राजद्रुहोहः शिर-
श्रेष्ठेदाभं वियतः प्रतीचि निपतत्यब्धौ रवेर्मण्डलम् ।
एषापि दुरमा प्रियानुगमनं प्रोङ्गामकाशोत्थिते
संध्यामौ विनिधाय तारकमिषाज्जातास्थिशेषस्थितिः ॥

एतां नैषधकृतः

1929

भानुमानपरदिग्बनिताया-
श्रुम्बति स्म मुखमुद्रतरागः।
पद्मिनी किमु करोतु वराकी
मीलिताम्बुरुहनेत्रपुटाभूत् ॥

विह्वलस्य.

1930

किं नु कालगणनापतेर्मषी-
भाण्डमर्यमवपुर्हिरण्मयम् ।
नत्र यद्विपरिवर्तितानने
लिम्पति स्म धरणि तमोमषी ॥

मह्वकस्य.

1931

आदाय दण्डं सकलास्तु दिक्षु
योयं परिभ्राम्यति भानुभिक्षुः ।
अव्यौ निमज्जन्निव तापसोयं
संध्याभ्रकाषायमधत्त सायम् ॥

1932

किं योगिनीयं रजनी रतीशं
याजीजिवत्पद्मममूमुहच्च ।
योगार्द्धिमस्या महतीमलग्न-
मिदं वदत्यम्बरचुम्बि कम्बु ॥

1933

प्रबोधकालप्रतिबोधितानि
ताराखपुष्पाणि निदर्शयन्ती ।
निशाह शून्याध्वनि योगिनीयं
मृषा जगद्दृष्टमपि स्फुटाभम् ॥

1934

गमालिरोमावलिदिग्विगाहि
 ध्वान्तायते वाहनमन्तकस्य ।
 यद्वीक्ष्य दूरादिव बिभ्यतः स्वा-
 नश्चान्गृहीत्वापस्तो विवस्वान् ॥

एते नैषधकर्तुः.

1935

वासवस्तुरगरत्नममुष्मा-
 त्पाप दास्यति ममापि कदाचित् ।
 भाशयेति जलराशिमयासी-
 द्भानुरश्वपरिवर्तधियेव ॥

अथाभिसारिकाः

1936

हृदये दयित्वेन हने यपुषि सवेपथुनि पथि निरालोके ।
 अयि कथय कथमनङ्गः प्रियगृहमभिसारिकां नयसि ॥

1937

दुर्दिननिशीथतिमिरे निःसंचारास्तु नगरवीथीषु ।
 पन्थौ विदेक्ष्याते परं सुखं जघनचपलायाः ॥

1938

कान्तवेदम ब्रह्म संदिशतीभि-
 र्यातमेव रतये रमणीभिः ।
 मन्मथेन परिलुप्तमतीनां
 प्रायशः स्वलितमप्युपकारि ॥

भागवतः.

1939

नूपुरौ कथयतोभिसारणं
 शिञ्जितेन पदवीमलक्तकः ।

मंगमे रटति मेखला खला
सर्व एव रिपयो न मण्डनम् ॥

1940

उत्तिष्ठ दृति यामो यामो यातस्तथापि नायातः ।
यातः परमपि जीवति जीवितनाथो भवत्वस्याः ॥

कयोरपि.

1941

नयनोदरयोः कपोलभागे
द्युतिमद्रत्नगणेषु भूषणेषु ।
सलिलप्रतिबिम्बितेन्दुबिम्बा
शतचन्द्राभरणेव काचिदासीत् ॥

भूषणदेवस्य.

1942

मदेन रागेण किमिन्दुना वा
पुष्पेषुणा वा मधुना प्रयुक्ताः ।
निशागमे यत्प्रविहाय भीतिं
ययुः प्रियाणां भवनानि नार्यः ॥

शीलुकस्य.

1943

निरीक्ष्य विद्युन्नयनैः पयोदो
मुखं निशायामभिसारिकायाः ।
धारानिपातैः सह किं नु वान्त-
धन्द्रोयमित्यार्ततरं ररास ॥

पाणिनेः.

1944

संकेतधास्त्रि प्रथमं प्रियेण
संभाविते सत्यभिसारिकायाः ।
अभूत्सुखं यत्किमपीति वाचा-
मगोचरं तत्स्वयमेव वाच्यम् ॥

प्रवरसेनस्य

1945

कलावति क्षततमसि प्रभावति
स्फुटोदये जननयनाभिनन्दिनि ।
ददुर्दृशं शशिनि रूपाभिसारिकाः
क्वचिद्भवत्यतिसुभगोपि दुर्भगः ॥

गोविन्दस्वामिनः-

1946

क्व प्रस्थितासि करभोरु घने निशीथे
प्राणाधिको वसति यत्र निजः प्रियो मे ।
एकाकिनी वद कथं न बिभेषि बाले
शूरोस्ति पुङ्खितशरो मदनः सहायः ॥

अमरकस्य.

1947

उरसि निहितस्तारो हारः कृता जघने घने
कलकलवती काञ्ची पादौ रणन्मणिनूपुरौ ।
प्रियमभिसरस्येवं मुग्धे त्वमाहतडिण्डिमा
यदि किमपरं त्रासोत्कम्पा दिशः समुदीक्षसे ॥

भर्गटस्य.

1948

मार्गे पङ्क्तिनि तोयदान्धतमसे निःशब्दसंचारकं
गन्तव्या दयितस्य मेघ वसतिर्मुग्धेति कृत्वा मतिम् ।
आ जानूद्भूतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे भृशं
कुच्छ्राल्लब्धपदस्थितिः स्वभवने पन्थानमभ्यस्यति ॥

1949

यावन्मद्यमदप्रमादविवशः सुप्तो जनोन्तःपुरे
यावच्चैष न मुच्यते जलमुत्रा वैरीव तारापतिः ।
यावद्भारमिदं न रक्षकजनैरास्थीयते संप्रति
क्षिप्रं तावदसौ स्मरामयवतां वैद्यः समासाद्यताम् ॥

1950

वातोद्धृतमुखी प्रमृष्टतिलका सालत्तरक्तांशुका
मेघानां निनदेन भीतवदना गत्वा प्रियस्यालयम् ।
द्वारं नेच्छति लज्जया प्रलपितुं देहीति वर्षाहता
पादौ नूपुरकर्दमप्रतिहतौ संशब्दयन्ती स्थिता ॥

केषामपि.

1951

पङ्काक्ताजानुपादासिततरवसना वृष्टिसंमृष्टपन्ना
वातोद्धृतालकान्ता जलपतनगलत्किञ्चधम्मिल्लमाला ।
शीतप्रस्पन्दितौष्ठाक्षमकरचरणा वेपथुव्याप्रगात्री
नापुण्यैरेत्य तन्वी गुरुजनभवनाङ्गीयते वक्षसि द्राक् ॥

वय्यहास्यस्य.

1952

पुत्रमम्बुजमुखी शवभङ्ग्या
कृत्रिमं शिरसि कापि वहन्ती ।
कान्तवेद्मनि जगाम रुदन्ती
कं विडम्बयति नो कुसुमेषुः ॥

बिहगस्य.

1953

अस्थानगामिभिरलंकरणैरुपेता
भूयः पदस्खलननिहृतिरप्रसन्ना ।
वाणीव कापि कुकवेर्जनहस्यमाना
द्राङ्गिर्गता निजगृहाद्वनिता मदान्धा ॥

उन्मेषावलम्बस्य.

1954

निशा वयस्या तिमिरं प्रदीपः
सोपानपाली भुजगेन्द्रभोगाः ।
प्रेमोन्मदानामभिसारिकाणां
स्मरोपदिष्टः पर एव पन्थाः ॥

वाहिनीपतेः.

अथ चन्द्रोदयः

1955

प्रत्यययौवनां श्यामामपेततिमिरांशुकाम् ।
विलोक्य जातहासोभृन्मुदेव कुमुदाकरः ॥

वररुचैः.

1956

आश्वासयति काकोपि दुःखितां पथिकाङ्गनाम् ।
त्वं चन्द्रामृतजन्मापि दहसीति किमुच्यताम् ॥

1957

तन्वङ्ग्या मुखमुद्गीक्ष्य क्षणमेष निशाकरः ।
प्रद्वेषात्क्षयमायाति वृद्धिर्मत्सरिणां कुतः ॥

1958

कुमुदेऽवधिकं भान्ति पतिताश्चन्द्ररश्मयः ।
अतिप्रकृष्टशीलेषु कुलेष्विव समृद्धयः ॥

1959

बोधितुं हृदये सुप्तं सहायं रतिवह्मभम् ।
करस्पर्शं कुचे धत्ते चन्द्रश्चञ्चलचक्षुषाम् ॥

केषामपि.

1960

दूरमंशुप्रभाजालं प्रसारयति चन्द्रमाः ।
रात्रौ नववयाः कामी मनोरथमिवाधनः ॥

1961

शीतांशुकरसंस्पृष्टा निशासु कमलाकराः ।
संकुचन्त्यप्रियं दृष्ट्वा नयनानीव योषिताम् ॥

महामनुष्यस्य.

1962

उदयनगान्तरितमियं प्राची सूचयति दिङ्मिशानाथम् ।
परिपाण्डुना मुखेन प्रियमिव हृदयस्थितं रमणी ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

1963

भङ्गुलीभिरिव केशसंचयं
संनिगृह्य तिमिरं मरीचिभिः ।
कुङ्कुलीकृतसरोजलोचनं
चुम्बतीव रजनीमुखं शशी ॥

कालिदासस्य.

1964

निरर्थकं जन्म गतं नलिन्या
यया न दृष्टं तुहिनांभुविम्बम् ।
उत्पत्तिरिन्दोरपि निष्फलैव
न येन दृष्टा नलिनी विबुद्धा ॥

बिह्वलराजकन्ययोः.

1965

संविधानुमभिषेकमुदासे
मन्मथस्य लसदंशुजलौघः ।
यामिनीव नितया ततश्चिह्नः
सोत्पलो रजतकुम्भ इवेन्दुः ॥

भारवेः.

1966

एष तृड्मरवीचिडम्बरः
क्षोभमात्रमगमत्पयोनिधिः ।
विभ्रमैस्तदुदयक्रमोचितै-
रुल्लास ललनासु मन्मथः ॥

भा० जयवर्धनस्य.

1967

प्रसन्नसंपादितचारुकान्ति-
र्जितोपि कान्तामुखशोभयायम् ।
भृष्टः शशाङ्कः पुनरभ्युदेति
लज्जा कुतोन्तर्मलिनाशयानाम् ।

कस्यार्थे

1968

शुद्धस्वभावान्यपि संहतानि
 निनाय भेदं कुमुदानि चन्द्रः ।
 अवाप्य वृद्धिं मलिनान्तरात्मा
 जडो भवेत्कस्य गुणाय वक्रः ॥

1969

उपोढरागेण विलोलतारकं
 तथा गृहीतं शशिना निशामुखम् ।
 यथा समस्तं तिमिरांशुकं तथा
 पुरोपि रागाद्गलितं न लक्षितम् ॥

एतौ पाणिनेः.

1970

संप्राप्तुकामोदयमर्कभर्तु-
 रम्भोजिनी भृङ्गकृताक्षमाला ।
 साध्वी नवाम्भोजनिमीलिताक्षी
 निमग्ननाला सलिलेतपस्यत् ॥

1971

उच्चञ्छशी तरुणभास्करकान्तिचौरः
 स्पर्शेन शीतकरलालितया प्रदोषे ।
 ज्ञानोर्ध्वसुप्तनलिनीप्रियया सलज्जः
 पाण्डुत्वमाप रभसादिव मन्मथार्तः ॥

एतौ प्रचण्डमाधवस्य.

1972

प्रथमं कलाभवदथार्धमथो
 हिमदीधितिर्महदभूदुदितः ।
 दधति ध्रुवं क्रमत एव न तु
 शुनिशालिनोपि सहसाभ्युदयम् ॥

1973

उदमज्जि कैटभजितः शयना-
दपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा ।
प्रथमप्रबुद्धनदराजसुता-
चदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥

1974

अथ लक्ष्मणानुगतकान्तवपु-
र्जलधि व्यतीत्य शशिदाशरथिः ।
परिवारितः परित ऋक्षबलै-
स्तिमिरौघराक्षसकुलं विभिदे ॥

1975

रजनीवशादुदयमाप शशी
सपदि व्यभूषयदसावपि ताम् ।
अचिलम्बितक्रममहो महता-
मितरेतरोपकृतिमच्चरितम् ॥

1976

दिवसं भृशोष्णरुचिपादहतां
रुदतीमिवानवरतालिरुतैः ।
मुहुरामृशन्मृगधरोप्रकरै-
रुदशिश्नसत्कुमुदिनीवनिताम् ॥

एते माघस्व.

1977

धित्तस्य मूर्खजरठस्य कवेः कवित्वं
यः स्त्रीमुखं च शशिनं च समीकरोति ।
भृभङ्गविभ्रमकटाक्षनिरीक्षितानि
कोपप्रसादहसितानि कुतः शशाङ्के ॥

कस्यापि.

1978

यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीलां प्रकुरुते
तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा ।
अहं त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रान्ततरुणी-
कटाक्षोल्कापातव्रणकिणकलङ्काङ्किततनुम् ॥

1979

अमुष्मै चौराय प्रतिनियतमृत्युप्रतिभिये
प्रभुः प्रीतः पादादुपरि नवपादद्वयकृते ।
सुवर्णानां कोटीर्दश दशनकोटिक्षतगिरी-
न्करीन्द्रानप्यष्टौ मदमुदितगुञ्जन्मधुलिहः ॥

एतौ श्रीहर्षदेवचौरयोः

1980

स्वैरं कैरवकोरकान्विदलयन्यूनां मनः खेलय-
न्नम्भोजानि निमीलयन्मृगदृशां मानं समुन्मूलयन् ।
कोकानाकुलयंस्तमः कवलयन्नम्भोधिमुद्वेलय-
ञ्छयोत्स्नां कन्दलयन्दिशो धवलयन्निन्दुः समुज्जृम्भते ॥

1981

मयूखनखरत्नटुत्तिमिरकुम्भिकुम्भस्थलो-
च्छलत्तरलतारकाप्रकरकीर्णमुक्तागणः ।
पुरंदरहरिद्वरीकुहरगर्भसुप्तोत्थित-
स्तुषारकरकेसरी गगनक्राननं गाहते ॥

1982

अङ्कं कोपि शशाङ्किरे जलनिधेः पङ्कं परे मेनिरे
सारङ्गं कतिचिच्च संजगदिरे भूमेश्च बिम्बं परे ।
इन्दौ यद्दलितेन्द्रनीलशकलदयामं दरीदृश्यते
तन्मन्ये रविभीतमन्धतमसं कुक्षिस्थमालक्ष्यते ॥

1983

ॐकारो मदनद्विजस्य गगनक्रोडस्य दंष्ट्राङ्कुर-
स्तारामौक्तिकशुक्तिरन्धतमसस्तम्बेरमस्याङ्कुशः ।
शृङ्गारार्गलकुञ्चिका विरहिणीप्राणच्छिदे कर्तरी
संध्यावारवधूनखक्षतिरसौ चान्द्री कला पातु वः ॥

1984

पश्य चन्द्रमुखि चन्द्रमण्डलं
व्योममार्गसरसीसरोरुहम् ।
यामिनीयुवतिकर्णकुण्डलं
मारमार्गणनिवर्षणोपलम् ॥

केशामपि.

1985

निर्मले सलिलकुण्डलुनीले
संचरन्सितरुचिः शनकैः खे ।
तत्र कालगणकेन नियुक्ता
रात्रिमानवटिकेव विभाति ॥

राजानकानन्दकम्ब.

1986

आकाशत्रापीसितपुण्डरीकं
शाणोपलं मन्मथसायकानाम् ।
पश्योदितं शारदमुत्पलाक्षि
संध्याङ्गनाकन्दुकमिन्दुबिम्बम् ॥

1987

वृष्टे चन्द्रमसि प्रलूनतमसि व्योमाङ्गणस्थेयसि
स्फूर्जेनिर्मलतेजसि त्वयि गते दूरं निजप्रेयसि ।
भासः कैरवकोरकीयति मुखं तस्याः सरोजीयति
क्षीरोदीयति मन्मथो मृगदृशो वृक्चन्द्रकान्तीयति ॥

कथोरपि.

1988

एतत्प्रचण्डि समुदेत्यकलङ्कमूर्ति
कल्माषिताम्बरतलं ग्रहचक्रवालम् ।
सूर्येन्दुसंपुटसमुद्रकवाटकोष-
विश्लेषकीर्णनवरत्नकलापकान्ति ॥

1989

लावण्यकान्तिविसरामृतवाञ्छयेव
बिभ्रत्सुधानिकरनिर्भरतामपीन्दुः ।
छायाछलेन निपपात वधूकपोले
संतोषभाग्भवति को गुणवान्गुणेषु ॥

1990

कर्णेवतंसयितुमर्पयितुं शिखास्र
मार्दुं रतिभ्रमजलं चषके निधातुम् ।
कण्ठे गुणं रचयितुं वलयान्विधातुं
स्त्रीणां मनोतिलुभे शशिनः करेषु ॥

भट्टहरिभूतस्व.

1991

उत्कूजति भ्रमति रोदिति रारटीति
पद्मानि चोत्क्षिपति चञ्चुपुटेन दूरम् ।
तोये निमज्जति शशाङ्कमुदीक्षते च
कष्टं प्रियाविरहितो निशि चक्रवाकः ॥

1992

चिन्ताकुलः सहचरीविरहार्द्रशोकः
स्वच्छायया च दयितेति कृतप्रलापः ।
त्यक्तस्तयापि विरहाच्चपलोर्मवेगा-
दालम्बनान्यपि विधिर्विधुरो निहान्ति ॥

कयोरपि.

1993

त्रिनयनजटावल्लीपुष्पं मनोभवकार्मुकं
महकिसलयं संध्यानारीनितम्बनखक्षतम् ।
तिमिराभिदुरं व्योमः शृङ्गं निशावदनस्मितं
प्रतिपदि नवस्येन्दोर्बिम्बं सुखोदयमस्तु वः ॥

फलगुहस्तिन्याः.

1994

कपोले मार्जारः पय इति करंल्लेढि शशिन-
स्तरुच्छिद्रप्रोतान्विसमिति करी संकलयति ।
रतान्ते तल्पस्थान्हरति वनिताप्यंशुकमिति
प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो विप्लवयति ॥

भासस्य.

1995

छायामम्भसि विप्रयोगकृपणः स्वां मन्यमानः प्रियां
चक्राहो वदनाद्विसाङ्कुरमभिप्रेर्याननेस्यास्ततः ।
दृष्ट्वाम्बुप्लुतमेतयेरितमिति प्रीतस्तमेवादश-
व्यामूढः परमार्थ एव सुतरां लोकः सुखी नेतरः ॥

प्रियमुख्यस्य.

1996

अत्यन्तोन्नतपूर्वपर्वतमहापीठे हरस्पर्धया
बुरोदञ्चितधूमसंनिभतमस्तारास्फुलिङ्गाकुलम् ।
नूनं पञ्चशरोकरोच्छशिमिषास्त्वं ज्वाललिङ्गं यतो
गर्वाच्छर्वपरान्दहेन्मुनिवरान्सर्वानखर्वाशुभिः ॥

शरीफस्य.

1997

इदं व्योमसरोमध्ये भाति चन्द्रसितोत्पलम् ।
मलिनोन्तर्गतो यत्र कलङ्को भ्रमरायने ॥

पं० श्रीबकस्य.

1998

ताराप्रसूननिचयेन निशा स्मरस्य
 पूजां विधाय गगनाङ्गणपीठपृष्ठे ।
 ज्योत्स्नाछलेन किरतीन्दुसमुद्रिकाया
 निःशेषकामुकवशीकृतिचूर्णमुष्टीः ॥

1999

जटाभाभिर्भाभिः करधृतकलङ्काक्षवलयो
 वियोगिन्यापत्तेर्गिव कलितवैराग्यविशदः ।
 परिप्रेक्षुत्तारापरिकरकपालाञ्चिततले
 शशी भस्मापाण्डुः पितृवन इव व्योम्नि चरति ॥

2000

मन्येस्तं समये प्रविश्य सहसा वारां निधेरन्तरं
 चन्द्रच्छन्नसमाश्रितः पुनरयं चण्डांशुरेवोद्गतः ।
 येनौर्वानलसंगमाद्दशगुणीभूतप्रतापोद्गमो
 मध्येङ्गारकलङ्कितो विरहिणां दग्धुं मनांस्युद्गतः ॥

एते भर्तृसारस्वतस्य.

2001

सौधस्कन्धतलानि दीपपटलैः कम्पेन पाण्डुध्वजा
 हंसाः पक्षविधूननेन मुदुना निद्रान्तनादेन च ।
 लक्ष्यन्ते कुमुदानि पट्टदरुतैरुत्सर्पिगन्धेन च
 क्षुभ्यत्क्षीरपयोधिपूरसदृशे जाते शशाङ्कोदये ॥

2002

कैलासायितमद्रिभिर्विडपिभिः श्वेतातपत्रायितं
 मृत्पङ्केन दधीयितं जलनिधेर्दुग्धायितं वारिभिः ।
 मुक्ताहारलतायितं व्रततिभिः शङ्खायितं श्रीफलैः
 श्वेतद्वीपजनायितं जनपदैर्जाते शशाङ्कोदये ॥

एतौ भट्टत्रिविक्रमस्य.

2003

विश्विष्टोन्विष्य सर्वाः कमलवनभुवश्चक्रवाको वराको
भ्रान्तो रक्तोत्पलिन्यां दवदहन इति त्यक्तदेहः पपात ।
यावत्तत्रैव शोकात्प्रथमनिपतितां प्रेक्षते चक्रवाकी-
मन्योन्यस्नेहवृद्धिं प्रकटयति विधिः प्रायशः पुण्यभाजाम् ॥

2004

प्रथममरुणच्छायस्तावत्ततः कनकाकृतिः
प्रभवति ततो ध्वान्तक्षोदक्षमः क्षणदामुखे ।
तदनु विरहोत्ताम्यत्तन्वीकपोलतलद्युतिः
सरसविसिनीकन्दच्छेदच्छविर्भृगलाञ्छनः ॥

कथोरपि.

2005

लक्ष्मीक्रीडातडागो रतिधवलगृहं दर्पणो दिग्वधूनां
पुष्पं दयामालतायास्त्रिभुवनविजये मन्मथस्यातपत्रम् ।
पिण्डीभृतं स्मरस्य स्मितममरसरित्पुण्डरीकं मृगाङ्गो
ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सितवृषस्तारकागोकुलस्य ॥

कस्यापि.

2006

अरोदि मधुपैर्भृशं कमलमालया मीलितं
व्यकम्पि जलवीचिभिर्विदलितं मुखं कैरवैः ।
विलोक्य रजनौ हृदे विरहिकोकशोकं घनं
परव्यसनकातराः किमिव कुर्वते साधवः ॥

पं ० श्रीवक्तव्य.

अथ पानकेलिः

2007

बहुविकृतगाढरागं विलासवैदग्ध्यचेष्टिताचार्यः ।
जयति मधु प्रियवदने यौवनमिव जीवलोकेस्मिन् ॥

कस्यापि.

2008

क्रान्तक्रान्तवदनप्रतिबिम्बे
 भग्नबालसहकारसुगन्धौ ।
 स्वादुनि प्रणदितालिनि शीते
 निर्व्ववार मधुनीन्द्रियवर्गः ॥

माघस्य.

2009

मा गमन्मदविमूढधियो नः
 प्रोज्झ्य रन्तुमिति शङ्कितनाथाः ।
 योषितो न मदिरां भृशमीषुः
 प्रेम पश्यति भयान्यपदेपि ॥

2010

अन्ययान्यवनितागतचित्तं
 चित्तनाथमभिशाङ्कितवत्या ।
 पीतभूरिस्त्रुरयापि न मेदे
 निर्व्वृतिर्हि मनसो मदहेतुः ॥

2011

अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ
 कोपदीप्तमुररीकृतधैर्यम् ।
 क्षालितं नु शमितं नु वधूनां
 द्रावितं नु हृदयं मधुवारैः ॥

2012

प्राप्यते गुणवतापि गुणानां
 व्यक्तमाश्रयवशेन विशेषः ।
 तत्तथाहि दयिताननदत्तं
 व्यानशे मधु रसातिशयेन ॥

2013

विम्बितं भृतपरिस्रुति जान-
न्भाजने जलजमित्यबलायाः ।
ब्रानुमक्षि मधुपः पतति स्म
भ्रान्तिभाजि भवति क विवेकः ॥

अस्यैव.

2014

सागसि प्रियतमे कृतकोपा
याङ्घ्रियुग्मपतितेपि न तुष्टा ।
सैव मद्यपरिलुप्तविवेका
तं तथैव परितोषयति स्म ॥

नमजितः.

2015

कामिनीवदननिर्जितकान्तिः
शोभितुं नहि शशाक शशाङ्कः ।
लज्जयेव विमलं वपुराशुं
शीधुपूर्णचपकेषु ममज्ज ॥

भारवेः.

2016

मुर्निमन्तमिव रागरसौघं
ते परस्परसमर्पितवक्त्राः ।
आननासत्रमिषेण तदानी-
मक्षिपन्त हृदयेषु युवानः ॥

2017

अर्धपीतमदिरा मणिपारी
शोभतां कथमितीव तरुण्या ।
चुम्बितैरधिकपाटलभासा
पूरिताधरमयृग्वभरेण ॥

एतौ जयमाधवस्य.

2018

कान्तानवाधररसामृततृणयेव
 बिम्बं पपात शशिनो मधुभाजने यत् ।
 निःशेषिते मधुनि लाज्जितचित्तवृत्ति
 नत्तन्मुखावजितकान्तितयेव नष्टम् ॥

विभाकरवर्मणः.

2019

मधुरद्विरेफरणिताभिमन्त्रितं
 धृतमानखण्डननिर्गलस्थिति ।
 मदनस्य बाहणमिवास्त्रमाबभौ
 हृदयं विशन्मधु विमुग्धचक्षुषाम् ॥

2020

संक्रान्तमाननमवेक्ष्य मृगायताक्ष्याः
 पर्याचलन्नयनमासवपूरितायाम् ।
 सेन्दीवरं कमलमित्यवमन्य दूरा-
 द्भृङ्गो ममज्ज सहसैव यथार्थनामा ॥

प्रचण्डमाधवस्य.

2021

प्रत्ययदन्तपदलमनिशातमद्य-
 संतापिताधरदला दयितस्य कान्ता ।
 भ्रूक्षेपनेत्रवलनाकरकम्पमन्द-
 सीत्कारविभ्रममुखा सुतरां बभूव ॥

लोटकस्य.

2022

पीतस्तुषारकिरणो मधुनैव सार्ध-
 मन्तः प्रविश्य चषकप्रतिबिम्बवर्ती ।
 मानान्धकारमपि मानवतीजनस्य
 नूनं बिभेद यदसौ प्रससाद सद्यः ॥

रत्नाकरस्य.

2023

ननशातकौम्भकलशीमुखाच्च्युतं
वलमानमयकरभाजि कुन्तले ।
सुतनोर्मुखामृतरुचेरुपेयुषो
व्यधित प्रदक्षिणमिवान्तिके मधु ॥

मद्वक्त्र

अथ परस्परचाटवः

तत्र

प्रियाविषये तावत्

2024

त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वकृत् ।
नहि रूपोपमा त्वन्या तवास्ति शुभदर्शने ॥

भगवद्वाल्मीकिमुने .

2025

मुग्धे धानुष्कता केयमपूर्वा तव वृदयते ।
यया विध्यसि चेतांसि गुणैरेव न सायकैः ॥

2026

मुग्धे न पार्यसे दातुमदत्तं नोपतिष्ठति ।
अस्थास्नु यौवनमिदं कथमेतद्भविष्यति ॥

2027

प्रविशामि किमङ्गेषु भवतीं निगरामि किम् ।
चिरेण गतलब्धासि न जाने करवाणि किम् ॥

2028

उदयगिरिर्मूर्धगोथं त्वद्वदनापहतक्रान्तिसर्वस्वः ।
फूत्कर्तुमिवोर्ध्वकरः स्थितः पुरस्तान्निशानाथः ॥

श्रीनरपद्मस्य .

2029

अन्यतो नय मुहूर्तमाननं
चन्द्र एष सरले कलामयः ।
मा कदाचन कपोलयोर्मलं
संक्रमय्य समतां स नेष्यति ॥

मञ्जीरस्य.

2030

शिखरिणि क्व नु नाम कियच्चिरं
किमभिधानमसावकरोत्तपः ।
तरुणि येन तवाधरपाटलं
दशति बिम्बफलं शुकशावकः ॥

कस्यापि.

2031

लावण्यकान्तिपरिपूरितदिङ्मुखेस्मि-
न्स्मेरेधुना तव मुखे तरलायताक्षि ।
क्षोभं यदेति न मनागपि तेन मन्ये
सुव्यक्तमेव जलराशिरयं पयोधिः ॥

जयवर्धनस्य.

2032

अद्भुभिरशुभं त्यक्त्वा देहं निजं किल योगवि-
द्विशति विशदं ज्ञानालोकात्परस्य कलेवरम् ।
नयनविवरैः सूक्ष्मैः साक्षादहो तव नैपुणं
विशसि हृदयं द्रष्टुं स्पष्टं वहिश्च विचेष्टसे ॥

2033

विसृज दयिते हासज्योत्स्नां निमीलतु पङ्कजं
विकिर नयने भ्रष्टच्छायं भवत्वसितोत्पलम् ।
वद सुवदने लज्जामूका भवत्वपि कोकिला
परपरिभवो मानस्थाने न मानिनि सद्यते ॥

कयोरपि.

2034

खेदाय स्तनभार एष किमु ते मध्यस्य हारोपर-
स्ताम्यत्यूरुयुगं नितम्बभरतः काञ्च्यानया किं पुनः ।
शक्तिः पादयुगस्य नोरुयुगलं वोढुं कुतो नूपुरौ
स्वाङ्गैरेव विभूषितासि वहसि क्लेशाय किं मण्डनम् ॥

2035

प्रसीद गतिरुज्ज्वलां व्रजतु राजहंसी सुखं
स्मितं च परिमुच्यतां स्फुरतु कुन्दपुष्पप्रभा ।
निमीलय विलोचने भवतु हारि कर्णोत्पलं
करस्थगितमाननं कुरु विभातु चन्द्रोदयः ॥

चन्द्रोदयस्य

2036

माने मौनमयं विषण्डु विरहे रम्योक्ति नर्मण्यपि
कोपे सस्फुरिताधरं निधुवने तत्तद्विलासोद्भवम् ।

तैस्तैः सुन्दरि चेष्टितैर्मुखमिदं कान्तिं न कां दास्यति ॥

भागवतवल्लभस्य.

2037

फुल्लेन्दीवरशङ्कया नयनयोर्वन्धूकबुद्ध्याधरे
पाण्योः पद्माधिया मधूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोः ।
लीयन्ते कवरीषु बान्धवजनप्रीतिप्रबद्धस्पृहा
दुर्वारा मधुपाः कियन्ति भवती स्थानानि रक्षिष्यन्ति ॥

कस्यापि.

अथ प्रियविषये

2038

न जाने संमुखायाते प्रियाणि वदति प्रिये ।
सर्वाण्यङ्गानि किं यान्तु नेत्रनामुत कर्णनाम् ॥

कस्यापि.

2039

सत्यमाचक्ष्व किं नाथ तवैतद्भुवि चेष्टितम् ।
श्रुतः सुखकरो दृष्टो मनोमोहावहोसि यत् ॥

2040

शूरोसि नूनमुदितः पुरतो यदारा-
नारीजनस्य हृदयाम्बुरुहप्रबोधम् ।
धत्से निशाततरबाण उदमधन्वा
कामः पदातिरिति तावक एष हन्ति ॥

कव्यदस्य.

2041

खरघनमपि दृष्टं व्योम सोढाः समीराः
शिखिकुलकलवाचां श्रोत्रमासीच्चित्रासः ।
असुप्तम न मृताहं त्वद्वियोगेपि जाते
तव घनपरिरम्भप्रार्थनाशावशेन ॥

हरगणस्य.

अथ सुरतारम्भः

2042

वल्लभागमनानन्दनिर्भरे हृदये सति ।
वद कुत्रावकाशोस्ति मानस्य मम सांप्रतम् ॥

2043

संकेतकालमनसं विटं ज्ञात्वा विदग्धया ।
हसन्नेत्रार्पिताकूतं लीलापद्मं निमीलितम् ॥

कयोरपि.

2044

अन्तःस्थसुरतारम्भाभिलाषमपि गोपयत् ।
अन्योन्यं मिथुनं वेत्ति नेत्रे दृष्ट्वैव चञ्चले ॥

कव्यदस्य.

2045

अनुदिनमभ्यासदृढैः सोढुं दीर्घोपि शक्यते विरहः ।
प्रत्यासन्नसमागममुहूर्तविघ्नोपि दुर्विषहः ॥

श्रीमयूरस्य.

2046

गुर्वन्तिके ह्रिया पूर्वं संज्ञयार्थावबोधनम् ।
करोति पत्युर्युवतिरथ शब्दानुशासनम् ॥

प^० पाजकस्य.

2047

दूरादुत्कण्ठन्ते दयितजनसंनिधौ तु लज्जन्ते ।
त्रस्यन्ति कम्पमानाः शयनीये नवपरिणया बध्वः ॥

रुद्रस्य.

2048

अक्षदेवनपणीकृतेधरे
कान्तयोर्जयपराजये सति ।
अत्र वक्तुं यदि वेत्ति मन्मथः
कस्तयोर्जयति जीयतेथवा ॥

जयवर्धनस्य.

2049

प्रेयसि प्रणयलालनापरे
नीविवन्धमथ मोक्तुमिच्छति ।
निर्गते परिजने नतभ्रुवो
लज्जयेव निरगामि लज्जया ॥

वल्लभस्य.

2050

उत्पादयन्ती सुरतस्य विघ्नं
परस्परालापसुखं हरन्ती ।
संरागिणः कामिजनस्य गाढ-
मदगोर्ललम्बे सहसैव निद्रा ॥

2051

अनिरीक्षणमेव दृष्टिरार्द्रा
परिहासालपनानि मौनमेव ।
अवधीरणमेव चाभियोगो
विनिगूढोपि हि लक्ष्यतेनुरागः ।'

2052

अवचनं वचनं गुरुसंनिधा-
वनवलोकनमेव विलोकनम् ।
अवयवावरणं हि यदंशुक-
व्यतिकरेण तदङ्गसमर्पणम् ॥

वामनस्वामिनः.

2053

कंचित्क्षणं ननु सहस्रं विमुञ्च वासो
जागर्त्ययं परिजनो धिगपत्रपोसि ।
एषोञ्जलिः शमय दीपमिति प्रियाया
वाचो रतादपि परां मुदमावहन्ति ॥

राजपुत्रपर्वटः.

2054

उत्साहिता सकलशीधुमदेन वक्तु-
मर्धोदिते नववधूर्वलम्बितह्रीः ।
आलीजनेष्वनुपसंहतवाक्यशेषा
भर्तुश्चकार सविशेषकुतूहलित्वम् ।

रत्नाकरस्य.

2055

कलहकलया यत्संधृत्यै त्रपावनतानना
विहितपुलकोद्भेदं सुभ्रूश्चकर्ष न कञ्चुकम् ।
दयितमभितस्तामुत्कण्ठां विववुरनन्तरं
झटिति सकलात्खुट्यत्पान्ताः स्तनांशुकसंभयः ॥

2056

पटालग्रे पत्यौ नमयति मुखं जातविनया
हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि निभृतम् ।
न शक्नोत्याख्यातुं स्मितमुखसखीदत्तनयना
ह्रिया ताम्यत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधूः ॥

अमरकव्य.

2057

स्मररसनदीपूरेणोढाः पुनर्गुरुसेतुभि-
र्यदभिविधृता दुःखं तिष्ठन्त्यपूर्णमनोरथाः ।
तदपि लिखितप्रख्यैरङ्गैः परस्परमुन्मुखा
नयननलिनीनालानीतं पिबन्ति रसं प्रियाः ॥

नरसिंहकव्य.

2058

प्रणयविशदां दृष्टिं वक्त्रे ददाति न शङ्किता
घटयति घनं कण्ठाश्लेषं न सान्द्रपयोधरा ।
वदति बहुशो गच्छामीति प्रयत्नधृताप्यहो
रमयतितरां संकेतस्था तथापि हि कामिनी ॥

श्रीहर्षदेवकव्य.

2059

मुहुरविशदा विसम्भार्द्रा मुहुः स्मृतमन्यवो
मुहुरसरलाः प्रेमप्रह्ला मुहुर्मुहुरस्थिराः ।
वितथशपथोपालम्भाङ्का मुहुर्मधुरा मुहुः
परिववृधिरे निष्पर्यन्ता मिथो मिथुनोक्तयः ॥

2060

प्रथमजनिते मन्यौ बाला विकारमजानती
कितवचरितेनारोप्याङ्कं विनम्रमुखैव सा ।
त्रिबुक्कमलकं चोच्चम्योच्चैरकृत्रिमविभ्रमा
नयनसलिलस्यन्दिन्योष्ठे रुदत्यपि चुम्बिता ॥

कयारपि.

2061

हरति सुचिरं गाढाश्लेषे यदङ्गकमाकुला
 स्थगयति तथा यत्पाणिभ्यां मुखं परिचुम्बने ।
 यदतिबहुशः पृष्टा किञ्चिद्वदत्यपरिस्फुटं
 रमयतितरां तेनैवासौ मनोभिनवा वधूः ॥

रुद्रदस्य.

2062

समजनि न तत्प्रेम त्यक्तं यदीषदपीर्ष्या
 स्मरसुखसखी नासावीर्ष्या विना कलहेन या ।
 न खलु कलहः सोन्योन्यं यः प्रसादनवर्जितः
 प्रसदनविधिर्नासौ बाला न येन विलिल्यरे ॥

शिवस्वामिनः.

2063

चिरविरहिणोरुत्कण्ठात्यर्था श्रुतीकृतगात्रयो-
 र्नवमिव जगज्जातं भृशश्चिरादभिनन्दतोः ।
 कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरूढयोः
 प्रसरति कथा यूनोर्बद्धी यथा न तथा रतिः ॥

कस्यापि.

2064

क्वचिदपरिस्फुटं क्वचिदलब्धविलासरसं
 क्वचिदसमञ्जसोक्तिमधुरस्मितपल्लवितम् ।
 रहसि मृगीदृशः सरसपेशलहावकथा-
 ललितपदाक्षरं किमपि हारि समुल्लपितम् ॥

लहकस्य.

2065

आनन्दोद्भूतबाष्पपूरपिहितं चक्षुः क्षमं नेक्षितुं
 बाहू सीदत एव कम्पविधुरौ शक्तौ न कण्ठग्रहे ।
 वाणी साध्वसगद्गदाक्षरपदा संक्षोभलोत्तमो
 यत्सत्यं प्रियसंगमोपि सुचिरादादौ वियोगायते ॥

श्रीडामरस्य.

2066

यत्नात्संगममिच्छतोः प्रतिदिनं दूतीकृताश्वासयो-
रन्योन्यं परिशुष्यतोर्नवरतप्राप्तिस्पृहां तन्वतोः ।
संकेतोन्मुखयोः कथं कथमपि प्राप्ते चिरात्संगमे
यत्सौख्यं नवरक्तयोस्तरुणयोस्तत्केन साम्यं व्रजेत् ॥

चूलितकस्य.

2067

लोलभ्रूलतया विपक्षदिगुपन्यासेवधूतं शिर-
स्तद्वृत्तान्तनिरीक्षणे कृतनमस्कारो विलक्षः स्थितः ।
कोपाताम्रकपोलकान्तिनि मुखे दृष्ट्या गतः पादयो-
रुत्सृष्टो गुरुसंनिधावपि विधिर्द्वाभ्यां न कालोचितः ॥

2068

अज्ञातागममीलिताक्षियुगलं किं त्वं मुधा तिष्ठसि
ज्ञातोसि प्रकटप्रकम्पपुलकैरङ्गैः स्फुटं मुग्धया ।
मुञ्चैनां जड किं न पश्यसि गलद्वाष्पाम्बुधौताननां
सख्यैवं गदिते विमुच्य रभसात्कण्डेवलग्नो युवा ॥

कयोरपि.

2069

दृष्ट्वैकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्यादरा-
देकस्या नयने निमील्य विहितक्रीडानुबन्धच्छलात् ।
तिर्यग्बर्तितकंधरः सपुलकः प्रेमोद्धसन्मानसः
सान्तर्हासलसत्कपोलफलको धूर्तोपरां चुम्बति ॥

अमरकस्य.

2070

सा यावन्ति पदान्यलीकपिशुनैरालीजनैः शिक्षिता
तावन्त्येव कृतागसो द्रुततरं व्याहृत्य पत्युः पुनः ।
प्रारब्धा परतो यथा मनसिजस्येच्छा तथा वर्तितुं
प्रेम्णो मौग्ध्यविभूषणस्य सहजः कोप्येष रम्यः क्रमः ॥

2071

स्वेदाम्भःकणिकाचितेपि वदने जातेपि रोमोद्गमे
 विस्रम्भेपि गुरौ पयोधरभरोत्कम्पे विवृद्धि गते ।
 दुर्वारस्मरनिर्भरेपि हृदये नैवाभियुक्तः प्रिय-
 स्तन्वङ्ग्याहठकेशकर्षणघनाश्लेषामृते लुब्धया ॥

कथोरपि.

2072

दृष्टा दृष्टिमधो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता
 शय्यायां परिवृत्य तिष्ठति बलादालिङ्गिता वेपते ।
 निर्यान्तीषु सखीषु वासभवनान्निर्गन्तुमेवेहते
 जाता वामतयैव मेघ सुतरां प्रीत्यै नवोढा वधूः ॥

श्रीहर्षदेवस्य.

2073

सा गोत्रस्खलनं निशम्य सहसा तत्पूर्वमुत्कम्पिनी
 हे मातः कथितः प्रियाप्रियसखा प्रेमाशनिर्दारुणः ।
 एतच्छाद्यमुत प्रकाश्यमपरेणाकर्णितं वा भवे-
 दित्युद्गामविकल्पविघ्नितपतद्वाष्पोदकं रोदिति ॥

अर्भकस्य.

2074

धूर्तेन प्रथमं ह्रिया हतमुखी बाला नवोढा पुरः
 सख्याः सस्मितमुन्नमय्य वदनं कुञ्जलक्षणं चुम्बिता ।
 भूयस्तां रुषितामिव स्मरतृषा शुष्यन्मुखीं वक्तव्यसौ
 किं खिन्नास्यधरामृतं हतमिति प्राणाधिके गृह्यताम् ॥

2075

आयाते दायिते मरुस्थलभुवामुद्गीक्ष्य दुर्लङ्घ्यतां
 तन्वङ्ग्या परितोषवाष्पतरलामासज्य दृष्टिं मुखे ।
 दत्त्वा पीलुशभीकरीरकवलं स्वेनाञ्जलेनादरा-
 दुन्मृष्टं करभस्य-केसरसटाभारावलग्नं रजः ॥

कथोरपि.

2076

आयातं दयिते मनोरथशतैर्नति कथंचिद्दिने
वैदग्ध्यापगमाज्जडे परिजने दीर्घा कथां कुर्वति ।
दग्धास्मीत्यभिधाय सत्वरपदं व्याधूय चीनांगुकं
तन्वङ्गचा रतिलालसेन मनसा नीतः प्रदीपः शमम् ॥

अद्भुतकुलस्य.

2077

आयातो दयितस्तवेति वचसा न श्रद्धे भाषितं
चक्षुर्गोचरतां गतेपि सुमुखी भ्रान्तिं निजां मन्यते ।
कण्ठाश्लेषगतेपि शून्यहृदया स्वप्नान्तरं शङ्कते
वार्तां पृच्छति भर्तरि स्मितमुखी लज्जावती तुष्यति ॥

2078

सौत्कण्ठाकुलया दृशा समदनोज्जृम्भा विलासश्रिया
सत्रीडा वदनेन्दुना सपुलकोत्कम्पा स्तनाभ्यामसौ ।
साक्षेपा कृतकावलेपललितैर्लब्धे क्षणं वल्लभे
जाता प्रेममयीव संभृतरसस्पर्शानुबन्धे बधूः ॥

लुहकस्य.

2079

गच्छेत्युन्नतयां भुवैव गदितं मन्दं वलन्त्या तया
तेनाप्यञ्चितलोचनद्वयपुटेनाज्ञा गृहीता शनैः ।
संकेताय वलदृशा पिशुनिता ज्ञाता च दिक्प्रेयसा
गूढः संगमनिश्चयो गुरुपुरोप्येवं युवभ्यां कृतः ॥

अमरकस्य.

2080

दूराज्जातविकल्पयोरभिमुखं विन्यस्यतोर्लोचने
लीलासत्वरवक्रयोश्च निकटे मन्दां गतिं कुर्वतोः ।
व्यावृत्तेक्षणवीक्षणालसपदं कृच्छादनिक्रामतो-
रौत्सुक्यं नवरक्तयोर्द्विगुणयत्यायामिता चर्मनः ॥

शम्भुकस्य.

2081

काञ्च्या गाढतरावबद्धवसनप्रान्ता किमर्थ पुन-
 मुग्धाक्षी स्वपितीति तत्परिजनं स्वैरं प्रिये पृच्छति ।
 मातः स्वप्नुमपीह वारयति मामित्याहितक्रोधया
 पर्यस्य स्वपनच्छलेन शयने दत्तोवकाशस्तया ॥

कस्यापि.

2082

गाढाश्लेषमपास्य केलिकलहे तिर्यक्स्थिता मानिनी
 — — — — —

पश्चादुत्सुकया मनोरथविधिव्याजोल्लसच्चेतसा
 रक्षन्त्या निजगौरवं चतुरया भूयः समालिङ्गितः ॥

भट्टवल्लभस्य.

2083

आगत्य प्रणिपातसान्त्वितसखीदत्तान्तरे सागसि
 स्वैरं कुर्वति तल्पपार्श्वनिभृते धूर्तैङ्गसंवाहनम् ।
 ज्ञात्वा स्पर्शवशात्तया किल सखीभ्रान्त्या स्वमङ्गं शनैः
 खिन्नासीत्यभिधाय मीलितदृशा सानन्दमारोपितः ॥

2084

चक्षुःप्रीत्या प्रसक्ते मनसि परिचये चिन्त्यमानाभ्युपाये
 रागे याते गुरुत्वं प्रविकसति गिरां गोचरे दूतिकायाः ।
 आस्तां दूरेण तावत्सरभसदयितालिङ्गनानन्दलाभ-
 स्तद्वेहोपान्तरथ्याभ्रमणमपि परां निर्वृतिं संतनोति ॥

2085

पर्यावृत्तिश्रुथाङ्गी प्रियशयनतटे मानिनी पृष्ठलघे
 स्वैरं स्वैरं करेणानुसरति रमणे रोमवह्यालवालम् ।
 प्रेमस्वेदावगाढं विगलितरशना मन्युपूर्णा किलान्त-
 र्दीर्घोच्छ्वासच्छलेन श्लथयति चतुरा बन्धमर्थोरुकस्य ॥

एतं कंषामपि.

अथ सुरतकेलिः

2086

समादिष्टं शिष्टैरसममिह यन्निर्वृतिपदं
पुनर्दग्धोप्याशु प्रभवति यतो मन्मथतरुः ।
श्रुते यस्मिन्कामी भवति कृतकृत्यो रतिमुखे
स सीत्कारः पायादमृतविजयी सुन्दरदृशाम् ॥

सीत्काररत्नस्य.

2087

आस्तां दूरेण विश्लेषः प्रियामालिङ्गतो मम ।
स्वेदः किं न सरिन्नाथो रोमाञ्चः किं न पर्वतः ॥

2088

किं नु लीना विलीना नु सुप्ता किं नु मृता नु किम् ।
परिष्वक्तैव कुरुते सा मे शङ्काशतं प्रिया ॥

कस्यापि.

2089

इन्द्राय वीक्षमाणस्तन्मुखमास्त्रादयन्ननन्ताय ।
स्पृहयामि चाद्य दयितामालिङ्गन्कार्तवीर्याय ॥

कस्यापि.

2090

उन्नमय्य सकचग्रहमास्थं
चुम्बति प्रियतमे हठवृत्त्या ।
हुं ममेति वदनान्तरलीनं
जल्पितं जयति मानवतीनाम्

विज्ञाकायाः.

2091

वह्नेन परिचुम्बिताधरा
खण्डिता यदि न खण्डिता ततः ।
श्लिष्यतापि कुत्रयोर्नरन्तरं
पीडिता यदि न पीडिता ततः ॥

कस्यापि.

2092

पाणिपल्लवविधूनमन्तः
सीत्कृतानि नयनार्धनिमेषाः ।
योषितां रहसि गद्गदवाचा-
मल्लतामुपययुर्मदनस्य ॥

भारवेः.

2093

पाणिपल्लवयुगेन मुग्धया
यन्मुखं पिहितमंशुके हते ।
वल्लभेन सुरतेन तद्विया
शोकतां कथमियान्निशाकरः ॥

वल्लभदेवस्य.

2094

अम्बरं त्रिनयतः प्रियपाणे-
र्योषितश्च करयोः कलहस्य ।
वारणामिव विधातुमभीक्ष्णं
कक्षयया च वलयैश्च शिशिञ्जे ॥

माघस्य.

2095

यदूरमुक्तविनयं यदनुष्ठितेच्छं
यन्निर्दयं यदसमाधि यदस्तलज्जम् ।
यद्रागनिघ्नहृदयं यदपोढधैर्यं
तत्तद्वभूव सुरतेषु गुणो न दोषः

भट्टपरिभूतस्य.

2096

स्वामिन्प्रभो प्रिय गृहाण परिष्वजस्व
किं किं शठोस्यकरुणः स्वसुखे स्थितोसि ।
ही दुःखयस्यलमलं विरमेति वाचः
स्त्रीणां भवन्ति सुरते प्रणयानुरूपाः ॥

भट्टकुमारस्य.

2097

दृशा सपदि मीलितं दशनरोचिषा निर्गतं
करेण परिवेपितं वलयकैरथाक्रन्दितम् ।
प्रियैः समदयोषितां ननु विखण्ड्यमानेधरे
परव्यसनकातराः किमिव कुर्वते साधवः ॥

कस्यापि.

2098

वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथुः
स्तनयुगलके भ्रान्त्वा तुङ्गे निलीन इव भ्रमात् ।
ज्वलितमदन्नाङ्गारे तन्व्यास्ततो जघनस्थले
सपुलकजलः पत्युः पाणिर्निलीन इवाभवत् ॥

2099

किमु परिगता भर्त्रा तप्तद्विलोहवदेकता-
मुत रमयितुः स्यूताङ्गेङ्गे शिवैः स्मरसायकैः ।
विलयनमथ प्राप्ता रागोष्मभिर्मुहुर्दृष्ट्यहो
पतति भुजयोरन्त — — — — न दीयते ॥

2100

वदननिहिते ताम्बूलांशे श्रिते रतिबीजतां
कुवलयदृशः प्रत्याजज्ञे स रागतरुस्तदा ।
किसलयरुचो यस्य छायामुपाश्रितयोस्तयो-
विषमविषमः कात्स्न्येनास्तं गतो विरहक्लमः ॥

2101

व्यसनमचलं यत्राचार्यो व्रतं विषयार्द्रता
सुहृदविनयो दासः प्रेषान्प्रभुर्मकरध्वजः ।
गुह्यमशिथिलाश्लेषा शय्या स्वरूपमभेदिता
रमणमिथुनान्यव्याख्येयां दशां विजगाहिरे ॥

एते श्रीशिवस्वामिनः .

2102

रतिकृति गते मायानिद्रां प्रवर्तितचुम्बना
 पुलकपयसा तत्त्वं मत्वा मुखादहतानना ।
 कृतकशयितो निग्राह्योसीत्युदीर्य कलं वधू-
 र्वाणितमधरं कृत्वा दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥

2103

अनुनयगुरोर्गौंशीवन्धो मुखासत्रसंपदां
 शपथविवरं विस्रब्धानां धियां प्रथमातिथिः ।
 अविनयवचोवादस्थानं पुरंध्रिषु पप्रथे
 मदविलसितस्यैकाचार्यश्चिरं रतिविभ्रमः ॥

2104

पुरा निःस्पन्दानां तदनु लघुसंकोचनवतां
 ततश्चादीर्घाणां क्षणमधिकैतैर्दृश्यं गतवताम् ।
 स्फुरन्नद्यत्तारं क्रमविषमलेखामुपगतं
 मृगाक्षीणामक्ष्णां जयति सुरतारम्भलसितम् ॥

2105

करकिसलयं धुत्वा धुत्वा विमार्गति वाससी
 क्षिपति सुमनोमालाशेषं प्रदीपशिखां प्रति ।
 स्थगयति मुहुः पत्युर्नेत्रे विहस्य समाकुला
 सुरतविरतौ रम्या नारी पुनः पतिमाश्रिता ॥

एते केषामपि.

2106

सुरतविरतौ व्रीडावेशभ्रमश्चयहस्तया
 रहसि गलितं तन्व्या प्राप्तुं न पारितमंशुकम् ।
 रतिरसजडैरङ्गैरङ्गं पिधातुमशक्त्या
 प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमधृष्टया ॥

अमरकस्य.

2107

नैषा वेगं मृदुतरतनुस्तावकीनं विसोढुं
शक्ता मैनां चपल सुभृशं खेदयेन्दीवराक्षीम् ।
रत्यभ्यासं विदधत इव प्राणनाथस्य गत्वा
कर्णोपान्ते निभृतनिभृतं नूपुरं शंसतीव ॥

मूर्खस्य.

2108

याते गोत्रविपर्यये श्रुतिपथं शय्यागतायाश्चिरं
निर्ध्यातं परिवर्तनं हृदि पुनः प्रारब्धमङ्गीकृतम् ।
भूयस्तत्पकृतं कृतं च बलितक्षिप्रैकदोर्लेखया
मानिन्या न तु पारितः स्तनभरो नेतुं प्रियस्योरसः ॥

अमरकस्य.

2109

तस्याः सान्द्रविलेपनस्तनयुगप्रक्षेपमुद्राङ्कितं
किं वक्षश्रणानतिव्यतिकरव्याजेन गोपाय्यते ।
इत्युक्ते क तदित्युदीर्य सहसा तत्संप्रमार्दुं मया
साश्लिष्टा रभसेन तत्सुखवशात्तस्याश्च तद्विस्मृतम् ॥

कस्यापि.

2110

अद्य द्यूतजिताधरग्रहविधावीशोसि तत्खण्डना-
दाधिक्ये वद को भवानिति मृषाकोपाञ्चितभूलतम् ।
सद्यः स्विन्नकरात्तकुन्तलकरायत्तीकृतस्यास्य मे
मुग्धाक्षी प्रतिकृत्य तत्कृतवती द्यूतेपि यन्नाजितम् ॥

गोपादित्यस्य.

2111

दन्ताग्रग्रहणं करोति शनकैर्नैवाधरे खण्डनं
कण्ठे श्लिष्यति निर्भरग्रहविधिं कर्तुं पुनः शङ्कते ।
तिष्ठत्येव रतान्तरेष्वभिमुखी नैवाभियुक्ते स्वयं
निष्प्रागल्भ्यतयैव बलभरौ युनां नवोद्वाजनः ॥

श्रीडामरस्य

2112

एकस्मिञ्छयने पराङ्मुखतया वीतोत्तरं ताम्यतो-
रन्योन्यं हृदयस्थितेऽप्यनुनये संरक्षतोर्गौरवम् ।
दम्पत्योः शनकैरपाङ्गवलनामिश्रीभवच्चक्षुषो-
र्भग्नो मानकलिः सहासरभसव्यावृत्तकौतूहलः ॥

2113

शून्यं वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय काचिच्छनै-
र्निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिरं निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम् ।
विश्रब्धं परिरभ्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थलीं
लज्जानम्रमुखी प्रियेण हसता बाला चिरं चुम्बिता ॥

2114

गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्भिन्नरोमोद्गमा
सान्द्रस्नेहरसातिरेकविगलच्छ्रीमन्निजम्बाम्बरा ।
मा मा मानद मुञ्च मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी
सुप्ता किं नु मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥

2115

अन्योन्यप्रकटानुरागरभसादुद्भूतरोमाञ्चयो-
रुत्कण्ठापरिखेददुःसहतया क्षामीभवद्वात्रयोः ।
नक्तं दैववशात्क्षणं गुरुजनात्स्वायत्ततां प्राप्नो-
र्यातो दुर्लभसंगमोत्सवविधिर्वृनोर्जनाख्येयताम् ॥

2116

निर्वृत्ते सुरतोत्सवे बहुविधे जातेधिकेङ्गकृमे
तल्पे स्वेदजलार्द्रचन्दनमये किञ्चिद्गृहीतेम्बरे ।
सान्द्रस्नेहवशाद्विशेषविषयव्यासङ्गजिज्ञात्मनो-
र्दम्पत्योः स्मरधस्मरातुरतया भूयोपि जाता स्पृहा ॥

एते केषांचिनः

2117

पिधत्ते द्वाःपट्टैः सितकरमथोत्तंसकुसुमै-
र्निरस्तैर्दीपार्चिः शमयति च लज्जापरवशा ।

प्रियेण प्रत्यङ्गं प्रणिहितदृशा वाससि हते
कथंकारं तारं परिहरति हारं नववधूः ॥

प० जगद्धरस्य.

2118

कुचस्पर्शाद्धर्षं हरति तदिमं मुञ्च गलतो
वदत्येवं कान्ते रतिरसरते ह्रीनतमुखी ।
प्रियं द्रष्टुं सोत्का प्रतिमितमुखं नायकमणौ
कथं कारं तारं परिहरति हारं नववधूः ॥

प० श्रीवक्त्रस्य

अथ विपरीतरतकेलिः

2119

विपरीतरतायासजनिताः स्वेदविन्दवः ।
पतन्तु तव गात्रेषु कामिनीवदनच्युताः ॥

कस्यापि.

2120

पततु तवोरसि सततं दयिताधम्मिल्लमल्लिकाप्रकरः ।
रतिरणरभसकचग्रहलुलितालकवल्लीपतितः ॥

भट्टबाणस्य.

2121

रत्नोत्कटोत्तमाङ्गी श्यामाथ त्रिकश्रुका तरुणी ।
पततु तवोरसि दयिता क्षुरिका भुजगी च शत्रूणाम् ॥

नमाचार्यस्य.

2122

भ्रूयते रश्नारात्रो विरतो नृपुण्ड्रनिः ।
कस्यैषा कृतपुण्यस्य कामिनी पुरुषायते ॥

कस्यापि.

2123

वैपरीत्यमतिनिन्द्यमनिष्टं
यद्विशुद्धमतयः कथयन्ति ।

कामिनां निधुवनेषु तदेव
श्लाघ्यमित्यभिमतत्वमवाप ॥

सत्यदेवस्य.

2124

आहतं कुचतटेन तरुण्याः
साधु सोढममुनेति पपात ।
नुट्यतः प्रियतमोरसि हारा-
त्पुष्पवृष्टिरिव मौक्तिकवर्षः ॥

माघस्य.

2125

ऊरुमूलगतनेत्रयुगस्य
प्रेयसो रभसवेल्लितकेशी ।
चुम्बति स्म रतिकेलिविदग्धा
हावहारि वदनं दयितस्य ॥

जयमाधवस्य.

2126

नखदशननिपातजर्जराङ्गी
रतिकलहे परिपीडिता प्रहारैः ।
यदिह मरणमेव किं न याया-
द्यदि न पिबेदधरामृतं प्रियस्य ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

2127

मुग्धे तवास्मि दयिता दयितो भव त्व-
मित्युक्तया नहि नहीति शिरो विधूय ।
स्वं स्वात्करान्मम करे बलयं क्षिपन्त्या
वाचं विनाभ्युपगमः कथितो मृगाक्ष्या ॥

2128

तन्नास्ति कारयति यन्न मनोभवस्य
सा शक्तिरप्रतिहता भुवने तथा हि ।

उद्धाटय पीवरपयोधरमण्डलाग्रं
वल्गन्ति माधव उपर्यवला अपीह ॥

शशिवर्धनस्य.

2129

त्रिरारूढप्रेमप्रणयपरिहासेन हतया
तदारब्धं तन्व्या न तु यदवलायाः समुचितम् ।
अनिर्व्यूढे तस्मिन्प्रकृतिसुकुमाराङ्गलतया
पुनर्लज्जालोलं मयि विनिहितं लोचनयुगम् ॥

2130

कथं न्वेषा तन्वी प्रकृतिसुकुमाराङ्गलतिका
प्रगल्भव्यापारं रतिकलहखेदं विपहते ।
नलिन्यास्तिग्मोपि प्रभवति सुखायैव सविता
प्रकृष्टे प्रेम्ण्येवं किमिव न सहन्ते युवतयः ॥

कस्यापि.

2131

क्वचित्ताम्बूलाक्तः क्वचिदगुरुपङ्काङ्कमलिनः
क्वचिच्चूर्णोद्गारी क्वचिदपि च सालक्तकपदः ।
वलीभङ्गाभोगेष्वलकपतिताकीर्णकुसुमः
त्वियाः सर्वावस्थं कथयति रतं प्रच्छदपटः ॥

2132

कार्या न प्रतिकूलता न च बहिर्गन्तव्यमस्माद्गृहा-
त्कोपश्च क्षणमात्रमाहितरुषा कार्यः प्रणामावधिः ।
इत्येवं प्रमदाव्रतं यदि भवान्गृह्णाति नात्यन्तिकं
तत्राहं दयितोभवामि शठ हे कोपानुबन्धेन किम् ॥

केशामपि.

2133

पश्याश्लेषविशीर्णचन्दनरजःपुञ्जप्रसङ्गादियं
शय्या संप्रति कोमलाङ्गि परुषेत्यारोप्य मां वक्षसि ।

गाढोष्ठमहपूर्वमाकुलतया पादाग्रसंदंशके-
नाकृप्याम्बरमात्मनो यदुचितं धूर्तेन तत्प्रस्तुतम् ॥

अमरकस्य.

2134

शान्ते मन्मथसंगरे रणभृतां सत्कारमातन्वती
वासोदाज्जघनस्य पीनकुचयोर्हारं श्रुतौ कुण्डले ।
बिम्बोष्ठस्य च वीटिकां स्वनयना पाण्यो रणत्कङ्कणे
पद्मालम्बिनि केशपाशनिचये युक्तो हि बन्धः कृतः ॥

कस्यापि.

2135

उपरि निपतितानां स्वस्तधम्मिल्लकानां
मुकुलितनयनानां किञ्चिदुन्मीलितानाम् ।
सुरतसमरखेदस्विन्नगण्डस्थलाना-
मधरमधु वधूनां भाग्यवन्तः पिवन्ति ॥

कस्यापि.

2136

चलत्कुचं व्याकुलकेशपाशं
स्विद्यन्मुखं स्वीकृतमन्दहासम् ।
पुण्यातिरेकात्पुरुषा लभन्ते
पुंभावमम्भोरुहलोचनानाम् ॥

2137

आदौ मज्जनवीरहारतिलकं नेत्राञ्जनं कुण्डले
नासामौक्तिककेशपाशरचना सत्कञ्चुकं नूपुरौ ।
सौगन्ध्यं करकङ्कणं चरणयो रागो रणन्मेखला
ताम्बूलं करदर्पणं चतुरता शृङ्गारकाः षोडश ॥

2138

इक्षोर्विकारा मतयः कवीनां
गवां रसो बालकचेष्टितानि ।

ताम्बूलमभ्यं युवतेः कटाक्षा
एतान्यहो शक्र न सन्ति नाके ॥

केषामपि.

अथ सुरतनिवृत्तिः

2139

पीतौष्ठरागाणि हताञ्जनानि
भास्वन्ति लोलैरलकैर्मुखानि ।
प्रातः कृतार्थानि यथा विरेजु-
स्तथा न पूर्वैश्चुरलंकृतानि ॥

भर्तृस्वामिनः.

2140

मयाङ्गमानीय विमर्दविक्रवा
पटान्तलीलाव्यजनेन वीजिता ।
तयापि सानन्दजलार्द्रगण्डया
निरीक्ष्य तुष्ट्या पुनरस्मि चुम्बितः ॥

2141

सत्यं तथा न विदितः सुरतोपचारः
सज्जन्ति येन पुरुषा इह कामिनीनाम् ।
दत्तः करश्च दयितेन ममोपनाभि
सख्यै शपामि यदि किञ्चिदपि स्मरामि ॥

2142

धन्यासि या कथयसि प्रियसंगमेपि
विस्रग्धचाटुकशतानि रतान्तरेषु ।
नीवीं प्रति प्रणिहितश्च करः प्रियेण
सख्यै शपामि यदि किञ्चिदपि स्मरामि ॥

2143

क्षिष्टः कण्ठे किमिति न मया मूढया प्राणनाथ-
 शुम्बत्यस्मिन्वदनविकृतिः किं कृता किं न दृष्टः ।
 नोक्तः कस्मादिति नववधूश्चेष्टितं चिन्तयन्ती
 पश्चात्तापं वहति तरुणे प्रेम्णि जाता रसज्ञा ॥

2144

दूरारूढप्रणयमधुरप्रेमगर्भोक्तिभाजां
 गाढाश्लेषव्यतिकरधृतैकात्म्यसंभावनानाम् ।
 अव्युच्छिन्नाधरमधुरसासारके प्रार्थये त्वां
 यूनां मा भूद्भगवति निशे संगमे ते प्रभातम् ॥

केशामपि.

2145

सख्यस्तानि वचांसि यानि बहुशोधीतानि युष्मन्मुखा-
 इदयेहं बहुशिक्षिता क्षणमिति ध्यात्वापि मौनं श्रिता ।
 धूर्तनैत्य च मण्डलीकृतकुचं गाढं परिष्वज्य मां
 पीतान्येव सहाधरेण हसता वक्रस्थितान्येव मे ॥

अमरकस्य.

2146

कान्ते सागसि शापितेपि हि सखीवेषं विधायागते
 भ्रान्त्यालिङ्ग्य मया रहस्यमुदितं तत्संगमाकाङ्क्षया ।
 मुग्धे दुष्करमेतदित्यतितरामुह्यमहासं बला-
 दाकुप्य च्छलितास्मि तेन कितवेनेति प्रदोषागमे ॥

कस्यापि.

2147

कान्ते तल्पमुपागते विगलिता नीवी स्वयं बन्धना-
 त्तद्वासः श्रथमेखलं करधृतं किञ्चिन्नितम्बे स्थितम् ।
 एतावत्सखि वेद्मि केवलमहं तस्याङ्गसङ्गे पुनः
 कोसौ कास्मि रतं नु वा कथमिति स्वल्पापि मे न स्मृतिः ॥

अमरकस्य.

2148

तूष्णीमाःस्व हताशया सखि मया किं पृष्टया मा मुधा
मानं विस्मरणैकशीलहृदयां मां कारयेथाः पुनः ।
निर्लज्जेत्यपि नोदितोद्य स जनो यावत्समालिङ्गितः
पर्यालोचि न कीदृशी परिणतिः कोपस्य जाता मम ॥

2149

याता प्रातरयं चला च युवता मेघादयो दुःसहा
दृष्ट्वा प्रोषितभर्तृकामतितरां प्रोज्जृम्भते मन्मथः ।
सेवा हेतुरपि श्रियो न च तथा हीनस्य किंचित्सुख-
मित्यालोच्य जहाति काचिदबला प्राणान्प्रियस्योरसि ॥

2150

कृत्वा विग्रहमश्रुपातकलुषं शय्यासनादुत्थिता
क्रोधाच्चापि विघट्य गर्भभवनद्वारं रुषा प्रस्थिता
दृष्ट्वा चन्द्रमसं प्रभाविरहितं प्रत्यूषवाताहता
हा रात्रिस्त्वरिता गतेति पतिता कान्ता प्रियस्योरसि ॥

एते केषामपि.

2151

जाने कोपतरङ्गिताङ्गुलतिका तेनाहमालिङ्गिता
संस्पृष्टा कुचयोर्निरर्गलतया हारोपि पार्श्वे कृतः ।
एतावन्तु सखि स्मरामि यदतो वृत्तं परं तत्परं
धैर्यस्योद्दलनं शरीरशमनं ध्यात्वापि नो वेद्मि किम् ॥

2152

मूर्च्छादितमीक्षते न नयनं तापे तनुः पच्यते
कम्पः सूचयतीव जीवगमनं मोहे मनो मज्जति ।
प्राग्जन्मार्जितकर्मणा बलवता कालेन कामेन वा
को जानाति स केन मे धृतिहरः कण्ठे भुजंगोर्पितः

एतौ क्षेमेन्द्रस्व.

अथ प्रभातवर्णनम्

2153

ततोरुणपरिस्पन्दमन्दीकृतवपुः शशी ।
दध्रे कामपरिक्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥

भगवद्दाल्मीकिमुनेः.

2154

निशाङ्गना पश्यतो मे कृता हततमःपटा ।
पूष्णः करैरितीवेन्दुः प्रातर्विच्छायतामगात् ॥

पुण्यस्य.

2155

कुरुते यावदेवेन्दुर्दिनश्रीपरिचुम्बनम् ।
संप्राप्ते तत्पतौ तावत्पाण्डुच्छायस्तिरोदधे ॥

मुक्तिकोष्ठकस्य.

2156

व्योम्नः श्यामाविरहिणस्तारकाश्रुकणावली ।
बालमित्रकरोन्मृष्टा जगामादर्शनं शनैः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

2157

शिशिररुचिः सकलङ्को व्यर्थीभूतेषु पादपतनेषु ।
भालम्बतेम्बरान्ते यामिन्या यातुकामायाः ॥

2158

चन्दनं स्तनतटेधरबिम्बे
यावकं घनतरं च सपत्न्याः ।
प्रातरीक्ष्य कुपितापि मृगाक्षी
सागसि प्रियतमे परितुष्टा ॥

2159

इयं मयि प्रोषित एव संगता
हिमत्विषामूकृतमण्डना सती ।

इतीर्ष्ययेव द्रुतमच्छिन्नद्रुषा
विचित्रताराभरणानि भास्करः ॥

केषामपि.

2160

विधाय संध्यां पुरतो विवस्वतः
सखीमिवेन्दूपपतिं मलीमसम् ।
द्रुतं नयन्त्या इव रात्रियोषितो
ररास रम्यं कलहंसनूपुरः ॥

हरिभट्टस्य.

2161

अभिनवं गलितांशुकदर्शितं
दधति यत्स्तनयोरुपरिस्थितम् ।
वसनमण्डलमण्डनमङ्गना-
स्तदधिकं प्रतिपक्षमनोज्वरम् ॥

भट्टकुमारस्य.

2162

किमपि कान्तभुजान्तरवर्तिनी
कृतवती यदियं कलभाषिणी ।
तदनुकृत्य गिरा गुरुसंनिधौ
ह्रियमनीयत शारिकया वधूः ॥

कस्यापि.

2163

उदयति विततोर्ध्वराश्मिरज्जा-
वहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम् ।
वहति गिरिरयं विलम्बिघण्टा-
द्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम् ॥

घण्टामाघस्य.

2164

प्रभातवाताहतिकम्पिताकृतिः
कुमुद्वतीरेणुपिशङ्गविग्रहम् ।

निरास भृङ्गं कुपितेव पद्मिनी
न मानिनी संसहतेन्यसंगमम् ॥

भट्टः.

2165

किं भूषणेन रचितेन हिरण्मयेन
किं रोचनादिरचितेन विशेषकेण ।
आर्द्राणि कुङ्कुमरुचीनि विलासिनीना-
मङ्गेषु किं नखपदानि न मण्डनानि ॥

भट्टकुमारस्य.

2166

एतन्नेन्द्रेन्द्रवृषभ क्षपया व्रजन्त्या
संरोपणार्थमिव गोपितमम्बुजेषु ।
उद्धाटयत्ययमशीतकरः करौघैः
पद्माकरात्तिमिरबीजमिवालिवृन्दम् ॥

जेन्दुकस्य.

2167

स्तनपरिसरभागे दूरमावर्तमानाः
स्फुटतनिमनि मध्ये किञ्चिदेव स्खलन्तः ।
ववुरलघुनितम्बाभोगरुद्धा वधूनां
निधुवनरसखेदच्छेदिनः प्राङ्गवाताः ॥

2168

दिशि दिशि मृगयन्ते वल्गुना घासमेते
मुहुरपगतनिद्राः सप्रयो हेषितेन ।
अयमपि च सरोधैः कामिभिः श्रूयमाणो
नदति मधुरतारं ताम्रचूडो विहंगः ॥

कयोरपि.

2169

जाताः पक्वपलाण्डुपाण्डुरमुखच्छायाकिरस्तारकाः
प्राचीमङ्कुरयन्ति किञ्चन रुचो राजीवजीवातवः ।

लूतातन्तुचितानवर्तुलमिदं बिम्बं दधन्मुवति
प्रातः प्रोषितरोचिरम्बरतलादस्ताचलं चन्द्रमाः ॥

मुगरेः.

2170

सपदि कुमुदिनीभिर्मलितं हा क्षपापि
क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ।
इति दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दु-
र्वहति कृशमशेषं भ्रष्टशोभं शुचेव ॥

2171

नवनखपदमङ्गः गोपयस्यंशुकेन
स्थगयसि मुहुरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् ।
प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसी विसर्प-
न्वद परिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥

2172

बहु जगद पुरस्तात्तस्य मत्ता किलाहं
चकर च किल चाटु प्रौढयोषिद्वदस्य ।
विदितमिति सखीभ्यो रात्रिवृत्तं विचिन्त्य
व्यपगतमदयाह्निं व्रीडितं मुग्धवध्वा ॥

2173

अविरतमभिरामा रागिणोः सर्वरात्रं
नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनाभिवीक्ष्य ।
इदमुदवसितानामस्फुटालोकसंप-
न्नयनमिव सनिद्रं घूर्णते दैपमर्चिः ॥

2174

द्रुततरकरदक्षाः क्षिप्रवैशाखशैले
दधति दधनि धीरानारवान्वारिणीव ।
शशिनमिव सुरौघाः सारमुद्धर्तुमेते
कलशिमुदधिगुर्वी वल्लवा लोडयन्ति ॥

2175

अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची
 रुतमथ कृकवाकोस्तारमाकर्ण्य काले ।
 कथमपि परिवृत्ता निद्रयान्धा किल स्त्री
 मुकुलितनयनैवाश्लिष्यति प्राणनाथम् ॥

2176

परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः
 क्षणमयमनुभूय स्वप्नमूर्ध्वज्जुरेव ।
 रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्णं
 पटुतरचपलौष्ठप्रस्फुरत्प्रोथमश्वः ॥

2177

उदयमुदितदीप्रिर्याति यः संगतौ मे
 पतति न वरमिन्दुः सोपरामेष गत्वा ।
 स्मितरुचिरिव सद्यः साभ्यसूयं प्रभेति
 स्फुरति रुचिरमेषा पूर्वकाष्ठाङ्गनायाः ॥

2178

दधदसकलमेकं खण्डितामानमद्भिः
 श्रियमपरमपूर्णमुच्छ्वसद्भिः पलाशैः ।
 कलरवमुपगीते षट्पदौघेन धत्तः
 कुमुदकमलखण्डे तुल्यरूपामवस्थाम् ॥

2179

विकचकमलगन्धैरन्धयन्भृङ्गमालाः
 सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वायुः ।
 समदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामा-
 रमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः ॥

2180

नवकुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गा-
 दधिकरुचिरशेषामप्युषां जागरित्वा ।

अयमपरदिशोङ्गे मुञ्चति स्रस्तहस्तः
शिशयिषुरिव पाण्डुगानमात्मानमिन्दुः ॥

2181

विगततिमिरपङ्कः पश्यति व्योम याव-
दुवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव ।
रथचरणसमाहस्तावदौत्सुक्यनुज्ञा
सरिदपरतटान्तादागता चक्रवाकी ॥

2182

तदवितथमवादीर्यन्ममत्वं प्रियेति
प्रियजनपरिभुक्तं यद्गूलं दधानः ।
मदधिवसति मा गाः कामिनां मण्डनश्री-
व्रजति हि सफलत्वं वल्लभालोकेन ॥

2183

कृतगुरुतरहारच्छेदमालिङ्ग्य पत्न्यौ
परिशियिलितगात्रे गन्तुमापृच्छमाने ।
विगलितनवमुक्तास्थूलवाष्पाम्बुविन्दु
स्तनयुगमवलायास्तत्क्षणं रोदितीव ॥

2184

प्रतिशरणमशीर्णज्योतिरग्न्याहितानां
विधिविहितविरिञ्चैः सामिधेनीरधीत्य ।
कृतगुरुदुरितौघध्वंसमध्वर्युवयै-
र्हृतमयमुपलीढे साधु सान्नाय्यमग्निः ॥

2185

विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः
कलश इव महीयान्दिग्भिराकृष्यमाणः ।
कृतकलकलविड्ढालापकोलाहलाभि-
र्जलनिधिजलमध्यादेव उत्तार्यतेर्कः ॥

2186

क्षणमयमुपविष्टः क्षमातलन्यस्तपादः
 प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतमह्नाय लोकम् ।
 भुवनतलमशेषं प्रत्यवेक्षिष्यन्माणः
 क्षितिधरतटपीठदुत्थितः सप्तसप्तिः ॥

2187

उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्ग-
 न्सकमलमुखहासं वीक्षितः षड्भिनीभिः ।
 विततमृदुकराग्रः शब्दयन्त्या वयोभिः
 अरिप्लवति दिवोङ्गे हेलया बालसूर्यः ॥

2188

कुमुदवनमपश्चि श्रीमदम्भोजखण्डं
 त्यजाति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।
 उदयति दिननाथो याति शीतांशुरस्तं
 हतविधिलसितानां ही विचित्रो विपाकः ॥

2189

क्षणमतुहिनधाम्नि प्रोष्य भूयः पुरस्ता-
 दुपगतवति पाणिग्राहवह्निवधूनाम् ।
 द्रुततरमुपयातः संसमानांशुकोसा-
 वुपपतिरिव नीचैः पश्चिमान्तेन चन्द्रः ॥

2190

प्रलयमाखिलतारालोकमह्नाय नीत्वा
 श्रियमनतिशयश्रीः सानुरागां दधानः ।
 गगनसलिलराशिं रात्रिकल्पवसाने
 मधुरिपुरिव भस्वानेष एकोपिशोते ॥

एते माघस्य.

2191

निर्यान्त्या रतिवैदमनः परिणतप्रायां विलोक्य क्षपां
 गाढालिङ्गनचुम्बनानि बहुशः कृत्वाप्यसंतुष्टया ।

एकं भूमितले निधाय चरणं तल्पेर्षयन्त्यापरं
बन्वङ्ग्या परिवर्तिताङ्गलतया प्रेयाँश्चिरं चुम्बितः ॥

कस्यापि-

2192

वरुणगृहिणीमाशमासादयन्तमर्मु रुची-
निचयसिचयांशांशभ्रंशक्रमेण निरंशुकम् ।
तुहिनमहर्षं पदयन्तीव प्रसादमिषादसौ
निजमुखमवः स्मेरं धत्ते हरेर्महिषी हरित् ॥

2193

रजनिवमथुपालेबाम्भःकणक्रमसंभृतैः
कुशकिसलयस्याच्चैरप्रेसरैरुदबिन्दुभिः ।
स्रविरकुशलेनाथःसूचीशिखाङ्गुरसंकरं
किमपि गमितान्वन्तर्मुक्ताफलान्यवमेनिरे ॥

2194

रविरुचिक्रचामोकारेषु स्फुटामलबिन्दुतां
गमयितुममूच्छीयन्ते विहायसि तारकाः ।
स्वरविरचनायासामुच्चैरुदात्ततया हताः
शिशिरमहसो बिम्बादस्मादसंशयमंशवः ॥

2195

अजति कुमुदे दृष्ट्वा मोहं दृशोरपिधायके
भवति च नले दूरं वारापवौ च हतौजसि ।
लघु रघुपतेर्जायां मायामयीमिव रावणि-
स्तिमिरचिकुरग्राहं रात्रिं हिनस्ति गभस्तिराट् ॥

2196

त्रिदशमिथुनक्रीडातल्पे विहायसि गाहते
निधुवनधुतस्रभागश्रीभरं ग्रहसंग्रहः ।
मृदुतरकराकरैस्तूलोत्करैरुदरंभरिः
परिहरति नाखण्डो गण्डोपधानविधां विधुः ॥

2197

दशशतत्रतुर्वेदीशाखाविवर्तनमूर्तयः
 सविधमधुनालंकुर्वन्ति ध्रुवं रविरदमयः ।
 वदनकुहरेष्वधेतृणामयं यदुदञ्चति
 श्रुतिपदमयस्तेषामेव प्रतिध्वनिरध्वनि ॥

2198

नभसि महसां ध्वान्तध्वाङ्गप्रमापणपत्तिणा-
 मिह विहरणैः श्यैनपातां रवेरवधारयन् ।
 शशविशसनत्रासादाशामयाच्चरमां शशी
 तदधिगमनात्तारापारापतैरुदडीयत ॥

2199

प्रथममुपहृत्यार्यं तारैरखाण्डितलण्डुलै-
 स्तिमिरपरिपहूर्वापर्वावलीशवलीकृतैः ।
 अथ रविरुचां आसातिथ्यं नभः स्वविहारिभिः
 सृजति शिशिरक्षोदश्रेणीमयैरुदसक्तुभिः ॥

2200

अमुरहितमप्यादित्योत्थां विपत्तिमुपागतं
 दितिस्तुतगुरुः प्राणैर्योक्तं न किं कत्रवत्तमः ।
 पठति लुठतीं कण्ठे विद्यामयं मृतजीविनीं
 यदि न भजते संध्यामौनव्रतव्ययभीरुताम् ॥

2201

तटतरुखगश्रेणीसांरात्रिणैरिव सांप्रतं
 सरसि विगलन्निद्रामुद्राजनिष्ट सरोजिनी ।
 अधरसुधया मध्ये मध्ये वधूमुखलब्धया
 धयति मधुपः स्वादुंकारं मधूनि सरोरुहाम् ॥

2202

तिमिरविरहात्पाण्डूयन्ते दिशः कृशतारकाः
 कमलहसितैः द्येनीवोन्नीयते सरसी न का ।

शरणमिलितध्वान्तध्वंसिप्रभादरधारणा-
द्गगनशिखरं नीलत्येकं निजैरयशोभरैः ॥

2203

जगति मिथुने चक्रावेव स्मरागमपारगौ
नवमिव मिथः संभुञ्जाते वियुज्य वियुज्य यौ ।
सततममृतादेवाहाराद्यदापदरोचकं
तदमृतभुजां भर्ता शंभुर्विषं बुभुजे विभुः ॥

2204

स्वमुकुलमयैर्नेत्रैरन्ध्रं भविष्णुतया जनः
किमु कुमुदिनीं दुर्व्याचष्टे रवेरनवेक्षिकाम् ।
लिखितपठिता राज्ञो दाराः कविप्रतिभासु ये
शृणुत शृणुतासूर्यपदया न सा किल भाविनी ॥

2205

घुसृणुमनःश्रेणीश्रीणामनादरिभिः सरः-
परिसरचरैर्भासां भर्तुः कुमारतैः करैः ।
अजनि जलजामोदानन्दोत्पत्तिष्णुमधुव्रता-
वलिशबलनाहुञ्जापुञ्जश्रियं गृहयालुभिः ॥

2206

दहनमविशद्दीप्तिर्यास्तं गते गतवासर-
प्रशमसमयप्राप्ते पत्यौ विवस्वति रागिणी ।
अधरभुवनात्सोद्धृत्यैषा हठात्तरणेः कृता-
मरपतिपुरप्राप्तिर्धत्ते सतीव्रतमूर्तिताम् ॥

2207

बुधजनकथा तथैवेयं तनौ तनुजन्मनः
पितृशक्तिहरिद्वर्णाद्याहारजः किल कालिमा ।
शमनयमुनाक्रोडैः कालैरितस्तमसः पिबा-
दपि यदमलच्छायात्कायादभूयत भास्वतः ॥

2208

जलजभिदुरीभावं प्रेप्सुः करेण निपीडय-
त्यशिशिरकरस्ताराशङ्खप्रपञ्चविलोपकृत् ।
रजनिरमणस्यास्तक्षौणीधरार्धपिधावशा-
ब्धतमधुना बिम्बं कम्बुच्छिदाकरपन्नताम् ॥

2209

दिनमिव दिवाकीर्तिस्तीक्ष्णैः क्षुरैः सवितुः करै-
स्तिमिरकवरीलूनां कृत्वा निशां निरदीधरत् ।
स्फुरति परितः केशस्तोमैस्ततः पतयालुभि-
र्ध्रुवमधवलं तत्तच्छायच्छलादवनीतलम् ॥

2210

उडुपरिवृढः पत्या मुक्तां पुरा यदपीडय-
द्यदपि बिसिनीं भानोर्जायां जहास कुमुद्वती ।
तदुभयमतः शङ्के संकोचितं निजशङ्कया
प्रसरति रवौ कोपाटोपादिवारुणरोचिषि ॥

2211

यत्पाथोजविमुद्रणप्रकरणे निर्नद्रयत्यंशुमा-
न्दृष्टीः पूरयति स्म यज्जलरुहामक्ष्णा सहस्रं हरिः ।
साजात्यं सरसीरुहामपि दृशामप्यस्ति तद्वास्तवं
यन्मूलाद्रियतेतरां कवितृभिः पद्मोपमा चक्षुषः ॥

एते श्रीनैषधकव्यैः.

2212

यद्वात्रौ रहसि व्यपेतविनयं वृत्तं रसात्कामिनो-
रन्योन्यं शयनीयमीहितरसावाभिप्रवृत्तस्पृहम् ।
तत्सानन्दमिलदृशोः कथमपि स्मृत्वा गुरूणां पुरो
हासोद्भेदनिरोधमन्यरमिलत्तारं कथञ्चित्स्थितम् ॥

अमरकव्यैः.

2213

रात्रावद्य ममानया निधुवनकान्तस्य साहायकं
साधीयो विहितं रसादिति पुरः सख्याः प्रिये जल्पति ।
किञ्चित्कोपमुपप्रददर्यं हसितं तन्व्या त्रपामन्यरं
हेलोल्लासितचञ्चुचञ्चलशिखारुद्धोन्नमद्वक्रया ॥

मल्लकरय.

2214

दम्पत्योर्निशि जल्पतोर्गृहशुकेनाकर्णितं यद्वच-
स्तत्यातर्गुरुसंनिधौ निगदतस्तस्यातिमात्रं वधूः ।
कर्णालम्बितपद्मरागशकलं विन्यस्य चञ्चवाः पुटे
व्रीडार्ता प्रकरोति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम् ॥

कस्यापि.

2215

लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टमभितः केयूरमुद्रा गले
वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागः परः ।
दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो
लीलातामरसोदरे मृगदृशः श्वासाः समाप्तिं गताः ॥

साक्षिणात्यस्य कस्यापि.

2216

ज्वालौपम्यस्पृशि यदुषसि द्राव्यमागैरशेषै-
स्तारापुष्पैर्विरचितमदो मण्डलं चण्डरदमेः ।
शोणीभावं शमयितुमहो रात्रिसंदंशमध्ये
तत्कालाख्यः कलयति शनैरुन्नयँल्लोहकारः ॥

भर्तृसारस्वतस्य.

2217

विरलविरलीभूतास्ताराः कलाविव सज्जना
मन इव मुनेः सर्वत्रैव प्रसन्नमभून्नभः ।
व्यपसरति च ध्वान्तं चित्तात्सतामिव दुर्जनो
विगलति निशा क्षिप्रं लक्ष्मीर्निरुद्यमिनामिव ॥

2218

अभूत्प्राची पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनकं
गतच्छायश्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि ।
क्षणात्क्षीणास्तारा नृपतय इवानुद्यमपरा
न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव गुणाः ॥

2219

प्राची माणिक्यशोणा कमलपरिषदामोचि संकोचमुद्रा
निद्रालुः कैरवाली सरसि सरसिका सारसी कूजतीति ।
इत्थं जातप्रबोधे वदति परिजने किञ्चिदुन्मीलिताक्षी
भीरुर्भीरुर्वियोगात्पुनरपि सहसालिङ्गति प्राणनाथम् ॥
एते केषामपि.

2220

पुरुहूतदिगङ्गना प्रसूते
रविमुह्यमसुतं चिरादिवेति ।
अलिनो नलिनोदराद्विमुक्ताः
प्रियबाहुद्वयबन्धनान्नवोढाः ॥

2221

निनाय यद्विरहविजृम्भणाकुलो
विभावरीं कथमपि साभ्युपागता ।
विलोकिता दयिततमा तथामुदं
तनोति नो रजनिवियोगिपत्निः ॥

2222

यथा शशी पिपतिषुरस्तर्पते
नवांशुमात्किरणविरुग्णचन्द्रिकः ।
करोत्यहो अपि निजसंपदः स्फुटं
द्विषद्गता विपदधिकं सुखोदयम् ॥

2223

भिन्दानः सुन्दरीणां पतिषु रुषमयं हर्म्यपारावतेभ्यो
वाचालत्वं ददानः कवितृषु च गुणं प्रातिभं संदधानः ।

प्रातस्त्यस्तूर्यनादः स्थगयति गगनं मांसलः पांसुतल्पा-
दस्वल्पादुत्थितानां नरवरकरिणां शृङ्खलाशिञ्जितेन ॥

राजशेखरस्य.

अथ संकीर्णम्

2224

यो न दीर्घासितापाङ्गविलासविनतभुवः ।
प्रियामुखस्य वशगस्तस्मै नृपशवे नमः ॥

2225

तन्वीकटाक्षदर्धस्य वद वैद्य किमौषधम् ।
पथ्यमालिङ्गनं तस्याः सकचग्रहचुम्बनम् ॥

2226

कुप्यत्यकस्मात्कुपितापि रम्या
स्वयं प्रसादं समुपैति यस्मात् ।
स्वयं प्रसन्नेति विभर्ति लज्जा-
मक्षुण्णकप्रेक्षणकं प्रियायाः ॥

केषांचित्.

2227

भूचातुर्यं कुञ्चितान्ताः कटाक्षाः
स्निग्धा हावा लज्जितान्ताश्च हासाः ।
लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च
स्त्रीणामेतद्रूपं चायुधं च ॥

कविपुत्रयोः.

2228

मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी
चन्दनं वपुषि कुङ्कुमाविलम् ।
वक्षसि प्रियतमा मदालसा
स्वर्ग एष परिशिष्ट आगतः ॥

2229

मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्य-
 मार्याः समर्यादमिदं वदन्तु ।
 सेव्या नितम्बाः किमु भूधराणा-
 मुत स्मरस्मेरविलोचनानाम् ॥

2230

अधीतविद्यैर्विगते शिशुत्वे
 धनेर्जिते हारिणि यौवने च ।
 सेव्या नितम्बास्तु विलासिनीनां
 ततस्तदर्थं धरणीधराणाम् ॥

2231

सत्यं जना वच्मि न पक्षपाता-
 लोकेषु सप्तस्वपि तथ्यमेतत् ।
 नान्यन्मनोहारि नितम्बिनीभ्यो
 दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदन्यः ॥

2232

यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो
 ज्वलेत्प्रदीप्तो हृदि मन्मथानलः ।
 तदात्र भूयः किमनर्थपण्डितैः
 कुकाव्यगठ्याद्भुतयोपि पातिताः ॥

केशामपि.

2233

मधु च विकसितोत्पलावतंसं
 शशिकरपल्लवितं च हर्म्यपृष्ठम् ।
 मदनजनितविभ्रमा च रामा
 फलमिदमर्थवतां विभूतयोन्याः ॥

मेण्डस्व.

2234

एकाकिनी यदबला तरुणी तथाह-
मस्मदृहे गृहपतिश्च गतो विदेशम् ।
कं याचसे तदिह वासमियं वराकी
श्वश्रूर्मान्धबधिरा ननु मूढ पान्थ ॥

रुद्रस्य.

2235

लज्जाभरावनतमन्थरदृष्टिपातं
येषां स्थितं कुलवधूवदनारविन्दम् ।
तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु
सक्तिः कथं भवति वारवधूमुखेषु ॥

2236

स्मितं किञ्चिन्मुग्धं तरलमधुरो दृष्टिविभवः
परिस्पन्दो वाचामभिनवविलासोक्तिसरसः ।
गतानामारम्भः किसलयितलीलापरिकरः
स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिव हि न रम्यं मृगदृशः ॥

2237

सव्रीडार्धनिरीक्षणं यदुभयोर्यदूतिसंप्रेषण-
मद्य श्वो भविता समागम इति प्रीतिः प्रसादश्च यः ।
संप्राप्तेपि समागमे सरभसं यच्चुम्बनालिङ्गनं
तत्कामस्य फलं तदेव सुरतं शिष्टं पशूनामपि ॥

2238

कन्या कौतुकमात्रकेण विधवा संमर्दमात्रार्थिनी
वेदया वित्तलवेच्छया स्वगृहिणी गत्यन्तरासंभवात् ।
वाञ्छन्तीत्यमनेककारणवशात्पुंभिः स्त्रियः संगमं
शुद्धस्नेहनिबन्धना परवधूः पुण्यैः परैः प्राप्यते ॥

2239

एकान्ते वनतो गृहं शशिमुखोप्यन्यादृशो दृश्यते
क्षिप्रं साधय यातु पुत्रि छुदिने भुक्तान्यमावासकम् ।

श्रद्धा संभ्रमिता किलेति बहुशः संप्रेरयन्त्या बधूः
पान्थं वीक्ष्य बभञ्ज सस्मितमुखी सैवार्धसिद्धौदनम् ॥

2240

क्राम्भोदः क्व कचत्कलापत्रिलसत्पक्षातपत्रः शिखी
क्वेन्दोर्मण्डलमंशुजालविमलं वीचिः क्व वाम्भोनिधेः ।
क्वोद्यन्बालदिवाकरः क्व कमलं मत्तालिमालाकुलं
यो येनाभिमतः स तेन कुरुते दूरेपि चेतःसुखम् ॥

केषामपि.

2241

आश्लिष्टा रभसाद्विलीयत इवाक्रान्ताप्यनङ्गेन या
यस्याः कृत्रिमवण्डवस्तुकरणाकृतेषु खिन्नं मनः ।
कोयं काहमिति प्रवृत्तसुरता जानाति या नान्तरं
रन्तुः सा रमणी स एव रमणः शेषौ तु जायापती ॥

अमरकस्थ.

2242

प्राङ्गा मेति मनागनागतगुणं जाताभिलाषं ततः
सत्रीडं तदनु श्रथोद्यममनु प्रत्यस्तधैर्यं पुनः ।
प्रेमार्द्रस्पृहणीयनिर्भररहःक्रीडाप्रगल्भं ततो
निःसङ्गाङ्गविषर्षणाधिकसुखं रम्यं कुलस्त्रीरतम् ॥

2243

सद्यः पक्वघृतं पयः सतुहिनं श्यामा नवं राङ्गवं
रक्तं कुङ्कुममारुकाणि तुरसी द्राक्षा कपित्थं मधु ।
कीरी कैरवगर्भकोमलतनुर्नैतानि सेवेत यः
कश्मीरेषु जनस्य तस्य वसतो मन्ये मुखेवग्रहः ॥

2244

गङ्गाधौतशिलातले हरवृषस्कन्धावरुणद्रुमे
सिद्धाध्यासितकंदरे हिमवति स्थाने स्थिते स्येयसि ।
कः कुर्वीत परप्रणाममलिनं मान्यो मनस्वी जनो
यद्युच्चस्तकुरङ्गशावनयना न स्युः स्मराखं स्त्रियः ॥

2245

संसारेस्मिन्नसारे कुनृपतिभवनद्वारसेवाकलङ्क-
व्यासङ्गव्यस्तधैर्यं कथममलधियो मानसं संविदधुः ।
यद्येताः प्रोद्यदिन्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरम्भोजनेत्राः
प्रेङ्खत्काञ्चीकलापाः स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः ॥

केषामपि.

2246

सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां
लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव ।
भृचापाकृष्टमुक्ताः भ्रवणपथजुषो नीलपक्षमाण एते
यावल्लीलावतीनां न हृदि धृतिमुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥

धर्मकीर्तिः.

2247

अम्बा शेतेत्र वृद्धा परिणतवयसामग्रणीरत्र तातो
निःशेषागारकर्मभ्रमशिथिलतनुः कुम्भदासी तथाहम् ।
अस्मिन्पापा निकेते कतिपयदिवसप्रोषितप्राणनाथा
पान्थायेत्यं तरुण्या कथितमवसथव्याहतिव्याजपूर्वम् ॥

रुद्रटम्य.

2248

यन्नात्संगममिच्छतोः प्रतिदिनं दूतीकृताश्वासयो-
रन्योन्यं परिशुष्यतोर्नवरतप्राप्तिस्पृहां तन्वतोः ।
संकेतोन्मुखयोः कथं कथमपि प्राप्ते चिरात्संगमे
यत्सौख्यं नवरक्तयोस्तरुणयोस्तत्केन साम्यं व्रजेत् ॥

2249

कान्ताया विकसद्विलासहसितस्वच्छांशवधामरं
संसक्तावभिषेकहेमकलशौ यच्चन्दनाङ्गौ स्तनौ ।
यत्कार्तस्वरचारुकान्ति जघनं सिंहासनं भूभुजां
साम्राज्यं तदिदं जयाजयमयः शेषस्तु चिन्तामयः ॥

2250

नासादितानि वनवासदृढव्रतेन
चित्राणि नेत्रचरितानि मृगैर्मृगाक्ष्याः ।
तत्कान्तिरुज्ज्वलरुचिव्यसनादहो नु
हेम्ना हुताशपतनैरपि नैव लब्धा ॥

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

2251

चूतोद्यानं सुरभिरनिलः शाङ्गलश्यामभूमि-
स्तन्त्रीवाद्यं चषकमदिरा लोलिता मालतीभिः ।
स्वच्छज्योत्स्ना विजनरजनी कुङ्कुलाक्षीकटाक्षाः
सारं विद्युद्वलयचपले जीवलोके किमन्यत् ॥

मङ्गलवत्सस्य.

अथ वीराः

2252

खड्गास्तिष्ठन्तु मत्तेभकुम्भकुट्टाट्टहासिनः ।
एकदोर्दिण्डशेषोपि कः सहेत पराभवम् ॥

2253

एकः स एव तेजस्वी सैहिकेयः सुरद्विषाम् ।
शिरोमात्रावशेषेण जीयन्ते येन शत्रवः ॥

कयोरपि.

2254

भर्तृपिण्डानृणकरो यशःक्रयमहापणः ।
सुराङ्गनास्वयं ग्राहो रम्यः कालोयमागतः ॥

शाण्डिल्यस्य.

2255

बहवः पङ्गवोपीह नराः शास्त्राण्यधीयते ।
विरला रिपुखड्गामधारापातसहिष्णवः ॥

राजपुत्रार्गटस्य.

2256

अनन्तोद्भूतभूतौघसंकुले भूतलेखिले ।
शस्त्रे शास्त्रे त्रिचतुराश्वतुरा यदि मादृशाः ॥

स्कन्धस्कारशेकरस्य.

2257

महिम्नामन्तरं पश्य शेषाहेः साब्धिभूधरा ।
फणासहस्रस्रग्दाम्नि भ्रमरीव विभाति भूः ॥

2258

मा मैष्ट नैते निखिंशा नीलोत्पलदलस्त्रिषः ।
एते वीरावलोकिन्या लक्ष्म्या नयनविभ्रमाः ॥

2259

तेजसा सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते ।
बालस्यापि रवेः पादाः पतन्त्युपरि भूभृताम् ॥

2260

नात्युच्चशिखरो मेरुर्नातिनीचं रसातलम् ।
व्यवसायद्वितीयानां नाप्यपारो महोदधिः ॥

2261

येन पाषाणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुंधरा ।
अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥

एते केषामपि.

2262

मा जीवन्त्यः परावज्ञादुःखदग्धोपि जीवति ।
तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ॥

2263

तुल्येपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्तं चिरेण यत् ।
हिमांशुमाशु असते तन्म्रदिग्गः स्फुटं फलम् ॥

2264

पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति ।
स्वस्थादेवापमानेपि देहिनस्तद्वरं रजः ॥

एते माघस्य.

2265

न सदश्वाः कशाघातं न सिंहा घनगर्जितम् ।
परैरङ्गुलिनिर्दिष्टं न सहन्ते मनस्विनः ॥

शुष्कदसुखवर्मसूनोर्विद्याधरस्य.

2266

तावदाश्रीयते लक्ष्म्या तावदस्य स्थिरं यशः ।
पुरुषस्तावदेवासौ यावन्मानान्न हीयते ॥

2267

स पुमानर्थवज्जन्मा यस्य नाम्नि पुरः स्थिते ।
नान्यामङ्गुलिमभ्येति संख्यायामुद्यताङ्गुलिः ॥

2268

ज्वलितं न हिरण्यरेतसं
चयमास्कन्दति भस्मनां जनः ।
अभिभूतिभयादसूनतः
सुखमुज्झन्ति न धाम मानिनः ॥

एते भारवेः.

2269

धृतधनुषि बाहुशालिनि शैला न नमन्ति यत्तदाश्चर्यम् ।
रिपुसंज्ञकेषु गणना कैव वराकेषु काकेषु ॥

2270

अङ्गणवीथी वसुधा कुल्या जलधिः स्थली च पातालम् ।
वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रयत्नस्य धीरस्य ॥

एतौ भट्टबाणस्य.

2271

जीवन्नेवं मृतोसौ यस्य जनो वीक्ष्य वदनमन्योन्यम् ।
कृतमुखभङ्गो दूरात्करोति निर्देशमङ्गुल्या ॥

सामोदरगुप्तस्य.

2272

अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयोथवा स्वर्गः ।
उभयबलसाधुवादश्रवणसुखस्यैव नास्त्यर्घः ॥

श्रीभास्करस्य.

2273

रविमणिरपि निश्चेष्टः पादैस्तिग्मद्युतेर्मनाक्स्पृष्टः ।
ज्वलतितरामिति को वा मन्युं सोढुं क्षमो मानी ॥

भ०-इन्द्रसिंहस्य.

2274

भुजे विशाले विमलेसिपत्ने
कोन्यस्य तेजस्विकथां सहेत ।
गतासुरप्याहवसीमि वीरो
द्विधा विधत्ते रविमण्डलं यः ॥

शुष्कसूनुविद्याधरस्य.

2275

एषा हि मे रणगतस्य दृढा प्रतिज्ञा
द्रक्ष्यन्ति यन्न रिपवो जघनं हयानाम् ।
युद्धेषु भाग्यचपलेषु न मे प्रतिज्ञा
दैवं यदिच्छति जयं च पराजयं च ॥

चन्द्रकस्य.

2276

सेना मयैव न हता निखिला रिपूणां
भर्तुर्भवेदुपकृतिर्न शरीरकेण ।
मत्तेभतुद्गदशनाहतिनिर्गतासु-
रित्थं ह्रियेव सुभटो रुधिरे ममज्ज ॥

श्रीशूरस्य.

2277

रथस्यैकं चक्रं भुजगयमिताः सप्ततुरगा
निरालम्बो मार्गश्चरुगरहितः सारथिरपि ।
रविर्गच्छत्यन्तं प्रतिदिनमपारस्य नभसः
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

अर्गदस्य.

2278

विजेतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधि-
र्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपयः ।
तथाप्याजौ रामः सकलमवधीद्राक्षसकुलं
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

2279

घटे जन्मस्थानं मृगपरिजनो भूर्जवसनं
वने वासः कन्दादिकमशनमेवंविधगुणः ।
अगस्त्यः पाथोधिं यदकृत कराम्भोजकुहरे
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

2280

विपक्षः श्रीकण्ठो जडपतिरमात्यः शशधरो
वसन्तः सामन्तः कुसुममिषवो लक्ष्यमबलाः ।
तथापि त्रैलोक्यं जयति मदनो देहरहितः
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महतां नोपकरणे ॥

केशामपि.

2281

लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रतिष्ठां
पुंसां कुलं नहि निमित्तमुदारतायाः ।
वातापितापनमुनेः कलशात्पसूति-
र्लीलायितं पुनरमुद्रसमुद्रपानम् ॥

2282

पृथ्वि स्थिरा भव भुजंगम धारयैनां
त्वं कूर्मराज तदिदं द्वितयं दधीथाः ।
दिक्कुञ्जराः कुरुत तंक्षितये दिधीर्षा
देवः करोति हरकार्मुकमाततज्यम् ॥

बालरामायणे.

2283

क्षुद्राः संत्रासमेते विजहत हरयो भिन्नशक्रेभकुम्भा
युष्मद्देहेषु लज्जां दधति परममी सायका निष्पतन्तः ।
सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमपि नहि रूपां नन्वहं मेघनादः
किंचित्संरम्भलीलानियमितजलधिं राममन्वेषयामि ॥

2284

पातालतः किमु सुधारसमानयामि
चन्द्रं निपीड्य किमुतामृतमाहरामि ।
उच्चण्डचण्डकिरणं किमु वारयामि
कीनाशलोकमथवा ननु चूर्णयामि ॥

हनुमद्वाक्यमेतत्.

2285

सामोपायनयप्रपञ्चपटवः प्रायेण ये भीरवः
शूराणां व्यवसाय एव हि परं संसिद्धये कारणम् ।
विस्फूर्जद्विकटाटवीगजघटापीठैकसंचूर्णन-
व्यापारैकरसस्य सन्ति विजये सिंहस्य के मन्त्रिणः ॥

2286

काकुत्स्थस्य दशाननो न कुतवान्दारापहारं यदि
क्वाम्भोधिः क्व च सेतुबन्धघटना क्रोत्तीर्य लङ्काजयः ।
पार्थस्यापि पराभवं यदि रिपुर्नाधात्क तादृक्त्तपो
नीयन्ते रिपुभिः समुन्नतिपदं प्रायः परं मानिनः ॥

कयोगवि.

2287

बह्निं शीतयितुं हिमं ज्वलयितुं वातं निरोद्धुं पयो
मूर्तं व्योम विधातुमुन्नमयितुं नेतुं नतिं वा महीम् ।
उद्धर्तुं किल भूभृतः स्थलयितुं सिन्धुं च संभाव्यते
शक्तिर्यस्य जनैः स एव नृपतिः शेषाः परं पार्थिवाः ॥

भट्टवृद्धेः.

2288

नायाति वाडवशिखाकथनेन तापं
 शैत्यं हिमाद्रिपयसा विशता च नाब्धिः ।
 कश्चिद्रभीरमनसां सततं विषाद-
 काले प्रमोदसमये च समोनुभावः ॥

2289

संप्राप्नुवन्ति ननु मण्डलमेकमेव
 क्षमापा जये समरसीघ्रि वपुस्तु हित्वा ।
 चण्डांशुमण्डलमथाभिमतानि कामं
 प्रेमार्द्रनिर्जरवधूस्तनमण्डलानि ॥

2290

नास्मिन्संततव्रेष्टनोल्बणतमैस्तल्पैरुदेति व्यथा
 ग्रन्थिभ्यश्चलितैर्न चालमसुभिर्मर्मव्यथा जायते ।
 क्रन्दद्वन्धुजनार्तनादचकितस्त्रान्तं न वा स्थीयते
 नद्येतन्मरणं सुखस्य सुभगा काप्येव संप्राप्तिभूः ॥

अथ हास्यम्

2291

कुण्णः क्रीडितवान्गोभिरिति गोतुल्यबुद्धिषु ।
 पक्षपातवती लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥

अमृतदत्तस्य-

2292

प्रायश्चित्तं मृगयते यः प्रियापादताडितः ।
 क्षालनीयं शिरस्तस्य कान्तागण्डूषशीघुभिः ॥

इयामलकस्य-

2293

नवोच्छ्रितान्पातयितुः पतितांश्चोद्धरिष्यतः ।
 विधानुरिव दृश्यन्ते भग चित्रा विभूतयः ॥

व्याघ्रगणेश

2294

केशाः किमपराध्यन्ति क्लेशानां मुण्डनं कुरु ।
सकषायस्य चित्तस्य काषायैः किं प्रयोजनम् ॥

2295

किराटोदति साटोपं पटाङ्कितकटीतटः ।
रटन्वराटिकाहेतोर्लसदन्तरशाटिकः ॥

2296

रण्डाः पाखण्डिभिर्य्याप्ता भर्तृभिः कुलयोषितः ।
वेद्या धनिनमिच्छन्ति छात्राः करपरायणाः ॥

2297

यदक्षिभ्रूलतापाङ्गैः स्त्रियः कुर्वन्ति चापलम् ।
जघनेष्वेव तत्सर्वं पतत्यनपराधिषु ॥

2298

आदौ नम्रस्ततः स्तब्धः कार्यकालेषु निष्ठुरः ।
कृते कार्ये पुनर्नम्रः शिश्रुतुल्यो वणिग्जनः ॥

2299

केतव्यः कण्टकैर्व्याप्ता नलिन्यः पङ्कसंभवाः ।
विलासिन्यः सकुट्टन्यः क्व रत्नमनुपद्रवम् ॥

2300

जिह्वायाश्छेदनं नास्ति न तालुपतनाद्भयम् ।
निर्विशङ्केन वक्तव्यं वाचालः को न पण्डितः ॥

2301

गुरुनटदैवज्ञभिषक्श्रोत्रियमुखगह्वराणि यदि न स्युः ।
व्याकरणसिंहभीता अपशब्दमृगाः क्व विचरेयुः ॥

2302

गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागमं विशाखायाः ।
विविधभुजंगक्रीडासक्तां गृहिणीं न जानाति ॥

2303

परनारीषु दोषोस्ति स्वनारी नैव विद्यते ।
अत एव कुलीनानां प्रशस्ता करसुन्दरी ॥

2304

गौरः सुपीवराभोगो रण्डाया मुण्डितो भगः ।
मेरोरर्कहयोल्लीढशष्पहेमतटायते ॥

2305

अभ्यस्य पवनविजयं व्याख्याय च शैवसंहिताः सकलाः ।
मरणसमये गुरूणां गूथवदसत्रो विनिर्याताः ॥

2306

धान्यं मे कनकं मे माषा मे शोभना मसूरा मे ।
इति बत मे मे कुर्वन्पशुरिव नीतः कृतान्तेन ॥

2307

का नाम बुद्धिहीनस्य विधेस्तस्य विदग्धता ।
कूष्माण्डेषु न यश्चक्रे तैलमूर्णां च दन्तिषु ॥

2308

सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा मानधनापहः ।
कन्याराशिस्थितो नित्यं जामाता दशमो महः ॥

2309

यमः शरीरगोप्तरं संचितारं बद्धंधरा ।
दुःशीला स्त्री च हसति भर्तारं पुत्रवत्सलम् ॥

2310

अधोमुखैकदंष्ट्रेण विषशुक्रप्रवाहिना ।
अनेन दुश्चिकित्स्येन जगद्दष्टं भगाहिना ॥

2311

पराज्ञं प्राप्य दुर्बुद्धे मा प्राणेषु दयां कृथाः ।
दुर्लभानि पराज्ञानि प्राणा जन्मनि जन्मनि ॥

2312

घृतेन भोजनं बद्धुं विडालस्यापि दीयते ।
आटिकाक्रोडखण्डस्तु दुर्लभं भोजनं महत् ॥

2313

याचन्ते पितरः पुत्रान्स्वर्गार्थं स्पृहयालवः ।
यः पीतं पायसं दद्यात्स्विन्नभृष्टां तथाटिकाम् ॥

2314

सा पार्वतीत्यवितथं स च स्थाणुरपि स्फुटम् ।
संपृक्तावपि यावास्तां सुरताभोगनिःस्पृहौ ॥

2315

स्थाणुर्वा स्यादजो वा स्यात्पशूनां पतिरेव वा ।
कामिनीविभ्रमाचार्यं योधाक्षीत्कुसुमायुधम् ॥

2316

परोपकारसंस्कारताम्बूलाधरचुम्बनैः ।
यत्र संयुज्यते वक्रमधश्छिद्रेण तत्समम् ॥
केषामपि.

2317

प्रपायां पीयते वारि सत्रागारेपि भुज्यते ।
सुप्यते देवसदने यभ्यते यत्र लभ्यते ॥

2318

निदाघकाले विप्रस्य प्रसुप्रस्य तरोरधः ।
शुना प्रमूत्रितं हस्ते देवस्यत्वेति सोब्रवीत् ॥

2319

वैद्यनाथ नमस्तुभ्यं क्षपिताशेषमानव ।
त्वयि संन्यस्तभारोयं कृतान्तः सुखमेधते ॥

2320

भातुराद्वित्तरणं मृतादपि पलायनम् ।
एतद्वैद्यस्य वैद्यत्वं न वैद्यः प्रभुरायुषः ॥

2321

दाहज्वरेण मे मान्द्यं वद वैद्य किमौषधम् ।
पिव मद्यं शरावेण ममाप्यानय कर्परम् ॥

एते मद्यस्व.

2322

अधमर्णशवाजीविश्राद्धमुग्दुष्टभूभुजाम् ।
अभिप्राया न सिद्धयन्ति तेनेदं धियते जगत् ॥

2323

अक्रोधं शिक्षयन्त्यन्यान्क्रोधना ये तपस्विनः ।
निर्धना ये धनायैव धातुवादोपदेशिनः ॥

हर्षस्य.

2324

काकाल्लौल्यं यमात्क्रौर्यं स्थपतेर्नित्यघातिताम् ।
आद्याक्षराणि संगृह्य कायस्थः केन निर्मितः ॥

2325

यमोपि वञ्चितो येन नकारान्तरलेख्या ।
आयुधं कलमं यस्य तस्य देवोपि शङ्कते ॥

2326

कायस्थेनोदरस्थेन मातुरामिषशङ्कया ।
अन्त्राणि यच्च भुक्तानि तत्र हेतुरदन्तता ॥

2327

लेखनीकृतकर्णस्य कायस्थस्य न विश्वसेत् ।
विश्वसेत्कृष्णसर्पस्य वने व्याघ्रस्य विश्वसेत् ॥

2328

निःक्षेहः शूकरहितः सकषायो विबन्धकृत् ।
मसूर इव कायस्थः कायस्थः कस्य शान्तये ॥

2329

लघुपादो न मार्जारः श्वासधारी न तापसः ।
दण्डहस्तोपि न यमश्छिद्रान्वेषी न पन्नगः ॥

केशामपि.

2330

यद्धीमतातिवेगेन व्यासेन सहसा बह्व ।
भाषितं शतशस्तेन तत्रैव च रुचिं कुरु ॥

2331

चक्रिता च मृताचार्यं चेलं चर्चा च लीनता ।
चकारचञ्चुता चेति सप्तजीवनहेतवः ॥

हामोदरगुप्तस्य.

2332

नीचेभरस्य यद्वास्यं - - - - -
तद्भुर्भरकृतघ्नस्य जठरस्य विजृम्भितम् ॥

2333

वैयाकरणसिंहेन योपशब्दमृगो हतः ।
नटैराशनिकैर्वैद्यैः पाण्डुराङ्गैः स - - - ॥

2334

- - - - - रुण यातु कथं जडतुल्यं तुण्डुको हसति ॥
एते केषामपि.

2335

परपरिवादेन गुणो वेषविशेषेण पौरुषातिशयः ।
यत्किञ्चनकारितया नृणां भवेद्राजपुत्रत्वम् ॥

प्रकाशवर्षस्य.

2336

उपयुक्तखदिरवीटकजनिताधररागभङ्गभयात् ।
कुलटा वाटकनिकटे तृप्यन्त्यपि वारि नो पिबति ॥

हामोदरगुप्तस्य.

2337

छन्दोरहिता गाथाः श्लोकानपशब्दविषधरयस्तान् ।
पठतोप्यहो सुमहती महार्घता राजपुत्रस्य ॥

इच्छुडस्य.

2338

गृणु सखि कौतुकमेकं ग्राम्येण कुकामिना यदचकृतम् ।
सुरतसुखमीलिताक्षी मृतेति मोतेन मुक्तास्मि ॥

2339

अविदग्धः श्रमकठिनो दुर्लभयोषिद्युवा विप्रः ।
अपमृत्युरपक्रान्तः कामिव्याजेन मे रात्रौ ॥

एतौ रामोदरगुप्तस्य.

2340

अधरामृतेन पित्तं नश्यति वायुः पयोधरभरेण ।
अनवरतरतेन कफस्त्रिदोषशमनं वपुस्तन्व्याः ॥

2341

याप्यो वैद्यस्य निधिर्जीवति चेत्तन्महान्यशःपटहः ।
व्याधिभयात्को न सुदृढ भवति --- कुरु चिकित्सायाम् ॥
कथोरपि.

2342

पर्यङ्कः स्वास्तरणः पतिरनुकूलो मनोहरं सदनम् ।
नार्हति लक्षांशमपि त्वरितक्षणचौर्यसुरतस्य ॥

रामोदरगुप्तस्य.

2343

द्विगुरपि सद्बन्धोहं गृहे च मे सततमव्ययीभावः ।
तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं स्यां बह्वत्रीहिः ॥

2344

वाचयति नान्यलिखितं लिखितमनेनापि वाचयति नान्यः ।
अयमपरोस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं न वाचयति ॥
कथोरपि.

2345

मदनपरिपाण्डुगण्डा मुण्डितभगमण्डला खराण्डानाम् ।
खण्डयतु दुःखमधिकं सुखखण्डकरण्डिका रण्डा ॥

रण्डानन्दस्य.

2346

चङ्गस्तृणेन यातः पटहरणेनापि निर्गतः शंभुः ।
सौरो व्यञ्जनहान्या श्यामलकस्त्वर्धचन्द्रेण ॥
कस्यापि.

2347

कचाधरकुचोरूणां दुःखं कंदर्पकर्मणि ।
स्त्रीचिह्नशिभयोः सौख्यं वादिपक्षवतामिव ॥

2348

अनाहूतप्रविष्टस्य दृष्टस्य क्रुद्धचक्षुषा ।
स्वयमेवोपविष्टस्य वरं मृत्युर्न भोजनम् ॥

2349

उत्कोचपारितोषकभाटसुभाषिततरार्थचौर्याशाः ।
तत्क्षणमेव ग्राह्याः षडन्यकाले न लभ्यन्ते ॥

2350

आ सप्ततेर्यस्य विवाहपङ्क्ति-
र्विच्छिद्यते नूनमपण्डितोसौ ।
जीवन्ति ताः कर्तनकुट्टनाभ्यां
गोभ्यः किमुक्षा यवसं ददाति ॥
भट्टोर्वीधरस्य.

2351

छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ती-
त्यलीकमेतद्भुवि संप्रतीतम् ।
छिद्रं पुरस्कृत्य हि कामिनीना-
मर्था भवन्त्येव हि न त्वनर्थाः ॥

2352

स्वल्पष्टकारो विटचेटचाट-
किराटभाटीकुलटाभटानाम् ।
भट्टस्य मुट्टः पुनरेष कस्मा-
दत्रोत्तरं दास्यति कुट्टनी ते ॥
कथोरपि.

2353

एषोमिहोत्रीति विभर्ति गास्ता
विक्रीय दुग्धं सुलिलं जुहोति ।

ख्यातोऽस्मि लोकेऽनृतुकालगामी
रजस्वलां याति दिवापि वेद्याम् ॥

2354

शैलाः सुरान्नृकममयान्निरीक्ष्य
निघर्षणच्छेदनतापमुक्ताः ।
आत्मानमाश्लिष्य भुजोपपीडं
श्रेयांसि कर्तृष्विह चिन्तयन्ति ॥

सुवर्णकारेश्वरवर्मणः.

2355

एतांश्छिनद्मि यदि तन्मम जीवितेन
शण्डस्य किं नु यदि सन्त्वथ गोपतेः किम् ।
आसे प्रसार्य यदि तज्जनता हसन्ति
भारैर्गुणैश्च वृषणैश्च हला श्रमो मे ॥

रत्नभूतेः.

2356

खट्वा नितान्तलघुका शिथिलप्रताना
वेद्यापतिः स च निरन्तरखण्डकारी ।
तत्रापि दैवहतिकाः खलु माघरात्र्यो
हा सह्यतां कथमयं व्यसनप्रपञ्चः ॥

2357

अक्षौठशृण्टिमरिचार्द्रकदाडिमत्व-
कुस्तुम्बुरुलवणतैलसुसंस्कृतान्यः ।
मत्स्यान्सुशीतसितभक्ततले दधाति
स ब्रह्मलोकमधिगच्छति पुण्यकर्मा ॥

2358

भक्तं प्रतोलयति वज्रमिवामरेन्द्रः
शाकं समुद्धरति शल्यमिवस्थिलग्रम् ।
काथीं सुसैन्धवयुतां गलदाहकर्त्री
निर्मत्सरेण मनसा जलबद्दधाति ॥

2359

सिद्धान्तपट्टमपि चोपनिषच्चतुष्कं
विद्याश्चतुर्दश कलाः सकलाश्च सम्यक् ।
बुद्ध्वापि याति लघुतां गुरुतां गतोसौ
यश्चक्रिकां बहुविधां बहुधा न वेत्ति ॥

2360

कटी मुटियाद्या द्विपुरुषभुजग्राह्यमुदरं
स्तनौ घण्टालोलौ जघनमिव यातुं व्यवसितौ ।
स्मितं भेरीनादो मुखमपि च यत्तद्भयकरं
तथाप्येषा रण्डा परिभवति संतापयति च ॥

2361

सिताम्बरयुगावृतः क्षुरनिघृष्टजङ्घोरको
दिनत्रयपरिग्रहग्लपितवीटिकां धारयन् ।
सुराजिरमहेलको धवलसंनिधाबुद्धुरो
रहो मृगयतेतरां विचलितोर्ध्वधम्मिलकः ॥

2362

सर्वस्य द्वे जगति नियते संपदापञ्च जन्तो-
र्वृद्धो यूना सह परिचयाच्यज्यते कामिनीभिः ।
एको गोत्रे भवति पुरुषः संपदामाश्रयो यः
स्त्री पुंवञ्च व्यवहरति चेद्विद्धि गेहं प्रणष्टम् ॥

2363

कण्ठाद्रक्तं पिबति गुणिनां मद्यमांसं न भुङ्क्ते
विष्णुद्रव्यं हरति कुरुते द्वादशीपूपासम् ।
सांख्यं श्रुत्वापहरति गवां ब्राह्मणानां च वृत्तिं
पापो दम्भः कलियुगसखः कस्य मित्रं नियोगी ॥

2364

प्रश्नाः कथा विचित्राः कण्डूयनमंशुकान्तराकृष्टिः ।
दिनवेलाकनिरीक्षणमतिहासो मशकदंशकाक्षेपः ॥

2365

बहिरपि गमनं बहुशः स्वजनकलिः सलिलपात्रभङ्गश्च ।
वह्निप्रशमथेति द्वादशवेष्टाः सुवर्णकाराणाम् ॥

2366

यभस्व नित्यं यदि शक्तिरस्ति ते
दिनाहिनं गच्छति कान्त यौवनम् ।
मृताय को दास्यति दर्भविष्टरे
तिलोदकैः सार्धमलोमशं भगम् ॥

2367

ऋज्वी दृष्टिरनुल्वणं विहसितं मन्दं परिष्वञ्जितं
द्वेषो नर्मणि दूरतीर्थगमने यत्नो रतिर्लिङ्गिषु ।
यस्यास्त्यक्तसुखस्पृहं किल वपुः पीनाल्पलम्बस्तनी
सज्जारा विटपेटकैकमहिषी रण्डा सुखायास्तु वः ॥

2368

वेश्यानां परलोकसाधनधियामत्यन्तरत्यन्तर-
व्यप्राणामिदमेकमेव तपसश्छिद्रं कदाचिद्भवेत् ।
ताम्बूलद्रवसान्द्ररागमदिरामोदप्रगल्भैर्मुखै-
र्यत्स्वस्तीत्यपवित्रवक्त्रकुहरांशुम्बन्ति विप्रानपि ॥

2369

वित्तेन वेत्ति वेश्या स्मरसदृशं कुष्ठिनं जराजीर्णम् ।
वित्तं विनापि वेत्ति स्मरसदृशं कुष्ठिनं जराजीर्णम् ॥

अयंक्षेमेन्द्रस्य.

2370

दीनार एकोस्ति ममेन्दुवक्त्रे
कटीतटप्रान्तनिबन्धवद्धः ।
उपार्जितोयं बहुभिः प्रयासै-
स्तदर्धमर्धेन कुरु प्रसादम् ॥

2371

प्रचुरमरिचापूर्णाः पूर्णैर्निरन्तरसंकुला
करिवरचलहन्तच्छायैर्विसाङ्गुरमूलकैः ।
शकुनिशकलश्रेणीशाराः स्फुटा वटिकाकुलाः
शिशिरसमये भूयासुस्ते करम्भकहण्डिकाः ॥

2372

दन्तान्निर्दलयद्रसांश्च जडयत्तालु द्विधा स्फोटय-
च्छैत्यात्संघटयद्गतं गलविलद्वाराणि संकोचयत् ।
इत्थं निर्मलकर्करीस्थमसहप्रालेयवाताहतं
नाधन्याः प्रचुरं पिबन्त्यनुदिनं प्रोन्मुक्तधारं पयः ॥

केषामपि.

2373

बिभ्राणार्द्रनखक्षतानि जघने नान्यत्र गात्रे भया-
न्नेत्रे चुम्बनपाटले च दधती निद्रालसे निश्चले ।
स्वं संकेतमदूरमेव कमितुर्भूसंज्ञया बिभ्रती
सिद्धिं याति विटैककल्पलतिका रण्डा न पुण्यैर्विना ॥

2374

यत्नोत्थापनमात्रनिःसहजरचर्मावशेषश्लथ-
भ्रश्यच्छेपसि दुर्बलाङ्गवलनाव्यर्थोद्यमालिङ्गने ।
लज्जादायिनि खिद्यमानयुवतौ वृद्धस्य कृच्छ्रं रते
यत्स्यात्तत्प्रतिभाव्य किं नु हसितुं युक्तं किमारोदितुम् ॥

भट्टवृद्धः.

2375

धत्सेङ्गानि न धार्यसे च बहुभिर्वैत्सि स्वयं संगतं
पद्मां यासि वचो ददासि शिरसः शक्रोऽपि संचालनम् ।
भक्तस्योपरि नास्ति ते त्रिमुखता नोऽप्या न नृणाप्यहो
आनन्दोद्य नयोगिरुग्विरहितो दृष्टोऽसि जीवन्पुनः ॥

2376

मांस्पाकोत्कटमद्यगन्धविहरच्चेटीनटीसंकुलं
यद्वेदयायतनं भुजंग परया भक्त्या पुरः पश्यसि ।
अत्रास्ते गृहदेवता विदधती दिग्घट्टनं कुट्टनी
यस्याः प्रत्यहमात्तकामुकपशुव्रातोपहारैर्बलिः ॥

2377

गृध्री निर्भरमामिवेषु सरथा घोरा मधूनां भरे
व्याघ्री तीक्ष्णनखक्षतेषु भुजगी दंशप्रकारेषु च ।
उत्तानेषु विवर्तनेषु शफरी वित्तच्छले मूषकी
वेदया कामुकवच्चनासु भवने रूपैरनेकैः स्थिता ॥

2378

उच्चैरध्ययनं चिरंतनकथाः स्त्रीभिः सहालापनं
तासामर्भकलालने रतिरथो तत्पाकमिथ्यास्तुतिः ।
पितृभ्रातृजनाशिषः सुभगतायोग्यत्वसंकीर्तनं
स्वानुष्ठानकथाभिवादनविधिभिर्भिक्षोर्गुणा द्वादश ॥

2379

क्षारं राद्धमिदं किमद्य दयिते राधोपि किं न स्वय-
माः पापे प्रतिजल्पसे प्रतिदिनं पापस्त्वदीयः पिता ।
धित्त्वां क्रोधमुखीमलीकमुखरस्त्वत्तोपि कः क्रोधनो
दंपत्योरिति नित्यदत्तकलहक्केशान्तयोः किं सुखम् ॥

2380

न भ्रूभङ्गकटाक्षवीक्षणसुखं सान्द्रेन्धकारोदये
नालापाः प्रकटीभवन्ति मधुराः स्वैरं मिथो भाषणात् ।
साशङ्के हृदये तथा हि न मुदामासक्तिरुत्पद्यते
चित्रं चौर्यरते तथापि मनसः कोप्येष रम्यो रसः ॥

2381

क्रयादौषधवत्कामः प्रभुत्वात्केवलभ्रमः ।
कारुवन्निजदारेषु योन्यः कामः समन्मथः ॥

2382

स्वायत्तमेकान्तहितं विधात्रा
विनिर्मितं छादनमज्ञतायाः ।
विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनमपण्डितानाम् ॥

2383

नाम ग्रन्थकृतां गृहाण विबुधोपाध्यायचर्चा कुरु
ग्रन्थानां भव सत्परिमहकृती स्पर्धस्व साकं बुधैः ।
नानाहस्तविचित्रचालनपरश्वोद्यैः सशब्दं हस-
निच्छेधेद्बुधतां पुरो जडधियामत्यन्तमूर्खोपि सन् ॥

2384

निःशङ्कं यत्तदुच्चैर्देद कुरु विकटं स्वाननं ज्ञानगर्वा-
च्छ्लाघस्वात्मानमन्यान्भष हस सहसा किंचिदशीलमुक्त्वा ।
सावद्यं खण्डखाद्यं पठ विवद समुत्कर्षयन्मूर्खलोका-
निच्छेधेत्सूरिभावं जडजनपुरतो मूर्खवृन्दारकोपि ॥

2385

व्यासादीन्कविपुंगवाननुचितैश्चोद्यैः सलीलं भष-
नुच्चैर्जल्प निमील्य लोचनयुगं श्लोकान्सर्वं पठन् ।
काव्यं स्वीकुरु यत्परैर्विरचितं स्पर्धस्व साकं बुधै-
र्यद्यभ्यर्थयसे श्रुतेन रहितः पाण्डित्यमामुं बलात् ॥

2386

आकारेण शशी गिरा परभृतः पारावतश्रुम्बने
हंसशङ्कुमणे समं दयितया रत्या विमर्दे गजः ।
इत्थं भर्तरि मे समस्तयुवतिश्चाद्यैर्गुणैः सेविते
क्षुण्णं नास्ति विवाहितः पतिरिति स्यान्नैष दोषो यदि ॥

2387

अनेकैर्नायकगुणैः सहितः सखि मे पतिः ।
स एव यदि जारः स्यात्सफलं जीवितं मम ॥

2388

रे रे यन्त्रक मा रोदीः कं कं न भ्रमयन्त्यमूः ।
कटाक्षाक्षेपमात्रेण कराकृष्टस्य का कथा ॥

केषामपि.

2389

विप्रः सपक्षो ह्युपवीतधारी
युक्तया स्वरार्थं भ्रमयन्स्वहस्तम् ।
शिष्योऽस्मि नार्या न तु रोदनं मे
शब्देन वेदाध्ययनं करोमि ॥

राजानकानन्दस्वामिनः.

2390

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं
करेण धृत्वा शपथं करोमि ।
नान्यन्मनोहारि नितम्बिनीभ्यो
दुःखैकहेतुर्न च कश्चिदस्ति ॥

2391

वान्त्यापि यत्सुखयति प्रहतोपि चेतो
जातव्रणोपि नयनोत्सवमातनोति ।
मुण्डीकृतोपि सुरते प्रविभर्ति शोभां
पायादपूर्वचरितः सुभगो भगो वः ॥

2392

मूर्खः कृतेपि परदाररते विशुद्धयै
मातेति वाचिकमशान्तरमातनोति ।
यागाब्जसीम्नि कृतविट्पदार्थमोतु-
रुत्खातपातकमुदस्यति तद्वलेभ्यः ॥

2393

अपथ्यभोगेषु यथातुराणां
स्पृहा यथार्थेष्वतिदुर्गतानाम् ।

परोपतापेषु यथा खलानां
स्त्रीणां तथा चौर्यरतोत्सवेषु ॥

2394

कार्यार्थिनो दीर्घमिवाध्वखेदं
विक्रीतदासा इव कर्मभारम् ।
कष्टं कटुद्रव्यमिवामयार्ताः
स्वभर्तृगेहं वनिताः सहन्ते ॥

2395

अद्येश्वराश्चारणगायनानां
सदैव कल्पद्रुमवत्फलान्ति ।
सज्यस्तु किञ्चिद्वचसैव सायं
दीपाय कर्पूरमिवार्पयन्ति ॥

2396

श्वभूर्नुदति च शश्वन्नुदति ननन्दाथ देवरो नुदति ।
प्रियसखि तथापि गेहे पतिरसमासे समाश्रित्य ॥

2397

वक्षधभणनविशेषो वक्तुर्वक्त्राच्च लभ्यते यस्य ।
मुखगुदरन्ध्रविशेषो दन्तैरुपलभ्यते तस्य ॥

अयं कस्यापि.

2398

इन्दुर्यत्र न निन्द्यते न मधुरं दूतीवचः श्रूयते
नोच्छ्वासा हृदयं दहन्ति शिशिरा नो याति काश्यं वपुः ।
स्वायत्तामनुकूलिकां स्वगृहिणीमालिङ्ग्य यत्सुप्यते
तत्किं प्रेम गृहाभ्रमव्रतमहो कष्टं हि तद्वार्यते ॥

2399

दिग्वासा यदि तत्किमस्य वसनैश्चेत्तस्य किं भस्मना
भस्माथाङ्गनया किमस्य यदि सा कामं परिद्वेष्टि किम् ।
इत्यन्योन्याविरुद्धचेष्टितमसौ पश्यन्निजस्वामिनो
भृङ्गी सान्द्रसिरावनद्धपरुषं धत्तेस्थिशेषं वपुः ॥

2400

नास्माकं जननी तथोज्ज्वलकुला सच्छ्रोत्रियाणां कुला-
दूढा काचन कन्यका खलु मया तेनास्मि ताताधिकः ।
अस्मत्स्यालकभागिनेयभगिनी मिथ्याभिशास्ता परै-
स्तत्संबन्धवशान्मया स्वगृहिणी प्रेयस्यपि प्रोज्झिता ॥

कृष्णमिश्रस्य.

2401

बाला क्रन्दति वर्षणेन युवतिः सीत्कारमामुञ्चति
मौढा मुञ्चति पुत्रशोकमतुलं पीयूषदण्डाहता ।
वृद्धागाधभगोदधिप्रमथने निर्मन्थमन्थाचलो
जीयादिन्द्रकरीन्द्रदन्तमुसलाकारो लकारस्तव ॥

2402

भिक्षो कन्या श्रुत्वा ते ननु शफरवधे जालिकैषात्सि मत्स्यां-
स्तेमी मद्यावदंशाः पिबसि मधु समं वेद्यया यासि वेद्याम् ।
दत्तवारीणां गलेङ्किं किमु तव रिपवो भित्तिभेत्तास्मि येषां
चौरस्त्वं द्यूतहेतोः कथमसि कितवो येन दासीसुतोस्मि ॥

2403

दूरे क्षीरकथा तथाहि कतरो राज्ञां विशेषोपरो
दण्डापूपिकया दधिष्वधिगमस्तक्रं क्व मे संभवेत् ।
मस्तु स्वस्तिमदस्तु गोरसरसप्रस्ताव एवाफल-
स्तद्गाग्र्यं मम येन काञ्जिकलवैर्निष्किंचनो वञ्चितः ॥

पं जौनकस्व.

2404

क्लेशैः केशैरशेषैरलमुपरचितैः कार्यहार्यं मनोस्या
दाता ग्राम्योपि काम्यः किमपरमनया दग्धवैदग्ध्यरीत्या ।
स्वैरं निर्गत्य पुत्रं व्रज युवतिजनो यत्र बालभ्यलभ्यः
कुट्टन्या प्रोक्तमित्थं प्रकटविटभटोच्चाटनं पातु युष्मान् ॥

2405

आदौ तावद्यापारस्था यमवरुणधनदसदृशा भवन्त्यतिगर्विता
मानोन्मत्ता दर्पोत्सिक्ताः परविभवहरणनिरता भवन्त्यतिदारुणाः ।
भ्रष्टास्तेभ्यो व्यापारेभ्यो हतिनिगडनियतचरणास्तथा लघुर्द्धादिता
लम्बैः कूर्चैर्दानैर्वैकैर्मुनय इव शमदमरता भवन्त्यतिभद्रकाः ॥

एते केषामपि.

2406

भोगोपभुक्तिः क्रियते परेण
संमर्दनार्तिं तु वयं भजामः ।
वृद्धास्तनौ वक्तुमितीव यातौ
समानदुःखस्य भगस्य मूलम् ॥

अथ जातिः

2407

मार्जारशुक्लितलादुत्थाय विजृम्भितायतो भूत्वा ।
विधुनोति भस्मपरुषाण्यङ्गानि निशावसानेषु ॥

2408

गायति विहसति नृत्यति हृदयेन धृतां प्रियां विचिन्तयति ।
समविषमं च न विन्दति गृहगमनसमुत्सुकः पथिकः ॥

कयोरपि.

2409

धूलीधूसरतनवो राज्यस्थितिरचनकल्पितैकनृपाः ।
कृतमुखवाद्यविकाराः क्रीडन्ति सुनिर्मरं डिम्भाः ॥

रुद्रस्य.

2410

विरलाङ्गुलिकरपिहितप्राणान्वितगण्डचिबुकमुखविवरम् ।
कस्योच्चरद्दकारं सूक्ष्मशिशोर्ज्योन्मनो न हरेत् ॥

2411

आस्यं पिधाय सकलं विरलाङ्गुलिना करेण सप्राणम् ।
अयमुच्चरद्दकारं मनोहरं ज्योत्करोति शिशुः ॥

एतौ बह्वभेदस्य.

2412

गर्जन्हरिः साम्भसि शैलकुञ्जे
 प्रतिध्वनीनात्मकृतान्निशम्य ।
 पदं बबन्ध क्रमितुं सकोपः
 प्रतर्कयन्नन्यमृगेन्द्रनादम् ॥

भट्टः.

2413

अम्भोमुचां सलिलमुद्गमतां निशीथे
 तालीवनेषु निभृतस्थितकर्णतालाः ।
 आकर्णयन्ति करिणोर्धनिमीलिताक्षा
 धारारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ताः ॥

कस्यापि.

2414

द्वित्राणि स्खलता पदानि दधता धात्रीकरालम्बिना
 स्वभ्यस्तं पुनरेव जानुगमनं निःशङ्कमातन्वता ।
 उद्भिन्नासमदन्तकुङ्कुलमुखेनाव्यक्तवाग्वादिना
 या प्रीतिः स्वस्रुतेन चेतसि सखे वक्तुं न सा पार्यते ॥

भट्टजनार्दनस्य.

2415

आयातो भवतः पितेति सहसा मातुर्निशम्योदितं
 धूलीधूसरितो विहाय शिशुभिः क्रीडारसान्प्रस्तुतान् ।
 दूरात्स्मेरमुखः प्रसार्य ललितं बाहुद्वयं बालको
 नाधन्यस्य पुरः परैति परया प्रीत्या रणन्धर्धरम् ॥

कस्यापि.

2416

मातर्धर्मपरे दयां मयि कुरु भ्रान्तेद्य वैदेशिके
 द्वारालिन्दककोणकेथ निभृतं यातास्मि सुप्त्वा निशि ।
 इत्युक्त्वा सहसा प्रचण्डगृहिणीवाक्येन निर्भर्त्सितः
 स्कन्धन्यस्तपलालमुष्टिविभवः पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥

रत्नवत्तस्य.

2417

आरात्कारीषवह्नेः प्रविरचिततृणप्रस्तरान्तर्निषण्णैः
 संशीर्णग्रन्थिकन्थाविवरवशविशच्छीतवाताभिभूतैः ।
 नीताः कृच्छ्रेण पान्थैः श्रभिरिव निविडं जानुसंकोचकुब्जै-
 रन्तर्दुवारदुःखद्विगुणतरकृतायामयामास्त्रियामाः ॥

कस्यापि.

2418

पक्षावुत्क्षिप्य धुन्वन्सकलतनुरुहाभोगविस्फारिताङ्गः
 प्रागेवोड्डीननिद्रः स्फुरदरुणकरोद्भासितं खं निरीक्ष्य ।
 प्रातश्चोत्थाय नीडस्थिततरलतनुर्धर्ध्वानमुच्चै-
 रुद्गीवः पूर्वकायोन्नतिविकटसटः कुकुटो रारटीति ॥

नडुवाहस्य.

2419

आकर्षन्निव गां धमन्निव खुरैः पश्चार्धमुज्झन्निव
 स्वीकुर्वन्निव खं पिबन्निव दिशो वायून्समभन्निव ।
 साङ्गारप्रकरां स्पृशन्निव महीं छायाममृष्यन्निव
 चञ्चच्चाभरवीज्यमानवदनः श्रीमान्हयो धावति ॥

श्रीसिंहदत्तस्य.

2420

पश्चादङ्घ्रिं प्रसार्य त्रिकनतिविततं द्राघयित्वाङ्गमुच्चै-
 रासज्याभुग्नकण्ठो मुखमुरसि सटा धूलिधून्ना विधूय ।
 घासग्रासाभिलाषादनवरतचलत्प्रोथतुङ्गस्तुरंगो
 मन्दं शब्दायमानो विलिखति शयनादुत्थितः क्षमां खुरेण ॥

भट्टचाणस्य.

2421

आलोकत्रस्तनारीकृतसभयमहानादधावज्जनौष-
 व्यामद्धारप्रदेशप्रचुरकलकलाकर्णनस्तब्धचक्षुः ।
 कष्टं दण्डं गृहाणेत्यातिमुखरमुखैस्ताडितो लोटघातै-
 र्भीतः सर्पो गृहस्यानधिगतविवरः कोणतः कोणमेति ॥

शिविरकिशोरकस्य.

2422

आघ्रायाघ्राय गन्धं विकृतमुखपुटो दर्शयन्दन्तपङ्क्तिं
 धावन्नुमुक्तनादो मुहुरपि रभसाकृष्टया पृष्ठलभः ।
 गर्दभ्याः पादघातद्विगुणितसुरतप्रीतिराकृष्टशिभो
 वेगादारुह्य मुह्यन्नवतरति खरः खण्डितेच्छश्चिराय ॥

श्रीमयूरस्य.

2423

प्रात्वा श्रोणीमजाया विततमभिमुखं नाससंकोचभङ्गं
 स्थित्वा सूर्यं निरीक्ष्य प्रविकसितसटो घट्टयन्क्षमां खुरेण ।
 ब्लोब्लोकारान्प्रकुर्वन्मणिशकलनिभं चालयन्नेत्रयुग्मं
 छागश्चाटूननेकांश्चतुर इव विटो मन्मथान्धः करोति ॥

भट्टबाणस्य.

2424

गर्जित्वा मेघधीरं प्रथममथ शनैर्मण्डलीकृत्य देहं
 शृङ्गाभ्यां धारयन्तावभिमुखमवनिं दारयन्तौ खुराभैः ।
 मन्दं मन्दं समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ सरोषं
 युध्येते चालयन्तौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ महोक्षौ ॥

कस्यापि.

2425

आहत्याहत्य मूर्ध्ना द्रुतमनुपिबतः प्रस्रुतं मातुरुधः
 किञ्चित्कुब्जैकजानोरनवरतचलचारुपुच्छस्य धेनुः ।
 उत्तीर्णं तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तहुंकारमुद्रा
 विस्त्रांसिक्षीरधारालवशबलमुखस्याङ्गमातृप्तिं लेढि ॥

श्रीमयूरस्य.

अथ चाटवः

2426

अनास्वादितसंभोगाः पतन्तु तव शत्रवः ।
 बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां स्तना इव ॥

2427

नारायणायितं देव त्वया नरकविदिषा ।
यदेकः शिशुपालोपि स्थापितो न द्विषां कुले ॥

2428

तुलामारुह्य रविणा वृश्चिके निहितं पदम् ।
भवता शिरसि न्यस्तमयत्वेनैव भोगिनाम् ॥

2429

विचरेदेकपाद्गर्मः कथमस्मिन्कलौ युगे ।
यदि वंशस्त्वदीयोयं न स्यादस्यावलम्बनम् ॥

2430

कृतं कलौ त्वयैकेन परलोकप्रसाधनम् ।
गुणानुबन्धिभिः शुद्धैर्मार्गणैः सफलीकृतैः ॥

2431

किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः ।
कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥

2432

विना साध्येन नैवास्ति तार्किकाणां हि साधनम् ।
साध्यं ते नास्त्यहो चित्रं तथाप्यस्त्येव साधनम् ॥

2433

प्रत्यक्षमविसंवादि प्रमाणं प्रोच्यते बुधैः ।
प्रत्यक्षस्ते गुणौघोयमप्रमाणः कथं भुवि ॥

2434

चित्रं कारणमन्यत्र कार्यमन्यत्र दृश्यते ।
महान्प्रतापो देवस्य दाहस्तु हृदि विद्विषाम् ॥

2435

राजंस्त्वमेव पातालमाशानां त्वं निबन्धनम् ।
त्वं चामरमरुद्भूमिरेको लोकत्रयायसे ॥

2436

करपातैर्दुरालोकैस्तीक्ष्णः संतापयन्प्रजाः ।
भानुर्न भवता तुल्यः क्षणसंरक्तमण्डलः ॥

2437

एतावच्छक्यमस्माभिर्वक्तुं त्वं गुणवानिति ।
रत्नाकरस्य रत्नौघपरिच्छेदे तु के वयम् ॥

2438

मित्रमण्डलसंतापशुष्कदेहास्तवारयः ।
जाताः संप्रति दग्धाशा निदाघदिवसा इव ॥

2439

कारणैः सदृशं कार्यमिति मिथ्या प्रसिद्धयः ।
मानिनो भवतो जातं यदमानं यशो भुवि ॥

2440

अमानेनापि भवता दानमानादिभिर्गुणैः ।
आश्रितः सर्व एवायं समानः क्रियते जनः ॥

2441

भवतोपि भवद्भृत्याः सुखभाजो भवन्त्यमी ।
त्वत्प्रसादात्सुखावाप्तिर्या तेषां सा कुतस्त्वयि ॥

2442

भोगस्तवैव सफलो योर्यभिः परिभुज्यते ।
अन्येषां किं नृणां भोगैरभोगैः फणिनामिव ॥

2443

दुर्योधनः सकर्णोसि हृदि शल्योसि विद्विषाम् ।
सकृपो धृतराष्ट्रोसि त्वमेकः कौरवायसे ॥

2444

युधिष्ठिरोसि भीमोसि चरितैरर्जुनो भवान् ।
प्रज्ञया सहदेवोसि वाच्यता नकुलस्य ते ॥

2445

स्वयंभुवां सुवृत्तानां करपीडां दृढां कुरु ।
स्वयं भुवां सुवृत्तानां करपीडां निवारय ॥

2446

याताः कणादतां केचिदपरे विन्ध्यवासिताम् ।
शबरस्वामितामन्ये शास्त्रकारास्तवारयः ॥

2447

आहवे जगदुहण्डराजमण्डलराहवे ।
दाहवेपथुकर्वरेः स्वस्त्यस्तु तव बाहवे ॥

2448

श्रीभूतो नरकान्तस्य लीलाकलितभूभृतः ।
तव सत्यानुरागस्य श्लाघ्यं जन्म हरेरिव ॥

2449

क्षणमप्यनुगृह्णाति यं दृष्टिस्तेनुरागिणी ।
ईर्ष्ययेव त्यजत्याशु तं नरेन्द्र दरिद्रता ॥

2450

नूनं धात्रा न विज्ञातं मनो विस्तारि तावकम् ।
अन्यथा कृतवान्गां किं चतुःसागरसंकटाम् ॥

2451

स श्रियो भाजनं यस्ते पादच्छायां न मुञ्चति ।
अथ विप्रतिपत्तिस्ते कमलं किं न पश्यसि ॥

2452

सर्वदा सर्वदोसीति मिथ्या संस्तूयसे जनैः ।
नारयो लेभिरे पृष्ठं न वक्षः परयोपितः ॥

केषामपि.

2453

सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीः करसरोरुहे ।
कीर्तिः किं कुपिता राजन्येन देशान्तरं गता ॥

2454

आहते तत्र निःसाणे स्फुटितं रिपुहृद्धटैः ।
गलितं तत्प्रियानेत्रै राज्ञिश्चित्रमिदं महत् ॥

2455

अपूर्वेयं धनुर्विद्या भवता शिक्षिता कुतः ।
मार्गणौघः समायाति गुणो याति दिगन्तरम् ॥

2456

अमी पानकरम्भाभाः सप्तापि जलराशयः ।
न्वद्यशोराजहंसस्य पञ्जरं भुवनत्रयम् ॥

2457

कीर्तिस्ते जातजाद्येव चतुरम्बुधिमज्जनात् ।
आतपाय धरानाथ गता मार्तण्डमण्डलम् ॥

2458

दुनोति त्वामधवतः कीर्तनं केनचित्कृतम् ।
त्वयि संकीर्तिते चित्रं मघवानपि तुष्यति ॥

एते अमृतवृक्षस्य.

2459

भवतस्तुन्यतामेति न सोमो न दिवाकरः ।
यस्य दातुः परिश्रान्तो न रात्रौ न दिवा करः ॥

2460

अक्षराणामकारोहमिति विष्णुः स्वयं ब्रुवन् ।
भवता सोपि यत्सत्यमाकारेण लघूकृतः ॥

एतौ भास्करसेनस्य.

2461

राजन्यद्यपि ते ब्राह्म कान्ताल्लिङ्गनलालसौ ।
तथापि समरे भेतुं शक्तौ हस्तिकवाटयोः ॥

2462

अगम्यगमनान्प्रायः प्रायश्चित्तीयने जनः ।
अगम्यं त्वद्यशो याति सर्वत्रैव च पावनम् ॥

2463

यशसस्तव सौजन्यमहो विस्मयकारकम् ।
आत्मवच्छुक्तां नीतमयशो विद्विषामपि ॥

2464

गुणवत्त्वे समानेपि भेदोयं युवयोर्महान् ।
धनुर्याति गुणच्छेदमविच्छेदगुणो भवान् ॥

2465

किं करोतु गुणौघस्ते शरावपुटदीपवत् ।
वस्तुधाम्बरपर्यन्तविनिवारितगोचरः ॥

2466

संधिविग्रहकालज्ञः कृतकृत्योपि पाणिनिः ।
परप्रत्ययकारीति भवता नोपमीयते ॥

2467

उपसर्गाः क्रियायोगे पाणिनेरिति संमतम् ।
निष्क्रियोपि तवारातिः सोपसर्गः सदा कथम् ॥

2468

तव शत्रुर्भवांश्चैव द्वयं व्याकरणायते ।
स निपातोपसर्गाभ्यां त्वं गुणागमवृद्धिभिः ॥

2469

असत्कविप्रणीतानां श्लोकानामिव ते द्विषाम् ।
क्लिष्टार्थसंधिवृत्तीनां निपाताः स्युः पदे पदे ॥

2470

यदास्ति तद्वासीति नैतच्चित्रमवैम्यहम् ।
भयं स्वप्नेपि ते नास्ति दत्तं तद्विद्विषां कथम् ॥

2471

अकलङ्को दृढः शुद्धः परिवारी गुणान्वितः ।
सद्वंशो हृदयग्राही खड्गः सुसदृशस्तव ॥

2472

प्रायेण सर्वं पश्यन्ति विपरीतं विनश्वराः ।
यत्त्वं कान्चनगौरोपि काल एवासि विद्विषाम् ॥

2473

त्वया सह विरुद्धानां कुतः कुशलता कुले ।
वासो हि नियतस्तेषां वने कुशलताकुले ॥

2474

विरोधात्तव शत्रूणां जातं सौगतदर्शनम् ।
वियहे क्षणभङ्गित्वं सर्वाङ्गेषु च भून्यता ॥

2475

रागान्नक्षत्रयोगाच्च समूहात्सास्य देवता ।
जयलक्ष्मीर्महीभर्तुर्वक्षो याता रणे द्विषाम् ॥

५° पाञ्चकस्य.

2476

त्वद्यशःपुण्डरीकस्य त्रैलोक्यैकसरःस्थितेः ।
कीर्तिहंसीविधूतस्य रजः पतति नो हिमम् ॥

कस्यापि.

2477

सकृपाणां द्विषां सेनामकृपाणां रणे घ्नता ।
अमूर्धन्येन भवता मूर्धन्येन जिता दिशः ॥

अमृतदत्तस्य.

2478

त्वद्यशोजलधौ राजन्निमज्जनभयादिव ।
सूर्येन्दुबिम्बमिषतो धत्ते तुम्बीद्वयं नभः ॥

2479

अहो किमपि ते शुद्धं यशःकुसुममुद्रतम् ।
यस्यायममृतस्यन्दी बालेन्दुर्बाह्यपल्लवः ॥

जयवर्धनस्य.

2480

उदिते दृष्टिसुखे त्वयि शशिनीव भवन्ति चन्द्रकान्तानि ।
वदनान्यरिनारीणामविरलजलविन्दुवर्षाणि ॥

2481

एकं मित्रं भजते मासेनेन्दुः स्वयं क्षयं गच्छन् ।
मित्रशतानि भजंस्त्वं प्रतिक्षणं वृद्धिमुपयासि ॥

कयोरपि.

2482

स्तनयुगमश्रुज्ञातं समीपतरवार्ति हृदयशोकाम्नेः ।
चरति विमुक्ताहारं व्रतमिव भवतो रिपुस्त्रीणाम् ॥

भट्टबाणस्य.

2483

दिङ्मुखानि परिचुम्बति पृथ्वी-
मम्बुराशिरशनां परिरभ्य ।
उल्लसत्युपवनेषु यशस्ते
वृद्धमेव तरुणोचितचेष्टम् ॥

श्रीकल्लटस्य.

2484

दृष्टमङ्कुरितमर्जुनसृष्टौ
यन्महापुरुषनिर्मितिबीजम् ।
तत्तवोदयविधाविह धातु-
र्दृश्यते कुसुमितं फलितं च ॥

आनन्दवर्धनस्य.

2485

ऊष्मव्यपेता रहिताश्च वृद्ध्या
संयोगहीना लघवोपि चान्तः ।
श्लोकस्य वर्णा इव विद्विषस्ते
पादान्तमागम्य गुरुभवन्ति ॥

2486

यशोदयामण्डितकान्तदेहो
बाल्येपि गोपालजनस्य नेता ।
गोमण्डलं पासि बलेन युक्तः
कथं न राजन्पुरुषोत्तमोसि ॥

2487

कृशाशयात्यन्तविवृद्धतापया
विपाण्डुरीभूतपयोधरभिया ।
शिलीमुखास्वादितबन्धुजीवया
तवारिनारी शरदा विडम्ब्यते ॥

केषामपि.

2488

दिग्वधूवदनचुम्बि चैर्ष्यया
वीक्ष्य सदुति दिवा भवद्यशः ।
दर्शितः पृथुपयोधरोद्गम-
स्तेन सापि परिरभ्यतेखिला ॥

2489

अभिहिताप्यभियोगपराङ्मुखी
प्रकटमङ्गविलासमकुर्वती ।
उपरि ते पुरुषायितुमक्षमा
नववधूरिव शत्रुपताकिनी ॥

एतौ विकटनितम्बायाः.

2490

द्रविणमापदि भूषणमुत्सवे
शरणमात्मभये निशि दीपकः ।
बहुविधार्थुपकारभरक्षमो
भवति कोपि भवानिव सन्मणिः ॥

भल्लटस्य.

2491

अपहरसि सदा मनांसि पुंसा-
मतिमहता गुणसंपरिग्रहेण ।
न च भवसि तथाप्यनेकचित्तो
हतमथवा विवृणोति कः परस्वम् ॥

2492

सुद्युम्न इन्दुकुलजः स बभूव नास्त्री
राजाप्यसौ दशरथः सुतरामभद्रः ।
धर्मात्मजो नकुलवानिति सुप्रसिद्धं
केनोपमा भवतु ते सकलाधिपस्य ॥
कयोरापि.

2493

ऐरावणे सुरवधूपरिगीयमान-
युष्मद्यशःश्रवणनिश्चलकर्णताले ।
निर्विघ्नमापिवति भृङ्गकुलं मदाम्भः
कल्याणमावहति कस्य न चेष्टितं ते ॥
जितमन्योः.

2494

गायन्ति किंनरगणाः सह कामिनीभिः
प्रोत्तुङ्गशैलशिखरेषु हिमाचलस्य ।
शङ्खेन्दुकुन्ददलबालमृणालनाल-
नीहारहारहरहाससितं यशस्ते ॥
कस्यापि.

2495

त्वद्बाहुदण्डकरवालविदारितारि-
मातङ्गकुम्भदलनध्युतमौक्तिकौघैः ।
रेजे भवत्परिगृहीतविपक्षलक्ष्मी-
धम्मिल्लपुष्पनिकरैरिव रङ्गभूमिः ॥
हर्षवत्तस्य.

2496

याते शमं रजसि जातजलाभिषेका
 यौताम्बराः स्फुरितपाण्डुपयोधरान्ताः ।
 पत्युः प्रजार्थमधुना तव पुष्पवत्यो
 वाञ्छन्ति संगममिमाः ककुभश्चतस्रः ॥

मातङ्ग-दिवाकरस्व.

2497

येन व्यधीयत करालकृपाणपट्ट-
 व्याघट्टनोत्फलितभीमभटोत्तमाङ्गैः ।
 वैरिप्रतापतपनोरुयशःशशाङ्क-
 मासादरेण युधि राहुपरंपरेव ॥

प्रकाशदत्तस्य.

2498

आश्चर्यधामभिरतीव गुणैः किमेत-
 ज्जालं त्वया विरचितं यदपूर्वमेव ।
 चेतांसि मूर्तिरहितान्यपि चञ्चलानि
 बध्नाति यच्छ्रुतिगतं तदपूर्वमेव ॥

वल्लभदेवस्य.

2499

रत्नाकरोपि न च जातु भवान्समुद्रो
 नो गोत्रमिच्च विबुधानवसि प्रयत्नात् ।
 नित्यं वृषेण चरसीह न कृत्तिवासाः
 सर्वप्रजापतिरपङ्कजमध्यवर्ती ॥

कच्यटस्य.

2500

कुन्दं क्षणक्षयि कलङ्कि शशाङ्कबिम्बं
 क्षीरं विकारि जडसंगति हंसवृन्दम् ।
 हाराः सरन्ध्रवपुषो धवलद्युतीनां
 केनोपमां व्रजतु नाथ यशस्त्वदीयम् ॥

2501

न्वदरिपुरविचित्रभित्तियोषि-
न्मदनपुरे विनिवेशितैकपाणिः ।
अपरकरगृहीतचर्मदण्डः
करसुरतं कुरुते पुलिन्दवर्गः ॥

2502

पृथुरसि गुणैः कीर्त्या रामो नलो भरतो भवा-
न्मदति समरे शत्रुघ्नस्त्वं क्षितौ जनकः स्थितः ।
इति सुचरितैः कीर्तिं बिभ्रच्चिरंतनभूभृतां
कथमसि न मांधाता देव त्रिलोकविजय्यपि ॥

कस्यापि.

2503

घटयसि धनकालं देव कस्मादकस्मा-
द्भुकुटिकथितकोपोप्यभ्यमित्रं यियासुः ।
न पुनरपि तु कुर्युः पङ्क्तिरानेव मार्गा-
नविरतमदधारादुर्दिनैर्दन्तिनस्ते ॥

तुभ्यकापरनाम्नो विक्रान्तिवर्मणः.

2504

अकालधृतमानसव्यतिकरोत्सवैः सारसै-
रकाण्डपटुताण्डवैरपि शिखण्डिनां मण्डलैः ।
दिशः समवलोकिता रभसनिर्भरप्रोहस-
द्भवत्पृथुवरूथिनीजनितभूरजःश्यामलाः ॥

2505

यदपि निरायुधा यदपि सर्वजनैर्वियुता
यदपि पदातयः पथिषु केषु न पर्यटिताः ।
तदपि सहेतयस्तदपि संप्रति सानुचरा-
स्तदपि सवारणास्तव कथं विहरन्त्यरयः ॥

पृथो प्रकाशवर्षसूनोर्दर्शनीयस्य.

2506

यशःकुसुमवाटिका गुणनिधानमञ्जूषिका
कलाकमलदीर्घिका कलितरुप्रवालाशनिः ।
द्विषत्तिमिरचन्द्रिका वरविलासिनीचेतसां
वशीकरणवार्तिका कुशलिनी तनुस्तावकी ॥

2507

कुलममलिनं भद्रा मूर्तिर्मतिः श्रुतशालिनी
भुजबलमलं स्फीता लक्ष्मीः प्रभुत्वमखण्डितम् ।
प्रकृतिसुभगा ह्येते भावा मदस्य च हेतवो
व्रजति पुरुषो यैरुन्मादं त एव तवाङ्कुशाः ॥

कथोरपि.

2508

यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरिभटश्रेणीषु यो वक्रतां
त्वां प्रत्येव बिभर्ति यश्च किरति क्रूरध्वनिं निष्ठुरः ।
दोषं तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य गृह्णन्गुणं
विख्यातः स्फुटमेक एव हि भवान्सीमा गुणग्राहिणाम् ॥

2509

युष्मद्वन्तिबलैर्विलोक्य निखिलामालिङ्गिताङ्गीं भुवं
सङ्ग्रामाङ्गणसीमि जङ्गमगिरिस्तोमभ्रमाधायिभिः ।
पृथ्वीन्द्रः स पृथुर्भवद्रणरसप्रेक्षोपनम्रामर-
श्रेणीमध्यचरः पुनः क्षितिधराक्षेपाय धत्ते धियम् ॥

एतौ श्रीहर्षस्व.

2510

देव त्वद्विजयं निराकृतभयं प्रौढप्रतापालयं
क्रान्तक्षमावलयं कृतारिविलयं श्रुत्वा सुराधीश्वरः ।
गुप्तं गच्छति नेच्छति प्रतिवचः प्रेम्णा गुरुं पृच्छति
त्राणं वाञ्छति मूर्च्छति प्रतिमुहुः शच्यां दृशं यच्छति ॥

कस्यापि.

2511

देव त्वद्यश एव किं सितसितं रामे शशाङ्के मरु-
 ब्राहे स्वर्गगजे हरे फणिपतौ वाण्यां वृषे भे रुचिः ।
 अन्येषां तु तदम्बरे तदुदरे तद्यञ्जने तन्मदे
 तत्कण्ठे च तदीक्षणे तदलके तत्पोत्रके तत्पथि ॥

शाकल्यपल्यस्य.

2512

त्वद्यात्रासमयेतिदुर्धरगतेः सैन्यस्य संमर्दतो
 द्राक्पिष्टेपि शिरोगणे गुणयुगं जज्ञे फणाभृत्पतेः ।
 प्रापद्भूपरमाणुभिस्तरलितैः कालुष्यमक्ष्णां न य-
 द्दृङ्गस्य च कारणं यदश्रुणोन्नो पत्तिकोलाहलम् ॥

मङ्गस्य.

2513

सङ्ग्रामाङ्गणसंगतेन भवता चापे समारोपिते
 देवाकर्णय येन येन सहसा यद्यत्समासादितम् ।
 कोदण्डेन शराः शरैररिशिरस्तेनापि भूमण्डलं
 तेन त्वं भवता च कीर्तिरमला कीर्त्या च लोकत्रयम् ॥

2514

देवाकर्णय नाकिनां पुरि नृणां लोके पुरे भोगिना-
 मासन्केचन सन्ति केचन तथा स्थास्यन्ति ये केचन ।
 तन्मध्ये न बभूव नास्ति भविता तादृङ्ग नीतौ नतौ
 कान्तौ काव्यरतौ नुतौ रिपुहतौ कीर्तौ च यस्ते समः ॥

2515

भूपालाः शशिभास्करान्वयभुवः के नाम नासादिता
 भर्तारं पुनरेकमेव हि भुवस्त्वां देव मन्यामहे ।
 येनाङ्गं परिमृष्य कुन्तलमथाकृष्य व्युदस्यायतं
 चोलं प्राप्य च मध्यदेशमधुना काञ्च्यां करः पातितः ॥

मथुरस्य.

2516

त्वं द्वित्राणि पदानि गच्छसि महीमुल्लङ्घ्य यान्ति द्विष-
स्त्वं बाणान्दश पञ्च मुञ्चसि निजान्मुञ्चन्ति शस्त्राणि ते ।
ते देवीपतयस्त्वदस्त्रनिहितास्त्वं मानुषीणां पति-
निन्दा तेषु कथं स्तुतिस्त्वयि कथं श्रीकर्ण निर्णयिताम् ॥

कस्यचिद्वाक्षिणात्यस्य.

2517

अर्थिभ्रंशबहूभवत्फलभरव्याजेन कुञ्जायितो
देव त्वय्यतिदानभाजि कथमप्यास्तां स कल्पद्रुमः ।
आस्ते निर्व्ययरत्नसंपदुदयोदयः कथं याचक-
श्रेणीवर्जनदुर्यशोनिविडितव्रीडस्तु रत्नाचलः ॥

2518

दूरं श्वेतगुणैरहंकृतिभृतां जैत्राङ्गुकारे चर-
त्यस्मिंस्त्वद्यशसि प्रयाति कुमुदं बिभ्यन्न निद्रां निशि ।
धम्मिल्ले किमु मल्लिकासुमनसां माल्यं भिया लीयते
पीयूषद्रवकैतवाद्भृतदरः शीतश्रुतिः स्विद्यति ॥

2519

युष्मद्वन्धगजस्तृषाम्भसि भृशं कण्ठान्तमज्जत्तनुः
फेनैः पाण्डुरितः स्वदिक्करिजयक्रीडायशःस्पर्धिभिः ।
दन्तद्वन्द्वजलानुबिम्बनचतुर्दन्तः कराम्भोवमि-
व्याजादभ्रमुवल्लभेन विरहं निर्वापयत्यम्बुधेः ॥

2520

आस्ते दामोदरीयामियमुदरदरीं यावलम्ब्य त्रिलोकी
संमातुं शक्तिमन्ति प्रथिमभरवशादत्र नो त्वद्यशांसि ।
तामेतां पूरयित्वा निरगुरिव मधुध्वंसिनः पाण्डुपद्म-
च्छद्मापन्नानि तानि द्विपदशनसनाभीनि नाभीपथेन ॥

2521

मयि स्थितिर्नम्रतयैव लभ्यते
दिगेव च स्तब्धतया विलङ्घ्यते ।

इतीव चापं दधदाशुगं क्षिप-
त्रयोपदेष्टासि रणे द्विषामपि ॥

2522

रिपूनवाप्यापि गतोवकीर्णतां
भवान्न यावज्जनरञ्जनव्रती ।
भृशं विरक्तानपि रक्तवत्तरा-
न्निहृत्य यत्तानमृजामृजबुधि ॥

2523

न तूणादुद्धारे न गुणघटने न श्रुतिशिखं
समाकृष्टौ दृष्टिर्न वियति न लक्ष्ये न च भुवि ।
नृणां दृश्ये देव कचन विशिखान्कि तु पतित-
द्विषद्वक्षोरन्ध्रैरनुमितिरमून्गोचरयति ॥

2524

न पाहि पाहीति यदन्नवीरमुं
ममौष्ठ तेनैवमभूदिति क्रुधा ।
रणक्षितौ ते किमु शत्रुमूर्धभि-
र्विदश्य दन्तैर्निजमोष्ठमास्यते ॥

2525

भुजेपसर्पत्यपि दक्षिणे गुणं
महेषुणादाय पुरः प्रसर्पिणे ।
धनुः परीरम्भमिवातिसंमदा-
त्तवाहवे दिस्सति वामबाहवे ॥

2526

देवारिप्रकरः शरश्च भवतः संख्ये पतन्तावुभौ
सीत्कारं च न संमुखौ रचयतः कम्पं च न प्राप्नुतः ।
तद्युक्तं न पुनर्निवृत्तिरुभयोर्जागर्ति यन्मुक्तयो-
रेकस्तत्र भिनत्ति मित्रमपरश्चामित्रमित्यद्भुतम् ॥

2527

तादृग्दीर्घविरिञ्चवासरविधौ जानामि यत्कर्तृतां
शङ्के यत्प्रतिबिम्बमम्बुधिपयःपूरोदरे वाडवः ।
व्योमव्यापिविपक्षराजकयशस्तारापराभावुकः
कासां देव न स प्रतापतपनः पारं गिरां गाहते ॥

एते श्लोका नैषधकृतः श्रीहर्षम्ब.

2528

श्रीसंनिधानविलसद्गुचिरञ्जशङ्ख-
चक्राङ्कपाणिरसुरक्षणहारिचेष्टः ।
बह्वीः समा अबलभद्रपरोपि राज-
ञ्जीया अचिन्त्यचरितः पुरुषोत्तमस्त्वम् ॥

कपिलदामोदरस्य.

2529

एष विशेषः स्पष्टो वल्लेश्व त्वत्प्रतापवल्लेश्व ।
अङ्कुरति तेन दग्धं दग्धस्यानेन नोद्भवो भूयः ॥

2530

ददतो वाञ्छितमर्थं सदनुरक्त तव गृहं त्यक्त्वा ।
स्त्रीचापलेन कीर्तिर्नशासक्ता गता ककुभः ॥

2531

अटता पृथिवीमखिलाभिदमाश्चर्यं मया दृष्टम् ।
धनदोपि नयननन्दन परिहरसि यदुग्रसंपर्कम् ॥

2532

इद्रमपरमद्भुततमं युवतिसहस्रैर्विलुप्यमानस्य ।
वृद्धिर्भवति न हानिर्यत्तव सौभाग्यकोषस्य ॥

2533

प्रकृतिलघोर्येन कृता जघन्यवर्णस्य गौरवापत्तिः ।
जघनचपला यदर्याः स पिङ्गलस्ते कथं तुल्यः ॥

2534

दैन्यमिदं यच्छाया क्रियते ते रक्षसापि न समस्य ।
न सबलमकरोद्योषिति भवांस्तु भुङ्क्ते प्रसह्य रिपुलक्ष्मीम् ॥
एते शम्भोऽरगुप्तस्य.

2535

कुन्दः कन्दलितव्यथं विचकिलः कम्पाकुलं केतकः
सातङ्कं मदनः सदैन्यमलसं मुक्तोतिमुक्तद्रुमः ।
मोक्तं किं तु न पारितस्तव रिपुस्त्रीभिः पुरीनिर्गमे
तत्कालं कृतमाधवीपरिणयः सत्केसरः केसरः ॥
शम्भोः.

2536

लावण्यौकसि सप्रतापगरिमण्यधेसरे त्यागिनां
देव त्वय्यवनीभरक्षमभुजे निष्पादिते वेधसा ।
इन्दुः किं घटितः किमेष विहितः पृथा किमुत्पादितं
चिन्तारत्नमहो मुधैव किममी सृष्टाः कुलक्षमाभृतः ॥

2537

किं भूषणं सुदृढमत्र यशो न रत्नं
किं कार्यमार्यचरितं सुकृतं न दोषः ।
किं चक्षुरप्रतिहतं धिषणा न नेत्रं
जानाति कस्त्वदपरः सदसद्विवेकम् ॥

2538

अत्यन्तकृष्णः स विनिर्मलस्त्वं
स वामनः सर्वत उन्नतोमि ।
जनार्दनो यत्स दयापरस्त्वं
विष्णुः कथं वीर तवोपमानम् ॥

प श्रीविक्रस्य.

2539

राजन्यशो हिममिषाच्छिशिरे यदासी-
ङ्गमौ लसत्किमुत तद्वलिसन्न यातम् ।

तत्राप्यमादिव ततोद्य मधौ त्वदीयं
प्रोद्भिन्नमाशु धरणेः कुसुमच्छलेन ॥

2540

मेघाडम्बरमम्बरं यदि तदा निर्नष्टशोभा वयं
नित्यं तीक्ष्णकरेण तेन दिवसे तत्राप्यहो बाधिताः ।
स्वामी नः शशभृल्लयोदयहतो दुःखादितीवागता
उद्याने नरदेव सेवनपराः पुष्पच्छलात्तारकाः ॥

2541

यद्भीष्मो विलसत्प्रतापमहिमा यज्जीवनाद्यो भृशं
संपन्नो घनकाल एष सफला चेयं शरन्निर्मला ।
हेमन्तः शिशिरो घनाम्बरधरस्त्वत्सेवयेत्याशया
पुष्पौघैः किमु देव सेवनपरः स्यैर्येच्छुरास्ते मधुः ॥

2542

श्रीमन्नाथ तत्रानने भगवती वाणी नरीनृत्यते
तद्द्रष्टुं कमला समागतवती लोलेति बद्धा गुणैः ।
कीर्तिश्चन्द्रकरीन्द्रदन्तकुमुदक्षीरोदनीरोपमा
त्रासादम्बुनिधिं विलङ्घ्य भवतो नाद्यापि विश्राम्यति ॥

दाक्षिणात्यस्य कस्यापि.

2543

अधर्ममन्यत्र महीतलेस्मि-
न्संक्षोभहेतुं मलिनं विचार्य ।
निष्कासनायास्य रूपेव देव
सितं यशः सर्वदिशः प्रयाति ॥

पं श्रीबकस्य.

2544

किं वृत्तान्तैः परगृहगतैः किं तु नाहं समर्थ-
स्तूष्णीं स्थातुं प्रकृतिमुखरो दाक्षिणात्यस्वभावः ।

गेहे गेहे विपणिषु तथा चत्वरे पानगोष्ठ्या-
मुन्मत्तेव भ्रमति भवतो वल्लभा हन्त कीर्तिः ॥

मातङ्ग-विवाकरस्य.

2545

अनिःसरन्तीमपि गेहगर्भा-
त्कीर्तिं परेषामसतीं वदन्ति ।
स्वैरं चरन्तीमपि च त्रिलोक्यां
त्वत्कीर्तिमाहुः कवयः सतीं तु ॥

2546

आसीन्नाथ पितामही तव मही माता ततोऽनन्तरं
संप्रत्येव हि साम्बुराशिरशना जाया जयोद्भूतये ।
पूर्णे वर्षशते भविष्यति पुनः सैवानवद्या स्नुषा
युक्तं नाम समस्तशास्त्रविदुषां लोकेश्वराणामिदम् ॥

मातङ्ग-विवाकरस्य.

2547

अव्यापाररता वसन्तसमये ग्रीष्मे व्यवायप्रियाः
सक्ताः प्रावृषि पल्वलाम्भसि नवे कूपोदकहेषिणः ।
कट्टम्लोष्णरताः शरदधिभुजो हेमन्तनिद्रालसाः
स्वैर्दोषैरपचीयमानवपुषो नश्यन्तु ते शत्रवः ॥

वैद्यहरिचन्द्रस्य.

2548

तन्वीमुज्झितभूषणां कलगिरं रोमोद्भ्रमं विभ्रतीं
वेपन्तीं त्रणिताधरां विवसनां सीत्कारमातन्वतीम् ।
दोर्भ्यां चण्डतुषारपातसभयामालिङ्ग्य कण्ठे भृशं
स्वां मूर्तिं दयितामिवातिरसिकां त्वद्विद्विषः शेरते ॥

2549

दानं दृढतरमुष्टेः श्रीरुज्झितकोषतो यशो मलिनात् ।
धाराधरात्पतापस्त्वदसेरतिचित्रमेतदवनिपते ॥

2550

नाकारमुद्बहसि नैव विकत्यसे त्वं
 दित्सां न सूचयसि मुञ्चसि सत्फलानि ।
 निःशब्दवर्षणमिवाम्बुधरस्य राज-
 न्संलक्ष्यते फलत एव तव प्रसादः ॥

अयं मातृगुप्तस्य.

2551

इन्द्रो यच्छतमन्युरस्ति दहनो यत्पावकोप्यन्तकः
 कीनाशो धनदो विमाननिरतः पाशी जलानां पतिः ।
 ईशः कामहरश्चलो यदनिलो यन्नैर्ऋतो राक्षस-
 स्तन्नान्योवनिलोकपाल भवतः कश्चित्समः स्याद्गुणैः ॥

प० श्रीबकस्य.

2552

देवोर्वारिमणेन्द्र पार्वणशशिद्वैराज्यसज्जं यशः
 सर्वाङ्गोज्ज्वलशर्वपर्वतसितश्रीगर्वनिर्वासि यत् ।
 तत्कम्बुप्रतिविम्बितं किमु शरत्पर्जन्यराजिश्रियः
 पर्यायः किमु दुग्धसिन्धुपयसां सर्वानुवादः किमु ॥

2553

निखिंशत्रुटितारिवारणघटाकुम्भास्थिकूटावट-
 स्थानस्थायुकमौक्तिकोत्करकिरः कैर्देव नायं करः ।
 उन्नीतश्चतुरङ्गसैन्यसमरत्वङ्गचतुरंगक्षुर-
 क्षुण्णासु क्षितिपु क्षिपन्निव यशःक्षोणीक्षवीजव्रजम् ॥

नैषधकर्तुः.

2554

उग्रग्राहमुदन्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बना
 व्योम्नि भ्राम्यति दुर्गमक्षितिभृतां प्राग्भारमारोहति ।
 कीर्णं याति विषाकुलैरहिकुलैः पातालमेकाकिनी
 त्वत्कीर्तिर्यदतो नरेन्द्र कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥

2555

उद्दामाम्बुदगर्हितान्धतमसप्रध्वस्तदिङ्मण्डले
काले यामिकजाग्रदुग्रसुभटव्याकीर्णकोलाहले ।
कर्णस्यासुहृदर्णवाम्बुवडवावह्लेर्यदन्तःपुरा-
दायातासि तदम्बुजाक्षि कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥

कथारपि.

2556

सा ख्यातास्ति जगत्त्रये सूरनदी सा शंभुचूडामणौ
शेषा शेषतुषारसोमसुषमाचौरी गुणैर्निर्मलैः ।
युक्ता सा भवदीयकीर्तितुलनौचित्यं भजेत्सा न चे-
द्भूपालक्षणदेश संततमधोयानैकताना भवेत् ॥

प० कृष्णकस्य.

2557

दिग्दन्तावलमण्डली विदलति स्वर्णाद्रिरुत्कम्पते
क्षोणी क्षुभ्यति विभ्यति प्रतिदिशं सर्वेपि रत्नाकराः ।
लङ्कातङ्कमुपैति शेवधिपतिः शङ्कां परां गाहते
दानाय त्वयि राजशेखरमणे दर्भं समुद्विभ्रति ॥

साक्षिणात्यस्य कम्पापि.

2558

यत्कस्यामपि भानुमात्रं ककुभि स्थेमानमालम्बते
जातं यद्भनकाननैकशरणप्राप्तेन दावाग्निना ।
एषा त्वद्भुजतेजसा विजितयोस्तावत्तयोरौचिती
धिक्तं वाडवमम्भसि द्विषि भिया येन प्रविष्टं पुनः ॥

2559

अकर्णधाराश्रुगसंभृताङ्गतां
गतैररित्रेण विना तवारिभिः ।
विधाय तावत्तरणेर्भिदामहो
निमज्ज्य तीर्णः समरे भवार्णवः ॥

एनौ नैपथकर्तुः.

2560

भहं सदा प्राणसमं महीभुजां
स मां सदा वेत्ति नृपस्तृणोपमम् ।
इतीव कर्णेषु सुवर्णमर्थिनां
स्वखेदमाख्यातुमिवास्ति भूपते ॥

2561

त्वदाप्तचामीकरचारुभूषण-
प्रभावलीसंगमपिङ्गलत्वेषाम् ।
समुन्मिषद्वाहभियेव दुर्गति-
र्जहाति सङ्गं ज्वलतामिवार्थिनाम् ॥

एतौ बिहृणस्य.

2562

मुखेनेन्दुं धत्से सकलमकलङ्कं न शिरसा
द्विजिह्वः क्रूरोसौ निपतति न कर्णे न कटके ।
प्रभूताप्येषा ते जनयति न भूतिः परुषता-
मपूर्वं शर्वत्वं तव निरपवादं कुत इदम् ॥

कस्यापि.

2563

इन्दोर्लक्ष्म त्रिपुरजयिनः कण्ठमूलं मुरारि-
स्त्वन्नागानां मदजलमषीभाञ्जि गण्डस्थलानि ।
अद्याप्युर्वीवलयतिलक इयामलिम्लानुलिप्ता-
न्याभान्त्येवं वद धवलितं किं यशोभिस्त्वदीयैः ॥

राजशेखरकवेः.

2564

कुरवक कुचाघातक्रीडारसेन वियुज्यसे
बकुलविटपिन्स्मर्तव्यं ते मुखासत्रसेचनम् ।
चरणघटनाभून्यो यास्यस्यशोक सशोकता-
मिति निजपुरत्यागे यस्य द्विषां जगदुःखियः ॥

रत्नाकरस्य.

2565

तीव्रातामरुचो रवेः कथमियं स्वप्नेपि संभावना
नो युक्त्यानुगतः प्रभातसलिलक्षानेन सोयं विधिः ।
सान्द्रानन्दविधायिशीतमधुरव्यापारगौरात्मना
नूनं त्वद्यशसैव संप्रति शशी शीर्णः पुनः पूरितः ॥

श्रीकलङ्कवेः.

2566

भर्याकुष्ठधियः पदं रचयतः शब्दावधानात्मनः
संधिच्छेदविधाननिर्गमत्रिधिर्व्यापारमातन्वतः ।
मा मां कश्चिदिह ग्रहीदिति मुहुः साशङ्कमापश्यत-
श्चौरस्येव कवेर्भयं भवति यत्तद्विद्विषामस्तु वः ॥

2567

साशङ्कस्य समाकुलीकृतमतेरत्यन्तनिस्तेजसः
खिन्नाङ्गस्य विकम्पमानहृदयस्यारूढमन्योर्भृशम् ।
लज्जां संत्यजतः क्रमं विमृषतो विघ्नान्वहून्पश्यतः
क्लेशो योर्थिजनस्य वक्तुमनसो भूयात्स ते विद्विषाम् ॥

2568

श्लोकः कस्य ममैव साधु सुकवे भूयः सखे पठ्यता-
मस्यार्थः पुनरुक्तमेतदपरोप्येष प्रयोगोस्ति भोः ।
इत्येवं कुविदग्धवाक्यपरशुच्छिन्नोत्तमाशालता
दुःखं यत्कवयः प्रयान्ति नृपते तद्यान्तु ते शत्रवः ॥

2569

द्वारं वेत्रिमिरावृतं बहिरपि प्रक्लिन्नगण्डैर्गजै-
रन्तः कञ्चुकिभिः स्फुरन्मणिधरैरध्यासिता भूमयः ।
भाक्रान्तं महिषीभिरेव शयनं त्वद्विद्विषां मन्दिरे
राजनसैव चिरंतनप्रणयिनी शून्येपि राज्यस्थितिः ॥

2570

किं हास्येन न मे प्रयास्यसि पुरः प्राप्तश्चिराद्दर्शनं
नेयं निष्करुण प्रवासरुचिता केनासि दूरीकृतः ।

स्वप्नान्तेष्विति ते वचः प्रियतमव्यासक्तकण्ठग्रहो
बुद्धा रोदिति शून्यबाहुयुगलस्तारं रिपुस्त्रीजनः ॥

2571

तं राजानमकाण्ड एव चपले त्यक्त्वा तथा बल्लभं
पश्चात्तापविदीर्यमाणहृदया किं सांप्रतं रोदिषि ।
इत्थं वृष्टिजलप्रवाहनयना शून्ये पुरे विद्विषां
चित्रस्था पुरतो विलोक्य पथिकैर्लक्ष्मीस्तवालभ्यते ॥

2572

आक्षिप्तैः प्रतिपक्षभूमिपतिभिः क्रुद्धेन देव त्वया
चित्रस्तैर्न महायुधानि विविधान्याविक्रियन्ते युधि ।
दूरावार्जितमौलयस्तव पुरस्तन्वन्ति ते केवलं
नानाकारकिरीटरत्ननिकरैरिन्द्रायुधानि क्षितौ ॥

2573

कस्मात्सत्यवतीसुतेन मुनिना नोक्तं भविष्यत्कथा-
मध्ये रूपमनादिमध्यनिधनस्येदं हरेर्मानुषम् ।
इत्थं व्युत्थितविश्वकण्ठकचमूर्तिर्मूलनव्यापृतं
संग्रामाम्बरसूर्यमम्बरचरास्त्वां व्रीक्ष्य संशेरते ॥

एते केषामपि.

2574

सौभाग्यस्य समर्पणेन तिमिरानङ्गच्छिदा तेजसा
सामर्थ्येन विषानलादिजयिना तैस्तैस्तथान्यैर्गुणैः ।
श्लाघ्यत्वं दधते नृपैः शिरसि ये सर्वैर्धृतास्तान्मणी-
न्पद्भ्यां संस्पृशसीत्यहो फलमिदं नीतेरवाप्तं त्वया ॥

अमृतदत्तस्य.

2575

अम्भोराशिरिवासि सत्त्वनिलयो नो मन्दरक्षोभवा-
न्कल्याणप्रकृतिः सुमेरुरिव किं देवः सुरापाश्रयः ।
सच्छायो न तु रूढदुस्तरलतस्त्वं कल्पवृक्षो यथा
तैः कुर्वन्ति तुलां तथापि भवतो मूढाः कवीनां धियः ॥

2576

नो कामः प्रतिहन्यते प्रणयिनां स्वप्नेपि नाथ त्वया
नैवाधः कुरुषे वृषं द्विरसना व्याला न ते वल्लभाः ।
नो बह्यस्तव मूर्तयो न च तनुर्नित्यं जडानुग्रह-
व्यग्रा नो विषमा च दृक्कमथ च ख्यातः क्षितावीश्वरः ॥

2577

राजञ्ज्नीः समलंकृता तव धिया सा चापि विद्वत्तया
विद्वत्ता नयवित्तया परमया नीतिश्च शौर्येण ते ।
शौर्यं ते यशसा यशश्च चरितैश्चेष्टाश्च ते तेजसा
तेजश्च स्वकुलोद्गतं कुलमपि श्लाघ्यं भवज्जन्मना ॥

2578

गर्जित्वा बहुदूरमुत्ततिभृतो मुञ्चन्ति वार्यम्बुदा
भद्रस्यापि गजस्य दानसमये संजायते दुर्मदः ।
पुष्पाडम्बरयापनेन ददति प्रायः फलानि द्रुमा
नोत्सेको न मदो न कालहरणं दानप्रवृत्तस्य ते ॥

एते केषामपि.

2579

मर्यादानियमो ह्ययोरपि धृता द्वाभ्यामपीयं मही
भीतैर्भोगिभिरप्युभावनुगतौ रत्नाकरौ द्वावपि ।
एवं ते जलधेश्च तुल्यगुणयोरेको विशेषो महा-
लौवण्यातिशयेन यत्स विरसस्तेनैव हृद्यो भवान् ॥

बन्धोः

2580

बद्धाः केचिदधोमुखत्वमपरे नीताः समारोपिताः
केचित्संभृतविग्रहा अपि बलादानीय रिक्तीकृताः ।
अन्ये बन्धनतश्चिरात्कथमपि भ्रष्टा निरालम्बना-
स्त्वद्यक्रे रिपवोरघट्टघटिकायन्त्रक्रमं बिभ्रति ॥

2581

निष्पात्तिं करपीडनेन गमिताश्चक्रं च्युतास्ताडिता
 दग्धा भूतिकृतास्पदेन भवता नित्यं प्रतापाग्निना ।
 वद्धाः कण्ठतलेषु रज्जुबलयैर्भूयो धरां ग्राहिता
 भग्नाः संप्रति नाथ पार्थिवघटाः किं कर्षरैर्वाक्षितैः ॥

2582

यान्त्येके परपुष्टतां बलिभुजो भ्राम्यन्ति केचिन्मही-
 मन्ये विभ्रति लावकत्वमपरे जाता वने वर्तकाः ।
 केचित्खञ्जनका भवन्ति सभयैर्मार्गप्रयाणैरहो
 तिर्यक्तामपि लम्बितैस्त्वदरिभिर्लब्धा न पक्षोन्नतिः ॥

2583

क्रामन्त्यः क्षतकोमलाङ्गुलिगलद्रक्तैः सदर्भाः स्थलीः
 पादैः पातितथावकैरिव गलद्वाष्पाम्बुधौताननाः ।
 भीता भर्तृकरावलम्बितकरास्त्वच्छत्रुनार्योधुना
 दावाग्निं परितो भ्रमन्ति पुनरप्युद्यद्विवाहा इव ॥

2584

यल्लावण्यमयत्वमेव जलधेर्जातं परं दूषणं
 यच्चैषा शशलक्ष्मणः परिणता पृथ्वी कलङ्कायते ।
 यत्संकल्पफलप्रदोप्यहृदयश्चिन्तामणिर्वेधसा
 तत्त्वामप्रतिसंविधानुमनसा साकूतमावेष्टितम् ॥

2585

आमोदाहतभृङ्गपक्षपवनप्रेङ्गुद्रजःपिञ्जरे
 पद्मे श्रीर्वसतीति नाद्भुतमिदं रम्यं प्रकृत्यैव तत् ।
 तच्चित्रं यदरातिकण्ठरुधिरप्रक्लिन्नतीक्ष्णस्फुर-
 द्दारेसौ भवतश्चिरं निवसति स्त्रीत्वेपि दृष्टा सती ॥

2586

तन्वी विग्रहिणी कलङ्करहिता मुक्ताफलालंकृता
 सङ्घा गजगामिनी पुलकिता दन्तप्रभाभासिता ।

इयामा चारुपयोधरा सुरुचिरा पुंसां मनोहारिणी
कामं वक्षसि ते पतत्वहरहः खड्गाग्रधारा रिपोः ॥

2587

ते गच्छन्ति महापदं भुवि पराभूतिः समुत्पद्यते
तेषां तैः समलंकृतं निजकुलं तैरेव लब्धा क्षितिः ।
तेषां द्वारि नदन्ति वाजिनिवहास्ते भूषिताः प्रत्यहं
ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता तुष्टेन रुष्टेन वा ॥

2588

सिक्तायां वीरकण्ठस्थलबहलगलद्रक्तधारास्वुर्वै-
र्माद्यन्मातङ्गकुम्भोद्भूतनविलुलितैर्मौक्तिकैः पुष्पितायाम् ।
संग्रामोद्यानभूमौ तुरगखुरमुखोत्खातकृष्टस्थलायां
जातं त्वत्खड्गवह्म्यां फलमतुलरसास्वादहृद्यं जयश्रीः ॥

2589

भास्वद्रत्नप्रदीपे वरशयनगतो वासवेदमन्युदारे
कान्तामालिङ्ग्य तुङ्गस्तनकलशयुगस्पर्शरोमाञ्चिताङ्गः ।
स्वप्ने नीवीं विमोक्तुं चपलयति करं यावदुत्कस्तवारि-
स्तावत्प्रस्तारकान्तस्थितकटिनकुशप्रान्तविद्धो विबुद्धः ॥

2590

न प्राप्नो रत्नपात्रस्थितमधुकणिकासंगमामोदलाभो
नो वा नारीकपोले विलसितममले कर्णपूरीकृतेन ।
इत्थं त्वच्छत्रुगेहे वनकरिकषणोन्मूलितं दीर्घिकाया-
मुच्चैः किंजल्करेणुभ्रमदलिविरुतैरुत्पलं रोदिति व ॥

2591

नाहं तुल्यः कृतेन प्रसभमकपटाक्रान्तलोकः प्रभुर्मे
त्रेता नैवास्मि यस्मान्मम भुवनपतिर्नैव दारापहारी ।
का स्पर्धा द्वापरे मे स्वजनसुतसुहृद्वन्धुघानी न देवो
राजन्नित्थं कृतादीनुपहसति कलिस्त्वद्यशोभुच्छलेन ॥

केशामपि.

2592

वक्राग्भोजं सरस्वत्यधिवसति सदा शोण एवाधरस्ते
बाहुः काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते समुद्रः ।
वाहिन्यः पार्श्वमेताः सुचिरपरिचिता नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं
स्वच्छेन्तर्मानसेस्मिन्कथमवनिपते तेम्बुपानाभिलाषः ॥

बाणस्य.

2593

प्रोद्यद्बालाङ्कुरश्रीर्दिशि दिशि दशनैरेभिराशागजानां
रोहन्मूलातिगौरैरुरगपतिफणैरत्र पातालकुक्षौ ।
अस्मिन्नाकाशदेशे विकसितकुसुमा राशिभिस्तारकाणां
नाथ त्वत्कीर्तिवल्ली फलति फलमिदं बिम्बमिन्दोः सुधार्द्रम् ॥

वसुधरस्य.

2594

आ स्वर्लोकादुरगनगरं नूतनालोकलक्ष्मी-
मातन्वद्भिः किमिव सिततां चेष्टितैस्ते न नीतम् ।
अप्येतासां रमणविरहे विद्विषत्कामिनीनां
यैरानीता नखपदमयी मण्डना पाण्डिमानम् ॥

कस्यापि.

2595

लग्नं रागावृताङ्गचा सुवृद्धमपि ययैवासियष्टघारिकण्ठे
मातङ्गानामपीहोपरि परपुरुषैर्या च दृष्टा पतन्ती ।
तत्सक्तोयं न किञ्चिद्गणयति विदितं तेस्तु तेनास्मि दत्ता
मृत्येभ्यः श्रीनियोगाद्गदितुमिव गतेत्यम्बुधिं यस्य कीर्तिः ॥

हर्षदत्तस्य.

2596

शक्तिर्निखिंशजेयं तव भुजयुगले नाथ दोषाकरश्री-
र्वक्त्रे पार्श्वे तथैषा प्रतिवसति महाकुट्टनी खड्गयाष्टिः ।
आज्ञेयं सर्वगा ते प्रविलसति पुरो वृद्धया किं मया ते
प्रोच्येवेत्थं प्रकोपाच्छशिकरासितया यस्य कीर्त्या प्रयातम् ॥

2597

तन्मे निष्प्रश्रयत्वं स खलपरिचयः सा परेष्वभ्यसूया
तत्स्वभ्रूविभ्रमोत्थं सहजमपि तथा चापलं लोकनिन्द्यम् ।
सर्वं सद्भर्तृयोगादपगतमधुना तात नैवास्मि शोच्या
लक्ष्मीसंदेशमेवं गदितुमिव गता कीर्तिरम्मोनिधिं ते ॥

2598

शान्त्यै दर्पवतां जयाय जगतां संपत्तये याचतां
समानाय सतां हिताय महतां तापाय पृथ्वीभृताम् ।
सोह्लासेन सकौतुकेन शमितध्यानेन दूरीकृत-
स्वाध्यायेन समाप्तसर्वतपसा त्वं वेधसा निर्मितः ॥

अयं शंभुकवेः.

2599

आकाराहीनकान्तिनिधनविरहितो योगदोह्लासभागी
विक्रान्तो विश्वतुल्यः कमलकलितदृग्विभ्रमोत्कृष्टमूर्तिः ।
नानाशापूर्णकीर्तिः सुखरसमयितो वारणाक्रान्तदेहो
यादृग्देव त्वमेवं भवतु रिपुगणोप्यादिवर्णप्रलोपात् ॥

पञ्चश्रीविक्रम्य.

2600

शौर्यश्रीकेशपाशः करिवदनमिलन्मौक्तिकव्यक्तपुष्पः
क्षोणीरक्षाभुजंगः कुलशिखरिलुठ्कीर्तिनिर्मोकपट्टः ।
शत्रुघातप्रतापप्रलयजलधरः स्फारधाराकरालः
प्रीत्या लक्ष्मीकटाक्षः कुवलयविजयी देवपाणौ कृपाणः ॥

कस्यापि.

2601

धूलीभिर्दिवमन्धयन्वधिरयन्नाशाः खुराणां रत्नै-
र्वातं संयति खञ्जयञ्जवजयैः स्तोतृन्गुणैर्मृकयन् ।
धर्मोपार्जनसंनियुक्तजगता देव त्वयाधिष्ठितः
सान्द्रोत्कालमिषाद्विगायति पदा स्पृष्टुं तुरंगोपि गाम् ॥

2602

विद्राणे रणचत्वरादरिगणे व्रस्ते समस्ते पुनः
कोपात्कोपि निवर्तते यदि भटः कीर्त्या गजत्युद्भटः ।
आगच्छन्नपि संमुखं विमुखतामेवाधिगच्छत्यसौ
देव त्वच्छुरिकारयेण झटिति च्छिन्नापसर्पच्छिराः ॥

2603

अन्तः संतोषबाष्पैः स्थगयति न दृशस्ताभिराकर्णयिष्य-
न्नङ्गे नानस्तिलोमा रचयति पुलकश्रेणिमानन्दकन्दाम् ।
न क्षोणीभङ्गभीरुः कलयति स शिरःकम्पनं तन्न विद्मः
शृण्वंस्त्वत्कीर्तिपूरान्कथमुरगपतिः प्रीतिमाविष्करोति ॥

2604

युष्मद्गीतारिनारी गिरिविलविलसद्वासरा निःसरन्ती
स्वक्रीडाहंसमोहग्रहिलशिशुभृशप्रार्थितोन्निद्रचन्द्रा ।
आक्रन्दद्भूरि यत्तन्नयनजलमिलच्चन्द्रहंसानुबिम्ब-
प्रत्यासत्तिप्रहृष्यत्तनयविहसितैराश्वसीन्यश्वसीद्य ॥

2605

द्वेष्ट्याकीर्तिकालिन्दशैलसुतया नद्या भवद्दोर्द्वयी-
कीर्तिश्रेणिमयी समागममगाद्भङ्गा रणप्राङ्गणे ।
तत्तस्मिन्विनिमज्ज्य बाहुजभटैरारम्भि रम्भापरी-
रम्भानन्दनिकेतनन्दनवनक्रीडादराडम्बरः ॥

2606

आसीदासीमभूमीवलयमलयजालेपनेपथ्यकीर्तिः
सप्राकूपारपारीसदनजनघनोद्गीतचापप्रतापः ।
त्वत्तो वीरः परः कः पदयुगयुगपत्पातिभूपातिभूय-
श्रूडारत्वोडुपत्नीकरपरिचरणानन्दनन्दन्नखेन्दुः ॥

एते नैषधकर्तुः.

2607

अपारपुलिनस्थलीभुवि हिमालये मालये
निकामविकटोन्नते दुरधिरोहणे रोहणे ।

महत्यमरभृधरे गहनकंदरे मन्दरे
भ्रमन्ति न पतन्त्यहो परिणता भवत्कीर्तयः ॥

2608

उर्वी मौर्वीकिणभृति भवहोणि विभ्रत्यशेषां
शान्तकलान्तिः किमपि कुरुते नर्मणा कर्म कूर्मः ।
कृत्वा लीलापुलिनलवलीपल्लवप्रासगोष्ठीं
दिङ्मातङ्गाः सममथ सरिन्नाथपाथः पिबन्ति ॥

2609

किं मौनं ननु मेनके किमु रुजं धत्से शचि क्षामता
केयं वाचि घृताचि साचि किमिदं रम्भे मुखाम्भोरुहम् ।
याते त्वच्चरितामृते श्रुतिपथं गीर्वाणवामभ्रुवा-
मेवं देव खरस्मरज्वरजुषामुक्ताः सखीभिर्गिरः ॥

2610

यो वैरिष्वनलो नलो वसुमतीदीपो दिलीपोथ यो
यो मानेन पृथुः पृथुर्जगति यो निर्लाघवो राघवः ।
यः कीर्ती भरतो रतो नृपगुणैर्यः शंतनुः शन्तनुः
संजाते त्वयि कस्य न क्षितिपते सर्वेपि ते विस्मृताः ॥

2611

कर्पूरैरिव पारदैरिव सुधास्यन्दैरिव श्लाविते
जाते हन्त दिवापि देव ककुभां गर्भे भवत्कीर्तिभिः ।
धृत्वाङ्गे कवचं निबध्य शरधिं कृत्वा पुरो माधवं
कामः कैरवबान्धवोदयधिया धुन्वन्धनुर्धावति ॥

2612

व्याघ्रव्योमतले मृगाङ्गधवले निर्धौतदिङ्गण्डले
देव त्वद्यशसि प्रशान्ततमसि प्रौढे जगत्प्रेयसि ।
कैलासन्ति महीभृतः फणभृतः शेषन्ति पाथोदयः
क्षीरोदन्ति सुरद्विपन्ति करिणो हंसन्ति पुंस्कोकिलाः ॥

2613

त्रैत्रं मा स्मर विस्मर स्मर रतिं किं सायकैर्मरकै-
 र्गोधां मुग्ध बधान किं च जहिहि ज्याबन्धधीरं धनुः ।
 देवेस्मिन्हि मुहुः स्मृतेपि न मतिर्नैव स्मृतिर्न स्थिति-
 र्नासक्तिर्न धृतिर्न निर्वृतिरपि क्वाप्यस्ति वामभुवाम् ॥

2614

पद्मचामटितुमशक्ता निजभुवि मणिकुट्टिमेषु या चित्रम् ।
 सा ते कथमरिवनिता कण्टकविकटाटवीष्वटति ॥

2615

आलेख्यं निजमुल्लिखेख विजने सोल्लेखया रेखया
 संकल्पानकरोद्विकल्पबहुलाकल्पाननल्पानपि ।
 अद्राक्षीदपरप्रजापतिमतं चक्रे च तीव्रं व्रतं
 त्वन्निर्माणविधौ कियन्न विदधे बद्धावधानो विधिः ॥

2616

कंदर्पे नडकूबरे कुमुदिनीकान्तेप्यवज्ञावतां
 त्वत्सौन्दर्यकथासु तासु मरुतां वृत्तासु कौतूहलात् ।
 प्राप्ता तानवमुर्वशी रतिरतिक्लान्ता हता रोहिणी
 जाता किं च खरस्मरज्वरभरारम्भापि रम्भातनुः ॥

2617

सोलासा अपि सोद्यमा अपि घनोत्कण्ठा अपि क्वापि नो
 यान्ति श्यामनिशान्तरेपि रमणोपान्तं कुरङ्गीदृशः ।
 सद्यस्त्वद्यशसा हि कुञ्जररदच्छेदच्छविच्छादिना
 नीतं कान्तपुरांध्रिकुन्तलभरदयामं विरामं तमः ॥

2618

उल्लेखं निजमीक्षते भणितेषु प्रौढिं परां शिक्षते
 संधत्ते पदसंपदः परिचयं धत्ते ध्वनेरध्वनि ।
 वैचित्र्यं विचिनोति वाचकविधौ वाचस्पतेरन्तिके
 देव त्वद्गुणवर्णनाय कुरुते किं किं न वाग्देवता ॥

2619

श्रीखण्डवनिर्झरन्ति हृदये पीयूषकल्लोलिनी-
निष्यन्दन्ति तनौ रसायनरसस्यन्दन्ति कर्णान्तरे ।
नासीरप्रसरन्ति दिक्परिसरे भूमण्डले मौक्तिक-
प्रस्तारन्ति सुधाकरन्ति गगनोत्सङ्गे भवत्कीर्तयः ॥

2620

किं राकेन्दुकरच्छटाभिरुदितं किं मौक्तिकैरुदृतं
किं मल्लीमुकुलैः स्मितं विकसितं किं मालतीकुड्मलैः ।
रूढं किं रमणीविलासहसितैः किं तत्र कीर्णं सुधा-
स्यन्दैर्यत्र जगज्जयैकतिलक भ्रान्तं भवत्कीर्तिभिः ॥

2621

नोहामानि दिशां मुखानि न घनाभोगा नभोमण्डली
नैवोत्तालतलं रसातलतलं पृथ्वी न पृथ्वी पुनः ।
एतद्देव कथं नु कुञ्जररदच्छेदावदातास्तव
स्वैरं यान्ति च मान्ति च श्रुतिस्तुधाधारामुचः कीर्तयः ॥

2622

औदार्यं सधने नयोथ सुजने लज्जा कुलस्त्रीजने
सत्काव्यं वदने मदो द्विरदने पुंस्कोकिलः कानने ।
रोलम्बः कमले नखाङ्कुरचना कान्ताकपोलस्थले
तन्वी तल्पतले भवानपि विभो भूमण्डले मण्डनम् ॥

2623

कण्ठान्तः कणितं दिवाकरकरङ्गान्त्या रजोविभ्रवै-
स्तन्नेत्राञ्चलकुञ्चनं शितकुशप्रान्तक्षतैः सीत्कृतिः ।
आसोर्मिप्रचयो वनेचरमिया त्वद्वैरिवामभ्रुवा-
मेवं देव मरुस्थलीषु सुरतक्रीडानुरूपः क्रमः ॥

2624

रूपं यन्मदने द्युतिः शशिनि या गम्भीरता याम्बुधौ
यो मेरौ गरिमाथ या कमलिनीकान्ते प्रतापोन्नतिः ।

यो लक्ष्मीरमणे च विक्रमगुणस्तत्सर्वमेकत्र चे-
द्भुं वाञ्छसि दृश्यतामयमितो देवखिलोकीमणिः ॥

2625

स ख्यातो जगति त्रिविक्रम इति त्वद्विक्रमा भूरय-
स्तेनैको निहतो बलिर्बलिशतध्वंसी भुजस्तावकः ।
तं वैकुण्ठमवैति को न जगतीं जेतुं त्वकुण्ठो भवा-
नस्त्येवं महदन्तरं तव तथा देवस्य दैत्यद्रुहः ॥

2626

प्रालेयैः क्षपयन्ति कल्पलतिकाः सेकाननेकानथ
श्रीखण्डाम्बुगलज्जलैरविरलैस्तन्वन्ति संतानके ।
सान्द्रैश्चन्द्रमणिद्रवैरपि विभो मन्दारवल्लीमलं
सिञ्चन्त्यद्य भवत्प्रतापदहनत्रासेन नाकाङ्गनाः ॥

2627

कान्तारेषु च काननेषु च सरितीरेषु च क्षमाभृता-
मुत्सङ्गेषु च पत्तनेषु च सरिर्द्भुस्तटान्तेषु च ।
भ्रान्ताः केतकगर्भपल्लवरुचः भ्रान्ता इव क्षमापते
कान्ते नन्दनकन्दलीपरिसरे रोहन्ति ते कीर्तयः ॥

2628

राकेन्दोरुदयः किमेष किमयं गौरीगुरुर्वा गिरिः
क्षीरोदः किमयं किमेष पुरजिह्वाविलासोरगः ।
किं मन्थाद्रिरयं सुधाजलनिधेर्धैतस्तरङ्गैरिति
त्वत्कीर्ती वसुधापुरंदर गताः संदेहिनो देहिनः ॥

एते शंभुकवेः

2629

सिन्धोजैत्रमयं पवित्रमसृजस्त्वत्कीर्तिपूर्ताद्भुतं
यत्र स्नान्ति जगन्ति सन्ति कवयः के वा न वाच्यमाः ।
यद्विन्दुभ्रियमिन्दुरञ्चति जलं चाविश्य दृश्येतरो
यस्यासौ जलदेवता स्फटिकभूर्जागार्ति यागेश्वरः ॥

2630

मुष्मत्कीर्तिविवर्तधौतनिखिलत्रैलोक्यनिर्वासितै-
र्विश्रान्तिः कलिता कथासु जरतां श्यामैः समस्तैरपि ।
जज्ञे कीर्तिमयादहो भयभरैरस्मादकीर्तेः पुनः
सेयं नास्य कथापथेपि मलिनच्छाया बबन्ध स्थितिम् ॥

श्रीहर्षस्य.

2631

सुराणां पातासौ स पुनरतिपुण्यैकरसिको
ग्रहस्तस्यास्थाने गुरुचित्रमार्गे स निरतः ।
करस्तस्यात्यन्तं स्पृशति शतकोटिप्रणयितां
स सर्वस्वं दाता तृणमिव सुरेशं विजयते ॥

सुबन्धो.

2632

कृष्णोयं मथनार्तिकृत्पतिदिनं सुप्तोस्य किं सेवया
सेव्योन्योन्तरविद्वापरमतिर्नित्यप्रबुद्धो मया ।
इत्थं ह्याकलयन्विलोक्य हि तथा प्राप्तं यशस्तावकं
राजन्क्षीरनिधिस्तुषारकपटात्सेवार्थमेवागतः ॥

2633

श्रीजैनोपलभदीनार्थं श्लोकोयं चाटुमिश्रितः ॥
श्रीबकेन मयाकारि वारिदे हिमवर्षणि ॥

2634

आसीददभ्रशरदभ्रमिषाद्यशस्ते
नाके भ्रमन्नृप यदभ्रमुकान्तशुभ्रम् ।
तत्पुष्पवर्षणमिवाप्सरसां द्युलोके
व्याप्तोत्पन्नादिव भुवं तुहिनच्छलेन ॥

अस्यैव.

2635

श्रीमद्भूरमणेन्द्र तावकयशःपीयूषपोषोद्धनो
राहोर्त्यद्ग्रहणागतस्य गिलनं चक्रे क्रुधा प्रत्युन ।

सोयं भुक्तसुधो यदस्य जठराजीर्णो दरीदृश्यते
मन्ये तेन गतः शशी निलयतां लावण्यमालिन्ययोः ॥

त्रिभिः पादैः समस्यापूर्णं श्रीवकस्य.

2636

सहृदयगिरामानर्थक्यप्रसङ्गभयेन किं
किमुत तरुणीदृङ्गिर्माणप्रयोजनकाम्यया ।
बहुमततरं स्वं विज्ञानं विधातुमथाभव-
त्तव नरपते सर्गारम्भे विधिर्विहितोद्यमः ॥

श्रीभर्तृसारस्वतस्य.

2637

पातालं परिपालयत्यहिपतौ वाताशिनो भोगिनः
शक्रे शासति नाकलोकममराः सत्राशनं भुञ्जते ।
क्षोणीशे त्वयि रक्षति क्षितिमिमां प्रख्यातकीर्तौ सदा
मृदन्नं मृदुलाम्बरं बहु सुखं सर्वे लभन्ते जनाः ॥

कस्यापि.

2638

भोगीन्द्रः प्रमदोत्तरङ्गमुरगीसंगीतगोष्ठीषु ते
कीर्तिं देव शृणोतु विंशतिशती यच्चक्षुषां वर्तते ।
रक्ताभिः सुरसुन्दरीभिरभितो गीतां तु कर्णद्वयी-
दुःस्थः श्रोष्यति नाम किं स हि सहस्राक्षो न चक्षुःश्रवाः ॥

मुरारे:

2639

शंभुर्मानससंनिधौ सुरधुनीं मूर्ध्ना दधानः स्थितः
श्रीकान्तश्चरणस्थितामपि वहन्नेतां निलीनोम्बुधौ ।
ममः पङ्कुरुहे कमण्डलुगतामेतां वहन्नञ्जभू-
र्मन्ये वीर तव प्रतापदहनं ज्ञात्वोल्बणं भाविनम् ॥

2640

देव त्वद्भुजदण्डदर्पगरिमोद्गारप्रतापानल-
ज्वालापक्लिमकीर्तिपारदघटीविस्फोटिनो बिन्दवः ।

शेषाहिः कति तारकाः कति कति क्षीराम्बुधिः कत्यपि
प्रालेयाचलशङ्खशुक्तिकरकाकर्पूरकुन्देन्दवः ॥

एतौ श्रीहनुमतः.

अथ नीतिपद्धतिः

2641

अनुगन्तुं सतां वर्त्म कृत्स्नं यदि न शक्यते ।
स्वल्पमप्यनुगन्तव्यं मार्गस्थो नावसीदति ॥

2642

उपकारः परो धर्मः परार्थः कर्मनैपुणम् ।
पात्रे दानं परः कामः परो मोक्षो वितृष्णता ॥

2643

स धर्मो यो निरुपधः सोर्थो यो न विरुध्यते ।
स कामः सङ्गहीनो यः स मोक्षो योपुनर्भवः ॥

2644

अविद्यानाशिनी विद्या भावना भवनाशिनी ।
दारिद्र्यनाशनं दानं शीलं दुर्गतिनाशनम् ॥

2645

गतेपि वयसि ग्राह्या विद्या सर्वात्मना बुधैः ।
इह चेत्स्यान्न फलदा फलदा सान्यजन्मनि ॥

2646

अत्यार्यमतिदातारमतिशूरमतिव्रतम् ।
प्रज्ञाभिमानिनं चैव श्रीर्भयान्नोपसर्पति ॥

2647

नालसाः प्राप्नुवन्त्यर्थाच्च क्लीबा न च मानिनः ।
न च लोकरवाद्गीता न च शश्वत्पतीक्षिणः ॥

2648

यः समुत्पतितं क्रोधं मानं चापि नियच्छति ।
स श्रियो भाजनं पुसां यश्चापत्सु न मुह्यति ॥

2649

वश्येन्द्रियं जितात्मानं धृतदण्डं विकारिषु ।
परीक्ष्यकारिणं धीरमत्यन्तं श्रीर्निषेवते ॥

2650

अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम् ।
चिरारम्भमदीनं च नरं श्रीरुपतिष्ठति ॥

2651

जीयन्तां दुर्जया देहे रिपवश्चक्षुरादयः ।
जितेषु तेषु लोकोयं ननु कृत्स्नस्त्वया जितः ॥

2652

✓ यदीच्छसि वशीकर्तुं जगदेकेन कर्मणा ।
परापवादसस्येभ्यो गां चरन्तीं निवारय ॥

. 2653

सुहृदोऽप्यरयस्तस्य यस्यात्मा दुरधिष्ठितः ।
अजीर्णे पथ्यमप्यन्नं व्याधये मरणाय वा ॥

2654

भीरुः पलायमानोऽपि नान्वेष्टव्यो बलीयसा ।
कदाचिच्छूरतामेति मरणे कृतनिश्चयः ॥

2655

तेजस्विनि क्षमोपेते नातिकार्कश्यमाचरेत् ।
अतिनिर्मथनाद्वह्निश्चन्दनादपि जायते ॥

2656

✓ असहायः समर्थोऽपि तेजस्वी किं करिष्यति ।
निवाते ज्वलितोऽप्यग्निः स्वयमेव प्रशाम्यति ॥

2657

कृत्वा बलवता वैरमात्मानं यो न रक्षति ।
अपथ्यमिव तद्भुक्तं तस्यानर्थाय केवलम् ॥

2658

कारणात्प्रियतामेति द्वेष्यो भवति कारणात् ।
अर्थार्थी जीवलोकोयं न कश्चित्कस्यचित्प्रियः ॥

2659

नास्ति जात्या रिपुर्नाम मित्रं चापि न विद्यते ।
सामर्थ्ययोगाज्जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥

2660

अकृत्वा परसंतापमगत्वा खलनम्रताम् ।
अनुत्सृज्य सतां मार्गं यत्स्वल्पमपि तद्वहु ॥

2661

अप्रार्थितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनम् ।
सुखानि च तथा मन्ये दैन्यमत्रातिरिच्यते ॥

2662

यदभावि न तद्भावि यद्भावि न तदन्यथा ।
इति चिन्ताविषमोयमगदः किं न पीयते ॥

2663

आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा मयि भाविनः ।
अहं तैरनुगन्तव्यो न तेषामन्यतो गतिः ॥

2664

धनमस्तीति वाणिज्यं किञ्चिदस्तीति कर्षणम् ।
सेवा न किञ्चिदस्तीति नाहमस्मीति साहसम् ॥

2665

नोदन्वानर्थितामेति न चाम्भोभिर्न पूर्यते ।
आत्मा तु पात्रतां नेयः पात्रमायान्ति संपदः ॥

2666

प्रज्ञया मानसं दुःखं हन्याच्छारीरमौषधैः ।
एतद्विज्ञाय सामर्थ्यं न बालैः समतामियात् ॥

2667

पुत्रैर्मित्रैर्गृहैर्वापि वियुक्तस्य धनेन वा ।
मग्नस्य व्यसने कृच्छ्रे पुंसः श्रेयस्करी धृतिः ॥

2668

दुःखी दुःखाधिकान्पश्येत्सुखी पश्येत्सुखाधिकान् ।
आत्मानं हर्षशोकाभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् ॥

2669

सुप्रज्ञमपि चेच्छूरमृद्धिर्मोहयते नरम् ।
वर्तमानः सुखे सर्वो नावैतीति मतिर्मम ॥

2670

येर्याः क्लेशेन देहस्य धर्मस्यातिक्रमेण च ।
अरेर्वा प्रणिपातेन मा स्म तेषु मनः कृथाः ॥

2671

✓ गुणेषु यत्नः क्रियतां किमाटोपैः प्रयोजनम् ।
विक्रीयन्ते न घण्टाभिर्गावः क्षीरविवर्जिताः ॥

2672

✓ गुणाः खलु गुणा एव न गुणा धनहेतवः ।
अर्थसंचयकर्तृणि भाग्यानि पृथगेव हि ॥

2673

गुणाः खलु गुणा एव न गुणाः फलहेतवः ।
सगुणो निष्फलश्चापो निर्गुणः सफलः शरः ॥

2674

आत्मायत्ते गुणादाने नैर्गुण्यं वचनीयता ।
दैवायत्तेषु वित्तेषु पुंसः का नाम वाच्यता ॥

एते भगवद्वाक्यमुनेः

2675

काकतालीययोगेन यदनात्मवति क्षणम् ।
करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तत्तस्याः स्त्रीत्वचापलम् ॥

2676

नोपभोक्तुमपि क्लीबो जानात्युपचितां श्रियम् ।
ग्राम्यो विरागयत्येव रमयन्नपि कामिनीम् ॥

2677

यच्छक्तावप्युपेक्षन्ते कदाचिदपकारिणम् ।
समूलकापं कषितुमुपायोसौ न मूढता ॥

2678

उत्पन्नपरितापस्य बुद्धिर्भवति यादृशी ।
तादृशी यदि पूर्वं स्यात्कस्य न स्यात्फलोदयः ॥

2679

अज्ञोपि तज्ज्ञतामेति शनैः शैलोपि चूर्ण्यते ।
घुणोप्यस्ति महावृक्षं पश्याभ्यासविवृम्भितम् ॥

2680

धन्यास्ते पुरुषव्याघ्र ये बुद्ध्या कोपमुत्थितम् ।
निरुन्धन्ति महत्पारं दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

2681

महानहमिति ज्ञात्वा महासत्त्वं न लङ्घयेत् ।
निष्पिनष्टि गजस्यापि पाणिभ्यां किं न केसरी ॥

2682

वनानि दहतो वह्नेः सखा भवति मारुतः ।
स एव दीपनाशाय क्षीणे कस्यास्ति सौहृदम् ॥

2683

गुणैः सर्वज्ञकल्पोपि सीदत्येको निराश्रयः ।
अनर्घमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते ॥

रविगुप्तस्य.

2684

अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा बल्मीकस्य च संचयम् ।
अबन्ध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मभिः ॥

2685

यो यमर्थं प्रार्थयते यमर्थं घटते च यः ।
सोवश्यं तमवाप्नोति न चेच्छ्रान्तो निवर्तते ॥

2686

गच्छन्पिपीलको याति योजनानां शतान्यपि ।
अगच्छन्वैनतेयोपि पदमेकं न गच्छति ॥

2687

चिन्तनीया हि विपदामादावेव प्रतिक्रिया ।
न कूपखननं युक्तं प्रदीप्ते वह्निना गृहे ॥

2688

मिच्छस्वजनबन्धूनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः ।
विपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम् ॥

2689

सर्वः पदस्थस्य सुहृद्वन्धुरापदि दुर्लभः ।
ये यान्त्यापदि बन्धुत्वं सुहृदो बन्धवश्च ते ॥

2690

स सुहृदो विपन्नार्थं दीनमभ्यवपद्यते ।
न तु दुश्चरितातीतकर्मोपालम्भपण्डितः ॥

2691

शिरसा विधृता नित्यं स्नेहेन परिपालिताः ।
केशा अपि विरज्यन्ते कोन्ते नायाति विक्रियाम् ॥

2692

मृदोः परिभवो नित्यं वैरं तीक्ष्णस्य नित्यशः ।
उत्सृज्यैतद्द्वयं तस्मान्मध्यां वृत्तिं समाश्रयेत् ॥

2693

मृदुनापि हि साध्यन्ते कर्मणा स्वार्थसिद्धयः ।
असृक्पिबति तन्वज्जी जलौका स्वात्मतृप्तये ॥

2694

नहीदृशं संवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते ।
दानं मैत्री च भूतेषु दया च मधुरा च वाक् ॥

2695

जातवैरस्तु बलिना दुःखं स्वपिति सर्वदा ।
अनिर्वृतेन मनसा ससर्प इव वेदमनि ॥

2696

कर्मणा मनसा वाचा चक्षुषा च चतुर्विधम् ।
प्रसादयति यो लोकं तं लोकोनुप्रसीदति ॥

2697

संभोजनं संकथनं संप्रभोथ समागमः ।
ज्ञातिभिः सह कार्याणि न विरोधः कथंचन ॥

2698

एतदेवायुषः सारं निसर्गक्षणभङ्गिनः ।
स्निग्धैर्मुग्धैर्विदग्धैश्च यदयन्त्रितमास्यते ॥

2699

दर्शितानि कलत्राणि गृहे भुक्तमशङ्कितम् ।
कथितानि रहस्यानि सौहृदं किमतः परम् ॥

2700

शोकाराति भयत्राणं प्रीतिविलम्बभाजनम् ।
केन रत्नमिदं सृष्टं मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥

2701

न मातरि न दारेषु न सोदर्येषु बन्धुषु ।
विलम्बस्तादृशः पुंसां यादृङ्गिजे निरन्तरे ॥

2702

अबन्धुष्वपि बन्धुत्वं स्नेहात्समुपजायते ।
बन्धुष्वपि च बन्धुत्वमलोकज्ञेषु हीयते ॥

2703

सत्कृतं स्वजनेनेह परोपि बहु मन्यते ।
स्वजनेन ह्यवज्ञातं परोप्यभिभवेन्नरम् ॥

2704

ज्ञातीनां वक्तुकामानां कटूनि परुषाणि च ।
सकोपं हृदयं वाचा श्लक्ष्णया शमयेद्बुधः ॥

2705

परोपि हितवान्बन्धुर्वन्धुरप्यहितः परः ।
अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥

2706

मूषकी गृहजातापि हन्तव्या ह्यपकारिणी ।
घृतप्रदानैर्मार्जारो हितकृत्यार्थतेन्यतः ॥

2707

सौहृदेन परित्यक्तं निःक्षेहं खलमुत्सृजेत् ।
सोदर्यं भ्रातरमपि किमुतान्यं पृथग्जनम् ॥

2708

पूर्वोपकारी यस्तु स्यादपकारे गरीयसि ।
उपकारेण तत्तस्य क्षन्तव्यमपराधिनः ॥

2709

अथ चेद्बुद्धिजं कृत्वा ब्रूयुस्ते तदबुद्धिजम् ।
पापान्स्वल्पेपि तान्हन्यादपराधे तथानृजून् ॥

2710

अणु पूर्वं बृहत्पश्चाद्भवत्यार्येषु संगतम् ।
विपरीतमनार्येषु यथेच्छसि तथा कुरु ॥

2711

सद्भिरेव सदासीत सद्भिः कुर्वीत संगतम् ।
सद्भिर्विवाहं मैत्रीं च नासद्भिः किञ्चिदाचरेत् ॥

2712

विरुद्धैरपि वस्तव्यं साधुभिर्धर्मदर्शभिः ।
दोषा अपि हि साधूनामसतां च गुणैः समाः ॥

2713

प्रेक्षणीयः प्रयत्नेन स्वभावो नेतरे गुणाः ।
अतीत्य हि गुणान्सर्वान्स्वभावो मूर्ध्नि तिष्ठति ॥

2714

अप्युन्मत्तात्प्रलपतो बालाच्च परिसर्पतः ।
सर्वतः सारमादद्यादश्मभ्य इव काञ्चनम् ॥

2715

प्रियं वृथादकृपणः शूरः स्यादविकृत्यनः ।
दाता नापात्रवर्षा स्यात्प्रगल्भः स्यादनिष्टुरः ॥

2716

किं नु मे स्यादिदं कृत्वा किं नु मे स्यादकुर्वतः ।
इति संचित्य मनसा प्राज्ञः कुर्वति वा न वा ॥

2717

कार्यमालोचितापायं मतिमद्भिर्विवेचितम् ।
न केवलं हि संपत्तौ विपत्तावपि शोभते ॥

2718

षट्कण्ठो भिद्यते मन्त्रश्चतुष्कर्णस्तु जातुचित् ।
द्विकर्णस्य तु मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥

2719

सुमन्त्रिते सुविक्रान्ते सुकृते सुविचारिते ।
प्रारम्भे कृतबुद्धीनां सिद्धिरव्यभिचारिणी ॥

2720

अफलानि दुरन्तानि समव्ययफलानि च ।
अशक्यानि च वस्तूनि नारभेत विचक्षणः ॥

2721

यत्कार्यं पुरुषेणेह व्यदसायवता सता ।
तत्कार्यमविशङ्केन सिद्धिर्देवे प्रतिष्ठिता ॥

2722

दैवयोगादुपनताः प्रतिज्ञाहीनसंपदः ।
अकस्मादेव नश्यन्ति खलानामिव संगतम् ॥

2723

न दैवमिति संचिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मवान् ।
अनुद्योगेन कस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्नुमर्हति ॥

2724

बहवो यत्र नेतारः सर्वे पण्डितमानिनः ।
सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति तद्द्वन्द्वमवसीदति ॥

2725

ज्येष्ठो भ्राता पितृसमो मृते पितरि भारत ।
स ह्येषां वृत्तिदाता स्यात्स ह्येतान्परिपालयेत् ॥

2726

कनिष्ठास्तं नमस्येरन्सर्वे छन्दानुवर्तिनः ।
तमेव चोपजीवेयुर्यथैव पितरं तथा ॥

2727

तया गवा किं क्रियते या न दोग्ध्री न गर्भिणी ।
कोर्यः पुत्रेण वा तेन यो न विद्वान्न धार्मिकः ॥

2728

अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताजातौ वरं सुतौ ।
तौ किञ्चिच्छोकदौ पित्रोर्मूर्खस्त्वत्यन्तशोकदः ॥

2729

अपुत्रत्वं भवेच्छ्रेयो न तु स्याद्भिगुणः सुतः ।
जीवन्नप्यविनीतोसौ मृत एव न संशयः ॥

2730

एकोपि गुणवान्पुत्रो निर्गुणेन शतेन किम् ।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च ताराः सहस्रशः ॥

2731

दाने तपसि शौर्ये वा यस्य न प्रथितं यशः ।
विद्यायामर्थलाभे वा मातुरुच्चार एव सः ॥

2732

पानीयं वा निरायासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् ।
विचार्य खलु पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्वृतिः ॥

2733

दुःखेन श्लिप्यते भिन्नं श्लिष्टं दुःखेन भिद्यते ।
भिन्नश्लिष्टा तु या प्रीतिर्न सा स्नेहेन युज्यते ॥

2734

न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत् ।
विश्वासाद्भयमुत्पन्नं मूलान्यपि निकृन्तति ॥

2735

प्रज्ञाशौर्यविवृद्धेषु भृत्येषु शत्रवृत्तिषु ।
स्वामी विश्वासनिद्रालुः प्रतारयति तायते ॥

2736

यस्य कार्यमकार्यं वा सममेव भवत्युत ।
कस्तस्य विश्वसेत्प्राज्ञो दुर्मतेरकृतात्मनः ॥

2737

अपराधो न मेस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् ।
विद्यते हि नृशंसेभ्यो भयं गुणवतामपि ॥

2738

केचिन्मृगमुखा व्याघ्राः केचिद्व्याघ्रमुखा मृगाः ।
तत्स्वरूपविपर्यासाद्विश्वासो ह्यापदां पदम् ॥

2739

परनिन्दासु पाण्डित्यं स्वेषु कार्येष्वनुद्यमः ।
प्रद्वेषश्च गुणज्ञेषु पन्थानो ह्यापदां त्रयः ॥

2740

यच्छक्यं ग्रसितुं ग्रासं ग्रस्तं च परिणामि यत् ।
हितं च परिणामे यत्तदाद्यं भूतिमिच्छता ॥

2741

तिष्ठत्येकेन पादेन चलत्येकेन पाण्डितः ।
नापरीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥

2742

बहूनामल्पसाराणां समवायो हि दुर्जयः ।
तृणैरावेष्टयते रज्जुस्तया नागोपि बद्धयते ॥

2743

बहूनामप्यमित्राणां य इच्छेत्कर्तुमप्रियम् ।
आत्मा तेन गुणैर्योज्यस्तत्तेषां महदप्रियम् ॥

2744

प्रज्ञागुप्तशरीरस्य किं करिष्यन्ति संहताः ।
गृहीतच्छत्रहस्तस्य वारिधारा इवारयः ॥

2745

यन्न शक्यं न तच्छक्यं सुशीघ्रमपि धावता ।
मन्दबुद्धिस्तु जानीते मुहूर्तेनास्मि वञ्चितः ॥

2746

अक्षिपक्ष्म कदा लुप्तं छिद्यन्ते हि शिरोरुहाः ।
वर्धमानात्मनामेव भवन्ति हि विपत्तयः ॥

2747

मा तात साहसं कार्षीर्विभवैर्विप्रलम्भितः ।
स्वगात्राण्यपि भाराय भवन्ति हि विपत्तये ॥

2748

मा तात प्रभवामीति बाधिष्ठाः कृपणं जनम् ।
मा त्वां कृपणचक्षूंषि धाक्षुरग्निरिवेन्धनम् ॥

2749

मा तात संपदामग्रमारूढोस्मीति विश्वसीः ।
दूरारोहपरिश्रंशविनिपातो हि दारुणः ॥

2750

यं प्रशंसन्ति कितवा यं प्रशंसन्ति चारणाः ।
यं प्रशंसन्ति बन्धक्यो न स जीवति मानवः ॥

2751

वैरमादौ समुत्पाद्य यः कश्चित्संधिमिच्छति ।
मृण्मयस्येव भग्नस्य संधिस्तस्य न विद्यते ॥

2752

स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः ।
हसन्नपि नृपो हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥

2753

कौर्मिं संकोचमादाय प्रहारानपि मर्षयेत् ।
काले काले तु मतिमानातिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् ॥

2754

वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालस्य पर्ययः ।
अथैनमागते काले भिन्द्याद्दटमिवाश्मनि ॥

2755

तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतम् ।
आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥

2756

योरिणा सह संधाय सुखं स्वपिति विश्वसन् ।
स वृक्षाग्रे सुप्त इव पतितः प्रतिबुध्यते ॥

2757

सकृद्दुष्टस्तु यः कश्चित्पुनः संधानमिच्छति ।
स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥

2758

नात्यन्तसरलैर्भाव्यं गत्वा पदय वने तरून् ।
छिद्यन्ते सरलास्तत्र कुब्जाः सन्ति पदे पदे ॥

2759

यस्य चाप्रियमन्विच्छेद्भूयात्तस्य सदा प्रियम् ।
व्याधा मृगवधं कर्तुं हृद्यं गायन्ति सुस्वरम् ॥

2760

ऋणशेषोऽप्रिशेषश्च शत्रुशेषस्तथैव च ।
पुनः पुनः प्रवर्तन्ते तस्मान्निःशेषमाचरेत् ॥

2761

नहि कश्चित्कृते कार्ये कर्तारं समवेक्षते ।
तस्मात्सर्वाणि कार्याणि सावशेषाणि कारयेत् ॥

2762

नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः शत्रुरल्पोऽप्यवज्ञया ।
बहिरल्पोऽपि संवृद्धः कुरुते भस्मसादनम् ॥

2763

आदरात्संगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत् ।
पादलग्नं करस्थेन कण्ठकेनेव कण्ठकम् ॥

2764

केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः ।
केचिज्ज्ञानावलेपेन केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः ॥

2765

पण्डितेन विरुद्धः सन्दूरेस्मीति न विश्वसेत् ।
दीर्घा बुद्धिमतो बाहू याभ्यां दूरे हिनस्ति सः ॥

2766

पक्वान्नमिव राजेन्द्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः ।
तस्मात्तास्तु न रज्येत नाश्वसेन्न च विश्वसेत् ॥

2767

मउरश्च तपस्वी च शूरश्चाप्यकृतघ्नः ।
मद्यपा स्त्री सती राजन्निति न भ्रह्माम्यहम् ॥

2768

हताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम् ।
परिभूतामधः शय्यां वासयेद्व्यभिचारिणीम् ॥

2769

चतुरः सृजता राजन्नुपायांस्तेन वेधसा ।
न सृष्टः पञ्चमः कोपि गृह्यन्ते येन योषितः ॥

2770

अपि कुञ्जरकर्णामादपि पिप्पलपल्लवात् ।
अपि विशुद्धिलसिताद्विलोलं ललनामनः ॥

2771

जल्पन्ति सार्धमन्येन पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमाः ।
इद्वतं चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को नाम योषिताम् ॥

2772

यदन्तस्तन्न जिह्वायां यज्जिह्वायां न तद्वहिः ।
यद्वहिस्तन्न कुर्वन्ति विचित्रचरिताः स्त्रियः ॥

2773

न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।
न शस्त्रेण न शास्त्रेण गृह्यन्ते विषमाः स्त्रियः ॥

2774

स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुप्यन्ति कर्हिचित् ।
मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥

2775

सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र निर्वृतिः ।
तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीवति ॥

2776

नित्यं प्रदृष्टया भाव्यं गृहकार्ये च दक्षया ।
सुसंस्कृतोपस्करया नित्यं चामुक्तहस्तया ॥

2777

स्त्रियः सेवेत नात्यन्तं मृष्टं भुञ्जीत नाहितम् ।
अस्तब्धः पूजयेन्मान्यान्सेवेतामायया गुरून् ॥

2778

न चेर्ष्या स्त्रीषु कर्तव्या दारा रक्षयाः प्रयत्नतः ।
अनायुष्या भवेदीर्ष्या तस्मात्तां परिवर्जयेत् ॥

2779

सूक्ष्मेभ्योपि प्रसङ्गेभ्यः स्त्रियो रक्षया हि सर्वदा ।
द्वयोर्हि कुलयोर्दोषमावहेयुररक्षिताः ॥

2780

मात्रा स्वस्त्रा दुहित्रा वा न विविक्तासनो भवेत् ।
बलवानिन्द्रियग्रामः पण्डितोप्यत्र मुह्यति ॥

2781

स्त्रियश्च यः प्रार्थयते संनिकर्षं च गच्छति ।
ईषच्च कुरुते सेवां तं तमिच्छन्ति योषितः ॥

2782

यदैव भर्ता जानीयान्मन्त्रमूलपरां स्त्रियम् ।
उद्विजेत तदैवास्याः सर्पाद्वैश्मगतादिव ॥

2783

नास्ति यज्ञः स्त्रियः कश्चिन्न व्रतं नोपवासकः ।
पतिं शुभ्रूषते यत्सा तेन स्वर्गे महीयते ॥

2784

पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवादिते ।
एतानि युक्त्या सेवेत प्रसङ्गो ह्यत्र दोषवान् ॥

2785

प्रसादो निष्फलो यस्य क्रोधश्चापि निरर्थकः ।
न तं भर्तारमिच्छन्ति षण्ढं पतिमिव स्त्रियः ॥

2786

अतथ्यास्तथ्यसंकाशास्तथ्याश्चातथ्यदर्शनाः ।
दृश्यन्ते विविधा भावास्तस्माद्युक्तं परीक्षणम् ॥

2787

ब्राह्मणेषु च ये शूराः स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च ।
वृन्तादिव फलं पक्वं धृतराष्ट्रं पतन्ति ते ॥

2788

व्रजत्यधोधो यात्युच्चैर्नरः स्वैरेव कर्मभिः ।
खनितेव हि कूपस्य प्रासादस्येव कारकः ॥

2789

अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन् ।
लभते बुद्धयवज्ञानमवमानं च केवलम् ॥

2790

किं करिष्यत्यपात्राणामुपदेष्टा सुवागपि ।
तद्वक्षस्तीक्ष्णः कुठारोपि दुर्दारुणि विहन्यते ॥

2791

यदभ्रुतार्थधर्मा वै प्रमाद्यति न तच्छलम् ।
धर्म एवायमन्धानां यत्स्खलन्ति खलेष्वपि ॥

एते श्रीव्यासमुनेः.

2792

बहन्प्रज्वलितो वह्निर्दहन्मूलानि रक्षति ।
समूलकाशं कषति वार्योघो मृदुशीतलः ॥

2793

आपत्सु मित्रं जानीयाद्रणे शूरं रहः शुचिम् ।
भार्या तु विभवे क्षीणे दुर्मिक्षे च प्रियातिथिम् ॥

2794

पुण्यात्पद्मागमादत्ते न्यायेन परिपालयन् ।
सर्वदानाधिकं यस्मात्प्रजानां परिपालनम् ॥

2795

अवकाशः सुवृत्तानां हृदयान्तर्न योषिताम् ।
इतीव विदधे धाता सुवृत्तौ तद्वहिः कुचौ ॥

कहुणस्य.

2796

प्रावृष्णमेघस्य मालिन्ये को दोषो भूरिवर्षिणः ।
शारदाभ्रस्य शुभ्रत्वं वद कुत्रोपयुज्यते ॥

2797

सतां मतमतिक्रम्य योसतां वर्तते मते ।
अचिरात्स च्युतः स्थानात्पतति द्विषतां वशे ॥

2798

जडोयमिति नात्यन्तं हीनमप्युपतापयेत् ।
निर्दयं निहतोऽपि वमति ज्योतिषः कणान् ॥

2799

न कश्चिच्चण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभुजाम् ।
होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः ॥

2800

कोतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् ।
को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥

पञ्चतन्त्रे.

2801

शरीरनिरपेक्षस्य दक्षस्य व्यवसायिनः ।
न्यायेनारब्धकार्यस्य नास्ति किञ्चन दुष्करम् ॥

2802

नोपकारः सुहृच्चिह्नं नापकारोरिलक्षणम् ।
प्रदुष्टमप्रदुष्टं च चित्तं मिन्नारिलक्षणम् ॥

2803

आकारेणेङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषितेन च ।
नेत्रवक्रविकाराभ्यां ज्ञायतेन्तर्गतं मनः ॥

2804

कः कालः कानि मिन्त्राणि को देशः कौ व्ययागमौ ।
को वाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥

2805

कण्टकस्य च भग्नस्य दन्तस्य चलितस्य च ।
अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं वरम् ॥

2806

यदि सत्सङ्गनिरतो भविष्यसि भविष्यसि ।
अथासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥

केषामपि.

2807

परं क्षिपति दोषेण वर्तमानः स्वयं तथा ।
यश्च कुप्यत्यमूढः सन्स च मूढतमो मतः ॥

2808

परवाच्येषु निपुणः सर्वो भवति सर्वदा ।
आत्मवाच्यं न जानाति जानन्नपि विमुह्यति ॥

2809

यद्यद्भूयादल्पमतिस्तत्तदस्य सहेद्बुधः ।
प्राकृतो हि प्रशंसन्वा निन्दन्वा किं करिष्यति ॥

2810

प्रत्यक्षं गुणवादी यः परोक्षे तु विनिन्दकः ।
स मानवः श्ववलोके परित्याज्यो बुभूषता ॥

2811

दानं क्षमा धृतिः प्रज्ञा संतोषो वागानिष्टुरा ।
हीरहिंसाव्यसनिता स्नानं चेति सुखावहाः ॥

2812

यत्सुखं सेवमानोपि धर्मार्थाभ्यां न हीयते ।
कामं तदुपसेवेत न मूढव्रतमाचरेत् ॥

2813

सर्वथा धर्ममूलोर्थो धर्मश्चार्थनिबन्धनः ।
इतरेतरयोनी तौ विद्धि मेघोदधी यथा ॥

2814

सततं यश्च कामार्थी नेतरावनुतिष्ठति ।
स वध्यः सर्वलोकस्य ब्रह्महेव जुगुप्सितः ॥

2815

अर्थानामर्जनं कार्यं वर्धनं रक्षणं तथा ।
भक्ष्यमाणो निराधानः क्षीयते हिमवानपि ॥

2816

यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।
यस्यार्थाः स पुमाँल्लोके यस्यार्थाः स च पण्डितः ॥

2817

निर्विशेषं यदा राजा समं भृत्येषु वर्तते ।
तत्रोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥

2818

मित्रपक्षमनाश्वासं भार्या चाप्रियवादिनीम् ।
भर्तारं चाविशेषज्ञं दूरतस्त्यजतः सुखम् ॥

एते भगवद्भासमुनेः

2819

क्षमी दाता गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।
अनुकूलः भुविर्दक्षो राजन्भृत्योपि दुर्लभः ॥

2820

सारासारपरिच्छेत्ता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः ।
यथोक्तकारी स्मृतिमान्प्रभोर्भृत्यश्च दुर्लभः ॥

2821

कुलीनः शीलसंपन्नो वाग्मी दक्षः प्रियंवदः ।
यथोक्तवादी स्मृतिमान्दूतः स्वात्सप्रभिर्गुणैः ॥

2822

न तु हन्यान्महीपालो दृतं कस्यांचिदापदि ।
दृतहन्ता तु नरकं सचिवैः सह गच्छति ॥

2823

योनौ कर्मणि बीजे वा यस्य नास्त्यन्यसंकरः ।
तस्य कृच्छ्रगतस्यापि न पापे रमते मतिः ॥

2824

धर्मकामार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवादिनः ।
समाः शत्रौ च मित्रे च नृपतेः स्युः सभासदः ॥

2825

यं यमर्थप्रयोगेषु राजा नयति मुख्यताम् ।
तस्य तस्योपघाताय यतन्ते राजवल्लभाः ॥

2826

सभा वा न प्रवेष्टव्या वक्तव्यं वा समञ्जसम् ।
अत्रुवन्विब्रुवन्वापि नरः किल्बिषभाग्भवेत् ।

2827

नस्मात्सभ्यः सभां गत्वा रागद्वेषविवर्जितः ।
वचस्तथाविधं ब्रूयाद्यथा न नरके पतेत् ॥

2828

अपराधानुरूपं च दण्डं दण्डेषु पातयेत् ।
वियोजयेद्धनैराढ्यान्दरिद्रान्वधबन्धनैः ॥

2829

पिता माता तथा भ्राता भार्या पुत्रः पुरोहितः ।
नादण्ड्यो नाम राज्ञोस्ति यस्त्वधर्मेण तिष्ठति ॥

2830

जिघांसवः पापकामाः परस्वादायिनः शठाः ।
रक्षांस्यधिकृता एते तेभ्यो रक्षेदिमाः प्रजाः ॥

2831

निर्दोषाः शुचयो यस्य लुब्धैरधिकृतैर्नृप ।
धनार्थं विप्रलुप्यन्ते किं पापमधिकं ततः ॥

2832

अनादेयं नाददीत परिक्षीणोपि पार्थिवः ।
आदेयं न समृद्धोपि सूक्ष्ममप्यर्थमुत्सृजेत् ॥

2833

आयास्य बहुभिर्दुग्धां पीतां वत्सेन सद्गवीम् ।
सुशिक्षितोपि गोपालः प्रयत्नेन दुहीत किम् ॥

2834

प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाग्निर्देवतं महत् ।
एवं विद्वानविद्वान्वा ब्राह्मणो दैवतं महत् ॥

2835

अदैवं दैवतं कुर्युर्दैवतं चाप्यदैवतम् ।
लोकपालान्सृजेयुश्च लोकानन्यास्तथा द्विजाः ॥

2836

संनिवेशविशेषात्तु दुरुक्तमपि शोभते ।
कान्ताविलोचनन्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ॥

2837

धर्मार्थसहितं वाक्यं प्रियं वा यदि वाप्रियम् ।
अप्रष्टस्तस्य तद्भूयाद्यस्य नेच्छेत्पराभवम् ॥

2838

सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः ।
अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥

2839

वैद्यसांवत्सरामात्या यस्य राज्ञः प्रियंवदाः ।
आरोग्यधर्मकोषेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥

2840

योर्यधर्मावुपाश्रित्य हित्वा भर्तुः प्रियाप्रिये ।
अप्रियाण्याह पथ्यानि तेन राजा सहायवान् ॥

एते श्रीव्यासमुनेः

2841

प्रजा न रञ्जयेद्यस्तु राजा रक्षादिभिर्गुणैः ।
अजागलस्तनस्येव तस्य नाम निरर्थकम् ॥

2842

अहं वो रक्षितेत्युक्त्वा यो न रक्षति भूमिपः ।
स समेत्य निहन्तव्यः श्वेव सोन्माद आनुरः ॥

2843

बुद्धिमाननुरक्तोयमिहोभयमयं जडः ।
इति भृत्यविचारज्ञो भृत्यैरापूर्यते नृपः ॥

2844

स्थानेष्वेव नियोज्यानि भृत्याश्चाभरणानि च ।
नहि चूडामणिः पादे प्रभवामीति बध्यते ॥

एते पञ्चनन्तरकः

2845

चित्तज्ञः कुरुते यद्यत्तत्तत्संपद्यते गुणः ।
प्रभुचित्तमजानानः फलभाङ्गैव सेवकः ॥

वज्रभदेवस्य

2846

एकार्थाभिनिवेशित्वमरिलक्षणमुच्यते ।
— — — जिगीषुगुणान्वितः ॥

कस्यापि

2847

न्यजति भयमकृतपापो मित्राणि शत्रुं प्रमादिनं विद्या ।
 ऋहीः कामिनमलसं श्रीः स्त्री क्रूरं दुर्जनं लोकः ॥

2848

अव्यवसायिनमलसं दैवपरं पुरुषकारपरिहीनम् ।
 वृद्धमिव पतिं कन्या नेच्छत्यवगूहितुं लक्ष्मीः ॥

2849

दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कल्यतां सुखमरोगी ।
 अभ्यासी विद्यान्तं धर्मार्थयशांसि च विनीतः ॥

2850

अविधेयो भृत्यजनः शठानि मित्राण्यदायकः स्वामी ।
 विनयरहिता च भार्या मस्तकशूलानि चत्वारि ॥

2851

कार्यगतेर्वैचित्र्यात्तीक्ष्णोपि क्वचिदलं न जातु महान् ।
 कांस्येनैवादर्शः क्रियते राज्ञामपि न हेम्ना ॥

2852

अनुरञ्जिता अपि गुणैर्न नमन्ति प्रकृतयो विना दण्डात् ।
 अङ्कगतापि न वीणा कलमधुरमताडिता कणति ॥

2853

गुण एव नालमृजुता कौटिल्यं दोष एव न च जन्तोः ।
 ऋजुरपि मारयति शरो वक्रमपि धनुस्तनुं पाति ॥

2854

श्रीपरिचयाज्जडा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरितानाम् ।
 उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि ॥

2855

शान्तवपुरेष नास्माद्भयमुद्भवतीति नायमेकान्तः ।
 शुक्राः कज्जलमसितं दीपदशाः किं न जनयन्ति ॥

2856

आकारदारुणोऽयं भयमस्मादित्यनिश्चयोऽयमपि ।
भवति महाभैरवमपि शिवस्य रूपं शिवायैव ॥

2857

उच्चैः पदमधितिष्ठल्लोकस्तत्त्वेषु मुह्यति प्रायः ।
विषममपि पश्यति समं पर्वतशिखराग्रमारूढः ॥

2858

शिक्षयति लोक एव प्रायः कुसृतीर्जनं सुशीलमपि ।
इन्धनमेव प्रथयति हविर्भुजो दाहसामर्थ्यम् ॥

2859

कुलजोऽयं गुणवानिति विश्वासं नाचरेत्खलप्रकृतौ ।
ननु मलयचन्दनादपि समुत्थितोऽभिर्दहत्येव ॥

2860

प्रखला एव खलानां प्रशमायालं न जातु सत्पुरुषः ।
कुष्ठव्याधेरौषधमनुरूपमुशन्त्यरिष्टतरुम् ॥

2861

कार्याकार्ये तुल्यति सर्वस्तुष्टो न जातु तृणार्तः ।
स्वादु शुचि वा च तोयं मरुपथिकः को विचारयति ॥

2862

प्रथमतरेमेव धूर्ताः सगुणानत्युन्नतान्प्रबाधन्ते ।
स्त्रीणां स्तनेषु लक्ष्मीस्तेष्वेवादौ जरा पतति ॥

2863

क्वचिदपि वस्तुविशेषे दोषोऽपि गुणेन तुल्यतामेति ।
खण्डनमेव हि मण्डनमधरमणौ भवति रमणीनाम् ॥

एते रविगुप्तस्य-

2864

यस्यार्थिनो न विमुखाः सर्वार्तिहरं यशः स किल राजा ।
अभिषेकपट्टबन्धौ बालव्यजनं व्रणस्यापि ॥

2865

पृथुरहमयं क्रशीयान्गम्यो नास्याहमित्यनास्थैषा ।
किमचलशिरो नमहदपि वन्नमणीयो विदारयति ॥

2866

असतोपि भवति गुणवान्सद्गचोपि परं भवन्त्यसद्गुताः ।
पङ्कादुदेति कमलं क्रिमयः कमलादपि भवन्ति ॥

2867

नश्रीभूय परेषां सकृदपि यः परिभवं नरः सहते ।
अब्धिरिव वृष्टिमार्गैः स पूर्यते परिभवैरेत्य ॥

2868

दानपरोत्युन्नतिमान्भूत्कटकेषु भेदमपि कुर्वन् ।
स्त्रीव्यसनात्परवदयो भवति नरेन्द्रः करीन्द्र इव ॥

2869

अतितेजस्व्यपि राजा पानासक्तो न साधयत्यर्थम् ।
तृणमपि दग्धुं शक्तो न वाडवाग्निः पिबन्ननिशम् ॥

2870

रिक्ताः कर्मणि पटवस्तृप्तास्त्वलसा भवन्ति ये भृत्याः ।
तेषां जलौकसामिव पूर्णानां रिक्तता कार्या ॥

2871

पित्रास्येदं कृतमिति तत्कर्मणि योजयेन्न दुष्पुत्रम् ।
हवनविधौ हव्यभुजां तिलं प्रशंसन्ति न तु तैलम् ॥

2872

यस्मिन्कर्मणि शक्तिर्यस्यास्त्यधिका स तत्र विनियोज्यः ।
मधुनि सहकारगन्धो गुणाय महते भवति न क्षीरे ॥

2873

लक्ष्मीपरिपूर्णेहं भयं न मेस्तीति मोहनिद्रैषा ।
परिपूर्णस्यैवेन्दोर्भवति भयं सिंहिकासूनोः ॥

2874

सास्रैव यत्र सिद्धिर्न तत्र दण्डो बुधेन विनियोज्यः ।
पित्तं यदि शर्करया शाम्यति कोर्थः पटोलेन ॥

एते अर्गदस्य.

• 2875

भङ्गुं शक्तो यादृग्भवति मृदुः स्यान्न तादृशस्तीक्ष्णः ।
अतिमृदु जलमपि निपतद्भिनात्ति शैलं क्षुरं न यत्नेन ॥

वह्मभेदस्य.

2876

कार्यज्ञः प्रष्टव्यो न पुनर्मन्यो मम प्रियो वेति ।
गुरुरप्यासनसेव्यः प्रियानितम्बः कदा मन्त्री ॥

2877

गुणवानस्मि विदेशः क इव ममेत्येष दुरभिमानलवः ।
अञ्जनमक्षिण विराजति विन्यस्तं न पुनरधरमणौ ॥

2878

स्तब्धप्रकृतिर्लोके बहुमानमुपैति नातिशयनम्रः ।
स्फुटमत्रोदाहरणं पयोधरः कुवलयक्षीणाम् ॥

2879

पुंसामसमर्थानामुपद्रवायात्मनो भवति कोपः ।
पिठरं क्रथदतिमात्रं निजपार्श्वान्येव दहतितराम् ॥

एते प्रकाशवर्षस्य.

2880

परपक्षक्षयदक्षो नरपतिदयितोपि वंशजन्मापि ।
न भवति तावद्गुणवान्धनुरिव यावन्न मानवो नमति ॥

2881

आश्रयमाश्रयलिप्सुस्तुङ्गं सेवेत दुरधिरोहमपि ।
विनिपतति यदि स तस्मात्तथाप्युपर्येव नीचानाम् ॥

2882

ह्रेपयति प्रियवचनैरादरमुपदर्शयन्खलीकुरुते ।
उत्कर्षयन्श्च लघयति मूर्खसुहृत्सर्वथा वर्ज्यः ॥

2883

व्यसनैरेवाप्राताः शृण्वन्ति वचांसि पापमिच्छाणाम् ।
उद्धूतारिष्टेभ्यो ह्यपथ्यमेवाधिकं स्वदते ॥

केषामपि.

2884 •

विद्वानृजुरभिगम्यो विदुषि शठे चाप्रमादिना भाव्यम् ।
ऋजुमूर्खस्त्वनुकम्प्यो मूर्खशठः सर्वथा वर्ज्यः ॥

2885

येन सहासितमशितं कथितं च रहस्यविस्रब्धम् ।
तं प्रति कथमसतामपि निवर्तते चित्तमामरणात् ॥

कस्यापि.

2886

तापयिता गुणिरागाक्षयमाप्नोति सूर्यवन्नृपतिः ।
सुखयन्नपि तद्वेषी क्षिप्रं क्षयमेति सोम इव ॥

वल्लभदेवस्य.

2887

कुसुमानीव फलानामर्थानां हेतवो गुणाः प्रायः ।
अत एव कृतार्था इव धनवत्सु गुणा न दृश्यन्ते ॥

कपिलस्वामिनः.

2888

अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वक्तृत्वमनर्थकं पुंसाम् ।
नेत्रविहीने कामिनि लावण्यविलासवत्स्त्रीणाम् ॥

2889

उत्कोचपारितोषकभाटसुभाषिततरार्थचौर्यशाः ।
तत्क्षणमेव ग्राह्याः षडन्यकाले न लभ्यन्ते ॥

2890

जलधिजलान्ता नद्यः स्त्रीभेदान्तानि बन्धुहृदयानि ।
पिशुनजनान्तं सख्यं दुष्पुत्रान्तानि च कुलानि ॥

2891

बाल इव यो न पश्यति तत्त्वं किं तेन पण्डितेनापि ।
द्रावण्येतावन्धौ योध्यक्षो योप्रसन्नाक्षः ॥

2892

कल्पयति येन वृत्तिं लोके च यतः प्रसिद्धिमुपयाति ।
स गुणस्तेन गुणवता विवर्धनीयः प्रकाशयश्च ॥

2893

मित्रं वा बन्धुं वा नैवातिप्रणयपीडितं कुर्यात् ।
स्व वत्समपि पिबन्तं विषाणकोट्या क्षिपति धेनुः ॥

2894

अतिपरिचयादवज्ञा भवति विशिष्टेऽपि वस्तुनि प्रायः ।
लोकः प्रयागवासी कूपस्नानं सदाचरति ॥

एते केषामपि.

2895

अतिरिच्यते सुजन्मा कश्चिज्जनकान्निजेन चरितेन ।
कुम्भः परिमितमम्भः पिबति पपौ कुम्भसंभवोम्भोधिम् ॥

कस्यापि.

2896

सत्सङ्गात्स्याद्गुणवान्गुणवति लोकोनुरज्यते सकलः ।
अभिगम्यतेनुरक्तः ससहायो युज्यते लक्ष्म्या ॥

2897

भ्रातृणां सततं भेदः कथं नाम न जायते ।
अध्यापितानां पत्नीभिर्द्वेषविद्यां सदा निशि ॥

2898

सुहृदामुपकारकारणा-
द्विषतामप्युपकारकारणात् ।
नृपसंश्रय इष्यते बुधै-
र्जठरं को न विभर्ति केवलम् ॥

पञ्चतन्त्रे.

2899

उच्चतानां सुवंशानां द्वैधं तावन्न जायते ।
यावत्कुठारधारेव योपिद्विशति नान्तर्गम ॥

2900

यः कुरुते परयोषित्सङ्गं
वाञ्छति यश्च धनं परकीयम् ।
यश्च सदा गुरुवृद्धविमानी
तस्य सुखं न परत्र न चेह ॥

राहुलकस्य.

2901

यस्य जना न वदन्ति महत्त्वं
नो समरे मरणं विजयं वा ।
न श्रुतदानमहाधनतां वा
तस्य भवः क्रिमिकीटसमानः ॥

वराहमिहिरस्य.

2902

यस्यास्ति सर्वत्र गतिः स कस्मा-
त्स्वदेशरागेण हि याति नाशम् ।
तातस्य कूपोयमिति ब्रुवाणाः
क्षारं जलं कापुरुषाः पिबन्ति ॥

2903

यदकार्यमकार्यमेव त-
न्न बुधस्तत्र मतिं नियोजयेत् ।
परयापि तृषार्दितैर्जनै-
र्नहि रथ्यागतमम्बु पीयते ॥

पञ्चतन्त्रके.

2904

सहसा विदधीत न क्रिया-
मविवेकः परमापदां पदम् ।
वृणुते हि विमृष्यकारिणं
गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः ॥

2905

सर्वथा स्वहितमाचरणीयं
किं करिष्यति जनो बहुजल्पः ।
विद्यते नहि स कश्चिदुपायः
सर्वलोकपरितोषकरो यः ॥

भारवेः.

2906

वश्याः सुता वित्तकरी च विद्या
नीरोगता सज्जनसंगतिश्च ।
इष्टा च भार्या वशवर्तिनी च
दुःखस्य मूलोद्धरणानि पञ्च ॥

2907

विद्वद्गोष्ठी भारतं काव्यचिन्ता
तन्त्रीवाद्यं सुप्रयुक्तं च गेयम् ।
इष्टा भार्या तत्समानं च मित्रं
सद्यः शोकं नाशयन्तीह सप्त ॥

2908

दानं दरिद्रस्य विभोः क्षमित्वं
यूनस्तपो ज्ञानवतश्च मौनम् ।
इच्छानिवृत्तिश्च सुखोचितानां
दया च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥

2909

घ्नन्तः शपन्तः परुषं वदन्त-
स्तथापि विप्राः प्रणयेन पूज्याः ।
पराजयोप्यत्र जयेन तुल्यो
मास्मत्कुले ब्रह्मजितो भवेयुः ॥

2910

निघ्नेन तोयं हरितेन गावः
सान्त्वेन बाला विनयेन सन्तः ।

अर्थेन नारी तपसा च देवाः
सर्वो हि लोको ह्रियते प्रियेण ॥

एते केषामपि.

2911

यः काकिणीमप्यपथप्रणष्टा-
मन्वेपयेन्निष्कसहस्रतुल्याम् ।
स्थानेषु कोटिष्वपि मुक्तहस्त-
स्तं पद्महस्ता न जहाति लक्ष्मीः ॥

श्रीहर्षस्य

2912

उत्साहसंपन्नमदीर्घसूत्रं
क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वसक्तम् ।
भूरं कृतज्ञं दृढनिश्चयं च
लक्ष्मीः स्वयं वाञ्छति वासहेतोः ॥

पञ्चतन्त्रे.

2913

देशं बलं कार्यमुपायमायुः
संचिन्त्य यः प्रारभते स्वकृत्यम् ।
महोदधिं नद्य इवातिपूर्णं
समृद्धयस्तं पुरुषं भजन्ते ॥

2914

पुंस्त्वप्रमाणीकरणाय पुंसा
कार्यः प्रयत्नो विधुरेपि दैवे ।
मज्जन्समुद्रेप्यनुपातभीरु-
र्धरः क्षिपत्येव हि पाणिपादम् ॥

कस्यापि

2915

मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे
भयमित्येष न भूतयेभिमानः ।

परवृद्धिषु बद्धमत्सराणां
किमिव ह्यस्ति दुरात्मनामलङ्घ्यम् ॥

2916

व्रजन्ति ते मृढधियः पराभवं
भवन्ति मायाविषु ये न मायिनः ।
प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधा-
नसंवृताङ्गान्निशिता इवेषवः ॥

2917

जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं
गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते ।
गुणाधिके पुंसि जनोनुरज्यते
जनानुरागप्रभवा हि संपदः ॥

एते भास्वेः

2918

शाठ्येन मित्रं कपटेन धर्मं
परोपतापेन समृद्धभावम् ।
सुखेन विद्यां परुषेण नारीं
वाञ्छन्ति ये नूनमपण्डितास्ते ॥

2919

धर्मार्थकामाः सममेव सेव्या
यो ह्येकसक्तः स नरो जघन्यः ।
द्वयोस्तु दाक्ष्यं प्रवदन्ति मध्यं
स उत्तमो यो निरतस्त्रिवर्गे ॥

2920

य एव राजन्मृदुमन्दभाषी
स एव दूरात्परिवर्जनीयः ।
अभ्राद्विमुक्तस्य दिवाकरस्य
मरीचयस्तीक्ष्णतरा भवन्ति ॥

2921

शिरः सुधौतं चरणौ च निर्मलौ
 वराङ्गनासेवनमल्पभोजनम् ।
 अनग्रशायित्वमपर्वमैथुनं
 चिरप्रणष्टां श्रियमानयन्ति षट् ॥

2922

विमानना दुश्चरितानुकीर्तनं
 कथाप्रसङ्गे वचनादविस्मयः ।
 न दृष्टिदानं कृतपूर्वनाशनं
 विरक्तभावस्य नरस्य लक्षणम् ॥

2923

प्रकीर्णभाण्डामनवेक्ष्य कारिणीं
 सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीम् ।
 परस्य वेदमाभिरतामपत्रपा-
 मेवाविधां योषितमाश्रु वर्जयेत् ॥

व्यासस्य.

2924

बलोपपन्नोपि हि बुद्धिमात्तरः
 परं नयेन्न स्वयमेव वैरिताम् ।
 भिषङ्गमास्तीति विचिन्त्य भक्षये-
 दकारणं को नु विषं विचक्षणः ॥

2925

यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे
 प्रियासु नारीष्वधनेषु बन्धुषु ।
 क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये
 धनव्ययोष्टासु न गण्यते बुधैः ॥

2926

शास्त्रं सुनिश्चितधिया परिचिन्तनीय-
 माराधितोपि नृपतिः परिशङ्कनीयः ।

आत्मीकृतापि युवतिः परिरक्षणीया
शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतः स्थिरत्वम् ॥

2927

रत्नान्यथो नयति जातिगुरूणि मोहा-
दूर्ध्वं सदा वहति काष्ठतृणं समुद्रः ।
तोयानि दूषयति पाति भुजंगलोकं
प्रायो महान्भवति कार्यविमूढचेताः ॥

2928

एकं हि चक्षुरमलं सहजं विवेको
विद्वद्भिरेव सह संवसतिर्द्वितीयम् ।
यस्यास्ति न द्वयमिदं स्फुटमेव सोन्ध-
स्तस्याप्यमार्गचलने वद कोपराधः ॥

2929

तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं य-
त्प्रीणाति यः सुचरितैः पितरं स पुत्रः ।
यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्र-
मेतच्चयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥

2930

स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य भिन्नं
नटक्रियस्य कुलमर्यपरस्य भृत्याः ।
विद्यावलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं
राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥

2931

यस्मिञ्ज्ञे मदकरी कलभश्च तुल्यौ
यत्रापि नास्ति हयरासभयोर्विशेषः ।
विद्वज्जनस्तदितरश्च न यत्र भिन्नः
कस्तत्र नाम गुणिनामधिवासरागः ॥

2932

वाह्निः समुद्भवति निर्मथनेन काष्ठा-
 दम्भो ददाति वसुधा च निखन्यमाना ।
 गच्छन्प्रयास्यति शनैरपि चाध्वनोन्त-
 मारब्धकार्यं इह किं न नरः करोति ॥

2933

अधिगतपरमार्थान्पण्डितान्मावमंस्था-
 स्तृणमिव परिलब्ध्वा तान्न लक्ष्मी रुणद्धि ।
 अविरलमदलेखाद्यामगण्डस्थलानां
 न भवति विसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥

2934

गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यजातं
 परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन ।
 अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्ते-
 र्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥

क्रेषामपि.

2935

यदपसरति मेषः कारणं तत्प्रहर्तुं
 मृगपतिरतिकोपात्संकुचत्युत्पतिष्णुः ।
 हृदयनिहितवैरा गूढमन्त्रोपचाराः
 किमिव हि गणयन्तो बुद्धिमन्तः क्षमन्ते ॥

ममृगाक्षस्य.

2936

लघ्वीयः प्राज्यं वा फलमभिमतं प्राप्नुमनसा
 निरीहेण स्थातुं क्षणमपि न युक्तं मतिमता ।
 कुलालो दण्डेन भ्रमयति न चेच्चक्रमनिशं
 शरावः कुम्भो वा नहि भवति सत्यामपि मुदि ॥

2937

यः श्रोता श्रुतमात्रमर्थमखिलं गृह्णाति स भाव्यतां
यो वेत्ति द्विरुदाहतं कृतफलं तत्रापि वक्तुर्वचः ।
यस्तु स्पष्टमनेकशोप्यभिहितां नावैति लेख्यार्थतां
तस्मिन्वन्ध्यपरिश्रमस्य विदुषो मूकव्रतं शोभते ॥

एतौ हस्तिभट्टस्य.

2938

पत्नीयत्यपि मातरं मदवशात्पत्नीं च मात्रीयति
श्वभ्रीयत्यपि मन्दिरं श्वथशिलं कूपं च गेहीयति ।
स्वल्पं वार्युदधीयतीश्वरमपां मोहात्स्थलीयत्यपि
मिञ्जीयत्यपि पार्थिवं किमपरं कुर्यान्न यन्मद्यपः ॥

2939

यत्पीत्वा गुरवेपि कुप्यति विना हेतोस्तथा रोदिति
भ्रान्तिं याति करोति साहसमपि व्याधेर्भवत्यास्पदम् ।
कौपीनं विवृणोति लोकपुरतोप्युन्मत्तवच्चेष्टते
तल्लज्जापरिपन्थि मोहजननं मद्यं न पेयं बुधैः ॥

2940

कचिद्भूमौ शायी कचिदपि च पर्यङ्कुशयनः
कचिच्छाकाहारी कचिदपि च मांसौदनरुचिः ।
कचित्कन्थाधारी कचिदपि विचित्राम्बरधरो
मनस्वी कार्यार्थी गणयति न दुःखं न च सुखम् ॥

2941

कचिन्नृत्तं गीतं कचिदपि च हा हेति रुदितं
कचिद्विद्वद्गोष्ठी कचिदपि सुरामत्तकलहः ।
कचिद्भ्रम्या नारी कचिदपि जराजर्जरवपु-
र्न जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥

2942

ये तावन्मलयोपकण्ठनिलयास्तेष्विन्धनं चन्दनं
तीरोपान्तनिवासिनां जलनिधे रत्नानि पाषाणवत् ।
कादमीरेषु निवासिनामपि नृणां नास्त्यादरः कुङ्कुमे
दूरस्थस्य महार्घता परिभवः संवासतो जायते ॥

2943

शक्यो वारयितुं जलेन द्रुतभुक्छत्त्रेण सूर्यातपो
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ ।
व्याधिर्भेषजसंग्रहैश्च विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषं
सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ।

2944

वाञ्छा सज्जनसंगमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम् ।
भक्तिः शूलिनि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खला-
देते येषु वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥

2945

दौर्मन्त्याच्चृपतिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो लालना-
द्विप्रोन्ध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
स्त्री मद्यादनवेक्षणादपि कृषिः स्नेहः प्रवासाश्रया-
न्मैत्री चाप्रणयात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्धनम् ॥

2946

दाक्षिण्यं स्वजने दया परिजने शाठ्यं तथा दुर्जने
प्रीतिः साधुजने स्मयः खलजने विद्वज्जनेऽप्यार्जवम् ।
शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारीजने धूर्तता
ये चैवं पुरुषाः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोकस्थितिः ॥

2947

उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमितांश्चिन्वल्लघून्वर्धय-
न्नत्युच्चान्नमयन्पृथून्विदलयन्विशेषयन्संहतान् ।

नीक्षान्कण्टकिनो बहिर्नियमयन्स्वारोपितान्पालय-
न्मालाकार इव प्रयोगकुशलो राज्ये चिरं तिष्ठति ॥

2948

स्नानं नाम मनःप्रसादजननं दुःस्वप्नविध्वंसनं
शौचस्यायतनं मलापहरणं संवर्धनं तेजसः ।
रूपोद्द्योतकरं रिपुप्रशमनं कायाग्निसंदीपनं
नारीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नाने दशैते गुणाः ॥

2949

मानुष्यं वरवंशजन्म विभवो दीर्घायुरारोग्यता
सन्मित्रं ससुता सती प्रियतमा भक्तिश्च नारायणे ।
विद्वत्त्वं सुजनत्वमिन्द्रियजयः सत्पात्रदाने रति-
स्ते पुण्येन विना त्रयोदश गुणाः संसारिणां दुर्लभाः ॥

अथ वैराग्यपद्धतिः

तत्रादौ

तावद्धर्मकथा

2950

श्रूयतां धर्मसर्वस्वं श्रुत्वा चैवावधारयेत् ।
आत्मनः प्रतिकूलानि परेषां न समाचरेत् ॥

2951

कामार्थी लिप्समानस्तु धर्ममेवादिश्वरेत् ।
नहि धर्माद्भवेत्किंचिदुष्प्रापमिति मे मतिः ॥

2952

आहरेज्ज्ञानमर्याश्च पुमानमरवत्सदा ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥

2953

आ धूमाग्रान्निवर्तन्ते ज्ञानयः सह बान्धवैः ।
येन त्वमनुगन्तव्यस्तत्कर्म सुकृतं कुरु ॥

2954

मृतं शरीरमुत्सृज्य काष्ठलोष्टोपमं क्षितौ ।
विमुखा बान्धवा यान्ति धर्मस्त्वेकोनुगच्छति ॥

2955

पुलाका इव धान्येषु पुत्तिका इव पक्षिषु ।
तादृशास्ते मनुष्येषु येषां धर्मो न कारणम् ॥

2956

यस्य धर्मविहीनानि दिनान्यायान्ति यान्ति च ।
स लोहकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥

2957

धनस्य यस्य राजतो न चौरतोपि वा भयम् ।
मृतं च यन्न मुञ्चति त्वमर्जयस्व तद्धनम् ॥

2958

व्यापृतेनापि ते धर्मः कार्य एवान्तरात्मना ।
वीथीबद्धोपि हि भ्राम्यन्धासग्रासं करोति गौः ॥

2959

आर्जवं चानृशंस्यं च दम इन्द्रियनिग्रहः ।
एतं साधारणं धर्मं चातुर्वर्ण्येन्नवीन्मनुः ॥

2960

इन्द्रियाण्येव तत्सर्वं यत्स्वर्गनरकावुभौ ।
निगृहीतविस्मृतानि स्वर्गाय नरकाय वा ॥

2961

कायेन त्रिविधं चैव वाचा चैव चतुर्विधम् ।
मनसा त्रिविधं नित्यं दशाधर्मपथांस्त्यजेत् ॥

2962

प्राणातिपातं स्तैन्यं च परदारानथापि च ।
त्रीणि पापानि कायेन नित्यशः परिवर्जयेत् ॥

2963

असत्प्रलापं पारुष्यं पैशुन्यमनृतं तथा ।
चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पेन्नापि चिन्तयेत् ॥

2964

अस्पृहां परवित्तेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम् ।
कर्मणां फलमस्तीति मनसा त्रिविधं चरेत् ॥

2965

शारीरैः कर्मदोषैश्च याति स्थावरतां नरः ।
वाचिकैः पक्षिमृगतां मानसैरन्त्यजातिताम् ॥

2966

भावशुद्धिर्मनुष्याणां विज्ञेया सर्वकर्मसु ।
अन्यथा चुम्ब्यते कान्ता भावेन दुहितान्यथा ॥

2967

न कामाच्च च संरम्भाच्च द्वेषाद्धर्ममुत्सृजेत् ।
धर्म एव परे लोके इह वाप्याश्रयः सताम् ॥

2968

दृष्टानुभूतमर्थं यः पृष्टो न विनिगूहते ।
यथाभूतप्रवादित्वमेतत्सत्यस्य लक्षणम् ॥

2969

न तत्त्ववचनं सत्यं नातत्त्ववचनं मृषा ।
यद्भूतहितमत्यन्तं तत्सत्यमिति कथ्यते ॥

2970

गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ।
यन्न भूतहितार्थाय तत्पशोरिव चेष्टितम् ॥

2971

स्खलितः स्खलितो वध्य इति चेन्निष्ठितं भवेत् ।
द्वित्रा यद्यवाशिष्येरन्बहुदोषा हि मानवाः ॥

2972

परदारा न गन्तव्याः सर्ववर्णेषु कर्हिचित् ।
नहीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥

2973

द्वाविमौ पुरुषौ लोके स्वर्गस्योपरि तिष्ठतः ।
अन्नदाता च दुर्भिक्षे सुभिक्षे च हिरण्यदः ॥

2974

न दद्याद्यशसे दानं न भिया नोपकारिणे ।
न नृत्यगीतशीलेभ्यो हासकेभ्यश्च धार्मिकः ॥

2975

पात्रापात्रविवेकोस्ति धेनुपन्नगयोर्यथा ।
तृणात्संजायते क्षीरं क्षीरात्संजायते विषम् ॥

2976

न्यायेनोपार्जिता दत्ता काकिण्यपि महाफला ।
अन्यायेनार्जिता दत्ता न परार्थाः सहस्रशः ॥

2977

अज्ञो न वितरत्यर्थान्पुनर्दारिद्र्यशङ्कया ।
प्राज्ञोपि वितरत्यर्थान्पुनर्दारिद्र्यशङ्कया ॥

2978

अपहत्य परस्यार्थान्यः परेभ्यः प्रयच्छति ।
स दाता नरकं याति यस्यार्थास्तस्य तत्फलम् ॥

2979

दातृयात्रकयोर्भेदः कराभ्यामेव दर्शितः ।
एकस्य गच्छताधस्तादुपर्यन्यस्य गच्छता ॥

2980

देशकालागमद्रव्यक्षेत्रदातृमनोगुणाः ।
सुकृशस्यापि दानस्य फलातिशयहेतवः ॥

2981

देवद्रव्यविनाशेन ब्रह्मस्वहरणेन च ।
कुलान्यकुलतां यान्ति ब्राह्मणातिक्रमेण च ॥

2982

कण्टकेनापि ये स्पृष्टा यान्ति कामपि विक्रियाम् ।
तेपि शस्त्रनिकृत्तस्य पशोर्मांसानि भुञ्जते ॥

2983

अनेन किं न पर्याप्तं मांसस्य परिवर्जनम् ।
यत्पाटितं तृणेनापि स्वमङ्गं परिदूयते ॥

2984

योत्ति यस्य च तन्मांसमनयोः पश्यतान्तरम् ।
एकस्य क्षणिका तृप्तिरन्यः प्राणैर्वियुज्यते ॥

2985

शस्त्रं पचायते यस्य घातको जनकायते ।
तस्य मुग्धपशोर्मांसमपशुः कोत्ति मानवः ॥

2986

कृत्वापि पातकं कर्म यो दद्यादन्नमर्थिने ।
ब्राह्मणानां विशेषेण स पापेन वियुज्यते ॥

2987

पितरं चाप्यवज्ञाय मातरं च नराधिप ।
गुरुं च भरतश्रेष्ठ नरकं प्रतिपद्यते ॥

2988

ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चौरैः भग्नव्रते तथा ।
निष्कृतिर्विहिता राजन्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥

2989

कृतघ्नस्य कृतज्ञस्य पापस्य द्युतस्य च ।
अपि वेदनिधी राजन्ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥

2990

मिच्छद्ब्रुहः कृतघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च ।
चतुर्णां वयमेतेषां निष्कृतिं नैव शुश्रुम ॥

2991

अकृतज्ञमकार्यज्ञं दीर्घरोषमनार्जवम् ।
चतुरो विद्धि चण्डालाञ्जन्मना चैव पञ्चमम् ॥

2992

न पुत्रः पितरं द्वेष्टि स्वभावास्त्वस्य रेतसः ।
यः पुत्रः पितरं द्वेष्टि तं विद्यादन्यरेतसम् ॥

2993

अमावास्याचतुर्दश्योः पौर्णमास्यष्टमीषु च ।
ब्रह्मचारी भवेन्नित्यमप्यृतौ स्नातको द्विजः ॥

2994

विषण्णं दीनमाविग्रं भयार्तं व्याधिपीडितम् ।
हतस्वं व्यसनार्तं च भृशमाश्वासयेन्नरम् ॥

2995

आनृशंस्यं क्षमा सत्यमहिंसा च दया स्पृहा ।
प्रीतिः प्रसादो माधुर्यमार्जवं च यमा दश ॥

2996

दानमिज्या तपो ध्यानं स्वाध्यायोपस्थनिग्रहौ ।
व्रतोपवासौ मौनं च स्नानं च नियमा दश ॥

2997

यज्ञाध्ययनदानानि तपः सत्यं क्षमा दया ।
अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥

2998

तत्र पूर्वश्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेव्यते ।
उत्तरस्तु चतुर्वर्गो नामहात्मसु तिष्ठति ॥

2999

नवे वयसि यः शान्तः स शान्त इति कथ्यते ।
धातुषु क्षीयमाणेषु शमः कस्य न जायते ॥

3000

एकेनांशेन धर्मस्तु कर्तव्यो भूतिमिच्छता ।
एकेनांशेन कामश्चाप्येकमंशं विवर्धयेत् ॥

3001

धर्मार्थं यस्य वित्तेहा तस्यानीहा गरीयसी ।
प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥

3002

मृत्तिकानां सहस्रैस्तु जलकुम्भशतैस्तथा ।
भावोपहतचेतस्का न शुद्ध्यन्ति कदाचन ॥

3003

नाधर्मश्चरितो राजन्सद्यः फलति गौरिव ।
शनैरावर्तमानस्तु कर्तुर्मूलानि कुन्तति ॥

3004

यथा कापुरुषच्छिन्द्याद्दृक्षं परशुना वने ।
छेत्तुरेव हि तत्पापं परशोर्न कदाचन ॥

3005

धर्मश्चार्थश्च कामश्च त्रितयं जीविते फलम् ।
एतत्त्रयमवाप्तव्यमधर्मपरिवर्जनात् ॥

3006

आरोप्यतेऽहमा शैलाग्रे कृच्छ्रेण महता यथा ।
निपात्यने क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥

3007

यच्छ्रुतं न विरागाय न धर्माय न शान्तये ।
सुबद्धमपि शब्देन काकवाशितमेव तत् ॥

3008

नाच्छादयति कौपीनं न दंशमशकापहम् ।
शुनः पुच्छमिवानर्थं पाण्डित्यं धर्मवर्जितम् ॥

3009

दुर्बलार्थं बलं यस्य धर्मार्थंश्च परिग्रहः ।
वाक्सत्यवचनार्थं च पिता तेनैव पुत्रवान् ॥

3010

अहिंसा सत्यवचनं सर्वभूतानुकम्पनम् ।
शमो दानं यथाशक्ति गार्हस्थो धर्म उच्यते ॥

3011

अतिथिः पूजितो यस्य गृहस्थस्य तु गच्छति ।
नान्यस्तस्मात्परो धर्म इति प्राहुर्मनीषिणः ॥

3012

देवान्पितृन्मनुष्यांश्च भृत्यान्गृह्याश्च देवताः ।
अर्चयित्वा ततः पश्चाद्गृहस्थो भोक्तुमर्हति ॥

3013

येषां नाग्रभुजो देवा न वृद्धातिथिबालकाः ।
राक्षसानेव तान्विद्धि निर्वपट्कारमङ्गलान् ॥

3014

क्षुत्तर्षदुःखं यत्प्राप्तं प्रेतलोके सुदारुणम् ।
तत्स्मृत्वा कः सहृदयः स्वमांसान्यपि संत्यजेत् ॥

3015

कृते प्रत्युपकारो यो वणिग्धर्मो न साधुता ।
तत्रापि ये न कुर्वन्ति पशवस्ते न मानुषाः ॥

3016

चक्षुर्दद्यान्मनो दद्याद्वाचं दद्यात्सुखनृताम् ।
उत्थाय चासनं दद्यादेष धर्मः सनातनः ॥

3017

स्वकर्मधर्माजितजीवितानां
स्वेप्तेव दारेषु सदा रतानाम् ।
जितेन्द्रियाणामतिथिप्रियाणां
गृहेषु मोक्षः पुरुषोत्तमानाम् ॥

3018

नादत्तमिच्छेन्न पिबेच्च मद्यं
प्राणान्न हिंसेन्न वदेच्च मिथ्या ।
परस्य दारान्मनसापि नेच्छे-
द्यः स्वर्गमिच्छेद्ब्रह्मवत्प्रवेष्टुम् ॥

श्रीभगवद्वाल्मीकिमुनेः.

3019

नाम्नां समाप्तो युक्तार्थः सुसहस्रकृतो हरेः ।
इन्त्यधं यस्त्वला विष्णोस्तत्स्था लोप्या विभक्तयः ॥

५० पात्रकस्य.

3020

फलाभिलाषोपहतान्तरात्मा
परीक्षते पात्रविशेषमेव ।
कृपालुकस्त्वर्थितयैव तुष्टः
प्रवर्तते दीनजनाय दातुम् ॥

अश्वदेवस्य.

3021

न दानतः किञ्चिदिहान्यदस्ति
जनस्य दुःखक्षतये निमित्तम् ।
संवर्धनीयं तदतः प्रयत्ना-
न्निरन्तरं मिन्नमिषोपकारि ॥

3022

इहोपपत्तिर्मम केन कर्मणा
क वा प्रयातव्यमितो भवेद्दिनि ।

विचारणा यस्य न विद्यते स्मृतौ
कथं स धर्मप्रवणो भविष्यति ॥

3023

पतति नियमवान्यमेव सक्तो
न तु यमवान्नियमालसः कदाचित् ।
इति यमनियमौ विचार्य बुद्ध्या
यमबहलेध्वनि संदधीत बुद्धिम् ॥

3024

धर्मे मतिर्भवतु वः सततोत्थितानां
स ह्येक एव परलोकगतस्य बन्धुः ।
अर्थाः स्त्रियश्च निपुणैरपि सेव्यमाना
नैवात्मभावमुपयान्ति न च स्थिरत्वम् ॥

श्रीव्यासमुनेः

3025

हेमोज्ज्वलद्विरदवाजिरथाधिरूढः
श्वेतातपत्रविनिवारितभानुरश्मिः ।
यत्तूर्यशङ्खजयशब्दपदातिवृन्दै-
निर्याति मन्दिरवरात्तदुशान्ति दानात् ॥

3026

यद्भूलिधूसरशिरोरुहसाश्रुकण्ठः
स्कन्धाग्रलग्नगुरुभारविनम्रमूर्तिः ।
शैलोपलस्खलनखण्डितपाणिपादो
निःश्वस्य याति त्रिवशस्तदुशान्त्यदानात् ॥

भदन्तप्रजाशान्तेः

3027

दानं यत्पथमोपकारिषु न तत्र्यासः स एवार्पितो
दीने याचनमूल्यमेव दयिते तत्किं न रागाश्रयात् ।

पात्रे यत्फलविस्तरप्रियतया तद्धारुषिक्यं न किं
तद्दानं यदुपेत्य निष्प्रणयिनि क्षीणे जने दीयते ॥

कस्यापि.

3028

सत्क्षेत्रप्रतिपादितः प्रियवचोबद्दालवालावलि-
निर्दोषेण मनःप्रसादपयसा निष्पन्नसेकाक्रियः ।
दानुस्तत्तदभीप्सितं किल फलन्कालेपि बालोप्यसौ
राजन्दानमहीरुहो विजयते कल्पद्रुमादीनपि ॥

कह्लणस्य.

3029

निन्द्यं जन्म प्रमोहस्थिरतरतमसां यन्मनुष्यत्वहीनं
बुद्ध्या हीनो मनुष्यः शुभफलविकलस्तुल्यचेष्टः पशूनाम् ।
बुद्धिः पाण्डित्यहीना भ्रमति सदसतोस्तत्त्वचर्चाविचारे
पाण्डित्यं धर्महीनं शुकसदृशगिरां निष्फलक्लेशमेव ॥

3030

धर्मः शर्म परत्र चेह च नृणां धर्मोन्धकारे रविः
सर्वापत्यशमक्षमः सुमनसां धर्माभिधानो निधिः ।
धर्मो बन्धुरबान्धवे पृथुपथे धर्मः सुहृन्निश्चलः
संसारोरुमरुस्थले सुरतरुर्नास्त्येव धर्मात्परः ॥

3031

अन्धः स एव श्रुतिवर्जितो यः
षण्डः स एवार्थिनिरर्थको यः ।
मृतः स एवास्ति यशो न यस्य
धर्मे न धीर्यस्य स एव शोच्यः ॥

3032

सत्यं वाचि दृशि प्रसादपरता सर्वाशयाश्रामिनी
पाणौ दानविमुक्तिरात्मजननक्लेशान्तचिन्ता मता ।
संसक्ता हृदये दयैव दयिता काये परार्थोद्यमो
यस्यैकः पुरुषः स जीवति भवे भ्राम्यन्ति जीवाः परे ॥

3033

प्राणानां परिरक्षणाय सततं सर्वाः क्रियाः प्राणिनां
प्राणेभ्योभ्यधिकं समस्तजगतां नास्त्येव किञ्चिद्वियम् ।
पुण्यं तस्य न शक्यते गणयितुं यः पूर्णकारुण्यवा-
न्प्राणानामभयं ददाति सुकृती तेषामहिंसाव्रतः ॥

3034

लक्ष्मीर्दानफला श्रुतं शमफलं पाणिः सुरार्चाफल-
श्रेष्ठा धर्मफला परार्तिहरणक्रीडाफलं जीवितम् ।
वाणी सत्यफला जगत्सुखफला स्फीता प्रभावोन्नति-
र्भव्यानां भवशान्तिचिन्तनफला भूत्यै भवत्येव धीः ॥

3035

शीलं शीलयतां कुलं कलयतां सद्भावमभ्यस्यतां
व्याजं वर्जयतां गुणं गणयतां धर्मे धियं बध्नताम् ।
क्षान्तिं चिन्तयतां तमः शमयतां तत्त्वश्रुतिं शृण्वतां
संसारे न परोपकारसदृशं पश्यामि पुण्यं सताम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3036

यो मानुष्यं कुशलविभवं प्राप्य कल्पैरनल्पै-
र्मोहात्पुण्यद्रविणमिह न स्वल्पमप्याचिनोति ।
सोस्माद्लोकात्परमुपगतस्तीव्रमभ्येति शोकं
रत्नद्वीपाद्वणिगिव गतः स्वं गृहं शून्यहस्तः ॥

कस्यापि.

3037

उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।
केदारोदरसंस्थानां परीवाह इवाम्भसाम् ॥

कालिदासस्य.

3038

अनर्थितर्पणं वित्तं चित्तमध्यानदर्पणम् ।
अतीर्थसर्पणं देहं पर्यन्ते शोच्यतां व्रजेत् ॥

श्रीजानराजस्य.

3039

मृत्पाषाणगणैः सुवर्णमणिभिः श्रुत्तयस्थिभिर्मौक्तिकै-
लोकैः मृदतमे धनं धनमिति व्यक्त्या प्रसिद्धिं गतैः ।
यः कोषः क्रियते न तस्य रुचिरं पद्यामि किञ्चित्कलं
निःशेषाश्रितभृत्यबान्धवसुहृद्दीनार्थिदानं विना ॥

व्यासदासस्य.

3040

याचमानजनमानसवृत्तेः .
पूरणाय बत जन्म न यस्य ।
तेन भूमिरतिभारवतीयं
न द्रुमैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः ॥

3041

लोक एष परलोकमुपेता
हा विहाय निधने धनमेकः ।
इत्यमुं खलु तदस्य निनीष-
त्यर्थिबन्धुरुदयइयचित्तः ॥

नैषधकर्तुः.

3042

मानुष्ये सति दुर्लभा पुरुषता पुंस्त्वे पुनर्विप्रता
विप्रत्वे बहुविद्यता निपुणता विद्यावतोर्यज्ञता ।
अर्थज्ञस्य विचित्रवाक्यपटुता तत्रापि लोकज्ञता
लोकज्ञस्य समस्तशास्त्रविदुषो धर्मे मतिर्दुर्लभा ॥

कस्यापि.

3043

किं जीवावाधिबन्धनैर्गुणगणैराराधितैर्बन्धुभि-
र्ये यान्त्यन्तदिने क्षणाश्रुपतनप्रत्यायनापात्रताम् ।
सद्धर्माधिगमः क्रियाव्युपरमः सत्संगमः संयमः
पर्यन्तेष्वत्रला विरक्तमनसामेते सतां बान्धवाः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3044

कानीनस्य मुनेः स्वबान्धववधूवैधव्यविध्वंसिनो
नप्रारः किल पञ्च गोलकसुताः कुण्डाः स्वयं पाण्डवाः ।
ते पञ्चापि समानजानय इदं दुःस्वप्नविध्वंसनं
तेषां कीर्तनमामनन्ति मुनयो धर्मस्य सूक्ष्मा गतिः ॥

3045

स्थाल्यां वैदूर्यमय्यां पचति तिलखलीं चान्दनैरिन्धनैवै-
श्रित्त्वा कर्पूरखण्डान्वृतिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात् ।
सौवर्णेर्लाङ्गलाग्रैर्विलिखति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः
प्राप्येमां कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥

कथारवि.

3046

दातुर्वारिधरस्य मूर्धनि तडिद्वाङ्गैश्चट्टङ्गारिता
वृक्षेभ्यः फलपुष्पदायिनि मधौ मत्तालिवृन्दस्तुतिः ।
भीतत्रातरि वृत्तिदातरि गिरौ पूजा झरैश्चामरैः
सत्कारोयमचेतनेष्वपि विधेः किं दातृषु ज्ञातृषु ॥

राजशेखरस्य.

अथ शीलम्

3047

अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा ।
अनुग्रहश्च दानं च शीलमेतद्विदुर्बुधाः ॥

3048

वृत्तं यत्नेन संरक्षेद्वित्तमायाति याति च ।
अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः ॥

3049

यथा हि मलिनैर्वस्त्रैर्यत्र तत्रोपविश्यते ।
एवं चलितवृत्तस्तु वृत्तशेषं न रक्षति ॥

3050

न कुलं वृत्तहीनानां प्रमाणमिति मे मतिः ।
अन्तेष्वपि हि जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥

3051

अकुलीनः कुलीनश्च मर्यादां यो न लङ्घयेत् ।
धर्मापेक्षी मृदुर्दान्तः स कुलीनशतैर्वरः ॥

व्यासमुनेः.

3052

शीलं रक्षतु मेधावी प्राप्नुमिच्छुः सुखत्रयम् ।
प्रशंसां वित्तलाभं च प्रेत्य स्वर्गे च मोदनम् ॥
कस्यापि.

3053

विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु धनं मतिः ।
परलोके धनं धर्मः शीलं सर्वत्र वै धनम् ॥
क्षेमेन्द्रस्य.

3054

पाण्डित्यस्य विभूषणं मधुरता शौर्यस्य वाक्संयमो
ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः ।
अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवतो धर्मस्य निर्व्याजता
सर्वस्यास्य पुनस्तथैव जगतः शीलं परं भूषणम् ॥

3055

वरं विन्ध्याटव्यामनशनतृपार्तस्य मरणं
वरं सर्पाकीर्णे तृणपिहितकूपे निपतनम् ।
वरं गर्तावर्ते गहनजलमध्ये विलयनं
न शीलाद्विभ्रंशो भवतु कुलजस्य श्रुतवतः ॥

अथ कलिकालः

3056

कलेरन्ते भविष्यन्ति राक्षसा नररूपिणः ।
मानुषान्भक्षयिष्यन्ति वित्ततो न शरीरतः ॥

व्यासस्य.

3057

नष्टा श्रुतिः स्मृतिर्लुप्ता प्रायेण पतिता द्विजाः ।
मलेन नाशिताः शिष्टा हा वृद्धो वर्तते कलिः ॥

माधवस्य.

3058

तामवस्थामयं नीतः खलेन कलिना जनः ।
यया स्वामिसुहृद्बोहनिरतिर्गण्यते गुणः ॥

3059

धार्मिको दूर एवास्तां भूयाः परमधार्मिकः ।
अधार्मिकजनोद्यत्वे मा भूदिति वृणोम्यहम् ॥

वल्लभदेवस्य.

3060

आसीज्जनः कृतघ्नः क्रियमाणघ्नश्च सांप्रतं जातः ।
इति मे मनसि वितर्को भविता लोकः कथं भविता ॥

3061

उपकारिणि विश्वस्ते शुद्धमतौ यः समाचरति पापम् ।
तं जनमसत्यसंधं भगवति वसुधे कथं वहसि ॥

3062

विजितात्मनां जनानामभवद्यः कृतयुगे दमो नाम ।
सोयं विपरीततया मदः स्थितः कलियुगे पुंसाम् ॥

3063

प्राप्ते कलौ राजनि चार्यलुब्धे
धनेन किं जीवितमेव रक्ष्यम् ।
किं नैष लाभो यदि सौनिकेन
मुच्येत मेषो हतसर्वलोमा ॥

केशामपि.

3064

तैस्तैर्घोरैर्व्याधिभिः पीद्यमानः
पापाचारैस्तस्करैर्मुष्यमाणः ।

दुर्भिक्षार्तो राजदण्डावसन्न-
श्चक्रारूढः सांप्रतं जीवलोकः ॥

3065

गुणार्जने क्लेशमपार्थकं त्यज
प्रगल्भतामाश्रय जीव्यते यया ।
गतः स कालः सह साधुचेष्टितै-
रकृत्रिमैर्यत्र गुणैरजृम्भ्यत ॥

3066

सुहृदयमिति दुर्जनेस्ति काशा
बहुकृतमस्य मयेति लुप्रमेतत् ।
सुजन इति पुराणशब्द एष
धनलवमात्रनिबन्धनोद्य लोकः ॥

3067

दुष्टैर्जितं सुचरितानि खिलीकृतानि
सत्संकथाः खलकथातिमिरेण रुद्धाः ।
नीचाः प्रधानपुरुषत्वमपि प्रपन्ना
हे धर्म साधुजनवल्लभ किं करोषि ॥

3068

गच्छ त्रपे विरम धैर्यं धियः किमत्र
मिथ्या कदर्थयसि किं पुरुषाभिमान ।
दूरादपास्तगुणमर्चितदोषसैन्यं
दैन्यं यदादिशति तद्वयमाचरामः ॥

धर्मवृत्तस्य.

3069

अहतहृदयाः सन्तः सत्यं ब्रवीमि निशम्यतां
विपिनमधुना गत्वा वासो मृगैः सह कल्प्यताम् ।
सुजनचरितध्वंसिन्यस्मिन्खलोदयशालिनि
प्रभवति कलौ नायं कालो गृहेषु भवादृशाम् ॥

3070

कपटपटुता द्रोहे चित्तं सतां च विमानना
 मतिरविनये शाठ्यं मित्रे सुतेष्वपि वञ्चना ।
 कृतकमधुरा वाक्प्रत्यक्षं परोक्षविघातिनी
 कलियुगमहाराजस्यैताः स्वराज्यविभूतयः ॥

कथोरपि.

3071

देशः शोककरो नृपः पशुसमः कालः कलङ्काकुलः
 सादः साधुषु दुर्जनेषु च दुःखं भृत्या न वृत्त्या युताः ।
 दुःसाधं धनमस्थिराश्च सुहृदः कुस्थानलिङ्गं वपुः
 शीर्णप्रायमशक्तिरार्तिशमने वार्ता शरीरस्य का ॥

साराशीत्याम्.

3072

क्व भ्रातश्चलितोसि यामि कटकं किं तत्र सेवाशया
 कः सेव्यो नृपतिः कथं निजगुणैः के ते गुणा ये सताम् ।
 किं तैरद्य कुतोपरे व्रज वनं किं वा त्वया न भुतं
 पूज्यन्ते शठमत्सरिप्रभृतयः कर्णेजपाः सेवकाः ॥

3073

शीलं शैलतटात्पतत्वाभिजनो निर्दह्यतां वह्निना
 मा श्रौषं जगति श्रुतस्य विफलकेशस्य नामाप्यहम् ।
 शौर्ये वैरिणि वञ्चमाशु निपतत्वर्थोस्तु मे सर्वदा
 येनैकेन विना गुणास्तृणबुसप्रायाः समस्ता अमी ॥

माघस्य.

3074

या साधून्प्रखलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः
 प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं हालाहलं तत्क्षणात् ।
 तामाराधय चक्रिकां भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं
 हे साधो व्यसनिन्गुणेषु विफलेष्वास्थां वृथा मा कृथाः ॥

श्रीवर्धनस्य.

3075

यद्यप्युन्नतवंशवान्नवसुधाधामाभिरामं वपुः
संप्राप्नोति शयस्वभावसुभगच्छायः सतां तापहृत् ।
तत्राप्येष विसंस्थुलस्थितिरहो लक्ष्मीं निजात्मोचितां
प्रायश्चाक्रिकया विना न लभते पद्यातपत्रं यथा ॥

रणादित्यस्य.

3076

धर्मः प्रव्रजितस्तपश्च चलितं सत्यं च दूरं गतं
पृथ्वी मन्दफला जनाः कपटिनो मौढ्ये स्थिता ब्राह्मणाः ।
राजा दण्डपरो विचाररहितः पुत्राः पितृद्वेषिणो
भार्या भर्तृविरोधिनी कलियुगे धन्या जना ये मृताः ॥

कस्यापि.

3077

वेश्यावेश्मसु सीधुगन्धिललनावक्तासवामोदितै-
र्नीत्वा निर्भरमन्मथोत्सवरसैरुन्निद्रचन्द्राः क्षपाः ।
सर्वज्ञा इति तापसा इति चिरप्राप्ताग्निहोत्रा इति
ब्रह्मज्ञा इति दीक्षिता इति दिवा धूर्तैर्जगद्भ्रूयते ॥

3078

गङ्गातीरतरङ्गशीतलशिलाविन्यस्तभास्वदृसी-
संविष्टाः कुशमुष्टिमण्डितमहादण्डाः करण्डोज्ज्वलाः ।
पर्यायप्रथिताक्षसूत्रवलयप्रत्येकबीजग्रह-
व्यग्राग्राङ्गुलयो हरन्ति धनिनां वित्तान्यहो दाम्भिकाः ॥

कृष्णमिश्रस्य.

अथ कर्म

3079

नमस्यामो देवान्नु हतविधेस्तोपि वशगा
विधिर्वन्द्यः सोपि प्रतिनियतकर्माप्तफलदः ।

फलं कर्मायत्तं यदि किममरैः किं च विधिना
नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥

कस्यापि.

3080

यथा छायातपौ नित्यं सुसंबद्धौ निरन्तरम् ।
तथा कर्म च कर्ता च संबद्धौ सर्वजन्तुषु ॥

3081

यथा धेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् ।
तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥

3082

अचोद्यमानानि यथा पुष्पाणि च फलानि च ।
स्वकालं नातिवर्तन्ते तथा कर्माणि देहिनाम् ॥

3083

कर्मजा हि शरीरेषु रोगाः शरीरमानसाः ।
शरा इव पतन्तीह विमुक्ता दृढधन्विभिः ॥

3084

एतदेव महच्चित्रं प्राक्तनस्येह कर्मणः ।
यदनात्मवतामायुर्यद्धानतिमतां भ्रियः ॥

3085

यं यमिच्छेद्यथा कामं तं तमेव तथाप्नुयात् ।
यदि न स्यात्पराधीनं पुरुषस्य क्रियाफलम् ॥

3086

नहि वर्षशतस्यान्तं नरः संभृत्य जायते ।
उपायेन हि जीवन्ति नरा वर्षशतायुषः ॥

3087

आपच्छ किं विषादेन संपत्तौ विस्मयेन किम् ।
भवितव्यं भवत्येव कर्मणामेष निश्चयः ॥

3088

अन्यथा शास्त्रगर्भिण्या धिया धीरः समीहते ।
स्वामिवत्प्राक्तनं कर्म विदधाति तदन्यथा ॥

3089

को दर्शयति पन्थानमितश्चेतश्च गच्छताम् ।
स्वच्छन्दानां च पयसां प्राक्तनानां च कर्मणाम् ॥

3090

बुद्धिमन्तो महोत्साहाः प्राज्ञाः शूराः कुलोद्भूताः ।
पाणिपादैरुपेताश्च परेषां भृत्यतां गताः ॥

3091

न बुद्धिर्धनलाभाय न जाद्वमसमृद्धये ।
लोकपर्यायवृत्तान्तं प्राज्ञो जानाति नेतरः ॥

3092

महच्च फलवैषम्यं दृश्यते कर्मसंधिषु ।
वहन्ति शिबिकामन्ये यान्त्यन्ये शिबिकारुहः ॥

3093

कृतान्तपाशबद्धानां दैवोपहतचेतसाम् ।
बुद्धयः कुञ्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ॥

3094

न देवा यष्टिमादाय रक्षन्ति पशुपालवत् ।
यं तु रक्षितुमिच्छन्ति बुद्ध्या संयोजयन्ति तम् ॥

3095

यस्मै देवाः प्रयच्छन्ति पुरुषाय पराभवम् ।
बुद्धिं तस्यापकर्षन्ति सोवाचीनानि पश्यति ॥

3096

बुद्धौ कलुषभूतायां विनाशे प्रत्युपस्थिते ।
अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति ॥

3097

न कालो दण्डमुद्यम्य शिरः कृन्तति देहिनाम् ।
कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनम् ॥

3098

यदेव कर्मकौशलं स्वयं कृतं शुभाशुभम् ।
तदेव तस्य यौतकं भवेदमुत्र गच्छतः ॥

श्रीव्यासमुनेः.

3099

यदर्जितं प्राणहरैः परिश्रमै-
र्मृतस्य तत्संविभजन्ति रिक्थिनः ।
कृतं च यदुत्कृतमर्थलिप्सया
तदेव दैवोपहतस्य यौतकम् ॥

व्यासस्य.

3100

नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं
विद्या सहस्रगुणिता न च वाग्विशुद्धिः ।
कर्माणि पूर्वशुभसंचयसंचितानि
काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥

अश्वघोषस्य.

3101

दीर्घा कर्मलता नवैव सततं व्याप्ता पुराणैः फलैः
सार्थया सहचारिणी तनुभृतां तत्राप्यलं निश्चला ।
याकृष्टा परिवोष्टिता विघटिता प्रोत्पाटिता मोटिता
निर्घृष्टा कणशः कृतापि कुशलैर्नैव प्रयाति क्षयम् ॥

3102

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डान्तरे
विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तो महासंकटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिरनिशं भिक्षाचरः कल्पितो
भानुर्भ्राम्यति यद्दशेन गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥

कम्पापि.

उदधिजलमपेयं निर्मितं येन लोके
स जगति खलु दृष्टो निर्विवेको विधाता ॥

3150

हंहो दैव सदैव विश्ववटनव्यापारबद्धादरं
त्वां याचेमाहि बन्धुरेण शिरसा जन्मैव मा मास्तु नः ।
किं चान्यद्यदि संचरेम भुवने भूयोपि भूयात्तदा
ब्राह्मण्यं च वदान्यता च वसु च ख्यातिश्च विद्या च नः ॥

3151

नेता यत्र बृहस्पतिः प्रहरणं वज्रं सुराः सैनिकाः
स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः खलु हरेरैरावणो वाहनम् ।
इत्याश्चर्यबलान्वितोपि बलाजिद्भ्रोद्धैरः संगरे
तद्युक्तं ननु दैवमेव शरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥

केशामपि.

3152

अम्मोधिः स्थलतां स्थलं जलधितां धूलीलवः शैलतां
मेरुर्मृत्कणतां तृणं कुलिशतां वज्रं तृणक्रीवताम् ।
वह्निः शीतलतां हिमं दहनतामायाति यस्येच्छया
स्वेच्छादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने दैवाय तस्मै नमः ॥

3153

परिभ्रमसि किं मुधा क्वचन चित्त विश्रम्यतां
स्वयं भवति यद्यथा भवति तत्तथा नान्यथा ।
अतीतमननुस्मरन्नपि च भाव्यसंकल्पय-
न्नतर्कितगमागमाननुभवामि भोगानहम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3154

यद्भावि तद्भवति नित्यमयत्नतोपि
यत्नेन चापि महता न भवत्यभावि ।
इत्थं विधातृवशवर्तिनि जीवलोके
किं दुःखमत्र पुरुषस्य विचक्षणस्य ॥

3155

पुत्रादप्यधिकं च विन्दति विभुर्भृत्यं हि भाग्योदये
पश्चात्सोपि तमेव निन्दति यथा शत्रुं विरुद्धे विधौ ।
किं कष्टेन दिवानिशं विहितया भक्त्या भृशं सेवया
दैवाधिष्ठितमेव तिष्ठति फलं जन्तोः शुभं वाशुभम् ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3156

धिदैवममलं नेत्रं पात्रं कज्जलभस्मनः ।
सच्छिद्रः समलो वक्रः कर्णः स्वर्णस्य भाजनम् ॥

कस्यापि.

अथापत्पद्धतिः

3157

मौर्ख्यं सर्वापदां निष्ठा का हि नापदजानतः ।
तस्मिन्नप्यविषण्णो यः क सोन्यत्र विषत्स्यति ॥

3158

यदि नाम कुले जन्म तत्किमर्थं दरिद्रता ।
दरिद्रत्वेपि मूर्खत्वमहो दुःखपरंपरा ॥

3159

कः स्वभावगभीराणां जानीयाद्बहिरापदम् ।
बालापत्येन भृत्येन यदि सा न प्रकाशयते ॥

कह्लणस्य.

3160

इह लोके हि धनिनां परोपि स्वजनायते ।
स्वजनोपि दरिद्राणां जीवतामेव नश्यति ॥

3161

सन्तोपि न विराजन्ते हीनार्थस्येतरे गुणाः ।
आदित्य इव भूतानां श्रीर्गुणानां प्रकाशिनी ॥

3162

चण्डालश्च दरिद्रश्च द्विवितौ पुरुषौ समौ ।
चण्डालस्य न गृह्णन्ति दरिद्रो न प्रयच्छति ॥

3163

वरं हि नरके वासो न तु दुश्चरिते गृहे ।
नरकात्क्षीयते पापं कुगृहात्परिवर्धते ॥

3164

नातः पापीयसीं काञ्चिदवस्थां शम्बरोब्रवीत् ।
यस्यां नैवाद्य न प्रातर्भोजनं तात विद्यते ॥

3165

न तथा बाध्यते राजन्प्रकृत्या निर्धनो जनः ।
यथा भद्राणि संप्राप्य तैर्विहीनः सुखोचितः ॥

3166

कुञ्जस्य कीटखातस्य दावनिष्कुषितत्वचः ।
तरोरप्युपरस्थस्य वरं जन्म न चार्थिनः ॥

3167

धर्मार्थकामहीनस्य परकीयान्नभोजिनः ।
काकस्येव दरिद्रस्य दीर्घमार्यार्विडम्बना ॥

3168

एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर ।
इत्थमाशायहृग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनोर्थिभिः ॥

3169

शीतमध्वा कदन्नं च वयोतीताश्च योषितः ।
मनसः प्रातिकूल्यं च जरायाः पञ्च हेतवः ॥

3170

सुहृदां हि धनं भुक्त्वा कृत्वा प्रणयमीप्सितम् ।
प्रतिकर्तुमशक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥

एने न्यासमुने

3171

लज्जावतः कुलीनस्य याचितुं धनमिच्छतः ।
कण्ठे पारावतस्येव वाक्करोति गतागतम् ॥

3172

कण्ठे गद्गदता स्वेदो मुखे वैवर्ण्यवेपथू ।
म्रियमाणस्य चिह्नानि यानि तान्येव याचतः ॥

3173

धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ।
परचित्तगतान्दारान्पुत्रं च व्यसनातुरम् ॥

केषामपि.

3174

वीणा वंशश्चन्दनं चन्द्रभासः
शय्या यानं यौवनस्थास्तरुण्यः ।
नैतद्रम्यं क्षुत्पिपासार्दितानां
सर्वारम्भास्तण्डुलप्रस्थमूलाः ॥

3175

खशभाप्यं तु काव्येन काव्यं गीतेन हन्यते ।
गीतं तु स्त्रीविलासेन स्त्रीविलासो बुभुक्षया ॥

3176

दानं न दत्तं न तपश्च तप्तं
नाराधितौ शंकरवासुदेवौ ।
अग्नौ रणे वा न हृतश्च कायः
शरीरं किं प्रार्थयसे सुखानि ॥

3177

फलाशिनो मूलतृणाम्बुभक्षा
विवाससो निस्तरशायिनश्च ।
गृहे विमूढा मुनिवच्चरन्ति
तुल्यं तपः किं तु फलेन हीनम् ॥

3178

क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न संतोषतः
सोढा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः ।
ध्यातं वित्तमहर्निशं नियमितप्राणैर्न शंभोः पदं
तत्तत्कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैरुज्झितम् ॥

3179

भग्नावयं परिभवासिभिरुग्रधारै-
र्द्रारिद्व्यचण्डदहनेन नितान्तदग्धाः ।
बन्धूपकारविषमित्थमपीह भुक्तं
जीवाम एव रविजस्य किमस्ति निद्रा ॥

3180

अर्था न सन्ति न च मुञ्चति मां दुराशा
दानान्न संकुचति दुर्ललितं मनो मे ।
याज्ञा च लाघवकरी स्ववधे च पापं
प्राणाः स्वयं व्रजत किं हि विलम्बनेन ॥

केषामपि.

3181

शीतेनोद्धृपितस्य माषशिमित्रचिन्तार्णवे मज्जतः
शान्ताग्निं स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षामकण्डस्य मे ।
निद्रा क्वाप्यवमानितेव दयिता संत्यज्य दूरं गता
सत्पात्रप्रतिपादितेव वसुधा न क्षीयते शर्वरी ॥

मानृगमस्य.

3182

जीवन्त्यर्थक्षये नीचा याज्ञोपद्रववच्चनैः ।
कुलाभिमानमृकानां साधूनां नास्ति जीवनम् ॥

क्षमेन्द्रस्य.

3183

तावत्सन्ति सहाया यावज्जन्तुर्न कृच्छ्रमाप्नोति ।
अभिपतति शिरसि मृत्यौ कं कः शक्तः परित्रातुम् ॥

रविगुप्तस्य.

3184

रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी ।
यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोस्य विश्रामः ॥

कस्यापि.

3185

अम्बा तुष्यति न मया न क्षुषया सापि नांम्बया न मया ।
अहमपि न तया न तया वद राजन्कस्य दोषोस्ति ॥

भट्टकपर्दिनः.

3186

विकसामि रवावुदिते संकोचमुपैमि चास्तमुपयाते ।
दारिद्र्यसरसि मग्नः पङ्कजलीलामनुभवामि ॥

3187

रात्रौ जानुर्दिवा भानुः कृशानुः संध्ययोर्द्वयोः ।
इत्थं शीतं मया नीतं जानुभानुकृशानुभिः ॥

3188

घृतलवणतैलतण्डुलशकेन्धनचिन्तयानुदिनम् ।
विपुलमतेरपि पुंसो नश्यति धीर्मन्दविभवत्वात् ॥

3189

प्रायः समासन्नपराभवराणां
धियो विपर्यस्ततमा भवन्ति ।
असंभवो हेममयस्य जन्तो-
स्तथापि रामो लुलुभे मृगाय ॥

3190

दधति न जनास्तन्नैराश्याददृष्टविभूतयो
यदुचितसुखभ्रंशाहुःखं निजच्युतसंपदः ।
भवति हि तथा जात्यन्धानां कुतो हृदि वेदना
नयनविषयं स्मृत्वा स्मृत्वा यथोद्धृतचक्षुषाम् ॥

भट्टानन्दकस्य.

3191

सखे खेदं मा गाः कलय किल तास्ता निजकलाः
स्वकीर्त्या वर्धस्व क न खलु तवैतद्व्यवसितम् ।
न तन्मोघत्यत्र स्फुरितमिति चेन्नैतदुचितं
विचित्रोत्साहानां किमिदमियदेव त्रिभुवनम् ॥

श्रीवासुदेवस्य.

3192

निरन्नस्थालीकं क्षुदुपहतसीदत्परिजनं
विना दीपान्नक्तं सुखगहनसंरुद्धतिमिरम् ।
अनाक्रान्तद्वारं प्रणयिभिरपूर्णोत्सवमहो
गृहं कारातुल्यं भवति खलु दुःखाय गृहिणः ॥

3193

दृष्टं दुर्जनचेष्टितं परिभवो लब्धः समानाज्जना-
त्पिण्डार्थे धनिनां कृतं श्रलडितं भुक्तं कपालेष्वपि ।
पद्मचामध्वनि संप्रयातमसकृत्सुप्तं तृणप्रस्तरे
यच्चान्यन्न कृतं कृतान्त कुरु हे तत्रापि सज्जा वयम् ॥

विक्रमादित्यस्य.

3194

भद्रे वाणि कुरुष्व तावदमलां वर्णानुपूर्वीं मुखे
चेतः स्वास्थ्यमुपैहि याहि गुरुते प्रज्ञे स्थिरत्वं भज ।
लज्जे तिष्ठ पराङ्मुखी क्षणमहो तृष्णे पुरः स्थीयतां
पापो यावदहं ब्रवीमि धनिनं देहीति दीनं वचः ॥

3195

उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्ग्रह सखे दारिद्र्यभारं गुरुं
भ्रान्तस्तावदहं चिरं मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् ।
इत्युक्तो धनवर्जितेन विदुषा गत्वा श्मशानं शवो
दारिद्र्यानमरणं परं सुखमिति ज्ञात्वा स तूष्णीं स्थितः ॥

कषामपि.

3196

दीनां दीनमुखैः स्वकीयशिशुकैराकृष्टजीर्णांशुकां
क्रोशद्भिर्विधुरैः क्षुधार्तिविधुरां पश्येन्न चेद्रेहिनीम् ।
याञ्चाभङ्गभयेन गद्गदगलत्पुट्यद्विलीनाक्षरं
को देहीति वदेत्स्वदग्धजठरस्यार्थे मनस्वी जनः ॥

श्रीभर्तृहरेः.

3197

मद्रेहे मशकीव मूषकवधूर्मूषीव मार्जारिका
मार्जारीव शुनी शुनीव गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः ।
इत्यापन्नशिशूनसून्विजहतः संप्रेक्ष्य झिलीरवै-
र्लूतातन्तुवितानसंवृतमुखी चुल्ली चिरं रोदिति ॥

कस्यापि.

3198

आसे चेत्स्वगृहे कुटुम्बभरणं कर्तुं न शक्तोऽस्म्यहं
सेत्रे चेत्सुखसाधनं मुनिवनं मुष्णन्ति मां तस्कराः ।
अभ्रे चेत्स्वतनुं त्यजामि नरकाङ्गीरात्महत्यावशा-
न्नो जाने करवाणि दैव किमहं मर्तुं न वा जीवितुम् ॥

3199

मा भूज्जन्म महाकुले तदपि चेन्मा भूद्विपत्सापि चे-
न्मा भूद्भूरि कलत्रमस्ति यदि तन्मा भूह्यार्द्रं मनः ।
तच्चेदस्ति तदस्तु मृत्युरथ चेत्तस्यापि नास्ति क्षण-
स्तज्जन्मान्तरनिर्विशेषसदसद्देशान्तरेस्तु स्थितिः ॥

3200

यैः कारुण्यपरिग्रहान्न गणितः स्वार्थः परार्थं प्रति
यैश्चात्यन्तदयापरैर्न विहिता बन्ध्यार्थिनां प्रार्थना ।
ये चासन्परदुःखदुःखितधियस्ते साधवोस्तं गता-
श्चक्षुः संहर बाष्पवेगमधुना कस्याग्रतो रुद्यते ॥

3103

यत्कर्मबीजमुग्रं येन पुरा निश्चितं स तद्गुह्ये ।
पूर्वकृतस्य हि शक्यो विधिनापि न कर्तुमन्यथाभावः ॥

सोमस्त्वस्य.

3104

विपुलं गगनं तुरंगमाः
पवनस्यापि जवातिशायिनः ।
रविरेति तथाप्यरेर्मुखं
नहि नाशोस्ति कृतस्य कर्मणः ॥

3105

लब्ध्वा जन्म सह श्रिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूषाकरः
स्थित्यर्थं शितिकण्ठमप्युपगतस्तेनापि मूर्धा धृतः ।
वृद्धिं शीतकरस्तथापि न गतः क्षीणः परं प्रत्युत
प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्कस्योपकुर्वति कः ॥

कस्यापि.

अथ दैवम्

3106

दाता बलिर्याचनको मुरारि-
र्दानं मही वाजिमखस्य मध्ये ।
दातुः फलं बन्धनमेव जातं
नमोस्तु देवाय यथेष्टकर्त्रे ॥

क्षेमन्द्रस्य.

3107

सुब्धदैवानिलोद्धूते मर्यादामविमुञ्चति ।
मनस्विहृदयाम्भोधौ हा कलोलपरंपरा ॥

गोविन्दगजरथ

3108

गुणा यत्र न तत्रार्था यत्रार्थास्तत्र नो गुणाः ।
अहो परमसामर्थ्यं संविभागविधौ विधेः ॥

श्रीव्यासमुनेः.

3109

परीक्ष्य सत्कुलं विद्यां वयः शौर्यं सुशीलताम् ।
विधिर्ददाति निपुणः कन्यामिव दरिद्रताम् ॥

3110

मनसापि न यत्सृष्टं दूरादपि यदुज्झितम् ।
तदप्युपायैर्विविधैर्विधिरिच्छन्प्रयच्छति ॥

कयोरपि.

3111

न केवलं मनुष्येषु दैवं देवेष्वपि प्रभुः ।
सति मित्रे धनाध्यक्षे चर्मप्रावरणो हरः ॥

रविशुभस्य.

3112

दैवं पुरुषकारेण कोतिवर्तितुमर्हति ।
विधातृविहितं मार्गं न कश्चिदतिवर्तते ॥

श्रीवाल्मीकेः.

3113

दैवोपसृष्टः पुरुषो यत्कर्म कुरुते क्वचित् ।
कृतं कृतं तदेवास्य दैवेन प्रतिहन्यते ॥

3114

अनयो विनयस्तस्य विधिर्यस्यानुवर्तते ।
नयः सम्यक्प्रयुक्तोपि भाग्यहीनस्य दुर्नयः ॥

3115

यन्मनोरथगतेरगोचरं
यत्सृष्टान्ति न गिरः कवेरपि ।
स्वप्नवृत्तिरपि यत्र दुर्लभा
हेल्यैव विदधाति तद्विधिः ॥

कस्यापि.

3116

आधर्मिकः कदर्यो गुणविमुखः परुषवाग्नेकमतिः ।
भुङ्क्ते संपदमीदृग्वृत नृकारः किमस्ति दैवं वा ॥

वल्लभदेवस्य.

3117

राहुरबाहुर्गगनतले दशशतकरमपि हन्ति ।
अन्तःस्थे हि विधौ कुटिले शूराः क प्रभवन्ति ॥

चर्पटीनाथस्य.

3118

दुर्लभलाभोप्यद्धा कस्यापि भवत्युपद्रवायैव ।
राहुरहारयदमृतं समवाप्य निजं शरीरमपि ॥

3119

अल्पेनैव गुणेन हि कश्चिल्लोके प्रसिद्धिमुपयाति ।
एकेन करेण गजः करी न सूर्यः सहस्रेण ॥

प्रकाशवर्षस्य.

3120

मत्स्योपि हि विजानाति क्षीरनीरविवेचनम् ।
प्रसिद्धं राजहंसस्य यशः पुण्यैरवाप्यते ॥

3121

प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ
विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभू-
न्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥

माघस्य.

3122

मुञ्चत गुणाभिमानं गुणिनो त्रिधिक्रिकराः स्थ संसत्सु ।
गुणनिर्भरमपि मूलं मज्जाति पङ्के सरोजस्य ॥

रुद्रस्य.

3123

सत्कुलजे पाण्डित्यं विदुषि धनं धनिनि दानसंभोगौ ।
इति नियमानकरिप्यद्यद्यभविष्यद्विधिः स्वस्थः ॥

3124

स्त्रीणां वैरूप्यं दुर्जनस्याधिपत्यं
साधोर्दारिद्र्यं पण्डितस्याल्पमायुः ।
येनेदं सृष्टं जानताजानता वा
सर्वं दौरात्म्यं तेन कुण्डेन पीतम् ॥

केषामपि.

3125

शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीडनं
गजभुजंगमयोरपि बन्धनम् ।
मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां
विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥

3126

सृजति तावदशेषगुणाकरं
पुरुषरत्नमलंकरणं भुवः ।
तदनु तत्क्षणभङ्गि करोति चे-
दहह कष्टमपण्डितता विधेः ॥

फलगुहस्तिन्याः.

3127

असमसाहससुव्यवसायिनः
सकललोकचमत्कृतिकारिणः ।
यदि भवन्ति न वाञ्छितसिद्धयो
हतविधेरयशो न मनस्विनः ॥

शङ्कुस्य.

3128

संतापो न खलु नरेण जीवलोके
वृत्त्यर्थं क्षणमपि पण्डितेन कार्यः ।
निश्चेष्टः शयनगतोप्युपाश्रुते तं
प्राप्तव्यो नियतफलाश्रयेण योर्थः ॥

3129

सङ्ग्रामे प्रहरणसंकटे गृहे वा
दीपेऽग्नौ गिरिविवरे महोदधौ वा ।
सर्वैर्वा सह वसतामुदीर्णसत्त्वै-
र्नाभाव्यं भवति न भाविनो विनाशः ॥

भदन्तवासुदेवस्य.

3130

आ जन्मनो विहितभक्तिरनन्यनाथः
सारथ्यकर्मणि च योग्यतया नियुक्तः ।
नाद्याप्यवाप चरणावरुणोपि सूर्या-
त्पुण्यैर्विना नहि भवन्ति समीहितार्थाः ॥

वासुदेवस्य.

3131

विधुरप्यर्कति चन्दनमनलति मित्राण्यपि रिपवन्ति ।
विधुरे वेधसि खिन्ने चेतसि विपरीतानि भवन्ति ॥

सोमस्य.

3132

यः पातार्थमुपार्जितोन्यशिरसस्तेनैव सिन्धुप्रभु-
वृद्धक्षत्रधराधवो निजशिरःपातं वरेणान्वभूत् ।
देव्याः सैव गदा श्रुतायुधनृपं हन्तावधीदाहवे
यक्षाणाय विगण्यते विधिवशात्तेनैव नाशो भवेत् ॥

3133

यो यं जनापकरणाय सृजत्युपायं
तेनैव तस्य नियमेन भवेद्विनाशः ।
धूमं प्रसौति नयनान्ध्यकरं यममि-
र्भूत्वाम्बुदः स शमयेत्सलिलैस्तमेव ॥

कङ्कणस्य.

3134

हंहो विधे विविधपण्डितपण्डरीक-
खण्डावखण्डनकरिन्कलिकालबन्धो ।

यादृक्खलेषु सततं तत्र पक्षपातः
स्वप्नेपि सत्सु स भवेद्यदि किं ततः स्यात् ॥

भइवासुदेवस्य.

3135

कल्पद्रुमान्विगतवाञ्छजने सुमेरौ
रत्नान्यगाधसलिले सरितामधीशे ।
धात्रा श्रियं निदधता प्रखलेषु नित्य-
मत्युज्ज्वलः खलु घटे निहितः प्रदीपः ॥

प्रकाशवर्षस्य.

3136

इह सरजसि मार्गे चञ्चलो यद्विधाता
ह्यगणितगुणदोषो हेतुभून्यत्वमुग्धः ।
सरभस इव बालः क्रीडितः पांसुपूरै-
र्लिखति किमपि किञ्चित्तच्च भूयः प्रमार्ष्टि ॥

कस्यापि.

3137

प्रियसखि विपद्दण्डप्रान्तप्रपातपरंपरा-
परिचयचले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलः ।
मृदमिव बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालव-
द्भ्रमयति मनो नो जानीमः किमत्र विधास्यति ॥

3138

विरम विफलायासादस्मादुरध्यवसायतो
विपदि महतां धैर्यभ्रंशं यदीक्षितुमीहसे ।
आयि जड विधे कल्पापायव्यपेतनिजक्रमाः
कुलशिखरिणः क्षुद्रा नैते न वा जलराशयः ॥

विज्जाकायाः.

3139

हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं धात्रा मरुत्कल्पितं
व्यालानां पशवस्तृणाङ्गुरभुजः सृष्टाः स्थलीशायिनः ।

संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सहसा सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥

भर्तृहरेः.

3140

कलत्रचिन्ताकुलितस्य पुंसः
श्रुतं च शीलं च गुणाश्च सर्वे ।
अपक्वकुम्भे निहिता इवापः
प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥

कस्यापि.

3141

खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः संतापितो मस्तके
वाञ्छन्देशमनातपं विधिवशाद्विल्वस्य मूलं गतः ।
तत्राप्यस्य महाफलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः
प्रायो गच्छति यत्र दैवहतकस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥

दिविरदेवास्त्वस्य.

3142

व्यायस्यन्नपि कश्चिदर्थितफलप्राप्तेरभागी भवे-
त्सर्वारम्भानिरुद्धमोपि लभते कश्चिद्यथेष्टं फलम् ।
हस्तात्कस्यचिदाशु नश्यति धनं तेनापरो युज्यते
बालोन्मत्तजडोपमस्य हि विधेर्नानाविधं चेष्टितम् ॥

भदन्ताश्वघोषस्य.

3143

भग्राशस्य करण्डपिण्डिततनोर्गर्लानेन्द्रियस्य क्षुधा
कृत्वाखुर्विवरं स्वयं निपतितो नक्तं मुखे भोगिनः ।
तृप्तस्तत्पिशितेन तत्क्षणमसौ तेनैव यातः पथा
स्वस्थास्तित्तत दैवमेव हि नृणां वृद्धौ क्षये चोद्यतम् ॥

3144

भृपाला गुणविद्विषः कृतधियो मात्सर्यपङ्कजुताः
सन्तो दुर्गतयः सदैव धनिनः पापप्रवृत्तस्पृहाः ।

मुग्धाक्ष्यो रजसः पदं सुनियताः प्रेम्णः परावृत्तयः
संसारे किमिवास्ति दुर्मदजुषः शोच्यं विधेर्नैव यत् ॥

3145

दूरोल्लासितसज्जनापदि दृढप्रारब्धनीचोन्नतौ
यः सर्गे क्षणदृष्टनष्टविरसे बद्धादरः सर्वदा ।
पश्येयं यदि तं क्वचित्सकरुणोपालम्भरूक्षोक्तिभि-
र्लज्जानिप्रतिपत्तिमूकवचनं कुर्यामहं वेधसम् ॥

3146

स एवाहं पार्थस्तदपि वरलब्धं धनुरिदं
त एवामी बाणाः प्रमथितसुरारातिपृतनाः ।
इमास्ता वृष्णीनां हरिबलमुखानां युवतयो
ह्रियन्ते गोपालैर्विधिरतिबलीयान्न पुरुषः ॥

केशामपि.

3147

अवश्यमव्येष्वनवग्रहग्रहा
यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा ।
तृणेन वात्येव तयानुगम्यते
जनस्य चित्तेन भृशावशात्मना ॥

श्रीहर्षस्य.

3148

भवति भिषगुपायैः पथ्यभुङ्गित्यरोगी
धनहरणविनिद्रच्छिद्रगोप्ता दरिद्रः ।
अनयचयविधायी निश्चलैश्वर्यधैर्यः
स्ववशनिशितशक्तेः शासनेनैव धातुः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3149

शशिनि किल कलङ्कः कण्टकं पद्मनाले
गुणवति विधनत्वं चन्दने कृष्णसर्पाः ।

3201

सक्तूञ्छेपयति पुतान्प्रतिकरोत्याक्रन्दतो बालका-
न्प्रत्यासिञ्चति कर्परेण सलिलं शय्यातृणं रक्षति ।
भृत्वा मृद्धिं पुराणदूर्पशकलं शून्ये गृहे व्याकुला
किं तद्यन्न करोति दुर्गतवधूर्देवे भृशं वर्पति ॥

3202

अपस्तावस्तुतिभिरनिशं कर्णशूलं करोति
स्वं दारिद्र्यं वदति वसनं दर्शयत्येव जीर्णम् ।
छायाभूतश्चलति न पुरः पार्श्वयोर्नैव पश्चा-
न्निःस्वः खेदं दिशति धनिनां व्याधिवहुश्चिकित्स्यः ॥

क्षेमन्द्रस्य.

3203

गते सुहृदि शत्रुतां सततनिर्विवेके प्रभौ
गृहे कुगृहिणीवचःक्रकचदारिते वा हृदि ।
महाजनविवर्जिते सदसि मानिनां श्रेयसे
वरं मरणमेव वा शरणमन्यदेशान्तरम् ॥

3204

दारिद्र्यक्षितिपः स मे निजपतिस्तस्य प्रसादादभू-
द्याज्ञा जीवनमम्बरं दश दिशो वासश्च देवालये ।
अस्मद्वैरिणि लब्धसंगतिरिति त्वय्याश्रये कुप्यता
मद्वृत्तिं विनियोजितास्त्वदरयः का नाम वृत्तिर्मम ॥

3205

नृणादपि लघुस्तूलस्तूलादपि च याचकः ।
वायुना किं न नीनोसौ मामपि प्रार्थयेदिति ॥

3206

आसीत्ताम्रमयं शरीरमधुना सौवर्णवर्णं गतं
मुक्ताहारलताश्रुचिन्दुनिवर्हैर्निःस्वस्य मे कल्पिना ।

स्वल्पं स्वल्पमनल्पकल्पमधुना दीर्घं वयः कल्पितं
स्वामिन्दुःखं भवत्प्रसादवशातः किं किं न लब्धं मया ॥

केषामपि.

अथ सेवापद्धतिः

3207

शीतवातातपक्लेशान्यत्सहन्ते हि सेवकाः ।
शतांशेनापि हि ततस्तपस्तप्त्वा सुखी भवेत् ॥

3208

जडेषु राजचित्तेषु सुलभे पिशुने जने ।
यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणमप्यनुजीविनः ॥

3209

सर्वासामेव वृत्तीनां वृत्ती राजकुलाश्रया ।
अधर्मबहुला ह्येषा नित्योद्वेगा च भारत ॥

3210

नृपेणाहूयमानस्य यत्तिष्ठति भयं हृदि ।
तन्न तिष्ठति तुष्टानां वने मूलकलाशिनाम् ॥

3211

द्वयं जहाति सेवकः सुखं च मानमेव च ।
यदर्थमर्थमीहते तदेव तस्य हीयते ॥

3212

आत्मविक्रयिणि क्लीबे सदा शङ्कितचेतसि ।
नित्यमिष्टवियोगार्ते किं सेवकपशौ सुखम् ॥

3213

अबुधैरर्थलोभेन पण्यस्त्रीभिरिव स्वयम् ।
आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥

3214

मनुष्यजातौ तुल्यायां भृत्यत्वं नाम गर्हितम् ।
प्रथमो यो न तत्रापि सोऽपि जीवत्सु गण्यते ॥

3215

एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता ।
ये पराधीनजन्मानस्ते चेज्जीवन्ति के मृताः ॥

3216

जन्मैव तावहुःखाय ततो दुर्गततापरा ।
दौर्गन्धे सेवया वृत्तिरहो दुःखपररंपरा ॥

3217

द्वारपालकराघातकिणीकृतगलोपि सन् ।
तथापि कुरुते सेवामहो तृष्णा गरीयसी ॥

3218

लगुडैर्हन्यमानोपि यदि जीवति सेवकः ।
तत्क्षणं पुनरायाति धिग्दैन्यमनपत्रपम् ॥

3219

कंधरावनतस्योर्वीं गतस्याधोमुखस्य ते ।
लज्जा न नाम निर्लज्जा गर्वो न गलितः कथम् ॥

3220

सेवकादपरो मूर्खस्त्रैलोक्येऽपि न विद्यते ।
दिने दिने नमन्मोहादुन्नतिं योभिवाञ्छति ॥

श्रीध्यासमुनेः.

3221

अतीव कर्कशाः स्तब्धा हिंस्रैर्जन्तुभिरावृताः ।
दुराराधाश्च विषमा ईश्वराः पर्वता इव ॥

सोमदेवस्य.

3222

सेवा श्रवृत्तिर्यैरुक्ता तैर्न सम्यगुदाहृतम् ।
स्वच्छन्दचारी कुत्र श्वा विक्रीतासुः कः सेवकः ॥

3223

करोति लाभहीनेन गौरवेण किमाश्रितः ।
क्षामस्येन्दोर्गुणं धत्ते कमीश्वरशिरोधृतिः ॥

3224

या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यशुचावपि ।
स्वामिनां बहु मन्यन्ते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥

3225

पञ्चाननपरिष्वङ्गो व्यालीवदनचुम्बनम् ।
भूपालसेवनं पुंसामसिधारावलेहनम् ॥
केषामपि.

3226

भक्ते द्वेषो जडे प्रीतिरुचितं गुरुलङ्घनम् ।
मुखे च कटुता नित्यं धनिनां ज्वरिणामिव ॥
आनन्दवर्धनस्य.

3227

प्रभूतं धनमालोक्य यो राज्ञां द्वारि तिष्ठति ।
स बद्धः सैनिकश्चैव संशुष्यति न पुष्यति ॥
कस्यापि.

3228

क्षमी दाता गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।
अनुकूलः शुचिर्दक्षो राजन्भृत्योपि दुर्लभः ॥
श्रीहर्षदेवतस्सेवकयोः.

3229

आज्ञा कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां
दानं भोगो मित्रसंरक्षणं च ।
येषामेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः
कोर्यस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥

3230

राजवल्लभतयोद्धतचित्ताः
सेवकास्त्यजत मानमुदारम् ।
रन्ध्रदर्शिभिरसंवृतमन्त्रैः
कस्य राजभुजगैः सह सख्यम् ॥
कस्यापि.

3231

आराध्यमानो बहुभिः प्रकारै-
नाराध्यते नाम किमत्र चित्रम् ।
अयं त्वपूर्वः प्रतिमाविशेषो
यत्सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥

3232

हसति हसति स्वामिन्युच्चै रुदत्यपि रोदिति
कृतपरिकरः स्वेदोद्धारं प्रधावति धावति ।
गुणसमुदितं दोषापेतं प्रनिन्दति निन्दति
धनलवपरिक्रीतो भृत्यः प्रनृत्यति नृत्यति ॥

धर्मकीर्तेः.

3233

सप्रस्वेदः पुलकपरुषः संभ्रमात्सप्रकम्पः
सान्तर्दाहः प्रशिथिलधृतिः सास्यशोषः सतर्षः ।
संवृत्तो यो गुरुरपि लघुर्हन्त तैस्तैः प्रकारै-
र्याज्ञाशब्दः स्पृशति पदवीं संनिपातज्वरस्य ॥

3234

शून्यार्थैर्वचनैर्मया नरपते कर्णौ तवापूरितौ
तेभ्यः शून्यतमस्त्वयापि बहुशो मत्कर्णपूरः कृतः ।
इत्थं वञ्चयतोः परस्परमयं कालो व्रजत्यावयोः
क्षीणा शक्तिरहं जितस्त्वमजितो जेता नृपः शस्यते ॥

किशोरकम्ब.

3235

उन्नत्यै नमति प्रभुं प्रभुगृहान्द्रष्टुं बहिस्तिष्ठति
स्वद्रव्यव्ययमातनोति जडधीरागामिविज्ञाशया ।
प्राणान्प्राणितुमेव मुञ्चति रणे क्लिश्नति भोगेच्छया
सर्वं तद्विपरीतमेव कुरुते तृष्णान्धवृक्सेवकः ॥

3236

सन्ति स्वादुफला वने तरुवराः शुद्धं पयो नैर्झरं
 वासो वल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लतापल्लवैः ।
 आलोकाय निशासु चन्द्रकिरणाः सख्यं कुरङ्गैः सह
 स्वाधीने विभवेप्यहो नरपतिं याचन्ति मूढा नराः ॥

केशामपि.

3237

सत्ये शङ्काचकितमनसो वञ्चकग्रामलीनाः
 शैलस्थूलोपकृतिविफलाः स्वल्पदोषेतिकोपाः ।
 मग्नोद्विग्नाः पिशुनवचना धर्मनर्मोक्तिदुष्टाः
 साधुद्विष्टाः प्रखलपुरुषाः सर्वथा भूमिपालाः ॥

3238

द्वारे रुद्धमुपेक्षते कथमपि प्राप्तं पुरो नेक्षते
 विज्ञप्तौ गजमीलनानि कुरुते गृह्णाति वाक्यच्छलम् ।
 निर्यातस्य करोति दोषगणनां स्वल्पापराधे यमः
 स स्वामी यदि सेव्यते मरुतटे किं नः पिशाचैः कृतम् ॥

क्षेमन्द्रस्य.

3239

नमन्नपि हरिर्हन्यादाश्लिष्यन्नपि पन्नगः ।
 विहसन्नपि वेतालः स्तुवन्नपि महीपतिः ॥

3240

काके शौचं द्यूतकारेषु सत्यं
 क्लीबे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता ।
 ज्ञाने भ्रान्तिः स्त्रीषु कामोपशान्ती
 राजा मित्रं केन दृष्टं भुतं वा ॥

अथ तृष्णापद्धतिः

3241

मनोरथरथारूढं युक्तमिन्द्रियवाजिभिः ।
 भ्राम्यत्येव जगत्कृत्स्नं तृष्णासारथिचोदितम् ॥

3242

बलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितै रञ्जितं शिरः ।
गात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥

3243

यौवनं जरया ग्रस्तमारोग्यं व्याधिभिर्हतम् ।
जीवितं मृत्युरभ्येति तृष्णैका निरुपद्रवा ॥

3244

यथा हि शृङ्गं गोः काले वर्धमानस्य वर्धते ।
एवं तृष्णापि चित्तेन वर्धमानेन वर्धते ॥

3245

अकर्तव्येष्वसाध्वीव तृष्णा प्रेरयते जनम् ।
तमेव सर्वपापेभ्यो लज्जा मातेव रक्षति ॥

3246

आशा बलवती कष्टं नैराश्यं परमं सुखम् ।
आशा निराशाः कृत्वा तु सुखं स्वपिति पिङ्गला ॥

3247

तृष्णाखनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते ।
या महद्भिरपि क्षिप्रैः पूरणैरेव खन्यते ॥

3248

तृष्णे त्वमपि तृष्णार्ता त्रिषु स्थानेषु रज्यसि ।
व्याधितेष्वनपत्येषु जरापरिणतेषु च ॥

3249

आसन्नान्पुरतो भावान्दर्शयित्वा पुरः पुरः ।
छागो हरितमुष्ट्येव दूरं नीतोस्मि तृष्ण्या ॥

3250

वर्तते येन न विना नरो वाञ्छतु नाम तत् ।
ततोधिकार्थप्रणयी पृष्टो दद्यात्किमुत्तरम् ॥

3251

विभूतिरर्घ्यपि याचकानां
न दुर्गतं कोचिदिहाद्रियन्ते ।
पीताम्बरोब्धेः समवाप लक्ष्मीं
दिगम्बरस्योपनतोरधचन्द्रः ॥

एते व्यासमुनेः

3252

तावद्गुणा गुरुत्वं च यावन्नार्थयते परम् ।
अर्थित्वे वर्तमानस्य न गुणा न च गौरवम् ॥

3253

विद्वत्तां चैव शौर्यं च सौजन्यं च कुलीनताम् ।
खलीकरोति याद्वैका दुःशीलेवाङ्गना कुलम् ॥

3254

च्युता दन्ताः सिता केशा वाङ्गिरोधः पदे पदे ।
पातसज्जमिमं देहं तृष्णा साध्वी न मुञ्चति ॥

3255

इच्छति शती सहस्रं ससहस्रः कोटिमीहते कर्तुम् ।
कोटियुतोपि नृपत्वं नृपोपि बत चक्रवर्तित्वम् ॥

3256

चक्रधरोपि सुरत्वं सुरोपि सुरराज्यमीहते कर्तुम् ।
सुरराजोप्यूर्ध्वगतिं तथापि न निवर्तते तृष्णा ॥

केषामपि.

3257

या सा जगत्परिभवस्य निमित्तभूता
हेतुः स्वयं सुरपतेरपि लाघवस्य ।
सा मां विडम्बयति नाथ सदैव तृष्णा
छिन्धि प्रसह्य भगवन्नपुनर्भवाय ॥

अवधूतस्य.

3258

आराध्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि
भोक्ष्यामहे किल त्रयं सततं सुखानि ।

इत्याशया भवविमोहितमानसानां
कालः प्रयाति मरणावधिरेष पुंसाम् ॥

3259

दुग्धं च यत्तदनु यत्कथितं ततो नु
माधुर्यमस्य हतमुन्मथितं च वेगात् ।
जातं पुनर्धृतकृते नवनीतवृत्ति
स्नेहो निबन्धनमनर्थपरंपराणाम् ॥

सुभद्रायाः.

3260

आसिष्ये सुखितो गृहीति विहितो मेहेन दारग्रह-
स्तत्सङ्गात्सुतदासबान्धवसुहृत्सम्बन्धिनामुद्भवः ।
तन्निर्वाहकदर्थनापरिभवानौचित्यचिन्ताजुषः
किं सौख्यं कतमा गृहस्थितिरतो नर्थो मया स्वीकृतः ॥

कस्यापि.

3261

खलोद्भापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरै-
र्निगृह्यान्तर्वाप्यं हसितमपि शून्येन मनसा ।
कृतो वित्तस्तम्भप्रणिहितधियामञ्जलिरपि
त्वमाशे मोघाशे किमपरमतो नर्तयसि माम् ॥

भर्तृहरेः.

3262

देशे भ्रान्तमनेकदुर्गविषमे प्राप्तं न किञ्चित्फल-
मुत्कण्ठापरिखेदितेन मनसा नीतं वृथा यौवनम् ।
त्यक्त्वा मानकुलानुरूपचरितं सेवा कृता निष्फला
तृष्णे ब्रूहि किमन्यदिच्छसि परं तत्रापि सज्जा वयम् ॥

कस्यापि.

3263

अहो तृष्णावेदया सकलजनतामोहनकरी
विदग्धा मुग्धानां हरति विवशानां शमधनम् ।

विपद्दीक्षादक्षासहतरलतरैः प्रणयिनी-
कटाक्षैः कूटाक्षैः कपटकुटिलः कामकितवः ॥

क्षेमेन्द्रस्य.

3264

जनस्थाने भ्रान्तं कनकमृगतृष्णान्धितधिया
वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदभ्रु प्रलपितम् ।
कृतालङ्काभर्तुर्वदनपरिपाटीषुघटना
मयात्रं रामत्वं कुशलवसुता न त्वधिगता ॥

अथानित्यतापद्धतिः .

3265

अनित्यते जगन्निन्द्ये वन्दनीयासि संप्रति ।
या करोषि प्रसङ्गेन दुःखानामप्यनित्यताम् ॥

कस्यापि.

3266

सत्यं मनोरमाः कामाः सत्यं रम्या विभूतयः ।
किं तु मत्ताङ्गनापाङ्गभङ्गलोलं हि जीवितम् ॥

3267

मस्तकस्थायिनं मृत्युं यदि विन्दत्ययं जनः ।
आहारोपि विमुच्येत किमुताकार्यकारिता ॥

3268

अदर्शनादापतिताः पुनश्चादर्शनं गताः ।
न ते तव न तेषां त्वं तत्र का परिदेवना ॥

3269

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च ।
तस्मादपरिहार्येयं नानुशोचितुमर्हसि ॥

3270

अव्यक्तादीनि भूतानि व्यक्तमध्यानि भारत ।
अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परिदेवना ॥

3271

अशोच्यः शोचते शोच्यं किं वा शोच्यो न शोच्यते ।
कश्च कस्येह शोच्योस्ति देहेस्मिन्बुद्धोपमे ॥

3272

येपि नास्तीति मन्यन्ते तदैश्वर्यकदर्थिताः ।
दिनैः कतिपयैरेव तान्समीकुरुतेन्तकः ॥

3273

प्रबोध्यन्ते च ये तूर्यैर्मधुरैर्गीतवादिनैः ।
ये चानाथाः परान्नादाः कालस्तेषां समक्रियः ॥

3274

यद्गतं तदतिक्रान्तं यदेष्यत्तच्च दूरतः ।
वर्तमानसुखभ्रान्तिभेदो भोगिदरिद्रयोः ॥

3275

क्रिमयो भस्म विष्ठा वा निष्ठा यस्येयमीदृशी ।
स कायः परपीडाभिर्धार्यतामिति को नयः ॥

3276

यस्यान्ते श्वापि कुरुते चरणौ मूर्ध्यशङ्कितः ।
अपहत्य परान्पुंभिः कायः सोपि हि धार्यते ॥

3277

कथं ते व्यक्तदुर्वृत्ताः सुखं रात्रिषु शेरते ।
मरणान्तरिता येषां नरकेषूपपत्तयः ॥

3278

दिष्ट्या दूरोज्झितापायां संप्राप्नोस्मि जराभुवम् ।
महान्यौवनकान्तारः कुशलेनातिवाहितः ॥

3279

कृपणं विलपन्नातौ जरया जर्जरीकृतः ।
ज्ञातीनां रुदतां मध्ये म्रियते न स पूरुषः ॥

3280

सर्वाशुचिनिधानस्य कृतघ्नस्य विनाशिनः ।
शरीरकस्यापि कृते मूढाः पापानि कुर्वते ॥

3281

श्वः कार्यमद्य कुर्वीत पूर्वाह्णे चापराह्निकम् ।
नहि प्रतीक्षते मृत्युः कृतमस्य न वा कृतम् ॥

3282

लम्बमाने यदादित्ये न दत्तं धनमर्थिनाम् ।
नहि जानामि तद्वित्तं प्रातः कस्य भविष्यति ॥

3283

यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् ।
अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥

3284

नियतो देहिनां मृत्युरनित्यं खलु जीवितम् ।
को हि जानाति नामाद्य प्रातः कस्य भविष्यति ॥

3285

इदं युगसहस्रेषु भविष्यदभवद्दिनम् ।
तदप्यद्यत्वमापन्नं का कथा मरणावधेः ॥

3286

अवश्यं भाविनं नाशं भावित्वाद्दिद्व्युपस्थितम् ।
अयमेव हि ते कालः पूर्वमासीदनागतः ॥

3287

यथा काष्ठं च काष्ठं च समेयातां महोदधौ ।
समेत्य च व्यपेयातां तद्बद्धूतसमागमः ॥

3288

मातापितृसहस्राणि पुत्रदारशतानि च ।
युगे युगे व्यतीतानि कस्य ते कस्य वा वयम् ॥

3289

समानानि व्यतीतानि नवानि न समानि मे ।
आत्मानमनुशोचामि सार्थभ्रष्ट इवाध्वगः ॥

3290

उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् ।
मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥

3291

सुखास्वादलवः कोपि संसारे सत्समागमः ।
यद्वियोगाग्निदग्धस्य मनसो नास्ति भेषजम् ॥

3292

किं धनेन करिष्यन्ति मनुष्या भङ्गुराश्रयाः ।
यदर्थं धनमिच्छन्ति शरीरं कस्य तत्स्थिरम् ॥

3293

शुक्लानि दिनखण्डानि निपतन्ति तवाग्रतः ।
आयुषश्छिद्यमानस्य मृत्युना किं न पदयसि ॥

3294

आसन्नतरतामेति मृत्युर्याति दिने दिने ।
आघातं नीयमानस्य वध्यस्येव पदे पदे ॥

3295

मृत्योर्विभेषि किं मर्त्यं नहि भीतान्विमुञ्चति ।
अजातान्नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मने ॥

3296

तिष्ठन्तं च शयानं च मृत्युरभ्येति वै यदा ।
किं पल्वले मत्स्य इव सुखं स्वपिषि पुत्रक ॥

3297

करिष्यामि करिष्यामि करिष्यामीति चिन्तया ।
मरिष्यामि मरिष्यामि मरिष्यामीति विस्मृतम् ॥

3298

तुल्यजातिवयोरूपान्हतान्पश्यसि मृत्युना ।
कथं ते नास्ति निर्वेदो लौहं हि हृदयं तव ॥

3299

कायः संनिहितापायः संपदः पदमापदाम् ।
समागमाः सापगमाः सर्वे पर्यन्तभङ्गुरम् ॥

कस्यापि.

3300

श्वः श्वः प्राणप्रायणेपि न स्मरन्ति स्मरद्विषम् ।
मग्नाः कुटुम्बजम्बाले बालवन्मोहमोहिताः ॥

श्रीहर्षस्य.

3301

अहो संसृतिवेद्येयं रागाद्युद्दीपनोद्यता ।
रसमुत्पाद्य सर्वेषामन्ते वैरस्यकारिणी ॥

3302

अज्ञानवलितो बाल्ये मदमूढश्च यौवने ।
वार्द्धके विह्वलाङ्गश्च कदा कुशलभाग्जनः ॥

एतौ प० श्रीबकस्य.

3303

अज्ञानोपहतो बाल्ये यौवने मदनाहतः ।
शेषे कलत्रचिन्तार्तः किं करोतु कदा जनः ॥

3304

बाल्यमद्य दिनैरेव यौवनश्रीस्ततो जरा ।
देहेपि नैकरूपत्वं कास्था बाह्येषु वस्तुषु ॥

एतौ वाल्मीकिमुनेः.

3305

आपन्नया सन्नगिरा वेपमानोरुमूलया ।
जातो मे जरया सार्धं नववध्वेव संगमः ॥

3306

धर्मस्यार्थस्य कामस्य यशसो जीवितस्य च ।
अतृप्ताः पुरुषा राजन्याता यास्यन्ति यान्ति च ॥

3307

आयुषः क्षण एकोपि न लभ्यः स्वर्णकोटिभिः ।
स वृथा नीयते येन तस्मै नृपशवे नमः ॥

3308

पृथिवी दह्यते यत्र मेरुश्चापि विशीर्यते ।
शुष्यत्यम्भोनिधिजलं शरीरे तत्र का कथा ॥

3309

पुरंदरसहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च ।
निर्वापितानि कालेन प्रदीपा इव वायुना ॥

श्रीच्यासमुनेः॥

3310

एतेन बद्धबलिना संकोचमवाप्य वृद्धदेहेन ।
यातं हरिणेव मया द्वित्राणि पदानि कृच्छ्रेण ॥

3311

ऋज्वी स्थिरा सुवृत्ता पाणिग्रहणोज्ज्वला सुवंशोत्था ।
संधारयति पतन्तं संप्रति गृहणीव यष्टिर्माम् ॥

3312

इष्टा बालकचेष्टा यौवनदर्पोय वृद्धवैराग्यम् ।
सापि गता सोपि गतस्तदपि गतं स्वप्नमायेयम् ॥

केशामपि.

3313

क्षणसंपादियं सुदुर्लभा
प्रतिलब्धा पुरुषार्थसाधनी ।
यदि नात्र विचिन्त्यते हितं
पुनरप्येष समागमः कुतः ॥

बोधिसत्त्वस्य.

3314

यदि जन्मजरामरणं न भवे-
द्यदि चेष्टवियोगभयं न भवेत् ।
यदि सर्वमनित्यमिदं न भवे-
दिह जन्मनि कस्य रतिर्न भवेत् ॥

3315

चला विभूतिः क्षणभङ्गि यौवनं
कृतान्तदन्तान्तरवार्ति जीवितम् ।
तथाप्यवज्ञा परलोकसाधने
नृणामहो विस्मयकारि चेष्टितम् ॥

3316

संपदो जलतरङ्गविलोला
यौवनं त्रिचतुराणि दिनानि ।
शारदाभ्रपरिचञ्चलमायुः
किं धनैः परहितानि कुरुध्वम् ॥

3317

धर्मात्मजेन चरणाविह वन्दितौ मे
भीमेन सार्धमिह संकथिताः कथाश्च ।
अत्रार्जुनश्च यमजौ च सहानुयातौ
स्थानानि तानि खलु सन्ति न ते मनुष्याः ॥

अथ व्यासस्य

3318

चेतोहरा युवतयः सुहृदोऽनुकूलाः
सद्ब्रान्धवाः प्रणयगर्भगिरश्च भृत्याः ।
नानाविधोपकरणाः करिणस्तुरंगाः
संमीलिते हि नयने न तदस्ति किञ्चित् ॥

श्रीविक्रमादित्यस्य

3319

क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
क्षणं त्रितैर्हीनः क्षणमपि च संपूर्णविभवः ।
जराजीर्णैरङ्गैर्नष्ट इव वलीमण्डिततनु-
नरः संसाराङ्के विशति यमधानीजवनिकाम् ॥

भर्तृहरेः.

3320

नरकनिलयात्प्रेतावासं ततस्त्रिदशालयं
त्रिदशभवनात्तिर्यग्योनिं परैति शुभक्षयात् ।
पुनरुपरतं तिर्यग्योनेर्मनुष्यगतावपि
भ्रमति त्रिवशं कर्माविद्धं जगद्रथचक्रवत् ॥

साराशीत्याम्.

3321

जातोहं जनको ममैष जननी क्षेत्रं कलत्रं कुलं
पुत्रा मित्रमरातयो वसु गृहं भ्राता स्वसा बान्धवाः ।
संसारे शयने यथाप्य सुचिरं निद्रामविद्यामग्नीं
हंहो चित्तं विधूर्णितो बहुविधान्स्वप्नानिमान्पश्यसि ॥

कृष्णमिश्रस्य.

3322

सेवध्वं विबुधास्तमन्धकरिपुं मा क्लिष्ट कष्ट भुते
यस्मादत्र परत्र च त्रिजगति त्राता स एकः शिवः ।
आयाते नियतेर्वशादविरले कालात्करालाद्भये
कुत्र व्याकरणं क्व तर्ककलहः कुत्रापि काव्यभ्रमः ॥

श्रीमद्राजानकलालकस्य.

3323

ग्रीष्मे हारतुषारचन्दनचयश्रीनांशुकं चन्द्रिका
शीते राङ्गवकुङ्कुमाङ्गुत्तरुणीपीनस्तनालिङ्गनम् ।
रात्रौ त्रेणुरवाग्यवाररमणीगीतं दिने सत्सभा
यस्यैतत्क्रियते स कस्य रुचिरः कायः कृतघ्नः स्थिरः ॥

क्षेमन्द्रस्य.

3324

मृत्यो मुञ्च जराकरेण पुरुषं केशेषु मा मा प्रहीः
 संसारादपलायनप्रतिभुवो रागादयो यस्त्विताः ।
 तृष्णाबन्धनबद्धमानसशिखं किं वेत्सि नेदं जग-
 देहीत्यादरजल्पितानि भवतः किं नाशयिष्याम्यहम् ॥

3325

माने म्लानिमुपागते विगलिते भोगाकुले यौवने
 कालेन क्षपितेषु बन्धुषु शनैर्लब्धे विवेकोदये ।
 विच्छिन्नावसरोपभोगलघुतामुक्तस्पृहाणां परं
 सत्यं सत्यमभाव एव हि सुखं जाने धनानामहम् ॥

3326

रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रम्यं न गेयादिकं
 किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये ।
 किं तृद्धान्तपतत्पतंगपवनव्यालोलदीपानल-
 च्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो वनान्तं गताः॥

3327

आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीविनं
 व्यापारैर्बहुकार्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ।
 दृष्ट्वा जन्मजरावियोगमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते
 पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥

केशामपि.

3328

भ्रातः कष्टमहो गतः स नृपतिः सामन्तचक्रं च त-
 त्पार्थं तस्य च सा विदग्धपरिषत्ताश्चन्द्रबिम्बाननाः ।
 उद्भूतः स च राजपुत्रनिवहस्ते वन्दिनस्ताः कथाः
 सर्वे यस्य वशादगात्स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः ॥

श्रीकमलायुधस्य.

3329

संसारे सुखितामवाप्य सुचिरं साकं सुहृद्वान्धवै-
रन्ते क्रूरकृतान्तदन्तदलनक्लेशस्य भागी जनः ।
कार्यं कार्यमतो विचार्य निपुणैर्मोक्षोपलब्धिक्षमं
सामग्री पुनरीदृशी न घटते कल्पैरनल्पैरपि ॥

3330

आयूंषि क्षणिकानि यौवनमपि प्रायो जराध्यासितं
संयोगा विरहावसानविरसा भोगाः क्षणध्वंसिनः ।
जानन्तोपि यथाव्यवस्थितमिदं लोकाः समस्तं जग-
च्चित्रं यद्गुरुगर्वभावितधियः क्रुध्यन्ति माद्यन्ति च ॥

3331

उत्थायोत्थाय पापे परिणमति मतिर्मन्दबुद्धे यथा ते
न त्रासो नैव लज्जा न च भवति घृणा कुर्वतः कर्म पापम् ।
नूनं सा न श्रुता ते ज्वलदनलशिखा रौरवारावरौद्रा
तीक्ष्णायः कीलचक्रक्रकचपटुरवा राजधानी यमस्य ॥

कस्यापि.

अथ विषयोपहासः

3332

जन्मान्तरशताभ्यस्ता विषयेषु मतिर्नृणाम् ।
जरद्वारिव सस्येभ्यः सा हि दुःखेन वार्यते ॥

3333

अपि चण्डानिलोद्भूतप्रसरस्य महोदधेः ।
शक्यते प्रसरो रोद्धुं नानुरक्तस्य चेतसः ॥

श्रीव्यासमुनेः.

3334

यदि नामास्य कायस्य यदन्तस्तद्वहिर्भवेत् ।
दण्डमुद्यम्य लोकोयं श्रुनः काकांश्च वारयेत् ॥

3335

लालेत्युद्विजते लोको वक्तासवमिति स्पृहा ।
प्रवञ्च्यते जनेनात्मा संज्ञाशब्दैः स्वयं कृतैः ॥

3336

प्रातर्मूत्रपुरीषाभ्यां मध्याह्ने क्षुत्पिपासया ।
तृप्ताः कामेन बाध्यन्ते जन्तवो निशि निद्रया ॥

3337

या इमाः प्रेक्षसे राजन्मदनव्याधवागुराः ।
आसामेव प्रभावेण ज्वलन्ति नरकाग्रयः ॥

3338

रक्ता हरन्ति सर्वस्वं प्राणानपि विरागतः ।
अहो रागविरागाभ्यां कष्टकष्टा हि योषितः ॥

3339

प्राज्ञं विनीतं स्वाचारं विद्वांसमपि मन्त्रिणम् ।
छलयन्ति नरं नित्यमेता योषित्पिशाचिकाः ॥

3340

नयत्वमशुचिस्पर्शो मूढताव्यक्तभाषणम् ।
कामिनः सदृशं सर्वमेतदुन्मत्तकस्य च ॥

3341

उत्तानोच्छूनमण्डूकपाटितोदरसंनिभे ।
क्वेदिनि स्त्रीव्रणे सक्तिरक्रिमेः कस्य जायते ॥

3342

प्रस्वेदमलदिग्धेन वहता मूत्रशोणितम् ।
व्रणेन विकृतेनेदं सर्वमन्धीकृतं जगत् ॥

3343

अधोमुखैकदंष्ट्रेण विषशुक्रप्रवाहिणा ।
अनेन दुश्चिकित्सेन जगद्दष्टं भगाहिना ॥

कस्यापि.

3344

ध्यायतो विषयान्पुंसः सङ्गस्तेषूपजायते ।
तस्मात्संजायते कामः कामात्क्रोधोपि जायते ॥

3345

क्रोधाद्भवति संमोहः संमोहात्स्मृतिविभ्रमः ।
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ॥

व्यासमुनेः.

3346

संतोषैश्वर्यसुखिनां दूरे दुर्गतिभूमयः ।
भोगाशापाशबद्धानामवमानाः पदे पदे ॥

3347

सर्वत्र संपदस्तस्य संतुष्टं यस्य मानसम् ।
उपानद्ब्रूढपादस्य ननु चर्मावृतैव भूः ॥

3348

संतोषामृततृप्तस्य महतः पूर्णचेतसः ।
क्षीराब्धेरिव शुद्धस्य मुखे लक्ष्मीर्विराजते ॥

3349

अहो नु चित्रं पद्मोत्थैर्बद्धास्तन्तुभिरद्रयः ।
अविद्यमाना याविद्या तथा सर्वे वशीकृताः ॥

एते भगवद्वाल्मीकिमुनेः

3350

जन्मनि क्लेशबहुले किं नु दुःखमतः परम् ।
इच्छायाः पूर्णता नास्ति यच्चेच्छा न निवर्तते ॥

3351

दोषान्दोषतया पश्यन्कालेनापि विरंस्यति ।
का कथा दोषविरतौ तद्गुणग्रहमानिनः ॥

3352

न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति ।
हविषा कृष्णवर्त्मैव भूय एवाभिवर्धते ॥

3353

अर्थानामर्जने दुःखमार्जितानां च रक्षणे ।
नाशे दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थान्दुःखभाजनान् ॥

3354

संमोहयन्ति संपत्सु तापयन्ति विपत्सु च ।
खेदयन्त्यर्जने काले कदा भोगाः सुखावहाः ॥

3355

अहिंसा धाम धर्मस्य दुःखस्यायतनं स्पृहा ।
सङ्गत्यागः पदं मुक्तेर्भोगाभ्यासः पदं शुचः ॥

3356

यथा ह्यामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि ।
भक्ष्यते सलिले मत्स्यैस्तथा सर्वेण वित्तवान् ॥

3357

राजतः ससिलादग्नेश्चौरतः स्वजनादपि ।
भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥

3358

अपकारिषु मा पापं चिन्तयस्व महामते ।
स्वयमेव हि नश्यन्ति कूलजाता इव द्रुमाः ॥

3359

न द्विषन्तः क्षयं यान्ति यावज्जीवमपि घ्नतः ।
क्रोधमेव तु यो हन्ति तेन सर्वे द्विषो हताः ॥

3360

अदीर्घदर्शिभिः क्रूरैर्भूदैरिन्द्रियसायकैः ।
हसद्भिः क्रियते कर्म रुदद्भिरनुभूयते ॥

3361

आत्मैव यदि नात्मानमहितेभ्यो निवारयेत् ।
कोन्यो हिततरस्तस्माद्य एनं विनिवारयेत् ॥

3362

इहैव नरकव्याधेश्चिकित्सां न करोति यः ।
गत्वा निरौषधं स्थानं स रुजः किं करिष्यति ॥

3363

स्वार्थसंप्रतिपत्त्यर्थमात्मीयानीन्द्रियाण्यपि ।
हितं व्यतीत्य वर्तन्ते कास्था मिच्छातवन्धुषु ॥

श्रीव्यासमुनेः.

3364

गोभुजां बल्लभा लक्ष्मीर्मातङ्गेत्सङ्गलालिता ।
सेयं स्पृहां समुत्पाद्य दूषयत्युन्नतात्मनः ॥

कह्लणस्य.

3365

श्वस्त्वया सुखसंविद्धिः स्मरणीयाधुनातनी ।
इति स्वप्नोपमान्मत्वा कामान्मा गास्तदङ्गताम् ॥

भारवेः.

3366

मातापितृमयो बाल्ये यौवने दयितामयः ।
तदपत्यमयः शेषे मूढो नात्ममयः क्वचित् ॥

3367

जायमानो हरेद्भार्यो वर्धमानो हरेद्धनम् ।
म्रियमाणो हरेत्प्राणान्नास्ति पुत्रसमो रिपुः ॥

एतौ श्रीव्यासमुनेः

3368

विषस्य विषयाणां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
उपभुक्तं विषं हन्ति विषयाः स्मरणादपि ॥

चन्द्रगोपिनः.

3369

मृगो मृगयुगीतेन नीयते शरगोचरम् ।
विषयास्वादलुब्धानां भवन्तीह विपत्तयः ॥

हरिभट्टस्य.

3370

अर्थप्रियतयात्मानमप्रियाय ददाति या ।
तामात्मन्यपि निःक्षेहां कोनुरक्तेति मन्यते ॥

3371

को नु वेद्याजनात्तस्मात्कुशलेनापयास्यति ।
समृद्धिर्गुह्यकेशानामपि यत्र विहन्यते ॥

एतौ क्षेमेन्द्रस्य.

3372

यतो यतो निवर्तते ततस्ततो विमुच्यते ।
निवर्तनाद्धि सर्वतो न वेत्ति दुःखमण्वपि ॥

3373

अतिवाहितमतिगहनं विनापवादेन यौवनं येन ।
दोषनिधाने जन्मनि किं न प्राप्तं फलं तेन ॥

3374

महति कुलेपि च जाता योषित्प्रायेण मधुपमालेव ।
दानावर्जितहृदया चुम्बति मातङ्गवक्रमपि ॥

कयोरपि.

3375

हिंसाप्रभवो विजयस्तस्य फलं श्रीस्ततः सुखं क्षणिकम् ।
तत्प्राप्तये हि शुद्धं धर्मं च यशश्च को जह्यात् ॥

भदन्तभास्करस्य.

3376

अभ्यासो रतिहेतोर्भवति नराणां न वस्तुसद्गुणतः ।
सत्यपि मांसोपचये रागाय कुचौ स्फिजौ न पुनः ॥

3377

दाराः परिभवकारा बन्धुजनो बन्धनं त्रिषं विषयाः ।
कोयं जनस्य मोहो ये रिपवस्तेषु सुहृदाश्च ॥

क योरपि.

3378

शमसुखशीलितमनसामशनमपि द्वेषमेति किमु कामः ।
स्थलमपि पचति ज्ञपाणां किमङ्ग पुनरङ्गमङ्गारः ॥

शङ्कुः कस्य.

3379

यथा हि कश्चित्पुद्गुपद्गुतः श्वा
शुष्कास्थिसंघट्टविचूर्णितास्यः ।
स्वं शोणितं विन्दति तत्प्रसूतं
तथेन्द्रियान्धः सुखमङ्गनानाम् ॥

कस्यापि.

3380

मधु तिष्ठति वाचि योषितां
हृदि हालाहलमेव केवलम् ।
अत एव निपीयतेधरो
हृदयं मुष्टिभिरेव ताड्यते ॥

कालिदासमाश्रयोः.

3381

यदेव ते लाघवहेतुरर्थिता
पतन्ति यन्मूर्ध्नि निकारपांसवः ।
स्पृशन्त्यधिक्षेपशराश्च यन्मन-
स्तदङ्गनाभिः क्रियते शरीरिणाम् ॥

3382

स्थितासनस्था शयिता पराङ्मुखी
स्वलंकृता वाप्यनलंकृताथवा ।
निरीक्ष्यमाणा प्रमदा सुदुर्बलं
मनुष्यमालेख्यगतापि कर्षति ॥

3383

स्मितेन हावेन च लज्जया भिया
पराङ्मुखैरर्धकटाक्षवीक्षितैः ।

वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया
समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥

3384

कामं विषं च विषयाश्च निरीक्ष्यमाणाः
श्रेयो विषं न विषयाः परिसेव्यमानाः ।
एकत्र जन्मनि विषं विनिहन्ति पीतं
जन्मान्तरेषु विषयाः परितापयन्ति ॥

चन्द्रगोपिनः

3385

विरमत बुधा योषित्सङ्गात्सुखात्क्षणमद्भुता-
त्कुरुत कर्णामैत्रीप्रज्ञावधूजनसंगमम् ।
न खलु नरके हाराक्रान्तं वधूस्तनमण्डलं
शरणमथवा श्रोणीबिम्बं रणन्मणिमेखलम् ॥

कस्यापि

3386

अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया
वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत्स्वयममून् ।
व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय मनसः
स्वयं त्यक्ता ह्येते शमसुखमनन्तं विदधति ॥

जयादित्यस्य

3387

तृषा शृण्वत्यास्ये पिबति सलिलं शीतसुरभि
क्षुधार्तः सञ्जालीन्कवलयति मांस्पाकवलितान् ।
प्रदीप्ते रागामौ घननिविडमाश्लिष्यति वधूं
प्रतीकारे व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः ॥

3388

समाश्लिष्यत्युच्चैः पिशितघनपिण्डं स्तनधिया
मुखं लालापूर्णं पिबति चषकं सासवमिति ।

अमेध्यक्लेदाद्रे पथि च रमते स्पर्शरसिको
महामोहान्धानां किमिव कमनीयं त्रिजगताम् ॥

3389

सुधौतं कौशेयं सुरभि कुसुमं कौङ्कुममपि
क्षणात्तत्तद्यस्मिन्पतितमश्रुचित्वे निपतति ।
विगन्धान्निःष्यन्दान्वमति नवभिर्यौ व्रणमुखैः
कथं तस्मिन्काये सुभग बहुमानोत्रभवताम् ॥

धीरनागस्व-

3390

कृशः काणः खञ्जः श्रवणविकलः पुच्छरहितः
क्षुधाक्षामो वृद्धः पिठरककपालार्पितकरः ।
व्रणैः पूयक्लिन्नैः क्रिमिकुलकृतसावबहुलैः
शुनीमभ्येति आ तमपि मदयत्येव मदनः ॥

कस्यापि-

3391

परित्राट्कामुकशुनामेकस्यां प्रमदातनौ ।
कुणपः कामिनी मांसमिति तिलो विडम्बनाः ॥

3392

अशनैरशनैर्बाल्ये यौवने घस्मरात्स्मरात् ।
कल्यवैकल्यतः शेषे स्फुटं नष्टं वयो नृणाम् ॥

अथ परिदेवना

3393

मनोरथैकसाराणामेवमेव गतं वयः ।
अद्यापि न कृतं किञ्चित्सतां संस्मरणोचितम् ॥

3394

यातं यौवनमधुना वनमधुना शरणमस्माकम् ।
स्फुरदुरुहारमणीनां हा रमणीनां गतः कालः ॥

3395

स्वास्ति सुखेभ्यः संप्रति सलिलाञ्जलिरेव मन्मथकथायाः ।
ता मामतिवयसं वत तरलदृशः स्खलितमीक्षन्ते ॥

3396

भोगा न भुक्ता वयमेव भुक्ता-
स्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः ।
कालो न यातो वयमेव याता-
स्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥

केषामपि.

3397

लावण्यपण्यसुरतक्रयविक्रयस्य
कालो गतः प्रथमयौवनविभ्रमस्य ।
गात्रं हि मे बलितरंगसहस्रचित्रं
लज्जामपास्य तरुणायत एव चित्तम् ॥

3398

निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ।
शनैर्यष्टचोत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो धृष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः ॥

3399

स्फुटापायः कायः सखिसुतसुखं स्थैर्यविमुखं
महारोगा भोगाः कुवलयदृशः शल्यसदृशः ।
गृहावेशः क्लेशः प्रकृतिचपला श्रीरपि खला
यमः स्वैरी वैरी तदपि च हितं नैव विहितम् ॥

3400

न प्राप्ता भुवि वादिदन्तिदमनी विद्या विनीतोचिता
खड्गाग्रैः करियूथकुम्भदलनैर्नाकं न नीतं यशः ।
कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्यं गतमेव निष्फलतया शून्यालये दीपवत् ॥

अथ मनोरथः

3401

कदा संसारजालान्तर्बद्धं त्रिगुणरज्जुभिः ।
आत्मानं मोचयिष्यामि शिवभक्तिशलाकया ॥

3402

वाङ्मनःकायकर्मणि विनिवेश्य त्वयि प्रभो ।
त्वन्मयीभूय निर्द्वन्द्वः कश्चित्स्यमपि कर्हिचित् ॥

3403

मलतैलाक्तसंसारवासनावर्तिदाहिना ।
ज्ञानदीपेन देव त्वं कदा नु स्यामुपस्थितः ॥

3404

एकाकी निस्पृहः शान्तः पाणिपात्रो दिग्म्बरः ।
कदा शंभो भविष्यामि संसारोन्मूलनक्षमः ॥

3405

सुशान्तशास्त्रार्थविचारचापलं
निवृत्तनानारसकाव्यकौतुकम् ।
निरस्तनिःशेषविकल्पविप्लवं
प्रपत्तुमन्विच्छति चक्रिणं मनः ॥

3406

कृष्ण त्वदङ्घ्रियुगलाम्बुजभक्तिरेणु-
पुञ्जान्तरालपरिधूसरविग्रहोहम् ।
भृङ्गः कदा निजपतत्रविधूननेन
प्रेतेशादिक्तिमिरपातपटुर्भवेयम् ॥

3407

विजृम्भमाणे तमसि प्रगल्भे
यथा भवासक्तमतिः स्थितोहम् ।
गतेपि तस्मिन्नुदितावबोध-
स्तथा भवासक्तमतिर्भवेयम् ॥

3408

गुहाश्रितो धर्मरतिर्गिरीश-
 प्रथां दधानो भवतः प्रसादात् ।
 सत्याहितप्रीतिरहीनभक्ति-
 र्भवानिवाहं भगवन्भवेयम् ॥

प° जगद्धरस्य.

3409

दीनेषु दानपरमः परकार्यदक्षः
 क्षेत्रज्ञचिन्तनपरो निरतः समाधौ ।
 कर्ह्यशसंस्तुतिपरः प्रणतो गुरुभ्यः
 स्यां सर्वदा सकलभोगविरक्तचित्तः ॥

कस्यापि.

3410

परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
 प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।
 प्रसन्ने त्वय्येव स्वयमुचितचिन्तामणिगुणे
 विविक्तः संकल्पः किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥

3411

पाणौ पावनमक्षसूत्रमुचितं रुद्राक्षमाला गले
 भस्माङ्गे सुभगं शिरस्यपि तडित्पिङ्ग-त्विषोमे जटाः ।
 जीर्णं वल्कलमंसयोस्तरुतले वासः प्रशान्तस्य मे
 भूयादाश्रमवर्तिनः किमपरं कर्णे कथा शांभवी ॥

3412

गङ्गातीरकृतोऽटजस्य नियमक्षामस्य शान्तात्मनो
 नीवारप्रसृतिपचस्य दधतो मेध्यां त्वचं तारवीम् ।
 दर्भप्रस्तरशायिनः शिव शिवेत्याक्रन्दतः प्रत्यहं
 भस्मस्नानकृतः कदा मम मनो निर्वाणमभ्येष्यति ॥

3413

अहौ वा हारे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा
मणौ वा लोष्टे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा ।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्ति दिवसाः
कदा पुण्येरण्ये शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥

3414

घनोद्यानच्छायामिव मरुपथाद्वावदहना-
त्तुषाराम्भोवापीमिव विषविपाकादिव सुधाम् ।
प्रवृद्धादुन्मादात्प्रकृतिमिव निस्तीर्य विरहा-
ल्लभेयं त्वद्भक्तिं निरुपमरसां शंकर कदा ॥

श्रीहर्षदेवात्मजवाक्पतेः-

3415

सान्द्रानन्दस्तिमितकरणः पुण्यनैपुण्यभागी
भागीरथ्यास्तटविटपिनः क्वापि मूले निलीनः ।
सर्वाकारं गिरिपतिस्तुताकान्तमेकं प्रपन्नः
स्वात्मारामः शमसुखसुधास्वादमभ्येति धन्यः ॥

3416

सुरस्रोतस्वत्यास्तटविटपिपुष्पौघसुरभौ
गिरिग्रावग्रामस्खलनमुखरस्रोतसि जले ।
शमक्षामैरङ्गैरगणितभवङ्केशविपदः
कदा मे स्यात्तृप्तिर्हरचरणसेवासुखरसैः ॥

3417

उदारैर्मन्दारै रचितशिखरं चन्द्रशिखरं
समभ्यर्च्य प्रेम्णा विपुलपुलकालंकृततनुः ।
कदा गन्धाबन्धप्रमदमुदितोद्दाममधुप-
स्फुरद्भुज्जागर्भैर्विभुमभिभजेयं नुतिपदैः ॥

3418

अमन्दानन्दानां गलदलघुसंतापविपदां
पदाम्भोजद्वन्द्वं शिरसि दधतामिन्दुशिरसः ।
कदा नः कालिन्दीसलिलशबलैरम्बरसरि-
त्तरङ्गैरङ्गारीभवति भवबन्धेन्धनचयः ॥

एते प° जगद्धरस्य.

3419

लक्ष्मीपङ्ककलङ्किताः परिमितक्षमाखण्डपिण्डीभुजो
गर्वग्रन्थिविसंस्थुलैरवयवैर्नैपथ्यकन्थाभृतः ।
एते कीदृश ईश्वराः कुपतयः किं वानया चर्चया
यस्त्रैलोक्यविलक्षणः फलतु नः सत्यं स एवेश्वरः ॥

3420

वाराणस्याममी वारा नीवाराशनसुस्थितेः ।
नवारामनिषण्णस्य वारा स्नातस्य यान्तु मे ॥

3421

स्वजनवसतेर्निःसृत्याराच्छलेन बलेन वा
लघु विरचयन्गेहं भूमेस्तलेन दलेन वा ।
विदधदतुलं प्राणत्राणं फलेन जलेन वा
वनभुवि कदा स्यां भून्योहं मलेन खलेन वा ॥

प° पाञ्चकस्य.

3422

स्वःसिन्धुतीरेघविघातवीरे
लसत्समीरे करलभ्यनीरे ।
वसन्कुटीरे परिधाय चीरे
करोम्यधीरे न रुचिं शरीरे ॥

कस्यापि.

3423

शरीररोगं प्रियविप्रयोगं
पापौघयोगं कुविमोर्नियोगम् ।

भिक्षाप्रयोगं च खलोपयोगं
कदन्नभोगं हर मे हराशु ॥

रूपकस्य.

3424

भोगेच्छाविरिंसया मलमुषामादित्तया श्रेयसां
नो ब्रह्माण्डजिगीषया भवमहासिन्धोसितीर्षाधिया ।
पात्रं पर्णपुटी गृहं गिरितटी बल्कप्रकारः पटी-
त्यैश्वर्यारभटी सदा मम भवेत्लेख्या च गङ्गातटी ॥

अथ संकीर्णवस्तुवर्णनम्

3425

निवासः क्रियतां गाङ्गे पापवारिणि वारिणि ।
स्तनद्वन्द्वे मृगाख्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥

3426

विद्वत्त्वं च नृपत्यं च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान्त्वत्तं पूज्यते ॥

3427

श्रेयांसि बहुविधानि भवन्ति महतामपि ।
अश्रेयसि प्रपन्ने तु कापि यान्ति विनायकाः ॥

केषामपि.

3428

अग्निहोत्रफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् ।
रतिपुत्रफला दारा दत्तमुक्तफलं धनम् ॥

3429

अनेकदोषदुष्टोपि कायः कस्यास्ति न प्रियः ।
कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ॥

3430

विषं वेदम दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ।
विषं त्वशिक्षिता विद्या लज्जीर्णं भोजनं विषम् ॥

3431

सत्काव्यभूषणा वाणी रजनी चन्द्रभूषणा ।
सुशीलभूषणा नारी लक्ष्मीर्विनयभूषणा ॥

3432

विद्याविक्रमजं योत्ति साधु सोत्तीह मानवः ।
आपि नाम स्वलाङ्गूलवलनात्फलमश्नुते ॥

3433

प्रवर्धमानः पुरुषस्त्रयाणामसुखावहः ।
पूर्वार्जितानां मित्राणां दाराणामथ वेदमनाम् ॥

3434

प्रलीयन्तेल्पपुण्यानां शरीरेष्वखिला गुणाः ।
बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां स्तना इव ॥

3435

उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः ।
बालवैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां स्तना इव ॥

3436

ये बालभावे न पठन्ति विद्या
ये यौवनस्था अधना अदाराः ।
ते शोचनीया इह जीवलोके
मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥

केषामपि.

3437

तर्कोप्रतिष्ठः श्रुतयो विभिन्ना
नासौ मुनिर्यस्य वचोप्रमाणम् ।
धर्मस्य मूलं निहितं गुहायां
महाजनो येन गतः स पन्थाः ॥

दिङ्मागस्य.

3438

एको हि दोषो गुणसंनिपाते
निमज्जतीत्येतदयुक्तमुक्तम् ।
रूपादिकान्सर्वगुणान्निहन्ति
किं मौख्यमेकं न शरीरभाजाम् ॥

3439

एको हि दोषो गुणसंनिपाते
निमज्जतीत्येतदयुक्तमुक्तम् ।
तेनापि नूनं कविना न दृष्टं
दारिद्र्यमेकं गुणपूगहारि ॥

3440

वरं दरिद्रः श्रुतिशास्त्रपाटको
न चार्थयुक्तः श्रुतशीलवर्जितः ।
सुलोचनः क्षीणपटोपि शोभते
न नेत्रहीनः कनकाद्यलंकृतः ॥

3441

अर्थातुराणां न सुहृन्न बन्धुः
कामातुराणां न भयं न लज्जा ।
विद्यातुराणां न सुखं न निद्रा
क्षुधातुराणां न वपुर्न तेजः ॥

3442

क्षुधासमा नास्ति शरीरवेदना
चिन्तासमा नास्ति शरीरशोषणा ।
विद्यासमा नास्ति शरीरभूयणा
वृत्त्या समा नास्ति शरीरपोषणा ॥

3443

विजृम्भितोद्दामरसेन चेतसा
निरूप्यमाणं किमपि प्रियावपुः ।

तथैव वैराग्यवता विभागदो
निरूप्यमाणं किमपि प्रियावपुः ॥

3444

अहितहितविचारशून्यबुद्धेः
श्रुतिसमयैर्बहुभिर्बहिष्कृतस्य ।
उदरभरणमात्रकेद्रेलेच्छोः
पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥

3445

मातेव रक्षति पितेव हिते नियुक्ते
कान्तेव चाभिरमयत्यपनीय दुःखम् ।
कीर्तिं च दिक्षु वितनोति तनोति लक्ष्मीं
किं किं न साधयति कल्पलतेव विद्या ॥

केषामपि.

3446

लोकोत्तरं चरितमर्पयति प्रतिष्ठां
पुंसां कुलं नहि निमित्तमुद्गरतायाः ।
वातापितापनमुन्नेः कलशाखचूति-
र्लीलायितं पुनरमुद्रसमुद्रपानम् ॥

3447

पातालमात्रिदासि यासि नभो विलङ्घ्य
दिङ्मुण्डलं भ्रमसि मानस चापलेन ।
भ्रान्त्वापि देशमपरं हि तदात्मनीनं
न ब्रह्म संस्पृशसि निर्वृतिमेषि येन ॥

अर्गटस्य.

3448

दुर्गन्धिपृतिविकृतैरगविन्दमिन्दु-
मिन्दीवरं च तुलयन्ति यदङ्गनाङ्गैः ।

तस्यानपायि फलमुग्रमिदं कवीनां
तास्वेव गर्भनिलयं यदमी विशन्ति ॥

चन्द्रगोपिनः.

3449

केचिद्भयेन हि भजन्ति विनीतभाव-
मन्ये जना विभवलोभकृतप्रयत्नाः ।
केचिच्च साधुजनसंसदि कीर्तिलोभा-
त्सद्भाववाञ्छगति कोपि न साधुरस्ति ॥

चन्द्रगोपिनः.

3450

दम्भेन लोभेन भिया ह्रिया वा
प्रायो विनीतो जन एष सर्वः ।
वैराग्यतस्त्वा हृदयं विनीतं
नरं वरं दुर्लभमेव मन्ये ॥

भट्टश्रीदत्तस्य.

3451

प्राप्ताः श्रियः सकलकामजुषस्ततः किं
दत्तं पदं शिरसि विद्रिपतां ततः किम् ।
संतर्पिताः प्रणयिनो विभवैस्ततः किं
कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुभिस्ततः किम् ॥

3452

तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि
तद्ब्रह्म वाञ्छसि सदा यदि चेतनास्ति ।
यस्यानुपद्भिण इमे भुवनाधिपत्य-
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥

भर्तृहरे.

3453

किमिह बहुभिरुक्तैर्युक्तिशून्यैः प्रलापै-
र्हयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयम् ।

अभिनवमदलेखालालसं सुन्दरीणां
स्तनभरपरिखिन्नं यौवनं वा वनं वा ॥

भट्टोद्भट्टस्य.

3454

प्रतिदिनमिह लोके किं किमभ्यस्यमानं
नवनवमिव चेतो ह्लादयत्येव पुंसाम् ।
मम तु विदितमेतत्संगतं सज्जनाना-
मभिनववनिताभिर्वा रतं भारतं वा ॥

कस्यापि.

3455

न संसारोत्पन्नं चरितमभिपश्यामि कुशलं
विपाकः पुण्यानां जनयति भयं मे विमृषतः ।
महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृहीता हि विषया
महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातुं विषयिणाम् ॥

3456

यदा किञ्चिज्ज्ञोहं द्विप इव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः ।
यदा किञ्चित्किञ्चिद्गुरुजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव भदो मे व्यपगतः ॥

भर्तृहरः.

3457

मणिः शाणोल्लीढः समराविजयी हेतिनिहतो
मदक्षीणो नागः शरदि सरिदादयानपुलिना ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता
तनिष्ठा शोभन्ते गलितविभवश्चार्थिषु नरः ॥

3458

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।

प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो
नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥

भट्टवृद्धेः.

3459

हर्तुर्याति न गोचरं किमपि शं पुष्पाति सर्वात्मना
ह्यर्थिभ्यः प्रतिपाद्यमानमनिशं वृद्धिं परां गच्छति ।
कल्पान्तेष्वपि न प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं
येषां तान्प्रति मानमुज्झत नृपाः कस्तैः सह स्पर्धते ॥

भर्तृहरेः.

3460

फलमुपशमो विद्वत्तायास्ततो धनमिच्छतां
भवति विदुषां व्यर्थः क्लेशो यदत्र किमुद्भुतम् ।
न नियतफलारम्भः कर्तुं फलार्थिभिरन्यथा
भवति हि खलु व्रीहेर्बीजं न जातु यत्राङ्कुरः ॥

3461

यद्वित्ताद्याः प्रखलपुरुषाः साधवो वित्तहीना
नास्मिन्नर्थे वचनपटुभिर्निन्दनीया खलु श्रीः ।
वित्तभ्रष्टाञ्जगति गणयेत्कस्तृणेनापि मूर्खा-
न्विद्वांसस्तु प्रकृतिस्त्रुभगाः कस्य नाभ्यर्हणीयाः ॥

3462

स्थितो मध्ये सूरिः सुरगुरुसमानोप्यविदुषा-
मुदारो निर्वृत्तः कृपणजनसंपातपतितः ।
अलब्धाजिः शूरो भयविधुरचित्तैः सह वस-
न्नहो दुःखं जीवत्यविदिततदाचारविमनाः ॥

केषामपि.

3463

योर्यः स्यात्पुरुषस्य केनचिदिह व्याजेन तत्किल्बिषं
शास्त्राण्यागमितानि यानि रजसो नोच्छिद्ये स श्रमः ।

आस्ते यत्सह दुर्जनेन हृदयद्वेषेण तद्वन्धनं
या श्रीर्वन्धुसुहृज्जनप्रणयिनां न प्रीतये सा विपत् ॥

3464

यान्येतानि धनानि येपि च गुणा दुःसंघटैषा द्वयी
येनैकेन च योगमिच्छसि मनस्तस्मिन्सहायोस्मि ते ।
तत्किं तेभिमतं प्रजागरुजा क्रूरं समाक्रन्दितं
किं वाप्यासितुमादरा - - - - - ॥

कम्यापि.

3465

सत्काव्यार्थनिरूपणं प्रियकथालापा रहोवस्थितिः
कण्ठान्तर्मृदुगीतमादृतसुहृदुःखोद्वेगमावेदनम् ।
उद्धाप्यं रुदितं प्रसुप्तमभवन्निद्रं रसार्द्रात्मनां
ता एता हृदयस्य हारितमतेराश्वासनाभूमयः ॥

3466

रम्यं हर्म्यं यदि कुलवधृस्त्यागभोगाय वित्तं
वक्त्रे वाणी सरसमधुरा केशवे चित्तवृत्तिः ।
यद्यस्त्येवं भज भवमुखं चित्त मा चिन्तयान्य-
द्धिग्धिगदूरादनशनपदं स्वर्गमेकान्तदुःखम् ॥

3467

अग्रे गीतं सरसमधुरं पार्श्वयोर्गीतनादाः
पश्चाल्लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।
अस्त्येवं चेत्कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नो चेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥

3468

प्रायेणेह कुलान्वितं त्वकुलजाः स्त्रीवल्लभं दुर्भगा
दातारं कृपणा ऋजूननृजवस्तेजस्विनं कातराः ।
वैरूप्योपहृताश्च कान्तवपुषं वृत्तिस्थितं दुस्थिता
नानाशास्त्रविचारिणं च पुरुषं निन्दन्ति मूढाः सदा ॥

3469

दैवं केन विलङ्घ्यते क विपदो न्यस्यान्ति नो तत्पदं
कः कामस्य न लक्ष्यतामुपगतः कस्य स्थिराः संपदः ।
कश्चित्तयहणं जनस्य गुणवान्सर्वस्य कर्तुं क्षमः
का योषित्स्वयमर्थिनी बद्धमतः पुंसः क दानं वृथा ॥

3470

कोर्थान्प्राप्य न गर्वितो भुवि नरः कस्यापदोस्तं गताः
स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं बत मनः को नाम राज्ञां प्रियः ।
कः कालस्य न गोचरो धनकृते कोर्था गतो गौरवं
को वा दुर्जनवागुरानिपतितः क्षेमेण यातो गृहम् ॥

पञ्चतन्त्रे.

3471

ये नैकाङ्गलितर्जनामपि गुरोः सोढुं समर्था नरा
नामाप्युन्नतमानसाश्च सकलं पश्यन्त्यधस्ताज्जगत् ।
ते रागेण कर्दार्यता धृतिभिदा पादैर्हता योषिता-
माज्ञां मूर्धभिरुद्धहन्ति कृपणा मालामिवाम्लायिनीम् ॥

कस्यापि.

3472

किं शाकानि न सन्ति भूधरसरित्कुञ्जेषु मूलानि वा
किं वा जीवनमेतदेव विहितं याज्ञैव नान्यत्कचित् ।
येन श्रीमदमोहमूढमनसां स्थित्वाग्रतो भूभृतां
श्वासोत्कम्पकदर्थिताक्षरपदैर्देहीति वागुच्यते ॥

3473

त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः ।
इत्थं मानद नातिदूरमुभयोरस्त्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखोसि वयमप्येकान्ततो निष्पृहाः ॥

3474

अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीदमहे यावदिच्छं
 शूरस्त्वं वादिदर्पव्युपशमनविधावक्षतं पाटवं नः ।
 सेवन्ते त्वां धनान्धा मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा
 मय्यप्यास्था न चेत्तत्त्वयि मम सुतरामेष राजन्गतोस्मि ॥

3475

वयमिह परितुष्टा बलकलैस्त्वं च लक्ष्म्या
 सम इह परितोषो निर्भिषोषो विशेषैः ।
 स तु भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
 मनसि तु परितुष्टे कोर्यवान्को दरिद्रः ॥

3476

सेवादैन्यान्न जातु प्रणिपतिताशिरा नार्थिनामेति लब्ध्वां
 स्वामिन्नाज्ञापयेति द्रविणमदवृतां नाग्रतो वक्ति वाचः ।
 मध्ये नायात्यन्त्यां विषदहनमुत्रां दुर्जनाशीविषाणा-
 मेकः सर्वोपलम्बी नयति फलवतीं जन्मवृत्तां सुखेन ॥

केशामपि.

3477

राज्ञामन्याहताज्ञा यमनियमवती चित्तवृत्तिर्मुनीनां
 भृत्यानां स्वामिभक्तिर्वरविभवभृतां त्यागसंभोगसङ्गः ।
 स्त्रीणां चारित्रशुद्धिर्मधुरवचनता सत्कवीनां प्रबन्धे
 धर्म्याभ्यायाच्च मार्गान्मुनिवदचलनं मण्डनं पण्डितानाम् ॥

सुखवर्मण .

3478

शूरं वैधव्यभीता बुधमपि च तथा विद्ययोत्पादितेर्ष्या
 मा मांस्प्राक्षीज्जनोन्यः कचिदिति च सती मुक्तहस्तं विहाय ।
 क्लीबं मूर्खं कदर्यं श्रयति यदि नरं श्रीः - - - - -

॥

3479

भाशापाशविमुक्तिनिश्चलसुखा स्वायत्तचित्तस्थितिः
 ज्ञेहद्वेषविषादलोभविरतिः संतोषतृप्तिं मनः ।
 चिन्ता नित्यमनित्यतापरिचये सङ्गेऽपि निःसङ्गता
 संवित्सेकविशेषकपूतमनसामित्येष मोक्षक्रमः ॥

क्षेमन्द्रस्य.

3480

तर्कः कार्कश्यवश्यत्त्वपयति नितरां सा हि साहित्यकन्या
 पन्थाः किं चागमानां निरवधिरधिकं दुर्गमा स्मार्तवार्ता ।
 भीमा मीमांसकानां सरणिरपि मुधा भ्राम्यसे ताम्यसे किं
 रे चेतश्चेतना चेदमृतकरकलासंश्रयं संश्रयेथाः ॥

कस्यापि.

3481

नामामकारि बहुता निजसर्वशक्ति-
 स्तत्रार्पिता नियमितः स्मरणे न कालः ।
 एतावती तव कृपा भगवंस्तथापि
 दुर्दैवमीदृशमिहाजनि नानुरागः ॥

3482

निरोधो न द्वारेन वसरकथा नैव हृदये
 न चावज्ञा नो वा खलजनभयं याचनविधौ ।
 न दैन्यं नासिद्धिर्यदपि भजतस्त्वामयि विभो
 वयं भूयोपायां तदपि परसेवां वितनुमः ॥

एतां मधुसूदनस्य.

3483

मित्रे क्वापि गते सरोरुहवने बद्धानने तिष्ठति
 क्रन्दत्सु भ्रमरेषु वीक्ष्य दयितासन्नां पुरः सारसीम् ।
 चक्राह्वेन व्रियोगिना विसलता नास्वादिता नोज्झिता
 कण्ठे केवलमर्गलेव निहिता जीवस्य निर्गच्छतः ॥

3484

येन स्वेन करेण शोकदहने संदीप्य काष्ठावलीं
निःक्षिप्तौ द्विजदंपती प्रतिदिनं यो वारुणीं सेवते ।
पद्मिन्याश्च सुवर्णहारमकरोद्दारा गुरोराहता
संसर्गश्च कपालिना सखि न किं दोषाकरे दूषणम् ॥

3485

आहारे विरतिः समग्रविषयग्रामे निवृत्तिः परा
नासाग्रे नयने यदेतदपरं यच्चैकतानं मनः ।
मौनं चेदमिदं च शून्यमखिलं यद्विश्वमाभाति ते
तद्भूयाः सखि योगिनी किमसि वा किं वा वियोगिन्यसि ॥

अथ श्रीभगवत्स्वरूपवर्णनपद्धतिः

3486

किं तस्य दानैः किं तीर्थैः किं तपोभिः किमध्वरैः ।
इदिस्थो यस्य भगवान्मङ्गलायतनं हरिः ॥

3487

नमः शिवाय मन्त्रोयं वागेषा वशवर्तिनी ।
अहो मोहस्य माहात्म्यं नरकं येन पश्यति ॥

कस्यार्पा.

3488

तद्ध्यानं यत्र गोविन्दः सा कथा यत्र माधवः ।
तत्कर्म यत्तदर्थीयं किमन्यैर्बहुभाषितैः ॥

3489

सा जिह्वा या हरिं स्तौति तच्चित्तं यत्तदर्पणम् ।
तावेव केवलं श्लाघ्यौ यौ तत्पूजाकरौ करौ ॥

श्रीव्यासमुनेः

3490

कृतगङ्गोदकस्नानं श्रुतभारतसत्कथम् ।
अर्चिताच्युतपादाब्जं दिनं कल्पशताद्वरम् ॥

3491

अर्थार्थी यानि दुःखानि सहते कृपणो जनः ।
तान्येव यदि धर्मार्थी न भूयो जन्मभाग्भवेत् ॥

3492

स्नातो वा यदि वास्नातः शुचिर्वा यदि वाशुचिः ।
यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं स बाह्याभ्यन्तरं शुचिः ॥

3493

हरिरेव महावैद्यः परमद्रव्यप्रवृद्धमहिमासौ ।
शमयति जन्मव्याधिं वैराग्यमहौषधप्रयोगेण ॥

विद्याधरस्य.

3494

रुजासु नाथः परमं हि भेषजं
तमःप्रदीपो विषमेषु संक्रमः ।
भयेषु रक्षा व्यसनेषु बान्धवो
भवत्यगाधे व्यसनाम्भसि प्लवः ॥

श्रीविक्रमादित्यस्य.

3495

कस्योदपत्स्यत रुचिर्विरसावसाने
स्तोकस्थितावनुचितप्रभवे भवेस्मिन् ।
नारायणस्मृतिकथामृतपानगोष्ठी
चेतोविनोदनमियं यदि नाम न स्यात् ॥

3496

यादृङ्गनोभिरमते तरुणीषु पुंसां
तादृग्यदि प्रवरचक्रधरे रमेत ।
तत्को भवाम्बुनिधिदुःखमहोर्मिवेग-
मुल्लङ्घ्य धाम परमं पुरुषो न यायात् ॥

3497

यादृशं जनमनः परनार्या
यादृशं परधनग्रहणेषु ।

तादृशं यदि भवेज्जगदीशे
मोक्षवस्तु किमु तिष्ठति दूरे ॥

3498

भवजलधिगतानां ह्रन्दवाताहतानां
सुतदुहितृकलत्रत्राणभारावृतानाम् ।
विषमविषयतोये मज्जतामप्लवानां
भवति शरणमेको विष्णुपोतो नराणाम् ॥

क्षेमन्द्रस्य.

3499

करारविन्देन पदारविन्दं
मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् ।
अश्वत्थपक्षस्य पुटे शयानं
बालं मुकुन्दं सततं स्मरामि ॥

कस्यापि.

3500

पूजापद्मपरंपरापुलकितौ पाण्डुर्योः परं पेलवौ
पुण्यौ पातकिपापपाटनपटू पृथ्वीं प्रपन्नौ प्रथाम् ।
प्रायः पर्वतपुत्रिकापृथुपटैः पस्त्ये पुरा पूरितौ
पादौ पण्डितपाजकः पशुपतेः प्रीत्या पुरः पश्यतु ॥

प० पाजकस्य.

3501

अलब्धान्तःप्रवेशस्य तारमाक्रन्दतो बहिः ।
प्रभो करुणया कर्णे क्रियन्तां कृपणोक्तयः ॥

अर्चितदेवस्य.

3502

कृष्ण कृष्ण कृपालुस्त्वमगतीनां गतिर्भव ।
संसारार्णवमग्नानां प्रसीद पुरुषोत्तम ॥

3503

आर्तो मत्सदृशो नान्यस्त्वत्तो नान्यः कृपापरः ।
तुल्य एवावयोर्योगः कथं नाथ न पासि माम् ॥

3504

अभिधावति मां मृत्युरयमुद्धर्णमुद्धरः ।
कृपणं पुण्डरीकाक्ष रक्ष मां शरणागतम् ॥

गङ्गादत्तस्य.

3505

यदि नास्मि महापापी यदि नास्मि भयाकुलः ।
यदि नेन्द्रियसंसक्तस्तत्कोर्यः शरणे मम ॥

भट्टसुनन्दनस्य.

3506

यत्र यत्राभिजायेयं यदि दुःखाकुले कुले ।
तत्र तत्राक्षयं मेस्तु माधवाराधनं धनम् ॥

वररत्नेः.

3507

गच्छतस्तिष्ठतो वापि जाग्रतः स्वपतोपि वा ।
मा भृन्मनः कदाचिन्मे त्वया विरहितं हरे ॥

कस्यापि.

3508

स्वकर्मफलनिर्दिष्टां यां यां योनिं व्रजाम्यहम् ।
तस्यां तस्यां हृषीकेश त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे ॥

3509

न चिरं मयासि सेवित इति चेन्न त्रायसे न तद्धृते ।
किं सद्य एव पीतं नामृतमजरामरीकुरुते ॥

मलयस्य.

3510

पाहि पाहि भगवन्भवभीतं
दुर्विषह्यविषयैः परिभूतम् ।
नाथ नाथ परमेश्वर विष्णो
कृष्ण कृष्ण परमा हि गतिस्त्वम् ॥

3511

कृष्ण कृष्ण परमेश्वर विष्णो
पाहि पाहि भवकर्ममध्ये ।
कामलोभमदमत्सरकोपै-
र्बाध्यमानमनिशं कृपणं माम् ॥

वल्लभदेवस्य.

3512

नश्यति यावदिदं न शरीरं
व्याधिवृतं परमेश्वर तावत् ।
श्रेयसि दर्शय मे शुभमार्गं
येन पुनर्न भवेद्भुवि जन्म ॥

भास्करस्य.

3513

त्वयि जनार्दन भक्तिरचञ्चला
यदि भवेदफलप्रवणा मम ।
अभिलषाम्यपवर्गपराङ्मुखः
पुनरपीह शरीरपरिग्रहम् ॥

आनन्दवर्धनस्य.

3514

ध्यातोसि नो मधुरिपो न च कीर्तितोसि
नैव स्तुतोसि न कथापि कृता त्वदीया ।
भक्त्या तृणैरपि मया न च पूजितोसि
तत्रापि मे कुरु दयां शरणागतस्य ॥

भा० शङ्कस्य.

3515

सर्वापदां निलयमध्रुवमस्वतन्त्र-
मासन्नपातमविवेकमसारसंज्ञम् ।

यावच्छरीरकमिदं न विपत्स्यते मे
तावन्नियोजय विभो कुशलक्रियासु ॥

अवधूतस्य.

3516

अन्धस्य मे हतविवेकमहाधनस्य
चैरैर्विभो बलिभिरिन्द्रियनामधेयैः ।
मोहान्धकूपकुहरे विनिपातितस्य
देवेश देहि कृपणस्य करावलम्बम् ॥

राजानककमलाकरस्य.

3517

जातौ जातौ पथि पथि तथा मन्दिरे मन्दिरेहं
त्वत्स्तोता स्यां त्वयि रतिपरस्त्वत्प्रधानस्त्वदर्थी ।
माभूदेव व्यपगतफलः काललेशोपि यस्मि-
न्नन्यासक्ता भवदनुमतौ मन्यरा भारती स्यात् ॥

3518

यस्या बीजमहंकृतिर्गुरुतरं मूलं ममेति ग्रहो
नित्यं तु स्मृतिरङ्कुरः सुतसुहृज्ज्ञात्यादयः पल्लवाः ।
स्कन्धो दारपरिग्रहः परिभवः पुष्पं फलं दुर्गतिः
सा मे त्वत्स्मृतिसत्क्रियापरशुना तृष्णालता लूयताम् ॥

कयोरपि.

3519

जय कृष्ण महाबाहो संसारनिदाघतापघनसमय ।
नन्दकजलधरधाराशमितासुरदर्पदावाग्ने ॥

आनन्दवर्धनस्य.

3520

सत्यपि भेदापगमे नाथ तवाहं न मामकीनस्त्वम् ।
सामुद्रो हि तरंगः कचन समुद्रो न तारंगः ॥

शंकराचार्यस्य.

3521

इदमहं करुणामृतसागरं
 शशिकिशोरशिरोमणिमर्थये ।
 व्रजतु जन्मनि जन्मनि मे वपु-
 र्भवदुपासनसाधनतामिति ॥

3522

अज्ञानान्धमबान्धवं कवलितं रक्षोभिरक्षाभिधैः
 क्षिप्रं मोहमहान्धकूपकुहरे दुर्द्विजिराभ्यन्तरैः ।
 क्रन्दन्तं शरणागतं गतधृतिं सर्वापदामास्पदं
 मा मां मुञ्च महेश पेशलदृशा सत्रासमाश्वासय ॥

3523

अज्ञस्तावदहं न मन्दधिषणः कर्तुं मनोहारिणी-
 धाटूक्तीः प्रभवामि यामि भवतो याभिः कृपापात्रताम् ।
 आर्तेनाशरणेन किं तु कृपणेनाक्रन्दितं कर्णयोः
 कृत्वा सत्वरमेहि देहि चरणं मूर्धन्यधन्यस्य मे ॥

3524

पापः खलोयमिति नार्हसि मां विहातुं
 किं रक्षया कृतमतेरकुतोभयस्य ।
 यस्मादसाधुरधमोहमपुण्यकर्मा
 तस्मात्तवास्मि सुतरामनुकम्पनीयः ॥

एते ५० जगद्धरस्य.

3525

जपो जल्पः शिल्पं सकलमपि मुद्राविरचना
 गतिः प्रादक्षिण्यक्रमणमदनान्याहुतिविधिः ।
 प्रणामः संवेशः सकलमिदमात्मार्पणविधौ
 सपर्यापर्यायस्तव भवतु यन्मे विलसितम् ॥

श्रीशंकराचार्यस्य.

3526

नादायि दानमथ नैव तपो व्यधायि
नासेवि तीर्थदिगसाध्यतरः समाधिः ।
तत्का परत्र गतिरस्त्यनवाप्तपुण्य-
ज्ञानस्य मे भव भवत्स्मृतिमन्तरेण ॥

कस्यापि.

3527

आपन्नोस्मि शरण्योस्मि सर्वावस्थोस्मि सर्वदा ।
भगवंस्त्वां प्रपन्नोस्मि रक्ष मां शरणागतम् ॥

श्लोकानुक्रमणिका.

अ ३६०			
अंशवेत्तव.....	1123	अज्ञानोपहतो.....	3303
अंशुकमिव.....	1851	अज्ञान विवर०.....	2977
अंशुमानपि.....	1894	अज्ञापि नञ्ज्ञता०.....	2679
अकर्णभारा०.....	2559	अञ्जनस्य क्षयं.....	2684
अकर्तव्यत्वे०.....	3245	अटना पृथिवी०.....	2531
अकलङ्कन.....	2471	अणु पूर्व.....	2710
अकालजलद०.....	1723	अणुरपि मणिः.....	325
अकालमृत०.....	2504	अनः पर०.....	1496
अकुलीनः.....	3051	अनन्यास्वय०.....	2786
अकृतज्ञ०.....	2991	अनसीदय०.....	1718
अकृतप्रेमव.....	1389	अनिकुपिता.....	249
अक्षिसंप्रभ०.....	1453	अनिनेजस्यपि.....	2869
अकृत्वा पर०.....	2660	अनिधिः सूजितो.....	3011
अक्रोधं.....	2323	अनिपरिगृहीत०.....	1384
अक्षदेवन०.....	2018	अनिपरिचया०.....	2894
अक्षराणा०.....	2460	अनिमालिने.....	328
अक्षिपक्ष्म.....	2746	अनिरिच्यते.....	2895
अक्षयिणी.....	924	अनिवादिन०.....	3373
अक्षोदशपिठ०.....	2357	अनिसंचय०.....	474
अक्षोर्विपक्ष०.....	1820	अनिसंस्कृता.....	404
अगर्वाणां.....	792	अनीय कर्कशाः.....	3221
अगम्यगमना०.....	2462	अनो हास्यनरं.....	371
अगुणकणो.....	466	अन्यद्वय०.....	514
आग्नहोत्रफला.....	3428	अन्यन्नकुणः.....	2538
अग्रे गीतं.....	3467	अन्यन्नपरिणादि०.....	1564
अङ्गं केपि.....	1982	अन्यन्नशीतल०.....	807
अङ्गं वृद्धि०.....	756	अन्यन्नोज्ञत०.....	1996
अङ्गणवीथी.....	2270	अन्यर्थवक्त०.....	174
अङ्गानामति०.....	1584	अन्यार्थमति०.....	2646
अङ्गुलीभिरिव.....	1963	असुन्नति.....	677
अङ्गुल्यग्रनिरोध०.....	1711	अत्रारिमन्सुरत०.....	1866
अङ्गुल्या कः.....	130	अत्रोपात०.....	849
अनाद्यमानानि.....	3082	अथ चेदुद्धि०.....	2709
अच्छिन्नं नयनारवु.....	1407	अथ प्रसन्नेन्दु०.....	1818
अज्ञानमन०.....	2728	अथ मनसिज०.....	1758
अज्ञः सुख०.....	393	अथ लक्ष्मणा०.....	1974
अज्ञस्तावदहं.....	3523	अथाससादास०.....	1898
अज्ञानपाण्डित्य०.....	169	अदभ्रमभ्रौ०.....	1781
अज्ञानगम०.....	2068	अदशनाशप०.....	3268
अज्ञानवर्लितो.....	3302	अदीर्घदर्शभिः.....	3360
अज्ञानान्ध०.....	3522	अदृष्टपूर्वं.....	1729
		अदृष्टसुख०.....	503
		अदृष्टे दर्शनो०.....	1043

अदिवं देवतं	2835	अनुनयमग्रीष्वा	2175
अद्य द्यूतं	2110	अनुगञ्जिता	2852
अद्य मौमदिनं	1179	अनुरागवन्तं	1923
अद्यापि नत्प्रचलं	1291	अनृतमनृतं	1116
अद्यापि नन्मनमि	1378	अनृकदोषं	3429
अद्यापि नां सुरतं	1278	अनेकनौयकं	2387
अद्यापि हि नृशं	1106	अनेन किं	2983
अद्यारभ्य यदि	1159	अनेन वीतं	1427
अद्यैश्वरा	2395	अन्नः प्रतप्तं	802
अद्रोहः सर्वं	3047	अन्नः सेनापं	2603
अद्यमं वाधने	300	अन्नः समुत्थं	626
अधर्मणञ्जवा	2322	अन्नःस्थसुगता	2044
अधरामुनेन	2340	अन्नमैलीमसे	1207-1487
अधर्ममन्यत्र	2543	अन्नये सन्तं	889
अभिगनपरं	2933	अन्तलिङ्गाणि	921
अधीनविद्यै	2230	अन्त्यावस्थोपि	243
अधोगतिं च	936	अन्धः स एव	3031
अधोमुखैकं	2310-2343	अन्धस्य मे	3516
अध्वन्यस्य	1687	अन्यतो नय	2029
अनङ्गशस्त्राणि	1782	अन्यथा ज्ञास्व	3088
अनन्तनामं	11	अन्ययान्यवनिता	2010
अनन्तोद्भूतं	2256	अन्यस्मिन्नापि	1747
अनपेक्षितगुरु	2	अन्यासु नाव	735
अनया जघना	1205	अन्योन्यप्रथिता	1099
अनयो विनय	3114	अन्योन्यप्रकटा	2115
अनर्थितर्पणं	3038	अन्योन्यमुन्नीडं	1542
अनवरत—घटिनाक्ष	1386	अन्योन्यलावण्यं	1505
अनवरत—परिसुपितं	1595	अन्योन्यस्य लयं	1029
अनागतं	2650	अपकारमसं	372
अनाघ्रातं	1332	अपकारिषु मा	3358
अनादियं	2832	अपकुर्वन्नापि	227
अनारब्धा	1333	अपगतरजो	1738
अनालोच्य	1170	अपध्यभोगेषु	2393
अनास्वादिनं	2426	अपराधानुरूपं	2828
अनादूतं	2348	अपराधो न	2737
अनिःसरन्ती	2545	अपसारय	1071
अनित्यते	3265	अपहरसि	2491
अनिरीक्षणं	2051	अपहन्य	2978
अनीष्योः	1012	अपहन्य	2607
अनुकृतं	606	अपारपुलिनं	861
अनुगन्तुं	2641	अपास्य लक्ष्मीं	2770
अनुदिनमनि	1117	अपि कुञ्जरं	3333
अनुदिनमभ्यासं	2045	अपि चण्डानिलो	501
अनुनयगुरो	2103	अपि नाम स	263
		अपि विभव	

अपुत्रत्वं भवे०	2729	अमृतरससारभूतः	1458
अपूर्वः कोपि	1217	अमृतरस्येव	1450
अपूर्वेयं भूतु०	2455	अमृता विगन०	647
अपूर्वेय कान्ते	1320	अम्वरं विनयतः	2094
अपेक्षन्ते न च	224	अम्बा तृष्यात	3185
अपेहि हृदया०	1252	अम्बा शैलेत्र	2247
अप्यापस्ममयः	297	अमृदः कृत०	833
अप्युन्मत्ता०	2714	अमृभरुद०	1124
अप्रगल्भपद०	135	अम्माजगर्भे०	1281
अप्रतिबुद्धे	2888	अम्माभिः स्थलता	3152
अप्रमत्तमप०	2011	अम्मोमुचां सलिल०	2413
अप्रस्ताव०	3202	अम्मोराशिनिवा०	2575
अप्राप्तकालं	2789	अयं बन्धुः परो	498
अप्रार्थितानि	2661	अयं स भुवन०	1038
अफलानि	2720	अयं हि नीत्रिण	1905
अबन्धुत्वापि	2702	अयि चकित०	675
अवर्धरथे०	3213	अयि लङ्घित०	1108
अवदेभकुम्भे	1731	अयि वरोरु	1274
अभिजानजन०	1702	अयि सप्तसीद	110
अभिधावति	3504	अयि हस्तगर्तः	1593
अभिनवं	2161	अयि हृदय	1259
अभिनवपल्लव०	1665	अयं वापीहंसा	705
अभिप्रेतार्थे०	9	अय्ययि साहस०	1549
अभिमुख०	2272	अरण्यस्तदितं	443
अभिहिता०	2489	अरुनिरिय०	1113
अभुक्तायां	533	अरोदि मधुपे०	2006
अभुङ्गाची	2218	अर्थप्रियतया०	3370
अभेदेनापास्ते	320	अर्थो कृष्टभियः	2566
अभ्यस्नेहि	1102	अर्थोतुराणां	3441
अभ्यस्य पवन०	2305	अर्थो न सन्नि	3180
अभ्यासः कर्मणां	1454	अर्थानामर्जनं कार्यं	2815
अभ्यासो रति०	3376	अथानामर्जने दुःख०	3353
अभ्युपयुक्ताः	481	अर्थानामोच्चाये	3474
अमन्दानन्दानां	3418	अर्थार्थी यानि	3491
अमरैरमृतं	429	अर्थिभेदा०	2517
अमानेनापि	2440	अर्थोस्ति चेन्न	176
अमावास्या०	2993	अर्थं सुमो	1824
अमी पान०	2456	अर्थर्पितमदिरा	2017
अमी व्यर्था०	1705	अलब्धान्नः प्रवे०	3501
अमृतेल्लावण्या०	1558	अलभन्न नभःक्षेत्रे	1828
अमृते चौराय	1979	अलमलमपु०	1418
अमृत्यस्य	1570	अलमलमनि०	1556
अमृतममृतं	1466	अलमलमनु०	1046
अमृतरसविसर०	858	अलसयानि	1292

अलसवलित०	1297	असमग्रविलो०	1596
अलसवलितैः	1098	असमये मति०	1135
अल्पश्रुतत्व	396	असमसादस०	3127
अल्पीयः स्खलनेन	652	असहायः समर्थो०	2656
अल्पीयसामेव	541	असामान्योद्वेगं	1473
अल्पेनापि	1508	असारो निर्गुणो	1802
अल्पेनैव	3119	असिनात्मा	1490
अवकाशः	2795	असुभिरशुभं	2032
अवचनं	2052	असुरहित०	2200
अवचिनकुसुमा	1863	असौ मरुच्छिवन०	1677
अवभीरणा	1839	असौ हि संकेत०	1897
अवलं कन०	1266	अस्नमिनविषय०	1385
अवश्यं कोपाग्नि०	1606	अस्नाद्विपार्श्व०	1912
अवश्यं भाविनं	3286	अस्नावलम्बि०	1909
अवश्यं यानार०	3386	अग्नि यद्यपि	693
अवश्यमप्ये०	3147	अस्त्येव भूभूतां	832
✓ अवसरपठितं	150	अस्थानगामिभि०	1953
अविकारिण०	409	अस्थानाभि०	394
अविज्ञान०	1889	अस्थाने गमिता	185
अविदग्धः	2339	अस्थिरमनेक०	1734
अविद्यानाशिनी	2644	असृष्टां पर०	2964
अविभ्रयो	2850	अस्मद्वैरी	1483
अविनयभुता०	364	अस्माकमस्मा०	1315-1512
अविभाव्य०	1925	अस्मिञ्छडे	628
अविरत्नसभि०	2173	अस्मिन्मरौ	941
अविरताम्बुज०	28	अस्मिन्सर्वे	900
अविरलभारा०	1736	अस्याः कचानां	1486
अविजदचलं	1624	अस्याः कान्तिनस्य	1455
अवृत्तिभय०	204	अस्याः कुशेशय०	1503
अवैक्ष्य स्वात्मानं	452	अस्याः सर्गविधौ—न सभाष्यने	1460
अव्यक्तादीनि	3270	अस्याः सर्गविधौ—नु कान्तिप्रदः	1467
अव्यक्ता वामनां	39	अस्या मनोहरा०	1480
अव्यवसायिन०	2848	अस्या मुखं	1506
अव्यापाररता	2547	अस्या मुखेन	1514
अव्युत्पन्न०	1847	अस्या ललाटे	1487
अशठमलोल०	233	अहं नश्यामि	1110
अशनैरशनै०	3392	अहं वा रक्षिने०	2842
अशोच्यः शोचने	3271	अहं सदा प्राण०	2560
अश्वः शत्रुं	314	अहनहृदयाः	3069
असंख्यपुष्पो०	1868	अहमिव शून्य०	1701
असतापि	2866	अहिमा धाम	3355
असत्कवि०	2469	अहिंसा सत्य०	3010
असम्प्रदायं	2963	अहिनाहित०	3444
असदृशो	1607	अहो अहं	1243

अहो किमपि	2479	आदाय मांस०	660
अहो कुटिल०	344	आदाय वारि	891
अहो नृणा०	3263	आदाय वारि	981
अहो धनानां	490	आदिन्यस्य	3327
अहो नु चित्रं	3349	आदिन्याः किं	53
अहो प्रकृति०	353	आदिमध्य०	257
अहो प्रमादी	1551	आदिप्रवृत्ति०	1678
अहो वन खलः	334	आदिप्रसरा०	1056
अहो वन मह०	368	आदि नावद्यापार०	2405
अहो वन सरि०	876	आदि नृ मन्द०	254
अहो संसृति०	3361	आदि नम्रस्वतः	2298
अहो वा हारे	3413	आदि मब्जन०	2137
आ 141.		आदि लब्जयति	391
आः किमर्थमिदं	213	आद्यः प्रवृत्त०	776
आकर्षणम्	1293	आधामिकः	3116
आकर्षणव	2419	आधाराय	537
आकारदारूपो०	2856	आ धूमाग्रा०	2953
आकारमात्र०	511	आनन्दं दधति	1882
आकाराहीन०	2599	आनन्देन	39
आकारेण शशी	2886	आनन्दोद्भूत०	2065
आकारेणान्नै०	2803	आनीलचुचुक०	1545
आकाशकुण्डे	1780	आनृशस्य०	2995
आकाशवापी०	1986	आनीलय०	1037
आकृष्टे युधि	99	आपन्सु किं विषा०	3087
आकृत्यादा०	1164	आपन्सु मित्रं	2793
आक्रोषितोपि	277	आपन्नया	3305
आक्रन्दाः स्तनित्व०	1776	आपन्नोत्तिम	3527
आक्रम्योच्चैः	819	आपूयेन	711
आक्षिप्तः प्रणि०	2572	आपृष्टामि	1054
आगुः कैलास०	465	आप्राप्यात्म०	412
आगत्य प्रणि०	2083	आवलकृत्रिम०	995
आगमिष्यन्ति	2663	आव द्रव्य०	1911
आघ्रायाघ्राय	2422	आ वाक्यादपि	618
आजन्मनः कुशल०	986	आ वाद्भन०	74
आजन्मनो विद्मि०	3130	आभानि चन्द्र०	572
आज्ञा कौन्तिः	3229	आभानि रोम०	1554
आनुराद्रिच०	2320	आभोगिनौ	1219
आन्मनादपि	765	आमूलनो	1674
आन्मनिकप्रणि	3212	आमोदाहन०	2585
आन्मायने	2674	आमोदैर्मस्तुते	823
आन्मैव यदि	3361	आम्नाः किं फल०	950
आदरात्मगुडी०	2763	आयाने दायने मनोरथ०	2076
आदाय दण्डं	1931	आयाने दायने मत्स्थल०	2075
		आयाने अभसाद्यदि	1173

आयाने श्रुति०	1052	आसीनान्नमयं	3206
आयानो दयित०	2077	आसीददभ्र०	2634
आयानो भवनः	2415	आसीदामीम०	2606
आयास्य बहुभि०	2833	आसीन्नाय	2546
आयास्यस्यवधा०	1061	आमं चैन्वगृहे	3198
आयुषः क्षण०	3307	आस्तां कृमाप०	865
आयुषि क्षणिकानि	3330	आस्तां दूरेण	2087
आरात्कारीप०	2417	आस्तां विश्वसने	1148
आराध्य भूपति०	3258	आस्नेत्रेव	1015
आराध्यमाना	425-3231	आस्ते दामोदरी०	2520
आरोग्यं विद्वन्ना	234	आ स्त्रीशिशु०	868
आरोपयसि	128	आस्यं निरस्य	839
आरोपिनः	994	आस्यं पित्राय	2411
आरोप्यने०	3006	आ स्वर्लोका०	2594
आर्जवं चानृ०	2959	आहने कुच०	2124
आर्तो मत्सदृशो	3503	आहने नय	2454
आलि कल्पय	1119	आह्न्याह्न्य	2425
आलेख्यं निज०	2615	आहरे इजान०	2952
आलोकत्रय०	2421	आहवे जग०	2447
आलोकयति	1743	आहारे प्रति	1415
आलोलामल०	1304	आहारे विरतिः	3485
आनोहित०	1740	आहनेपु	1001
आवेपने	1914	आह्नापि	1838
आशङ्क्य प्रणति	1590		
आशाः प्रकाश०	574	इ 36.	
आशापाश०	3479	इक्षोर्विकारा	2138
आशाबलवती	3246	इच्छति शनी	3255
आश्वर्यं वडवा०	884	इनः काका०	945
आश्वर्यधाम०	2498	इनः स्वपिनि	886
आश्रयमाश्रय०	2881	इनरदेव	431
आश्रिष्टापि करोति	1368	इत्थं पशुपति०	129
आश्रिष्टा रभसा०	2241	इदं किं ने	1334
आश्लेषाधर०	68	इदं कृष्णं	1138
आश्वासयति	1956	इदं युग०	3285
आसन्नतरता०	3294	इदं व्योम०	1997
आसन्नानुरतो	3249	इदं हि माहा०	268
आसन्नामव०	1100	इदमपर०	2532
आसन्नाय सुदू०	22	इदमहं	3521
आ सप्तनेर्यस्य	2350	इन्द्रिन्द्रिरै०	1659
आ सर्गात्प्रति०	564	इन्दीवरेण	1610
आसां जला०	1874	इन्दुं नण्डुल०	1856
आसारेण	1784	इन्दुः प्रयास्यति	732
आसिष्ये सुखिनो	3260	इन्दुयेव	2398
आसीन्ननः	3060	इन्दोः संक्षय०	1475

इन्दोर्लक्ष्म	2563
इन्द्रगोपि०	1719
इन्द्रायवीक्ष०	2089
इन्द्रियाण्येव	2900
इन्द्रो यच्छन०	2551
इमे पञ्च	1478
इयं पत्नी	768
इयं मयि	2159
इयमप्येन०	530
इयमुन्नन०	255
इष्टा बालक०	3312
इष्टो वा सुःन०	437
इह लोके हि	3160
इह सरजसि	3136
इहैकशूडालो	877
इहैव नरक०	3362
इहोपपत्ति०	3022

इ 2.

ईर्ष्याप्रस्फुरिता०	1591
ईषन्मन्थर०	1361

उ 89.

उग्रग्राह०	2554
उच्चः सम्फल०	577
उच्चिन्त्य प्रथम०	1865
उच्चैः पदमक्षि०	2857
उच्चैरध्ययनं	2378
उच्चैरुच्चरन्	912
उच्चैर्यो मधु०	830
उच्छेदुल्लेन	624
उच्यतां स	1181
उच्चलचम्पक०	961
उद्युगणा०	576
उद्युपरिवृतः	2210
उत्कण्ठितं मनो	1204
उत्कम्पोपि	1152
उत्कम्पो हृदये	1158
उत्कूजनि	1991
उत्कीचवारि०	2349-2459
उत्खानान्प्रति०	2947
उत्तमं सुचिरं	308
उत्तमः ज्ञेयः	291
उत्तानोच्छ्रुन०	3341

उत्तिष्ठ क्षण०	3195
उत्तिष्ठ क्षुति	1940
उत्तिष्ठन्त्या	79
उत्तुङ्गशूल०	837
उत्थाय हृदि	3435
उत्थायोत्थाय पापे	3331
उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं	3290
उत्पत्तिर्मेरुतां	775
उत्पन्नपरि०	2678
उत्पन्ना बहव०	933
उत्पादयन्ती	2050
उत्पादिता स्वयं	523
उत्सन्नमापण०	960
उत्साहमपन्न०	315-2912
उत्साहिता	2054
उदन्वच्छिन्ना	322
उदमब्जि	1973
उदयगिरि०	2028
उदयनि	2163
उदयनगा०	1962
उदयमुदित०	2177
उदयगिरि०	2187
उदारैर्मन्दारै	3417
उदिते दृष्टि०	2480
उदेति सविता	220
उद्गर्जनकुटिल०	1035
उद्गीर्णं खलु	1349
उद्दामदक्षिण०	1680
उद्दामाग्नद०	2555
उद्दाममानो	1077
उद्गच्छती	1971
उद्यन्त्यमूनि	558
उद्भूतः स्ननभार एष	1354
उद्भूतदन्त्य०	50
उद्भूतस्ननभारभङ्गुर०	1314
उन्नतः प्रोद्ध०	1538
उन्नतानां	2899
उन्नये नमति	3235
उन्नमस्य	2090
उन्मीलद्रुड०	1640
उन्मुक्तमान०	1650
उन्मुष्टपक्षा	1870
उपकर्तुं	252
उपकारः	2642

उपकारिणि विक्षिपे	1808	एकत्रामन०	1583
उपकारिणि विश्वस्ने	3061	एकमुक्तपट्या	1239
उपकारिणि वीन०	256	एकस्य जीविने०	60
उपकारिण	202	एकस्मिच्छयने	2112
उपकृतमनेन	416	एकाकिनि वन०	594
उपकृतवता	872	एकाकिनी यद०	2234
उपकुनिरेव	417	एकाकी निमृदः	3404
उपकुनिमाह०	250	एकान्तमुन्दर०	1464
उपनिनिभि०	142	एकान्ते वननी	2239
उपप्रक्षामा	1269	एकार्थभिनिवे०	2846
उपभोग०	482	एकीभावं	420
उपयुक्त०	2336	एकेनाशिन	3000
उपरि घनं	1744	एकेन०या	1916
उपरि निपतिना०	2135	एके वाग्निधौ	1902
उपरि पर्याभर०	1745	एकैकविशया०	492
उपलब्ध०	1735	एकैव संगमे	1250
उपसर्गाः	2467	एकैव सायन०	557
उपाजितानां	3037	एकोपि गुण०	2730
उपीदरागेण	1969	एकोदमस०	582
उरमि निद्रिन०	1947	एको हि दोषो—तेनापि नूनं ..	3439
उर्वी मौर्वी०	2608	एको हि दोषो—रूपादिका० ..	3438
उद्धापयन्त्या	1416	एतन्कान्त०	1214
उद्धामितारिखल०	444	एतत्तस्य	1014
उद्धेखं निज०	2618	एतन्प्रचण्ड	1988
ऊ 3.		एतद्व	834
ऊढा येन	1018	एतदेव मह०	3084
ऊरुमूलगत०	2125	एतदेवायुषः	2698
ऊर्मय्येता०	2485	एतद्वभूक्तचा०	1928
ऊ 3.		एतन्नरेन्द्र०	2166
ऊडवी दृष्टि०	2367	एतस्मिन्मक्षि०	1690
ऊडवी स्थिरा	2311	एतां विनक्षि	2355
ऊणशपो०	2760	एतावच्छक्य०	2437
ए ३५.		एतावज्जन्म०	3215
एकं दन्त०	70	एतेन वद्ध०	3310
एकं मित्रं	2481	एवं चेत्समस०	1002
एकं हि चक्षु०	2928	एवं चेद्विधिना	949
एकः स एव	2253	एवं यथाह	1631
एकः स व्यसनी	1365	एवमेव नहि	428
एक एव स्वयो	674	एष नृडमर०	1966
एकतो दिवसा०	1245	एष वक्रः	759
एकव नास्य	1657	एष विशेषः	2529
		एष सूर्योद्यु०	1694
		एषा नै हर	67
		एषा हि मे	2275

ण्योद्भिहोत्रीनि	2353	कथमियनि	808
एहि गच्छ—इति विवस्न०	1228	कथय निपुणं	1420
एहि गच्छ—इत्यमाशा०	3168	कथयितस्यापि	316-523
ऐ 3.		कदाभरदले	1318
ऐन्द्रं धनुः	1815	कमान्वहं	1194
ऐरावणानन०	736	कदा संसार०	3401
ऐरावणे	2493	कंधरावननं०	3219
औ		कनकभूषण०	898
ॐकारो मदन०	1983	कनिष्ठास्ते	2726
ॐ नमः परमा०	12	कन्या कौतुक०	2238
औ 1.		कपटपटुना	3070
औदार्यं सधने	2622	कपोले पञ्चाक्षी	1627
क 365.		कपोले मार्जारः	1994
कंचिन्मग्नं	2053	कमलं भवतं	728
कंदर्पे नड०	2616	कमलमनमभसि	1516
कः कः कुत्र	617	कमलिनीमलिनी	730-1678
कः कालः कालि	2804	कम्पप्रदोर्मा	1834
कः स्वभाव०	3159	करकिसलयं	2105
कचाभर०	2347	करचरण०	1852
कचप्रज्ञे०	1283	करजाल०	72
कटी मुष्टि०	2360	करपनि०	2436
कटु रटानं	692	करभ किमिदं	668
कटु रटमि	1034	करभदयिने यत्नशीलं ...	666
कठिनहृदये मुञ्च क्रोधं	1619	करभदयिने योसौ पीलुः	667
कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्तिं	1620	करभ यदि	664
कठोरनखरा०	610	करभ रभसा०	669
कण्टकस्य	2805	करसाद्य०	1886
कण्टकेनापि	2982	करान्प्रसायं	550
कण्टप्रहे	1085	करारविन्देन	3499
कण्टस्य तस्याः	1528	करिकलम	622
कण्टस्य नाकरो०	1527	करिष्यामि	3297
कण्ठाद्रक्तं	2363	करे विभानि	1532
कण्ठान्नः कणितं	2623	करोति पूज्य०	365
कण्ठे गङ्गदना	3172	करोति लाभं	3223
कथं ने व्यक्त०	3277	करौ धुनाना—पयस्यगाभि	1878
कथं न लज्जित०	547	करौ धुनाना—वृथा कृया	1860
कथं न्वेषा	2130	कर्णिकादिध्रुव	14
कथं मुग्धे	1223	कर्णिकारलनाः	1655
कथं स दन्त०	553	कर्णे तत्कथयन्ति	462
कथमपि सखि	1143	कर्णवतंस०	1990
		कर्णचन्द्रन०	1084
		कर्णैरिव	2611
		कर्मेजा हि	3083
		कर्मेणा मनसा	2696

कलत्रचिन्ता०	3140	कान्तानां कुवलय०	1888
कलमं फल०	1805	कान्तामुख	1289
कलहकलया	2055	कान्ताया विकस०	2249
कलावनि क्षत०	1945	कान्तारेषु च	2627
कलुषं मधुरं	1727	कान्ते तल्प०	2147
कलेरन्ने	3056	कान्ते सागसि	2146
कल्पद्रुमान्विगत०	3135	कामं प्रियानपि	513
कल्पयनि येन	2892	कामं भवन्तु	930
कल्पस्थायि	521	कामं विपं च	3384
कलौर्वाकिर०	880	कामव्याध०	1634
कर्वीनां महतां	148	कामार्थे लिप्स०	2951
कवेराभिप्राय०	158	कामिनीकाय०	1256
कश्मीरान्गनु०	608	कामिनीवदन०	2015
कस्तूरीविलकं	27	कायः संनिहिता०	3299
कस्त्वं भोः	822	कायस्थेनोदर०	2326
कस्त्वं लोहिन०	763	कायेन विविधं	2961
कस्त्वं शूली	103	कारणप्रियता०	2658
कस्मात्सत्यवती०	2573	कारणैः सदृशं	2439
कस्माद्भूति	1441	कारणोत्पन्न०	1848
कस्माद्बोर्लनिके	1172	कार्यगते वैचित्र्या०	2851
कस्माद्वप्राः	1443	कार्यज्ञः प्रष्टव्यो०	2876
कस्यादेशा०	282	कार्यमालोचिता०	2717
कस्यानिमेष०	985	कार्यकार्यं	2861
कस्योदपत्स्यत	3495	कार्यो न प्रति०	2132
काकः कौकिल०	773	कार्याधिना	2394
काकः स्वभाव०	980	कालः किरातः	1927
काकतालीय०	2675	कालकूटमधुनापि	1122
काकाद्भौत्यं	2324	कालकूटमिह	1121
काकुत्स्थस्य	2286	कालक्रमं	1272
काकै शौचं	3240	कालप्राप्तं	892
काकैः सह	719	कालिन्दीपुलिना०	38
का खलेन	374	कालुष्यं पयसा	1026
काचित्तुरा	1094	काले नील०	1592
काचो मणिर्मेणिः	214	काव्याभूतं	172
काञ्चीगुणै०	1553	काशाः क्षीर०	1797
काञ्चीदामक०	1372	किं कण्टकैक०	804
काञ्च्या गदतरा	2081	किं कण्ठे क्रियता०	1684
का नाम बुद्धि०	2307	किं करिष्य०	2790
कानि स्थानानि	1717	किं करोतु	2465
कानीनस्य	3044	किं कवस्सस्य	134
कान्तः पुत्रे	1174	किं कुपिनोसि	121
कान्तवेश्म	1938	किं कुर्मः क	585
कान्ता ददाति	1261	किं कुनेन	2431
कान्तानुवाधर०	2018	किं केकीव	774

किं कौमुदीः	1463	किं सुन्दरैः	1465
किं गनेन यदि	1748	किं स्याद्वास्वा०	75
किंचित्कुञ्चितं	37	किं हास्येन	2570
किंचित्प्राप्तं	1177	किमनया	1082
किं चित्रं यदि	1537	किमनेन	549
किं चित्रमुन्नतं	1536	किमपि कान्तं	2162
किंचित्रिभुञ्च्य०	45	किमप्यवज्ञातं	1885
किंचिन्मुद्रितं	1769	किमपि विमतिः	946
किञ्जल्कामोद०	1412	किमामोद०	745
किञ्जल्केन व्यप०	1482	किमिदमुचितं	999
किं जीवावधि०	3043	किमिह बहुभि०	3453
किं तथा कियते	507	किमु परिगता	2099
किं तस्य दानैः	3486	किमेवमविशङ्कितः	609
किं तारुण्य०	1471	किरणानकरैः	906
किं तेन काव्य०	136	किराद्येदति	2295
किं तेन किल०	133	किरति मुख०	769
किं तेन हेम०	1006	कीर्तिस्ते जात०	2457
किं त्वं दूति	1424	कुङ्कुमपङ्क०	1275
किं त्वं भिगूहसे	1428	कुचस्पर्शा०	2118
किं त्वं हालिक	1031	कुटजकटवो	1764
किं दीर्घदीर्घेषु	922	कुन्दं क्षणक्षयि	2500
किं दूरेण	682	कुन्दः कन्दलिन०	2535
किं द्वारि देव०	1682	कुप्यत्यकरमा०	2226
किं धनेन	3292	कुब्जस्य कीट०	3166
किं नु काल०	1930	कुमुदवन०	2188
किं नु मे स्या०	2716	कुमुदमोदी	1388
किं नु लीला	1452-2089	कुमुदत्वधिकं	1958
किं नैव सन्नि	681	कुरवक	2564
किं पान्थ निर्मथन०	940	कुरुकरे	1131
किं पृष्टेन	1402	कुरुते याव०	2155
किं बाले मुग्ध०	1380	कुलजोयं	2859
किं भूषणं	2537	कुलममलिनं	2507
किं भूषणेन	2165	कुलशैलदलं	13
किं मामेवं	108	कुलीनः शील०	2821
किं मे दुरा०	124	कुसुमस्तनक०	201-509
किं मौनं ननु	2609	कुसुमानीव	2887
किं युक्तं वन	41	कुसुमे कुसुमो	1495
किं योगिनीयं	1932	कुसुनिभिरल०	119
किं राकेन्दु०	2620	कुजत्कोकिल०	1686
किं वा बाहुलता	1408	कुच्छादने	845
किं वृत्तान्तैः	2544	कृतं कलौ	2430
किं शाकानि	3472	कृतककृतकैः	1628
किं शुक्लव्यप०	1645	कृतकमधुरा	1047
किं शुके किं	472	कृतगद्गदक०	3490

कृतगुरुवर०	2183	कोटरान्नः	1697
कृतघ्नस्य	2989	कोटरे निमिर०	1120
कृतशन०	340	कोतिभारः	313-2500
कृतसरस०	1183	को दर्शयति	3089
कृतान्तपाश०	3093	को धन्यः सखि	1104
कृते प्रत्युप०	3015	को नु वेश्या०	3371
कृतोपकारं	1900	कोपस्त्यक्तुं	132
कृत्वा चुम्बन०	841	कोपात्कोमल०	1351
कृत्वापि कोप०	725	कोपादेक०	590
कृत्वापि पानकं	2986	कोपापाटल०	1609
कृत्वापि येन	411	कोपो यत्र	1630
कृत्वा बलवता	2657	कोयं द्वारि	104
कृत्वा विग्रह०	2150	कोयं भ्रान्ति०	1032
कृत्वोपकारं	477	कोथान्प्राप्य	3470
कृष्णं विलप०	3279	कोशद्वन्द्व०	1356
कृष्णसमृद्धी०	484	कोपः स्फोतनरः	1523
कृष्णेन समो	468	कौर्म संकोच०	2753
कृशः काणः	3390	कतं धनानां	1477
कृशा केनासि	1326	कमलकं	673
कृशाशया	2487	कयादोषध०	2381
कृशासीन्यालीना	1325	कान्तकान्त०	2008
कृष्णं वार्त्तवत्	766	कामन्त्यः क्षण०	2583
कृष्णः कीडिन०	2291	किमयो भरम	3275
कृष्णं कृष्णं कृषादु०	3502	कुडोत्तुक०	717
कृष्णं कृष्णं परमेश्वर	3511	कोभाद्वृत्ति	3345
कृष्णं त्वदाङ्ग०	3406	केशः केश०	2404
कृष्णेनाम्ब	40	क कठिनमहो	703
कृष्णोयं मथना०	2632	क कीडति	662
ककाः कया	678	क गतो मृगो	957
ककानिमाङ्गद०	687	कचिद्विद्धि०	723
काचदजाननां	2764	कचिन्नामूला०	2131
काचद्वयेन	3449	कचित्सस्यै०	1823
काचन्मृगमुखा	2738	कचिदपरिस्फुटं	2064
कतकीकुसुमे	724	कचिदपि वस्तु०	2863
कतव्यः कण्टकै०	2299	कचिद्रुमौ	2940
केन क्रमेण	1446	कचिन्नृचं	2941
केनाप्राप्त०	746	कचिन्मृगशिरः०	1891
केलिं कुरुष्व	623	कचिन्मोहा०	1327
केशाः किमप०	2294	क तनेजः	562
केशनाकुल०	1854	क दृष्टमन्त्रेण	836
केशैः केमग०	1345	क दोषोत्र	141
केपाचिद्वाचि	143	क पिशुनस्य	432
केलामायित०	2002	क प्रस्थितामि	1946
कोकिलक्षन०	1643	क भ्रान्तक्षितिनासि	3072

[illegible]

ख 20.		गते प्रमादन्ध	1141
खचित्रमपि	338	गते सुहृदि	3203
खया नितान्न०	2356	गतोस्तं धर्माशुः	1140
खड्गास्त्रिघ्नन्तु	2252	गन्तव्यं यदि	1059
खण्डभोद०	1639	गन्तुं सत्वर०	1712
खभिष जलं	1801	गन्धाक्षां नव०	753
खगधनमपि	2041	गन्धकसारो	956
खगनखर०	605	गम्भीरस्थापि	1837
खलः सुजन०	335	गजैर्नहरिः	2412
खलानां कण्टका०	380	गर्जं वा वर्षे	1724
खलेन धन०	339	गर्जित्वा बहुदूर०	2578
खलेषु संसु	345	गर्जित्वा बहु संनिबध्य	848
खलोद्घापाः	3261	गर्जित्वा मेघधीरं	2424
		गवादीनां	854

गाढालिङ्गन०	2114
गाढाक्षप०	2082
गायन्ति विहसन्ति	2408
गायन्ति किनर०	2494
गुण एव नाल०	2853
गुणदोषा०	349
गुणमयोपि	1756
गुणराशिमहा०	216
गुणवद्जन०	218
गुणवत्त्वे	2464
गुणवदगुण०	2934
गुणवानस्मि	2877
गुणवान्सुचर०	301
गुणवृद्धिवर्ण०	1383
गुणाः खलु—अर्थसंचय०	2672
गुणाः खलु—सगुणो	2673
गुणा गुणज्ञेयु	260
गुणानो सा	451
गुणानामन्तरं	293
गुणा यत्र न	3108
गुणार्जने केश०	3065
गुणिनः समीप०	247
गुणिनामपि	312
गुणिनि गुणज्ञो	253
गुणेषु यत्रः	2671
गुणैः सर्वज्ञ०	2683
गुरुः प्रकृतैव	1550
गुरुणा मन—मुख०	1233
गुरुणास्तन—सोपदिष्टा	1234
गुरुनटदेवज्ञ०	2301
गुर्वन्निके हिंया	2046
गुह्यधिनो धर्म०	3408
गृध्री निर्भर०	2377
गृहे इमंशानं	991
गृहमध्य०	471
गृहे दुर्गन्त०	309
गोपायन्ती	1095
गोभुजां वल्लभा	3364
गोवर्धनोद्धरण०	34
गौरः सुपीवरा०	2304
ग्रथित एष	799
ग्रामेस्मिन्पथि०	1771
ग्रावाणो मणयो	864
ग्रीष्मे द्विषन्तु	863

ग्रीष्माभा शसितैः	1406
ग्रीष्मे हारतुपार०	3323
ग्रीष्मोष्मज्ञाप०	1715

घ 12.

पञ्चदशभ०	2397
घटनं विघटन०	520
घटयसि घन०	2503
घटे जन्मस्थानं	2279
घनसंनमस०	778
घनोद्यानच्छाया०	3414
घासग्रासं	640
घुमृणसुमनः०	2205
घृतलवण०	3188
घृतन भोजनं	2312
घ्नन्तः क्षपन्तः	2909
घ्रात्वा श्रेणी०	2423

च 56.

चकाशिरं	1871
चक्रधरोपि	3256
चक्र ब्रूहि	87
चक्राव्हा विरही	1919
चक्रिता च	2331
चक्षुः किं कम्पसे	1107
चक्षुः प्रीत्या	2084
चक्षुर्दद्या०	3016
चक्षुर्दृश्यानि	1352
चङ्कस्तृणेन	2346
चटुलचातक०	939
चटुलनयने	1097
चण्डचापूर०	33
चण्डालश्च	3162
चतुरः सृजता	2769
चन्दनं स्नन०	2158
चन्दने विष०	798
चन्द्रः सुभाशु०	663
चन्द्रग्रहणेन	126
चन्द्रक्षण्ड०	1277
चपलहृदये	1176
चरणपतनं	1137
चरतवृषभा	611
चराचरजग०	23
चरितैः कैलेय०	1742

चलतु तरला०	1575	ज 61.	
चलकुच	2136	जगानि मिथुने	2203
चला विभूतिः	3315	जगन्सिंसृक्षा०	4
चानक तान	684	जघनमुन्नत०	1168
चाहता पर०	356	जङ्गे तदीये	1568
चारुमधुवन०	1267	जटाभाभि०	1999
चिकुरमकरा	1485	जडे प्रभवानि	292
चिन्तः कुरुते	2845	जडेपु राज०	3208
चित्रं कारण०	2434	जडेयमिनि	2798
चित्रं क्रियशदय०	977	जनमजित०	1462
चित्रं यदेव	1520	जनमनुरागि०	120
चित्रैर्यस्य	810	जनस्थाने	3264
चिन्ननीया	2687	जन्मानि केश०	3350
चिन्ताकुलः	1992	जन्मान्तरशता०	3332
चिन्ताचक्रिणि	88	जन्मैव ताव०	3216
चिन्तामणे भुवि	902	जपो जल्पः	3525
चिन्तामणेस्तृण०	903	जय कृष्ण	3519
चिरं शीत०	1656	जयन्ति कान्ता०	1541
चिरमाविष्कृत०	76	जयन्ति जित०	198
चिरविरहिणो०	2063	जये भरिण्याः	1476
चिराय सस्संगम०	262	जराभरण०	499
चिरारूढप्रेम०	2129	जर्जरतृणाग्र०	779
चुम्बन्तो गण्ड०	1855	जलकण०	685
चुनोद्यानं	2251	जलजभिदुरी०	2208
चनः प्रसाद०	161	जलनरन्त०	943
चनमि चपल०	1670	जलन्निजलान्ता	2890
चेतोहरा	3318	जलसेकेन	203
चैत्रं मा स्मर	2613	जलान्नराणि	951
च्युता दन्ताः	3254	जलान्ननंलिनी०	1646
च्युतामिन्नो०	66	जल्पन्ति सार्धे०	2771
च्युतेऽप्युद्धच्छति	223	जाड्यं धीमनि	464
		जानः क्रूमे	1033
		जानवैरस्तु	2695
		जानक्ष नाम	529
		जानस्य हि	3269
		जानाः पङ्क०	2169
		जानोह जनको	3321
		जानौ जानौ	3517
		जान्युद्ध्वले	739
		जाने कोपनरङ्गिता०	2151
		जाने कोपपराङ्मुखी	1362
		जानेन्यासहितं	1422
		जायमानो	3367
उ 10.			
उन्दोरहिता	2337		
छाया नाम्नन	821		
छायाम्मसि	1995		
छायावन्नो	791		
छायास्यैव	817		
छित्वा पाश०	655		
छित्वा हार०	1844		
छिद्यन्तो वन०	1770		
छिद्येन्नर्थः	2351		
छिन्नस्वप्न०	815		

जिर्षासवः	2830	तैद्रदग्ध्यं	762
जितेन्दुभासो	862	तनुतृणाग्रं	973
जितेन्द्रियत्वं	2917	तन्नास्ति कारयति	2128
जिह्वावृषिणं	333	तन्मित्रमापदि	2929
जिह्वायाश्छेदनं	2300	तन्मे निष्प्रश्रयं	2597
जीयन्नां दुर्जया	2651	तन्वीकटाक्षं	2225
जीवञ्जीवयति	517	तन्वीमुञ्जितं	2548
जीवनो निगरं	757	तन्वी विग्रहिणी	2586
जीवनग्रहणे	331	तन्वङ्गगा गजं	1557
जीवन्यर्थक्षये	3182	तन्वङ्गगा गुरुं	1091
जीवन्नपि न	381	तन्वङ्गगा सुखं	1957
जीवन्नेव	2271	तन्वङ्गगा विप्रं	1247
जीवामीनि	1186	तन्व्याः समुत्तुङ्गं	1540
जीविन इव	156	तन्व्या संप्रतिपत्तिं	1369
ज्ञानीनां वक्तुं	2704	नप्ते महाविरहं	1279
ह्येष्टो भ्राता	2725	नमस्तोमः	1479
ह्वलितं कुसुम	1664	नमोग्रस्तं	570
ह्वलितं न	2268	तथा गवा	2727
ह्वालौपम्यं	2216	तरलयसि	695
इ 1.		तरुणी रमणी	1811
झगितिं वीक्ष्य	1397	तरौ तीरोद्धते	706
त 141.		तर्कः कर्कश्ये	3480
तं राजानं	2571	तर्कोपनिष्टः	3437
तटनरुखगं	2201	तव कुसुमं	1298
तनश्चाभिज्ञाय	1324	तव शत्रुं	2468
तनोरुणं	2153	तवैष विद्रुमं	1507
तर्किक काव्यं	163	तवोच्छिन्नां	2293
तत्तादृशं	1284	तस्मात्सभ्यः	2827
तत्तावदेव	555	तस्मादनन्तं	3452
तत्र पूर्वं	2998	तस्याः पद्मं	1559
तच्चित्पिष्टं	1548	तस्याः शलाका	1491
तन्प्रत्यस्त्वं	1008	तस्याः सान्द्रं	2109
तथाभूदस्माकं	1622	तस्या महा	1399
तथा संतुष्टः	670	तस्या सुखस्यां	1517
तदङ्कुराणि	937	तस्या विनापि	1534
तद्विनयं	2182	तस्यास्तनान्तरं	1068
तद्वान्वस्नानानां	1714	ता भवानी	1
तदेवाजिह्वाक्षं	1577	तादृग्दीर्घं	2527
तद्विज्ञानं यत्र	3488	तानुज्ञातां	976
तद्रूपायुनं	1373	तापं हन्ति	205
तद्रक्षाञ्जलिः	1358	तापः स्वात्मनि	948
तद्रक्षाभिमुखं	1581	तापयिना	2886
		तापापहे	931
		तापोपशमं	1069

नामवस्थामये	3058	न्यजति भय०	2847
नारायणमुन०	1998	न्यजरूप०	112
नारुण्योष्मणि	1307	न्यागो गुणो०	508
नावस्तन्नि	3183	न्यागोपभाग०	470
नावदाश्रीयते	2266	न्यागो द्वि सर्व०	1271
नावदेवामृत०	1244	ज्ञाना भोनिभूतां	96
नावद्रुजैनि	588	विद्वजामिथुन०	2196
नावद्रुणा	3252	विनयनजटा०	1993
नावद्वालित०	712	विभिर्नैत्रैः	1308
नावद्वयस्य	2755	बुध्यद्रुणाणि	929
निमिरविरहा०	2202	त्रैलोक्यभूषण०	183
निगोदितान्तानि	1880	त्रैलोक्योपकृति०	1030
निष्ठयेकेन	2741	त्वं तस्या यदि	1348
निष्ठन्नं च	3296	त्वं नावद्रुह०	1632
तीक्ष्णं कटाक्ष०	1282	त्वं द्वित्राणि	2516
तीक्ष्णं रविस्तपनि	1821	त्वं भोगी यदि	1003
तीव्रतास्त्र०	2565	त्वं राजा वय०	3473
तुङ्गात्मनास्त्र०	990	त्वदरिपुर०	2501
तुङ्गात्मनो तुङ्ग०	259	त्वदधिनी	1393
तुष्टामारुह्य	2428	त्वदाप्रचामीकर०	2561
तुन्यजानि०	3296	त्वदाशुपुण्डरीक०	2476
तुन्यवर्ण०	764	त्वदाशुजलधौ	2478
तुन्या सुख०	578	त्वदाज्ञासमये	2512
तुन्येपराधि	2263	त्वद्वक्त्रे नेत्र०	1571
तुण्यामाःस्व	2148	त्वद्वाहृदण्ड०	2495
तृणमणेर्यनु०	971	त्वन्मूलं पुरुषा०	816
तृणादपि लघु०	3205	त्वमिव कोपि	1134
तृणानि नोन्मूलयति	261	त्वया कर्म	1432
तृणा शृङ्गन्यास्ये	3387	त्वया सह	2473
तृणास्वनि०	3247	त्वयि जनार्दन	3513
तृणं त्वमपि	3248	त्वां कुन्तोपरतो	2024
ते गच्छन्ति	2587	त्वां ध्यात्वा विजने	1404
तेजसा सह	2259	त्वामालिख्य	1337
तेजस्विनि	2655	द 172.	
तेनन्वाड्य०	182		
ते सुखंनरा०	483	दक्षः श्रिय०	2849
ते वन्द्यास्ते कुनिन०	232	दग्धा पूर्वमहं	1786
ते वन्द्यास्ते महान्यनः	146	दत्तं येन	881
ते साधवा भुवन०	275	ददने वाञ्छित०	2530
तेलाकालका०	1146	ददृशेपि भास्कर०	1926
तेनैर्मणिः	1562	दधनि न जना०	3190
तेनैर्मणिः	3064	दधमकल०	2178
तेनैश्चायुधि०	1367	दन्तापग्रहणं	2111
न्यक्तं जन्मवनं	654	दन्ताज्जदल०	2372

दन्ते न्यस्य करं	638	दिनेषु गच्छत्सु	1543
दम्पत्योनिशि	2214	दिवसं भूशोष्णं	1976
दम्भेन लोभेन	3450	दिवि निवेशितं	1753
दयस्व किं	1316	दिव्यचक्षुरहं	1208
दयितभुजगेन	1737	दिशां हाराकाराः	1766
दयिताबाहुं	1529	दिशि दिशि मृगं	2168
दर्शयन्ति शरं	1792	दिश्यात्स शीतं	64
दर्शनानि कलं	2699	दिश्यात्सुखं	85
दलानि वासः	1679	दिश्यान्महासुरं	77
दशशतं	2197	दिष्टज्ञा दूरोद्भिज्ञा	3278
दहनजा	1132	दीनं रौति	1920
दहनमविशं	2206	दीनां दीनयुक्तेः	3196
दह्यमानाः	347	दीनायां दीन	1066
दह्यमानेपि	1067	दीनार एकोस्ति	2370
दाक्षिण्यं स्वजने	2946	दीनेषु दानपरमः	3409
दाता वलिं	3106	दीपाः स्थितं वस्तु	258
दानुर्वारिधरं	3046	दीप्तिमोषधिं	1888
दानुयाचकं	2979	दीर्घा कर्मलता	3101
दानं क्षमा धृतिः	2811	दुःखदशा	1390
दानं दरिद्रस्य	2908	दुःखार्ते मयि	1353
दानं दृढतरं	2549	दुःखी दुःखाधिका	2668
दानं न दत्तं	3176	दुःखेन श्रियते	2733
दानं भोगं च विना	479	दुःसहसं नाप	1699
दानं भोगो नाशं	478	दुग्धं च यत्खलु	3259
दानं यत्प्रथमं	3027	दुनोति त्वा	2458
दानपरोत्पुञ्जतिं	2868	दुर्गन्धिपूतिं	3448
दानमिड्या	2996	दुर्जनः परि	355
दाने तपसि	2731	दुर्जनः सुजनी	387
दानोपभोगं	473	दुर्जनदूषितं	390
दाराः परिभव	3377	दुर्जनहृताशं	151
दारिद्र्याक्षितिषः	3204	दुर्जनेनाच्यं	358
दारिद्र्यानलं	504	दुर्दिननिशीथं	1937
दावाग्निप्रोषं	827	दुर्बलार्थ	3009
दाहज्वरेण	2321	दुर्गोधनः	2443
दाहोम्भः प्रसृतिं	1411	दुर्लभलाभो	3118
दिकालाद्यनव	3	दुर्बाराः स्मरं	1156
दिक्षु भूमौ	1242	दुष्टजितं	3067
दिग्दक्षिणार्कं	1662	दूति किं तेन	1429
दिग्दन्नावलं	2557	दूति त्वं तरुणी	1188
दिग्ददिकरते	1023	दूरं श्वेतगुणं	2518
दिग्भवदनं	2488	दूरं सुन्दरि	1063
दिग्वासा यदि	2399	दूरमेशु	1960
दिङ्मुखानि	2483	दूरस्था यस्य	1218
दिनमिव दिवा	2209	दूरागतं दयितं	1915

दूराब्जानविकल्प०	2080	दैवं केन	3469
दूरादुच्छिन०	342	दैवं पुरुष०	3112
दूरादुत्कण्ठन्ते	2047	दैवयोगादुप०	2722
दूरादवकुनो०	1709	दैवादासो	1376
दूराभोगभरेण	1341	दैवीगिरः	194
दूराहृदप्रणय०	2144	दैवोपसृष्टः	3113
दूरीकृतस्वार्थ०	797	दोषमापि गुण०	244
दूरे कस्यचिदेष	907	दोषानपि गुणी०	215
दूरे धीरकथा	2403	दोषान्दोषतया	3351
दूरेपि परस्या०	407	दोषो गुणाय	237
दूरोल्लासिन०	3145	दौर्जन्यमात्मनि	803
दूर्वाङ्कुर०	646	दौर्भाग्यं वचसा	770
दृशा दग्धं	1309	दौर्मन्यान्पति०	2945
दृशा सपादि	2097	द्रविणमापदि	2490
दृशा सार्धं	1603	द्रविणाजैनजः	524
दृष्टं दुर्जन०	3193	द्रव्याणामभरो०	1028
दृष्टः कापि	100	द्रुततरकर०	2174
दृष्टदुर्जन०	298	द्रुततरमितो	649
दृष्टमङ्कुरित०	2484	द्वयं जहाति	3211
दृष्टस्य यस्य	49	द्वयमिदमत्यन्त०	1813
दृष्टा दृष्टिमभो	2072	द्वारं गृहस्य	1853
दृष्टानुभूत०	2968	द्वारं वेविभि०	2569
दृष्टा सा वर०	1360	द्वारपालकरा	3217
दृष्टे चन्द्रमसि	1987	द्वारि चक्षु०	1182
दृष्टापि दृश्यते	228	द्वारे रुद्ध०	3238
दृष्टिकासन०	2069	द्वानिमौ पुरुषौ	2973
दृष्टव यं	569	द्विगुरपि	2313
दृष्टेव रोप०	598	द्विजपति०	1128
देवं तद्वज्रं	2640	द्विजसंगति०	1510
देवं त्वयश्च एव	2511	द्वित्राणि स्वलता	2414
देवं तद्विजयं	2510	द्वेष्याकीर्ति०	2605
देवद्रव्य०	2981		
देवाकण्ठेय	2514		
देवान्पित०	3012		
देवारिप्रकरः	2526		
देवी कं दुर्गति०	989		
देवोर्वीरमणन्द्र०	2552		
देशं बलं	2913		
देशः शोककरो	3071		
देशकालागम०	2980		
देशे भ्रान्तमनेक०	3262		
देशैरन्नरिना	1763		
देश्यान्धिपञ्जर०	52		
देश्यामिदं	2534		
		ध 41.	
		धत्सेद्भानि	2375
		धननोपदान०	480
		धनताहुन्य०	522
		धनमापि पर०	307
		धनमन्तीति	2664
		धनस्य यस्य	2957
		धनुर्मोला मौर्वी	82
		धन्याः शुचीन	181
		धन्या सा विरडे	1149
		धन्यामि या	2142
		धन्यास्ते पुरुष०	2680

धन्यास्ते ये	3173	नखदन्तक्षत०	1431
धर्मः प्रव्रजित०	3076	नखदशननिपात०	2126
धर्मः शर्म	3030	नखानखि	1448
धर्मकामार्थ०	2824	न गुरुवंश०	970
धर्मश्चार्थश्च	3005	न गृहानि ग्रामं	629
धर्मस्यार्थस्य	3306	नम्रत्वमशुचि०	3340
धर्ममतेन	3317	नम्राः सत्रा	1833
धर्मार्थ यस्य	3001	न निरं मयासि	3509
धर्मार्थकामहीन०	3167	न चेष्ट्या स्त्रीषु	2778
धर्मार्थकामाः	2919	न जानु कामः	3352
धर्मार्थसदितं	2837	न जानि ममुखा०	2033
धर्मे मतिर्भवतु	3024	न नङ्गलं	1819
धाता यदि	1457	न नत्त्ववचनं	2969
धान्यं मे कनकं	2306	न तथा बाध्यते	3165
धार्मिको दूर	3059	न तथेच्छ०	369
धित्तस्य मूर्खे०	1977	न तदनुकृतं	959
धिदैवममलं	3156	नतज्ञानकौम्भ०	2023
धिभिर्धिधगम्बुधि०	869	न तु हन्यान्मही०	2822
धिग्वाडवं	978	न नृणादुद्धारे	2523
धिग्योमो	1022	न दद्याद्यशसे	2974
धीरः श्रोत्र०	915	न दानतः किञ्चि०	3021
धीशालिना	1319	न दानेन न	2773
धूमः पयोधर०	443	नदीवप्राग्निमत्वा	631
धूमानल०	1739	न देवा यष्टि०	3094
धूर्तेन प्रथमं	2074	न दैवमिति	2723
धूर्लीधूमर०	2409	न द्विपन्नः क्षयं	3359
धूर्लीभिर्दिव०	2601	न निर्वियासन्ति०	486
धूनयनरुचिर०	1539	न निदुरत्वं	1074
धूनधनुषि	2269	नन्दयति कस्य	1741
धूनमपि मधु	1083	नन्वाश्रयस्थिति०	441
ध्यानोमि नो	3514	न पङ्कगुह्मि०	932
ध्यायनो विपया०	3344	न परं फलति	418
ध्वानेन ग्रथितै०	568	न पालयति	853
		न पात्रि पाहीनि	2524
		नपुंसकमिति	1232
		न पुत्रः पित्रं	2992
		न प्रस्रवन्ति	1695
		न प्राप्ता भुवि	3400
		न प्राप्ता रन्त०	2590
		न बुद्धिर्धन०	3091
		न भवान् भवति	236
		नर्भम जलद०	1295
		नर्भसि महसौ	2198
		न भ्रूमङ्गकटाक्ष०	2380
न कदाचित्सना	305		
न कश्चिच्चण्ड०	2799		
न कामात्र च	2967		
न कालो दण्ड०	3097		
न कुलं वन०	3050		
न केवलं तैवे०	1494		
न केवलं मनु०	3111		
न कोकिलाना०	761		
नक्रः स्वस्थान०	954		

न 231.

नमः खलेभ्यः	326	नातः पापीयसी	3164
नमः शिवाय निःशेष०	16	नात्यन्तसरलै०	2758
नमः शिवाय मन्त्रोयं	3487	नान्युच्चशिखरी	2260
नमः स्वतन्त्र०	21	नादत्तमिच्छे०	3018
नमन्नपि हरि०	3239	नादायि दान०	3526
नमस्तस्मै वरा०	7	नाधर्मक्षरितो	3003
नमस्तुङ्गाशिर०	8	नान्नर्विचिन्तयति	276
नमस्त्रिभुवनो०	5	नाप्रं यत्केन	519
नमस्यामो देवा०	3079	नाभिषेको न	581
न मातरि	2701	नाभीहृदे	1555
न मृष्टीया०	55	नाम ग्रन्थकृता	2383
न मे दुःखं	1193	नामाप्यन्यतरो०	1017
नमो नमः काव्य०	168	नाम्नां समासो	3019
नमो वाङ्मन०	15	नाम्नामकारि	3481
नम्रत्वेनोन्न०	286	नायातः सखे निर्दयो	1421
नम्रानना	1658	नायानः साम०	1425
नर्त्तभूय	2867	नायानि वाङ्म०	2288
न छानिना०	983	नायानो यदि तादृशं	1438
नयनोदरयोः	1941	नारायणाथितं	2427
नरकनिलया०	3320	नारीनिनम्ब०	1561
नराः संस्कारा०	306	नार्याः सा रति०	1175
न लङ्घने सङ्ग०	359	नालसाः प्राप्नु०	2647
नटिर्नादल०	1080	नालेनेव	753
नवकुमुदवन०	2180	नालोकः कियते	226
नवनखपद०	2171	नाल्यीयसि	496
नवविबोध०	1754	नाश्वर्यमेन०	445
न विना पर०	384	नासंहनेन	1565
न विश्वसे०	2734	नासादसीया	1502
न विषममृती०	455	नासादिनानि	2250
नवे वयसि	2999	नास्ति जात्या	2659
नवोर्थो जाति०	137	नास्ति यज्ञः	2783
न शान्तान्नस्नुष्णा	491	नास्माकं जननी	2400
नश्यति यावदिदं	3512	नास्मिन्संनत०	2290
न ध्यायानि	818	नास्य भारग्रहे	953
नष्टमपावे	341	नास्य स्वादु	819
नष्टाश्रुतिः	3057	नास्योच्छ्रायवती	615
न संसारीत्यन्नं	3455	नाहं नृत्यः	2591
न सदश्वाः	2265	निःशङ्कुं यत्न०	2384
नहि काश्चित्कुते	2761	निःशेषच्युत०	1423
नहि वर्षज्ञान०	3086	निःश्रवासा वदनं	1157
नहीदृशं	2694	निःसङ्गमङ्गै०	1459
नाकारमुद्रहसि	2550	निःसाराः सुतरां	1010
नागेन्द्रहस्ता०	1566	निःस्नेहः शुक्ल०	2328
नाच्छादयति	3008	निःस्पन्दलोचन०	1419

निजकुलोचितं	760	निष्पत्ति करं	2581
नितम्बप्राग्भारो	1093	निष्प्रग्रहेषु करिं	597
नितम्बालसं	10	निस्त्रिंशद्वृत्तितां	2553
नित्यं तथा शृणु	927	नीचः समुत्थितो	388
नित्यं तीर्थं	1020	नीचस्तनोत्वश्रु	175
नित्यं निरावृत्ति	89	नीचेश्वरस्य	2332
नित्यं प्रहृष्टया	2776	नीतोस्म येन	1822
नित्यं या गुरुं	538	नीत्वोत्सङ्गं	1585
निदोषकाले	2318	नीलाब्जपुञ्जं	679
निदोषतीव्रं	1693	नीलाभोजं	1604
निद्राधैमीलितं	1280	नीलाभोजतमालं	1785
निनाय यद्विरहं	2221	नीलोत्पलवने	1810
निन्दन्तु नीतिं	278	नीवारप्रसवाग्रं	637
निन्यं जन्म	3029	नूनं भ्रात्रा	2450
निपीयमानं	1859	नूनं प्रेयः परिं	1547
निमित्तमुद्दिश्य	430	नूनं यां पश्यतो	1202
निमेषेण घना	1498	नूनं हि ते	1287
निन्नेन तोयं	2910	नूनमयं मे	1265
नियतं यदि	1240	नूनमाज्ञाकरं	1227
नियतोदेहिनां	3284	नूपुरौ कथयतो	1939
निरञ्जस्थालीकं	3192	नृपेणाह्वयं	3210
निरर्थकं जन्म	1964	नृणां धुरिं	510
निराक्ष्य विद्युं	1943	नृत्यचन्द्रकिणि	1773
निरोधो न	3482	नृत्यन्तः शिखिनो	771
निर्गुणमप्यनुं	242	नृता यत्र बृहं	3151
निर्गुणेष्वपि	225	नृत्रे त्वन्मार्गे	1410
निर्दयं हृदयं	1203	नृत्रे विरौति	1644
निर्दोषाः शुचयो	2831	नृकत्र शक्तिं	992
निर्दोष्याम्बरं	1779	नृनास्ता मलयस्य	653
निर्मथ्यते यदि	870	नृरन्तर्यमुपैति	1302
निर्मलं सलिलं	1985	नृवाकृतिः फलति	3100
निर्मातुं कुशल्यो	1469	नृपा वेशं	2107
निर्माय खलं	376	नृो कामः प्रति	2576
निर्यान्त्या रतिं	2191	नृो गर्जन्यम्बुं	852
निरलङ्घ्य हरे	105	नृो ताण्डवेन	683
निर्विण्णे निर्विण्णा	1263	नृोदन्वानार्थिनां	2665
निर्विशेषं यदा	2817	नृोदामानि दिशां	2621
निर्वृत्तं सुरतो	2116	नृोद्वेगं यदि	885
निवासः क्रियतां	3425	नृोपकारः	2802
निवृत्ता भोगेच्छा	3398	नृोपभोक्तुमपि	2676
निशाङ्गना	2154	नृोपेक्षितव्यो	2762
निशा वयस्या	1954	नृोपकारेण बहिः	1301
निशि शशिनम्भज	1133	नृोयस्ता दृष्टिः	1576
निश्रयूतकड्जलं	1913	नृोयायः खलैः	317

न्यायेनोपाजिता	2976
न्याय्यं मार्गं	539

प 271.

पक्कान्नमिव	2766
पक्षावुत्क्षिपति	1921
पक्षावुत्क्षिप्य	2418
पङ्काका जानु०	1951
पञ्चत्वं तनु०	1355
पञ्चाननपरि०	3225
पटालमे	2056
पणवन्तिवयेव	1796
पण्डितवाद०	115
पण्डिनेन विरुद्धः	2765
पतति नियम०	3023
पतनु तवोरसि	2120
पतनु वारिणि	554
पतन्नि नैव	584
पतत्यङ्गार०	790
पतितमुत्पतितं	729
पवीयग्यपि	2938
पञ्च न श्रवणे०	1185
पन्थुर्येत्कवला०	639
पदद्वयस्य	140
पदे वाक्ये	1200
पद्मशामटितु०	2614
पद्मनाभ	1127
पद्मादयो	925
पद्मा ये मद०	580
पयोनिशेवोडव०	1759
परं क्षिपति	2807
परं विवर्धनं	210
परदारा न	2972
परदुःखं समा०	231
परनारीषु	2303
परनिन्दासु	2739
परपक्षक्षय०	2880
परपरिवादेन	2335
परपरिवादे मूकः	199
परपुरुषादिव	1698
परममेघदृ०	403
परममेदिव्य०	392
परवाच्येषु	2808
परवादे दश०	389

परधोका०	179
परस्परं चञ्चु०	1907
परान्नं प्राप्य	2311
परामुशति	905
परार्थे यः पीडा०	947
परिचुम्बति	1647
परिच्युत०	1078
परिपूर्ण०	505
परिभ्रमसि	3153
परिस्नाने	1608
परिवर्तिनि	500
परित्रादामुक०	3391
परिशिथिलित०	2176
परिशुद्धामपि	400
परिश्रमज्ञं	195
परिष्वक्तस्ताव०	1139
परीक्ष्य सत्कुलं	3109
परुषवचनं	1601
परेषां चेतांसि	534-3410
परोपकार०	2316
परोपघात०	357
परोपि हित०	2705
पर्जन्यं प्रति	620
पर्यङ्कः स्वा०	2342
पर्यवृत्ति०	2085
पलाशरक्षाद्रि०	1661
पश्चादङ्गि	2420
पश्य चन्द्रमुखि	1984
पश्यन्ती निज०	1588
पश्यामः किमयं विचेष्टत	847
पश्यामः किमयं प्रपद्यत०	1375
पश्याम्येषविशोर्ण०	2133
पाकश्चेन्न०	361
पाणिपल्लवयुगेन	2093
पाणिपल्लवविभूतन०	2092
पाणौ पावन०	3411
पाणौ मा कुरु	1313
पाण्डित्यस्य	3054
पाण्डुच्छायं	1103
पाण्डुरसि	1260
पानः पूष्णो	563
पानालं परि०	2637
पानान्नः किमु	2284
पानालमाविशसि	3447

पानु वो मेदिनी०	30	पुरंदरसह०	3309
पानितोपि करा०	222	पुरस्तन्या	1323
पातेन कन्दुक...	221	पुरा निःस्पन्दानां	2104
पात्रं पवित्रयति	324	पुरुहूत०	2220
पात्रमपात्री०	424	पुरा रेवा	661
पात्रापान०	2975	पुलाका इव	2955
पादन्यासं	561	पुष्पपत्र०	789
पादापान०	635	पुष्पासवं	734
पादाङ्गुष्ठेन	1377	पुष्पेन्यत्राव०	934
पादानने	1169	पुष्पेपोरभि०	1546
पादासके	1605	पुष्पैरेव चरैः	1154
पादाहने	2264	पूजापद्मपरम्परा०	3500
पादाहतोद्य	439	पूरा नदीनां	1649
पादे मूर्धनि	1589	पूर्ण वीचि०	567
पानमक्षा०	2784	पूर्व वारिभर०	1825
पानीयं वा	2732	पूर्वोपकारी	2708
पापं समाचरति	272	पृथिवी दह्यते	3308
पापः खलोप०	3524	पृथुरसि गुणैः	2502
पायास्त वः	48	पृथुरहमयं	2865
पायाद्वेन्द्रेन्द्र०	80	पृथिवि स्थिरा भव	2282
पार्श्वोभ्यां सप्र०	1430	पृथ्वी पृथ्वी	502
पाहि पाहि	3510	पृष्ठभ्राभ्यदमन्द०	36
पिककूजित०	1675	प्रकटमपि न	435
पिबन्ते द्वाः पटैः	2117	प्रकटयति	1382
पिनरं चाप्यव०	2987	प्रकाश्य लोका०	1904
पिना माना	2829	प्रकीर्णभाण्डा०	2923
पित्रास्येदं	2871	प्रकृतिखल०	413
पिपासुरप्येव	676	प्रकृतिखलयोगेन	2533
पिबन्ति मधु	690	प्रकृतिसरलं	1136
पीनस्तुपार०	2022	प्रकृष्टे संपर्के	454
पीनो यदाप्रभृति	1285	प्रखला एव खलानां	2860
पीनोष्ठरागाण	2139	प्रखला एव गुणवता०	397
पीनेन स्तन०	1470	प्रचुरमरिचा	2371
पीलूनां हि	672	प्रजा न रञ्जये०	2841
पुंसा मसमर्या०	2879	प्रज्ञया मानसं	2666
पुंसा मुन्नन०	497	प्रज्ञागुप्त०	2744
पुंस्त्वप्रमाणी०	2914	प्रज्ञाजौर्य०	2735
पुंस्त्वादपि	987	प्रणयविशदा	2058
पुण्ड्रेक्ष्मपि	636	प्रणीतश्चाप्र०	2834
पुण्याधौ पूर्ण०	1857	प्रतिकूलना०	1922-3121
पुण्यान्वद्वाग०	2794	प्रानादिनमिह	3454
पुत्रमम्बुज०	1952	प्रानेशरण०	2184
पुत्रादयधिकं	3155	प्रतीयमानं	157
पुत्रैर्मले	2667	प्रत्यक्ष गुण०	2810

प्रत्यक्षमवि०	2433	माङ्गामेति	2242
प्रत्यग्रानिलका	1651	मात्ची माणिक्य०	2219
प्रत्यग्रदन्त०	2021	माज्ञं विनीतं	3339
प्रत्यग्रयौवना	1955	माणानिपातं	2962
प्रत्यग्रैः पण०	784	माणानां च	1196
प्रत्यग्रौत्र	747	माणानां परिरक्ष०	3033
प्रत्युपकुर्वेत्पूर्व	515	माणान्विहाय	914
प्रत्युपकुर्वन्बहुवि	516	माणेशप्रथमा०	1586
प्रथमं कला०	1972	माणेशे सहसा	1882
प्रथमजनिने	2060	पानः पानरिहा०	1621
प्रथमतरमेव	2862	पानमृत्र०	3836
प्रथममरुण०	2004	पानाः श्रियः	3451
प्रथममुपहृत्या०	2199	पानानपि न	485
प्रदानं सुच्छन्न	281	पाने कलै	3063
प्रपायां पीयते	2317	पाने निदाघ०	1294
प्रबोधकाल०	1933	पाने वसन्त०	794
प्रबोधयन्ते च	3273	प्राप्यते गुण०	2612
प्रभानवाना०	2164	प्रायः खल०	402
प्रभूतं धन०	3227	प्रायः परोप०	851
प्रभूताने नयने	1340	प्रायः प्रकाश०	350
प्रयच्छति	190	प्रायः सन्धुष०	289
प्रयच्छन्तौद्यैः	1858	प्रायः समासन्न०	3189
प्रयाणस्यापारं	1846	प्रायः स्वभाव०	412
प्रयानेन भानौ	1090	प्रायश्चित्तं	2292
प्रलयमग्निल०	2190	प्रायेण सर्व	2472
प्रलीयन्तेव्य०	3434	प्रायेणह कुला०	3468
प्रवर्धमानः	3433	प्रारभ्यते न	544
प्रवाननीशेत्पल०	1499	प्रारम्भतोति०	423
प्रविशामि	2027	प्रालेयलेश०	1839
प्रश्नाः कथा	2364	प्रालेयैः स्वप०	2626
प्रसन्नसंपादिन०	1515-1967	प्रवर्तैरङ्गारै०	1849
प्रसन्नाः कान्ति०	147	प्रवृत्तेष्वस्य	2796
प्रसरद्भिः करैः	545	प्रियं वृषा०	2715
प्रसन्नमणि०	446	प्रियकरप्रहिताम्बु०	1877
प्रसादपरतन्त्र०	1322	प्रियतमस्त्व०	1396
प्रसादयन्त्या	1804	प्रियविशेष०	1081
प्रसादे वर्तस्व	1629	प्रियसखि कः खलु	1746
प्रसादो निष्कलो	2785	प्रियसखि विपद्गण्ड०	3137
प्रसीद गति०	2035	प्रियादर्शन	1216
प्रसीद प्राणेश	1330	प्रियानेत्रमुख०	1515
प्रसीदेति वृषा०	1602	प्रिया न्याय्या	280
प्रस्थानं वल्यैः	1151	प्रियामुखं	1195
प्रस्वेदमत्त०	3342	प्रियाविगद्दिन०	1197
प्रहरविरतौ	1048	प्रियेण संप्रथ्य	1879

प्रीति न प्रकटी०	493
प्रीतिगतार्थ०	1700
प्रेक्षणीयः	2713
प्रेङ्गन्मयूख०	602
प्रेयसि प्रणय०	2049
प्रेयासं प्रति	1692
प्ररथति पर०	406
प्रोड्डय मित्र०	1895
प्रोत्कुलचारु०	1867
प्रोद्यन्प्राद०	1843
प्रोद्यद्दालाङ्कुर०	2593

फ 9.

फणमणि०	963
फलकुसुम०	796
फलमुदशमो	3460
फलाभिलाषो०	3020
फलाशिनो	3177
फलनघन०	795
फलिनोद्भूरा०	1696
कुल्लेन्दोदर०	2037
कुल्लेषु यः	733

ब 42.

बद्धाः केचिदर्थो०	2580
बद्धा यदर्थेण०	162
बभूव गाढ०	1791
बर्ही रौति	1767
बलिभिर्गुणैः०	3242
बलोपपन्नो	2924
बहवः पद्मवो०	2255
बहवो यत्र०	2724
बहिरपि गमनं	2365
बहु जगद	2172
बहुनात्र किमु०	1434
बहुविकृत०	2007
बहूनामप्यभि०	2743
बहूनामप्यसा०	2742
बहूनि नर०	144
बहूनाकाम०	1191
बाल इव यो	2891
बाला कन्दानि	2401
बाला च सा	1286
बाला तन्नी	1401

बाले नाथ कृशासि	1101
बाले नाथ विमुञ्च	1614
बालेन्दुवक्त्रा०	1673
बाले मालेय०	1716
बाल्यमद्य	3304
बाष्पाविलेन	1290
बिभेति पिशुना०	378
बिभ्राणाद्र०	2373
बिभ्रति भूत०	2013
बुद्धिमन्तो	3090
बुद्धिमाननु०	2843
बुद्धिर्या सत्त्व०	512
बुद्धौ कलुष०	3096
बुभजनकथा	2207
बुभ्यामहे	982
बोधितुं हृदये	1959
बोद्धारो मत्सर०	189
ब्रह्मणे च	2988
ब्रह्माण्डमण्डली०	495
ब्रह्मा दक्षः	83
ब्रह्मा येन	3102
ब्राह्मणेषु च	2787

भ 80.

भक्तं प्रनोल०	2358
भक्तिप्रवृत्तिलोकन०	43
भक्ते द्वेषा	3226
भग्ना वयं	3179
भग्नाशस्य	3143
भङ्गु शक्तो	2875
भण्डस्नाण्डव०	463
भट्टान् ग्रामके	1788
भट्टे वाणि	3194
भयमुब्ध	1519
भर्तृविण्डा० ..	2254
भवजलधि०	3498
भवनस्तन्यता०	2459
भवति भिषगुपायैः	3148
भवति सुभगवत्०	311
भवन् विदितं	1617
भवन्नापि भव०	2441
भव निःस्नेह०	118
भवबीजाङ्कुर०	26
भानुमानपर०	1929

भाले विलक०	1488
भावशुद्धि०...	2966
भास्वद्रवप्रदीपे	2589
भास्वद्रिग्बाधरा	1461
भिक्षा कन्था	2402
भिक्षानुग्रह	893
भिन्दन्नरात्रि०	47
भिन्दानः सुन्दरीणां	2223
भीरुः पलाय०	2654
भुक्तं स्वादुफलं	831
भुजतरुवन०	187
भुजपसर्पन्यपि	2525
भुजे विशाले	2274
भुङ्गन्ते स्वगृह०	536
भुवनदृष्टि०	1752
भूपालाः शशि०	2515
भूपाला गुण०	3144
भूमिस्थमनु	680
भूमौ पतन्नपि	901
भूर्यास्यस्य	1005
भृङ्गाङ्गनाज०	696
भृशं शुशुभिरे	1730
भेकेन कणता	1019
भेकैः कोटर	843
भोः पान्थाः स्व०	1689
भोक्तुं भुङ्क्ते	1826
भोगस्त्वैव	2442
भोगा न भुक्ता	3396
भोगीन्द्रः प्रमदी०	2638
भोगेच्छाविररं०	3424
भोगोपभुक्तिः	2406
भो भोः करीन्द्र	627
भो राजहंस	704
भ्रमनि वकुले	742
भ्रमन्वनान्ते	755
भ्रमर भ्रमता	727
भ्रश्यद्धनान्ध०	1799
भ्रश्यन्ति यानि	1178
भ्रष्टैर्मेष०	1722
भ्राजिष्णवो	780
भ्रातः कष्टमहो	3328
भ्रातः कोकिल	722
भ्रातः पङ्कज	935
भ्रातः पान्थ गृहं	1409

भ्रातः पान्थ पथि	1145
भ्रातः पान्थ प्रसीद	1787
भ्रातः पान्थ व्रजसि	1144
भ्रातः सुवर्ण०	972
भ्रातर्भीम०	829
भ्रातृणां सतनं	2897
भ्रातृणां विवस्वा०	1654
भ्रातृद्वन्द्व०	824
भ्रातृद्वन्द्वमहागिरि०	61
भूचातुर्य	2227
भूचापे निहितः	1357
भूभङ्गो रचित०	1579
भूभेदे रचिते	1580
भूभेदोगुणित०	1578
भूभेदो न कृतः	1587
भूशाङ्गकृष्ट०	1039

म 168.

मञ्जरीं न	1683
मठरक्षानप०	2767
मणिः शशी०	3457
मणिप्रभेषु	1812
मत्कार्यसिद्धये	1444
मत्तेभकुम्भदलना०	603
मत्तेभकुम्भनिर्भेदकठेर०	583
मत्तेभकुम्भनिर्भेदरुधिरा०	587
मत्तेभकुम्भपरिणाहिनि	1292
मत्वा सारं गुणानां	494
मत्स्योपि	716-3120
मदं न लिप्सित	731
मदनपरिपाण्डु०	2345
मदनमवलोक्य	726
मदमयमद०	31
मदेन रागेण	1942
मदैरे मशकोव	3197
मद्विरिणः	1830
मधुकरगण०	740
मधुकर बहुश०	732
मधु च विकसितो०	2233
मधु निष्ठति	3380
मधुप्रसङ्ग०	1653
मधुराद्विरेफ०	2019
मध्यदेशान्धुनः	1215
मध्याह्नकेकथित०	1706

मध्येनैकेन	1201	मांस्पाकोत्कट०	2376
मध्ये विन्ध्य०	643	मा गच्छ प्रमदा०	1053
मनः प्रकृत्यैव	1206	मा गमन्मद०	2009
मनः शुक्र	1257	मा जीवन्त्यः	2262
मनश्चकार	1321	माणिक्योयं	910
मनसापि	3110	मानर्जावि	69
मनास्विहृदये	290	मानर्धर्मपरे	2416
मनुष्यजातौ	3214	मानर्नो सन्नि	1165
मनोभृङ्ग	1258	मातस्तरुणक०	101
मनोन्मथशय०	3241	मा तान प्रभवा०	2748
मनोन्मथशत०	904	मा तान संपदा०	2749
मनोन्मथैक०	3393	मा तान साहसं	2747
मन्थसाधर०	35	मातापितृमया	3366
मन्मथशर०	1391	मातापितृसह०	3288
मन्मथाग्निपरि०	1079	मातेव रक्षति	3445
मन्युनेव कृशा	1807	मात्रा स्वस्त्रा	2730
मन्येस्तं समये	2000	मात्सर्यमुत्सार्य०	2299
मम कामशरा०	1224	मात्सर्येण	579
मयाङ्गमानीय	2140	माशन्मानङ्ग०	616
मया बदर०	787	माभूर्य मृग०	1210
मया बद्धा वेणी	1142	माननिधान०	1616
मयि स्थितिः	2521	मानव्याधि०	1160
मयूखनखर०	1981	मानुष्यं वर०	2919
मयैव जन्म०	1806	मानुष्ये सति	3042
मरकतस्य वरं	899	माने मौनमये	2036
मरौ नाक्ष्येव	938	माने स्नानमुपा०	3325
मर्त्यव्यपक्ष०	1246	मा भूङ्जन्म महा०	3199
मर्मणि स्तुति	1417	मा भुञ्जाम०	750
मर्यादनिर्णयो	2579	मा भैष्ट नैवे	2258
मर्यादापरि०	883	मामालोक्य	1636
मल्लैलाक०	3403	मायामयः	337
मल्लयानिल०	1667	मा याहीत्यप०	1049
मल्लिमुह०	1760	मारयन्त्या जनं	1456
मलीमसत्वा०	1750	मार्गे पङ्क्तिनि	1948
मल्लैः शैलेन्द्र०	46	मार्जोरक्षुलि०	2407
मस्तकस्थयिनं	3267	मालती शिरसि	2228
महत्त्वफल०	3092	माल्यं शाल्यं	1414
महता यदेव	398	मिच्छं वा बन्धुं वा	2893
महनि कुलेपि०	3374	मिच्छदुःखः	2990
महद्विरोधै०	1903	मिच्छपक्षमना०	2818
महानरुचा	788	मिच्छमुद्दिशतवना०	1896
महानशमिनि	2681	मिच्छस्वजन०	2688
महिम्नामन्तरं	2257	मिच्छमण्डल०	2433
मा प्राप्य देव०	1226	मित्रे कापि गते	3433

मुक्ताफलं शशि०.....	1504	मृदाःपरिभवा.....	2692
मुक्ताभाति.....	710	मेषाद्यैः.....	1789
मुक्तिर्हि नाम.....	94	मेषाडम्बर०.....	2540
मुक्तौ मानपरि०.....	1635	मेघैर्व्योम.....	1777
मुखं ने पाद०.....	1594	मेरुसूकेसर०.....	54
मुखं पाण्डु०.....	1096	मेनाकादिभि०.....	871
मुखपङ्कज०.....	1597	मौने निपण्णा.....	1392
मुखपद्म.....	1492	मौल्य सर्वोपदा.....	3157
मुखमणि.....	996	मौल्यः किं मदनस्य.....	1691
मुखमात्रेण.....	138	मौलौ सन्मणयो.....	1004
मुखेन चन्द्र०.....	1236		
मुखेनैन्दुं.....	2562	य 237.	
मुखेनैकेन.....	375	यं प्रशंसन्ति.....	2750
मुग्धाङ्गना.....	1875	यं यमर्थप्रयो०.....	2825
मुग्धे तवास्मि.....	2127	यं यमिच्छेद्यथा.....	3085
मुग्धे भानुष्कता.....	2025	यः कंदर्प०.....	1306
मुग्धे न पावसे.....	2026	यः कन्दकैरिव.....	93
मुग्धे प्रेयस.....	1062	यः काकिणी०.....	2911
मुग्धे भ्रमसि.....	114	यः कुरुते.....	2900
मुग्धे मुग्धतयेव.....	1161	यः केसरी.....	599
मुग्धे सुख.....	84	यः पानार्थ०.....	3132
मुञ्चन गुणा०.....	3122	यः पृष्ठं युधि.....	2508
मुनिरस्मि.....	2915	यः प्रदीपः.....	1238
मुहुरङ्गलि०.....	1273	यः प्रशंसति.....	525
मुहुर्गतिशदा.....	2059	यः श्रोता ध्रुव०.....	2937
मुहुरूपहसिता०.....	1862	यः सत्यदस्थ०.....	191
मृकीभूय.....	721	यः समुत्पतिनं.....	2648
मृदाः संयोग०.....	1249	यः स्नानः शीत०.....	211
मृदेः कृतेपि.....	2392	यः स्यात्केवल०.....	192
मृछोच्छादिन०.....	2152	य एव राजन्मृदु०.....	2920
मृछोन्वन्ध०.....	1395	यच्छक्तावप्युप०.....	2677
मूर्तिमन्तामिव.....	2016	यच्छक्यं ग्रसितुं.....	2740
मृयुकी गृह०.....	2706	यच्छञ्जलमपि.....	518
मृगमदकर्पूरा०.....	415	यच्छुनं न.....	3007
मृगमीन०.....	422	यद्भ्रान्तोसि चतु०.....	813
मृगो मृगयु०.....	3369	यज्ञाध्ययन०.....	2997
मृने शरीर०.....	2954	यज्ञोपवीतं.....	2390
मृत्तिकानां.....	3002	यतो यतः क्षिप०.....	1213
मृत्पाषाण०.....	3039	यतो यतो निव०.....	3372
मृत्यो मुख.....	3324	यत्कर्मबीज०.....	3103
मृत्योरास्य०.....	1021	यत्कस्यामपि.....	2558
मृत्योर्विभोपि.....	3295	यत्कार्यं पुरुषे०.....	2721
मृदुनापि.....	2693	यत्किञ्चना०.....	800
मृदुसुभग०.....	966	यत्तद्भ्रजै०.....	1681

यनात्संगम०	2066-2248
यनादपि	964
यन्नाथापन०	2374
यत्पयोधर०	1535
यत्पराधीनयोः	1112
यत्पाथोज०	2211
यत्पीत्वा गुरवेपि	2939
यत्पूष्पपल्लव०	997
यत्पूर्वं पवना	1501
यत्र यत्राभि०	3506
यत्रोपिनोपि०	838
यत्त्वज्जेत्र०	1366
यत्सुखे सेव०	2812
यत्स्मृतैव	348
यथा कपुरुष०	3004
यथा काष्ठं च	3287
यथा गजपतिः	354
यथा छायातपौ	3080
यथा तथापि	19
यथा धेनुसह०	3081
यथा परीय०	377
यथा पल्लव०	785
यथा शरीरं	526
यथा शशी	2222
यथा हि कश्चि०	3379
यथा हि मलिनं०	3049
यथा हि भृङ्गं	2344
यथा ह्यामिष०	3356
यदकार्यमकार्य०	2903
यदक्षिभू०	2297
यदभरणं०	1521
यदन्तस्तन्न	2772
यदपसरति	2935
यदपि निरायुधा	2505
यदभावि न	2662
यदयं शशि०	859
यदजितं प्राण०	3099
यदधुनार्थ०	2791
यदस्ति तद०	2470
यदा किंचिद्बोहं	3456
यदा प्रकृत्यैव	1270-2232
यदा विगृह्णाति	436
यदि जन्मजरा	3314
यदि नाम कुले	3158

यदि नाम देव०	691
यदि नामास्य—अयत्रे०	1231
यदि नामास्य—दण्डमादाय	3334
यदि नास्मि महा०	3505
यदि परगुणा	453
यदि प्रिया०	1255
यदि वयमप०	1599
यदि विनिहिता	1625
यदि सत्सङ्ग०	461-2506
यदि सा चारु	1241
यदि स्मरामि	1251
यदिह भवतो	874
यदीच्छसि वशी०	2652
यदेतच्चन्द्रा०	1978
यदेव कर्म०	3098
यदेव ते लघव०	3381
यदेव भर्ता	2782
यद्वने तदति०	3274
यद्वयं गुरु०	1626
यद्वीयने जगति०	1544
यद्वीक्ष्यो	2541
यद्दत्तानि यदर्थानि	3283
यद्दत्तसि विशि०	475
यद्दूरमुक्त०	2095
यद्वीमनानि०	2330
यद्वूलिभूमर०	3026
यद्वावि तद्वति	3154
यद्वभूतो	814
यद्यदिष्ट०	382
यद्यद्व्यादल्प०	2809
यद्यपि चन्दन०	793
यद्यपि स्वच्छ०	855
यद्यप्युन्नत०	3075
यद्यसौ मृग०	1493
यद्रात्रौ रहसि	2212
यद्वच्चनाहित०	271
यद्विन्नाह्लाः	3461
यद्विन्ध्यः शिखरी	642
यन्न माति	1533
यन्न शक्यं	2745
यन्मनोरथ०	3115
यन्मुक्तामणयो	909
यभस् निर्व्यं	2366
यमः शरीर०	2309

यमोपि वञ्चिनो	2325	यान्त्येके पर०	2582
यद्वावप्यमयत्व०	2584	यान्दिग्धैव	1007
यज्ञःकुसुम०	2506	यान्धेनानि	3464
यज्ञसस्तव	2463	याप्यो वैद्यस्य	2341
यज्ञास्करे	2925	या प्रकृत्यैव	3224
यज्ञोदया	2486	या विम्बोष्ठ०	1051
यस्मिञ्जने मद०	2931	यामः स्वस्ति	911
यस्मिन्कर्मणि	2872	यामालिङ्ग्य०	714
यस्मिन्वाप०	1187	यामीति प्रिय०	1042
यस्मै देवाः	3095	यामीत्यध्यव०	1050
यस्य कार्य०	2736	यावदस्थिषु	591
यस्य केशेषु	1229	यावद्वाञ्छित०	1264
यस्य काप्रिय०	2759	यावन्नो सखि	1163
यस्य जना न	2901	यावन्मद्यमद०	1949
यस्य धर्म०	2956	या विपत्ति०	469
यस्याः संगम०	748	या सा जगत्परि०	3257
यस्यानेकमदान्ध०	613	या साभूनिव	165
यास्यान्ते श्वापि	3276	या साभून्प्रखला०	3074
यस्या बीजमहं०	3518	यासि त्वं विरहा०	1347
यस्याम्बुक्राणिका०	856	यास्यति सङ्जन०	149
यस्यार्थोस्तस्य	2816	यास्यामीति गिरः	1064
यस्यार्थिनो न	2864	यास्यामीनि वचो	1350
यस्यासीन्नव	671	यास्यामीनि समुद्यनस्य	1153
यस्यास्ति सर्वत्र	2902	युक्तं यया किल	440
यस्योद्यद्वाण०	51	युक्तमाह	1126
यां स्मृत्वा सहसैव	713	युधिष्ठिरोसि	2444
या इमाः प्रेक्षसे	3337	युष्मत्कीर्ति०	2630
या कामुक०	1166	युष्मद्गन्ध०	2519
याचन्ते पितरः	2313	युष्मद्वान्ति०	2509
याचमानजन०	3040	युष्मद्दीतारि०	2604
याज्यापदे	274	युष्माकमम्बर०	73
याने यौवन०	3394	युष्मादुशः	781
यानाः कणादतां	2446	ये गात्रे ययुः	1663
यानाः किं न	1342	ये गृह्णन्ति हठा०	908
याना प्रातरयं	2149	ये जात्या लघवः	1011
यातास्ते रस०	178	ये तावत्स्वगुणोप०	164
यान् नाशं	857	ये तावन्मलयोप०	2942
याने गोत्र०	2108	येन ध्वस्तमनो०	44
याने शमं	2496	येन पाषाण०	895-2261
यानोस्मि पद्म०	1908	येन व्यधीयत	2497
यात्रामङ्गल०	1150	येन सहासित०	2885
यादृङ्गनोभि०	3496	येन स्वेन करेण	3484
यादृशं जनमनः	3497	येनाक्षरसमा०	1230
यान्नि यच्छरणं	1642	येनामोदिनि	749

ये निर्देहन्ति	1400
येनेयं ग्लपिता०	1474
येनैकाङ्गुलि०	3471
येनोद्भिन्नं सह०	700
येनोन्मथ्य	565
येषि नास्तीनि	3272
येष्यासन्निभ०	188
ये बालभावे	3436
येथाः केशेन	2670
ये श्रमं हर्तु०	343
येषां नाग्र०	3013
येषां प्राणिवधः	367
ये सेनोपसुप्त०	1027
यैः कारुण्यपरि०	3200
यैवानुलो	321
योग्यनयेव	239
योनि यस्य च	2984
यो न दीर्घा०	2224
योनौ कर्मणि	2823
यो मानुष्ये	3036
यो ये जनाप०	3133
यो यः पश्यति	1222
यो यमर्थ	2685
योरिणा सह	2756
योर्यः स्यात्पुरु०	3463
योर्यधर्मा०	2840
यो वैरिष्वनलो	2610
योसावानन	1155
यौवनं जरया	3143

र 75.

रक्तच्छदन्वं	1817
रक्तत्वं कमला०	251
रक्तस्त्वं नव०	1364
रक्ताकयन्त्रखर०	619
रक्ताशोक	1363
रक्ता हरन्ति	3338
रजनिवमथु०	2193
रजनीवशा०	1975
रजन्यामन्यस्यां	1437
रङ्गवा दिशः	648
रटत् जलधरः	1790
रटसि कटु	701
रण्डाः पाखण्डिभि०	2296

रत्नक्रीडा	1305
रत्नकृति	2102
रत्नाकराङ्गनि०	916
रत्नाकरोपि	2499
रत्नान्यधी	2927
रत्नान्यभूनि	866
रत्नोद्भवाः	888
रत्नोत्करोत्तमा०	2121
रथस्यैकं चक्रं	2277
रथारजो०	1115
रम्यं हर्म्य	3466
रम्यं हर्म्यतलं	3326
रम्यतामुप०	1893
रविप्रभाभिन्न०	1704
रविमणिरपि	2273
रविस्त्विकृत्वा	2194
रवेरेवोदयः	548
रवेर्मयूखे०	1703
रसति तरुणी	1761
रसवदमृतं	1511
रसायनमयी	206
राकेन्दोदयः	2628
रागाक्षत्र०	2475
राजंस्त्वमेव	2435
राजच्छ्रीः सम०	2577
राजनः सलिला०	3357
राजन्यशपि	2461
राजन्यशो	2539
राजवल्लभ०	3230
राजा राजाचिता०	97
राजामव्याहताज्ञा	3477
राजावद्य समानया	2213
रात्रिराज	1125
रात्रिर्गमिष्यति	754
रात्रौ गुण०	571
रात्रौ जानु०	3187
रात्रौ वारि०	1774
राधाभौहन०	98
रामानितान्न०	1065
रामालिरोमा०	1934
राहुरचाडु०	3117
रिकाः कर्मणि	2870
रिका विपाण्डु०	1800
रियूनवाप्यापि	2522

रुचिधाम्नि	1924
रुजासु नाथः	3494
----- रुणयानु	2334
रुद्रोद्रि जलधि	543
रुक्षं क्षारं	878
रुपं यन्मदने	2624
रुक्षं रौनि	438
रुपं हारि मनो	715
रूपानि शयं	1209
रे दन्दशुक	974
रे मेघाः स्व०	850
रे रे ध्वाङ्गु	772
रे रे भुङ्ग	752
रे रे यन्त्रक	2888
रोगी निरप्रवासी	3184
रोगोण्डजो	383
रोदितुं नैव	1105
रोमाञ्चं वहमि	1489

ल ५५.

लक्ष्मीं विशेषय	926
लक्ष्मीः स्याद्यदि	1468
लक्ष्मीकपाल०	29
लक्ष्मीक्रीडा०	2005
लक्ष्मीपङ्क०	3419
लक्ष्मीपरि०	2873
लक्ष्मीर्दान०	3034
लक्ष्मीसंपर्क०	920
लग्नुर्देहैर्न्य०	3218
लग्नं रागा०	2595
लग्ना नांशुक०	1057
लघीयः प्राड्य०	2936
लघुनि नृण०	1840
लघुपादो	2329
लज्जो विहाय	1045
लज्जाभरावनन०	2235
लज्जामहे वय०	867
लज्जावनः कुलीन०	3171
लनान्नात्मादने	630
लब्धं निरा०	805
लब्धं सरोभिः	1884
लब्धाडम्बर०	612
लब्धोच्छ्रयो	414
लब्धोदयो०	395

लब्धा जन्म	8105
लभेन सिकतासु	447
लम्बमाने	3282
लम्बालकं	1288
ललाटनट०	1489
ललितललिते०	1299
लवणाभुनिधे०	1809
लाक्षालक्ष्म	2215
लाङ्गूलचालन०	641
लाभप्रणयिनो	230
लात्तेत्युद्विजते	3335
लावण्यकान्तिपरिपूरित०	2031
लावण्यकान्तिविसराम्न०	1989
लावण्यद्रविण०	1472
लावण्यपण्य०	3397
लावण्यौकसि	2536
लिखति न	1072
लिखितकमले	741
लिम्पनीव	1890
लीने श्रोत्रेक०	57
लीलामनियेत्र	1569
लीलादलित०	586
लुब्धः स्नग्धो	873
लेखनीकृत०	2327
लोक एव	3041
लोकत्रयस्थिति०	91
लोकानन्दा०	559
लोकोत्तरं चरित०	2281-3440
लोलभूलनया	2067
लोलालया गुरु०	1055
लोलिलोचन०	1060

व 187.

वक्त्रं जेष्यामि	1525
वक्त्राम्भोजं	2592
वक्त्रेन्दुना	1572
वक्त्रे या मृग०	1092
वक्रमशय्या	958
वक्रवर्चन०	109
वक्त्रेण शिरसि	1669
वदननिहिने	2100
वदनशशिनः	2098
वद विभुतद०	1129
वनानि नौयानि	1811

वचानि दहतो	2682	वानाहार०	1016
वचिनाचिन०	1726	वानैरभ्युदिना०	1732
वने प्रिय०	1618	वानोद्धतमुखी	1950
वन्द्यः स ईसा	319	वान्नि कटार०	1793
वन्द्याज्जिन्दति	459	वान्नि रात्रौ	1794
वपुस्तुपमे	1563	वान्नुच्चैर्महनः	1783
वयमिह परि०	3475	वान्स्यापि यत्सुख०	2391
वरं वरिष्ठः	3440	वापीतरङ्गा०	1652
वरं भूमद्रास्ते	1623	वायुरिव	405
वरं विन्ध्याट्ट्या०	3055	वाराणस्या०	3420
वरं दिनरके	3163	वासवस्तरया	1935
वरमच्यन्त०	385	वाङ्मवर्माश्वर०	688
वरममी नरवो	488	गदि वान०	1190
वरमश्रीक०	919	विकचकच०	1484
वरमसौ दिवसो	1114	विकचकमल०	2179
वरमाहिमुखे	456	विकचकुमुदः	665
वरमियमङ्कुश०	632	विकल्पराचिना०	1329
वरमिह रावि०	998	विकसाभि रता०	3186
वरमुन्नत०	955	विकामिपद्या०	1073
वरुणगृहिणी०	2192	विगतनिमिर०	2181
वर्जनीयो मनि०	370	विचरेदेक०	2429
वर्जस्थं गुण०	457	विचारस्तथो	575
वर्त्तयेन न विना	3250	विजये कुशल०	123
वर्त्तयेन पातङ्गः	551	विजितमपि	1798
वर्त्तये स्वर्ग्ये०	346	विजितमिनां	3062
वर्त्तये परं न	1618	विजुम्भमाणे	3407
वर्त्माकप्रभवेण	186	विजुम्भिनाहाम०	3443
वदभागमना०	2042	विजेनया	2273
वदभेन परि०	2091	विडम्बनैव	476
वदयाः सुता	2906	विनतपुथु०	2185
वदयेन्दित्र्यं	2649	विनीर्णशिक्षा	171
वसन्तोविशय०	689	विने न्यागः	264
वसन्नप्रारम्भे	1688	विनेन वेनि	2369
वसुरात्रिनेन	125	विदेशेषु	3053
वस्तान्ते कर०	1058	विद्ययैव	506
बहन्प्रज्वालनो	2792	विद्याविक्रम०	3432
बहेदामन्त्रं	2754	विदग्धे रण०	2602
बद्धिं शीलयितुं	2287	विद्वत्तां चैव	3253
बद्धिः समुद्रवति	2932	विद्वन्तं च	3426
बाहूनःकाय०	3402	विद्वद्रोटी	2907
बादो महा०	116	विद्वानुपालम्भ०	427
वाचयानि	2344	विद्वानुशुग्भि०	2884
वाञ्छा सज्जन०	2944	विश्रय मंथ्या	2160
वानाकीर्ण०	1713	विश्रयापूर्वं	1513

विभुरण्यकानि	3131	विष्णुविभर्नि	993
विभूतभृङ्गा०	1672	विष्णुर्वा त्रिपुरा०	24
विध्वस्तपर०	329	विस्मज्ज दायने	2033
विनयनि सुदृशो	1864	विस्त्रं वपुः	600
विना न साहिन्य०	173	विशरः कण्ठ०	1426
विनाप्यथै०	535	विहारो मृग०	1220
विना साध्येन	2432	वीक्षितेन	1598
विन्ध्याद्रिमागु०	625	वीणा वंश०	3174
विपक्षः श्रीकण्ठो	2280	वृत्तं यन्नन	3048
विपदि धैर्य०	267	वृत्त एव स	968
विपरीतरता०	2119	वृत्तानुपूर्वे	1567
विपुलं गगनं	3104	वृत्ति स्तो बहु	360
विपुलहृदया०	153	वृथा खलिन०	379
विपुलहृदये०	532	वृथा दुग्धो	449
विप्रः सपक्षो	2389	वृद्धिर्यस्य	826
विभूतिरर्घ्यस्यपि	3251	वेच्यङ्कार०	1918
विमलमयु	1751	वेदितालक०	1435
विमानना	2922	वेद्यानां पर०	2368
विमुञ्चन्त्या	1403	वेद्यावेदमसु	3077
वियोगिनी	1075	वेकुण्ठाय	887
विरमन घनाः	1762	वैशनाथ	2319
विरमन बुधा	3385	वैद्यसावस्तरा०	2339
विरमन विरमन	1070	वैपरीन्य०	2123
विरम विफला०	3138	वैयाकरण०	2333
विरलविरली०	2217	वैरमादौ	2751
विरलाहुलि०	2410	व्यक्तोपकार०	1910
विरहपवन	1296	व्ययोहितुं	1861
विरहविषमो	1633	व्यसनमचलं	2101
विरहे मृग०	1248	व्यसनेरेवा०	2883
विरुद्धरपि	2712	व्याख्यातुमेव	155
विरोधानव	2474	व्याप्तव्योमनले	2612
विरोक्ष्य संगमे	1887	व्याप्तुनेनापि	2958
विवृण्वना	1660	व्यामोहयसि	107
विवृद्धनापो०	1076	व्यायम्यज्ञपि	3142
विभिष्टोन्विष्य	2003	व्यालाश्च गह्वर	196
विश्वेयो जनिनः	1707	व्यामादीन्कवि०	2385
विश्वस्य स्थितये	604	व्योम्नः श्यामा०	2156
विषं वेदम	3130	व्योम्नि नीलाश्वद०	1733
विषण्णं दीन०	2994	व्योम्नीव नीरद०	90
विषभरनो	327	व्रजति कुमुदे	2195
विषमगता	233	व्रज्यधोधा	2788
विषमभिमुखं	873	व्रजन्ति ते	2916
विषमवृष्टि०	1755	व्रजे विवदे	318
विषस्य विषया०	3368	व्रीडायोगादन०	1335

श 101.		शिशिररुचिः	
शंभुमानस०	2639	शिशिरशीकर०	2157
शक्तिनिस्त्रिश०	2596	शीतमन्वा	1757
शक्यो वारयितुं	2943	शीतवतानप०	3169
शङ्खः सन्नि	917	शीतांशुकर०	3207
शङ्खस्थिरोपः	913	शीतांशुशेखर०	1961
शङ्खवर्णयामि	106	शीतनोद्धृष्टिन०	698
शतपदी सति०	969	शीलं रक्षतु	3181
शब्दवद्वि०	1530	शीलं शीलयतां	3052
शब्दार्थमात्र०	184	शीलं शैलनटा०	3035
शमयति यशः	363	शुकहरित०	3073
शममुख०	3378	शुकहरित०	1841
शय्याशाद्वल०	540	शुकानि दिन०	3293
शरणं किं	467	शुद्धः स एव	273
शरत्कालानप०	1827	शुद्धमाविल०	1901
शरदि रवि०	1814	शुद्धस्वभावा०	1968
शरदि समग्र०	965	शुष्कतनुतृण	896
शरशुभ्रज०	1795	शुष्कस्त्रायु०	1025
शरीरं क्षामं	1328	शून्यं वास०	2113
शरीरनिर०	2801	शून्यमाकीर्ण०	208
शरीरगीर्णं	3423	शून्यार्थैर्वचनै०	3234
शल्यमपि	421	शूरं वैभव्य०	3478
शशिदिवाकर०	3125	शूराश्च कृत०	542
शशानि किल	3149	शूरीसि नून०	2040
शशिमुखि	1317	शृङ्गणाङ्गं	659
शशी दिवस०	3458	शृणु सखि	2338
शस्त्रं पत्रायते	2985	शैलराजननया०	71
शास्त्रामंनवि०	809	शैलश्रेणिगुहा०	607
शाट्येन मित्रं	2918	शैलाः सुरा०	2354
शान्तवपुरेष	2355	शोकारानि०	2700
शान्ते मन्मथ०	2134	शोच्यस्नाव०	566
शान्त्यै र्पवनां	2598	शोभां दिकरूणी०	1845
शारीरिः कर्म०	2965	शौर्यदर्प०	589
शावान्कुलाय०	979	शौर्यश्रेकेश०	2600
शास्त्रं सुनिश्चिन०	2926	श्यामास्वङ्गं	1336
शिक्षयति लोक०	2858	श्रीकण्ठस्य	95
शिखरिणि क	2030	श्रीखण्डद्वय०	2619
शिखरी चिन०	962	श्रीजैनोद्भाभ०	2633
शिखिकुलगल०	1763	श्रीपरिचया०	2854
शिरः सुधीनं	2921	श्रीभूतो नर०	2448
शिरसा धार्य०	552	श्रीमद्वरमणेन्द्र	2635
शिरसा विभृता	2691	श्रीमन्नाथ	2542
शिव इति यदि	111	श्रीमन्मानस०	1524
		श्रीसंनिधान०	2528
		शुन्ना बाल०	1772

भूयता भयं	2960
भूयते रशना०	2122
श्रेयांसि बहु०	3427
श्रेयांसि वो दिशन्तु	65
श्राद्धोत्सवं	720
श्राद्धेयं वक्रिम०	177
श्रष्टः कण्ठे	2143
श्लोकः कस्य	2563
श्लोकोयं स्वामि०	25
श्वः कार्यमद्य	3281
श्वः श्वः प्राण	3300
श्वधूर्नुदति	2396
श्वस्वया सुख०	3365
श्वसाः किं स्वरिता०	1440
श्वो गन्तव्य०	1371

ष 1.

षट्पणो भिद्यते	2718
----------------------	------

स 339.

संकेतकाल०	2043
संकेतधास्त्रि	1944
संकोचमेहि	928
संकोचिन०	1850
संक्रान्तमानन०	2020
संक्षोभं पयसि	1881
संचिन्तं क्रतुषु	487
संतापी मलयो०	1359
संतापी न खलु	3128
संतृप्यत्युत्तमः	304
संतोषः किम०	811
संतोषामृत०	3348
संतोषैश्वर्य०	3346
संतृप्यैनां	1089
संदष्टवस्त्रे०	1873
संदष्टेभर०	1303
संदिष्टस्वजना०	1189
संभ्रावग्रह०	2466
संध्या यत्प्रणि०	102
संध्याप्रणाम०	117
संनिवेशविशे०	2836
संपत्तौ कोमलं	295
संपन्सु महतां	200
संपदो जल—किं धनेः	3316

संपदो जल—गच्छ दूति	1180
संपूर्णानि दिनानि	1147
संप्रति किमत्र	113
संप्राप्तुकामो०	1970
संप्राप्तुवन्ति	2289
संप्राप्यकोकिल०	767
संभारो भवता	1685
संभोजनं	2697
संमोहयन्ति	3354
संरक्षितुं कृपि०	984
संविधातुमभि०	1965
संसारे सुखिता०	3329
संसारेस्मिन्नसारे	2245
संसारेकनिमि०	18
संस्तुय तं	1445
स एवाहं पार्थः	3146
स कथं न स्पृह०	1560
सकृदपि दृष्ट्वा	240
सकृदुष्टस्तु	2757
सकृदपाणां	2477
सकृच्छोपयति	3201
सखि विवृणुते	1171
सखि स सुभगो	1118
सखे खेदं मा गाः	3191
सखे सत्यं सत्यं	1331
सखे समं	1221
सख्यः किं पश्यै०	1162
सख्यस्तानि वचांसि	2145
स ख्यानींस्त	2625
सगर्वगर्जे०	592
स ग्राम्यः स	1641
सङ्ग्रामाङ्गण०	2513
सङ्ग्रामे प्रहरण०	3129
सङ्जना एव	287
सत्काव्यभूषणा	3431
सत्काव्यार्थनिरु०	3465
सत्कुलजे पाण्डित्यं	3123
सत्कृतं स्वजने०	2703
सत्केवप्रतिपादितः	3028
सतनं यश्च	2814
सतनमानप०	1876
सतो मनमनि०	2797
सति प्रदीपे	1235
सत्त्वान्नः स्फुरिता०	783

सत्यक्षा कज्जवः	229	समानानि व्यती०	3289
सत्यादवान्निवपुल०	942	समाश्रित्योत्सङ्ग०	875
सत्यं गुणा गुण०	270	समाश्रित्यन्युच्च०	3388
सत्यं जना	2231	समाहनं यस्य	1906
सत्यं तथा न	2141	समुद्ररसि	718
सत्यं मनोरमा	3266	स मे समासमो	1253
सत्यं वाचि	3032	सरसि बहुश०	709
सत्यधर्मन्युना०	366	सरस्वतीमातु०	170
सत्यपि भेदाप०	3520	सरस्वतीस्थिता	2453
सत्यमाचक्ष्व	2039	सरोरुहाक्षीणि०	1899
सत्यं शङ्काचकित०	3237	सर्वः किलाय०	92
सत्सङ्गास्थ्या०	2896	सर्वः पदस्थस्य	2689
सत्साधुवादे	336	सर्वत्र गुणता०	302
सदसत्त्वेन	20	सर्वत्र संगद०	3347
सदा खण्डन०	332	सर्वथा धर्म०	2813
सदा वक्रः	2308	सर्वथा स्वहित०	2905
सद्विरेव	2711	सर्वदा सर्वदा०	2452
सद्यः पक्षपुनं	2243	सर्वस्य द्वे	2362
सद्वैशजः	897	सर्वस्यैव हि	1509
सद्वैशजस्य	308	सर्वात्मना	1083
सद्वृत्तयः	556	सर्वापदा	3515
स धर्मो यो	2643	सर्वाशापरिपूरि०	918
स भूर्जेजिज्या०	62	सर्वाशक्ति	1708
सन्तुष्टालकक्र०	1276	सर्वाशुचिनिधान०	3280
सन्नि कृपाः	686	सर्वासां विजग०	879
सन्नि स्वादु०	3236	सर्वासामेव	3209
सन्नोपि न विरा०	3161	सेवयु०	1436
सन्नोपि सन्नः	527	सत्रीडा दयिता०	78
सन्मार्गे तावदास्ते	2246	सत्रीडार्ध०	2237
सन्मूलः प्रथितो	812	स श्रियो भाजनं	2451
सपदि कुमुदिनी०	2170	स सुहृदो	2690
स पातु वो यस्य जया०	63	सहकारकुसुम०	1666
स पातु वो यस्य हता०	32	सह वसना०	399
स पुमानर्थ०	2267	सहसा विदधीत	2904
सप्रस्वेदः	3233	सह सिलमिदं	248
सभा वान	2826	सहृदयगिरा	2636
समक्षमपि	1831	सहृदयाः कवि०	159
समजनि न	2062	स हेमालंकारः	1000
समदकरि०	596	सांध्यराग०	1892
सममेवाकल्पन्ते	1671	सामुख्यं वस्तु०	1013
समयोजित०	1167	साकूतं निज०	197
समर्पिताः कस्य	425	सा ख्याताभिन्	2556
समस्तलक्षणा०	17	सागसि प्रिय०	2014
समादिष्टं शिष्टै०	2086	सागसेपि न	323

सा गौत्रम्बन्धनं	2073	सुधौतं कौशेयं	3389
सा जिह्वा या	3489	सुप्रज्ञमपि	2609
सा दृष्टा येन	1254	सुभाषितैः	269
साधयानि य०	401	सुमन्त्रिणे	2719
साधुरेव	288	सुरनावरत्नौ	2106
साधुश्रवनि	408	सुरस्त्रोत्पत्त्या०	3416
साधुमद्र०	207	सुराणां पानासौ	2631
साधुत्वात्	842	सुरासुरशिरो०	6
साध्वीव भारती	145	सुलभाः पुरुषा	2838
साध्वेव तद्विधा०	786	सुवर्णकार	975
सानन्दं नन्दि०	81	सुविहितमभि०	1522
सान्द्रनीडार०	1720	सुवृत्तन्यैक०	219
सान्द्रानन्द०	3415	सुशान्तशास्त्रार्थ०	3405
सा पार्वती०	2314	सुसंवृतेर्जावित०	489
सापपदीनं	245	सुस्कन्धस्य	814
सा बाला वय०	1346	सुहृदयामिति	3066
सा भार्यो या	2775	सुहृदामुपकार०	2898
साभिमानमसं०	310	सुहृद्गो वि भनं	3170
सामोपायनय०	2285	सुहृदोप्यरय०	2653
सानैव यत्र	2874	सुहृदभयोपि	2779
सा यावन्नि	2070	सूर्योदनयत्र	777
सा यौवन	1212	सूजनि नाव०	3126
सारङ्गो न	658	सेना मयैव	2276
सारासार०	2820	सेन्द्रचापैः	1728
साशङ्कस्य	2567	सेवकादपरो	3220
साशङ्कनेव	1829	सेवध्वं विबुधा०	3322
साश्वर्यं युधि	362	सेवदिन्यान्न	3476
सा सुन्दर नव	1387	सेवा श्रवणि०	3222
सिंहः करोति	595	सेका दिकृत०	1374
सिंहः शिशु०	593	सेनाः पारम्भमसि	737
सिंहो व्याकरणस्य	458	सेत्कण्टाकुलया	2078
सिंहोस्तु शत्रु०	601	सेत्साहा नव०	1778
सिकायां वीर०	2588	सेपालम्भकृत०	1184
सितचन्दन०	1668	सीयुर्वी रसना०	751
सितद्विजाली०	1803	सोद्धामा अपि	2617
सिताम्बरयुगा	2361	सौधस्कन्धनलानि	2001
सिद्धान्तपट्ट०	2359	सौभाग्यस्य	2574
सिन्धोर्जैत्रमयं	2629	सौहृदेन परि०	2707
सुखलवदशाः	265	सर्वान्तः स्खलितो	2971
सुखस्मादलवः	3291	स्ननपरिमर्ग०	2167
सुजनों न यानि	241	स्ननयुगमन्युनुङ्ग	1268
सुननु जहहि	1600	स्ननयुगमधुम्बानं	2482
सुनीयो राय०	1531	स्नन्धप्रकृति०	2878
सुशुम्न इन्दु०	2492	स्तब्धस्य नश्यति	2930

स्तोकेनोन्नति०	352	ख एव कस्मूरिक०	1447
स्त्रियः पवित्र०	2774	स्वकर्मफल०	3508
स्त्रियः सेवेन	2777	स्वगुणानिव	410
स्त्रियश्च यः	2781	स्वचित्तपरिचिन्तयेव	531
स्त्रीणां वैरूप्यं	3124	स्वच्छन्दं हरिणं	657
स्त्रीनि नामापि	1449	स्वच्छस्वादुजला	645
स्त्रीष्वेव गान्तिनं	1451	स्वजनवसने०	3421
स्त्रीयुंमौ प्रविभज्य	1638	स्वदुर्जने०	1500
स्थलकुशेराय	923	स्वधर्मकर्मा०	3017
स्थलीनां दग्धाना०	650	स्वपक्षच्छेदं	450
स्थाणुवास्यादजो	2315	स्वप्रान्तरे समुप०	1398
स्थानाभिर्गन्ध	1379	स्वप्रासादनं	42
स्थाने वर्धति	851	स्वप्नेन प्रापितायाः	1312
स्थानेष्वेव	2844	स्वप्नेपि दुर्लभं	1338
स्थान्या वैदूर्ये०	3045	स्वप्नेपि नाथ	1413
स्थितासनस्था	3382	स्वप्रज्ञया	193
स्थितो मध्ये सूरिः	3462	स्वफलनिचयः	283
स्थित्वा चिरं नभसि	699	स्वभावं न जहा०	296
स्थैर्यं तुङ्गशिरा	1036	स्वभावं नैव	294
स्नातो वा यादे	3492	स्वभावैर्नैव	386
स्नानं नाम मनः०	2948	स्वमुकुलमये०	2204
स्निग्धाः पद्मविनः	820	स्वयंभुवा	2445
स्निग्धे गत्यरूपा०	1613	स्वयमज्ञान०	1109
स्नेहं परिच्यय	1481	स्वस्तिपुनीक्षण०	1130
सृशानि न विसं	708	स्वनाष्टकारो	2352
सृशानि शनकै०	743	स्वव्यापि साधु०	235
सृशानापि	2752	स्वव्याशयः	988
सृहणीयाः कस्य	246	स्ववृत्ति	1637
स्पष्टं न या कण्टक०	1816	स्वस्ति सुखेभ्यः	3395
स्फटिकस्य गुणो	894	स्वस्ति स्वागत०	86
स्फारेण सौरभं	189	स्वस्त्यस्तु विद्रुम०	890
स्फुटतु हृदयं	1574	स्वान्मन्येव	217
स्फुटमाचक्षते	1199	स्वान्मीयान्न	1009
स्फुटापायः कायः	3399	स्वाधीनां प्रविहाय	633
स्फुटो वाक्ये	1615	स्वाधीनेति न	1370
स्फुरन्तः पिङ्गला०	1721	स्वामिन्प्रभो	2096
स्फुरसि बाहु०	1573	स्वामी सन्भुवन०	56
स्मररसनदी०	2057	स्वामोदनासन०	738
स्मर्तव्योहं न्वया	1044	स्वाम्ये पेशलना	266
स्मर्तुं वियोगि०	1086	स्वायत्तमेकान्त०	2382
स्मितं किञ्चिन्मुग्धं	2236	स्वार्थनिरपेक्ष	419
स्मितेन हवेन	3383	स्वार्थसंप्रति०	3363
स्मृता भवति	1225	स्वार्थानपेक्ष	835
स्मःसिन्धुतीरे०	3422	स्वेच्छामङ्गर०	166

श्वेदः कस्मात्तव	1442
श्वेदाग्निः कणिकाचिनेन वपुषा ..	1710
श्वेदाग्निः कणिकाचिनेपि वदने ..	2071
श्वेदाग्निः कणिकाचिनेपि वदने ..	1869
श्वेदं कैरव०	1980
श्वेरी भ्राग्यास	656

ह ५३.

हंसाः पद्म०	823
हंसानां गतयो	1775
हंसो ध्वजः	702
हंसो देव सदैव	3159
हंसो निनय०	1552
हंसो विश्वे विविध०	3134
हन्मित्रवत्या	1749
हरति किमपि	1835
हरति सुचिरं	2061
हर हर कर्णा०	1310
हरयेव मत्वा०	3493
हर्षयति न	3459
हसन्ति लसन्ति हर्षा०	460
हसन्ति वसन्ति स्वस्मि०	3232
हसन्ति वसन्ति स्वस्मि०	1725
हसन्ति वसन्ति स्वस्मि०	330
हसन्त्यस्मि०	1405
हसन्मात्रिण्य	1041
हस्ते करोत्य०	1381
हा कष्टं नष्ट०	882
हा गदो निकट०	127
हारो जलदं०	1087

हारोपि नार्पितः	1192
हिमाप्रभो	3375
हिमज्ज्वलमयव०	3139
हिमज्ज्वल०	1832
हिममापत्यरो०	209
हिमोत्पन्ना	744
हिमोत्पन्निना०	621
हिमाद्रिज्ज्वलाभ	1917
हिममागमिष्यन्तु०	1526
हिमाधिकारा	2768
हिमोद्गराग०	1872
हृदयं स्थायिता	1111
हृदयानि मत्वा	212
हृदये कार्यतेन	1936
हृदि विमलता०	1314
हे गन्धकृत्तव०	644
हेतोः कृतोपमदृष्टाः	279
हे पन्थ प्रिय०	1842
हे बालचम्पक	801
हेमकारं सुभये	967
हेमोद्भवद्विन्द	3025
हेतो भागवतानि	180
हे राजानस्यजन	167
हेतोः नानि	1300
हे वृक्ष शोभित	806
हे सागरा नृणा०	651
हे हेम मैलित०	697
हे हेमिडनमार्ग	825
हे हेमन्त	1836
हेपयति प्रिय०	434-2532

N. B.—The order observed in this Ślokanukramanikā is अं, अः अ; ओं, आः, आ and so forth.

सुभाषितावलिस्थानामस्तुटश्लोकानामनुक्रमणिका.

श्लोकाङ्कः	अस्तुटोऽश्लोकाङ्कः	श्लोकाङ्कः	अस्तुटोऽश्लोकाङ्कः
८२	श्लोकानामर्थमस्तुटम्	९२०	नान्यर्थमस्तुटम्.
७०८	तुल्यानिच्छति.	९२१	नान्यर्थमस्तुटम्.
९९	अस्मिन्क्षेत्रे किं आर्जोतीडमूचकं	९२२	नान्यर्थमस्तुटम्.
	किमपि पदे नास्ति.	९२३	वृत्त एव.
१९१	उत्तरार्धस्य नान्यर्थमस्तुटम्.	९२४	नान्यर्थमस्तुटम्.
८३१	श्लोकानामर्थमस्तुटम्	१०१३	नान्यर्थमस्तुटम्.
८६३२	खट्वस्तु.	१०१४	उत्तरार्धस्य नान्यर्थमस्तुटम्.
६०४	चतुर्थपादोऽस्तुटः.	१०१५	नान्यर्थमस्तुटम्.
६०७	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.	१०१६	विश्वरूपमप्यतिरञ्जना.
६१११	जातीमाम्.	१०१७	स्मरत्स्मरन्मनसः.
६२१	उत्तरार्धमस्तुटम्.	१०१८	नान्यर्थमस्तुटम्.
६५८१	शृङ्गारिवेपः.	१०१९	महाशिवम्.
६७७	तृतीयपादोऽस्तुटः.	१०२०	स्वर्गभरमस्तुटम्.
७६०	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.	१०२१	चतुर्थपादोऽस्तुटः.
७७०८	कौकिल्यस्य उत्तमवर्णा.	१०२२	तद्वत्.
७७१३	लघुमन्त्रेण.	१०२३	विभुस्वर्गमस्तुटम्.
७७५	पूर्वार्धनान्यर्थमस्तुटम्.	१०२४	करणकच्छेदः.
७७६	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.	१०२५	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८००	उत्तरार्धनान्यर्थमस्तुटम्.	१०२६	मिनवत्त्वः.
८१८१	गोप्यान्तेः.	१०२७	मन्येस्तः.
८१८	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.	१०२८	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८१९	उत्तरार्धनान्यर्थमस्तुटम्.	१०२९	वसनमण्डनः.
८२३१	लघुमन्त्रेण.	१०३०	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८२३२	विभ्रमस्तुटः.	१०३१	कृत्रिमवत्स्वस्तुकरणाकृतम्.
८३६	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.	१०३२	आटिकाकोऽखण्डम्.
८३७	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.	१०३३	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८८५१	स्वल्पान्तिमिदिक्रियः। वल्लभकर्म- रितः.	१०३४	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८८५१	यद्यद्वत्कम्	१०३५	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८८५२	पूर्वार्धनान्यर्थमस्तुटम्.	१०३६	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
८८५३	कुर्वन्वा.	१०३७	सुगाजिरमवेलको.
८८६१	पादरक्षायै.	१०३८	पूर्वैर.
९०७	उत्तरार्धमस्तुटम्.	१०३९	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
९१४	नान्यर्थमस्तुटम्.	१०४०	उत्तरार्धमस्तुटम्.
९१५	नान्यर्थमस्तुटम्.	१०४१	श्लोकानामर्थमस्तुटम्.
९२६	कौशल्याङ्गा.	१०४२	रणवर्धनम्.
		१०४३	उत्तीर्ण.

श्लोकाङ्क.	अमृतश्लोकाः	श्लोकाङ्क.	अमृतश्लोकाः
२२८७	पूर्वाभिममृष्टम्.	३१०८	चतुर्थयागेऽमृष्टः.
२२८८	श्लोकान्तर्यममृष्टम्.	३१०९	खडाभायं.
२२९१	दाभापदागी.	३११०	मोघव्यव.
२२९२	पूर्वाभिममृष्टम्.	३१११	निमित्तमर्थव्यति.
२२९३	चतुर्थयागेऽमृष्टः.	३११२	पूर्वाभिममृष्टम्.
२२९४	उत्तराभिममृष्टम्.	३११३	वह्मनः.
२२९५	उत्तराभिममृष्टम्.	३११४	मतीत्यती.
३०१०	श्लोकान्तर्यममृष्टम्.	३११५	परमद्वयप्रवृद्धमाहमा । हरिप-
३०२०	तृतीयाभिममृष्टम्.		श्लोऽमृष्टम्.
३०२६	तृतीयाभिममृष्टम्.	३१२०	तृतीयागेऽमृष्टः.

NOTES.

The beginning in A is ओ श्रीगणेशाय नमः ओ नमः सरस्वत्यै ओ नमो गुरवे तां भवानी. In B ओ श्रीगणेशाय नमः ओ तां भवानी (sic). In C ओ स्वस्ति-सिद्ध ओ श्रीगणेशाय नमः ओ तां भवानी. Of the first 27 verses, forming the Namaskârapaddhati with what is presumably Vallabhadeva's own mañgalâcharaṇam, D gives only Nos. 27 and 24 in that order. D therefore begins गणेशाय नमः ओ अथ नमस्कारपद्धतिः कस्तूरतिलकं. Throughout the book the omissions in D are numerous.

Verse 1. γ. C अम्भोजे.

3. γ. B स्वानुभूत्यैकमानाय.—So also C, corrected into स्वानुभूत्यैकमानाय. Comits author's name. The verse stands at the head of Bhartṛihari's Nīti and Vairāgya śatakas (Telang's edition), and of the Vāsishṭhasāra.

7. Occurs in the Gajendramokshastava attributed to Vyāsa.

8 The first verse of the Harshacharita. The verse which precedes it in the edd. is an interpolation, as is evident from the fact that it is not explained in Śaṅkara's commentary.

11. β. C originally सर्वकार (sic), which has been corrected into सर्वकाम.—γ. C समस्तमनुवाच्याय.

अनन्तनामधेयाय.

“By many names men call us.”

12-16. These five verses are all from Jagadḍhara's Stutikusumāñjali. 12 = xi, 1; 13 = xi, 17; 14 = xi, 22; 15 = xi, 12; 16 = xi, 2.

17. कस्मैचिदपि शंभवे.

“Then Paul stood in the midst of Mars' hill, and said, Ye men of Athens, I perceive that in all things ye are too superstitious [very religious]. For as I passed by, and beheld your devotions, I found an altar with this inscription, TO THE UNKNOWN GOD. Whom therefore ye ignorantly worship, him declare I unto you.”—Acts xvii. 22, 23.

22. आसन्नय सुदूराय—

“That they should seek the Lord, if haply they might feel after him, and find him, though he be not far from every one of us.”—Acts xvii. 27.

25. This is one of three verses in the Subhāshitāvalī which are in the nature of Notes to the verses that precede or follow them. The others are Nos. 608 and 2633. See Introduction. कविनामाङ्कम् refers to

the practice obtaining among Sanskrit poets of inserting in the last verse of their work, or of each division of their work, a word chosen as their sign or mark, to guard against spurious addition or wrongful curtailment. We may compare with this precaution the solemn imprecation with which, for a similar purpose, the Book of Revelation is made to close.

26. Separate भवबीजादुरजलदा रागायाः.

27. β . B वरमौक्तिकं.—B मुक्तावलि. This verse occurs in the *Kṛishṇa-karṇāmṛita* of Bilvamaṅgala, otherwise called *Līlāsuka*.

28. β . C corrects वः into या.

29. δ . A B C महाबलः.—The verse is not in D.

30. Given and translated by Aufrecht (*Indische Studien*, XVII. 171), from our book. The number of the verse with Aufrecht is 27.

31. δ . C शयनपरः.

34. $\alpha \beta$. A गोय - - - - - गलज्जितमानसस्य, the gap, which is marked as such, being filled up with the syllables गीतस्तुतिभ्य by another hand in the margin. B गोवर्धनीद्वर (sic) इष्टममग्रगोपनास्तुति &c. C गोपीजनप्रणय-लज्जितमानसस्य. The verse is not in D.

35. Not in the *Haravijaya*.

36. In the *Bhāgavata Purāṇa*, XII. 13, 2. A has the signature भगवतो व्यासस्य in the margin. At the end of the verse that follows A has, with B & C, एतौ कयोरेव, but in A that signature is a correction from अयं कस्यापि. D has no signature there. MSS. in γ . वेदानिलेत.

37. Cited by Aufrecht in his paper "Ueber die Paddhati von Śārṅgadharma" (*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* XXVII. pp. 1 to 120), from the *Śārṅgadharapaddhati*, where it is ascribed to Bilvamaṅgala. Aufrecht gives the beginning as *ardhonmīlitalochanasya pibatah*.

38. δ . A B क्षीरेवर्धते.—वर्धयते ते शिखा. 'Your hair will grow if you do as you are told and take your drink.' The saying is still a common one in India in the same connection.

39. δ . A C प्रक्षिप्तगोवर्धनः. The verse is not in D.

40. $\gamma \delta$. A दृष्टु समस्तं जगन्माना. The verse is not in D. Quoted by Kshemendra in his *Auchityavichāracharchā* (*Auchityālaṃkāra*) under *Chandaka*.

41. δ . MSS. विलङ्घयितं.

42. γ . A B प्रत्यायः.—The verse is not in D.—"Your tears falling on my shoulder have revealed to me that in sleep you have met, and are seeking to win forgiveness of, your real heart's queen: yet you ask

me to give you some assurance of love. 'This is to invert our parts.' You should surely give, not seek, some assurance of the kind required.

43. All the adjectives are chosen so as to agree both with नेत्रे (dual neuter) and तनुः (singular feminine). In β नीति हितप्राप्तये, as applied to तनुः, must be read नीतिहितप्राप्तये i.e. नीतिर्हितप्राप्तये.

44. Given and translated by Aufrecht in his paper, "Zur Kenntniss indischer Dichter" (Z. D. M. G. XXXVI. 361-383 and 509-559). Aufrecht gives the verse under Bhāravi from the Saduktikarṇāmṛita and the Sarasvatikanthābharaṇa : and notes that it is found also in the Kāvya-prakāśa, Alamkāratilaka, and the Sāhityadarpaṇa. In the Sūktimuktāvalī the verse is attributed to Chandaka. Auf. β . यो गङ्गां च दधेऽन्धक-क्षयकरो यो बहिष्पक्षप्रियः.— δ . सोऽव्यादिष्टभुजंगहारवलयस्त्वां सर्वदोमाधवः.

The verse as it stands is one in honour of Śiva. By dividing the words differently it is made a verse in honour of Viṣṇu :

येन ध्वस्तमनोऽभवेन बलिजित्कायः पुरा श्रीकृते
यश्चोद्धतभुजंगहारवलयोऽंगं गां च योधारयत् ।
यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्यं च नामामरा-
पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदोमाधवः ॥

45. Read शायनिद्रा. A has नायनिद्रा (sic). In $\gamma\delta$ MSS. यद्विभासाद्व्या. His face is as it were the sky. Such sleep as alone gods can know stands for the clouds, from which are slowly emerging his two eyes, the Sun and Moon. As they burst forth the one makes the half of Lakṣmi's lotus blow, the other makes the other half close its petals.

46. α . C D मञ्जेन्द्रैः शैलकल्पः— $\gamma\delta$. C D कंसेन कुद्वमृत्युः. Compare with this verse No. 49. The reference here is to the appearance of Kṛiṣṇa on the arena in which he was to contend with Kansa's wrestlers.

47. $\gamma\delta$. "The voice of the shell is, one may say, more awful when it thus meets again the ocean from which it sprung." The shell rose from the sea : and the seven seas are in the belly of Hari.

48. From Subhata's Dūtāṅgada.

49. Hari has discharged his flaming weapon. As it rushes through the air the lustre of its form waxes greater and greater, as if to its own inherent brightness were added the reflection of the Sun in Hari's eye that watches its flight.

51. In γ . separate दिवसकृति लसन्मांसलांशुप्रकाशे δ . C स हरतु. The verse is not in D.—मोक्षीकुटारं. "Fabled axe." Rāhu sees the weapon flashing in the air and, though the Sun is shining in all its glory, nevertheless mistakes the chakra for the Sun.

52. ४. C मुररिः. The verse is not in D.

55. a. मृजीयात् is used intransitively. B writes मृभीयात्.

56. Hari came to Bali in the guise of a beggar dwarf, and asked for as much land as he could step in two paces ; the boon was granted : and Hari, exalting himself, stood with one stride over earth beneath, and with another over heaven above, then claimed the third stride, and threw Bali into chains because it could not be granted. The verse contains Bali's reproaches.

59. a. Correct अन्याद्. The three worlds are reflected in his jewelled breastplate. It is as if the three worlds that lie within him were eagerly beholding their own image there.

60. The words are chosen so as to agree both with the daityas smitten with love for Vishnu in the guise of a woman (Mohini), and with holy sages, worshipping the god. In the one reference जीविनेशे and श्यामे are vocatives : in the other जीविशे त्वयि is an absolute construction, and श्यामे is an adjective qualifying वपुषि. कस्यान्यत्रामृतेस्मिन्नतिरिक्त्वपुला. "Why with this nectar should any one so much desire aught else?"

61. ३. C हव्यनिद्रः.

62. Given and translated by Aufrecht from Śp. Z. D. M. G. XXXVI. 377. Auf. in γ. यत्र, which is the reading also of our Śp. MS. Böhrlingk, Z. D. M. G. XXXVI. 660, would correct यत्रैव on the ground that एकफलित cannot mean "a single gray hair." But to omit or change the एक is to fatally mar the verse. Śiva's hair is left to take care of itself, like that of other ascetics, and gathers into matted locks. एकफलित is one of these. Translate, as Aufrecht does, or, more literally "a single line of gray hairs."

65. Not in the Haraviṇaya.

66. Given and translated by Aufrecht from Śp. under Kṛīḍāchandra. Auf. ३. द्रयं चक्रीकृत्य.

68. a ३. "Embrace and kiss and sweet converse we might forego : but it is hard that we cannot look on each other's face."

69. Pārvatī, who is jealous of Sandhyā, taking her to be a rival, contrives that her son shall interrupt her husband's devotion. a ३. Mother? Well? What is my father hiding in his closed hands? Child, some sweet fruit. Will he give it to me? Go and take it yourself. Thus urged, Guha takes hold of his father's folded hands and draws them asunder. Śiva's wrath at the obstruction to his devotion is

checked when he recognises his child, and he laughs aloud. May that laugh be your protection!

D adds here the following verse :—

भासाभासत्रभावात्मकलमपिदिनं तापितो भूयसा यत्
रात्रौ विस्कोटकोटीर्भजति लसदुच्छ्रयनाकाशकायः ।
गच्छन्ति शक् प्रशान्तिं नयकुदयमुनेभ्यर्णगेप्योषधीशे
चित्रं युष्माकमर्कः प्रहरतु परितः प्राग्जनुर्जातमंहः ॥

70. This verse also refers to Pârvatî's jealousy of Sandhyâ. "One half of the (joint) lip quivers in prayer, the other in anger : one hand is raised to the head to worship, the other to pluck that first one down ; one eye is closed in meditation, the other as not able to bear the sight. At the time of evening prayer his left, however loth, acts as his right does. May He protect you!" C corrects प्रणातुं in β and तुत्यानिच्छापि in δ to प्रणीतुं and तुत्यावस्थापि wrongly.

71. He has six heads, and his mother has but two breasts. The four heads that are from time to time not engaged otherwise are to deliver the world from sin.

74. δ . The Jina or Tirthankar is insensible to love and war. The words in $a \beta \gamma$ are chosen so as to agree both with योधाः and with वारवधूतनाः. In γ . उत्सृष्टावर्द्धविग्रहभरा as applied to warriors represents them as stripped of their armour by the arrows and other weapons of their foe.

75. γ . कुतस्त्यं. An adjective agreeing with सौकुमार्यम् in the sense "from whence does it come." The St. Petersburg Dictionary gives the word from Wilson's Dictionary, but marks it with a query. In the Appendix the word is quoted from the Uttararâmacharita 52, 11 (106, 3) and, with अपि in the sense of "of unknown origin" from the same, 55, 7.

78. δ . correct शिवायस्तु. Attributed in Hari's Hârâvali to Bhâsa.

79. In the Vepîsaphâra.

80. Attributed in the Sûktimuktâvali and Hârâvali to Gaṇapati Kavi.

81. The first verse of the Mâlatîmâdhava.— a . A C D रवाकट.— γ . A C D गार्होद्दीनलिमालामुखरितकुम्भो घटनयस्तविष्वा.— δ A C D कृत्कारवत्यः.

82. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 553, from the Saduktikarṇâṇṛita, with no author's name. Auf. a . लक्षम्.—

δ . स वः कामः कामान्.

83. γ . अश्विनौ च. So B C D. A दौ (sic) corrected into द्यौः.

85. The demons took refuge from Vishṇu the Boar in the cavities of the god's own nails.

86. β . C D किं मात्रा.— γ . C D हरिरनौ.

87. *Vishnu*. "Chakra."

Chakra. "Speak, Lord," &c.

88. δ . °कलनाकाराय. A verse in honour of the god who leapt forward to drink the poison when all the rest hung back.

90. यस्मिन्निदं जगदुदेति.

"In Him we live and move and have our being."

92. α β . write पुरुषाणुकर्मकालादि° with B C. A पुरुषाणुकर्ममायादि°. D omits.

93. Join पुरंदरपद्म.

94. Compare No. 3513.

95. The epithets are chosen so as to agree both with श्रीकण्ठस्य मूर्तिः in α and नक्षत्रपाली in δ . In the second reference the syllable आर्त्त in δ must be disregarded, ज्येष्ठभद्रपदापुनर्वसुयुता and त्रित्राविज्ञास्त्राश्विता in β must be taken as single words.

96. γ . मुक्तिरचनाभूः.—A मुक्तिमुखभूः The verse is not in D.

97. The third and fourth syllables in each line are repetitions of the first and second in another sense. In α . राजा is "the moon" and "the yakshas." In β the second नागा is to be divided into न + अगा- (न्मज्जा), "whose body, white with ashes, boasts as its ornaments the serpents and the daughter of Himālaya, herself its half." This if we take अगात्मजार्ध as a nominative in the same construction as नागाः. It may however be an accusative agreeing with वपुः. But it is not usual to represent the serpents and the ashes that are characteristic of Śiva's half of the double form as extending to the half which is Pārvatī. In γ . इति in construing must be taken after, not before, यमिनां. In δ . नाः is the Acc. pl. of ना = जटाः. The St. Petersburg Dictionary gives ना from the Śabdakalpādruma. Böhtlingk in his Smaller Dictionary marking the word as one for which no reference was available. Bāṇa uses the word in a way which vouches for the correct form, Kādambarī, p. 37, l. 8, मुनेषि प्रवृद्धः, where the virodha is to be removed by understanding मुनः as = शोभनजटाः. सनाधनुन्नारुणकिरणनिभा " (locks) like the red rays thrown out by the sun."

C D add here the following verse :

वाञ्छारीद्वज्रधृतोद्विषयकः कुप्रेङ्गुजानिर्गणे-

झोरादारुदुरम्सरे दुरुतरैग्रवेयकभ्राडरम् ।

उद्धाङ्गुमरकाम्बिभृङ्गिर्गामेडाङ्गिजिनो य मदा

स स्तादम्बुमदम्बुदालिमलिनप्रीवो मुदे वो मूढ ॥

98. Râdhâ and Chandrâvalî are the names of two loves of Kṛishṇa. He is leaving Chandrâvalî's house to go to that of Râdhâ, and by a natural mistake which is fruitful of evil consequences in Indian poetry he says, "Good-bye, Râdhâ," when he means to say, "Good-bye, Chandrâvalî." The injured fair one retorts by calling him Kansa, the name of the demon he slew.

99. This verse appears out of place here.

Râma's bow is drawn, and the right hand is at his ear with the left hand well in front. To the taunt of the left hand the right hand replies that it has not gone backwards through fear, but in order to ask for instruction. It may be that a second and following verse, in which the necessary turn was given to the thought, has fallen out.

100. Kṛishṇa, in the guise of one of the shepherdesses who are in search of himself, adjures his companions to continue the pursuit two by two, that no one shepherdess may deceive the rest, then takes Râdhâ by the hand, and plunges with her into the thicket.

101. β. C प्रायस्तत्र पिन्ष्टि पीनकुचयोर्भरेण.

102. Gaurî pretends to believe that Śiva drank the poison, not to deliver the gods, but to kill himself when he saw that Śrî was to fall to Viṣṇu's lot.

103. δ. C D गच्छारण्ये.

103—132. In the Vakroktipaddhati, which is here a continuation of the Āśīrvachâṁsi, we are presented with short running dialogues in which it is the aim of one of the speakers to constantly misunderstand the other. The first verse of the Muḍîârakshasa is a familiar instance of this device.

In verse 103, as in the most of our examples, the speakers are Śiva and Pârvatî. "Who are you?" "Śâlî." "Look for a doctor." "Dear, I am Nilakanṭha." "Let me hear you give one scream," and so on. It will be seen that verses 105 to 109 form one passage, as do also verses 110 to 117, verses 118 to 122, and verses 123 to 129.

104. β. C D कृष्णः कुतो वानरः γ.—B तमेव गत्वा निजां.—A C D तन्वीमलेः (तन्वीमलेरित्थं). The vocative gives a better construction: and sandhi between two pâdas of a verse is optional. After a vocative in particular sandhi may be broken even within the pâda.

106. δ. Separate नारीणामुपरि भूयसी.

119. β. का नरकपालमाला "Is it my necklace of men's skulls you mean?" He pretends to take नदीयं ते in the first line as न दीयंते.

120. The garland you pretend to believe I am speaking of is a fitting ornament for a wretch like you.

123—129. These verses are by Mayūra Bāṇa's contemporary and father-in-law: and in all probability formed the inaṅgalâcharaṇam of a work now lost. Śiva and Pārvatī are playing chess with dice.

124. a. Pārvatī throws "Durodara" and expresses her annoyance. Śiva understands Gaṇapati by Durodara. The throw called Durodara is referred to in the Mṛichebhakatīkā.

125. β. किं वसुभिर्न "Why do you say I have no attendant gods?"

126. a. चन्द्रग्रहेण विना नास्मि रमे, "Unless you stake the moon I do not play." For अस्मि here compare Mallināthā's note on Kirāt. 3, 6 (Böhtlingk, who explains the idiom as = I am in the position that I do not play. He quotes also Kathās, XXV. 187). It is used with the first person as अस्ति is occasionally used with the third. Böhtlingk quotes Vāmana, 5, 2, 82 for a corresponding use of अस्ति with the second person. Śiva apparently understands Chandragrahaṇa as a name of Rāhu. Compare Anaṅgadāhana in No 116. Or Nandin is bade summon Rāhu that he may take hold of the moon (chandra-grahaṇam).

127. β. He takes हा राहौ in a as one word.

128. "Why do you put a false construction on what I say: I am not speaking of your ornaments?" "That is a pretty thing for you to say (namely, that you do not know my lap), who have sat there for a thousand of the years of heaven."

130. a. A कवटं.—γ δ.—C D कर्पाद्रो लक्ष्म्या हीत्यं.

131—2. A yugma. The two verses go together, but seem to leave the passage, as at No. 99, incomplete. In 131 खेदः is taken by the hearer as खे + अदः and न क्रोधः as नक्रो + अधः. In 132 क्रोधः as क्रो + अयः. The meaning of the second line is not clear.

134. Occurs in the introduction to Trivikramabhaṭṭa's Damayan-tikathā. Aufrecht's Oxford Catalogue, p. 120. Cited also and translated by Aufrecht from the Śp. where it is ascribed to Trivikramabhaṭṭa.

135. जननीराग (a) जन + नीराग (b) जननी + राग. बहुलालाप (a) बहुल + आलाप (b) बहु + लालाप.

137-8. The former verse is in the introduction to the Harsha-charita.

139. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 2.

142. Upapattayah "arguments"; Upadeśāḥ "instructions" as to what the meaning must be. Both take the bloom off a poem.

142-3. A B C write the name of the poet here Achintadeva (अचि-
तदेवस्य, perhaps a writer's mistake for अचितदेवस्य). B assigns the two
verses to Amṛitadeva.

144. ४. किं चित्तेषु सकर्णकम्. "One in a thousand of these has ears to
hear."

145. ३. C सूक्तिसत्रतत्त्वारिणी.—C writes the author's name Prabhākara-
nandana. The epithets are chosen so as to agree both with साध्वी and
भारती.

147. From the introduction to the Damayantīkathā. Cited by Au-
frecht from the Śp. under Trivikramabhaṭṭa.

148. १. C वियामनदृतेः. The ślesha is in गूढार्थान्तरसूचिभिः.

151. Bṛihatsaṃhitā, CVI. 4.

152. ४. MSS. वेद्यापतयश्च कवयश्च. The reading in the text is from
the Siddhantamaṇi of Bhāskarācārya, where this verse is quoted. But
the reading of the MSS. of the Subhāshitāvali also gives a good mean-
ing. Compare No. 176.

153. ३. "The woman whose breasts are shrivelled up generally
blames the bad fit of her dress," for the poor appearance she makes.

154. The sujanaḥ is the intelligent hearer.

156. ३. MSS. न चेतनाभ्यागमो. "The poet's verse is in his throat,
and holding it there as it were his last breath, he sits ill at ease till his
eyes are gladdened by the approach of one who can understand it."
For कण्ठगते compare No. 143.

157. From Ānandavardhana's book on Dhvani. Ānandavardhana
assigned two meanings to words, the vāchya or meaning to be ex-
pressed, and the pratīyamāna or that to be implied. १ ४. वदद्विरङ्गैः.
जनस्य "To the folk that have limbs that tell."

159. ३. न विवृद्धलाः. "Have laws which they obey," i.e. they are
हृदयसारजुषो न मुखसृजः.

161. ३. Viṣṇu struck off Rāhu's head from his shoulders at the
moment that the demon in the disguise of a god had taken into his
mouth the share of the nectar allotted to him. The seventh of the
stanzas prefixed to Bāṇa's Kādambarī is an imitation of this verse.

166-7. Vikramāṅkadevacharitam, XVIII. 106-7.

169-179. Śrīkaṇṭhacharita, Sarga II. The verses are explained by
the commentator as follows:—

१६९.—पाण्डित्यस्य रहस्यं सारभागः तस्य मुद्रा ग्रन्थिमा अजाना यैस्ते काव्यपथे
व्यसनं वहन्ति ते गारुडास्त्रभवात्मन्त्रान्मृत्वा विप्रभक्षणमारभन्ते । अज्ञानाकाव्यव्यसन-
ममन्वादिप्रभक्षणमिति वाक्यार्थस्त्यक्तम् ॥२॥

१७०.—सरस्वती एव कयानां माता । तस्याः कवित्वपाण्डित्याभ्यां हेतुभ्यां घनं कृत्वा स्तनं-
धयः कवित्वपाण्डित्ये एव स्तनौ पिबन्तित्यर्थः । यः स्तनौ चिरं नापिबन्स सर्वोद्भूतनामलब्धे
सौष्ठवं व्युत्पत्तिगमनैर्भवन् सः प्रौढि पदार्थे वाक्यरचना वाक्ये च पदरचनेत्यादिका तस्या
विशेषं कथमभूत् । य एव कवित्वपाण्डित्ये एव स्तनावपिबन्स एव, प्रौढिपञ्चमित्यर्थः । यश्च
मातुः स्तनौ चिरं न पिबति स कथं प्रागल्भ्यं प्राप्नोति ॥ २७ ॥

१७१.—हृत्पथस्था मानसवासिनी या सरस्वती तस्या वाहसैः कृतोपदेशा इव ये क्षी-
रनीरस्य समाह्वानासुवचारात्काव्यगुणदीपाणां विभजनं दक्षा योग्याः दीपान्निर्याय गुणानावि-
ष्कृषन्तीत्यर्थः । ते कवयो जयन्ति । हंसानां दुग्धजलविभागयोग्यत्वात्संभावनीत्यानम् ।
सजातीयेषु कर्तृसुचिताया व्याख्यायाः सूचनार्थं स्वजातिधर्मवशादुरुशिक्षायाः संपूर्णत्वेन
संक्रान्तिवनीत्यर्थं चोभयार्थवाचकः कविशब्दो निर्दिष्टः । हृत्पथस्थग्रहणं प्रत्यासत्त्या हृदयस्य
सम्यगुपदेशसंक्रान्त्यर्थम् ॥ १ ॥

१७२.—सतां चक्रं समूहः । सच्छोभनं चक्रं च । व्याजं विना विराजमानसैरक्षयस्य मति-
रस्य धारास्यस्य वाकुण्ठस्यस्य प्रकर्षं आधिक्ये यस्य तद्यदि न स्यात्तदा सुमनोजनस्य
पाण्डितसमूहस्य देववर्गस्य (च) काव्यमेवामृतं खलराहुणा नीतं सत्सुमनोजनस्य लभ्यं न
भवेत् । अस्माभिरेतत्काव्यं कृतमिति परकृते काव्ये विकल्पमानान्दुर्जनान्बुद्धिचानुर्येण सन्तो
यादि न मूर्ककुर्यस्तदा मुकाव्ये पाण्डितं न लभे(र)न । राहुणा च नीतममृतं प्रत्याकृत्य
सुदर्शनो देवेभ्यो दत्तवान् ॥ २ ॥

१७३.—साहित्यजेन विनापरत्रासाहित्यजे कर्त्तव्यानां गुणो न कथंचित्पथते । साहित्यस्य एव
काव्यैकार्यं ज्ञानार्तात्यर्थः । यथा जले तैलकणैः विस्तारमिति तथा जलान्यत्र न पसरति ॥ १२ ॥

१७४.—सर्वे अन्ये ये गुणा औदार्यादयस्तै रहिता या वाक् रसशून्यत्वाविषयोजन-
मानिषक्रभावं विभर्ति तया दुर्वैधन्वाद्बोधे मति चमत्काराभावात्स्वल्पभावं दूषितया तया
किन् । तुच्छा या अतुच्छा तुच्छा अलामयकरः तया च किम् । सा च गुणैर्भेदकारणादिभिः
शून्या तुच्छत्वाद्ब्रह्मत्वं च वहति । ब्रह्मत्वं च यद्यपि गुणस्तथापि केवलं न शोभते । किं तु
गुणेन रमेन च परिबृत्तमेवेत्यर्थः ॥ १४ ॥

१७५.—अञ्जनेन सौवीरगदिना माधर्म्यं साम्यं विभर्ति । तथाविधो नीचो दोषारोपजातदोषा-
ग्रस्य जनयत् कुप्यतां च करोतु । अनुमती लोड् । अनुमत्या सूचितां हितप्राप्तिं दर्शयति ।
तदायजोदेन खलवमनेन विना मास्वतइशः काव्यादिचातुर्योः प्रसादो न जायते । दुर्जन-
नागोपितदोषः साधुरवमनं काव्यं करोति । दोषदारेण गुणलाभसं दर्शनाच्छिञ्चानां साधुनिन्दया
केवलं स्वगननाच्चवप्रकाशनमेव फलमनर्हं । सतां निन्दैवारम्भणीयेति वैरिणामपि हितोपदे-
शनं स्वस्य मौञ्ज्यं व्यनक्ति । अञ्जनं च वाच्यजनकं काव्यकारि चास्तु तच्छूणं विना दृष्टि-
प्रसादो न भवति ॥ १९ ॥

१७६.—अहो काव्यं ग्रहणं दुर्गादं दुष्करं यतो वाच्यादिरथो यद्युक्तिखितः तर्हि पदानां
शुद्धिः संस्कृतत्वं नास्ति । सापि यद्यस्ति तर्हि गुणवती पदरचना नास्ति । सा चेदास्ति घट-
ना कुतस्या क्त । सापि चेदस्ति न नववक्रगानिः । अपूर्वे प्रसिद्धप्रस्थानव्यतिरेकित्वं नास्ति ।
तदेतदर्थेदि समुदितमपि रभं विना निष्कलम् । रम एव काव्ये प्रधानमन्ये गुणास्तु गुणी-
भूता इत्यर्थः ॥ ३० ॥

१७७.—घनं यदादर्शं दृढत्वस्त्वस्तेजोविशेषमन्मस्य बन्धो, परिचितायाः कस्या अपि लोको-
त्तमस्य, सुकिंमन् भनुरन्तं तस्या वक्रत्वमेव स्तुत्यम् । यस्या गुणे औदार्योदौ कर्णसमापं गते

श्रुते सति मत्सरिणां हृदयानि सय स्फुटन्ति । गुणशालिकाव्यं ध्रुत्वा दुर्जनानां हृदयस्फोट-
सयो भवतीत्यर्थः । वक्राया ध्रुत्वायाश्च गुणं कर्णं प्राप्ते शत्रूणां हृदयानि स्फुटन्ति ॥ ३४ ॥

१७८.—वाग्रहस्यमेवेक्षुलतां निर्वाच्य निर्वाच्य बहुशो विमृश्य ये कवयो रसस्य काव्यसा-
रांशस्य सारस्तस्य संप्रहर्षि चक्रिरे ते गताः । संप्रति पुनस्ते यथोचरं जायन्ते ये तत्र वाक्त-
त्वेक्षुलतायामनुपसादिरेव शक्तमसारभागस्तत्संप्रहं कुर्वते । सारभागाख्यस्य पूर्वैः संगृ-
हीतत्वेनासारंशवशेषत्वात् । कटोरशब्दश्चिदादीनां विशेषणम् ॥ ४२ ॥

१७९.—अत्यान्तरलोकात्मदा अभ्यस्य ये चतुष्पार्श्वं शोकमात्रं कुर्युः ते इह बहवः कवयः
सन्ति । यत्नेन मितं च काव्यं कर्तुं बहवः समर्था इत्यर्थः । अविच्छिन्नमनाहतमुद्वेगं त्यो या
जलधिलहर्यस्तामां रतिः परिपटां तस्याः सुहृदः सख्यस्तथा सुदृ हया मनोरमाः केषां चन
विरलानां वाचो वैशयं विशदन्त्वं निर्मलत्वं दधति । प्रबन्धकारिणो विरला इत्यर्थः ॥ ५९ ॥

169. β . C दधते विमानं.

176. β . कुतस्या “whence?” A rare word which we have found
already at No. 75. For construction with अथ compare No. 461.

178. β . Read वाक्त्वेक्षुलतां. δ . C कल्कोच्चयम्.

180. Given in Professor Peterson's “Second Report,” p. 21, from
the Sārasamuechaya, a compilation of notes on the Kāvyaṇ., with
the reading β . कवये वाणाय, and γ . सूक्तिनिकरैः.

181. a . उम्भितानि “Adorned.” Böhtlingk marks this meaning as
one for which a reference was not available. β . B C सुवदन.

182. δ . Read सन्तः सदाः सु वद? C सन्तः सदा सुवद?.

183. β . C सविना कविता द्वितीया.

186. β . In A विक्रमांको has been corrected into विक्रमाको. γ . C कर्णोपि
विख्यापितः.

187. a C भुजवनतरु. 187-8 = Rājāt. I. 46.47.

193. β . C वकिमभाङ्गभाजा.

194. γ C D शक्तिपुटेयु.

195. पञ्चमचञ्चोप. “Though well knowing the panchama (rāga).”
Pāṇ. v. 2, 26.

197. δ . Separate प्रति रूप?.

200. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 66.

201. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 33. Attributed to Bhartri-
hari in the Śp.

202. a . C अनुकम्प्यताम्.— γ . C दुस्तराधाः.

203. γ . C D द्रवताम्.

204. β . C D मध्यमानां मृतेर्भयम्. Böhtlingk 702 from Mahābhārata
51146, with the reading अवृत्तिर्भयम्, which is Böhtlingk's correction for
the अवृत्तिर्भयम् of Ed.

208. a . C याति.

212. γ . C छलवाग्बिषयैः.

- 213   "To each his sufferings : all alike
                  Are men condemned to groan ;
                  The tender for another's woes,
                  The unfeeling for his own."—GRAY.

214. Refers perhaps to a verse in the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. I. 71. See Böhrtlingk 1621. Read author's name महुमहटस्य.

218. Given by Böhrtlingk 2120 from Śp. with सूत्रं for तृणं. This latter is the blade of long grass used to tie the flowers together, to which it forms here a more effective contrast than तृणं. Our Śp. MS. सूत्रं.

219. Böhrtlingk who gives this verse (7134) from the Subhāshitārṇava reads स्तनयुगस्यैव, and translates accordingly, taking सधो : as another epithet of स्तनयुगस्य. But it is the fate of the good man which is the real subject of the verse. That of the breasts is brought in by way of comparison. With सुवृत्त and एकरूप as used of the good man one is tempted to compare Horace's "totus teres atque rotundus" on the one hand, and his "integer vitæ" on the other. सुवृत्त however may mean only 'whose conduct is good.'

220. Quoted in the Kāvya. from which Böhrtlingk 1237 gives it with the reading उदेति सविता ताम्रस्तात्र एवास्तमेति च.

222. In the Nīṭikāṭaka, Ed. Tel. No. 85. Aufrecht notes that in the Śp. this verse is not expressly assigned to Bhartrihari.

224. Böhrtlingk 455 from Śp. with अपेक्षते (a) and सदा परापकाराय (γ).

225. γ. C मंहरति.

"Ye have heard that it hath been said, Thou shalt love thy neighbour, and hate thine enemy. But I say unto you, Love your enemies, bless them that curse you, do good to them that hate you, and pray for them which despitefully use you and persecute you ; that ye may be the children of your Father which is in heaven : for He maketh His sun to rise on the evil and on the good, and sendeth rain on the just and on the unjust. For if ye love them which love you, what reward have ye ? (तत्र कीर्तिकः 256) do not even the publicans the same !" —Sermon on the Mount.

226. The Sun continues to shed light on the Earth though it gets no light in return : the Earth bears all on its surface and is itself borne of none.

227. δ. C तर्पयत्येव.

231. Rājāt. I. 227.

233. श्रीवे हि वञ्चिता तव.

"Let Fortune go to hell for it, not I."—Merchant of Venice.

The verse is not in the Ratnāvali, Nāgānanda, or Priyādarśikā, the only works so far known of the author whom Vallabhadeva always distinguishes, as śrī Harshadeva, from śrī Harsha, which latter form of the name he reserves for the author of the Naishadhacharita. Böhrtlingk gives (716) the verse from the Subhāshitārṇava and Śp.

234. In this writer's Śumbhalīmata. Peterson's Second Report, pp. 23-33.

238. β. C D विभूतिमिच्छन्ति.

243. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. IV. 110, where the reading does not seem so good as that of our text.

247. Böhrtlingk 2146 from the Subhāshitārṇava. Böhrtlingk found in his MS. विमलेश्वणप्रसंगादंजनमामोति कां नाक्षिः, and gave विमलेश्वणप्रसङ्गादंजनमामोति कां नाक्षिः, translating accordingly. In his paper "On Böhrtlingk's Indische Sprüche" contributed to the B. B. R. A. S., Pandit Durgaprasād gave the right reading. The 'blind eye' gets some of the salve which is meant only for the whole one.

248. β. C धनेषु नास्या.

249. Böhrtlingk 126 from Śp. and Subhāshitārṇava.

251. In some copies of the Nītiśataka, Ed. Tel. Miscell. No. 17.

252. β. शतेषु केचित् 'One in a hundred.'

253. δ. B D ददुरः सहनिवासेषु. Böhrtlingk 2149 from Udbhata in the Śabdakalpadrūma under गुणज्ञः, Hit. Ed. Schl. I. 182, and the Śp. Böhrt. ददुरस्त्वेकवामोषि. So also our Śp. MS.

254. α. C आदौ सुमन्दमन्दानि.

255. Cited by Aufrecht from the Śp. under Deveśvara. Böhrtlingk 1128, also from the Śp.

256. Compare note on No. 225.

257. γ. C छेदनापननिर्घर्षताडनैः This is also the reading of Böhrtlingk who gives the verse (933) from the Śp.

259. Böhrtlingk 2580 from the Subhāshitārṇava. Böhrt. मनोरथान्तरयितुं and निदाघदाशेषहरा.

260. Given by Böhrtlingk 2130 from the Guṇaratnakāvya, a small poem attributed to Bhavabhāti, with the reading in γ. सुम्बातुतोयाः प्रभवन्ति नयः. So also our Śp. MS. See Kāvyaśaṅgraha (Calc. Ed. 1872) p. 10. Böhrtlingk also refers to Hit. Ed. Schl. and Johns. Fr. 47 and the Śp.

261. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 122; Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 84. Edd. in δ. विक्रमम्.

262. β . B D असत्संगतिम्. In D a correction from our reading.

267. Stands now in the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 63. Cited by Aufrecht from the Śp. under Bhartṛihari. So also our Śp. MS. Böhlingk 6147 refers also to Hit. I. 28. Böhlingk and Tel. in γ . धृतौ.

268. δ . A B प्रयाति नो शोकविषादवश्यताम्. हर्ष is possibly a correction of अशोक wrongly taken as शोक.

271. γ . A तत्साधवो न विवदन्ति वदन्ति किं तु. B तत्साधवो न विवदन्ति किं तु (sic). C same as B, वदन्ति being added in the margin, with the कर्तुं of δ which is also omitted in the text. D तत्साधवो विवदन्ति विदन्ति किं तु with the correction तत्साधवो न &c. The verse is quoted in the Kāvyaṭ.

The signature in A has been corrected apparently from भगवत्चारोग्यस्य, to भदन्तारोग्यस्य. B has भगवत्चारोग्य (sic). C भगवत्चारोग्योस्य and D भगवत्-रोग्यस्य, both corrected to the reading of our text.

272. β . C एव च.

274. δ . B C D संकल्पितैरपि ददाति.

277. δ . A B हस्तेषु.

278. δ C प्रविचलन्ति. In the Nīṭisataka. Śp. MS. α . यदि वा. β . समाविशतु. यथेष्ट. δ . प्रविचलन्ति Ed. Tel. No. 83. Cited by Aufrecht from the Śp. under Bhartṛihari.

279. α . A असदृशाः, a correction : apparently from असदृशाः. B हेतोः कुनोपि सदृशो (sic) सुत्रना. The verse is not in D.—Haraviṇya XIII. 62.—H. MS. हेतोः कुनोप्यसदृशादुदिता.

280. In the Nīṭisataka, Ed. Tel. No. 28. याच्योक्ताशयः is the reading of A B C, but in A अक्ताशयः has been corrected into कृताशयः, which is the reading in Bhartṛihari. The verse is not in B.

281. In the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 64, with β and γ transposed, and in δ

सतां केनोद्दिष्टं विषममसिधारावतामिदम्.

In both respects the reading of our text agrees with the form in which the verse appears in the Kuvalayānanda 140, b. See Böhlingk, 4523. For सुच्छन्न in α which in A is corrected into प्रच्छन्न, and in B appears as स्वच्छन्न, Tel. and Böhlingk read प्रच्छन्न.

283. γ . B ज्ञान्योश्चः. C ज्ञान्यश्चः. The verse is not in D.

284. δ . C मनोरमो न corrected to मनोरमो न. D मनोरमोपि. Correct author's name to सीतकाररत्नस्य. C gives the author's name as Sītā-raratnākara.

285. Böhlingk 2032 from the Vikramacharita and Śp. Occurs in some copies of the Nīṭisataka. Ed. Tel. Miscell. No. 9. Böhlingk and Tel. मात्रोयता in α and निदाघसंभृतजगत् in δ .

286. In the *Nīṭisāṭaka*, Ed. Tel. No. 69. For the meaning of दुःखयन्तः in γ (Tel. and Böhlingk दूषयन्तः) compare No. 270.

287-307. These verses, all except 305, are found in Kusumadeva's *Drishṭāntasāṭaka*.

303. α. A उत्तमं न चिरेणैव. The verse is not in D.

308. सद्रंशजस्य. Pearls were believed to take their rise in, among other things, bamboos. See the *Bṛhatsaṃhitā* LXXXI. 1, and Mallinātha's note on *Kumārasaṃbhava* IV. 16.

311. Vāsavadatta, p. 4.

312. β. C D अदग्गम्. Vāsavadatta, p. 8.

314. Böhlingk 735 from *Pañchatantra* Ed. Bühl. and Kiel. I. 110, *Hitopadeśa*, Ed. Schl. II. 73, and the Śp. Aufrecht marks it as one of five verses which are in the Śp. expressly assigned to Vishṇuśarma. योग्या अयोग्याश्च is the reading also of our Śp. MS. So also Schlegel and Kosegarten. Böhlt. and Kiel. अयोग्याश्च योग्याश्च.

316. β. C सर्वगुणान्. In the *Nīṭisāṭaka*, Ed. Tel., No. 106. Aufrecht marks it as one of those verses which in the Śp. are not expressly assigned to Bhartṛihari. In our Śp. MS. it has the signature कस्यापि. It is given in this book again, in the *Uḍārapaddhati*, No. 528, and is there ascribed to Bhadanta Aśvaghoṣa.

317. δ. C परिभवास्वद एव. For the meaning of निश्चक्रिकः compare Nos. 2359, 3074, and 3075. चक्रिकः seems to be synonymous with दम्भः.

320. Anarghyarāghava, vi. 6.

321. δ. C D पुण्यभाजो. In γ correct कण्ठलगाः.

322. γ. C D पन्थाः (C पन्था) पूजोः.—*Bālarāmāyaṇa*, Act I.

327. Vāsavadattā, p. 5. In Śp. MS. यदिह and पुनः विष्णुः as in Ed.

328. Vāsavadatta, p. 6. दृष्टिः is the reading also in the Śp. Śp. MS. and Böhlt. 142. Ed. चक्षुः.

329. Vāsavadatta, p. 6.

330. Vāsavadatta, p. 7. Ed. यथा यथा लङ्घयति.

331. Are knaves the younger or the elder brethren of the water-wheel with its endless chain of buckets (did knaves learn from the water-wheel, or the water-wheel from the knaves): I know not, but like it they stoop to take life (living water) and exalt themselves when they have taken it. Böhlingk 2429 gives the verse from the *Kuvalāyānanda* 31, a, and takes it somewhat differently.

332. β. C तुषपूर्णय वै सदा. D — — तुषपूर्णय च. खण्डनयोग्याय (a) "fit to be broken," (b) "fit to break." तुष (a) "folly," (b) "husks."

बहुबीजाय (a) "with more fathers than one," (b) "full of seeds." With बहुबीज as a term of reproach compare the use of त्रिजात in the beginning of the Nalachampū.

335. A Samasyāpūṛaṇam or verse completed on a given theme. The theme here is formed by the three last pādas, which are from the Bhagavadgīta.

338. β. C D हेलया. The first syllable of the first line of this verse with that of the second makes the word खल, for which a fanciful derivation is thus given.

341. Böhrling 3472 from Pañchatantra Ed. orn. 1254. In β Ed. हि तमः सद्बुद्धिविज्ञाने. Böhrl. नटं हितमलसद्बुद्धिविज्ञाने.

342. Böhrling 2914, from the Hitopadeśa. Ed. Schl. 11, 154. Böhrl. β. दत्तादरः γ. मायापटुः

343. अमं हर्तुम् in two senses. ते सरलात्मानः (a) ते + असरल° (b) ते + सरल.

349. Kāvyaśāstra, 1, 8.

352. γ. A C D प्रीतिः, which has in A been corrected into वृत्तिः.

354. δ. C आश्रमम्.

355. δ. C D किमसौ न भयंकरः. Böhrling 2850 from Chāṇakya (Haeb. 314, Hoefler 73, Troyer, Rājataranginī 1, 324), the Śp., Bhartṛihari, Ed. Böhrl. 2, 43, and the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 73. Telang (Nītiś. No. 53) भूषितोपि सन् । मणिनालंकृतः सर्वः किमसौ न भयंकरः । In our Śp. MS., under Chāṇakya विद्यालंकृतो यदि. γ δ. as in our MSS. C D.

360. γ. C स्याशुम्. Rājat. I. 229.

361. Rājat. III. 309.

363. δ. C खलसंगतिः.

364. Anarghyarāghava, IV. 12.

367. मृत्योरपि मृत्यवः. "Out-death Death."

384. γ. C D पीत्वा.

388. a. A C D समर्थितो. δ. A C कटीपटः. D कटीतटः.

389. γ δ. C सद्बुद्धिवृत्तिहरणो बाहुसहस्रार्जुनः पिशुनः.

392. β. C D दृष्टिषु.

397. Correct गुणवताम्, and separate जलधेरुपरि प्रवते.

400. γ. C D व्यथयेत्.

401. काकतालीयम्. This word is used in two senses. 1. That given in the St. Petersburg Dictionary "as in the case where the nut fell right on the crow's head and killed it." 2. The meaning it has here "as when the crow alights on a tree and immediately a nut falls, but the

crow's alighting is not on that account the cause of the nut's falling." See Kuvalāyānanda.

407. दूरेषि परस्यासि.

"Why b. holdest thou the mote that is in thy brother's eye, but considerest not the beam that is in thine own eye?"

The Sermon on the Mount.

411. δ. Read उद्धरति with B. C D उद्धरति, in A is a correction of what may have been उद्धरति, C D उद्ध.

414. γ. A B omit पत्रि, A noting the omission of two aksharas. Given by Aufrecht from the Śp. also under Ravigupta. Aufrecht reads in γ. भूमिरजो रथ्यादावुत्थापकम्. So also our Śp. MS.

416. β. C D न खल्लेयु.

421. Kāvyaṭaṃkara II 17.

425. B omits author's name. D gives it as Śrī Jayamādhava.

426. Hitopadeśa, Ed. Schl. II 149.

427. C and D give the author's name as Bhoṇḍa.

428. γ. Join मुहुःमहोन्नलः.

429. γ A C D निखिलम्.

432. γ. C युतिनिरप्यति. This is more than the serpents whose glance is poison can do: for in them the organs of sight and hearing are not distinct. A B भट्टकलटस्व, corrected in A.

435. β. C एव.

436. Kirāt. XIV. 24.

439. β A B रश्मि. In δ join कर्णपरं. Pañchatantra ed. Bühl. and Kiel. I. 304.

441. Böhlingk 3329, from Kuvalāyānanda 158 a. Quoted in the Kāvyaṭaṃkāśa and in the Kavikāṇṭhābharaṇa.

446. α. C दंष्ट्राकृतम्. In the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 4.

447. In the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 5.

448. Not in the Śatakas. Böhlingk 570, from Pañchatantra Ed. orn. I 255, and Kuvalāyānanda 68 a. कृतान्वयमुत्तमदना. Service done to a fool is as if one took trouble with the toilette of a blind man who has no means of deciding for himself whether his face has been set off to the best advantage or not. This against Böhlingk, who is disposed to prefer the reading धृतेऽन्वयमुत्तमदर्पणे as an illogical expression for धृतेऽन्वयमुत्तमदर्पणे. That construction seems more than doubtful: and there is with it no very obvious reason why one should "hold up a mirror in the face of a blind man."

449. α. A वृषी (apparently corrected from वृथा) दुग्धेनत्वान्. B and D also write अनन्वान्.

453. Quoted in the Daśarupāvaloka. D. R. p. 147. In δ. रुधन् is reading of Ed. for रुधन् of our MSS.

454. δ. Separate न सद्भान्.

455. Given in Śp. under Bhartrihari. Duijanapaddhati 33. Böhlingk 3438 gives first half of the verse only. Aufrecht cites "guṇa-parichitām āryāṃ vāṇīṃ" with the note that the verse is not in Böhlen, and a reference to Schiefner, p. 12.

456. Böhlingk 5969 from Śp. under Bhartrihari.

458. In the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. II, 32. Ed. δ. अज्ञानावृतचेतसाम्.

461. Hitopadeśa. Ed. Schl. I. 197, Schlegel corrected सत्सङ्गरहितः wrongly. If you but cherish the company of the good you will endure: fall on the other hand into the company of evil men, and you will fall indeed." Compare note on No. 176.

462-3. Rājat. VIII. 3239-40.

464. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 54.

467. Given in Skm. under Rīsuka.

468. α. C कृष्णस्य. Given in Śp. under Vyāsa.

471. δ. C किं नु मेरुणा Compare with this verse No. 479.

473. γ. C हि यदि.

474. β. Correct कारणम्.

475. β. Correct यदशसि.

476. β. C पांसले.

478. δ. C तृतीया गतिर्भवति. In the Nitiśatakam. Ed. Tel. No. 43. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartrihari in the Śp.

479. β. A D ये भविनः. The verse is not in B.

480. γ. C D याति न यतः विवासम्.

481. δ. C D प्राप्येहार्थः. The verse is not in B. Given in Skm. under Vallabhadeva.

482. Compare the first line of No. 523.

485. Given by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Ravigupta. The reading in Śp. is मुखपाकः, the sense being the same. The crows represent the misers whom fate—the product of evil deeds done in another life—will not suffer to enjoy the good things which they possess.

487. δ. B चौरपार्थिवचिद्रेषु C भुज्यते. The verse refers to the danger

to which the miser's wealth is exposed in the lifetime of the owner.
Compare No. 491.

489. Compare Nos. 2953 and 2954.

491. *δ. C स्फुटमरणकथाद.*

492. The churl is clever enough to know the merit of my verse : but will not shake his head in approval lest his earrings rubbing against his cheek should lose something of their gold.

493. The churl blames Śiva for allowing the moon to wax and wane : but this is idle talk on his part : he himself gives empty compliments only to those who come to him.

495. In the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 83. Ascribed also in Śp. to Bhartṛihari.

496. Given in Śp. under Devaśvara.

498. Böhrtlingk 550 from the Śp. under Bhartṛihari, Pañchatantra, Ed. Bomb. V. 33, and Hitopadeśa Ed. Schl. I. 64 (also Galanos and the Vikramacharita).

500. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 32. Böhrtlingk gives it (6681) also from Pañchatantra, Ed. Bomb. I. 27 ; and Hitopadeśa, Ed. Schl. Pr. 13.

502. *γ. C पराभवास्वद.*

505. *β. A एषः सः .*

506. A Samasyā, the theme being मलिनदग्निस्थितः.

509. This verse has been given already, No. 201, where it is ascribed to Ravigupta.

513. C D assign this verse to Bhaṭṭi. Aufrecht, who gives the verse, writes the author's name Bharchu.

515. In rendering a return service to one who has previously laid it under an obligation the heart feels only shame (that it does no more): but to receive a second favour from one who has already obliged us (while we on our part have made no return) this is worse than death.

516. The cloud gives nothing better than water, yet is on that account the darling of all : the Sun itself is hateful to the eyes because its hands (rays) are ever stretched out (as if to take). There is a ślesha in Savitā which also means "father." Even a father who acts so is hateful, how much more others!

518. *δ. C भवत्यचाश्रुष्यः .*

520. *δ. C समायचे.*

523. *β. C D तस्यागबद्धमतयः .* Not in the Śatakas. Compare No. 482.

525 Compare the following passage from Rudrata's *Kāvya-lamkāra* :

अथैवमथोपेक्षामं समनममथवा मने यदेवास्य ।
विरचितस्यैवसुरसुनिगविलं लभते तदेव कविः ॥ ८ ॥
सुखा तथा हि दुर्गा केचित्तांयां दुरुतरां विवदम् ।
अदरे रोगविमुक्तिं वरन्ते लेनिरभिनवम् ॥ ९ ॥
आस्यते स्म सयः स्तुतिर्निर्भेदमिवाच्छितं कविभिः ।
अकनि त एव मुरा यदि नान नराविका अन्ये ॥ १० ॥

527. Compare No. 2135.

528. This verse has been given already, No. 316, in a slightly different form.

530. " In this so long and boundless path (the world) the virtues that have been from of old are but two or three (few): but this people is rude, and not content merely to have one or other virtue, is lost in self-admiration and contempt of all besides."

531. Not in the *Śāta*kas.

532. In the *Vairāgyaśataka*, Ed. Tel. No. 23.

533. In the *Vairāgyaśataka*, Ed. Tel. No. 25. Compare with these two fine verses Emerson's poem "Earth."

534. γ. C सयमुच्चिन. In the *Vairāgyaśataka*, Ed. Tel. No. 34.

540. *Nāgārūpa*, IV. 51.

541. γ. C मुनयो.

544. This is a verse of the *Mudrārākṣha*, which is found also in the *Pañchatantra* and in the *Nītiśataka*. See Böhtlingk 4342.

546. γ. C यश्चन्द्रो. δ. C स मलिनः.

547. Compare No. 527. The Sun finds the world too small and stretched out (feet), its rays beyond like a man on a bed too small for him.

551. Wherever the Sun goes when day is done this much is certain, that it suffers no diminution of its glory. इयन्ता 'By that' sc. वारिपतनादिना

556. It will go hard with the Sun if we judge him by what is said of him by thieves and unchaste women, who hate him because their deeds are evil.

558. The great lights which rise innumerable, and the moon which is to boot the glory of the whole heavens, are not to be spoken of in the same breath with the Sun, at whose rising it is day, at whose setting night. γ δ. "Except the Sun there does not rise or set a light at whose rising," &c. Böhtlingk takes it somewhat differently.

560. Attributed by Kshemendra in his *Auchityāvicchāracharchā* to Varāhamihira.

561. In *Śakuntalā*.

562. 8. C मिवस्तदपि.

563. Given by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Bhallāṭa. Auf. β. क इह. So also Śp. MS.

565. a. C मल्लघनस्फुरिनि.

568. 8. C D पदयनि.

569. "Harivihānakara" is Rāhu who is said to seize the sun only on days before new moon. विर्वा a. "the moon," b. "fate."

570. It is hard for the great not to suffer in reputation even for an imagined crime. The Sun submits to the ordeal of the balance (enters Libra) but not on that account does he recover the lustre he lost when people said of him that he had violated his own daughter (entered Virgo) Compare No. 1569.

577. a. C D सत्कलक्षेत्रमेवमहम्. The verse is not in B. Saturn (Mandaḥ-Śanaishchāra) though he be in his highest sign and as auspicious, must not on that account boast to be equal to the Sun his sire.

578. A similar reference to Chandra and his son Buddha. सुखस्थितीः is the fourth station.

579. Rājāt. III. 494. The Sun when it sets leaves its light with Agni.

580. C प्रमैव.

581. Böhrlingk 3691 from *Pañchatantra*, Ed. Koseq. I. 25, and *Hitopadśa*, Ed. Schl. II. 18

582. Given by Böhrlingk from Śp.

584. γ. वल्गुस्त्वपि कुरङ्गेयु Compare No. 597.

588. Given by Böhrlingk from the *Subhāshitārṇava*.

589. γ C सट्टामुत्थाप्य.

593. न खलु वयस्तेजसो हेतुः.

"It is not growing like a tree

In bulk doth make Man better be,

Or standing long an oak three hundred year,

To fall a log at last, dry, bald, and sere :

A lily of a day

Is fairer far in May,

Although it fall and die that night—

It was the plant and flower of Light.

In small proportions we just beauties see ;

And in short measures life may perfect be."—B. JONSON.

The verse now stands in the *Nitiśataka*, Ed. Tel. No. 38. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartṛihari in the Śp.

594. Böhlingk, 1395, from the *Pañchatantia*, Ed. orn. I. 5, and the Śp.

595. β Correct कटे.

601. This verse is in the *Harivijaya*, XXXVII. 67.

606. δ. C घृङ्गमघोष. Compare No. 930.

607. β. C न व्याजोर्जितविक्रमो.

608-9. The former verse introduces the latter. इति लेखकम् 'the following message.' As in दारुक् इत्युक्च introducing Dārka's speech in *Śiśupālavadha* IV. Compare note on VV. 24-5. See also Introduction, In 608 α correct गन्तुकामस्य. In β MSS. भेरशङ्कुर्कै, and in γ. शाहभदीन.

610. γ. A B D अन्तर.

611. जर्लमांसः is an unknown word.

612. α. Join लब्धशङ्करम्. C. यो दूरात्.

614. In the *Nitiśataka*, Ed. Tel. No. 29. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhartṛihari in the Śp. C रविनेनस्य.

615. Given by Aufrecht from Śp. where also it is ascribed to Ānandavardhana. Auf. γ. पुनर्वसः.

616. Cited by Aufrecht from Śp. under Bhaṭṭa Yaśas.

622. In the *Harshacharita*.

623. Given by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Ānandavardhana.

627. Given by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Govindarāja. Auf. γ. प्रमुक्तैः. δ. निदाघदाहम्.

631. The last line of this verse is quoted in the *Siddhānta Kaumudī*.

634. δ. C मदा परवशं. Compare No. 624.

636. γ. Correct दधन्ती.

637. Quoted, and ascribed to Muktāpīḍa, by Kshemendra in his *Anubhityavichāracharchā*. There is a sonnet by Hartley Coleridge which so exactly repeats the सौत्कर्ण्यं सभयं of this fine verse that its insertion here may perhaps be forgiven.

TO A LOFTY BEAUTY, FROM HER POOR KINSMAN.

Fair maid, had I not heard thy baby cries,

Nor seen thy girlish, sweet vicissitude,

Thy mazy motions, striving to elude,

Yet wooing still a parent's watchful eyes,

Thy humours, many as the opal's dies,
 And lovely all ;—methinks thy scornful mood,
 And bearing high of stately womanhood,—
 Thy brow, where Beauty sits to tyrannize
 O'er humble love, had made me sadly fear thee ;
 For never sure was seen a royal bride,
 Whose gentleness gave grace to so much pride—
 My very thoughts would tremble to be near thee ;
 But when I see thee at thy father's side,
 Old times unqueen thee, and old loves endear thee.

638. गणिकया को नाम नो वञ्चितः. Compare कं कं न भ्रमयन्त्यमूः No. 2388. The captive elephant has been lured to his doom by a female decoy.

640. Hastipaka is a synonym for Menṭha. The verse is given by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 369 from the Śkm. under Bharṭrimeṭha. Aufrecht notes that it is in the Śp. with no author's name. Auf. a. करिण्यां. β. अविरतम्. γ. उद्धान्तदृष्टा. δ. रेवतीरोपकण्ठच्युत. From Śp. Aufrecht gives as various readings, in a pritibandham and in β aviralam. Śp. MS. वासग्रासं..... करिकलभवतिबंधे करिण्यां अविरलम्. उद्धान्तदृष्ट्या and रेवतीरोपकण्ठच्युत.

641. In the Nītiśataka, Ed. Tel. No. 31. Böhrling 5845, refers also to the Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 40, and the Pañchatantra, Ed. orn. I. 14.

646. δ. C पश्यन्ति न . Compare No. 651.

619. In the Śp., Mrigāṇyoktayah 5, where it is apparently ascribed to Muktāpīḍa. See note on No. 655. Cambay Śp. MS. a. गच्छन्वानैः. δ. विलोकिताविभ्रमाः. With the verse compare No. 683.

651. Follows हुनतरवितो also in Śp., apparently under Muktāpīḍa. Cambay Śp. MS. a. उपसरन्. γ. मृगयते च न्यसरसि sic.

652. δ. व्यक्तं.—The epithets are chosen so as to go with भूयुक्तके in either of its two meanings. The verse follows our No. 650 in the Śp. apparently under Muktāpīḍa. Cambay Śp. MS. a. अल्पेन स्खलनेन. γ. न्यक्ता.

653. γ. रुद्धध्वज्वरिग्रहो. Compare ध्वजशेखम्. No. 703.

655. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 81. Cited by Aufrecht from the Śp. under Viṣṇuśarman, but marked as not expressly assigned to that writer there. In Cambay Śp. MS. nine verses stand over the signature मुक्तापिडस्य, of which the present verse

is the third. The first is our No. 646. The fifth and sixth are our Nos. 649 and 650. The seventh is our No. 652, and the eighth our No. 658. See Introduction under *Muktāṭṭha*. In the present verse, in β Böhlingk 2310 and Bühl. read *पर्यन्तमि*. Böht. निःसृत्य. In γ Buhl उन्वन्व. In δ Böht. and Bühl. करीतु. For the meaning of the imperative Bühler refers to *Siddhānta Kaumudī* II. p. 13. Cambay Sp. MS. has पर्यत, निःसृत्य, उन्वच्छ (sic) corrected to उन्वस्य, गच्छन्, करीति and विमुखे.

656. a. MSS. नार्थकामसि which should perhaps have been left.

657. a. C विरहिता. Given and translated by Aufrecht, *Indische Studien*, XVI. 205, from Sp. where also it is ascribed to *Dharmakīrti*. Compare Nos. 666 and 672. Auf. a *virahitā* β *bhaṅgaprasaṅgātadug-dhābīndumadhūā*. Cambay Sp. MS. विरहिता. β as in Auf. (प्रस्तूत sic).

658. In the Sp. *Mṛigīnyoktayah* 8, apparently under *Muktāṭṭha*. Cambay Sp. MS. δ . कंदगुप्त शृङ्गारिवेषः. The शृङ्गारिवेषः of our MSS. is probably a mistake for शृङ्गारिवेषः.

659. δ C अन्ययुद्ध.

661. γ . Böhlingk 4149 from the *Nīratna*. See Introduction.

664. δ . C प्रथममुखरताः.

666. γ . C वनमैत्रे.—Given and translated by Aufrecht from the Sp. under *Bhāgavat Vyāsa*. Auf. γ . वनमैत्रेः δ निरन्तरम्. Sp. MS. in first of these with us, in the second with Aufrecht. मधुवनगतं. "wild honey." Compare next and following verses, and the words *धामरम्* in No. 671.

667. In the Sp. *Karabhānyoktayah* 4. MS. γ . चलकिशलयैः.

669. The poet perceives that the camel has a mind to scream, and his ears tingle in anticipation of the horrid noise. He takes refuge in the thought that there is no saying what may happen before the scream can issue from that long and crooked throat.

671. In the Sp. *Karabhānyoktayah* 6. MS. β . यस्यास्य, δ . तन्मधु.

672. In the Sp. *Karabhānyoktayah* 7. MS. a. पीतूनां फलवत्कषायमधुरं, γ . कूटकृतं.

673. *Naishadhiyacharita* VI. 104.

674. Böhlingk 1349 from the *Chātakāśhataka* in Haebler's Anth. and the Sp. Böht. β . चितं जीवतु. γ . विषमया. Cambay Sp. MS. β . सुखं जीवति. γ . विषमया.

681. β . Correct जलसंनिवेशः.

682. In the Sp. *Mayurānyoktayah* 6. Sp. MS. β . निर्व्याघ्रतया च पक्षिषु गता किं वा न पक्षा वृथा

683. Compare No. 649. औतु = Cat is a meaning marked by Böhlingk with a star.

684. 8. C पतति न. This and the following verse are rhymed couplets.

688. 8. कचमेघवर्षैः. Compare the following verse from the Mahābharata: Śāntip.

यस्य केशेषु जीमूता नयः सर्वाङ्गसंधिषु ।

कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयान्मने नमः ॥

689. 8. विकल्प्यते. "Is brought into doubt."

691. In some copies of the Nīṭisāṭaka, Ed. Tel. Misc. No. 14. Marked by Aufrecht as not expressly assigned to Bhāṭṭṛihari in the Śp. In Śp. the reading is दैवगन्या.

692. 3. C दंडिभिः. C has कस्यापि at foot of this verse.

693. Compare Böhlingk 795.

695. Harshaḥharita Uchēhḥv. I.

696. In the Śp. Hāṣāṅyokṭayah 4.

697. Compare No. 709.

701. 3. विशदकवक्त्रान्तरालः. Compare the verse quoted under विट् in the St. Petersburg Dictionary.

यदि काको गजेन्द्रस्य विटो कुर्वोति मूर्धनि ।

स स्वभावो हि नीचानां यो गजो गज एव सः

Böhlingk 5404 from Subhāshitārṇava 122.

704. Compare the verses about the 'baka' Nos. 757 to 763. He is the type of the hypocrite in his endeavours to pass himself off as a swan. He has had such success with the stupid people of his village that the real swan is in some danger of being put down as a baka.

705. 8. C येषां.

707. In the Śp. Hāṣāṅyokṭayah 14. Cambay Śp. MS. a. तटमपि चित्रं जालिकशैतः. 3 त्वरितम्. 4 पंकातः. विलसन्.

709. a. C. बहुर्वचितः. In 3 join कुमुदवि.² In the Hitopadeśa, Ed. Schl. IV. 101. Śp. Hāṣāṅyokṭayah 6. Śp. MS. agrees with our text. Schlegel सरसि बहुशस्त्राढ्यायैश्वर्यान्, परिवञ्चितः. Compare Böhlingk 6897.

710. a. C विगलदुग्धा.

711. a. C पुनश्चलच्छरि.

712. In the Śp. Hāṣāṅyokṭayah 7. Böhlingk 6935 from Vikramach. 260 and the Śp. Cambay Śp. MS. a. कानां दलितपंकजचतुर्गजः पुंजाग-
रागोज्ज्वलो 3. संज्ञातवर्षैः पुरा. कौरे ययौ याचने.

713. Compare No. 748.

716. ~. C गगनहंसस्य.

717. β . Separate न कचिद्.
718. a . MSS. समुत्तिरसि. In the $\text{Sp. Kokilanyoktayah}$ 2. $\text{Sp. MS. समुत्तिरसि किं वाचः. (Kasyāpi.)}$
719. In the $\text{Sp. Kokil. 1. (Kasyāpi.)}$
721. In the $\text{Sp. Kokil. 6. Sp. MS. } \beta$. मद्धिका. δ . पांसूचंस, and संदायिनः.
- δ . MSS. पांसूचस्व.
722. In a separate कौकिलकृतेन. β . C तूया निष्ठ.
723. In the $\text{Sp. Kokil. 8. Sp. MS. } \gamma$. देवघटनः δ . कथं वारं वारं रसति.
724. a . C केतके. In the $\text{Sp. Madhukarānyoktayah}$ 8. $\text{Sp. MS. } \beta$. खंयमानेति
725. In the $\text{Sp. Madhukarānyoktayah}$ 22. $\text{Sp. MS. } \beta$. एष.
727. Cited by Aufrecht from Sp. under Devagapadeva ($\text{Śāḍeva-gapadevāman}$). $\text{Madhukarānyoktayah}$ 4.
729. $\text{Kāvyaśālikā. III. 57.}$
730. β . C निर्विषु, γ . निर्विषं लिखि. $\text{Kāvyaśālikā, III. 57, with सह तेन निर्विषिणी. Compare मङ्गलविट् No. 718.}$
732. The word 'Pushpitāgra' which occurs in its natural sense in the second line of this verse is also the name of the metre in which the verse is written. Compare No. 2503.
733. In the $\text{Sp. Madhukarānyoktayah}$ 11.
734. β . C पायल्लः म. Compare Nos. 753 and 754.
735. δ . C वसन्तिभारः. See also in 749 a 742 δ . and 743 δ . Compare No. 1441, by the same writer. The verse is cited by Aufrecht from Sp. also under Vikramāmbha. Aufrecht notes that it is referred to in the Commentary to the Daśarūpa, Dr. 4, 31. See Böhtlingk 378. $\text{Sp. MS. } \gamma$. सुप्रसन्नतज्जदे. δ . नवमृदिकाम्.
737. Compare No. 737 by the same writer.
738. In the $\text{Sp. Madhukarānyoktayah}$ 12. $\text{MS. } \beta$. मनोहरशिखा.
740. In the $\text{Sp. Madhukarānyoktayah}$ 15. $\text{MS. } a$. नवमृदिका. δ . परिचित्रजन्तेशी.
741. Compare No. 717.
742. a . C भ्रमति भ्रमरे.— γ . अवर्तमुपमा.
743. β . For मृदामेदे compare मुखमुद्रा No. 768.
745. δ . C चित्रनमय.
748. Compare No. 713. In the $\text{Sp. Madhukarānyoktayah}$ 17. $\text{Sp. MS. } \beta$. यां.
749. δ . C दृष्टि. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 555 from Skan. 4. 139, $\text{Sp. 45, 23, Alaṅkāratilaka fol. 14a. Auf. } \beta$. अररी, γ . मधुमवाच, δ . वज्रान दृष्टि. Aufrecht notices the various

readings kusume for vitape in Skm., and tushtim in —; Cambay Sp. MS. *β*. शरदा, *γ*. मदनवाह, *δ*. बभ्रानि, तुष्टि.

751. Quoted in the Kāvyaaprakāśa.

752. *γ*. Correct व्यालुन.

753. Compare the next verse, and No. 734.

755. *γ*. C. रस्या. Given and translated by Aufrecht from Sp. under Lakshmi. Auf. नवमञ्जरीतु. Aufrecht translates *δ*. "Der Grossen Sinn strebt nur nach Hohem." Rather perhaps simply "God is great," lit. the will of God is greater than either, *i. e.* either the bee or the flower. Compare the use of वधः प्रभुः in No. 812, and with the whole verse No. 738.

756. *a*. C अलिङ्गिते.—*γ*. प्राशस्तेः. The poet gives a fanciful reason for the fish's unwinking eyes. Compare a similar conceit in No. 676.

758. Given and translated by Aufrecht from Sp. where also it is ascribed to Vriddhi. Auf. *δ*. वृद्धवकी.

759. In the Sp. Kakānyoktayah 2. Sp. MS.

γ *δ*. साधु कृतानि न कश्चिदपि त्वां
वचयितुं सुशत्रोपि समर्थः॥

761. In the Sp. Kakānyoktayah 4. MS. *a*. मुञ्जिनं.

764. In the Sp. Kākānyoktayah 6. "Even a fool, when he holdeth his pence, is counted wise."—Proverbs xvii. 28.

766. In the Sp. Kākānyoktayah 9. Sp. MS. *γ*. करोतु कामे.

768. *δ*. Separate तदिह मुखमुद्वेग.

770. *β*. शङ्कयास्तद्वज्रैव. "While every one knows that he first found out fear." Pān. 2. 4. 21.

771. If a crow enter or approach a house and caw it is taken as a sign that some absent person is on the point of returning to that house. Compare Nos. 1140 and 1145.

773. *γ*. अस्य. An apaśabdit. See remarks in Introduction under Pāṇini.

774. C क्राडविनोदावहः. The verse is not in D. In the Sp. Kākānyoktayah 10. MS. *β*. किं वा हेम उव गतगतगुरः सम्यक् किं सुखर *γ* किं वा हेत शकुन्तलविकवत्कर्णामृतस्यन्दनः.

775. Is an answer to 774. The reference in the third line may be illustrated by the following quotation from the Raglavyāsa:

सुन्दः किल नखरस्या विदधर स्वनोऽजः ।
विषययोगविशेषु नैवैवमविवचन ॥

C has an additional verse between om. 775 and 776. अवस्थः सखि.

776. The crow is honoured on the last day of Māgha—the anniversary of the day on which the kali yug began—in remembrance of the fact that the birthday of the new age is his birthday too.

778. Given and translated by Aufrecht from Śp. also under Bhallaṭa. Śp. MS. here writes the author's name Mallabhaṭṭa, as Aufrecht notes is occasionally done in his MSS.

779. a. C नृणाङ्ग. Given and translated by Aufrecht from Śp. where it is ascribed to Jayavardhana. Auf. काटत्वमान्तत्वात्सद्योतः ख्याययज्ञदति. So also our MS. Auf. notes a reading yaunavati in five of his MSS.

781. a. C. युष्माद्दशाः.

782. γ δ. Correct भविष्यत्युन्मेषम्. In Śp. Khadyotānyoktayah 2. MS. δ. भवानपि.

784. a. C पञ्चवच्यैः. β. शोभते. In the Śp. Sāmānyavṛikshānyoktayah 6. MS. a. पञ्चनिच्यैः.

786. β. C omits न, अपि being supplied as a correction.

789. In the Śp. Sāmānyav. 8. MS. a. पञ्चगुह्य. येभ्यो निराशा यति नार्थिनः.

791. In the Śp. Sāmānyav. 9.

792. For the play on the word अगतीनां compare the use of अगतिकाः in No. 797.

793. In the Śp., Chandanānyoktayah 9. MS. β. फलपुष्पवर्जितो. Böhtlingk 5278 from the Subhāshitārṇava. Böht. अपनयति.

798. Given and translated by Aufrecht from Śp. also under Bhallaṭa.

802. a. C म्लानस्य—γ. C भाजं. Cited by Aufrecht from the Śp. under Dharmavarddhana. Viśeshavṛikshānyotayah 16. Aufrecht notes that two of his MSS. call the poet Nāgendra. Böhtlingk 337 from Śp. gives Nāgendra as the author's name. The next verse in the Śp. is by Dharmavardhana, and that signature has perhaps been put to this verse also by mistake. Otherwise we should expect एतौ धर्मवर्धनस्य.

804. β. Separate वैरस्य सीमनि.

808. β. C वनवरतरुः.

813. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 241, from Śp. under Bhadantajñānavarman. (Böhtlingk 7500). Auf. a. किं जातो. घनतरं छत्रेणि. β. छत्रश्रेष्ठाकलितो, फलभरैराढ्यो, γ. शोभान्मोटन. Śp. MS.

a. किं जातोमि चतुःपथे घनतरं छत्रेणि किं छाया

β. छत्रश्रेष्ठाकलितेमि किं फलभरैराढ्योमि किं सनतः ।

γ. शिखोत्कर्षण. δ. शोभ मोटनभञ्जनादि. The signature is भगदत्तज्ञानवर्मणः.

814. γ. Correct मोटन.

816. MSS. एते भट्टभट्टस्य.
 819. a. separate स्वादु फले.
 821. a. C निष्पद्यही.—४. C द्रविष्ठा.
 822. ३. C साधु वक्षि.—४. C परोपकारकरणे. Quoted in the Daśarūpāvaloka, Kāvyaṇṇakāśa, and Kuralayānanda. According to Aufrecht it is in the Śp. assigned to one Śāktikumāra who does not appear to be elsewhere referred to on that book. In our copies of the Śp. this verse is given without an author's name. ("Kāṣṭhāpi." It forms the Śākhota section, and the next verse is the first of the Pīlu section. "Atha Pīluḥ dhanyāḥ, &c.") The verse that follows it is assigned to Śāktikumāra, and runs as follows :

धन्याः सूक्ष्मफला अपि प्रियतमास्ते पीलुवृक्षाः क्षिप्तौ
 क्षुत्क्षणेन जनेन हि प्रतिदिने येषां फले भुज्यते ।
 किं नैस्तत्र महाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमाद्यैर्द्रुमै-
 र्येषां नाम मनागपि श्रममुदे जायापि न प्राप्यते ॥

- Śp. MS. a. शाखोटकं. ३. भाषते. ४. परोपकारकृतये मार्गस्थितस्याय मे.
 824. a. Correct अयेतन्. Nalachampā VI. 62.
 826. In the Śp. Sāmānyavṛikshānyoktayāḥ 17. MS. ३. सरसप्रकामफलदः
 सर्वाश्रितोपाश्रयः.
 827. γ. C पङ्क्तं.
 830. γ. C श्रीरामनामि.
 831. a. Separate स्वादु फले. In the Śp. Sāmānyavṛikshānyoktayāḥ
 10. MS. ३. सुललितं पीते व्ययेनधर्मैः. γ. विधाताः सुचिरं परं सुमनसः प्रीतिः किमत्रो-
 च्यते. ४. यामः पुनर्दर्शनं.
 834. Given and translated by Aufrecht from Śp. 42, 19 where also it
 is assigned to Prakāśavarsha. Auf. ३. शुष्यतितरां. ४. किमिति तेऽद्विवाहिनी.
 Śp. MS. शुष्यतितरां, and किमिति हृदवाहिनी.
 836. ३. C विवृष्टं.
 837. ४. Correct आपृवन्ति.
 843. ४. C कुम्भनिमग्न. Given and translated by Aufrecht from Śp.
 under Akāṇṇjalada. Auf. ३. दृष्टुं कुम्भीकलुप्तान्. ४. येनार्त्तनिमग्न. Śp. MS.
 ३. दृष्टुं कुम्भीकलुप्तान्. γ. तस्मिन्नेव उज्ज्वलं तनूकृत. ४. As with Aufrecht.
 845. a. C दातुं.
 847. γ. A B D यथासक्तेन. ४. C तावदनेन मेघरिपुणा.
 849. ३. C समुचितं.
 852. ४. A B D omit क्षिप्त्वा.
 855. ३. C अम्बुधि. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G.

XXXVI. 370 from Śkr. 4, 32, where it is ascribed to the 'Bhāṣhyakāra.' See Introduction. In the Śp. Samudrānyoktayāḥ 3.

856. a. C ययाम्बु. D कस्याम्बु. ४ नदीनः a. नदा + शन. b. न रीन.

858. γ. C यस्य.

863. Quoted by Kshemendra from Bhaṭṭa Laṭṭana in the Auchityavichāracharchā.

864. In the Śp. Samudrānyoktayāḥ 8. MS. β. मुक्तावाः. ४. दूरे.

867. a. पद्मेमानुषी. "Mermaid."—γ. C तटोपविष्ट.—४. भृतयो.

868. a. Join आस्त्री.

871. γ C यत्र जगतां कुक्ष्येकदेशे हरिः.

872. If the sea bends beneath a weight of glory it owes it all to the tribulations it has undergone.

877. ४. A कुञ्चिन्वा. B डविन्वा. D कुशिन्वा.

878. ४. C निर्धुत.

881. a. Correct दर्त्त.

883. ४. C तत्सर्वमुन्मुनितम्. उन्मुनितम्. "Wiped out." The root is marked by Böhtlingk with a star.

884. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichāracharchā from Bhaṭṭa Indurāja.

886. γ. C इतोपि. In the Nīṭisāṭaka. Ed. Tel. No. 76. Cited by Auf. from the Śp. under Bhartṛihari. Samudr. 17. MS. β. शरणाधिनः शिखरिपविणः शेरने. γ. इतोपि.

887. a. Separate वैकुण्ठाय धियम्.

888. ४. C नु तस्य न.

889. Rājat. III. 205.

890. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 241 from the Śp. under Indrakavi, to whom it is also ascribed in the Sūktinaktāvali. Böhtlingk 733) refers also to the Subhāṣitāmāva. under Bhaṭṭa Indurāja. MS. विद्रुमवनाय नना. β. जुक्तिमाला.

891. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichāracharchā. In the Kāvyaṭprakāśa. Cited by Aufrecht from the Śp. under Śrīśuka, as three of Aufrecht's MSS. read the name. In our MSS. of the Śp, and in the Sūktimuktāvali, where the verse is given, the name is Rīśuka, as Aufrecht's MS. A has it. Cambay Śp. MS. however has Śrī Śuka, and the reading in γ. वडवावदन.

894. In the Śp. Ratnānyoktayāḥ 4. MS. ४. यतो.

895. γ . MSS. अनस्तिमात्रसारस्य. Our reading is from No. 2261, and from the Śp. where, Ratnānyoktayaḥ 1, the verse runs :

अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विभूतम् ।

येन पायाण्यखण्डस्य मौल्यमलं वमुन्धरा ॥

But perhaps अनस्तिमात्रसारस्य is right, the reference being to a division of things into अस्तिकाय and अनस्तिकाय.

896. There are frequent references in the verses in this section to the triṇamapi, a stone that can attract dry grass. Böhlingk marks the word with a star. पादरक्षा. "The stocks," and "a handle."

898. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. I. 75.

901. γ . C उच्चैः. In a . join रजः परिभूषरोपि.

903. δ . A B D लङ्घत.

905. γ . A B D काचोपलो. C कालोपलो.

908. In the Śp. Ratnāny. 12. MS. a . ये चाप्ययः खण्डकं. δ . हि.

909. In the Śp. Ratnāny. 15. MS. β . निर्मलरुचः γ . परिक्षयो.

912. In the Śp. Śaṅkhānyoktayaḥ 1. (Kasyāpi). MS. शिखी.
 β . MSS. न.

914. β . Separate जगति वक्तु.

915. Correct author's name, "Jayavardhana."

917. In the Śp. Śaṅkhāny. γ . 6. (Kasyāpi) MS. a . वीचीच्छटावज्रिताः.
आश्वर्यधाम सता. C ascribes this verse to Kavi Ratnākara.

918. In the Śp. Śaṅkhāny. 5. (Kasyāpi). MS. δ . तेनावि.

920. In the Śp. Kamalānyoktayaḥ 7, (Kasyāpi). MS. a . संयकजानो.
 γ δ . यदेव गुणसंदोहधावि चंद्रे.

921. Quoted in the Sūktimuktāvali under Bhaṭṭa Bhallaṭa. In the Śp. Kamal. 10. (Kasyāpi). MS. δ . ननुवन्.

924. The flower has all the other attributes of the dissipated man, and has "eyes" (dice) in its very heart—yet it is the home of Fortune, &c.

926. δ . correct विश्वस्त्र.

927. a . A B D omit निन्ये तथा.

930. β घृणुम्. The same onomatopoeic word as गुणुम् in No. 606. The verse is in the Śp. Kamal. 12, where (Cambay MS.) the author's name is given as Śrutadhara. Auf. has Śrutadhara under whom he cites the verse from Śp. "Chetah karshanti" the other verse which Auf. cites under that name is also in Cambay MS. ascribed to Śrutadhara. It should be noticed that the next verse 931 in our book is by Śrutadhara. Śp. MS. β . मघद्वयगौर

931. δ . The one कमलं is a vocative. The verse is in the Śp. Saṃ-
kīrṇānyoktayaḥ 11 (Kasyāpi). MS. γ . परिपूरितषट्पदैवे.

933. In γ Bhaumaripu is a name of Viṣṇu.

934. α . Correct पुष्पे.

938. β . C यत्नात्. In Śp. Maruṣṭhalānyoktayaḥ 1. MS. β . कृच्छ्रायदपि.

939. δ . A अमरः.

942. α . A B D omit भार. In the Śp. Maruṣṭh. 4. (Kasyāpi).
MS. α . पुष्पपुञ्ज. γ . व्योमार्गमिजित.

944. α . A समुत्क्रयिता च (omitting भूः). B omits verse. C समु-
त्क्रयिता वच (sic). D समुत्क्रयिता च (omitting भूः).

946. Given and translated by Aufrecht from the Śp. also under
Narasimha. Maruṣṭh. 5. Auf. α . विमनाः किं चोन्मादी क्षणादपिलक्ष्यसे. β . पुनः
पुनरापि. β . काञ्चना ते क्रियाः. δ . अजलदां Cambay MS. has पुनरापि पुनः, but in
the rest agrees with Aufrecht.

952. α . Join कान्तःशून्यो.

954. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel, III. 46.

969. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bhallata.
Saṃkīrṇānyoktayaḥ 57. Auf. δ . जलनिधेः क्रमणे. So also Śp. MS., which
here writes the author's name Bhallāṭa, as two of Aufrecht's MSS. do.

971. γ . Joins तनुवृणा.

978. α . C अन्वपतया.

979. β . C पञ्चपुटेन.

981. γ . C प्रतीच्छति तदेव तदेव वस्तु.

984. δ . A सम्यक्.

985. α . C यस्य.

987. Quoted in the Kāvyaṣṭakāśa.

990. Ratnākara's Haravijaya XI. 68.

992. Ratnākara's Haravijaya XVI. 17. Har. MS. β . भावाः क्रियास्व-
परि.

996. δ . A omits one किमिव.

1001. Quoted in the Kāvyaṣṭakāśa.

1004. α . C किमात्मत्वचो. In the Śp. Saṃkīrṇānyoktayaḥ 17. MS.
 γ . वक्त्रे विषं वीक्षणं. δ . सर्वोमंगलसूचकं कथय भो भोगि शखे किं त्विदं.

1006. γ . C मलयमेव नगाधिराजम्.— δ . A D साक्षोट. In some copies
of the Nīṭisāṭaka, Ed. Tel. No. 79.

1008. Compare No. 1028.

1012. δ . C सन्ति.

1013. α . C नयति ननु चि - - या यद्देशनादृचं.

1014. β . C मुक्तामणिरित्यमस्त. Quoted in the Kāvyaṣṭakāśa.

1015. C A उग्रसि sic. C उरसि.

1016. Quoted in the *Kavyaprakāśa*.

1019. α. C यश्च, corrected into यच्च. In the *Śp. Sāṅkīrṇanyoktayaḥ* 20. (*Kaśyāpi*). MS. α. यञ्चो. नृष्णी स्थितं.

1021. Quoted by Kshemendra in his *Auchityavichāracharchā* from Bhaṭṭa Bhallaṭa. Auchit. MSS α. धनुरिदं मूर्छद्विषाश्चेषवः. β. शिक्षा सा विजि-
ताशुना पतिलयं सर्वोद्भलया गतिः. γ. मधुना हा हारि गतिं.

1023. δ. C साङ्कते च खलु यन्वेदावहे.

1025. In the *Pañchatantra*, Ed. orn. I. 12 (Böhtlingk 7322).
Stands now in the *Nīṭisataka*, Ed. Tel. No. 30.

1026. The poet introduced his own name, or gets the name *Vṛiddhi* from this verse.

1027. In some copies of the *Nīti-* and *Vairāgyaśatakas*, Ed. Tel. Misc. N. No. 16. V. No. 37. Cited by Aufrecht from the *Śp.* under *Vidyapati*. So also in the *Cambay Śp. MS.* (*Parvatānyoktayaḥ* 2) where the readings are, α. प्रबोधमनसस्तेषामभिजा मुदो, β. येष्वन्ये. Tel. प्रबोधमुदितास्तेषां न भिजा मुदो. β. ये त्वन्ये, तेषां न नृणां हता. In the first and second lines अभिजा मुदो and तेषां तु दूरे नृणां are new readings and great improvements on the old ones, which are obvious corruptions. To the contented mind there is no difference between the mountain of gold and a clod of earth : while as for the avaricious man he cannot get at it. For whose good then was it made? The play on words in *येरुनं ये रोचने* should be noticed.

1033. In some copies of the *Vairāgyaśataka*. Ed. Tel. Miscell. No. 18. Cited by Auf. from *Śp.* under *Bhartrihari*.

1034. A *Samasyāpūraṇam* written on what is now the last line.

1038-9. Two verses, presumably by Vallabhadeva himself, serving as an introduction to his *Śrīṅgārapaddhati*.

1040. *Kāvyādarśa* II. 141. Cited by Aufrecht from the *Śp.* under *Danḍin*.

1041. Quoted in Śukadeva's *Sūktasudhākara* as by *Bilvamaṅgala*. with the reading in β. बालात्कृष्ण. Böhtlingk 2057, refers also to *Sāh.* D. 321, and *Kuvalay*. 1156. Cited by Aufrecht from *Śp.* under *Danḍin*.

1042. Quoted in *Maṇirāma's Śloka-saṅgraha*, where it is attributed to *Kālidāsa* with the reading in β. कण्ठवन्मनि.

1043. Böhtlingk 197 from *Kāvyapr.* p. 52. दृष्टे विच्छेदभांरता.

"This thought is as a death, which cannot choose

But weep to have that which it fears to lose."—SHAKESPEARE

1044. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 101, 1, (2) Z. D. M. G. XXV. 460. Böhtlingk 7259 refers also to Subhâsh. 18. Auf. *a.* स्मरणं चेतसो धर्मः which Böhtlingk would put in the mouth of the Nâyaka. It will be seen that the Sbh. reading supports Aufrecht's way of taking the verse. Cambay Śp. MS. also स्मरणं चेतसो धर्मः.

1045. In the Śp. Priyaprasthâ 5. In one or two of Hall's MSS. of Daśarûpavaloka as belonging to the Amaruśataka. See D R p. 188.

1046. Not in the Siśupâlavadhâ.

1048. Cited by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Jhalajjalavâsudeva, as Aufrecht gives the name. Now in the Amaruśataka. Śp MS. *β.* यन्नेष्यन्नि मवाप्यगलञ्जलैः The signature गलञ्जलवसुदेवस्य. In some copies of the Daśarûpavaloka, D R p. 188.

1049. तन्मां शिक्षय नाथ यन्नपुनितं वक्तुम्.

"Teach me, only teach, Love!

As I ought

I will speak thy speech, Love!

Think thy thought."—R. BROWNING.

1050. Cited by Aufrecht from the Śp. 101, 6 (Cambay MS. Priyaprasthâna, 7,) also under Śivasvâmin. Auf. *yâ* binbaushtharuchih kvaelud arumamanih. So also Cambay Śp. MSS. Other variants. *a.* लब्धवान्. *β.* हास्यीमदृशः, भूयते.

1052. In the Śp. Priyaprasthâna, 2. MS. *a.* काले वलात्. *β.* स्थितया जनमलं.

1053. Cited by Aufrecht from Śp. 107, 23, also under Morikâ.

1054. Compare Nos. 1052, 1090, and 1295.

1056. Quoted in the Daśarûpâvaloka as belonging to the Amaruśataka. D R p. 88 (Böhtlingk 937). Not in the Amaruśataka.

1057. Ascribed to Amaru in the Śp. Priyaprasthâna 8. In the Amaruśataka. Śp. MS. *a.* नो हारदेशेयिता. *β.* तया निपतितं. *γ.* गर्तं प्रवृत्तं शटः. *δ.* प्रियः.

1058. Compare the verse दृष्टः कानरनेत्रया in the Amaruśataka (Böhtlingk, 2931), which is quoted both in the Śp. Priyaprasthâna 6, and in the Sûktimuktâvali, and is in both ascribed to Amaru.

1059. Quoted by Kshemendra in his Kavikanthâbharana and Anchityavichâracharchâ, and in both places ascribed to Amaru. For पदानि in *β* Kavik. MSS. have दिवनि.

1060. She indicates, as in many of these verses, that she will not survive his departure. The verse is quoted in the Sûktimuktâvali and there ascribed to Amaru. It is in the Amaruśataka.

1063. एव द्रुम क्षीरवान् 'Here is a Kshîra tree.' They who 'conveyed' a traveller leaving home were wont to turn back when they came to running water or a Kshîra tree. See passage from Dāmodaragupta's Sumbhalimatam given in Peterson's Second Report, p. 32. The verse is given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVII. 513 from the Saduktikarṇāmrta under Taraṇinandin. Aufrecht also refers to Śp. 100, 10 (Kasyāpi), and Skm. 2,449. Auf. γ. वक्रितस्तन
 ० उरःस्थलमधुपुरितदृशः. From Skm. Aufrecht gives the variants *a* bhavanād for nagarād, *β* uktādhvarena priyā γ tasyā manyubharochchvysat kucayugabhoga, ० dṛśā. Śp. MS. *β*. इति ममे. γ. वक्रित. स्फुटत्कचुकं. ० as in Aufrecht.

1064. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVII. 518 from the Saduktikarṇāmrta, 2. 258, under Bhadantadhīraṇāga. Auf. *a*. आलम्बितश्रतसा. γ. सुम्ब

1067. Cited by Aufrecht from the Śp. 102, 5, also under Śakavṛiddhi.

1069. ०. C काञ्चिन्.

1070. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 556. from Skm. 2135 and Sp. 104, 9.

1072. *a*. C लेखा. Given and translated by Aufrecht from the Śp., also under Morikā, Auf. रेखां निर्भरवाद्यां दुर्धौतमडतडा. Śp MS. रेखा, and तडा. Compare No. 1086.

1074. Haravijaya, XXV. 18. Har. MS. γ. विनयिमानं. ०. शीर्यते वा.

1076. Attributed in the Sūktimuktāvali to Devagupta. Our colophon to 1077 should probably be एतौ देवमुनस्य.

1078. Ratnāvali II. 14.

1079. A play on two paribhāshās in grammar: अनिष्टं बहिरङ्गमन्तरङ्गे and अन्तरङ्गबहिरङ्गयोरन्तरङ्गं बलायः.

1083. भर्तुद्वयभिः.

"He for God only: she for God in him."—MILTON.

1085. A D write the Author's name Kallhaya.

1086. *a* B C दयितम्, a reading which D also has in the margin.

1087. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichāracharchā from Bāṇa with the remark that it refers to Kadambari's condition when Chandrapīḍa went away. Auchity. MS. *β*. ई करसुवस्तुतिनाश्रमासः See Introduction under Bāṇa.

1089. *β*. C यानैः. γ MSS. वराभ्याः.

1090. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 102, 7, under Bhallaṭa. Auf. *a* नीडेयु. Cambay Sp. M. नैः देयु connected to नीडेयु and

the name Bhallaṭa, a "When the Sun had gone to his setting and the bird-laden trees were lost in darkness."

1091. In the Amaruśataka. Ascribed to Amaru also in the Śp. and Sūktimuktavali. Sp. MS. a. नयनं यद्गिरि संस्तभितं.

1092. β C तस्या. A सार्द्रम्.

1093. δ. A D विलासः.

1095. In the Śp. Nāyikāṃ prati Sakhhiv. 8 MS. γ. आर्द्रः कृतः. δ. शय्योपान्तः शोष्यमाणः. Ascribed in the Sūktimuktavali to Mārula.

1096. γ. A B D सारवचनम्. In the Śp. Nāyikāṃp. Sakhhiv. 9. MS. a. वाष्पतरलं. δ. पतिता.

1097. In the Amaruśataka.

1098. In the Amaruśataka. And ascribed in the Śp. to Amaru.

1099. In the Amaruśataka.

1100. In the Śp. Nāyikāṃp. prati Sakhhivachanam 2. MS. a. अस-
मम्. γ δ. The third and fourth lines of our No. 1099.

1101. γ. A B D तस्य---रगिणः.

1103. In the Bhujaṅgavijjimbhita metre.

1104. a MSS किं वेधता. δ. C कुम्भकैः. गुह्यक = जलपात्रविशेषः.

1106. Compare No. 1115.

1107. γ. C कोयं व्यक्ता. Compare No. 1140.

1109. In the Śp. Viyoginīpralāpā 2. MS.

स्वयमप्राप्तदुःखो य म दूनोति न विम्मयः ।

त्वं स्मरमाप्तदाहोपि दहसीति किमुच्यते ॥

1110. γ. C वियोगम्.

1111. δ. C वल्लभः.

1112. In the signature A D omit एतौ.

1113. Given by Aufrecht from the Śp. 104, 4 under Bilhana. Auf. β. गणयति तस्य गुणान्मनो न दोषान्. γ. विगलति. and संगमेच्छा. Sp. MS. agrees with Aufrecht, except that it has संगमाशा.

1114. In the Amaruśataka. Cited by Aufrecht from the Śp. 104, 3, where also it is given anonymously. MS. उभयमतदुपैत्यथवा क्षयं. δ. पियत्रनेन.

1115. a MSS. °यट्. β MSS. कश्चित्.

Śrīkaṇṭhacharita Sarga XI. The verses are explained by the Commentator as follows :—

१११९.—हे आलसखि त्वं करदीपं हस्तसंचार्य प्रदीपं । नन्विति हेतौ । चन्द्रमण्ड-
लमिति प्रभिजेतानेन पाण्डुरतमोगुलकेन शुभ्रान्धकारपिण्डेन मम चतुर्दृष्टिः पिहितम् ।
दीपस्यासन्नत्वसूचनार्थं करग्रहणम् । अन्यथा तमसात्यर्थमन्धीकरणमनुक्तं स्यात् । नेदं
चन्द्रमण्डलमपि तु पाण्डुरं तमोगुलकं ततो मम दृष्टिनिरोधायकम् ॥ १२ ॥

११२०.—हन्त कष्टे । कलङ्कव्याजेनैष चन्द्रः कोटरे मध्ये तिमिरं तमो धत्ते । यत्कणैः
तिमिरकणैरिव मादृशां विरहिणीनां दृष्टिमयं लुम्पति पिदधाति । कदा दयित एव प्रकाशक-
त्वादीपस्तस्य वियोगे चन्द्रोदयस्य कामोदीपकत्वान्तादा विरहिणीनां सतो दृष्टिलोपस्य निमि-
त्तत्वेन कलङ्कान्धकारकणाः संभाव्यन्ते ॥ ५३ ॥

११२१.—येन कालकूटेन शंभुरीश्वरोज्ज्वल एव तं कालकूटं इह जनो निन्दति । एवेति
नियमेनोपकारित्वं प्रतिपादितम् । विरहिषु विषये यममुं चन्द्रं लोकः सुधांशुं स्तौति
सद्भाषं वर्णयति । विवेको हि विरलोल्पः । सर्वे एव गतानुगतिका इत्यर्थः । विषभक्षणा-
चन्द्रो दुःसह इति तात्पर्यम् ॥ ५४ ॥

११२२.—हन्त कष्टे । नोस्माकं निहन्तुं त्वं कलङ्कव्याजेनायापि कालकूटं वहसि मथना-
त्पूर्वं कालकूटमहवामादधुनापीन्यपिशब्दोपन्यासः । नायं कलङ्कोपि तु कालकूट इति वर्ण-
कृत्याभ्यां संभावनम् । यद्भयात्कालकूटभयं प्राप्येव राहुस्त्वां निर्गर्णे कण्ठावतीर्णमपि तूर्णं
मुञ्चति वमति ॥ ५६ ॥

११२३.—विधिना तव प्रभाः केतकखण्डैः नूनं कल्पिताः । येनेति हेतौ । एतेश्वो नः
शरीरं कण्टकैरिव तुदन्ति । पाण्डुरतरा युतिर्येषाम् । केतकानि सकण्टकानि सितानि च
भवन्ति । निशाकरोति साकृतमामन्त्रणम् ॥ ५७ ॥

११२४.—नूनं वितर्के । चन्द्रव्याजेन समुद्रादौर्वाग्भेरीस्मनो भस्ममयः पिण्ड उदगमदु-
न्यितः । नायं चन्द्रः किं तु वडवाग्निभस्मपिण्डः । यद्धेतौ । अस्य चन्द्रशब्दव्यपदेश्यस्य
भस्मपिण्डस्य तृतिर्न घटते । कामिः खण्डिताञ्जनस्य विरहिणावर्गस्य दृग्मुख बाष्पं तत्र-
दीभिः । अत्यर्थं रोदयतीत्यर्थः । भस्म च जलेन न तृप्यति ॥ ५८ ॥

११२५.—कः सुकुमारशरीरः तव रश्मिन्सहेत नाम । समर्थनायां लिट् । यदीयं त्वद्रश्मि-
संबन्धिनं स्पर्शं प्राप्य चन्द्रकान्तशिला अपि गलन्ति द्रवन्ति । दण्डापूपिकाभ्यायेन सुकुमा-
राणां गलनं सिद्धम् ॥ ५९ ॥

११२७.—तद्युक्तमुपपन्नम् । दयितो मम मुखं पद्मं आघावसरे यदाह । वर्तमानसामीप्ये
वर्तमानवद्वेति लट् । ययतो हिमांशोरप्यस्य संस्तवं योगं प्राप्यैव मम मुखं कामपि रुजं व्यथां
प्राप्नोति । पद्मस्यैव संकोचकारी चन्द्रमाः ॥ ६० ॥

११२७.—हे पद्मनाभ नारायण त्वं करुणां कुरु भूयो विग्रहेण पुनः शरीरेण राहुं परिपूरय ।
भूयःशब्दो विग्रहशब्दसंबद्धः । येनेति हेतौ । तस्य राहोर्जठरमुदरं तदेव कोटरं तत्र शेते एवंवि-
धश्चन्द्रो नोस्मान् जातु न विद्वाधेत । कुर्वति प्रार्थने लोट् । विधुरशब्दाच्चत्करोतीति णि-
जन्ताङिति ॥ ६१ ॥

1128-1135. Naishadhiyacharita. IV. 74, 70, 64, 59, 46, 54, 99,
57. In 1130 ४. C करम्ब. And 1133. γ. C ते.

1137. ४. A D हटाश्च कचग्रहाः. B हटाश्च कचग्रहः.

1138. Given by Aufrecht from the Śp. under Amarūka. For the
construction गमनेनाथ भवतु in which भवतु is used in the same way as कृतं
or अलं. Aufrecht quotes Hemachandra. Sp. MS. γ. अनुभूता. It is
doubtful if the verse is ascribed to Amarūka in Śp. In Cambay MS.
the three verses that are our Nos. 1138, 1140, and 1143, stand in that
order over the signature अमरकस्येति. The present verse is therefore

there given anonymously. With the lover here compare the courtier in Shakespeare:—

Polonius. My lord, the queen would speak with you, and presently.

Hamlet. Do you see yonder cloud, that's almost in shape of a camel?

Pol. By the mass, and 'tis like a camel, indeed.

Ham. Methinks it is like a weasel.

Pol. It is backed like a weasel.

Ham. Or like a whale?

Pol. Very like a whale.

Ham. Then I will come to my mother by-and-by.—They fool me to the top of my bent.—I will come by-and-by.

1140. Compare Nos. 1107 and 1146, and note on No. 771.

1141. In the *Amaruśataka*. Cited by Aufrecht from *Śp.* 113, 5, under *Amarūka*. See note on No. 1138. *MS. a.* प्रणयबहुमाने विगलिते *γ.* तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य.

1143. *β.* C लज्जां भयात्. In the *Amaruśataka*. And ascribed in the *Śp.* to *Amaru*. See note on No. 1138. *Śp. MS.* क्रीडा *γ.* सरभसभवस्त.

1146. See note on No. 1140.

1150. In the *Śp. Viyoginīpralāpāḥ* *MS. a.* 14. संविधान. *γ.* अतिक्रामनः.

1151. *β.* C पुनः. For प्रस्थानं वल्लये-कृतं compare भ्रष्टयन्ति यानि विरहे No. 1178. The bracelets cannot keep their place on her wasted arms. In the *Amaruśataka*. Cited by Aufrecht from the *Śp.* under *Amarūka*. So also in the *Sūktimuktavali*. *Śp. MS. a.* अल्लैः *γ.* यातुं. *δ.* किमुन्मृज्यते. Rückert (Böhtlingk, 4238) translates the last line—

“Und musst du denn reisen

Lebensgeliebter! verschmäh doch nicht das Freundesgeleit.”

Rather “Since go they must [for she will die] why should they not go with this friend dear as life to them.”

1152. Compare No. 2049.

1153. Compare No. 1146. The verse is in *Śp. Viyoginīpralāpāḥ* 12. *MS. a.* गदितं for वदतो. *β.* निष्ठत्रपि. *γ.* भवने प्राणास्त एते दृढाः.

1154. *δ* C कनमः.

1155. Correct the signature to कस्यापि.

1156. *δ.* B इत्थं मया. Quoted in the *Kāvyaaprakāśa*. Given by Aufrecht from the *Śp.* 131, 4 under *Śaṅkuka Mayūrasūnu*. Also in the *Sūktimuktavali* under *Śaṅkuka Mayūrabhaṭṭasūnu*. *Auf. a.* मनो-प्युत्सुकं. *γ.* कृतान्तोक्षमी. *δ.* सोढव्याः सखि सांप्रतं कथममी सर्वेभ्यो दुःसहाः. This

last is the reading of the line in the *Sūktimuktāvali* also. *Śp.* MS. agrees with Aufrecht, but writes गढप्रेम. In *Kāvya-prakāśa* the last line is as in our text.

1161. *a.* A D अखिल कालं In the *Amarasataka*. Quoted in the *Kāvya-prakāśa*. Edd. *β.* दूरे कुरु, for which Böhlingk 4893 had already suggested दूरीकुरु.

1162. *β.* C सोढव्यः.

1163. *a.* A C नायानि.

1164. *δ.* C लोचकः.

1166. C puts No. 1167 before No. 1166. With the present verse compare No. 1175.

1167. *δ.* C विरसः.

1170. *a.* A D अनादृत्य, repeating that word further on in the line. In the *Amarasataka*.

1172. Cited by Aufrecht from the *Śp.* under *Dorlatikābhīma* with the reading मुग्धे दोलैतिकां निधाय न कृतो दारोपरोधस्त्वया in the first line, which is the only one given.

1175. *γ.* C यः परं. Compare No. 1166.

1176. In the *Amarasataka*.

1177. In the *Amarasataka* (beginning अङ्गुल्यग्रनखेन).

1178. Compare note on No. 1151.

1180. *γ.* C शारदाभ्रमिव चंचलमायुः. The first three lines of this verse are borrowed from No. 3316, a different turn being given to the thought by the fourth line.

1181-2. *Kirāt.* IX. 39 and 43.

1186. Cited by Aufrecht from the *Śp.* under *Loṇitaka*, or *Lohitaka*, as two of Aufrecht's MSS. have it, *Lohita* is the name in *Cambay Śp.* MS. which has also, in *a.* यदखिले लोके पवृत्ता कथा, and in *β.* संपति सखे.

1188. *γ.* C वसंतदिवसाः. Given and translated by Aufrecht *Z. D. M. G.* XXXVI. 527, from *Skm.* also under *Śābhaṭṭārikā*. Aufrecht refers also to *Śp.* 105, 2, where the verse is given anonymously. *Auf. β.* एष *γ.* नयन्यन्यथा. *δ.* निपुणं. *Śp.* MS. has एव नयन्यन्यथा and निपुणं. C writes the author's name चोलाभट्टारिका.

1190-1. *Rāmāy.* *Yuddhak.* V. 6, and 10. In the Edd. these verses run as follows:—

वाहि वान यतः कान्ता तां स्पृष्ट्वा मामागि गृध्र ।

नृपि मे गात्रसंस्पर्शश्चन्द्रे दृष्टिममागमः ॥

बद्धतन्कामयानरय सक्षयमेतेन ज्ञातितुम् ।

यदहं सा च वामोरुस्तेका भ्रमणिमाश्रिता ॥

“Nur ein stilles Leben führen

Wo ihr Athem weht.”—SCHILLER.

1192. Given by Aufrecht from the Śp. where also it is ascribed to Vālmīki. Auf. :—

हारो नारोपितः कण्ठे मया विस्त्रेभभीरुणा ।

इदानीमन्तरे जाताः पर्वताः सरितो दुमाः ॥

Aufrecht also mentions as a better reading that of the Mahānātaka where the verse is found,

इदानीमावयोर्ध्वे सरित्सागरभूधराः ।

1193-4. Rāmây. Yuddhak. V. 5 and 13.

1197. Given and translated by Aufrecht from Śp. 106, 3, also under Śilabbhattārikā. Böhrling has pointed out, Z. D. M. G. XXVII. 637, that Aufrecht, who understands अगता instead of गता, wrongly refers the verse to the Nāyikā. But Nidrā and Chintā are not represented as rival mistresses, as Böhrling says. He has let “Sorrow” usurp his mistress’ place in his heart and “Sleep” refuses to serve a man so fickle.

1204. C calls the author Rupaka.

1205. Nāgānanda I.

1206. Ratnāvali III.

1208. Given by Aufrecht from the Śp. 106, 6 also under Dhairya-mitra. Auf. β. चक्षुषा. So also Sp. MS.

1215. Compare No. 2515.

1216. δ. C चेतसा.

1225. In the Śrīṅgārāsataka.

1227. In the Śrīṅgārāsataka.

1228. A Samasyāpūraṇam, the theme having been the first line of the following verse which occurs in the Hitopadeśa :

एहि गच्छ पतोलिष्ठ वद मौनं समाचार ।

एवमाशयग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनोर्थभिः ॥

1229. The same, the theme having been the first three pādas of the following verse of the Mahābhārata :

यस्य केशेषु जीमूता नयः सर्वोद्भ्रंसधिषु ।

कुक्षौ समुद्राश्चत्वारस्तस्मै तोयात्मने नमः ॥

1230. The same, the theme having been the first three pādas of the following verse which in some MSS. is, with some others, prefixed to Patañjali’s Mahābhāṣya :

येनाक्षरसमाधायमधिगम्य महेश्वरात् ।

कृत्स्नं व्याकरणं श्रोक्तं तस्मै पाणिनये नमः ॥

1231. The same, the theme having been the first line of the following old verse which will be found as our No. 3334 :

यदि नामास्य कायस्य यदन्तस्तद्विर्भवेत् ।

दण्डनादाय लोकोयं शुनः काकांश्च वारयेत् ॥

1232. Böhrling 3339 from Kuvalayananda 1266. Böhrl. refers also to ŚKDr under प्रेषित. Böhrl. β. प्रिययै प्रेषितं मनः. γ. तच्च तत्रैव रमते.

1233. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. No. 16.

1235. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. No. 14. The old reading in β. तारास्वीन्दुयु introduces the Sun, which has no business here.

1236. Ascribed in the Sūktimuktāvali to Śakaviddhi. Now in the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. No. 20.

1239. The author's name from C D. A विचित्रमेता (sic). B omits author's name. Böhrling 1369 from Paūchat. Ed. orn. I. 209.

1242. A writes the author's name Bhāgavatāvinītadeva, and C Bhagavatavinītadatta.

1243. Ascribed in the Sūktimuktāvali to Chāka.

1244. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. No. 74.

1250. δ. C विरहः.

1251. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 458 from the Sarasvatikanṭhābharāṇa II. 359. (Böhrling 5240). Auf. a. तां तन्वीं.

1253. a. Correct मासः. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien, XVII. 169 from our book as an example of varṇanīyama, the art of making a verse in which only four (as here), or three, or two, or even one consonant is made use of. Aufrecht refers to Daṇḍin's Kāvyaadarśa 3, 83 fg.

1254. β. C सर्वमेव ते. Given by Aufrecht from the Śp. under Prabhākaradēva. Auf. δ. चक्षुषोः. So also Śp. MS.

1255. "If when my love is gone I only weep piteously, for what worse straits, say, am I reserving cursed death." She means that she ought to die. Given by Aufrecht, who takes it otherwise, from the Śp. also under Daṇḍhamarāṇa. In his review of Aufrecht's paper Z. D. M. G. XXVII. 631, Böhrling says that जीव्यते, which Aufrecht gives as a variant for ह्यते, in B is die entschieden bessere Lesart—decidedly the better reading. There is a gap in Śp. MS.

1256. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. No. 85.

1258. β. B C तन्वीवदनपङ्कजत. γ. A B D विकसिते. Compare with the verse No. 754, and the verses referred to in the note there.

1261. Rudrata's Kāvya-lampkāra VII. 66. Kāvya. MS. β. संताप-
मनूपशमम्.

1263-4. In the Śaumbhalīmata. See Peterson's Second Report,
p. 32.

1267. α. C. वचनमधु नयनमधुकरमधुरदलं.

1268. γ. Correct विषमे.

1270. Böhrling 5194 from the Śāntiśataka in Haeberlin's Kāvya-
saṅgraha.

1271. Not in the Mrichchhakatika.

1273. Śakuntalā Act III.

1275. C transposes β and γ: and reads चलत्पदपद्मा, कम्पितहारा, हृदि
रामा. In the Śrīṅgārāsataka. Ed. Bohl. No. 9.

1277. In some MSS. of the Vikramorvaśī. Böhrling 2246 from
the Mahānātaka.

1278. δ. C प्रमादगलितं. In some MSS. of Bilhaṇa's Chaurapañ-
chāśikā.

1279. β. C आपादुरस्तनवटे. C writes the author's name Chhamach-
chhamitkārātna. Cited by Aufrecht from the Śp. under Chhamach-
chhamikārātna. Now in the Amaruśataka.

1280. α. C निद्रानिमीलितदृशो. Given and translated by Aufrecht from
the Śp. under Bilhaṇa.

1281. Ratnāvalī Act IV.

1284. δ. "When fate is adverse all roads lead to sorrow." Compare
No. 1294.

1285. γ. C प्रचुरन्वम्. Böhrling 4089 from the Amaruśataka.

1287. α. C विपरीतबोध. γ. C यासां. δ. C ब्रह्मादयोपि. Write अबलाः.
In the Śrīṅgārāsataka. Ed. Bohl. No. 10.

1289. δ. Separate न यासि.

1291. α. C घृष्टगौरं. γ. A C D साद्रे, a mistake due to the way
in which सान्द्र is written in Śārada MSS. Chaurapañchāśikā Ed. Bohl.
No. 12.

1292. γ. C वक्त्रे. Böhrling 4663 from Schiefner and Weber's
collection of various readings to Bohl's Bhartṛihari, and the
Pañchatantra, Ed. Koseg., I. 224.

1294. β. C हिमशीतलाङ्गया.

1295. Böhrling 3559 from the Amaruśataka. Böhrling takes
the last two lines to mean that she made the signs she drew on the earth
supply the place of the words she could not speak. But the धरित्रीप्रोक्षेखन-
म् stands by itself as a sign of her deep distress (compare Nos. 1350

and 1377); and the fourth line means "what next she did I have no words to say," it was too pitiful.

1297. δ . C अमरणमपविद्धं. *Mālatīmādhava* Act I.

1298. *Śakuntalā* Act III.

1301. β . C संजातमित्यर्थधाम्. γ . C हसितानुविद्धमुदित. After this verse MSS. insert the verse कन्याकौतुकमात्रकेण No. 2238.

1303. Böhrtlingk 6807 from the *Amaruśataka* No. 32, and the *Subhāshitārṇava*.

1304. Quoted by Kshemendra in his *Auchityavichāracharchā* under *Amaraka*. In the *Amaruśataka*.

1306. α . C यत्कन्दर्प.

1309. *Rājaśekhara's* *Viddhaśālabhañjikā*, Act I. Böhrtlingk 2926, from the *Kāvyaprakāśa*, *Sāhityadarpaṇa*, and *Kuvalayānanda*, in all of which it is quoted.

1311. β . A B D प्रमदा समदा च सदा सुखदा. γ δ . C हृदये निहिता यदि सा सुभगा क तपः क जपः.

1312. α . C लम्बाः. β . A B तव तनू. γ . C आसाधिकारे. δ . B C D वागुरालिङ्गितासि. *Naishadhīyacharita* VIII. 105.

1313. δ . A B D श्रेय्या जर्जरितम्. *Gītagovinda* I. 5.

1314. *Gītagovinda* I. 4. Verses 1313-4 are in C given after verse 1316.

1315. *Naishadhīyacharita* VIII. 103.

1316. γ . C वयं. δ . A C D प्रेमस्तव.

1317. *Śarvāhita* = *Kāmadeva*.

1320. β . A सुतनौ. B C याप्ति सुतनौ.

1321. α . C राकाहिमांशुः.

1323. This and the next verse go together, and are given in the *Sūktimuktāvali* also as a *yugma*, but under *Diboka*. Both verses occur in some MSS. of the *Amaruśataka*, though the former only is found in the printed editions.

1324. β . C गरिमौ गद्गद.

1326. A writes the author's name *Mārumālā*, B *Mānālā*, C *Śārulā*.

1327. β . C संकल्पस्थाम्. γ . B ह्यनुमता.

1328. *Mālavikāgnimitra*, Act III.

1329. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 539 from the *Saduktikarṇīmrīta* under *Bharvu*. Auf. α . वक्ष्मि. β . सहा सम-भिभाषसे. सर्वथा. γ . विबलि चैतदस्या मुखं. δ . समुत्कण्ठसे.

1330. γ . C D °लतिकाम् A °लकाम् (sic).

1331. α . C मदनविरहः. δ . A B C चित्तं D चिन्ता corrected into चित्तं.

1332. δ . C समुपास्यास्यत्. Sakuntalâ Act II.

1333. γ . C नैराश्याविशुने. δ . C उक्तं.

1335. Given by Aufrecht from the Śp. under Netratribhâgabhramayaśasvin. Auf. α . व्रीडायोगाश्रितवदनया संनिधाने. β . स्तनकलशायोर्मन्युमन्तर्निगूह्य.
 δ . चक्रितहरिणी.

1336-7. Meghadûta.

1338. γ . B दर्शनमहो तय दुर्लभं मे.

1341. Nalacampû Uchchhvas. III. 34.

1342. γ . C D रक्ताश्रुणा. Böhrling 5440 from the Amaruśataka
10. Böhrling also notes that the verse is quoted in the Kāvyaṣakāśa.

1343. This verse, which is a favourite one with the writers on rhetoric, and is quoted in the Kāvyaṣakāśa, Sâhityadarpaṇa, Kuvalâyânanda, &c. is found in MSS. of the Vikramorvaśî Act IV. between vv. 33 and 34 of Bomb. Ed.

1345. δ . B तापं सा. A omits the line.

1346. α . C अत्रगन्धवयसः. Böhrling 7002 from the Amaruśataka
30. Böhrling also notes that the verse is quoted in the Sâhityadarpaṇa
324.

1348. γ . A संभावम्. B omits the verse. C D सद्भावम्.

1251. δ . C हसन्त्या रुदन्. Böhrling 1938 from Amaruśataka 94 and
Commentary on the Daśarûpa. D R. p. 81.

1353. α . C प्रदृष्टा तु या. Aufrecht in Indische Studien XVII. 170.

1354. In the Śrîṅgârâśataka. Ed. Bohl. No. 15.

1355. δ . Correct तत्कालं Given by Aufrecht from the Śp. under
Âkâśapoli, to whom it is also attributed in the Sâktimuktâvali. Auf. α .
भूतनिवहाः स्वांशं विशन्वीप्सितम्, β . याचि त्वां द्रुहिण प्रणम्य शिरसा भूयोपि भूयान्मम.
 δ . धरा. अनिलः. Our MSS. of the Śrîṅgâdharapaddhati read in β . त्वां
याचि द्रुहिण प्रणम्य शिरसा भूयोपि बन्धञ्जलिम्.

1357. β . C कवरी. Gîtâgovinda III. 6.

1360. α . C विप्रयोगान्तरा.

1362. δ . A B निद्रादरिद्रीकृतः. Given by Aufrecht from the Śp.
under Nîdrâdaridra, and by Böhrling (2406) from the Kāvyaṣakāśa.
अने is used in Kâdambari, and in the Viddhaśâlâbhañjikâ, and is still
in common use in the Vernaculars, to introduce the relation of a dream.
Compare the similar use of अस्ति at the beginning of a story.

1363. Quoted in the Kāvyaṣakāśa.

1364. Quoted by Nani in his Commentary on Rudraṭa. Böhrling
5961 from the Kuvalâyânanda 74 b. Compare No. 1776.

1366. β . C मुखच्छायानुकारी. γ . C गमनानुसारि. Böhrling 5050 from

the *Sāhityadarpaṇa* 318, Ed. Calc. 1830, p. 340, and the *Kuvalayānanda*, 156.

1367. *δ*. C विस्मार्यते. Not in the *Amaruśataka*.

1369. *a*. C तन्व्याः.

1373. *a*. C विश्राम्यतां.

1374. *β*. C तन्पदध्यसितं.

1375. *a*. MSS. अयम् In the *Amaruśataka*.

1377. In the *Amaruśataka*. Ascribed also to *Amaruka* in the *Sūktimuktāvali*.

1378. *Chaurapañchāśikā* Ed. Bohl. No. 11.

1380. *a*. C मुग्धता. Not in the *Amaruśataka*.

1384. *δ*. C निर्ग्रन्थग्रन्थरश्मेव.

1386. *a*. C लवाविद्यटित.

1387. *Rudraja's Kāvyaḷamkāra* II, 17.

1388. *a*. C कुसुमामोदी.

1393. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 553, from the *Saduktikarṇāmṛita* Auf. *aβ*. दिग्धललाट.

1394. Separate आलोक्य शोभातिशयं.

1395. *Haravijaya* XXV. 39.

1397. *a*. C जगति वीक्ष्य. *δ*. C बहुलामृत.

1401. *β*. MSS. भ्रमर भवता. भ्रमरभरतः is from the *Śārṅgadharapad-dhati*. "Mandākrānta" is the name of the metre in which the verse is composed. Compare Nos. 1937 and 2533. Cited by Aufrecht from the *Śp.* also under *Vikāṇanitambā*.

1405. Given by Aufrecht from the *Saduktikarṇāmṛita* Z. D. M. G. XXXVI. 514, under *Tutātita*, "a name of the well-known *Mimamsist* Bhaṭṭa Kumārilaśvāmin" with the readings *a β*. द्वारस्तम्भार्निषण्णया दायितया वक्त्रीकृतग्रविषया नासायागतवारिबिन्दु. *γ*. कण्ठगद्गद. *δ*. संदिष्टं तव कान्तया पथिक तद्वक्तुं न यत्पार्यते.

1407. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 548 from the *Saduktikarṇāmṛita*, where it is given anonymously. Aufrecht refers also to the *Padyāvali* where the author's name is given as *Rudra*. He had already Z. D. M. G. XXVII. 7, cited the verse from the *Śp.* under *Amaruka*, with the note that that is is not in edd. and that it is quoted without author's name in the *Daśarūpa*.

1410. *a*. C गलदलसवलद.

1411. In *a* join दाहोष्मः प्रवर्तिष्यः. *Viddhaśālabhaṭṭikā*, III. 21.

The MSS. insert again between Nos. 1411 and 1412 the verse कामिन्यास्मर.

1414. a. A B C एवं कुकूलम्.
1415. Not in either of the known works of Śambhu.
1416. In δ. write प्रियवर्त्तया. Given by Aufrecht from the Śp. also under Śivasvāmin. Auf. β. निवेशयन्त्या.
1418. Given by Aufrecht from the Śp. also under Vāsudeva.
1421. Gītagovinda VII. 6.
1422. γ. C च न.
1423. δ. C तवेयं. This verse stands in some MSS. of the Amaruśataka. Böhtlingk 3777 from the Kāvaprakāśa and Sāhityadarpaṇa.
1428. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 551, from the Saduktikarṇāṃṛita and the Śp. in both of which it is given anonymously. Auf. γ. सवर्णा एव.
1429. δ. C दृष्ट्वी त्वं.
1431. a. C क्षताक्षमो.
1434. Cited by Aufrecht from the Śp. also under Vararuchi.
1436. β. C कथं कणन्ती. a. C कास्तूरिक.
1437. Cited by Aufrecht from the Śp. (rajanyām etasyām surata-parivarta) under Bijākara.
1438. Given in the Sūktimuktāvali under Diboka, with the reading in δ. को लोकस्य.
1439. In a write अस्मिन्वितरि. γ. C तं दृष्ट्वा खलु.
1440. β. C निवतिता नीवा. Given by Aufrecht from the Śp. also under Śīlābhattachārīkā. Auf. α. आसः किं त्वरिता गता. β. नीवी च गत्वागमात्.
- 1444—8. Śrīkaṇṭhacharita XII. 87, 88, 89, 90, and 92. The verses are explained by the Commentator as follows :
- १४४४.—हन्त कष्टे मम कार्ये रमणानयनलक्षणं प्रयोजनं तस्य सिद्धिः साधनं तदर्थं यान्त्या गच्छन्त्यास्तव मार्गे पुरोधे समीरो वायुः परुषो दुःसहोभूत् । शैत्यान्कामजननाच्च पर्यस्तः शिथिलो बन्धो यस्य स कबरीनिवेशः केशवेशाभोगो लुलिता विप्रकीर्णा अलका यस्य तद्वावं गाहते सेवते । अत्र कान्तानयनार्थं विमृष्टया दूत्या स्वयं कृतस्य निगूढस्य सतः कान्तोपभोगस्य प्रतिभेदः स्वामिन्या कबरीबन्धशैथिल्यकथनद्वारेण कृतः । एवमुत्तरत्रापि ज्ञेयम् ॥ ८७ ॥
- १४४५.—दुश्चरितेन दृष्टवनेनैकं चञ्चुं विनं तं मङ्गतरिं संस्पृश्य त्वयावगाहः स्नानं किं कृतः । अथ दूत्युपभोगाख्यदुश्चरितकारी त्वया संस्पृष्टः । तथा गात्राण्यार्द्राण्यासते त्वललाटे निस्तिलकं नष्टविशेषकं धत्से यच्च धारयसि । अङ्गानां स्वेदार्द्रत्वेन निस्तिलकत्वेन च प्रतिभेदः ॥ ८८ ॥
- १४४६.—अथेत्याक्षेपे । स्विद्वितर्के । मुन्दरीति प्रकृतानुगुणमामन्त्रणम् । अद्वितीयैकाकिनी त्वं केन क्रमेण स्विन् भायिता भयं प्रायिताभूः । भयाकुलिते ईक्षणे यस्यास्ते कम्पस्य भयजा- तस्य कला भङ्गिस्तदनुबन्धो नायापि शान्त्याति निवर्तते । केन क्रमेण कस्य भाषणस्य रूपप्र- हणेनेत्यर्थः ॥ ८९ ॥

१३४८.—कस्तूरीपङ्कात्कस्तूरीकर्दमाञ्जन्म यस्य सोङ्गरागो नूनं ते दोषमनर्थमकरोत् ।
सौरभेण हेतुना सङ्गिनः सक्ता ये भृङ्गास्तदंशवर्णेर्भङ्गरं साभिघातमङ्गमङ्गं यद्विभक्तिं । पूर्वश्लोके
सुन्दरीत्वेन त्वमुपभुकेति सूचितम् । इह तु त्वमिहैव तदुपभोगं संकलय्य गतेति कस्तूर्यङ्गा-
रागप्रयुक्त्या सूचितम् ॥ ९० ॥

१४४८.—किमु वितर्के । तस्य नखानखि संप्रहारो द्वन्द्वयुद्धं केनापि साकं प्रस्तुत आरब्धः
किमु आस्ताभूत् । यस्य नखानखियुद्धस्य वारणार्थं सहसा निर्विमर्शं विशन्ती त्वं तस्य
नखैरुल्लेखः पाटनं तत्पथं गतासि । बहुव्रीहिसमासात्मकं तृतीयार्थवृत्ती जेतुं नखानखीत्यव्ययम्
॥ ९२ ॥

1447. MSS. ascribe this verse to Bhâravi. It is not in the
Kirâtârjuniya. See also last note.

1459. In a write निःसङ्गमङ्गैर्मदनानलोत्थ.

1460. An imitation of Kâlidâsa's verse in the Vikramorvaśi Act I.
No. 1467.

1461. Râjat. III. 415.

1465. γ. A C किमूर्तम्. δ. A B न तद्वा.

1467. β. C शृंगारैकरसप्रदो. δ. MSS. पुराणो विधिः which may have been
an adaptation of the compiler to make the verse of more general appli-
cation. Vikramorvaśi I. 9.

1468. γ. C नडकूबरान्.

1469. γ. A C D सृष्ट्वा.

1471. α. C नवा वजरी.

1472. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichâracharchâ from
Dharmakîrti. Cited by Aufrecht (Weber's Indische Studien, XVI.
206) from the Skm. under the same. Böhrling 5850 from Kuva-
layânanda. α. Böhrl. अर्जितः. β. Auf. स्वच्छन्दं वसतो जनस्य हृदये. So also
Böhrl. with चरतो. γ. Böhrl. एषापि स्वगुणानुरूपरमणाभावान्. δ. Böhrl. तन्वीमिमां
तन्वता. In Kshemendra as in our book.

1473. γ. C ललितनयस्येह.

1475. α. A D संक्षयरक्षिणाक्षमुधा. B संक्षयरक्षणाय य (sic) सुधा.

1476. Varâhamihira's Brihat Samhitâ LXXIV. 1.

1477. Kshemendra's Chaturvargasaṃgraha III. 3.

1479. α. Correct तमः स्तोमः γ. MSS. काण्डयुगले. Given by Aufrecht
from Śp. 110, 8, under Devabodhi, to whom it is also ascribed in the
Sûktimuktâvali. Auf. β. तदनु न च किञ्चित्पुनरभूत्. γ. तदनु कदली°. δ.
ततोवाञ्चौ पञ्चौ किमिदमिति चित्रैव रचना. Śp. MS. α. तमस्तोमः. β. As in
Aufrecht. γ. अधस्तस्यावर्त्तः तदनु कदली°. δ. ततोवाञ्चौ पञ्चौ शिव शिव. Sûkti.
MS. β. तदनु च न किञ्चित्पुनरभूत्. δ. ततोवाञ्चौ पञ्चौ किमिदमिति चित्रैव रचना.

C follows with this verse :

किं लावण्यसरोरुहोद्भवमिदं शैवालजालं शशि-
भ्रान्त्याक्रान्तमुपागतं मुखमुत स्वर्भानवीयं महः ।
रोद्धुं कामिमनांसि तन्तुनिवहः किं कृष्णपट्टस्य वा
सज्जो मारवनेचरेण निहितस्तन्ध्याः कच्चानां भरः ॥

1480. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 1, also under Vararuchi. Auf. β. कवरीभारवज्रिताः. Śp. MS. β. कवरीभारनिजिताः.

1484. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bâṇa, with the note that one of his MSS. refers it to Puṇya (another has Kâlidâsasya), and that the verse does not ring like one of Bâṇa's. Auf. α. विकचकचकलापः. γ. किञ्चित्कुलकोशे. So also Śp. MS.

1485—6. The Naishadhîyacharita II. 20 and VII. 22.

1487. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI, 370 from the Śp. under Bhâsa, to whom it is ascribed also in the Sûktimuktâvali. Auf. α. रचिता. γδ. भिचावनङ्ग. In our Śp. MS. the name is "Bhâla," which looks a little like a corruption from the verse (No. 1488) that both in this book and in the Śp. follows the present one. Śp. MS. As in Aufrecht.

1488. In the Śp. Keśapâṣaḥ 8. In α write with our MSS. and Śp. MS. बाले ललामलेखेयं भाले.

C adds the following verse :

वदत्राम्भोरुहलम्बपट्टदतुला व्यामोहमापादयन्
शङ्कामङ्कुरयन्कलङ्कजनितां चन्द्रे मुखे रङ्गिणः ।
भ्रूकोदण्डलतादमनीलगुलिकभ्रान्तिं स्मरस्याथय-
न्कस्तूरीतिलकः करोतु भवतां कल्याणपारंपरीम् ॥

1490. Given by 'Schiefner und Weber' as occurring in some copies of Bhartrihari. Böhrling, 781. Böhrling also refers to lith. Ed. II. 1, 75. Böhrl. α. समुद्रः. γ. भुजंगकुटिलः.

1491. γ. B C D लीलचिकुराम्. A लीलादिकुराम् sic. Kumâras. I. 47.

1495. In the Śrīṅgâratilaka attributed to Kâlidâsa. Böhrling, (1846) who reads in δ कथमिन्दीवरद्वयम्, understands भूयते न च दृश्यते as 'one has never either heard of or seen,' taking the negative particle with both verbs. But is not the meaning, 'Such a thing we had heard of, never seen, but now we see it'?

1496. δ. C वक्तुमिहागतौ.

1497. γ. C तस्याः. The verse has occurred before, No. 1207.

1499. In γ correct गृहीतं Kumâras. I. 46.

1500. Naishadhîyach. II. 21.

1501. δ. A D वाञ्छते. B वाञ्छयते. In the Śp. Saṃkīrṇānyoktayāḥ
 15. Śp. MS. γ. मुग्धापांग. δ. प्राप्तः.
 1502. Naishadhīyach. VII. 33.
 1506. α. C तस्याः.
 1507. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVII.
 550, from the Saduktikarṇāmṛita. Auf. α. अयं ते विदुमच्छायो मरुदेश. δ.
 पिपासातरलं.
 1509. Ascribed in Maṇirāma's Ślokaśaṃgraha to Govardhana.
 1511. The signature कस्यापि is in C only.
 1512. Naishadhīyach. VIII. 103. The verse has been given
 already, No. 1315.
 1513. Ratnāvalī II. 9.
 1520. β. C निकायधाम.
 1522. Compare No. 2020.
 1523. Cited by Aufrecht (kośasphītatarasthitāni paritah) from the
 Śp. 98,37 under Vijjākā. Śp. MS. β. मयैर्मण्डलम् γ. तदत्यहुतं. The
 name is Vijjākā.
 1526. Naishadhīyach. II. 25.
 C inserts between 1526 and 1527 the following verses :

विलोकिता स्यान्मुखमुज्जमय
 किं वेधतेयं सुषमासमगै ।
 धृत्युद्धवा यच्चिबुके चकास्ति
 निचे मनागङ्गुलियन्त्रणेव ॥

श्रीहर्षस्य.

कामिन्या मुखनिर्मितौ व्यववशात्तावण्यकोशं कुरु
 मत्वा चन्द्रविधित्तया विधिरथ व्यग्राशयोर्किंचनः ।
 एकं तच्चिबुकीदरादुदहरत्तावण्यविन्दुं यत-
 स्ताद्विन्दुद्वयसी चकास्ति चिबुके कापि स्फुटं निचता ॥

These two verses form a chibukavarṇanāpaddhati, and may have been
 inserted by someone who noticed the absence of such a section.

1528. Kumāras. I. 42.
 1529. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 45 under
 Bhāsa. So also in Śp. MS.
 1530. Ascribed, with the verse that follows, in the Sūktimuktāvalī
 and Śp. also to Śakavṛddhi. Aufrecht cites No. 1531; and gives
 and translates the present verse.
 1532. Bilhaṇa's Vikramāṅkadevacharita VIII. 62. Ed. α. हस्ते
 चकास्ति बालायास्तस्याः कङ्कणमालिका.

C inserts between 1539 and 1540 the following additional verse :—

मनोरमं सर्वमनोरमेषु
स्तनद्वयं चञ्चललोचनायाः ।
इतीव दृग्दोषनिवारणाय
चक्रे विधिभूचुकं कञ्जलाङ्गम् ॥

1542. Kumâras. I. 40.

1543. Raghuv. III. 8. Edd. α. नितान्तपीवरं. β. तदीयमालीनमुखं
γ δ. तिरश्चकार भ्रमराभिलीनयोः
सुजातयोः पङ्कजकोषयोः श्रियम्.

1549. γ δ. B लसदिति भङ्गमवाप्त्यति
मध्यमुरोजभरेण ॥

δ. A D स्तनयुगभारभरेण.

1553. Haravijaya XXIII. 8. Cited by Aufrecht from the Śp. 98
10 [misprint for 60] under Ratnākara. Śp. MS. β. रत्नहारैः.

1558. β. C शृङ्गघनभारे.

1559. Given and translated by Aufrecht from Śp. 98, 70 also under
Vālmiki. Auf. β. तन्व्यास्तज्जघनं घनम्. Aufrecht compares a verse
ascribed in Śp. 136, 13 to Guṇākara :—

परित्रमन्त्या भ्रमरीविनोदे
नितम्बविम्बाद्विगलदुकूलम् ।
विलोक्य कस्याश्चन कोमलाङ्गयाः
पुंभावमन्योः सुदृशो ववाञ्छुः ॥

1560. β. A C D विषमतरः.

1561. Not in the Śīnpālavadha.

1563. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 69
under Jaghanasthalighaṭaka. So also in our MS. See Introduction
under Argatā. The verse is quoted by Nami in his commentary on
Rudraṭa's Kavyālaṃkāra, XI. 7.

1566—7. Kumâras. I. 36 and 35.

1568. Cited by Aufrecht from Śp. 98, 73, also under Śakavṛiddhi.

1570. Bilhana's Vikramāṅkadevacharita VIII. 8.

1571. α. A B D नेत्रपत्र.

1574. γ. D वचस्तथा. δ. C सशङ्कमवेक्षिता. In the Amarusaṭaka.

1577. β. C आलिङ्गति. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 6, under
Saṃkula. Śp. MS. β. अङ्गक्षेपो. γ. यदपट्ट.

1579. In the Amarusaṭaka.

1580. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 8 under Bhadattajñāna-
varman or Bhagadattajñānavarman as Aufrecht takes to be the more

correct form of the word. In Cambay Śp. MS. the name is Bhagada-ttavarman. Aufrecht notes that the verse occurs in the Amarūṣataka. Śp. MS. a. भूभृगे. Auf. bhrūbhaṅge 'ppi rachite dṛiṣṭir.

1581. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 3 under Amarūka. Ascribed to Amarūka also in Sūktimuktāvali. In the Amarūṣataka. Śp. MS. a. कृता पादयोः. γ. पाणिभ्यां च तिरस्कृतः. δ. शतशो.

1583. δ. C मानः कृतार्थकृतः. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 2 under Amarūka. Aufrecht notes that the poet's name is not given : and in our Śp. MS. the signature is Kasyāpi, indicating that the verse is not by Amarūka, to whom the verse that follows it, our No. 1581, is expressly assigned. Śp. MS. No variants. Böhrling 1363 reads in γ विधुतः, our reading मिथितः being given as a various reading. It should be preferred. Not to listen to his talk would be an open insult of the kind she is described as carefully avoiding.

1584. In the Amarūṣataka.

1585. a. Correct उदस्य.

1586. In the Amarūṣataka. Böhrling 7001, gives the first two lines as follows :—

सा पत्युः प्रथमावराधसमये सख्योपदेशं विना
नो जानाति सविधमाङ्गयलनं वक्रोक्तिसंसूचनं.

Böhrling, who takes नो जानाति वक्रोक्तिसंसूचनं to mean "does not know how to give utterance to a vakrokti" (compare B R under संसूचनम्), notes that all his authorities—Amar. 26, Śatak. 5, Kāvyaṣ. 25 (54), Sāh. D. 40. b.—with the exception of the Śatakāvali read as we do °वलना°. The object of संसूचनं, which does not mean "to express" but "to suggest, betray") is not वक्रोक्ति but "what is in her mind" or some such phrase.

1589. a. C सूचिते. γ. MSS. चेतसो.

1590. Cited by Aufrecht from Śp. 112, 5 also under Bhīma. Śp. MS. β. चास्पृष्टम्. γ. मय्यालापवति प्रतीपवचनं सख्या. Böhrling 1043 who gives from Amarūṣataka 42 and Śatakāv. 8 reads in γ मय्यालापवति प्रकीर्णपितृनं सख्या सहभाषते. Sūktimuktāvali as in our Śp. MS.

1597. Kāvyaṣ. II. 93. In β join भूलतानर्नकी.

1600. Cited by Aufrecht from the Śp. 116, 3 under Amarūka. Aufrecht notes that the signature in Śp. is Kasyāpi, as it is here. The verse is omitted in the Cambay Śp. MS. the 4th verse, numbered as such, following the second. The verse is in the Amarūṣataka and is ascribed in the Sūktimuktāvali to Amaru. Böhrling 7102 refers also to Sāh. D. 98.

1602. γ . C कोपः. Ratnâvali Act II.
1603. γ . C मयि. The fourth line of this verse is the same as that of Bâṇa's verse No. 1612. One or other verse, if not both, is therefore of the nature of a Samasyâpûraṇa.
1605. β . A B D निन्दानके. In the Amaruśataka.
1608. β . MSS. omit प्रणिपदनमात्रैकक्षरणे. It has been supplied from the Sûktimuktâvali, where the verse is ascribed to Amarûka. So also Böhlingk 3965. δ . MSS. स्तननटनिरुद्धेन which need not have been altered. In the Amaruśataka.
1609. β . C वृथापि करणच्छेदे.
1610. Sprîngâratilaka 3. In some copies of the Daśarûpâvaloka DR. p. 187.
1611. Rudraṭa's Kāvyaśaṅkâ VII. 90. Böhlingk 2021 gives it from Kāvyaṣaṅkâ 155, and Sâh. D. 304.
1612. See note on No. 1603.
1613. Gitagovinda IX. 2.
1614. Cited by Aufrecht from the Śp. 114,1 under Kumâradâsa. So also in Cambay Śp. MS. Böhlingk 4443 gives Kusumadâsa as name in Śp. Böhlingk refers also to Amaruśataka 53, Śatakâvali 10, Sâh. D. 43, and Daśarûpâvaloka 78. In the Daśarûpâvaloka it is given as from the Amaruśataka ; but compare Hall's note at p. 35 of his preface.
1616. The two first words have been supplied from the Sûktimuktâvali. Our MSS. are corrupt, or show a gap.
1617. In the Amaruśataka. Böhlingk 4554 reads α . भव्यालापैरलंखल. γ . तथाभूतं.
1619. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien XVII. 169 from our book.
1620. β . MSS. न युक्तमयं जनः. Our reading is from the Sûktimuktâvali, where the verse is ascribed to Amarûka. So also Böhlingk 1505 from the Amaruśataka.
1621. In the Amaruśataka. Böhlingk 4317 α . उपागतेन. β . मन्दायां मयि गौरवव्यगमात्. γ . किं मुग्धे न मया कृतं रमणधीर्मुक्ता लब्धा. δ . दुःस्थं. कर्तारि म तच्छोष्यसि.
1622. Ascribed in Śp. and Sûktimuktâvali to Amarûka.
1626. β . C दाक्षिण्यबलात्.
1627. δ . C कटिनहृदये. In the Amaruśataka.
1628. β . C मयापि परीक्षितं. In the Śp. 114,7 (Kasyâpi). Śp. MS. α . मायाशाब्धैस्त्वयाप्यनिवर्तितं. γ . नेत्रा तेहः δ omits हि. It has probably

been added unnecessarily to avoid hiatus. See below. The verse is given and translated by Aufrecht, Indische Studien XVII. 169 from our book, with a reference also to the Śp. and the Subhāshitaratna-bhāṇḍāgāra, p. 413. Auf. Śp. MSS. C D E. a. mâyâśāṭhyais tvayâ 'pyanivartitam. γ. ne'shṭa'te'ham vṛithâ parikhidyate. Aufrecht gives our readings as variants, and adds that his three Śp. MSS. read, as his Sblv. MSS. do, parikhidyase. So also our Śp. MS. It seems right. She bids him not give himself so much trouble, i.e. as that referred to in the verse. For समेन समं गतं, which Aufrecht construes samena gatena samam gatam, translating 'für Gleiches schickt sich Gleiches,' compare तुल्य एवावयोर्योगः No. 3503 and the context there. "Like has come to like."

1629. Given and translated by Aufrecht from Śp. 114, 12 under Chandraka.

1630. γ. C प्रसन्नभुना. Cited by Aufrecht from Śp. 114, 9 under Vāmāna, to whom it is ascribed also in the Sūktimuktāvali. In the Amarasūta. Śp. MS. No variants (भुक्ति).

1632. γ. A B D किं त्वन्यत्परिपृच्छ. δ. C भज्जनजनः.

1637. Anargharâghava V. 23.

1638-1641. Naishadhîvacharita XXI. 151, 163, 154, and 159.

1644—5. Given and translated by Aufrecht, *Indische Studien*, XVI. 208 from our book. Aufrecht prints *madhurasvānā* in 1644.

1648. δ. A C D लतामिव.

1649-50. Kathâsaritsâgara, LV.

1654. Quoted by Kshemendra in his *Aucityavichâracharchâ* also under *Kumâradâsa*. Cited by Aufrecht from *Śp.* 133,5 under *Kapilarudra*. So also in our *Śp.* MS. In the *Śrīngâraśataka*.

1656. Calone gives the author's name complete. A ફક્ત — — — ?
D ફક્ત — — —. B omits.

1659-60. Maṅkha's *Srīkaṇṭhacharita* VI. 50, 12, 8, 9, and 64. The commentator's notes are as follows:—

१६५९—इन्दिन्द्रैश्वर्यमौर्ध्वरो गभोन्तरो यस्य तज्जम्पकपुष्पमीषद्विकासवद्भूत् । ईषद्विका-
सेषि भ्रमैर्भूतान्तरत्वोक्तिः परिमलातिशयमूचनार्था । आज्ञालेखद्वेताः सज्जं सज्जद्वं कामस्य
संबन्धि स्ववर्णमयं मणीभाण्डमपिधानमिव । तदेव स्मरस्याज्ञालेखेऽङ्गमभूदित्यर्थः ॥ ५० ॥

१६६०—कर्णिकारे सौरभरौरे सौगन्ध्याभाव एव दोषस्तं प्रकाशयता घाणेन सह दृष्टविवक्षो
वृद्धे यतः कर्णिकारवर्णगुणैर्हेतुभिः स्तुतिं कुर्वत्याः । दृष्टानामिकयोः स्वविषये गुणदोषदर्श-
नान्निराकरणममर्थहेतूपन्याससामर्थ्याभावेन निर्णयरहिते विवादे समानिर्नासादित्यर्थः ।
कर्णिकारस्य वर्णसौभाग्यं सौगन्ध्याभावश्च कविना युक्त्या प्रतिपादित इति कर्णिकारमद्व
इति प्रसिद्धिः ॥

१६६१—वसन्त एव कण्टारवः सिंहः पलाशानि किंशुकान्येव रक्ताद्रौ नखा यस्य तस्मिन्सति भीतो मान एव हस्ती स्त्रीभ्यः सकाशाययौ पलायितः । साञ्जनाश्रुव्याजाद्रिमुक्ता त्यक्ता आयसी लेहमयी शृङ्खलापाङ्क्तिर्येन । सिंहे च पलाशे । पले मांसमभाति । अत एव रक्ताद्रौ नखे सति भीरुः छेदितशृङ्खलो गजोपसरति ॥ ८ ॥

१६६२.—दक्षिणादिगर्के त्यक्तं समर्थं नाभूत् । षण्मासान् रवेर्दक्षिणादिस्थत्वात् । तथा दक्षिणादिशासंगतः संगच्छमानः तत्संगमाद्वा स रविश्च सदाल्पतापोभूत् । दक्षिणायने हिममयत्वात् । तयोरर्कदक्षिणादिशोरन्योन्यं भेदकं पैशुनमसमदोषारोपणं कश्चकारेति न जाने । लिङ्गविशेषाद्विशेषणसाम्याच्च दिगर्कयोः कामुकमिथुनव्यवहारप्रतीतिः । तत्पक्षे दक्षिणानु-
कूला ॥ ९ ॥

१६६३.—अध्वगोत्पलदृशां विरहिणीनामङ्गे ये वायवः अङ्गारवर्षः स्फुलिङ्गवृष्टिः त-
त्ख्यातिं ययुः । अग्निकृणवर्षवद्विरहिणीनां व्यथां चक्रुरित्यर्थः । तथा संभोगरसेन रतिक्रीडया
अलसालसा ये वधूनेवाञ्छलाः स्त्रीकृटाक्षास्तैः सादरं धार्यमाणत्वेन पूजिताः संभोगोपकार-
त्वात् । ते मलयदिगुहोत्थिता वायवो वगृधरे वृद्धिं गताः । कामिषु विषये प्रोक्तसन्त्युन्मिषन्ती
ज्ञापानुग्रहशक्तिः कोपप्रसादसामर्थ्यं येषाम् । संयोगिषु प्रसादो वियोगिषु निग्रहः । अतः अहंयवः
साहेकाराः । अहं शुभमोर्गुंसिति युस् ॥ ६४ ॥

1667. Correct signature रुद्रस्य. β . C कलकलालाप. Kāvya-lampkāra II. 30. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 133, 6 under Rudra. Auf. α . मिलनोत्सव. β . कलकलालाप. δ . धियं. Śp. MS. मिलितोत्सव. कलकलालापः. δ . धैर्यं (भद्ररुद्रस्य).

1673-4. Kumāras. III. 29, and VI. 17.

1676. Kāvya-lampkāra III. 57. Has occurred already No. 730.

1677. Cited by Aufrecht from the Śp. 133, 1, also under Bhaṭṭa-bijaka. Aufrecht refers to Kāvya-prakāśa 146, and notes that only in the signature to this verse is the poet called Bhaṭṭa. In Śp. MS. the name is Vedavikshaka. No other variants.

1678. Ritusamphāra VI. 20.

1687. β . A B D संजायते कल्मषम्.

1688. तुहिः(तव). 'T'whoo! t'whree.'

1699. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134, 12 also under Śrīmadaavntivarman. Auf. α . दुःसहतापभयादिव. Śp. MS. दुःसहसंताप-
भयादिव.

1703-4. Ritusamphāra I. 13 and 20.

1707. δ . Correct घमांगमः.

1708. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134, 31 under Bāṇabhaṭṭa. Auf. β . स्वच्छंदकंददुहि. γ . तनभूरिरजसि. δ . ज्यैष्ठे मासि खरार्कतेजसि. Also in the Sūktimuktāvali under Bāṇa. Śp. MS. As in Aufrecht (ज्यैष्ठे).

1709. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134, 36

under Bānabhaṭṭa. Auf. *a*. पानीयपानोचितो. *β* and *γ* are transposed. *γ*. रूपालोकनकौतुकात्प्रचलितो. तृषः. *δ*. विहितो. Śp. MS. As in Aufrecht.

1710. *a*. Join स्वेदाम्भःकणिकाचितेन. In *γ* C has दूराध्वश्चम. The एते in the signature is not in the MSS.

1713. *a*. Join वाताकीर्णविशीर्ण. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,33 under Bānabhaṭṭa. Auf. *a*. वीरण. *β*. प्रकथ्यमानाम्भसि. *δ*. सुखं प्रयान्ति. Śp. MS. *β*. प्रस्थाप्यमानाभमसि. *δ*. स्वेदशं. Otherwise as in Aufrecht.

1714. *a*. C तदा तु स्नातानां. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 520 from the Saduktikarṇāṃṛita under Maṅgalārjuna. Auf. *aβ*.

तदा त्वस्नातानां मलयजरसैराद्रवपुषां
कचान्विभ्राणानां दराविकचमहीमुकुलिनः ।

1715. Cited by Aufrecht from the Śp. 134,32 under Bānabhaṭṭa Śp. MS. *a*. ग्रीष्मोष्मश्लेष. *β*. पंकैकमात्रं. स्वल्पतोयैर्लुटित्वा. *γδ*. कृत्वा जलाद्राक्षकृतमुरासि जरत्कर्पेटाद्धर्मयातो तोयं जग्धापि पांथ पथि वहति.

1716. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134,6 also under Dhārākadamba. Auf. *γ*. विन्ध्योपलानां. *δ*. संवृद्धा. Aufrecht notes that the verse is found in the Sarasvatikanṭhābharaṇa with the variants pakshmaṅtarālair in *a*, and dārāgner vyomni lagnā in *δ* Śp. MS. corrupt, but readings as in Aufrecht.

1717. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 134, 5 also under Bhīma. Auf. As in our book. So also in Śp. MS. (मुक्ताद्रिहासो).

1718. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 32, 19 under Menṭha Auf. *γ*. ये वियोगेवि. So also in Śp. MS. But the author given there is Māgha.

The verse is a Samasyāpūraṇa on the double theme अतसी पुपन्संकाशं and न तेषां वियते भयं.

1720. *a*. C सार्द्र. *γ*. C व्याली.

1724. Mṛichchhakatika Act V. 16.

1725. Mṛichchhakatika Act V. 14.

1731. *a*. C अन्देभकुम्भनिर्मिन्ने.

1732. C omits.

1734. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 135, 2 under Śakaviddhi. Auf. *β*. नित्यदुष्प्रापं omitting वक्र. So also in Śp. MS.

1744. *β*. C गिरयो विवल्गितमयूराः *γ*. C कन्दलशबला. In the Śrīṅgārāsātaka. Ed. Bohl. No. 43.

1745. γ . C जीवौषधयः. The *chhâyâ* of a verse in the *Murârâkshasa* Act I. 21. The verse as it stands there (कोपाविष्टः in δ) is given and translated by Aufrecht from the *Śp.* 135,23 under Bhojadeva. Telang notes that it is quoted in the *Sarâsvatîkânṭhâbharana* as an example of उत्तरवक्रनिदर्शन. Telang's Ed. *Mudr. Notes*, p. 7. For the idea of the first line Telang compares Meghadûta 3, and Raghu XIII. 28. *Śp.* MS. दूरे बाला and कोपाविष्टः.

1748. a . C किं गतेन दयिता न जीवति.

1752. a . C सुवनदृष्टिनिरोधकृतं कृतं.

1755. β . C भ्रमरधूम.

1756. a . Join सदोष.

1757. γ . Put a hyphen after विद्योगिनी. The verse is given and translated by Aufrecht from the *Śp.* 135,36 also under Kumârâdâsa. Aufrecht compares the anacreontic *μεσονυκτίους ποτ' ὥπαις*.

1759. A C D give $a\beta$. B omits the verse altogether.

1761. Given and translated by Aufrecht from the *Śp.* 135,29 under Jîvanâyaka. Aufrecht notes that two of his MSS. read the name Jîvanâga, while another has Jîvanân̄ga.

1765. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XIV. 582 (Böhtlingk 2009) from the *Śp.* 135,8. Auf. γ . तदन्वेषणपराः. δ . चरन्तीव. *Śp.* MS. γ . तदन्वेषणपराः. δ . तडिद्वीपप्रायो चरन्तीह.

1768. Cited by Aufrecht (under Amarûka) from the *Śp.* 106,1, with the note that it is there given anonymously. In the *Amaruśataka*, Böhtlingk 2965 notes that it is quoted in the Commentary on the *Daśarûpa* DR. p. 189.

1769. Compare *Amaruśataka* No. 48 (Böhtlingk 4711).

1776. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 521 from the *Saduktikarnâmrîta* under Yaśovarman.

1777. Given and translated by Aufrecht from the *Śp.* 135,39 under Bijaka. In *Śp.* MS. (कृतं मिथ्या किमाडव विजाकाया) the verse is ascribed to Vijākâ.

1778. Ascribed in the *Sûktimuktâvali* to Vijākâ MS. δ . स्त्रीन्वे तमाने सति.

1781. Bilhana's *Vikramân̄kadevacharita* XIII. 25.

1782. The same XIII. 38.

1788. In a write बार्त्तम्. Given and translated by Aufrecht from the *Śp.* 135,34 also under Bhîma. Auf. δ . व्याकुलो. So also *Śp.* MS.

1791. Rāmāyaṇa. Kishkindhākāṇḍa XXX. 58. Cited by Aufrecht from the Śp. 136,2 under Vyāsa. So also in Śp. MS.

1793. a. Separate वाचि कद्धारसुभगाः. The verse is cited by Aufrecht from the Sp. 136,15 under Vālmīki. So also in Śp. MS.

1796. ३. C. शेषे.

1797. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,5 under Gaṇḍagopāla, "So sings the bucolic poet." Auf. Böhrling Z. D. M. G. 630 pointed out that Aufrecht's reading in β दधितरवर्णाणि could not be right. It is the reading also of our Śp. MS.

1801. ३. C. चंद्र इव हंसः.

1811. Bhaṭṭikāvya II. 4.

1813. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,8 also under Jayagupta. Auf. β. नाचे प्रवक्षिषुना. γ. क्षेत्रेभ्यः प्राप्य कलं. ३. निक्षिप्यते. So also Śp. MS.

1818. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,1 also under Mahāmanushya. Auf. β. नेत्रलोचन. γ. संपकजा. Sp. MS. ३. पत्रलोचना. γ. संपकजा.

1819. Bhaṭṭikāvya II. 19. Böhrling 3250 notes that it is quoted in the Kāvya-prakāśa and Sāhityadarpaṇa.

1821. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 136,6 also under Bhāsa. Auf. γ. मुनेरिव धर्मचिन्ता. Sp. MS. α. तीक्ष्णो. γ. With Aufrecht.

1824. In Śrīṅgārāsataka. No. 47. Cited by Aufrecht from the Śp. 136,7 under Bhartṛhari. Śp. MS. is corrupt: but agrees in the main with our readings.

1827-1831. Vikramāṅkadevacharita XVI. 2, 8, 9, 14, and 15.

1832. Cited by Aufrecht from the Śp. 137,1 under Bijaka, to whom it is also ascribed in the Sāktimuktāvali.

1838. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 137,14 under Bharchu, as Aufrecht has the name. Śp. MS. signature सुर्मा: sic.

1843. Böhrling 4366 from Schiefner and Weber's collection of various readings for Böhlen's Ed. of Bhartṛhari. It will be seen that our MSS. confirm the emendations already made by Weber and Böhrling.

1848. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 138,4 also under Mahāmanushya. Auf. β. संपत्ते प्रमदाजनः.

1849. In a write गर्भगृहेः स्तनतटस्थ. One of Aufrecht's MSS. of the Sp. omits the previous verse " on the other hand ascribes this far

better verse to Mahāmanuṣya." It seems most probable that No. 1848 in that MS. has fallen out. In Śp. MS. also No. 1848 is omitted; and No. 1849 is mixed up with the verse attributed to Śvetāmbara Śrī Chandra that follows. Auf. *a*. प्रावरणैः *γ*. संतत्रितैर्मादृचानां.

1851. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 138, 1 also under Amṛitavarvadhana. Auf. *β* हिमवलयं. So also Śp. MS.

1854. Cited by Aufrecht (keśin ākulayan dṛisau) from the Śp. 138, 11 under Bhartṛihari, but with the note that it is not in the Śp. expressly assigned to Bhartṛihari. The verse is corrupt in Śp. MS. It has दसौ, and the signature is कस्यापि. In the Śṛīṅgārāṣāṭaka. In the Sūktimuktāvali this and the following verse are ascribed to Vāṅkala-varta.

1855. Cited by Aufrecht from the Śp. 138, 12 under Bhartṛihari. In the Śṛīṅgārāṣāṭaka. In Śp. MS. it is not assigned to Bhartṛihari (Kasyāpi). The verse there is corrupt.

1857. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 138, 13 under Bāṇabhaṭṭa. Auf. *β*. तदनु तनुवृत्ते.

१४. वत्कम्पी कर्पटार्धे जरति परिजडे छिद्रिणि छिन्ननिद्रो
वाते वाते प्रकामं हिमकणिनि कणान्कोणतः कोणमेति ॥

Verse corrupt in Śp. MS. but the readings agree generally with Aufrecht. "Panyāgṛā" is the public fire kept burning in the city square for all and sundry. Compare dharmasālā, the common word for a public or charitable rest-house. The verse is ascribed to Bāṇa also in the Sūktimuktāvali. MS. *γ*. रज्जि परिजडे छिद्रिणि छिन्ननिद्रो. *δ* as Aufrecht has it.

1858-61. Kirātātārjuniya VIII. 14, 6, 7 and 19.

1862-64. Śāṅgāpālavadha VII. 55, 61 and 57.

1865. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 133, 19 also under Jayamādhava. Auf. *a*. अधःस्थितं. *γ*. अशोकवृष्टे. *δ*. मूलाग्रान्धुनरपि तेन पुष्पितोसौ. Śp. MS. As in Aufrecht.

1866. *γ*. Join मृदकरपञ्चवे.

1868-9. Bilhāṇa's Vikramāṅkadevacharita X, 39 and 46. Aufrecht gave No. 1868 from the Śp. 133, 17 under Bilhāṇa.

1870. Cited by Aufrecht from the Śp. 134, 25 under Jayamādhava. So also in Śp. MS. *a*. कृतनालकान्ताः. *γ*. स्तनस्थलेषु.

1872. Cited by Aufrecht from the Śp. 134, 26 under Jayamādhava. So also in Śp. MS. *γ*. सुसंहितेन.

1873—4. Raghuvaiśa XVI. 62 and 65.

1876. The signature in C is मङ्गकस्य.

1878-80. Kirātārjunīya VIII. 48, 37, and 47.

1881-3. Śiśupālavadhā VIII. 18, 36 and 23. In 1883 β C reads
अहमेक एव.

1884-5. Vikramāṅkadevacharita X. 71 and 75.

1886. In the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. I. 178. Kiel. α.
करस्यन्दो.

1887. Peterson's First Report, p. 40.

1889. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXV. 461
from the Śp. 118, 4 also under Avantivarman. So also Śp. MS.

1890. Cited by Aufrecht from the Śp. 118, 3 where it is given as
the joint composition of Vikramāditya and Menṭha (Cambay Śp. MS.
विक्रमादित्यमण्डयोः). Aufrecht notes that the verse is frequently referred
to, among others by Daṇḍin. It occurs in the Mṛichchhakatīkā.
Böhtlingk 5833 refers also to Kāvyaḍarśa 2, 226 and 362, and Kuva-
layānanda 198, 6. Śp. MS. 8. विकलतां. Böhtlingk notes that the
only one of his MS. of the Śp. which contains the verse has निष्कलतां.

1891. α. Join मृगशिरःपूर्णे.

1892. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 117, 5 also
under Bhaṭṭa Upamanyu.

1893. Kirātārjunīya IX. 4. Ed. α. गम्यतां. 8. दृढयानि.

1894. γδ. Read उपेयाईम. So A and D, showing a gap after भीम C
उपेयाद्भान्तभीम. B omits the verse.

1895. α. Separate प्रोज्झ्य मित्रं.

1896. In the signature dele एते. It is not in the MSS.

1898—9. Peterson's First Report, pp 40—41.

1900. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XVI. 750
from the Śp. 117, 7 under Bhojarāja. So also in our Śp. MS. No
variants. Aufrecht's निर्मलितानि in 8, which Böhtlingk corrects, was per-
haps only a misprint. All our four MSS. attribute the verse to Kālidāsa.
A C D by reading in the signature to the next verse एतौ कालिदासस्य
(correct accordingly), B by omitting No. 1901 and reading कालिदासस्य as
the signature to this verse.

1901. Kumāras. VIII. 57.

1903. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 117, 82 also
under Menṭha. Auf. α. अभिदृते. β. भ्रमन्. Śp. MS. As Aufrecht, except
that in 8 it has बहुधैव.

1904. B has a gap here which it marks as such, and which extends from मैटस्य, its signature to the last verse. to नाना in β of No. 1913. In γ of the present verse C D read माय not मान, and in δ A writes सृशति. The construction of the verse is obscure to us. Perhaps बलमानदा is an adjective, possibly in a double sense, agreeing with श्रीः and दशा should be taken as दशा and separated from विपर्यये. (?)

1906. C D write the author's name Doharaka.

1908. Ratnâvali III. 6.

1909—1913. Haravijaya XIX. 5, 43, 45, 35 and 64. C writes after No. 1909 तालञ्जरत्नाकरस्येदं पद्यं which should probably be corrected तालरत्नाकरस्येदं पद्यं, indicating that from this verse Ratnākara got the name of Tālaratnākara. Compare remarks in Introduction. The present verse is given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 372 from Śp. 117, 2 under Ratnākara. In δ Auf. reads conjecturally द्वयीव, his three MSS. giving dvayeva, dvayena, and dvayeccha respectively. Cambay Śp. MS. द्वयेव (verse is corrupt in this MS. β . चूडोमिपत् γ . प्रवृत्त. δ . नालद्वयेव. नाकलक्ष्मी). Böhrling Z. D. M. G. XXXVI. 660 pointed out that °तालद्वया, an adjective to नाकलक्ष्मी, is right, but his translation, in which he understands Nākalakṣhmī (personified) to be represented as wearing the appearance of having “taken out of Śiva's hands his cymbals,” is questionable. हरद्वयमुदित must mean, as Aufrecht takes it, taken into, not out of, Śiva's hands. With the Sun in the western horizon, and the Moon in the eastern, the Heavens look as if in them Śiva had grasped in either hand his cymbal for the dance.

In 1911 $\alpha\beta$ write याचिन्ते सामुत्स्रज्य with C D. A has याचिन्ते सामुत्स्रज्य sic. In 1912 β C reads कृतिनो.

1914. β . C repeats रोदिनि for कूजति by mistake.

1916. In β write पश्यन्त्ययं (i.e. the Sun) with B C D. A has पश्यन्त्यये. Cited by Aufrecht from the Śp. 117, 14 also under Chandraka. Aufrecht notes that the verse is quoted in the Daśarūpāvaloka, DR. p. 163, Śp. MS. $\alpha\beta$. प्रविततरुया वीक्षते लम्बमानं भानोविद्यं जलविलुलितेन.

1917. δ . B C रलिकः. In γ . join नदन्तः संरोधं. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 553 from the Saduktikarṇāṃṛita 4, 147. Auf. δ . नायासं गणयते. Compare Nos. 753 and 754.

1919. α . Read विरहाहते with A C D. B writes विरहागतो. All four have हृदयात् which is perhaps right. B D चक्रादौ.

1921. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 374 from Sṛidharadāsa 5, 73 under Sāhasāṅka. Auf. β . सहचरं ध्यात्वा मुहुरीक्षते. γ . चक्राद्वा. करोन्याकुला. δ . यात्येष नास्तं रविः.

1922-5. Śiśupālaradha IX. 6, 10, 12, and 23.

1927. Naishadhīyacharita XXII. 9. B writes कालः किरातः स्फुटय-
कस्य वयं व्याधायस्य दिनद्विर्पाणनिदर्शयति निशाह &c. (No. 1933 βγ) the copyist
having omitted several lines.

1928. A C D agree in assigning this verse, which is not in the
Naishadhīyacharita, but is found in Mañkha's Śrīkaṇṭhacharita XXV.
104, along with the preceding verse, to the Naishadhīakartā. For B
see last note. Mañkha gives the verse as a Samasyāpuraṇa the first
two lines being the theme, and the second two the completion. The
commentator's note is as follows :—

राज्ञे चन्द्राय स्वाभिने च द्रुयतोद्गो दिनस्य शिरच्छेदार्थं छिन्नाशिरमदृशं तथा बभूके-
शाननुकुर्वन्ति तच्छीलाः किरणा यस्य तद्रवेर्मण्डलं वियत आकाशात्पश्चिमसमुद्रे पतति ।
राजद्रुहः शिरच्छेद उचितः ।

एषापि युरमा आकाशलक्ष्मीः प्रोक्षामे तथा काशसु दिक्षु उन्थिते संख्या एवाग्निस्तस्मि-
न्धियस्य दिनस्यानुसरणं कृत्वा तारकव्याजादस्थिशेषस्थितिर्जाता । राजद्रुहः पत्नी धियस्य
पत्युरिन्धनोन्थितेभ्यो अनुसरणं कृत्वा अस्थिशेषा जायते ॥

1929. Vikramāṅkadevacharita XI. 9.

1930. α3. D कालगणनायचन्मर्माभाण्डम्. γ. A D विवरिवर्तितानने A writes
the name Śaṅkhaka.

1931-4. Naishadhīyacharita. XXII. 12, 23, 24, and 28. In 1932
β write वृ for च with MSS.

1935. Vikramāṅkadevacharita XI. 8.

1937. 8. जघनचपलायाः. Jaganachapalā is also the name of the
metre. Compare Nos. 1401 and 2533.

1938. Kirāt. IX. 37.

1940. β. B C यानो यामः. Böhtlingk 1191 from Sāh. D. 48, and
Daśarūpāvaloka, D R 86. Edd. यानः परमपि जीवेज्जीवितनाथो भवेत्तस्याः.

1941. B writes the author's name Vibhūṣhapadeva.

1942. B omits the name Siluka. C has Silaka.

1943. γ. A B वानः. D वानः, corrected into वानः. 8. A आतनरं. B C
आतनरं. Peterson's First Report, p. 41. Quoted by Rujjaka as by
Pāṇini. (Pischel, 'Der Dichter Pāṇini' Z. D. M. G. XXXIX. 95.)
Böhtlingk 3748 from Kūvalayananda, 816. Böht. 8. ररावे.

1946. Cited by Aufrecht from the Śp. 119, 1, where it is given as
the joint production of Govindasvāmin and Vikatanṭambā. Cambay
Śp. MS. गोविन्दस्वामिनो विकटनिर्तकायाश्च. In the Amaruśātaka. Śp. MS.
8. नन्वस्ति.

1947. α. A writes कृत. C जघनस्थले. Cited by Aufrecht from the
Śp. 119, 4 under Argata. In the Amaruś. Böhtlingk 1136 and

Aufrecht refer also to the Daśarūpāvaloka, where the verse is given as from the Amaraśataka. Śp. MS. 8. अधिकं वाचोत्कम्.

1948. a. Jōia आज्ञावृत्तवृत्त.

1950. γ. Correct द्रि with MSS.

1951. C writes the author's name Vayyahāsa.

1952. The Fifth Sarga of the Vikramāṅkadevacharita is in the metre of this verse, but the verse is not in Ed.

1953. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 371 from the Śulaktikarāmṛita 2, 510 under Mahāmanushya, called there Kāśmīrakamahāmanushya. It will be noticed that our 1961 and probably 1959 are assigned to Mahāmanushya. A puts कयोरपि after 1957, कस्यापि after 1959, and नवाननुयस्य after 1967. B has the one signature कयोरपि for the six verses. C D कयोरपि after 1957, कस्यापि after 1959, and नवाननुयस्य after 1961. It is possible that all six verses are by Mahāmanushya.

For the reason why the crow brings comfort to her whose husband is absent see note on No. 771.

1962. Ratnāvali I. 25.

1963. Kumāras. VIII. 63.

1964. Bīḥapacharita, 32. Cited by Aufrecht from Śp. 35, 18 and 41, 15, under Bīḥaya. Aufrecht notes that it is mentioned in the Sarasvatikāṇḍabharapa. Böhlingk 3173 gives it from the Sāhityad. and Śp. In the first of the two places where the Śp. has the passage the Cambay MS. reads the last line रूद्रा विविद्रा नलिनी न येन. The signature is पूर्वार्द्धे विविद्रयन्नेति: । उत्तरार्द्धे राजकन्यायाः. In the second place the reading of the last line is दृष्टा प्रहृष्टा नलिनी न येन. The signature is a mere कस्यापि.

1965. Kirāt. IX. 32.

1972—6. Śiśupālavadha, IX. 29, 30, 31, 33, and 34.

1969. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XVI. 581 from the Śp. 120, 14 also under Pāṇini. Peterson's First Report, p. 39.

1977. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 98, 38 under Dhanadaśeva. Auf. a. मन्दमनसः कुक्कुवे. Śp. MS. a. मंदमनसः. β. यत्स्वीमुखं तुहिनविम्बसमं करोति. The signature is श्रीधनदेवानां as often in Aufrecht's MSS. He corrects it to श्रीधनदद्वानां. Böhlingk 3149 from Subhāsh. 14.

1978. Cited by Aufrecht from the Śp. 35, 13 under Bhojadeva (Bhojanarendra, Bhojarāja). Aufrecht notes that it is quoted in the Sāhityadarpaṇa, p. 295. Sāhityad. वितनुते. So also in our Śp. MS.

where the signature is पूर्वार्द्धे रात्री चंद्रमसं वर्णयित्वा भोजराजस्य । उत्तरार्द्धे च राजदर्शनार्थं छत्रचौरस्य पठितम् ।

1980. Cited by Aufrecht (Index) from the Śp. under Jayadeva. This and the verse which follows are from the Prasaṅnarāghava, VII. 59 and 60. Śp. MS. Chandrodāyavarṇaṇam 11. a. दोलयन्.

१४. ज्योत्स्नाकुंडलमन्दिशो धातुवन्मोहिमुदेलय-
कोकानाकुलयन्मनसः कुलयाकुलुः मनुज्ज्वले ॥

The signature is कस्यापि.

1982. β. C D कतिचिदन्ति कवयो.

1983. In the Śp. Chandrodāyavarṇaṇam 9 (Ka-yāpi). Śp MS. a. गगनकोडैकदंष्ट्राङ्कुरः. १. छिदा. ४. इयं चांद्री कला ज्वले.

1985. δ. C रात्रिकाल. The moon is the empty vessel dipped into a larger vessel (the sky) full of water, that it may measure time by the rate at which it fills. This kind of water clock is still in use.

1986. In the Śp. Chandrodāyavarṇaṇam 8 (Ka-yāpi).

1987. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Bhallaṭa. So also in our MS. Ascribed in the Sūktimuktāvali to Bhīmaṭa.

1989. Ratnakara's Haraviṇaya XXIII. 25. MS. ४. संचययन्.

1992. β. Separate दक्षिणेति कृतं कालः. In γ write विगमश्चयन् with B C D. A, which writes the first word in the verse विगमश्चयन्, has here विहराश्चयन्.

1993. Given and translated by Aufrecht from the Śp. also under Phalguaṣṭinī. With Aufrecht नवीनवक्त्रमुक्त्तुम् is in the third line and निरावदनस्मिन् in the first.

1994. γ. C प्रमानिश्चयन्. A D प्रममन्चयन्. Cited by Aufrecht (kapāle mārjāraḥ payā iti,) from the Śp. 120, 20 also under Bhāsa. Quoted in the Kāvya-prakāśa, in the printed texts of which also the first word is कपाले. Aufrecht refers also to the Śiraṣvatī, 3113. Śp. MS. a. कपाले. All four of our MSS. have कपले, and the reading seems an improvement. The cat licks his own whiskers under the impression that there is milk upon them.

1996. Write the author's name Śarepha with A C D. β. करणति.

1999. Quoted in the Kāvya-prakāśa.

2000. The signature in B is एतत्तु भर्तृगजन्तु.

2001-2. Nalachampū VII. 28 and 31.

2003. a. A C D वि - - - - . B omits the verse.

2005. a. A दर्पणो - - - नां. C दर्पणो दिव - - ना the top filled up in another hand. β. A सत्यं for तुयं. The syllables सत्यं are in A B D

यासि. १ ४. A विडाभूतीः सरस्य स्मितममरसरित्पु -- कम -- कज्यो --- षवापी जयति सितवृषा. B विडीभूत स्मरसिस्तममर° sic. C सितवृषा. D मृ -- कज्योत्स्ना -- यषवापी जयति सितवृषा the gap being filled up in another hand. All four MSS. have the signature कस्यापि. The verse was cited by Aufrecht from two of his MSS. of the Śārṅgadharapaddhati 120, 25 under Kālidāsa: and has been given and translated by the same scholar in his 'Strophien von Kālidāsa,' Z. D. M. G. XXXIX. 309 from the Śp., our book, Alaṁ kārtilaka fol. 5b, and the Bhojaprabandha, where the verse is put in Kālidāsa's mouth. Auf. α. नडागं. β. जायिनो. γ. हरस्य. The verse is in the Cambay Śp. MS. with Aufrecht's readings, and ascribed to Kālidāsa.

2006. A Samasyâpûraṇa, the theme having been the last line of our No. 2097.

2008. Siśupālav. X. 3.

2009. Kirāt. VI. 70.

2010. Siśupālav. X. 28.

2011. Siśupālav. X. 14.

2012. Kirāt. IX. 58.

2013. Siśupālav. X. 5.

All four MSS. have the signature नाद्यस्य after 2008. In A 2009-13 follow with the signature अस्म्यव. In B 2009, 2010, 2011, 2013 follow with the signature नाद्यस्य. C as A, with signature अस्म्यदेवस्य. D as A.

2014. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 121, 4 also under Nagnajit. Śp. MS. β. त्वंनि.

2015. Not in the Kirātârjunīya.

2016. Cited by Aufrecht from the Śp. 121, 7 also under Jayamādhava. Śp. MS. β. समयित. γ. अङ्गनासव.

2017. मणिपारी seems to mean a jewelled cup.

2018. B writes the name Vibhākarakarman. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 543 from the Śaduktikarṇāmṛita under Vibhākarasāman. Auf. 8. तत्तन्मुखाच्चित्रितकान्तिनया विनटम्.

2019. Mañkha's Śīkanṭhacharita XIV. 26. The commentator's note is as follows :—

स्त्रीणामुदरं प्रविशन्मधु कामस्य वारुणं वरुणदेवतमल्लमिवावभौ । यतो मुखरा द्विरेफाम्नेषां रणितं रुतं तेनभिमान्जितं कृतमंस्कारं तथा दृढमानस्य खण्डने निरर्गला स्थितिर्यस्य मानहरमित्यर्थः । मये पाते मानव्यागात्तापशान्ता वारुणास्त्रत्वेनोन्मेषितम् । अलं च मन्जितं भवति ॥ २६ ॥

2020. Compare No. 1522.

2022. α. Write मधुनेव. with MSS. Haravijaya XXVI. 62. Cited

by Aufrecht from the Śp. 121, 2 also under Ratnākara. Śp. MSS. मधुनैव. The signature is क्षेमैद्रस्य which is apparently a mistaken repetition of the signature of the preceding verse दृश्यते पानगोष्ठेषु.

2023. Śrīkanthach. XIV. 20. The commentator's note is as follows:—

पानार्थमुपेयुषः क्षमिखेन्दोर्मधु प्रदक्षिणमिव चक्रे। यतो न तद्देमकरकायात्प्राप्तितं चषके आवर्तमानम् । महतः प्रदक्षिणं युक्तम् ॥ २० ॥

2024. Rāmāyaṇa, Sundarakaṇḍa XX. 13.

2025. Cited by Aufrecht from the Śp. 122, 1 under Bhartṛihari, but marked as not expressly assigned there to that writer. In the Śṛiṅgāra-sataka. In Śp. MS. as in our book (Kasyāpi).

2028. Ratnāvali III. 12.

2030. Böhrtlingk 6455 from Sāh. D. 105, and Kuvalay. 111, b (90).

2031. Daśarūpāvaloka, D R. p. 168.

2033. No. 2035 is the converse of this.

2035. The poet introduces his own name, or gets the name Chandrodāya from this verse.

2036. In ४ write स्यन्दति with the MSS. The construction is the cognate accusative. A C D all mark the gap at the third line. B omits the verse. The gap would come better at the second line.

2037. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 133, 21 under Achala. In the Saduktikarnāmṛita the verse is ascribed to Pāṇini (Auf. Z. D. M. G. XXXVI. 367). In Śp. and in Skm. our first and second lines are transposed. Auf. Śp. ७३ (3a). पाणौ. नीलेन्दोवर. γ. कबरी-भारे निजकुलव्यामोहजातस्त्रहा. ४. तरुणि स्थानानि रक्षिष्यति. As variants from the verse with these readings Aufrecht from Skm. γ kabarīshu bāndhavajaua, the reading of two Skm. MSS., and mugdhāśayā for jātasprīhā the reading of one. Śp. MSS. as Aufrecht from that book.

2038. Daśarūpāvaloka, D R. 80. In the Amaruśataka. Cited by Aufrecht from the Śp. 110, 9 under Amarūka, but with the note that neither there nor in the Daśarūpāv. is the author's name given. Śp. MS. As in our book.

2041. Cited by Aufrecht (ghanaghanamapi dṛiṣṭam vyoma) from the Śp. 115, 8 under Harigaṇa. Śp. MS. Harigaṇa as three of Aufrecht's MSS. have the name. Śp. MS. ७३. वानो मनुत्वाच्छिखि γ. अमुशम्-यद्वियोगे. ४. तत्र वचनपरिरम्भ.

2043. Sāhityad. p. 21.

2046. A Samasyāpūraṇa on the first words of the Mahābhāṣya अयं शब्दानुशासनम्.

2047. Kāvyaṭaṃkāra VII. 71. K. MS. दयितानां and वेपमानाः शयने.

2048. α. Correct अक्षदीवन with all four MSS. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 512, from the Saduktikarṇāmrita also under Jayavardhana (of Kashmîr). Auf. α. अक्षदेवन γ. अत्र वेचि यदे वक्ति. δ. जीयतेपि वा. Compare No. 2110.

2049. Compare No. 1152.

2052. Cited by Aufrecht from the Śp. 139,9 under Vāmanasvāmin. Given and translated by the same scholar Z. D. M. G. XXXIX. 306, with additional references to our book and the Saduktikarṇāmrita, in the latter of which it is ascribed to Kālidāsa. Aufrecht notes that Skm. has priya for guru in α, and cha yad añchala in γ.

2054. γ. C आलीजनेष्वनप° a reading to which A's corrupt reading आलीजनेषु नप° also points. Haravijaya XXVI. 80.

2055. γβ. विवधुः. C विवधुः.

2056. Cited by Aufrecht from the Śp. 123,5 under Amarūka. In the Amaruśataka. Quoted in the Dasarūpāvaloka, D R. 152 as in the Amaruś. Śp. MS. γ. दत्तवदना. Böhrling 3860 gives Karṇotpala as the name of the writer to whom the verse is ascribed in the Śp. but if his one MS. which gives the verse is not defective, his eye has wandered from the signature of v. 5 to that of v. 6 which is कर्णोत्पलस्य. Auf. "Böhrling's Angabe dass dieser Vers Karṇotpala zugetheilt werde, beruht auf einem leicht erklärlichen Irrthum." Böht. "Die Worte, 'Böhrling's Angabe, dass dieser Vers Karṇotpala zugetheilt werde, beruht auf einem leicht erklärlichen Irrthum' wird ein Dritter ebenso wenig wie Ich verstehen."

2057. This verse is quoted by Abhinavagupta in his commentary on Ānandavardhana's Dhvanyāloka.

2058. Ratnāvali III. 9.

2061. Kāvyaṭaṃkāra VIII. 33.

2062. δ. A D omit बाल न येन marking a gap.

2063. δ. write बह्वी यूनोः with MSS. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,4 under Amarūka. In the Amaruś. Śp. MS. α. अन्युत्कंटाशयीकृत.

2066. Given and translated by Aufrecht, Z. D. M. G. XXXVI. 539 from the Saduktikarṇāmrita 2,691 under Bhaṭṭa Chūpitaka. All our MSS. write the name Chūlitaka with the exception of B, which has Chūlita. Auf. β. अवसरप्राप्तिस्त्रहो. γ. चिरात्कथमपि प्राप्ते क्रमादर्शने.

2068. Compare No. 2083.

2069. Cited by Aufrecht from the Śp. 116,1 under Amarūka. In

the Amaruś. Śp. MS. विहितक्रीडानुबन्धच्छलः. १४. दैषद्विक्रितकंधरः सपुलकप्रेमो-
त्सन्मानसामन्तर्हसिललत्कपोलफलकां.

2070. Ascribed in the Śp. (Aufrecht) and Sūktimuktāvali to Bhaṭṭa Indurāja. In the Amaruś. Our reading in γ परतः for the पुरतः of editions was anticipated by Böhtlingk (7023). Śp. MS. α. अलीकवचनैः. पाटिता. β. कृतागसे. संलप्य. γ. प्रारेभे पुरतो. मनसिजस्वेच्छा. δ. कान्तः.

2071. δ. Separate तन्वद्वा हट°. In γ अभियुक्तः is a technical term in the Kāmasāstra. Compare नैवानियुक्ते स्वयं No. 2111.

2072. Nāgānanda III. 35.

2073. β. A C D प्रियाप्रियमुखात्प्रेमाशनिर्दारुणः. γ. B प्रकाशम्.

2074. In β write कुच्छात्क्षणं. A has सख्या for सख्याः. γ A D वन्त्यसौ. δ D प्राणाधिक्ये. C प्राणाधिको.

2075. α. A D मरुस्थलभुवामुद्रेलमुल्लंघतां. C मरुस्थलभुवामुद्रेलमुल्लंघतां. γ A D पीलुशमीकरीवदनं. C पीलुशमीकरीवदनं. At end of line all three MSS. read °दरा तद्दृष्टं, which in D is corrected as we have done, and in C to दरात्तद्दृष्टं. δ. A केसरसज्जभारावलग्नं. Cited by Aufrecht from the Śp. 111,3 under Adbhutapuṇya. Ascribed to Adbhutaphulla in the Sūktimuktāvali. Aufrecht notes that it is quoted in the Daśarūpāvaloka, D R. 145. Śp. MS. has not got the verse at 111, 3.

2076. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,2 under Adbhutapuṇya. In the Amaruś. Śp. MS. γ. दृष्टा. δ. रतिकान्तरेण. What she says is that she is "too hot"; and she fans herself with the ends of her dress so as to blow out the light.

2081. In the Amaruś.

2082. A C D mark the gap. B omits the whole verse, as it generally does in such a case.

2085. α. C प्रियज्ञानतले.

2086. "Molesworth: sītākāra m. the making of an inarticulate sound by drawing in the air between the closed lips.—Mallinātha on Śisupāla 10,75 sītākṛitani sītākārāḥ dantanishpīdanāyām sīd iti śabda-prayogaḥ.—Bhāskaraṇṇisinha on Vātsy. Kāmasūtra fol. 59 a sītākṛitam, sīd iti jihvātālusamyogajaḥ śabdaviśeṣaḥ. Compare ψιθυρίζειν." Aufrecht's note on Ratnākara's verse प्रत्यग्रदंशजनिन Z. D. M. G. XXXVI. 373.

2089. Compare No. 2038. Indra has a thousand eyes: Ananta, two thousand tongues: and Kārtavīrya a thousand arms.

2090. Cited by Aufrecht from the Śp. 32,16 under Vijjakā. Aufrecht had already given it (Z. D. M. G. XXV. 459) from the Saras-

vatikaṇṭhābharāṇa 1,122,5. Compare Böhlingk, 7480. Auf. १०.
हुं हुं मुञ्च मममेति (Böhlt. मम मेति) च मन्दं जल्पितं जयति मानधनायाः.

2092. a. Correct विधूननम्. Kirāt. IX. 50.

2093. Write १४

वल्लभेन सुरते न तद्धिया-

शोकतां कथमियात्रिशाकरः ॥

2094. Śisupālav. X. 62.

2096. β. B समुखे. γ C हे. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,13 under Kumārabhaṭṭa. Śp. MS. β. किं किं शटास्यकरणोसि मुखोत्थितोसि. γ. हा. ४. प्रणयानुकूलाः.

2097. A Samasyāpūraṇa on the same theme as No. 2006. In the Sūktimuktāvali the verse is ascribed to Vaidyaśrībhānupāṇḍita.

2099. A and D mark a gap in fourth line as we have done. C has पतति भुजयोर्निष्पादान्तः प्रियाणि न दीयते. B omits the verse.

2105. Cited by Aufrecht (karakīsalayaṃ dhûtvā dhûtvā) from the Śp. 126,4 under Amarûka. Ascribed also to Am. in the Sūktimuktāvali. Not in the Amarus. Śp. MS. a. करकिसलयं धूत्वा धूत्वा. ४. रम्या तन्वी-मुहुर्मुहुरीक्षते. The ascription to Amarûka in the Śp. may be due to the fact that this and the following verse are together there also.

2106. Cited by Aufrecht from the Śp. 126,5 under Amarûka. In the Amarus. Śp. MS. β. प्रातं तया निजांशुकं. γ. अंगे पिधातुम्.

2107. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,12 under Mûrta. Śp. MS. β. नैनां चपल नितरां. γ. विदधत इति. Signature मूर्त्तस्य. All our MSS. have इव in the third line, but it should probably be corrected to इति.

2109. In the Amarus.

2110. Cited by Aufrecht from the Śp. 122,9 also under Gopāditya. Śp. MS. β. धूलता. γ. कराग्र. कृतास्तस्य.

2112. Cited by Aufrecht from the Śp. 127,6 under Amarûka. In the Amarus. Sâhityad. 81. Śp. MS. γ. अपांगवलनात्. ४. व्यावृत्तकंठग्रहः.

2113. In the Amarus.

2114. Cited by Aufrecht from the Śp. 124,5 under Amarûka. In the Amarus. Śp. MS. a. प्रोद्धत. γ. मा मा मानद मातिमामिति.

2117-8. Two Samasyās on one theme. In 2118 ४ write कथंकारं as one word.

2120. Cited by Aufrecht from the Śp. 125,2 also under Bâṇa. Śp. MS. B धमिल्लमल्लिकानिकरः. ४. गलितः.

2124. Śisupālav. X. 74.

2128. Cited by Aufrecht from the Śp. 125,1 also under Śaśivar-dhana. Śp. MS. ४. वल्गन्ति पत्युरपरि प्रमदा अर्षाह.

2133. In the Amaruś.

2135. In the Śṛiṅgāraśataka.

2139. Bhaṭṭikāvyā XI. 21.

2141-2. Two Samasyās on the same theme. A C D omit No. 2142. It is cited by Aufrecht from the Śp. 130,8 under Vijjakā. Böhrling 3080 from Kāvyaṣ. 33 (70) and Sāhityad. 41. Śp. MS. γ. प्राणिहिते नु करे. δ. सख्यः corrected to सख्याः. Compare Nos. 2147 and 2151.

2143. In the Amaruś.

2146. In δ write कितवेनैत्य with C D. A कितवेनै, with त्य written above in another hand. B कितवनति corrected into कितवेनैति sic. The reading in D is a correction also. In the Amaruś. The reading शायिते, in the first line (Böhrling 1634) should be discarded.

2147. Cited by Aufrecht from the Śp. 130,9 under Amarūka. In the Amaruś. Śp. MS. α. नीविः. β. वासो विहृत्यमेखलागुणधृतं. δ. कोयं का वयमत्र किं नु सुरतं.

2161. Compare No. 2165.

2163. Śiśupālav. IV. 20. The verse, which is quoted in the Kāvyaṣ., procured for Māgha the name Ghaṇṭāmāgha. See Introduction.

2164. Bhaṭṭikāvyā II. 6.

2166. Compare Nos. 753, 754.

2167. Haraviṣṭaya XXVIII. 119. The verse is given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 374 from Śrīdharaśā's Saduktikarṇāmrīta 1,460, with a reference also to Śp. 129,2. Auf. β. धिततानिमानि. δ. कल्यवताः Śp. MS. α. स्फुटतरमणि. γ. प्रचुरलघुनितंवाभागरुद्धा. δ. रत. शीत-वताः. (Kasyāpi.)

2168. In the Śp. Prabhātavarṇanauam 4. Śp. MS. α. पञ्चवप्रासमेते. β. हेषितेन. γ. कर्मभिः.

2169. Anargharāghava II. 2.

2170-90. From the eleventh book of the Śiśupālavadha. In No. 2179 γ correct यौवनादाम्, and in No. 2182 α separate मम त्वम्. In No. 2187 α C has एष रिङ्गन्. दुगूलं in No. 2182 is the Kashmīr way of writing the word, and is given as a synonym in the Dvirūpakosha.

2192—2211. All, except No. 2208, from the nineteenth book of the Naishadhiyacharita. In 2194 γ separate स्वरविचित्रा यासाम्. In 2196 γ C D स्थूलोत्करैः, corrected in D. In 2202 γ C प्रभाधर. 2204 γ. A C D प्रतिभाम् या. C D प्रतिभाम् या. B omits the verse. In 2209 A C D

तीक्ष्णक्षुरात्सवितुः करात्तिमिर (A करात्तिमिर). and निरदीदरत् (B omits 2208 and 2209.) In 2211 β B C D अक्ष्णां.

2212. δ . B C तारात्कथं. D तारत्कथं corrected to तारात्कथं. A ताराः कथं. The reading in text is that of Śp. MS. Cited by Aufrecht from the Śp. 130, 3, also under Amarûka. In the Amarûs.

2214. Cited by Aufrecht from the Śp. 130, 6 under Amarûka. In the Amarûs. Śp. MS. β . तस्योपहारं बधूः. γ . चञ्चोः पुटे. (Kasyâpi.)

2215. Cited by Aufrecht from the Śp. 130, 6 under Amarûka. In the Amarûs. Śp. MS. α . ललाटपट्टफलके.

2217—8. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 128, 2 and 128, 1 (also from the Sarasvatikanthâbharana?) where they are assigned to the poets at Bhoja's court (भोजराजसेवककविवर्गस्य.) Auf. 2217 (Böht. 617-4) α . कलौ सुजना इव. β . and γ . transposed. β . सर्वत्रापि. δ . अनुयोगिनाम्. 2218. γ . क्षणं. Śp. MS. 2218 γ . क्षणं. 2217 $\alpha\beta$. कलौ सुजना इवाव्यपसरति (β γ . transposed as Aufrecht has them).

2221—2222. A yugma from Ratnâkara's Haravijaya XXIX. 10, 11.

2223. Viddhaśālabhañjikā I. 12. Ed. β . कवयितृषु. Cf. कवितृ No. 2211.

2224. α . C omits न supplying ति in margin. β . A is illegible after विलास, but the last syllable is नः. C विलासिवलितध्रुवः. D विलासवलितेक्षणः (originally तङ्गः, and so agreeing with A).

2227. Cited by Aufrecht (bhrâchâturyât kuñchitântâh) from the Śp. 139, 6 under Bhartṛihari. In the Śṛiṅgāraś. Śp. MS. α . भूचानुर्यात्. β . स्निग्धा हारा. γ . लीलामंदप्रस्थितं.

2228. In δ write आगमः with A C D. B has आरसि. γ C मदाविला.

2229. In the Śṛiṅgāraśataka. Quoted in the Daśarûpâvaloka, D R. 162. Compare the next verse.

2232. Has occurred already, No. 1270. Here in δ A B D have कुक्कुटव्यहव्याहुतयोपि पातिताः (B पातिताः). C कुक्कुटव्यहव्याहुतयो निपातिताः.

2233. Given by Aufrecht from the Śp. 139, 5 under Bhartṛihari. Auf. γ . कान्ता. Śp. MS. α . मधु रविकसित. γ . कान्ता. The name is Bhartṛibhaṭa. विभूतयोऽन्याः "The rest is dust and ashes." Compare शेषस्तु चिन्तामयः No. 2249. A pun on the word विभूतयः.

2234. Kāvyaśālikā VII. 41. Kāvya. MS. β . अस्मिन्गृहे. γ . किं. Cited by Aufrecht from the Śp. 132, 13 under Rudra (Rudraṭa Rudrabhaṭa Bhaṭṭarudra). Śp. MS. β . अस्मिन् विदेशे. γ . सांकाविसौत्तदिह.

2236. In the Śṛiṅgāraśataka.

2239. β . A पुत्रि - दिने marking a gap. So also C सु being written

in by a second hand. B omits the verse. D पुत्रि - दिनं, णि being written in by a second hand.

2242. a. A C D ममेति corrected in C D. β. C प्रध्वस्तधैर्यं. B omits the verse. In the Śringāraś.

2243. γ. A C D केरी. B omits the verse. We have conjectured कीरी "a woman of the Kīra country."

2244. γ. Write मनस्वी मनो with A C D. B omits the verse.

2245. In the Śringāraś.

2246. a. MSS. (the verse is not in B) सन्मार्गस्तावदास्ते. Cited by Aufrecht from the Śp. 98, 15 under Bāpabhaṭṭa. Aufrecht notes that the verse is generally ascribed to Bhartṛihari. In the Śringāraś. Quoted in the Hitopadesa. Śp. MS. ४. हृदि न. The name Vānabhaṭṭa.

2247. B C तथात्र. γ. C पापाहमेका. ४. C अवसरव्याहति. This may also have been the original reading of D, which now however has अवसथव्याहति. Not in the Kāvyaḥkārā. Given in the Sūktimuk-tāvali under Rudra. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 539 under Bhaṭṭa. Auf. β. गर्भदासी तथा. γ. अस्मिन्पापाहमेका. ४. युवत्या कथितमभिमतं व्याकृतिव्याजपूर्वम्.

2248. a. C दर्शनम्. γ C चिरात्कथमपि. क्रमात्संगमे. Has been given already No. 2066.

2249-50. Chaturvargasaṅgraha. III. 10 and 11. MS. 2249. a. यत्कान्ताविलसद्विलास.

2251. β. B चक्रमदिरः. C चक्रमदिरान्दोलिता.

2253. Böhrling 1389 from the Śp. Tejasviprasāda 5.

2254. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 140, 1, also under Saṅḍilya. See also Böhrling, Z. D. M. G. XXVII. 637. 'Or,' in Aufrecht's translation should be 'and.' By laying down his life the brave warrior secures all three blessings. He pays the debt, wins eternal fame, and secures a heavenly bride.

2259. Compare No. 593.

2261. a. A येन पाणखण्डाय, पाण being corrected to पाषाण in margin. β. योना for येन. γ. A अतस्तमित for अनस्तमित. Has occurred already. No. 895.

2262-4. Śisupālav. II. 45, 49, and 46.

2265. γ. B C निर्देश. Compare No. 2271.

2266-8. Kirāt. XI. 61, 62, and II. 20.

2269. a. A धृता धनुषि for धृतधनुषि. β. B नन्तसन्ति (न त्सन्ति ?) γ ४. B रिपुसंज्ञिकेषु गणना कैष्वरागेषु γ. C रिपुसंज्ञाकैषु. A omits काकैषु The second verse of the introduction to the seventh uchchhrāsa of the Harshaeh.

Given and translated by Aufrecht from Śp. 140, 5 under Bānabhaṭṭa. Auf. a. शौर्यशालिनि. Kashmir Ed. as in our book. Śp. MS. as Aufrecht.

2270. a. A C D अंगनवीथी. B अनंगवीथी. γ. A वात्मीकश्च. δ. C वीरस्य. The first verse of do. Cited from the Śp. 13, 7, by Aufrecht, who refers to Böhrling 82, where the readings from Śp. are a. अङ्गणवेदीवसुधा. β. कृतप्रतिज्ञस्य. Kashmir Ed. अङ्गणवेदी वसुधा and कृतप्रतिज्ञस्य. Śp. MS. a. अंगणवेदी. δ. कृतप्रतिज्ञस्य.

2271. In the Śambhalimata. Peterson's Second Report, p. 31. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 140, 7 under Dāmodaragupta. Śambhalim. MS. δ. अंगुल्याः.

2272. δ. A नास्त्यतः. In some copies of the Nīṭisataka. Tel. Ed. Misc. No. 2. A's reading in δ is probably meant for नास्त्यन्तः, which Böhrling 499 gives as a variant. So also Telang's variant (conj.) नास्त्यर्थः. may be meant for the reading we have given from three of our MSS. "What need the man who is struck down in the forefront of the fight reck of victory or heaven: the joy of hearing the cry "well done" from both the armies is itself his priceless reward." Böhrling and Telang read श्रवणमुखस्यैव तावयैम् translating the one, "der Beifallsruf beider Heere ist das, was er vor Allen gern hort;" the other, "Praise from both armies is exceedingly pleasant to the ear."

2273. Given and translated by Aufrecht from the Śp. 140, 8 also under Indrasīma. Resembles the verse यदचेतनोपि पादैः in the Nīṭis.

2275. δ. B दैवं दिश्यत्वयजयं sic. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichāracharchā also from Chandaka. The order of the lines in Auchity. is 3, 4, 1, 2, and the readings of MS. are एषैव, मे सदा प्रतिज्ञा, पश्यन्ति, देवं नियच्छति. If यदिच्छति is right the construction is elliptical.

2277. a. Separate सप्तपुराणा. Böhrling 5712 from the Subhāshī-tārṇava. In the Śp. Samasyākhyānam 10. This and the next three verses are four samasyās on one theme. Śp. MS. No variants. (Kasyāpi.)

2278. In the Śp. Samasyākhyānam 11. Aufrecht cites it as from the Mahānāṭaka. Śp. MS. γ. तथाप्येको. (Kasyāpi.)

2279. In the Śp. Samasyākhyānam 12. Śp. MS. a. घटो. β. कंदैर-शनामिति दुस्थं वपुरिदं. γ. तथाप्येकोऽगस्त्यः सकलमपि बद्धारिभिममुं.

2280. Böhrling 6145, from the Subhāshī-tārṇava.

2281—2. Bālarāmāyaṇa II. 51 and I. 48. A C D put कस्यापि after No. 2281, and बालरामायणे (C अयं बालरामायणे राजशेखरविरचिते) after

No. 2282. B has कस्यापि after No. 2281. and no signature after No. 2283. In 2282 δ. C has रामः करोति.

2283. A C D omit. Cited by Aufrecht from the Śp. 140, 35 as from the Mahānātaka. Śp. MS. α. क्षुण्णशक्रोभ. δ. किञ्चिद्भूमंगलीला.

2284. Cited by Aufrecht from the Śp. 146, 1 as from the Mahānātaka. Aufrecht notes that the verse is not in the Edd. Śp. MS. β. निष्पीड्य. γ. उद्यन्तमथ तपनं किमु वारयामि. δ. कीनाशपाशमथवा किमु.

2288—90. Rājat. VIII. 2767, 2723, and 2724. 2289 β C समरसीमनि वस्तु. In same verse γ write काम with MSS. In 2290 β write जन्यते with A C D. B omits the verse.

2298. β. C कार्यकाले च. A better reading.

2299. विलासिन्यः सकुट्टिन्यः. Compare No. 2376.

2300. δ. C निर्लेज्जः को न पंडितः.

2301. In C the two lines are transposed. The verse is given so and translated by Aufrecht from our book, Indische Studien XVI p. 209. Compare with it No. 2333.

2302. Kshemendra's Kalāvilāsa, IX. 6.

2305. Ascribed in the Śūktimuktāvali to Ichchhaṭa. Pavana-vijaya is the name of a work.

2306. The expressions in this striking verse are taken from the Ḥamakasūkta of the Yajur Veda.

2309. Given by Aufrecht from the Śp. under Bānabhaṭṭa. In the Śūktimuktāvali it is ascribed to Vyāsa. Auf. α. दृष्टुः. β. वसुरक्षः. γ. दुश्चारिणीव and स्वपति.

2310. β. विषशुक्र apparently stands for शुक्रविष.

2311. An ironical exhortation to a glutton not to spare his stomach.

2312. α. बद्धं "To catch it thereby?" C has बंधुं. Āṭikākroḍa or Āṭikā (No. 2313) would appear to be some favourite dish.

2317. β. Write सत्तागरे.

2318—9. Aufrecht in Weber's Ind. Stud. XVI, p. 210. In 2319 β Auf. has विन्यस्त. The reference in 2318 is to the ceremonial attending a gift to a brahmin. The donor lays down the present, then takes water in his own hand and pours it into the outstretched hand of the brahmin, who thereupon says देवस्य द्वा प्रसवेन्निना and the gift is complete. In 2318 δ separate देवस्य त्वे. 2319 is given in the Śp. under Dīpaka.

2320. A variation on an older verse which treated the physician with more respect :—

व्याधेस्तत्त्वपरिज्ञानं वेदनायाश्च निग्रहः ।
एतद्वैद्यस्य वैयत्वं न वैयः प्रभुरायुषः ॥

2321-2. Aufrecht in Weber's Ind. Stud. XVI. p. 209-10.

2323. ४. धातुवादोपदेक्षिनः. "Doctors in Alchemy."

2324-9. Verses directed against the Kâyastha, who was and is a favourite object of aversion. In No. 2324 the name he goes by is derived from the first syllables of kâ-ka, Ya-ma, and stha-pati.

2325. १. C कलममायुषं. There is a story in the Kathâsaritsâgara of how Yama's head clerk Chitrâgupta shielded a protégé of his own, who was given to thieving, from the due punishment for his crimes, by altering the record (नकारान्तरलेख्या = inserting a "not") in Yama's book concerning him. Our verse refers to this or some such story.

2329. A prahelikâ, the answer being कायस्थः.

2330. A verse put together merely to bring together the syllables that make up the coarse word चिकु. See Kâvyaprakâśa Ull. VII.

2331. a. Correct with C चक्रिका. ४ Write सप्त जीवनहेतवः. The verse is a play on the letter च् (Compare No. 2325) : but the meaning is not clear.

2333. Compare No. 2301. The meaning of आशुनिकैः is not clear. Is it the name of a people? C fills up the gap here with भक्षितः. रक्षितः would also do.

2335. a. C रूपविक्षेपेण.

2336. Apparently the same as that which is cited by Aufrecht (Upayuktakhadirabîṭaka) from the Śp. 143, 26 under Kshemendra. It may have been taken by Sârāṅgadhara from one of Kshemendra's books on rhetoric. Compare Aufrecht's remarks in Weber's Ind. Stud. XVI. p. 207.

2338-9. In the Śambhalîmatam. In 2338 a C यदपकृतं.

2341. a. The 'yâpya' is one whose disease the physician can alleviate, but not cure. He is a mine of wealth to the doctor. In १ the second न may be superfluous, but the missing word or words would perhaps justify it.

2342. Is apparently the same as the verse in the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 174.

पर्यङ्क्तेऽस्वास्तरणं पतिमनुकूलं मनोहरं शयनम् ।
तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यश्चैर्यरतलुब्धाः ॥

2343. *a.* C सद्दन्तस्त्वं गेहे च ते. *β.* C येन त्वं स्या. "Though I have but two cows I have a wife to support, and in my house the outgoing of money is a thing unknown (because there is none to go out); therefore, O man! take some steps to make me rich in rice." The names of the six kinds of grammatical compounds are woven into the verse, which is given in Kshemendra's *Kavikanṭhâbharana* under Bhaṭṭa Mukṭikalaśa.

2345. *β.* C दुःखमखिलं.

2346. Refers to some story of which the four heroes are Chaṅga, Śambhu, Saura and Śyâmalaka.

2349. *a.* C पारितोषकभार्या. In *β.* Correct पारार्थचौर्य. "There be six things a man should take the moment they are offered, lest he get no second chance of taking them: a bribe, a reward for good tidings, rent, a good saying, stolen goods, and one's share of a heritage." Occurs again below No. 2889.

2350. *γ.* C जीवन्तु. "Verily the man is a fool who does not go on marrying cheerfully till he is seventy: *they* get their living by spinning and pounding: does the bull, say, provide fodder for his kine?"

2351. *a.* C बहलीभवन्ती. The first line is an old proverb which is quoted in the *Hitopadeśa*.

2352. A play on the letter ट. Compare No. 2331. The general sense seems to be that the word कुट्टनी shows that the word भट्टः must, in spite of the double letter, be put in the same category of opprobrious terms as विटः, चेटः, and the like. But the verse is obscure, and मुट्ट is an unknown word.

2353. The hypocrite. In ३ he is made in one and the same action to commit three several crimes.

2354. The goldsmith magnifies his craft. The hills look at his images and rejoice that men have ceased to make figures of the gods in stone.

2356. In the Sp. MS. *β.* द्वेष्ट्यः पतिः स च निरन्तरचाटुकारी.

2357. The glutton speaks. His favourite dish is fish prepared with all manner of spices, &c. and served up on a bedwork of cold white boiled rice.

2358. *γ.* Write कार्या. C कार्यामसैन्धवयुतां, a better reading. Curse on the churl who doles out painfully to me the food I like, and is liberal only with what is of no value.

2361. Apparently a description of a gallant who frequents the temple and standing by the Nandī (धवल) ogles the passers-by. महलकः is an unknown word.

2362. A Samasyâpûraṇam, the theme for each line being taken from Pāṇini सर्वस्य द्वे VIII. 1, 1. वृद्धो यूना &c. I. 2, 65. एको गोत्रे IV. 1, 93. स्त्रीपुंवाच् I. 2, 66.

2363. δ. C न योगी.

2364-5. An enumeration of the devices the goldsmith employs to divert the attention of his customer, who sits by him to make sure, if he can, that all the gold supplied is actually used in making the ornament ordered. From Kshemendra's Kalâvilâsa.

2366. अल्लोमशं भगम्. Compare Houtum-Schindler's Article on the manners and customs of the Parsees in Persia. Z. D. M. G. XXXVI. p. 86.

2367. δ. C सा क्षारा. Attributed to Haragaṇa in the Sûktimuktâvali.

2374. Cited by Aufrecht from the Śp. under Vṛiddhi.

2376. δ. C प्रन्यद्मार्त्तकामुकः. Dream not of entering the वैश्यायतनम् unless you have the wherewithal to propitiate the goddess of the place. the कुइनी.

2378. γ. The metre and the sense alike require पुत्रभ्रातृजनशिषः.

2379. δ. C नित्यलज्जकलहृद्वेशार्त्तयोः.

2381. δ. Separate स मन्मथः.

2382. In the Nitiśataka. Ed. Tel. No. 7.

2384. γ. "Khaṇḍakhâdyam" is Śrī Harsha's book, "Khaṇḍana-khaṇḍakhâdyam.

2386. Ascribed in the Subhâshitahârâvali to Madhuravânî. MS. in 8 न्यूनं.

2387. δ. C जिवितं भवेत्.

2388. β. अमू. Sc. "women."

2390. δ. C किञ्चिदस्ति. The first line is the beginning of a mantra : the third and fourth are from a verse which is in Bhartṛihari, our No. 2231.

2391. α. C बान्तेपि यः.

2396. δ. पतिरसम् + आमे.

2398. β. Read with C दहन्त्यशिशिराः.

2399. α. C वसनं स्यादस्य. δ. C सार्द्ध. Bhrīṅgî, Śiva's attendant, is represented as made of bones alone. His state in that respect is here attributed to his despair at his master's many and glaring inconsistencies.

2400. From this writer's Prabodha-chandrodaya. II. 9. The verse is put into the mouth of Ahaṃkāra or Pride, who boasts of having

married a woman better born than his mother, and of having put her away for a fault falsely attributed to her distant connection.

2401. δ . The euphemism लकारः is equivalent to our device of indicating the word we do not wish to use by its first letter and a dash.

2404. Compare note on No. 2376.

2405. The Bhujaṅgavijrīmbhita metre. After this verse the MSS. give for a third time the verse कन्याकौतुकमात्रकेण, No. 2238.

2408. α . C गायति नृत्यति हसति च.

2409. Kāvya-lampkāra VII. 32.

2410. ज्योत. "Jyot" is a word formed in imitation of the sound children make when they alternately close and open the mouth with the hand. Compare next verse.

2412. Bhaṭṭikāvya II. 9. Given by Aufrecht (who has also our reference) from the Śp. under Bhaṭṭa Svāmin. Auf. γ . सरोषः.

2415. Given by Aufrecht from the Śp. under Utkāṣa, to whom is also ascribed in the Subhāshitāhāravalī. Böhrlingk gives the verse (991) from the Subhāshitāṇava. Auf. δ . समेति and रट्टदधेरम.

2416. δ . C पुनर्निर्गतः. Cited by Aufrecht from the Śp. also under Ravidatta. Compare with this reference to the traveller's woes the verses on the same subject given from Dāmodaragupta's Śumbhalīmatam in Peterson's Second Report, pp. 26-7.

2419. Cited by Aufrecht (ākarshaṇaṁ iva gāṁ vamaṇaṁ iva khuraṇa) from the Śp. also under Siṅhadatta.

2420. γ . C मोक्षतुण्ड. Harshach. Uchchhv. III.

2421. In γ correct काट. Given and translated Aufrecht from the Śp. under Divirakīśora. Auf. अतिमुखरजनैः. γ . भीरु.

2422. Cited by Aufrecht (āghrāyāghrāya gandhaṁ vikaṭamukha-puto) from the Śp. under Mayūra.

2423. β . C विलोक्य.

2425. Given and translated by Aufrecht from the Śp. under Mayūra. Auf. α . प्रसृतं. β . किञ्चिन्कुञ्चक.

2438. β . C दग्धदेह.

2444. γ . α . न कुलस्य β . नकुलस्य.

2445. Marry none but buxom brahmin girls: beware of taxing pious brahmin men.

2446. Vinḍhyavāsī is a name of Vyāḍi.

2447. Sāhityad. X.

2451. $\gamma\delta$. "If you doubt what I say why not consider the lotus

which is never without "beauty" like that of your feet, and which, as every one knows, is the home of Śrī.

2452. Böhlingk 6923 from the Kuvalayânanda. In β Böhlingk corrected संस्तूयते into संस्तूयसे, and reads बुधैः.

2453. Given by Aufrecht from the Śp. under Sarasvatīkuṭumba. Auf. γ देव.

2454. "Your drum is beaten : but the vessel that is broken by that beating is not it, but the heart of your foe : and that vessel being broken, the water flows not from it, but from the eyes of his mistress."

2458. a. a. त्वाम्+अघवतः b. त्वा+मघवतः.

2460. अक्षराणामकारोहम् "I am Alpha and Omega." From the Bhagavadgītā X. 33.

2461. A Samasyāpûraṇanam on शनौ हस्तिकवाटयोः Pāṇ. III. 2, 54.

2462. अगम्यगमनात् a. Forbidden intercourse ; b. Going to places that are hard to reach.

2466. The likeness stops with परप्रत्ययकारीः. you inspire the opposite of 'confidence' into your foes.

2467. उपसर्गः क्रियायोगे. Pāṇ. I. 4, 59.

2475. She (Victory) is his goddess from love for him, because the stars would have it so, and because they were many : victory in the fight left his foes and settled on this king's breast (?).

2477. γ . अमूः + धन्येन.

2481. भजते. "Repairs to." भजन् "Distributing gifts to."

2482. Kādāmbarī. Bomb. Ed. p. 12.

2483. γ . उपवनेषु. a. The forests that line the shore of the outer sea ; b. Groves.

2484. What was seen in the bud in Arjuna is seen in flower and fruit in you.

2485. The syllable that stands at the end of a pāda, though there be no anusvāra or the like, no vridhhi, no conjunct consonant, and though the vowel proper of the syllable be short, is nevertheless long by position : so your foes, to whom also all these epithets apply, can hope to attain dignity only by crouching at your feet.

2487. γ . Bandhujīva is the name of a flower.

2490. Quoted in Kshemendra's Kavikanṭhābharaṇa. Kavik. MS gives author's name as Salladra, which is probably a mistake.

2494. Cited by Aufrecht (gāyantu, &c.) from the Śp. under Vālmīkikavi. Quoted by Nami in his commentary on Rudraṭa's Kāvya-lampaka γ . Nami MS. a β . किंनरीमिरुत्तुंगभृङ्गकुहरेषु γ . क्षीरन्दुकुन्ददलशंख°.

C adds here the following verse :—

भूमिपाल भुवो भारस्त्वद्भुजेस्तीति का स्तुतिः ।
शिरसा धृतशेषा यन्मूर्तिस्तव तदद्भुतम् ॥ १० कृष्णकस्य.

2498. The net you made—as none ever made before—of your wondrous virtues (strings) is nothing: *this* is new, that when it touches the *ear*, it entangles the viewless feeble *minds* of men.

2500. β. जडसंगति a. “frequenting the water”; b. “dwelling with fools.”

2502. a. Read न लोभरतो भवान् to be afterwards taken as नलो भरतो भवान् δ. Read विभ्रंश्चिरन्तन°. δ. मांधाता. a. “my protector;” b. “king Māndhātā.”

2503. a. घटयसि “Bring to a close.”

2505. सहेतयः in γ answers to निरायुधाः in α and so on. सहेतयः a. सह+हेतयः b. स+हेतयः सानुचराः a. सानु+चराः ; b. स+अनुचराः. वारणाः. a. “obstacles”; b. “elephants.”

2508-9. Naishadhīyach. XII. 97 and 20. 2509 δ C मध्यगतः.

2511. तदम्बरे in γ answers to रामे in α and so on. The first two lines contain an enumeration of things that for whiteness may be put on a level with his fame: the second two lines of things as dark as his foes disgrace.

2512. Śrīkanthach. XXV. 126. The note in Com. is as follows :—

त्वदीययात्रासु समवेतस्य सघटितस्यात एव दुर्धरगतैर्दुर्वहधावनस्य सैन्यस्य मर्देनैव फणगणे क्लेशितेपि शेषस्योपकारद्वयं जानम । सैन्यमर्देनाधःपतितै रजोभिः उचितमपि दाष्टिकालुष्यं शेषो यत्र प्राप । तथा हृद्भङ्गेहेतुं पदान्तिसिंहनादं च यत्राभ्युत्ततः ॥

2513. Given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 364 from the Saduktikarṇāmr̥ita under Karkarāja. Aufrecht notes that the verse is quoted, without author's name, in the Sarasvatīk, 1, 115, 4, 207, Śp. 72, 8, Kāvya. p. 162. Khandaprasasti 66. Auf. a. संग्रामाङ्गणमागतैः. δ. कीर्तितुला. “In Skm. α sangateua, and δ kīrtiranaghā.” Aufrecht points out a passage in Subandhu's Vāsavadatta, at p. 40 of Ed., which this verse closely resembles.

2514. By Śambhu. In the Rājendrakarṇāpāra.

2515. “The Earth has had many kings: but you alone have enjoyed her.” The king here must be Harshavardhana. See Introduction. Compare No. 1215.

2516. γ. ते देवीपतयस्त्वदस्त्रनिहताः (so correct) “they, struck down by your weapons have the nymphs of heaven for their brides.” For Karna see note on No. 186.

2517—27. In the twelfth canto of the Naishadhīyacharita.

2518. γ. C भ्रमिन्ने तय.

2526. β. C सम्मुखं.

2528. β. असुरक्षण. a असु+रक्षण. b असुर+क्षण. हारि a. "pleasant," b. "taking away."

C adds here the following verse :

छिद्रप्रसङ्गरहितोपि सदैव भूत्वा योत्यन्तमव गुणसंततिमातनोषि ।

भूमण्डलाभरणमद्भुतकुन्तुवंशमुक्तामणिः स जयतात्पुरुषोत्तमस्त्वम् ॥

एतौ लेखस्य.

2533. Compare No. 2485. "Jaghanaachapala" is also the name of the kind of āryā in which the verse is written. Compare No. 1401.

2534. γ. Separate स बलम्. Rāvaṇa was warned that he must not take Sītā away by force.

2535. In the Rājendrakarnapūra. Compare No. 2564.

2537. Böhrling 1776 from the Kāvyaṇ. and Sāhityad.

2540. γ. C आहता. δ. C तव देव. Srīvarapaṇḍita's Rājat. I. 380.

2544. Given and translated by Aufrecht from the Śp. also under Mātāṅgadvākara. Cited by the same scholar Z. D. M. G. XXXVI. 514, from the Saduktikarnāmrīta under Tutātita, which, as Aufrecht notes, is a name of the famous Mimāṃsist Bhaṭṭa Kumārīlasvāmin. Auf. δ. देव कीर्तिः. "In Skm. γ. deśe deśe; and δ. hanta for deva."

2546. Given and translated by Aufrecht, Indische Studien XVII. 171, from Abhinavagupta's Kāvyaḥlokalochana.

2547. The "physician" Harichandra invokes curses drawn from his art on the enemies of his king. May they at each season be forced to act in violation of the rules prescribed for that season, and so waste away of themselves.

2549. a. C मानं दानं a. "power to cut"; b. "liberality" and so with the other words.

2550. निःशब्दवर्षणमिवाम्बुधरस्य. "It droppeth, as the gentle rain from heaven upon the place beneath."—Merchant of Venice. Compare No. 2578. In the Rājat. III. 255.

2552—3. Naishadhīyach. XII. 65-6. In 2553 δ correct यश-क्षोणीज. β. C किरैः. γ. C तुरंगक्षणा.

2554. Ascribed in the Sūktimuktāvalī to Bilhana: and in the Subhāshitahārāvalī to Khanjakavi. This and the following verse are two samasyāpūraṇas on the theme कृतकं मन्ये भयं योषिताम्. The king's glory does not act in accordance with the gender of the Sanskrit name for it.

2555. a. C जगन्मयीसुरनदी. β. शेषा "a garland." प्रसिद्धचमाला
Mallinatha's note on Kumâras. III. 22. 8. भूमालक्षणदेश = भूमालचन्द्र

2558-9. Naishadhiyach. XII. 81 and 17.

2560. The 'wealth,' which this king has given to his suppliants in such profusion that they have turned part of it into earrings, is the speaker in the verse. Other kings held it dear as life: this king counted it of no more worth than mere dross.

2560-1. Vikramâṅkad. XVII. 11 and 12.

2563. All else your glory *has* made white Vyâjanindā.

2564. Given by Aufrecht from the Sp. also under Batnākara. Auf. a. कुरुवक्रकराघात. γ. चरणघटनावध्या.

2565. a. C तेजस्तपहृन्. Men say the Sun refills with light the wasted moon: or that the moon himself by penance recovers its lost lustre: this is idle talk, it is thy glory that fills it again with light.

2568. The first two lines are a dialogue between the poet and the critic.

2569. a. वेक्षिभिः a. "wild shrubs;" b. "chamberlains with rod in hand." And so with the other words.

2570. β. C वयस.

2573. Compare No. 2556.

2579. α. Compare 2584 c.

2583. Cited by Aufrecht from the Sp. under Harichandra.

2586. α. मर्द्दङ्गः. Compare No. 2429. Swords are said in India valued according to the country they come from.

2587. The words are chosen so as to give a sense both with नृपेन and रुटेन in δ e.g. महानदे a. high place; b. great misfortune. समलंकृतं b. = समलं + कृतं. a. नर्दति वाजि b. न दन्तिवाजि. a. भूयिता b. भू + उयिता.

2590. Compare No. 2233.

2592. Given by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 375 from the Sadāktikarṇāmṛita under Harichandra. Auf. a. वक्त्रं साक्षात्.—γ. क्षयमपि भवतो नैव मुञ्चन्ति राजन्—δ. स्वेच्छतो मानसे, and तोयलेशाभिर्यायः.

2598. Rājendrakarṇapūra 7.

2599. As you are अकाराहीनकान्ति 'of unimpaired beauty' may the host of your foes be काराहीनकान्ति: 'have their lustre dimmed in jail.' And so with the other words.

2601-6. In the twelfth canto of the Naishadhiyacharita.

2607-28. All, except 2614, which is possibly an interpolation, from Śambhu's Rājendrakarṇapūra. 2607 = 52. 2608 = 47. 2609 = 48. 2610 = 51. 2611 = 33. 2612 = 4. 2613 = 11. 2615 = 15. 2616 = 23.

2617 = 24. 2618 = 26. 2619 = 39. 2620 = 49. 2621 = 50. 2622 = 54. 2623 = 56. 2624 = 59. 2625 = 60. 2626 = 63. 2627 = 67. 2628 = 60. 2607. Your glories, 'old' though they are, move without stumbling over hill and sea. a. मालये = माया आलये. Compare etymology given for माधवः. 2608. d. C मह सुधुनीनापाथः. 2625. γ. a. तं वैकुण्ठम्. b. तं वै कुण्डम्.

2629-30. Naishadhîyach. XII. 38 and 104.

2631. Vāsavadattā, p. 123. Ed. α. अतिगुणैकहृदयो.—γ. अन्यथै स्मरति.

2633. Compare note on No. 25. The अस्मैव which is the signature to No. 2634 shows that that verse is a second verse by Baka. No. 2633 therefore refers to No. 2632.

2637. β. Write सत्ताशनम्.

2638. Anargharâghava, VII. 71.

2640. Daśāvatārakhaṇḍaprasāsti, 78.

2641. In the Śp. Nîti 1. Compare Nos. 2660 and 3437.

2642. Böhrling 1278 from Śp. Sadâchâra 50 (52). Śp. MS. β. परार्थः.

2645. "Others mistrust, and say But Time escapes :

Live now, or never :

He said, What's Time, leave Now to dogs and apes,

Man has Forever!"—R. BROWNING.

2646. Mahābhārata, Udyogaparvan XXXIX. 64. Böhrling 174, gives it from Mahābh. V. 1509.

2647. Mahābhārata, Śāntiparvan CXL. 23. Böhrling 3652 gives it from Mahābh. XII. 5269 β. 5270 α. and the Śp. Nîti. 13. Śp. MS. β. न शठा न च मायिनः a reading which Böhrling, who gives न ह्रीवा नाभिमानिनः, also mentions. शश्वत्पतीक्षिणः is Milton's "still to seek."

2649. Mahābhārata Udyogaparvan CXXIX. 30. Böhrling 5997 from Mahābh. V. 1152, 4339.

2650. Böhrling 269 from the Śp. Nîti 14. Śp. MS. β. अप्रतीकारकोपनं. γ. स्थिरारंभं वदान्यं च. δ. उपनिष्ठते.

2652. Böhrling 5245 from Vṛiddha-Chân. XIV. 14, Śp. Nîti, &c.

2656. Böhrling, 770 from the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 54.

2657. Böhrling 1887 gives

कृत्वा बलवता संधिमात्मानं यो न रक्षति ।

अपथ्यमिव तदुक्तं तस्य नार्थाय कल्पते ॥

from the Mahābh. XII. 5020.

2658. Mahābhārata, Śāntiparvan CXLVIII. 51. Böhrling 1666 from the Mahābh. XII. 5062 β. 5063 α.

2659. Mahābhārata, Śāntiparvan CXXXVIII. 139 and CXL. 51. सामर्थ्ययोगात्. Compare एतद्विज्ञाय सामर्थ्यं No. 2656. Böhrling 3671 gives the verse from Mahābh. XII. 5927 β. 5928 α. 5050.

2660. Böhrling 44, from Śp. under Vyāsa, Saṃtoshaprasāṃśā 1. Śp. MS. β. अकृत्वा खलनमतां.

2661. In the Hitopadeśa, Ed. Schl. Śp. Saṃtoshaprasāṃśā 1. Śp. MS. β. सुखान्वयि तथानांति.

2662. Böhrling 5181 from the Hitopadeśa, Ed. Schl. Pr. 28.

2663. Böhrling 866 from the Śp. Saṃtoshaprasāṃśā 5. Not in Śp. MS.

2664. नाहमस्मीति साहसम्. Compare No. 2654. Böhrling 3048 from Śp. Niti, 27. Śp. MS.

धनमस्तीह वाणिज्ये किञ्चिदस्तीह कर्मणे ।

सेवायां किञ्चिदस्तीह भिक्षां नैव च नैव च ॥

2666. Mahābhārata, Śāntiparvan CCCXXX. 13. Böhrling 4209 from the Mahābh. III. 14079 &c. (with एतद्विज्ञानतामर्थ्य "dieses ist die Macht des Wissens." Compare Note on No. 2659).

2669. Böhrling 7111 from the Mahābh. III. 12518.

2670. Mahābhārata, Udyogaparvan XXXIX. 76.

2672. Böhrling 2158 from the Subhāshitārnava.

2676. Compare the verse in the Hitopadeśa Ed. Schl. 1,106 नोपभोक्तुं न च त्यक्तुं.

2678. Böhrling 1210 from Vṛiddha-Chân. XIV. 7 and the Subhāshitārnava.

2680. Böhrling 3082 gives

धन्यास्ते पुरुषाः श्रेष्ठा ये बुद्ध्या काममुत्थितम् ।

प्रदीप्तमवलुम्पन्ति दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

from the Rāmāyaṇa, Ed. Gorr. V. 51, 4,
and 3075

धन्याः खलु महात्मानो ये बुद्ध्या काममुत्थितम् ।

निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्तमग्निमिवाम्भसा ॥

as the reading of the Bombay recension in the same place. "दुःखातिशयादेव महात्मपदपौनरुक्त्यं न दोषाय Comm."

2682. Böhrling, 5927 from Chân. 99. (Weber) Pañchatantra Ed. Bûhl. and Kiel. III. 57, Śp. &c.

2684. Böhrlingk 115 from Hit. II. 9. and Śp. Sadâchâra 51 (53).
Śp. MS. β. त.

2685. Böhrlingk, 5640, from Śp. Nîti, 17, Śp. MS. β. पदर्थ. γ.
अवश्यं तदवादीति.

2688. Böhrlingk, 4862, from Śp. Nîti, 19, Śp. MS. γ. आपन्निकप.

2690. Compare verse in the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 27.

2691. In the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 82. The verse
there reads :

शिरसा विधृता निन्यं तथा विहेन पालिताः ।

केसा अपि विरज्यन्ते निःसेहाः किं न सेवकाः ॥

2692. Böhrlingk 4970, from Śp. Rājāniti 120. Śp. MS. (124) γ.
उन्मथ्य तदर्थ. Compare Böhrlingk's note.

2694. Mahābhārata, Ādiparvan LXXXVIII. 12. Böhrlingk 3527
gives the verse from the Mahābh. I. 3562, Saṃskṛitapāṭh. 58, and
Śp. Nîti 52. Śp. MS. α. संवलनं. In γ δ transposes दण् and दानं.

2696. Böhrlingk 2222 gives the verse also from Śp. Rājāniti 117.
Mahābhārata, Udyogaparvan XXXIV. 25. Śp. MS. (21) γ. लोकं यः

2697. In the Mahābhārata. Udyogaparvan XXXIX. 24. Böhrlingk
6888 gives it from V. 1469 and 2465.

2699. Böhrlingk 2722 from the Prasaṅgābharāṇa.

2700. Böhrlingk 6527 from Hit. Ed. Schl. I. 203 &c. Böhrlingk
joins शौकरानिवपन्न and translates accordingly. Attributed in the
Subhāshitahārāvali to Bahila.

2701. Böhrlingk 3370 from the Pañchatantra Ed. Kosegarten
II. 190, the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 200, Śp. &c. With मित्रे निरन्तरे
compare the "friend that sticketh closer than a brother."—Prov.
xviii. 24.

2705. Hitopadeśa Ed. Schl. III. 98.

2706. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. 195.

2707. Böhrlingk 7181 from the Śp. Nîti, 42 (41). Śp. MS.
खलमन्वजेत् मेददं. δ. वृ - मन्व.

2708. Mahābhārata, Vanaparvan 23, 25.

2709. Mahābhārata, Vanaparvan 28, 28.

2711. Böhrlingk 6769 from Śp. Nîti 2, and the Prasaṅgābharāṇa,
Śp. MS. α. संगति विवादं मैत्री च.

2714. Mahābhārata, Udyogaparvan XXXIV. 32. Edd. β. परित्रयतः.

2715. Böhrlingk 4350 from the Mahābh. XII. 2704, and the Hitopadeśa Ed. Schl. III. 101.

2716. Mahābhārata, Udyogaparvan XXXIV. 29.

2718. Böhrling 6603 from Vetâlapanchavinâsati in L. A. (III.) 3, &c

2719. Böhrling 7122 from Sp. Nîti 12.

2720. Böhrling 479 from the Vikramacharita.

2723. Böhrling 3306 from Sp. Daivâkhyâna I, the Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel. II. 138, and the Hitopadeśa Ed. Schl. Pr. 29. Not in Sp. MS.

2724 Böhrling, 4419, from the Subhâshitârṇava.

2725-6. Mahâbhârata, Anuśāsanaparvan as above 16, 17.

2728. Compare Hitopadeśa Ed. Schl. Pr. 12, and Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel. Pr. 2.

2730. Böhrling 5971 from Châṇ. 10, Hit. Ed. Schl. Pr. 16 &c.

2731. Mahâbhârata, Udyogaparvan as above 23.

2732. Böhrling 4047 from the Mahâbh. XII. 4114, and the Hitopadeśa Ed., Schl. I. 143.

2733. Böhrling 2832 from the Mahâbh. XII. 4167. the Śp. Nîti. 56, and the Pañchatantra Ed. Koseg. III. 135, 138. Sp. MS. 8. मा दुःखकप्रदायिनी.

2734. Occurs more than once both in the Udyogaparvan and in the Śāntiparvan of the Mahâbhârata.

2735. The labour and the guilt is theirs : sitting at ease, through them he deceives his foes and waxes strong.

2737. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 70.

2740. Böhrling 5020 from the Mahâbh. V. 1107. the Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel. IV. 113 and the Śp.

2742. Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel I. 331.

2744. Böhrling 4210 from Śp. Râjanîti 46 (41). Śp. MS. as in our book. Böhrling corrected संहता: into सचच: and द्रकारय:, as he read the two last words of the verse, into करोति किं.

2750. Mahâbhârata. Udyogaparvan XXXVIII. 45.

2752. Böhrling 7249 from the Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel. III. 80, the Hitopadeśa Ed. Schl. III. 14, the Śp. &c.

2753. In 8 correct अन्तिष्ठ. Böhrling 1957 from Kām. Nîti. X. 35, the Pañchatantra Ed. Buhl. and Kiel. II. 21, the Hitopadeśa Ed. Schl. III. 48 and Śp.

2754. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 21.

2755. Mahâbhârata. Âdiparvan CXL. 82, and Śāntiparvan CXL. 33.

2756. Mahābhārata. Ādiparvan CXL. 75. and Śāntiparvan CXL. 34.

2757. Mahābhārata. Ādiparvan CXL. 83, and Śāntiparvan CXL. 30.

2758. Böhlingk 3654 from Vṛiddha-Chaṇ. VII. 12 and the Subhāshitārṇava.

2759. Böhlingk 5367 from Vṛiddha-Chaṇ. XIV. 10, and Śp. Nīti 9. Śp. MS. β. तस्य कुर्यात्सदा प्रियं. 8. गीतं गायन्ति.

2760. Mahābhārata. Śāntiparvan CXL. 58. Edd.

कणशेषमग्निशेषं शशुशेषं तथैव च ।

पुनः पुनः प्रवर्धन्ते तस्माच्छेषं न धारयेत् ॥

2761. Mahābhārata. Ādiparvan CXL. 79, Śāntiparvan CXL. 20: Edd. αβ. अर्थी तु शक्यते भोक्तुं कृतकार्यैश्चमन्यते ।

2762. Böhlingk 3837 from Śp. Rājānīti 24 (22). Śp. MS. β. आम-योरिरवज्जया.

2765. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXVIII. 8, and Śāntiparvan CXL. 68.

2766. Böhlingk 3848 from Śp. Rājānīti 62 (55). Śp. MS.

सिद्धास्मिन् रात्रौ सर्वसाधारणाः स्त्रियः ।

परोक्षे च समक्षे च रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥

2767. α. C. माटरः. The Maṭhara or Maṭhara is the President of a Maṭha.

2768. γ. Join अधःज्ञयां.

2769. Böhlingk 2227 from Śp. Nīti 75. Śp. MS. α. सृजता पूर्वम्.

2770. Böhlingk 421 from the Subhāshitārṇava.

2771. Böhlingk 2371 from Bhartṛihari Ed. Bohl. I. 81, Vṛiddha-Chaṇ. XVI. 2, the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. I. 135 &c.

2772. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. IV. 88.

2773. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 112.

2774. Varāhamihira, Brihat S. P. 74, 9.

2776. Mahābhārata Śāntiparvan CXXXIX. 96. Böhlingk refers also to Śp. Nīti 81. Śp. MS. 8. जीव्यते.

2778. Mahābhārata. Anuśāsanaparvan CIV. 138.

2779. Manu IX. 5.

2780. Manu II. 215. Böhlingk 4809 refers also to Hitopadeśa Ed. Schl. on I 120 and Śp. Sadāchāra 57 (55). Śp. MS. α. च.

2781. Mahābhārata. Anuśāsanaparvan CXXXVIII. 15.

2782. Mahābhārata. Vanaparvan CCXXXIII. 12.

2783. Mahābhārata. Anuśāsanaparvan XLV. 13.
 2784. Mahābhārata, Śāntiparvan CXL. 26.
 2785. Mahābhārata, Udyogaparvan XXXIV. 21.
 2787. Mahābhārata, Udyogaparvan XXXVI. 61.
 2788. Böhrling 6337 from Śp. Nīti 84. Śp. MS. *a*. वज्रन्यधः प्रयात्यु-
 चैः *β*. चेदितैः. *γ* *δ*. अधःकूपस्य खनकः ऊर्ध्वं प्रानादकारकः.
 2789. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXIX. 2.
 2791. खल्लेष्वपि "Even on smooth threshing-floors." See the use of
 the word in No. 1813.
 2793. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 66.
 2794. Yājñavalkya I. 334.
 2795. Rājataranṅg. VI. 75.
 2796. Böhrling 4345, from Śp. Meghānyukti 4, Śp. MS. *a* *β*.
 प्रावृषेयस्य मालिन्यं दोषः कोभीष्टवर्षिणः.
 2797. Mahābhārata. Udyogaparvan CXXIV. 26 Edd. *γ* *δ*. शोचन्ते
 व्यसने तस्य सुहृदो न चिरादिव.
 2799. In the Nītisataka. Ed. Tel. No. 57. Böhrling 3185 refers
 also to Śp. Rājānīti 98. Śp. MS. *a*. दहन्येव हुनाशनः.
 2800. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 50, 119. Böhrling
 1026 refers also to Chāṇ. 73. Vṛiddha-Chāṇ. III. 13 and the Hitopadeśa Ed. Schl. II. 11.
 2803. Manu VIII. 26. Böhrling 848 refers also to the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 44, the Hitopadeśa Ed. Schl. on II. 46 and III. 33, &c.
 2804. Böhrling 1502 from Vṛiddha-Chāṇ. IV. 18.
 2805. Böhrling 1506 from the Pañchatantra Ed. orn. I. 232 and the Hitopadeśa Ed. Schl. II. 122.
 2806. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 197.
 2807. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXIII. 37.
 2808. Böhrling 3935 from the Mahābh. VIII. 2116. In *δ* Böhrling has altered the जानन्नापि of Edd. which is also, it will be seen, the reading of our book, to जानन्नापि.
 2810. *a*. C प्रत्यक्षे. Böhrling 4237 from the Mahābh. XII. 4221. Edd. *δ*. नष्टलोकपरावरः.
 2812. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXIX. 61.
 2815. *γ*. C निराधारः.
 2816. Mahābhārata. Śāntiparvan VIII. 19.
 2817. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 78. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 68.

2819. See on No. 3228.
2821. Böhrling 1837 from the Mahabh. XII. 3221.
2826. Manu VIII. 13. Böhrling 6838 refers also to the Pārāśarasmṛiti as quoted in Aufrecht's Bodleian Catalogue, 265.
2827. Śp. Rājanīti. 68. Śp. MS. नरके व्रजेत्.
2829. Manu VIII. 335. Böhrling 4065 refers also to Śp. Rājanīti 68 (65). Śp. MS. a. विना माता गुरुर्धाता. ४ स्वर्गे यो न तिष्ठति.
2832. Manu VIII. 179.
2834. Böhrling 4223 from Śp. Rājanīti 34 (31). Śp. MS. γ. च. ४. परं प्रणतश्चाप्रणतश्च Fire, "whether sacred or profane."
2837. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXIV. 4 (a β. शुभं वा यदि वा पापं द्वेयं &c.)
2838. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXVII. 15. Rāmāyaṇa. Araṇyak. XXXVII. 2.
2840. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXVII. 16, and Sabhāparvan LXIV. 17.
2841. Pāñchatantra Ed. Koseg. III. 205. Böhrling 4202 refers also to Śp. Rājanīti 9. Śp. MS. ४. राज्यं.
2842. Mahābhārata, Anuśāsanaparvan LXI. 33.
2843. Pāñchatantra Ed. orn. I. 68. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 72.
2844. Pāñchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 72. Hitopadeśa, Sp. Schl. II. 70.
2848. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 3.
2849. Hitopadeśa, Ed. Schl. III. 112.
2854. Quoted in the Kāvya-prakāśa.
2855. β. नायमेकान्तः. Compare नैव एकान्तः Pāñchat. III. 56, 18 (Quoted by Böhrling, *sub voce*).
2864. Compare No. 1487.
2865. γ. separate न महदपि.
2869. Böhrling 130 from Śp. Rājanīti 113. Śp. MS. a. अपि तेजस्यपि नृपः.
2874. Pāñchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 378.
2879. Pāñchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 324.
2884. See Benfey's Pāñchatantra, I. p. 281. Benfey gave *rijur mūrkhās* which Böhrling 6113 has already corrected.
2885. ४. Separate आ मरणात्.
2889. Has occurred already No. 2349.
2892. Pāñchatantra Ed. orn. I. 49. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 62.
2893. अपि विवन्तम् should perhaps be अतिविवन्तम्.

2894. γ. C कूवे स्नानं. Böhrlingk 139 from the Subhāshitārṇava 295, and Sp. Nīti 83. Sp. MS.

अतिपरिचयादवज्ञा संततगमनादनादरो भवति ।

लोकः प्रयागवासी कूवे स्नानं समाचरति ॥

2895. Compare No. 3446.

2898. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 22. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 24.

2902. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 322.

2904. Kirātārjunīya, II. 30.

2905. Not in the Kirātārjunīya. Böhrlingk 6922 gives the verse from Sp. Nīti 15. Sp. MS. as in our book.

2906. Böhrlingk 4119 from Vetālapañchavinsati. See Böhrlingk's note, and compare the verse अश्वमेधो Hitopadeśa I. 146, to which he refers.

2911. Hitopadeśa Ed. Schl. III. 121. Pañchatantra, II. v. 131.

2912. Pañchatantra Ed. Koseg. II. 130. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 166.

2915. Kirātārjunīya, XIII. 7.

2916. Kirātārjunīya, I. 30. Cited by Aufrecht from Sp. 75, 122.

2917. Not in the Kirātārjunīya. Quoted in the Kāvyaaprakāśa

2919. Mahābhārata, Śāntiparvan CLXVII. 40.—Ed. γ. तयोः.

2923. α. Join अवश्यकारिणी. The word is a compound of the same kind as वश्येन्द्रियं No. 2649. A C D omit this verse, Mahābhārata, Anuśāsanaparvan, II. 12. Ed.—α. अनपेक्ष्य.—β. प्रतिकूलवादिनीम्.—γ. अलज्जा.—δ. योषितां परिवर्जयामि.

2924. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 113.

2926. In some copies of the Hitopadeśa. See Lassen's note on p. 110 l. 18 of his and Schlegel's edition. Böhrlingk, who refers also to Chāṇ. 65 &c. says that in the Śabdakalpādruma the verse is, under the word परिशङ्कनीयः, ascribed to Udbhata.

2930. Pañchatantra Ed. Koseg. III. 245. Hitopadeśa, Ed. Schl. II. 104.

2933. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 17. Cited by Aufrecht from the Sp. 10,1 under Bhartṛhari, but marked as not there expressly assigned to that writer. Sp. MS. β. तृणमिव लघु लक्ष्मणैर्न नात्सरुगद्धि. γ. मदमिलितमिलिदक्ष्यामगण्डस्थलानां. It is the first of three verses which stand over the signature कस्यापि.

2934. In the Nîtiśataka. Ed. Tel. No. 96. Cited by Aufrecht from the Sp. 75, 110, under Bhartṛihari, but marked as not there expressly assigned to that writer. Sp. MS. (Râjanîti 116). आ विपत्तेः "To the bitter end."

2935. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 43.

2938. Böhlingk 3899 from Varāhamihira's Yogayâtrâ 2, 5, as given in Weber's Indische Studien, 10, 168.

2940. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 81.

2943. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 11.

2944. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 62.

2945. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 42.

2946. In the Nîtiśataka, Ed. Tel. No. 22.

2947. Böhlingk 1171 from Bhartṛihari (Schiefner and Weber).

2948. Böhlingk 7239, from the Subhâshitârṇava.

2950. Cited by Aufrecht from the Śp. 38, 6, under Vyâsa. The verse had already been given by Aufrecht Z. D. M. G. XVI. 749 from the Sarasvatîkanthâbharaṇa. In the Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III. 103. Śp. MS. β. अवधार्यतां.

2951. Mahābhārata. Udyogaparvan CXXIV. 37. Ed. ग०. न हि धर्मो-
दैत्यैर्त्यर्थः कामो वापि कदाचन. "But seek ye first the kingdom of God and
his righteousness, and all these things shall be added unto you.—Matt.
vi. 33.

2952. Compare Hitopadeśa Pr. 3 :

अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।

गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥

In that form the verse is given in Śp. Dharmavivṛitti 5, under Vyâsa immediately before our No. 2950.

2953. येन स्वमनुगन्तव्यः.

"They rest from their labours; *and their works do follow them.*"—Revelation xiv. 13. Compare next verse.

2954. Manu, IV. 241.

2955. Mahābhārata. Śântiparvan CLXXXI. 7. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 99.

2956. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. III. 961.

2957. Mahābhārata. Śântiparvan CCCXXI. 46.

"But lay up for yourselves treasures in heaven, where neither moth nor rust doth corrupt, and where thieves do not break through nor steal."—Matt. vi. 20.

2958.

“ There are in this loud stunning tide
 Of human care and crime,
 With whom the melodies abide
 Of th’ everlasting chime ;
 Who carry music in their heart
 Through dusky lane and wrangling mart,
 Plying their daily task with busier feet,
 Because their secret souls a holy strain repeat.”—KEBLE.

2960. γ. C निस्तानि.

“ The mind is its own place, and in itself
 Can make a Heaven of Hell, a Hell of Heaven.”—MILTON.

2964. Mahābhārata Anuśāsanaparvan XII. 2-5.

2966. Böhrling 4759 from Śp. Dharmavivṛiti II. Śp. MS. a.
 मनुष्यैस्तु β. कर्तव्या δ. अभावे दुहितान्यथा.

2972. Mahābhārata. Anuśāsanaparvan CIV. 20. Böhrling 3923
 from Śp. Sadāchāra 56 (54).

2973. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXIII. 58 :—

द्राघिमौ पुरुषौ राजन्स्वर्गस्कोपरि तिष्ठतः ।

प्रभुश्च क्षमया युक्तो दरिद्रश्च प्रदानवान् ॥

2975. Böhrling 4031 from the Prasangābharāṇa.

2982. Compare Böhrling 1507.

2984. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 60.

2986. “ And whosoever shall give to drink unto one of these little
 ones a cup of cold water only in the name of a disciple, verily I say
 unto you he shall in no wise lose his reward.”—Matt. x. 42.

2988. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. IV. 10. Böhrling, 2198
 refers also to Rāmāyaṇa Ed. Bomb. IV. 34, 12 and Śp. Pātakavivṛiti 9.
 Śp. MS. लोके for राजन् in γ : otherwise as in our book.

2990. Böhrling 4856 from the Śp. Pātakavivṛiti 6. Śp. MS. γ.
 अपि चैतेषां.

2991. Böhrling 35, from the Śp. Pātakavivṛiti 8. Śp. MS. γ δ.
 चांडालान् जन्मना सह पंचमः.

2992. Böhrling 3340 from the Śp. Nṛti 66. Śp. MS.

न पुत्रः पितरं द्रष्टुं स्वभावान्स्वस्य रेतसः ।

ब्राह्मणानां हि विद्वेषी जायतेन्यस्य रेतसः ॥

तथा चोक्तम् ।

यः सुतः पितरं द्रष्टुं तं विद्यादन्यरेतसम् ।

यस्तु नारायणं द्रष्टुं तं विद्यादन्यरेतसम् ॥

2991--4. Mahābhārata. Anuśāsanaparvan XIII, 2—5.

2995. Böhrtlingk 949, from the Śp. Dharmavivṛiti 10. Sp. MS. β. अहिंसाम आर्जुनं. ४. माहेवे च.

2997-8. Mahābhārata. Udyogaparvan XXXV, 56, 7. No. 2997, also in Vanaparvan II, 75. The two verses are quoted together in the Hitopadeśa Ed. Schl. I, 7, 8. Böhrtlingk 1091 refers also to the Sp. Dharmavivṛiti 9. Śp. MS. 2297. β. सत्यं धृतिः क्षमा 2298 not there.

3001. Mahābhārata, Vanaparvan 2, 49. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II, 154. Hitopadeśa Ed. Schl. I, 173.

3002. β. C जलकुम्भशतरपि.

3003. Mahābhārata, Ādiparvan 80, 2. Manu IV, 172.

3004. α. Correct कानुरूपमिच्छ्यात्.

3006. Hitopadeśa, Ed. Schl. II, 44. Böhrtlingk 1016 refers also to Pañchatantra, Ed. orn. I, 20.

3008. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. III, 97.

3010. Böhrtlingk 823 from the Mahābh. XIII, 6414 and Śp. Sadāchāra (39). Sp. MS. माहेस्थयो.

3011. Compare Böhrtlingk 131.

3012. Compare Manu III, 117. Böhrtlingk 2951 refers also to Śp. Sadāchāra 39b 40 a (in only one MS.) Sp. MS. (v. 40) γ. भोजयित्वा.

3016. Mahābhārata, Vanaparvan 2, 56.

3018. परस्य दारान्मनसापि नेच्छेत्.

“Ye have heard that it was said by them of old time, thou shalt not commit adultery: But I say unto you, that whosoever looketh on a woman to lust after her hath committed adultery with her already in his heart.”—Matt. v. 27, 28.

3023. Compare Nos. 2995-6.

3024. Böhrtlingk 3131 from the Mahābh. I, 654, and Śp. Dharmavivṛiti 14. Śp. MS. α. रतिर्भवतु नः सततोच्छ्रितानां. γ. इह. ४. नैवातमावम्. (Kasyāpi).

3027. γ. C तद्गार्हपत्येन.

3028. γ. C कालेप्यबालोप्यसौ. Rājataranginī, IV, 135.

3029-35. From Kshemendra's Chaturvargasamgraha I, 5, 3, 11, 13, 19, and 20. In 3032. α. C प्रसादमयता.

3037. Böhrtlingk 1307 from Vṛiddha-Chāṇ. VII, 14, the Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel, II, 157, the Hitopadeśa Ed. Schl. I, 14, and Vikramach. 76.

3040-1. Naishadhiyach. V, 88 and 91.

3042. Böhrlingk 4824 from the Prasaṅgābharāṇa.
 3043. β . C यान्यन्यदीने.
 3044. Böhrlingk 1624 from the Dharmaviveka in Häberlein.
 3045. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 100.
 3047. Böhrlingk 208 from the Mahābh. III. 16782, XII. 5977.
 3048. Mahābhārata, Udyogaparvan 36, 30.
 3049. Pañchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. IV. 28.
 3050. Mahābhārata, Udyogaparvan 34, 41.
 3054. β . C पात्रैर्ययम्.
 3059. γ . C आधार्मिक.
 3061. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 73.
 3062. Kshemendra's Kalāvilāsa VI. 2.
 3066. β . C इति नो वितर्कः.
 3069. α . C अहत.
 3071. β . C भृशानुवृत्त्या.
 3072. For the opening of the verse compare Böhrlingk 1992.
 3073. Not in the Śiśupālavadhā.
 3074. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 98. Telang in γ . सत्क्रियां.

For चक्रिका compare next verse.

3075. The "Chakrikā" is the ring of the umbrella.

3076. β . C लैल्य. Böhrlingk 3092 from the Vetālapañchaviṃśati and the Subhāśrutāṅga :

धर्मः प्रवर्जितस्तपः प्रचलितं सत्यं च दूरे गतं
 पृथ्वी मन्दफला नृपाश्च कुटिलाः शस्त्रायुधा बाणगाः ।
 लोकः स्त्रीषु रतः स्त्रियोपि चपला लौन्ये स्थिता मानवाः
 साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्रायः प्रविष्टः कलिः ॥

3077-8. Prabodhaśandrodāya, II. 1, and 5. In No. 3078 α . C चञ्चदृसी.

3079. β . C कर्मैकफलदः. γ . C किमचरैः In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 94. Cited by Aufrecht from the Śp. 29, 2, but marked as not expressly assigned to that writer there. Śāntiśataka I. Sp. MS. (v, 3) β . कर्मैकफलदः γ . किममरग्नैः (marked as a mistake) किं च विधिना.

3080. β . C परस्परं Mahābhārata, Anuśāsana-parvan 1, 75.

3081. Mahābhārata, Śāntiparvan CLXXXI. 16 ; and Anuśāsana-parvan VII. 22.

3082. Mahābhārata, Śāntiparvan CLXXXI. 12, and 322. 13.

3086.

"The days of our age are threescore years and ten ; and though men be so strong that they come to fourscore years, yet is their

strength then but labour and sorrow ; so soon passeth it away,
and we are gone."—Psalm xc. 10.

3088. Mahābhārata, Śāntiparvan 331, 9.

3091. Mahābhārata, Udyogaparvan 38, 33, and Śāntiparvan 174, 30.

3092. Mahābhārata, Śāntiparvan 331, 41.

3093. Pañchatantia, Ed. Bühl. and Kiel. II. 169, and III. 169.

3094. Mahābhārata, Udyogaparvan 35, 40

3095. Mahābhārata, Śabhāparvan 81, 8; and Udyogaparvan 34, 81.

"Quem Deus vult perdere, prius dementat."

3096. C omits this verse. Mahābhārata, Śabhāparvan 81, 9; and Udyogaparvan 34, 82.

3097. Mahābhārata, Śabhāparvan 21, 11.

3098. Mahābhārata, Śāntiparvan 321, 51.

3100. β. C च न. In the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 96.

3102. α. C भाण्डोदेर. In the Nīṭisataka. Ed. Tel. No. 95. Cited by Aufrecht from the Sp. 29, 1 under Bhartrihari, with the note that the signature in one of his MSS. is Kaśyāpi Bauddhasya. Śp. MS. α. भांडोदेरे
β. सदा संकटे. γ. कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कर्तितः. δ. सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव
No signature. The verse that follows is

कचित्पाणौ प्राप्तं घटितमापि [कार्यं] विघटय-

त्यशक्यं केनापि कचिदघटमानं घटयति ।

तदेवं सर्वेषामुपरि [परि]नो जायति विधा-

वुपालम्भः कीर्यं ननु तनुधनोपाज्जनविधौ ॥

Compare Aufrecht Z. D. M. G. XXVII. 78 from whom we have taken कार्यं and पति. The signature is रामचंद्रभट्टानां to whom both verses are perhaps to be understood as ascribed. They are followed by three verses standing over the signature एते भर्तृहरेः, and the first कस्यापि in this MS. is at the end of v. 6.

3103. Kathās. LXXXVI. 45 and 79. β. C तत्स निश्चितं. In γ δ. δ. C transposes हि and न.

3104. This verse is only in B, which reads तुरेगमा एव नस्यापि जवाति-
शायिनां, रविरिति तथाप्यरेदुखं नहि नाशौचीस्ति कृतस्य कर्मणः.

3106. See Note on No. 3102.

3107. "For life's helm rocks to the windward and lee,
And Time is as wind, and as waves are we."

A. SWINBURNE.

3108. Compare No. 3123.

3109. Böhlingk 3970 from the Śp. Daridranindā 5. Śp. MS.
β. शीलं शौर्यं सुरूपतां.

3110. Compare No. 3115.

3111. Böhrtlingk 3208 from the Śp. Daivākkyānam, 10. Śp. MS. (11) No variants.

3115. Böhrtlingk 5306 from Devagaṇas given by Aufrecht, Z. D. M. G. XXV. 25, 456.

3120. Has occurred already, No. 716.

3121. Śiśupālavadhā, IX. 6.

3122. For रुद्रस्य read रुद्रस्य.

3124. The केषामपि stands in C at end of No. 3125.

3125. α. C करवीडनं. In the Nītiśataka, Ed. Tel. 91. Pāṇahatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 19. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 45. Böhrtlingk 2060 refers also to Śp. Daivākhyāna 9 (11). Śp. MS. (10) αβ transposed.

3126. Cited by Aufrecht from Śp. 141.4 under Bhartṛihari, but marked as not expressly assigned there to that writer. Stands now in the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 92. Śp. MS. No variants (Kasyāpi).

3130. Aruṇa (Anūru) the charioteer of the Sun has no feet. C omits No. 3131, and has the signature सौमस्य under No. 3130.

3132. β. C धराधरो. Rājatarāṅgiṇī VII. 805. For the story of Vṛiddhakṣatra and Śrutāyudha. See Mahābhārata Droṇaparvan CXLVI. 92 ff.

3133. Rājatarāṅgiṇī IV. 125.

3135. γ. C निनदता. With δ compare No. 2465.

3136. For इह सरजसि मार्गे compare इयत्येतस्मिन्...अध्वनि No. 530.

3137. δ. C करिष्यति. Cited by Aufrecht from the Śp. 29, 17 under Vijjakā. Stands now in the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 98. Śp. MS. α. प्रयातं. δ. मनो मे.

“Fool! All that is at all
Lasts ever, past recall,
Earth changes, but thy soul and
God stand sure :
What entered into thee
That was, is, and shall be,
Earth's wheel runs back or stops : Potter
and clay endure.”

R. BROWNING.

3139. α. A मरुः कल्पितं.—In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 10.

3141. Cited by Aufrecht from the Śp. 29, 3 under Bhartṛihara. In the Nīṭisāṭaka, Ed. Tel. No. 90. Śp. MS. (4) ४. भाग्यरहितस्तत्रापदं भाजनं.

3142. a. C व्यायच्छत्रवि.

3143. γ. A B D समस्तं. ४. C कारणं. In the Nīṭisāṭaka, Ed. Tel. No. 84.

3146. γ. C हलधरमुखानां. Arjuna is the speaker. He has been looted by Bhills on the way back from Dwārakā.

3147. Naishadhiyacharita, I. 120.

3149. a. C कण्टकः. β. C कृष्णतर्पः. Compare the verse given by Böhtlingk 6432.

3151. This verse is in the Âtinânusāsana-kāvyaṃ of Guṇabhadra, pupil of Jinasenāchārya. Nīṭisāṭaka, Ed. Tel. No. 88.

3152. β. C तृणप्रायतां. अम्भेधिः स्थलतां स्थलं जलधितां.

“When I have seen the hungry ocean gain
Advantage on the kingdom of the shore,
And the firm soil win of the watery main,
Increasing store with loss, and loss with store.”

SHAKESPEARE, Sonnet LXIV.

3153. In some copies of the Vairāgyasāṭaka. Ed. Tel. Miscell. No. 24.

3155. β. C विन्दति.

3157. ४. C विधीदति.

3159. Rājataranṅgiṇī, I. 231.

3160. Mahābhārata. Śāntiparvan CCCXXI. 88.

3161. αβ. C सन्तो हि न विराजन्ते हीनार्थस्य भृशं गुणाः. Pāñchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II.

3162. γ. Correct गृह्णन्ति. Rāmāyaṇa, Ed. Gorr. VI. 62, 40. (Böhtlingk 2226). The verse Aufrecht cites (“chandaśāś cha daridraś cha. 25, 12. Herausgegeben von Böhtlingk”) is in Śp. MS. somewhat different:

चंडालश्च दरिद्रश्च द्वावेतौ सदृशविह ।

चंडालोपि दरिद्रोपि सर्वकर्मसु निदितः ॥

3164. Mahābhārata, Udyogaparvan 72, 22: and 134, 12.

3165. Mahābhārata, Udyogaparvan 72, 29. Pāñchatantra, Ed. Bühl. and Kiel. II. 87.

3168. Compare No. 1228.

3170. Mahābhārata, Udyogaparvan 107, 7.

3173. ४. C व्यसने रत्न. Böhrlingk gives (3084) from the Pañchatantra, Ed. Koseg. V. 65, the verse :

धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देशभङ्गं कुलक्षयम् ।
परहस्तगतां भय्यां मित्रं च विषमस्थितम् ।

3175. खशभाप्यम् The speech of the Khasa country, a district of Kashmir.

3178. Cited by Aufrecht from the Śp. 150, 4, under Bhartṛhari. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 13. Śp. MS. Page wanting.

3179. ४. रवित्रय किमस्ति निद्रा. "Has death forgotten us."

3180. Given by Aufrecht from the Śp. 25, 7, under Māghakavi, to whom it is ascribed also in the Bhojāprabandha. Auf. β. त्यागान्न संकुचति.—४. किं प्रविलम्बितेन. Śp. MS. α. याज्ञा, in β with us, in δ with Aufrecht.

3181. Put in Mātrigupta's mouth in the Rājataranṅgiṇī. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichāracharchā under Karpatika, by which name Mātrigupta is probably meant. For शीतेनाद्धृतस्य in α compare प्रगलितदृङ्गसिक्तोद्धृतकायः in No. 1850.

3184. Hitopadeśa, Ed. Schl. I. 132.

3185. β. C सापि न मया न तया. Böhrlingk 510 from the Śp. Daridranindā 11 and the Subhāshitārṇava. Śp. MS. ४. कस्य दोषोऽयं followed by the answer दरिद्रदोषः. One of several verses over the signature केयामप्येते.

3187. α. रात्रौ जानुः. At night he tries to keep away the cold by bringing his knees up to his belly.

3191. γ. C तन्मोखन्यत्र.

3192. γ. C अपूर्णोत्सह.

3194. β. Correct गुरुतां.

3195. Böhrlingk 1190 from the Pañchatantra, Ed. Koseg. V. 24, and the Vikramacharita.

3196. α. C सदैव for स्वकीय. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 8.

3197. α. C सुषेव. ४. वसुलमुखी भृश for चिरं. Aufrecht (XXXVI. Z. D. M. G. 514) gives a verse from the Saduktikarnāmrita which resembles this :

मन्त्रेहे सुसलीव मूयकवधूर्मशीव मार्जारिका
मार्जारीव शुनी शुनीव गृहिणी दाच्यः किमन्यो जनः ।
किं च भुङ्क्ते मधूर्णमाननयनैरुत्रद्रमवांगतैः
कर्तुं वाग्व्ययमश्नैः स्वजनतां बालैः समालोक्यते ॥

The poet's name is given in the *Saduktikāṇḍamṛta* as *Durgata*, which *Aufrecht* suggests is a name made to fit the verse. "We know of a *Durgadatta*; but, so far, not of a *Durgata*." Compare मार्जरी विद्वान् : स्त्री मार्जरी । मार्जरीव [शुनीव] शुनीव गहिणी वाच्या [वाच्यः ?] किमन्यो जन इति दारिद्र्यवर्णनम्. *Ujjvaladatta's* Commentary on the *Uṇādisūtras*, p. 90. *Dāridryavarṇanam* is perhaps not so much the name of a book (*Aufrecht's* pref. XIX.) as of this verse, or the section of a book which contained this verse, and "*Durgata*" is possibly to be explained in the same way.

3200. Böhrlingk 5581 from the *Subhāshitāṇḍamṛta*.

3201. ४. C किं किं किं न करोति.

3203. a. C सयदि ४. C गमनमन्यदेशान्तरम्.

3204. ४. C गून्धालये.

3205. Böhrlingk 2590 from *Vṛiddha Chāṇ. XVI. 15*, *Kuvala-yānanda* 137a (113 a), the *Śp. Yāchakanidā* 9 (8) &c. *Śp. MS.* मामय प्रार्थयिष्याति.

3207. ४. C उत्सहन्ते. *Hitopadeśa* Ed. Schl. II. 20.

3210. γ. C न तन्निश्चिनि.

3214. ४. C जीवन्न गण्यते.

3221. *Kathās*, LX. 38.

3222. C ४. न तैः

3224. *Hitopadeśa* Ed. Schl. II. 24.

3226. γ. C पटुता. Böhrlingk 4521 from *Śp. Dhanaprasānsā* 10 and the *Subhāshitāṇḍamṛta*. *Śp. MS.* ४. मुरुचिगुरुलंघने. γ. मुखे कटुकता.

3227. ४. C गुण्यन्तेव.

3228. Has occurred already No 2819. The verse is in the *Hitopadeśa* Ed. Schl. III. 138.

3229. In the *Nītiśataka*, Ed. Tel. No. 48.

3231. ४. C omits न. γ Correct प्रतिभाविशेषो. *Hitopadeśa* Ed. Schl. II. 149.

3232. γ. C दोषोपेतं ४. C धनलवमदक्रीतो.

3237. γ. C पिशुनवदना.

3238. *Kshemendra's* *Sevyasvakopadeśa* 54.

3239. *Rājataranginī* V. 327.

3240. *Pañchatantra* Ed. Bühl. and Kiel. II. 147.

C adds after No. 3240 the verse

न सेवया न बालिना गौरुषेण धनेन च ।

वेतालः निनिशालाश्च देवातिथ्यान्ति कस्याचित् ॥

Böhrlingk 1618 from the *Pañchatantra*, Bomb. Ed. I. 147.

3242. Śp. MS. β. अंकिते. (Bhārtṛihareḥ). Cited by Aufrecht from the Śp. 27, 1, under Bhārtṛihari.

3243. Böhlingk 5682 from the Suśāhitaṅga.

3244. γ. Correct वित्तेन. Mahābhārata. Śāntiparvan CCLXXVI. 7. वर्धमानेन वर्धते.

“Grows with his growth and strengthens with his strength.”

3246. δ. C मुखाय. Mahābhārata, Śāntiparvan CCXXIV. 62 and CCXXVIII. 8. See Böhlingk 1948 and 1951. In Skandha XI. of the Bhāgavata Purāṇa the verse runs

आदा हि परमं दुःखं नैरास्यं परमं सुखम् ।

यथा संछिद्य कान्ताद्या सुखं मुखाय विद्वला ॥

3261. In the Vaidyaśāstra, Ed. Tel. No. 6.

3262. With the closing words compare those of No. 3193.

3263. γ. C चित्तवृत्तः. δ. C कामसत्त्वः. Chatuṣvargaśāstra IV.

3264. γ. Separate वदनपरिनादेषु घट्टा. Given and translated by Aufrecht Z. D. M. G. XXXVI. 528 from the Śālikakarmāṃgita under Śālapāṇi. Quoted by Kshemendra in his Kavikāṇṭhabhāṣa. The author therefore cannot be “the Śālapāṇi who wrote the Smṛitiviveka,” if that writer's date is correctly given by Aufrecht as about 1150. In the Śārngadharaṣṭhāti, Śāktimuktavali and Padyāṃṛitatarāṅgiṇī the verse is ascribed to Vidyāpati.

3266. Quoted by Kshemendra in his Auchityavichāracharchā under Vyāsa.

3270. Bhagavadgītā, II. 28. C inserts after No. 3274 the verse

अतिक्रान्तमतिक्रान्तमनागतमनागतम् ।

वर्तमानं सुखध्रान्तिर्भेदो भोगिदरिद्रयोः ॥

3280. Nāgānanda IV. 56.

3281. a. Write अकार्यम्. C कुते वा स्यात्. Mahābhārata. Śāntiparvan II. 15, CCLXXVII. 13 and CCCXXI. 73.

3283. β. C धनिना. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 159.

3287. Mahābhārata. Śāntiparvan CLXXXIV. 15.

3288. Mahābhārata. Śāntiparvan CCCXI. 25.

3290. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 3.

3295. δ. D स मुञ्चति.

3298. δ. C लोह.

3303. δ. C जड.

3308. β. C विज्ञीयते

3312. ४. C स्वप्नमेवैनत्. Kshemendra's Chaturvargasaṃgraha IV. 4.

3314. Böhrling 5209 from the Subhāshitāṇava.

3315. Böhrling 2270 from the Subhāshitāṇava.

3316. ४. C कुरुत धर्ममनियम्.

3319. Cited by Aufrecht from the Śp. 147,6 under Bhartṛihari. In the Vairāgyasataka. Ed. Tel. No. 112. Śp. MS. β. हीनं. ४. यमभानां यमनिकां The verse is a striking analogue to Shakespeare's "All the world's a stage."

3320. ४. C विविधं.

3321. Prabodhachandrodaya, I. 29.

3322. a Join कष्टयुते. C has कष्टे युते β. भ्राता. γ Join यथाप्यसुचिरं. Compare No. 3385.

3326. Cited by Aufrecht from the Śp. 148,4 under Bhartṛihari. In the Vairāgyasataka. Ed. Tel. No. 68. Śp. MS. β. रोचते for प्रीतये. γ. किञ्चित् दीपाङ्कुर.

3327. In the Vairāgyasataka, Ed. Tel. No. 7.

3328. Cited by Aufrecht from the Śp. 151,2 under Bhartṛihari. In the Vairāgyasataka Ed. Tel. No. 37. Śp. MS. α. महानृपतयः. सामंतचक्रं. γ. उद्विक्तः सा कथा. ४. सत्वे.

3331. γ. C रौरवी रावरौरा.

3334. Böhrling 5221 from the Subhāshitāṇava. The verse is a very old one. Compare No. 1231, and Rhys Davids' Buddhist Birth Stories, p. 201.

3343. α. C अधोमुखैकरध्रेण.

3346. ४. C अवमानः.

3344-5. Bhagavadgītā, II. 62-3.

3347. α. C सर्वतः. Cited by Aufrecht from the Śp. 19, 10 under Bhagavat Vyāsa. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 135. Śp. MS. No variants.

3350. Hitopadeśa Ed. Schl. I. 176.

3352. Mahabhārata, Ādiparvan 75. 50.

3356. As in Pañchatantra. Occurs in the Pañchatantra, Bomb. Ed. I. 401 ; II. 114, in the form—

यथायमिव जले मत्स्यैर्भक्ष्यते श्वपदैर्भुवि ।

आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र विचरान् ॥

Böhrling 5160 refers also to the Mahābh. III. 86, and the Hitopadeśa Ed. Schl. I. 174. Aufrecht marks the Pañchatantra verse (21, 6) as one of the five verses which alone in the Śp. are expressly assigned to Vishnuśarma, the author of the Pañchatantra. Śp. MS. (7).

3361. ४. C वराधिप्यति.

3362 and 3363. Are transposed in C.

3364. Rājataranginī V. 6.

3365. Kirātārjuniya, XI. 34.

3366. γ. C काले for ज्ञेये. Compare No. 3302.

3373. Compare No. 3278.

“How well I remember the aged poet Sophocles, when in answering to the question, ‘How does love suit with age, Sophocles,—are you still the man you were?’ ‘Peace, he replied; most gladly have I escaped that, and I feel as if I had escaped from a mad and furious master.’ That saying of his has often come into my mind since, and seems to me still as good as at the time when I heard him. For certainly old age has a great sense of calm and freedom; when the passions relax their hold then, as Sophocles says, you have escaped from the control not of one master only, but of many.”

The Republic. JOWETT’S translation.

3380. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. Böhrlingk 4677 refers 146 also to Pañchatantra Ed. orn. I. 151, and notes that in some of Schlegel’s MSS. the verse stands as II. 109. With the opening अमृतं वदनेषु योषितां it is quoted in the Kuralayānanda.

3383. C has the signature अश्वघोषस्य. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. No. 2. It will be noticed that Böhrlingk 3383, note, anticipated the reading of our four MSS. in a.

3385. Compare No. 3322. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 62.

3386. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 16.

3387. In some copies of Śrīṅgāraśataka. See Böhrlingk 2599, note. Böhrlingk refers also to Śp. Vishayopahāsa. Śp. MS. a. स्वादु सुरभि. γ. कामाग्रौ. मुदुढतरम. ढ. प्रतीकारं. The verse, which is No. 11 of its section, follows two that are expressly assigned to Bhartṛihari (एतौ भर्तृहरौः) and its own signature is कस्यापि.

3388. a. C घनविशित. Böhrlingk 6854 from Śāntiś. I. 29.

3390. β. C गटः for करः. Quoted by Kshemendra in his Auchityavi-chāracharchā under Chandaka. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 18.

3396. Quoted by Kshemendra in his Auchityavi-chāracharchā under Parivrajaka. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 12.

3398. γ. C गुणौ. ढ. C भटः. In the Vairāgyaśataka, Ed. Tel. No. 9.

3401. C has signature कस्यापि.

3403. C has signature पूर्णो मङ्गलरायणस्य.

3406. C has signature केयामपि.

3410. Has occurred already No. 534, where it is attributed to Śaṅkuka.

3412. β. C त्वचं सैरवी.

3413. Quoted by Kshemendra in his Auehityavichâraacharehâ under Śrīmad Utpalarājadeva. In the Vaiṣṇyaśataka, Ed. Tel. No. 113.

3424. γ. C कन्कयकरः.

3426. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. II. 51. Böhrtlingk 6102 refers also to Chān. 3.

3428. Mahābhārata, Sabhāparvan V. 112, and Udyogaparvan 39, 66.

3429. Pañchatantra Ed. Bühl. and Kiel. I. 242. Hitopadeśa Ed. Schl. II. 125 (γδ before αβ). Böhrtlingk, 1818 refers also to the Mahābh. II. 1448.

3430. γ. C विषमशिक्षिता विद्या.

3431. Böhrtlingk 6705 from the Subhāshitārṇava.

3433. δ. C वेदमनः. Böhrtlingk 4272, from the Subhāshitārṇava.

3434. A Samasyāpūraṇam on the theme which has already yielded No. 2426, and which is also the theme of the verse that follows this.

3435. C omits. Böhrtlingk 1204 from the Śp. Daridravarṇava 1. Śp. MS. δ. कृत्वा इव.

3437. β. Separate वचो प्रमाणं. A omits author's name.—B C D दिङ्मागस्य. Böhrtlingk 2505 from the Mahābh. III. 17402, and the Subhāshitārṇava 163.

3438-9. The quotation is from the Kumārasambhava I. 3. No. 3439 is not in C. Böhrtlingk 1441 gives 3439 from Ghaṭakarpara's Nītisāra 17.

3441. Böhrtlingk 602 from the Vikramacharita. विद्यातुराणां is a great improvement on the former reading चिन्तातुराणां.

The poet's cry is that of Milton :

“Alas, what boots it with incessant care
To cultivate the homely shepherd's trade,
And strictly meditate the thankless muse.”

3443. δ. C विलोक्यमानं.

3444. Böhrtlingk 826 from the Pañchatantra. Ed. orn. I. 16, and the Hitopadeśa Ed. Schl. II. 42.

3445. Böhrtlingk 4807 from the Vikramacharita.

3446. Has occurred already No. 2281. C adds after No. 3446 the verse एकामिषमभवमेव Prabodhachandrodaya 10.

3447. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 77.

3449. C omits the signature.

3451. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 73.

3452. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 76.

3453. In the Śrīṅgāraśataka. Ed. Bohl. 53.

3455. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 3.

3456. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 8.

3457. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 44.

3458. In the Nītiśataka. Ed. Tel. No. 56.

Quoted in the Kāvyaṇṇakāśa as an example of the alaṃkāra called Samuehchaya. Shakespeare's sonnet—

“Tired with all these for restful death I cry,”

is a good parallel.

3459. In the Nītiśataka.

3460. Silhaṇamiśra's Śāntiśataka III. 22.

3465. γ. C तद्वाप्यं.

3467. In the Vairāgyaśataka.

3468. δ. C मूर्खाः.

3469. δ. Correct बहुमता.

3470. In the Pañchatantra. Ed. Bühl. and Kiel. I. 146.

3473. α. C मानधनानिदूरम्. In the Vairāgyaśataka. Ed. 24.

3474. δ. C मय्यस्त्वास्या न चेत्ते मम त्वयि. In the Vairāgyaśataka. Ed. Tel. No. 30.

3475. In the Vairāgyaśataka. Ed. 50.

3477. δ. Write धर्म्याभ्याध्याच.

3478. β. C मां मां स्वास्तीज्जनोन्यः. A D give up to विहाय only.—B to नरं श्रीः.—C reads γ δः.

ह्रीं मूर्खं कर्तुं यदि भवति जनं मन्थिता श्रीविराकी
तन्किं सा गईणीया कचन बहुमतः कस्य न स्वार्थं इष्टः।

3480. γ. C भ्राम्यसे भ्राम्यसे, δ. C शेखरं.

3482. γ. C त्वामपि धियो.

3483. β. C भ्रमरेष्वेव दयितां समां. C omits 3484 and 3485.

3485. Cited by A. A. Schott from the Śp. 103, 10 under Rājasekhara

Böhtlingk 1050.

३. यवनं. यज्ञः

3490. β . C शुतभारतसंहितं.
 3492. δ . C बाह्याभ्यन्तरे.
 3498. Ascribed in the Mukundamâlâstava to Kulaśekhara.
 3499.

“ —the Mother with the Child
 Whose tender winning arts,
 Have to His little arms beguiled
 So many wounded hearts !”

MATHEW ARNOLD.

3501. δ . C करुणोक्तयः.
 3503. δ . C पाहि.
 3505. γ . C संतप्तः. δ . शरणं. The signature in C सुनन्दस्य.
 3508. Add signature श्रीकुन्तीदेव्याः.
 3511. δ . C अबलं कृपणं माम्.
 Schl. β . C न कृतैव कथा.
 M18. β . C तत्स्मृतिः. Quoted in the Sarasvatikanthâbharana.
 3520. Śankarâchârya in the Shaṭpadî.
 3522. δ . C मा मा मुञ्च.
 3525. δ . C मे यद्विलसितम्. In the Saundaryalaharî.

11.2

Central Archaeological Library,

NEW DELHI.

23800

Call No. Sa 85/vai/Pel

Author—Vallabhaddeva

Title—The Subhashitavali

No. 31.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.